

Viața Românească

Revistă literară și științifică

IASI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURĂ
VIAȚA ROMÎNEASCĂ

1927

Iubirea lui Dionis

De obicei, cînd doctorul Marin merge pe stradă, privește cel mult la douăzeci de pași înainte. Nu-i place să se izbească de felinare, ca unii visători care contemplă nouri sau își sprijină bărbia 'n piept, cu gîndul că vor interesa întregul univers, adică vitrinele, zidurile, gardiștii. Doctorul e om așezat, ține la logică și la aspectul obișnuit al lucrurilor. Foarte rar consimte cu voce bună să spună de pildă, că o casă se mișcă. Aceasta i se întîmplă numai cînd, într'un chip sau altul, se află aproape de prietinel său Dionis. În seara aceea trebuia să-l înfilnească. Pornise agale pe coasta Sărării. Ținea capul dat pe spate și ochii îi alergau sus, departe, tocmai unde casele intrau cu hodgegele în cer și se apropiuau pe furis unele de altele, parcă le era teamă de umbrele care creșteau ca un codru mișcător și acopereau partea de jos a orașului. Doctorul Marin se lăsa dus de aceste arătări înșelătoare și acorda o zîmbet binevoitor lui Dionis. El ar fi spus că așa trebuie să privească întotdeauna. Dionis nu-i semăna de loc; totuși nu-i provoca disprețul, nici nu-l înfuria ca oamenii produși de uzinele naturii în serii mari, din material banal. Era ca un tablou semnat de-un maestru ingenios dar uitat între cromolitografii și mobile uzate. Doctorului îi plăcea să șteargă din cînd în cînd praful de pe chipul acela, chiar cu mînica hainei lui.

Dealul se sfîrșise. Strada, care până atunci își umfla pieptul cu trufie, îi căzuse umilită la picioare. Acolo, la hotarul dintre vale și platou, un gard vopsit de vreme cu albastru-cenușiu, poleit de ploii cu fin smalț roșietic, îngrădea o curte netedă ca podeala unei scene. Fundul îl acoperea locuința lui Dionis, casă cu cerdac în romburi de lemn, cu pereți albi și acoperiș țuguiaț, așa cum am desemnat fiecare de sute de ori pe tăbliță, în copilărie.

Doctorul se opri lîngă poartă și privi cu luare aminte. Pe marginea cerdacului se vedeau două tălpi în unghi, cu călcăile unite,

ca două semne de mirare avînd un singur punct dedesupt. Intră în curte și se apropie fără grabă. Muțenia cerdacului se tulbură: ceva începuse să fiarbă și să se frămînte în surdînă. Peste parmaclic fișni, ca dintr'un resort, coada arcuită și oscilantă a unui cîne. Capul animalului se arată lîngă cele două tălpi, recunoscute pe străin, îl salută cu un lătrat răgușit de plictiseală, apoi intră în culise. Tălpile se mișcară amîndouă deodată, ca brațul unui compas, căzură pe podele. Dionis era în picioare și făcea semn cu amîndouă mînile să sue repede treptele cerdacului.

— Dormeai, Dionis ?

— Așteptam cu tălpile și meditam cu restul.

— Faci două lucruri deodată.

— Nu te poți plînge: cînd nu-mi vezi tălpile, adică dacă lipsesc de-acasă, ești scutit să mai intri în curte, să ai de furcă cu Don și să-ți pierzi un ceas cu nedumerirea slujnicei.

Dionis îl luă de braț și-l duse lîngă patul care cuprindea toată lățimea cerdacului, și jumătate din lungime.

— Stai, te rog... Așa... și eu lîngă tine. Cred că-i destul de confortabil.

Doctorul privi velința de lînă cu vergi albe și negre, se opri provocător asupra jumătății de colac arămiu pe care o oferea spina lui Don:

— Cam primitiv, dar merge.

— Încearcă să te pătrunzi de tîzna acestor lucruri simple. Ai să vezi ce bine te simți,

— Ca pe un pat cu saltea. Mai mult ce vrei ?

Dionis se ridică în picioare și se depărtă puțin. Își lăsă capul în piept, parcă ar fi vrut să se arunce asupra prietinelui. Dar nu se clinti din loc. Cînd își arătă fața, era din nou senin, admirabil. Fruntea supunea restul feței. Avea ochi cu perdele albastre subțiri ca cenușa, gura mare, sinuoasă, trăsături puternice.

Dionis își trecu o mîna prin părul ca lemnul de nuc, lucios și nestatornic.

— Era aproape să mă supăr, zise el rar:— Tu într'adins te faci că nu înțelegi.

— Ce vrei să spui ?

— Disprețul pentru felul meu de a vedea lucrurile...

— De a nu le vedea,—întrerupse Doctorul cu zîmbet superior.

— Disprețul tău este poză, afectare, urmă Dionis fără să-l asculte.—Nu se poate să nu înțelegi, tu care ai destulă deșteptăciune, că „garnitura“ de mobilă cumpărată din piață e rea, te stînjenește, îți intră cu colțurile în suflet, fiind făcută după nevoia și socoteala negustorului. Pe cînd aici, te poți așeza oriunde în voie; sufletul ți se odihnește alături, fără să se înăbușe.

— Se poate să fii atît de lipsit de gust ? Voiam numai să te necăjesc, zise Doctorul luînd mîna prietinelui, pe cînd, în fundul conștiinței se întreba dacă merită în adevăr să treacă drept om inteligent.

O adiere, ca fișitul celui din urmă val pe nisipul țărnelui, aducea noaptea până în cerdacul lui Dionis. Tăcură o vreme. Doctorul se întreba ce-i în mintea prietinelui său și, fără să înțeleagă de ce, simți că-l invidiază. Dar acesta parcă îl uitase.

— Știi de ce-am venit?

Doctorul vorbise tare, aproape dușmănos.

Dionis se întoarse și așteaptă urmarea în tăcere.

Doctorul tuși:

— Mîne trebuie să faci executarea. Mai avem numai cîteva zile până la Sfîntul Gheorghe. Formele sînt gata?

— Nu știu, răspunse Dionis cu glas fără suflet.—Să mergem în casă.

Dionis deschise ușa, aprinse lumina. Se făcu un mic cortegiu: în prag, Dionis; apoi Don care-și scutura de somn trupul mare cît al unui vitel, și la urmă Doctorul Marin. Afară de aceștia, odaia era aproape goală. Decorul se mutase din cerdac, descrisese un arc în jurul ghiveciului de pe ferăstră, singurul punct fix, și vîra și iarna. O oală mare, aproape un chiup, găzduia o garoafă cu boboci argințați, puiu din garoafa pe care o îngrijea altădată mama lui Dionis. Pentru el, floarea aceasta era spiritul casei, adăpostul amintirilor. În fiecare zi o uda cu sfîntenie, jertfa cîteva clipe pe altarul penajilor lui.

— Poți să te bucuri: s'au făcut formele. Mîne ai să dai afară pe chiriși, zise Dionis, care răsturnase geanta pe masă și căuta printre citații și procuri.

— Ba tu ai să-i dai afară, că ești avocat.

— Da'ar fi după mine, ar trăi liniștiți până la sfîrșitul pămîntului.

— Ascultă Dionis, dacă nu te identifice cu interesele clientului, să știi că niciodată n'ai să ajungi un mare avocat.

— Nici nu vreau așa ceva.

— Atunci de ce mai profesezi?

— Caut, nu profezez.

— Cum?

— Caut mereu. Nu sînt o grădiniță cu legume, pe care să le uzi în fiecare zi, și care să-ți dea foloase modeste, dar sigure. Sînt un pustiu. Ogoare cu rod de aur, pajști de flori rare așteaptă subt nisipul uscat. Trebuie numai să găsec izvorul, să aduc ploaia dătătoare de viață. Mintea mea—deșert cu dune mișcătoare—are nevoie de altă climă. O caut necontenit.

— Și clientela...?—zîmbi oaspetele.

— Doctore!...— îl muștră cu blîndețe Dionis.

— Să lăsăm visurile și să venim la fapte, fi tăia a doua oară vorba prietinelui.—Mîne dimineață te rog să fii cu agentul la executare. Merg și eu: vă aștept în piață. Să scoatem odată școala de-acolo, că-mi ruinează casa.

— Bine, vin negreșit, vorbi Dionis cu supunere.

Atunci Doctorul simți umflîndu-i-se în piept un val de simpatie.

— Dionis dragă, începu el duios,—de ce nu vrei tu să m'a-sculți? Mai lasă visurile și du-te regulat la tribunal.

— Eu nu visez; gîndesc uneori altfel decît tine.

— Să mă duc des la tribunal? reluă Dionis.—Zilele trecute așteptam într'un colț deschiderea ședinței, la cea mai populată secție din palatul de justiție. În sală erau mulți avocați, de toată mîna, de toate vrîstele. Un maestru săpa în aer, cu gesturi de sculptor în granit, banalități pentru admiratorii care-l ascultau avizi, cu capul întins peste umărul celor din față. În jurul pupitrului din stînga, roia grupul nemulțumiților. Aici se vorbea în șoaptă, cu ură, despre ceilalți, despre cinstea și știința lor.—Toți se sbăteau, prinși într'o enormă arborescență de ambiții.

Ce să caut în învălmășeala asta? Eu nu năzuesc la nimic cu teamă și cu lașitate. Pentru mine Destinul nu-i un despot, ci un actor plin de resurse, uneori hazliu, alteori sinistru, totdeauna interesant. Cred că sînt sincer cînd îți spun: Destinul mă amuză.

Dionis își privea prietinel drept în față. Don, lîngă stăpînul lui, parcă aștepta și el. Și pentrucă Doctorul tăcea, lătră de nerăbdare.

Oaspetele lui Dionis căută să schimbe vorba.

— De ce nu te desparți tu de animalul acesta zgomotos, întrebă, arătînd capul lui Don care trecea mult de înălțimea mesei.

Dionis apucă cînele de gît, îl trase lîngă el și începu să-i mîngie apăsător părul scurt și aspru, de pe frunte pînă la începutul cozii, acum dreaptă, țeapănă, înfiptă la sfîrșitul trupului ca un iatagan.

— Don merită mai degrabă să-i spunem animal inimos, răspunse Dionis, luînd capul cînelui cu amîndouă mîinile și privindu-l în ochi.

Căldura dragostei străbătu prin Don, ajunse pînă în ultima vertebră. Coada se îndoi în sus, se prefăcu într'un fel de braț primitiv care bătea cu duioșie în obrazul stăpînului.

— Asta nu-i cățel—urmă Dionis—e dulău căzăcesc. A venit aici să-l găzduesc cu Egor Trofimovici cel ciupit și nesfîrșit de lung, într'o seară de Noembrie, pe timpul războiului. A trecut un an. Tot într'o seară de Noembrie, Egor s'a făcut nevăzut și cînele, după amară și lungă jale, a intrat în slujba mea. Cu vremea, a început să mă iubească; aceasta i-a întărit opaițul din mintea lui de cîne și bănuiesc că astăzi e ființa care mă înțelege cel mai bine.

Doctorul ridică din umeri:

— Eu n'am ambiția să rivalizez cu inteligența dulăului tău căzăcesc. Știu însă pe cineva care s'ar supăra de monopolul acesta...

Vorbea apăsător. Fața lui oacheșă se luminează cîteva clipe, apoi se întunecă din nou: nu căpătase nici un răspuns, deși subliniasse cu toată forța pe care era în stare s'o dea subînțelesului, element esențial în discuție.

— E tîrziu, observă el după o așteptare lungă. Mă duc...

Utiam să-ți spun : știi că zilele acestea am văzut-o pe domnișoara Senov.

— Pe Cora ? Ce mai face ?

— A fost puțin bolnavă,—mai nimic : o migrenă. Îți închipui : m'a chemat pe mine. Incep să fiu cunoscut... Am stat mai mult de vorbă. M'a întreat și de tine. Unde-ai cunoscut-o ?

— În Universitate.

— Și-ați rămas camarazi, vă spuneți pe nume...

— Firește.

— Știi, pe mine a început să mă intereseze Cora.

— Ești un om fericit.

— De ce ?

— Pentrucă te poate interesa.

— Cum, nu merită ?

— Ba da...

— Ce mai vrei ?

— Nimic. Pentru mine e prea mult.

Dionis apăsă pe cuvintele din urmă. Doctorul le socoti ca încheerea frumoasă a acelei seri.

II

A doua zi, Doctorul nu izbuti să-și libereze casa. La început, executarea mergea de minune. Dionis veni la vreme, întovărășit de agenții trebuitori, și părea hotărât să-și împlinească rolul până la capăt.

Au ajuns ; au pătruns în școală. Odăile erau goale, directoara lipsea. O servitoare le spuse că *Domnișoara* scosese copiii în grădină. Veneau până la ei frânturi de cântec :

Stă pe scaun o fetiță

Cu ochi mari și gura mică...

Agenții pătrunseră în cancelarie, se așezară la masă. Penițele începură să descrie rotogoale din ce în ce mai mici deasupra coalelor albe. Dionis sta rezemat de-un dulap și asculta.

— Nu începi ?— întrebă. Doctorul nedumerit.—Ar trebui să chemăm oamenii să scoată lucrurile afară.

— Aștept pe cineva din partea chiriașilor.

— Vine...

Doctorul arătă cătră ușa dinspre curte. Servitoarea se întorcea cu *Domnișoara*. Când fu lângă ei, Doctorul Marin vorbi cât mai cuviincios cu puțință :

— *Domnișoară*, sînt proprietarul casei. Am venit să evacuăm școala.

Spaima se zugrăvi pe fața tinerei fete.

— N'aveți nici o teamă, *Domnișoară*. Eu mă judec numai cu Statul. Dați drumul copiilor...

Un hohot de plîns acoperi cuvintele pe care Doctorul le îndulcise zadarnic.

— Sînt singură, suspina fata, cuprinsă de teamă.—Nu știu ce să fac.

Era atît de neașteptată durerea aceasta, încît proprietarul amuți. Lacrimile picurau peste hotărîrea lui, o disolveau.

Dionis alergase în ajutorul învățătoarei. O așezase cu deasila pe scaun, îi luase minile și încerca s'o îmbărbăteze. Doctorul căuta să-și recapete glasul și stăpînirea de sine. Dar tocmai cînd se îndrepta cîtră masa unde agenții așteptau nepăsători, primi o lovitură 'n spate care-l făcu să lunece într'o parte: era Don. Cînele se opri lingă Dionis, se așeză pe labele dindărăt și răspunse mirării tuturor, lăsînd să-i cadă limba roză la colțul botului.

Urmă un lung moment de nedumerire. Dionis făcu cea dințaiu mișcare. El se plecă spre fata înlăcrimată și zise:

— Fii fără grijă. Să mergem iar în grădină, unde copiii așteaptă să-i înveți alte jocuri.

Fata se supuse în tăcere. După ce-o duse pînă la poarta curții, Dionis se întoarse, apucă pe Don de sgardă, ieși în stradă și porni cu pași mari spre oraș.

Doctorul nu știa ce să facă. În cele din urmă plecă după avocat, strigîndu-l cu glas zugrumat de indignare.

— Ce înseamnă asta, Dionis?

Dionis se opri și întoarse cîtră prietinelui o față liniștită.

— N'ai noroc... rosti el grav.

— Ai putea să-mi explici... Ași vrea să știu...

Doctorul căuta un ton potrivit, ca un slab violonist care a-îneacă cu degetul pe coardă după nota justă.

— Don e de vină. Nu puteam să-l las acolo. L-ași fi făcut să se îndoiască de bunătatea mea.

— Crezi că un cîne are îndoeli?

— Dacă nu ș'ar fi îndoit că mă'ntorc acasă, m'ar fi așteptat acolo, dormind liniștit la răcoare.

— Vorbești serios?

— Foarte.

— Ascultă Dionis, să nu crezi că ai să-ți poți bate joc de mine!

Un spate cu umeri plini de indignare se depărta solemn. Dionis rămase numai cu animalul lui nesuferit.

* * *

În loc să isprăvească singur evacuarea, Doctorul se duse acasă, ca și cum necazul lui ar fi fost un pachet greu, de care voia să se libereze cît mai curînd. Pe biurou aștepta un bilet dela Cora. Adresa de pe plic, rînd drept, cu litere mici și ascuțite ca dinții unui ferăstrău de traforaj, tăie sfoara pachetului și supără-

rile se împrăștiară. Când s'fârși de citit scrisoarea, brațele i se desfăcură larg, ca pentru o strângere pătimașă. Nu era nimeni lângă el. Pe vârful degetelor se prinse totuși ceva; când le privi mult, de-aproape, găsi umbra unui fir de funigiu: gândul care plutea demult în jur. Nu era o frază întregă, nici măcar un cuvânt. Mai degrabă litere răzlețe: o privire, un ecou de glas, un gest. O adiere lăuntrică le învăluia pe toate, le da un început de înțeles, care se preciza când cetea sau auzea pronunțându-se numele Corei Senov. Împotriva obiceiului, zăbovi o jumătate de ceas fără să facă nimic alta decât să mediteze, adică să răstoarne mintea ca pe-un sac cu jucării, ca să caute una bună, frumoasă, minunată, — și să n'o descopere nicăeri.

Acasă la Cora, i-a eșit înaintea d-na Senov, o bătrână obosită și veșnic îngrijată. Ii vorbi în șoaptă, arătând cătră odaia copilului ei, ca paznicul care a vegheat ani de zile la ușa templului.

Când intră la Cora, încăperea era goală. Pe fereastra deschisă veneau umbre reci: acolo se înserează mai devreme. De ce nu-și alege Cora o altă odaie, veselă, cu soare mult? Doctorului nu-i plăcea nici cum își așează lucrurile: un divan mare lângă perețele din fund, fără perne, pustiu. Un scrin vechiu, avînd mereu deasupra același vas cu flori. O masă de școlar, acoperită cu hîrtie violetă. În sfîrșit, o bibliotecă turnantă, fără prea multe cărți pe rafturi. În colțul acela descoperi pe Cora. Sta sprijinită cu coatele pe tabla de deasupra bibliotecii. Doctorul o privi: pe obrazul cu pielea fină, gura roșie părea crestată brutal. În schimb ochii întunecați visau, fruntea lumina, părul ca frunza de tutun, umbrea. Cora n'avea trăsături perfecte, reci, plicticoase ca modelele clasice, — era frumoasă.

Purta pe umeri o scurteică blănită. Când o desfăcu și întinse mîna cu degete lungi, fără podoabe de metal, rochia roz-deschis zîmbi timid, aproape trist, ca un gând lăuntric prins pe neașteptate. Se plînsese iar de suferinți închiphuite. Doctorul îi ținu un adevărat discurs medical. Cora asculta cu gândul în altă parte. Pe urmă, cînd n'a mai făcut teorii științifice, au stat mult de vorbă împreună.

„Poate adevăratul rău de care suferi este singurătatea, își zise Doctorul cînd se află iarăși pe trotuar. — Voiu căuta s'o văd mai des“.

Abia la zece seara ajunsese Doctorul iarăși acasă. Dela capătul străzii văzu cu mirare lumină la geamurile locuinții lui. Și mai nedumerit fu cînd îl găsi pe Dionis plimbîndu-se dela un capăt la altul al odăii.

Don se urcase pe canapeaua de consultație și dormea cu pi-

cioarele dindărăt unite cu cele dinainte într'un fel de triunghi, așa cum se leagă de obicei vînatul.

— M'astepti demult?

— Nu. De-un ceas sau două...

— După cîte înțeleg, timpul n'are preț pentru tine.

— În astă seară.

Dionis începu din nou să măsoare odaia cu pași mari. Doctorul nu știa ce să mai spună. Aștepta. Toate lucrurile din casă așteptau, oarbe pentru el, cu fețele îndreptate cătră străinul plin de neastîmpăr.

— Doctore, începu Dionis, așezîndu-se iar pe scaun.—Am venit să lămuresc cele petrecute azi dimineață. Mi se pare că te-ai supărat tare. Ai avut dreptate. Iartă-mă.

— Lasă, Dionis, zise prietinel strîngîndu-i mîna.

Credea că gestul acesta va încheia discuția. Dar celălalt doare numaidecît să limpezească deplin lucrurile.

— N'ași vrea să-ți închipui că am făcut într'adins, urmă Dionis.—De' altfel ai plecat și tu, de bună voe.

— De nevoie...

Dionis se ridică în picioare și privi cu o curiozitate nemărginită, parcă ar fi văzut întăia oară un om din lună.

— Te-am înțeles!—strigă el punîndu-i amîndouă mînile pe umeri. N'ai fost în stare să te porți brutal cu Salvia:

— ? ! ?...

— Domnișoara dela grădina de copii.

— O cunoșteai?

— Atunci, nu. Pe urmă însă mi-am adus aminte: o văzusem mai demult... Sînt cîțiva ani... Doctore, îți mărturisise că mă încîntă atîta delicateță din partea ta.

Presupunerea lui Dionis măguli pe cel lăudat, îi suflă o foare subțire de poleială peste suflet.

— Nu știi dacă merit, începu el.

Dionis nu auzi nimic.

— Tatăl ei era judecător la Vintilești... E orfană...

— Orfană!

Medicul își aminti fața slăbită a învățătoarei. Un diagnostic se preciză deodată, luminos:

— Și teribil de slabă, adaugă el. Pentrucă Dionis nu zicea nimic, urmă:

— Trebuie să se îngrijească. Ar fi păcat. Mi s'a părut drăguță.

— Frumoasă, Doctore, extraordinar de frumoasă, strigă Dionis din fundul odăii.

Se plimba cu vehemență, parcă picioarele s'ar fi luat la ceartă cu spațiul închis între pereți.

— Să mergem!—închee el, căutîndu-și pălăria. Iși apucă prietinel de subțiori, îl ridică în picioare, îl trase spre ușă—Hai și tu.

În clipa cînd eșeau, Don fu lîngă ei dintr'o săritură.

Sub cerul înorat, noaptea amorfise.

— E primăvară, zise Dionis.—Intunericul acopere pământul ca vâlul fakirului, un ghiveci cu sămînță. Mîne, bobocii vor fi flori, degetele încheștate ale frunzei vor fi palme verzi. Și nu vei mai cunoaște copacul sărac din ajun sub mantia cea nouă.

Pășeau încet, pătrunși de sfială și respect. Vorba învia greu, se învîrtea de cîteva ori în jurul luminilor de felinar, se îneca iar în tăcere.

La întretăierea a două drumuri, se opriră. Dionis arătă trei umbre culcate la picioarele Doctorului:

— Ai trei umbre.

— Stau între trei felinare...

— Sau între mai multe puncte de vedere... Te proiectezi pe pămînt în chip de evantai, sau ca aripile unei mori de vînt. Ești o făptură fantastică, Doctore, ori o boală a luminii, care se acopere de pete cînd te întîlnește?

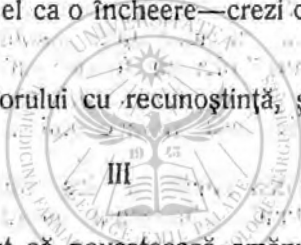
Tovarășul aștepta alte lămuriri și căuta să-și iuțească gîndurile spre un răspuns. Dar Dionis se despărți pe neașteptate.

— Așa dar, rosti el ca o încheiere—crezi că Salvia e bolnavă?

— Sînt sigur.

— Bine!

Strînse mîna Doctorului cu recunoștință, și porni la deal.

Dionis n'ar fi putut să povestească amănunțit cele petrecute la grădina de copii. Păstra numai amînțirea unei tresăriri: parcă ochii i s'au oprit deodată asupra unui ban pierdut în drum. Discul arătase, subț aburul coclelii, un colț strălucitor: era de aur. De-a-tunci, prețiosul dar al întîmplării nu mai purta nici umbra unui fir de nisip. Dar lui Dionis îi plăcea să-l cerceteze la nesfîrșit, să-l poleiască, să-l mîngîie. În mînile lui, metalul se prefăcea mereu fiecare clipă bătea altă medalie, tot mai înflorită, cu născociri din ce în ce mai complicate.

Dionis nu recunoscuse deodată pe Salvia. Palidă, ca o cren-guță abia înfrunzită, pășea cu teamă, ținînd buzele întredeschise, ochii adormiți. Era un vis de April. Dionis abia putea crede că-i o întrupare adevărată, și nu un simbol al Primăverii, închipuit de el, în nopțile iernii trecute...

Luase mînile Salviei, corole sfioase, tremurătoare. Un bob roz de mărgean, legat cu sîrmă de aur în jurul degetului celui mic, îi schimbă vederea ca'n poveste: tînăra față care sta în fața lui i se arătase și altădată. Vorbise cu el subț aripi violete de amurg, îi întinsese aceleași degete de fildeș fluid, îl întovărășise, dela fereastră, cu ochi albaștri de întrebări. Salvia era copila judecăto-rului Milescu.

Cu patru ani în urmă, prin Mart, cînd abia începuse să ple-

deze, un coleg mai vechiu îl rugase să meargă la școlul Vintilești, pentru câteva procese fără însemnătate. Avea la dispoziție o sanie cu doi cai voinici. Aceasta îl hotărîse: voia să sboare pe cîmpii albe, să alege după cel din urmă vînt al iernii molesite. Plecase dis-dedimineață; avea de făcut treizeci de kilometri și trebuia să ajungă la oră cînd încep judecățile. Trecu aproape adormit, pe drumuri sticloase; printre monumente ridicate de viscol, piramide și sfînșii de ametist. Clopoșii dela sanie sunau neconținut, ca niște vestitori ai zilei de-alungul întinderilor amorțite.

La judecătorie sfîrși repede; dar fu nevoit să mai zăbovească pentru odihna cailor. La sfîrșitul ședinței, trecu în biuroul judecătorului cu care se înțelese dela început foarte bine. Judecătorul Milescu era mărunț și slab; avea mini netede și mici ca de icoană. Fața însă nu amintea reflexe de candelă care tremură. Era chipul omului încrezător, entuziast, născut să fie fericit. Brazde și crețuri însemnau la ochi și la frunte, ca niște amprente fosile, — grijile, decepțiile, nenorocirile. În schimb deasupra lor radia optimismul, smalt lucitor și veșnic nou. Pleșuvia încoronată de păr alb, ochii albaștritulburi, nasul roș-luminos, băbuța lucioasă ca mătasa vegetală, vorba vioae nu-l puneau cu necesitate absolută într-o categorie anumită. Milescu nu purta nici un fel de uniformă, iar de chipul consacrat al magistratului nu se apropia decît prin haina severă pe care o purta. Și aici însă trădase puțin: gulerul era alb și desfăcut, ca la tenori.

Judecătorul își ținea familia la Iași. În Vintilești sta numai trei-patru zile pe săptămîna, împărțind lucrul cu magistratul-ajutor.

Dionis se oferî să-l ducă cu sania la oraș. Milescu primi îndată, bucuros. De obicei, era nevoit să meargă cu căruța vreo zece kilometri, apoi să aștepte trenul în stație; ceiace era anevoios și foarte neplăcut.

Înainte de plecare, au prînzit împreună la cucoana Zinca, birt așezat chiar peste drum de judecătorie, anume pentru străinii veniți acolo cu treburi. Clienții se așezau în jurul unei mese lungi, singura din tot birtul. Coana Zinca, grasă și arămie, trecea prin dosul fiecăruia, veghind ca o santinelă. Un prichindel cu șorț albastru aducea mîncarea și băutura. Dionis nu deosebi în jurul mesei, dintre „domnii satului”, fiecare obraz în parte. Erau numai ochi nesățioși îndreptați asupra lui, fețe în care dorița de-a pricepe și de-a atrage luarea aminte, pompa un sînge negru, umfla vinele ca pe niște pneumatice. În mijlocul lor, Milescu rămase tăcut, aproape trist. Golea cu tragere de inimă numai paharul de vin ca lămîia, — și la gust și la culoare.

Cînd se suiră în sanie și rămaseră singuri, judecătorul își mîngie băbuța, fredonînd. Era senin. Soarele de Mart căpătase putere. Zăpada sărea acum sub copitele cailor ca laptele de var, dar sania tot mai luneca peste pătura încă destul de groasă. La eșirea din sat, fugarii porniră în goană. Cîmpul luneca deoparte și de alta a șoselei, se desfăcea în două continente albe pe care

ochiurile de pământ brun alcătuiau deseme ciudate. Milescu apucă pe tovarășul lui de braț și începu, cu glas slab, dar destul de curat:

Ridi, pagliacci...

Dionis privi nedumerit la judecător. Se mira cum izbutea omul acela slab și puțintel la trup, să se poarte ca omul gras, înalt, cu punga plină și cugetul împăcat.

— Te uiți la mine și nu înțelegi, zise Milescu, oprindu-se brusc. Cu voce joasă, urmă: „Am cîntat frumos, odată. Am fost actor la operă... Da, iubite tovarăș de drum, am fost cîntăreț și pe urmă n'am mai fost...”

Judecătorul închise ochii și își lăsă capul în piept. Apoi îl ridică, urmînd să adauge rar, cuvînt lîngă cuvînt, parcă ar fi cules niște fructe împrăștiate sub pomul scuturat... Ce nu încercase în viață? Fusese pe rînd, avocat, cîntăreț, iarăși avocat, funcționar la bancă, administrator de moșie, profesor, magistrat...

Sania se oprise la hanul din Surăți, cam la jumătatea drumului spre Iași. Milescu pofți pe Dionis să ia un pahar cu vin. În crîșmă nu mai era nimeni și cei doi călători își urmară vorba nestingheriți. Judecătorul căutase toată viața un drum, și nu se hotărîse să recunoască în vre-unul din cele întîlnite, adevărata lui cale. Se frămîntase mult. Nădăjduise și mai mult. Din toate, nu se alesese decît cu o prea mare dragoste pentru băutura.

Sania sbură iarăși, ducînd spre oraș doi călători, înfrățiți prin vin și mărturisiri.

— Așa! — strigă Milescu, cătră vizitiu.. Mîna bine, mîna repede... Și cătră Dionis:

— Mă grăbesc să ajung acasă. Poate azi mi-a venit o scrisoare. Știi că mă judec pentru o moștenire, din partea soției? E pentru fata mea. Dacă cîștigăm...

Ochii lui turburi se umplură de lacrimi și se închiseră încet. Dionis strînse cu amîndouă mînile lui, calde de admirație, mîna omului aceuia care știa să născocască mereu motive noi de luptă și de nădejde.

Ajunseră la Iași înainte de apusul soarelui. Sania se opri la locuința lui Milescu, în cartierul vechiului palat domnesc. Judecătorul aduse pe Dionis în casă, sub cuvînt că trebuie să se mai desmorțească. Le deschisese Salvia. Pe atunci avea parcă trupul mai înalt: un fus de adolescentă, abia ieșită din copilărie. Cînd i-a întins mîna, bobul de mărgean dela deget a zîmbit.

Familia mai cuprindea pe mătușa Zonica, soră cu Milescu. Dela moartea soției, mătușa Zonica nu se mai despărțise de zînturata soartă a lui Milescu. În anii din urmă, fusese fericită să-l adăpostească pe el și pe Salvia în casa ei. Dionis nu avuse timp s'o vadă. Privise însă perdelele de dantelă fină, coborînd în unde spumoase, peste lumina amurgului din ferestre. Și perdelele erau lucrate de mătușa Zonica, mînuitoare pătimașă a croșetei...

Dionis nu se mai întâlneau cu Milescu. De multe ori se gândise la bătrînul original și pornise spre casa lui, dar nu isbutise niciodată să ajungă acolo. Il lua în altă parte oameni sau întâmplări ivite neașteptat în cale; de cîteva ori se întorsese singur din drum, împins înapoi de secera uriașă a semnului de întrebare. N'avea ce căuta la bătrînul acela ciudat. Totuși se muștra că nu era în stare să mai ajungă odată la casa lui.

Intr'o zi, Dionis află că judecătorul din Vintilești a murit. Muștrările muriră și ele. Milescu și lumea lui trecură în cealaltă parte a sufletului, unde nu pătrunde lumina, nici cuvîntul. Cînd o revăzu pe Salvia, din împărăția uitării nu se ridică numai icoana zilei petrecute împreună cu Milescu, ci o eflorescență stranie, cu sentimente nestatornice, încîlcite ca niște alge. Salvia, venind din adînc, fîrîse cu sine vegetația întunericului. Sufletul lui Dionis rămase limpede, ca oglinda unei fîntîni. Salvia privise un moment în această fîntînă. Dionis ar fi vrut să privească mereu: chipul ogîndit de sufletul lui era minunat. În lumea spiritului, oglinda aleargă după chipul care se ogîndește...

Chiar a doua zi, Dionis se duse fără șovăire, drept la casa mătușei Zonica. Bătrîna trăia încă și împletea la dantelă, așezată pe un jîlt cu teluri plîngătoare. Salvia veni să-i deschidă. Cînd îl recunosc, fața i se coloră puțin. Dionis primi între ochi, ca un buchet de toporași, o privire de-o clipă.

— Voiam să lămuresc cele petrecute eri, vorbi Dionis după ce aminti împrejurările primei lor cunoștinți.

— Dumnealui e avocatul care s'a purtat așa de frumos?— întrebă mătușa Zonica, adresîndu-se Salviei.

Bătrîna își scoase ochelarii și îndreptă asupra lui Dionis lumina ochilor, mică cît o mărgea:

— Îți mulțumesc, Domnule, și mă bucur cînd văd că se mai găsesc tineri de omenie.

Mătușa Zonica avea glasul stins. Pe obrazii ei, vremea împletise, cu maliție, o horbotă de sbîrcituri. Dar fața era blîndă și Dionis văzu că seamănă cu Sfînta Vineri, așa cum i-o zugrăvisse în minte cel dintăiu basm.

— Unde-i cînele?— urmă bătrîna.

— L-am lăsat acasă.

— Păcat!

Sfînta Vineri clipi: voia să alunge o dezamăgire copilărească. Apoi adăugă:

— Dacă mai vii pe la noi, adu-l și pe el.

Dionis cîștigase încrederea bătrînei, care lăsă iglița jos cu hotărîre și începu o lungă poveste. Oaspetele află că după moartea lui Milescu, Salvia fusese silită să dea lecții. Singura nădejde rămăsese procesul de moștenire, despre care erau atîtea de vorbit.

La despărțire, Dionis făgădui că se va întoarce peste câteva zile, să aducă o carte frumoasă mătusei Zonica.

IV

Niciodată primăvara nu venise cu atâtea daruri. Trilurile rîndunelilor brodate pe genele răsăritului, mîngîerile de vînt și de lumină ale serei, toate comorile lui Maiu le aduna Dionis în suflet ca 'n fundul unei corăbii. Nimeni nu putea să le prețuiască și să le înțeleagă fără el. Dar măsurîndu-și bogăția, își simțea singurătatea și se întrista.

Afară de această mică ciudățenie, Dionis trăia ca întotdeauna. Pela Salvia se ducea, dar nu prea des. În schimb, Don făcea zilnic drumul până la casa de lingă palat, în tovărășia Ilenutei, care abia isprăvisese de învățat abecedarul. Părinții ei ședeau în vale, aproape de dealul Șorogarilor, și țineau gospodărie ca la țară. După ce eșea dela școală, mama Ilenutei o trimetea în Sărărie cu un coș lungăreț de papură, în care punea ouă sau pui, borcane cu smîntînă sau clondire cu lapte. Fetifa nu știa să spună ce vede în ceasurile cît era dusă cu „marfa”. Ea vorbea mult, dar nu cu oamenii mari. Sta la taifas cu păpușa făcută dintr'un creion îmbrăcat în cîrpe, cu o prietină dela școală, Păstrăv Maria, în sfîrșit cu Don, paznicul ei pe drumul plin de peripeții și de minuni, din Sărărie până dincolo de Hală.

Pentru regimul de supra-alimentare recomandat Salviei de medic, Dionis se însărcinase să găsească el mijloace de aprovizionare ieftine. Fiindcă n'avea o deosebită vocație pentru această îndeletnicire, o întrebuse pe Aglaia. Slujnica avu bucuria să hotărască după chibzuiala ei. Astfel Ilenuța, deși numai cît o furnică, ajunsese să împlinească un rol de mare însemnătate. Mătușa Zonica o privea zîmbind prin ochelari. Salvia îi îndrepta moțul ca o pensulă blondă, făcut prin înodarea codiței din față cu codița dinapoi. Sosea cu ochii măriți de minunile întîmplărilor și de cumpenile ce întîmpina la tot pasul. Norocul ei era Don. Cînd îl vedeau alături de dînsa, băieții obraznici se fereau din drum. Cățeeii care încercau să-i țină calea, căutau ceartă numai cînd Don se afla mult în urmă sau mult înainte. Atunci era de-ajuns să-l strige. Tovarășul alerga într'o clipă și Ilenuța vedea cu mare bucurie cum se ridică părul pe spinarea dușmanilor și li se ascunde coada între picioare. Și rîdea singură cînd Don, fără să-și arăte măcar colții, se oprea asupra lor, ridica un picior și le turna peste bot formula disprețului său.

* * *

Incepeau să înflorească teii. Cînd descoperi cel dintăiu cer-

cel cu steluțe palide, Dionis gîndi: „trebuie să strîng floare, de teiu pentru mătușa Zonica“. Această idee de gospodărie medicală i se păru minunată și adîncă. Deci, după cîteva zile, marginea cerdacului era acoperită cu ciorchine aurii, puse la uscat pentru a înflori a doua oară la iarnă, în ceaiul Sfintei Vineri. Dionis își privea recolta cu mulțumire, cînd poștarul îi aduse un plic mare, alb. Gîcise dela cine venea, și nu se grăbi să-l deschidă. Se așeză pe marginea patului, obosit dintr'odată. Dreptunghiul alb, pe care-l întorcea pe-o față și pe alta, era semnalul care oprește și dă drumul gîndurilor...

...E. firesc să deschizi o scrisoare cînd îți cetești pe copertă propria ta adresă. Scrisoarea era pentru el și totuși sta la îndoială: poate nu se mai cuvenea s'o deschidă. Mai bine-ar pune-o pe foc, așa cum a primit-o. Până acum nu se purtase așa: cetise cu veselă curiozitate tot ce venea dela Cora...

...Făcînd o călătorie lăuntrică zilele trecute, nu găsise nimic schimbat. Salvia se arăta din cînd, în cînd, ca litera decorativă dela începutul capitolelor. Salvia nu exista în mintea lui ca o icoană la care se închina. N'o iubea. Salvia era o ființă slabă, fără sprijin, fără voință. Era o cauză căreia îi plăcea să se devoteze...

...Salvia n'are părinți; lipsa de avere o liberează din clasa de care ține. E o ființă fără Destin, o pastă, o figurină de ceară pe care el vrea s'o modeleze după un chip ideal, și s'o învie...

...Să crezi un Destin...

Dionis întoarse plicul pe cealaltă parte.

...Dacă n'ași deschide scrisoarea, ar însemna că nu mă mai recunosc, că mă neg pe mine însumi. Ar fi neadevărat, ipocrit, absurd...

Jupui dreptunghiul alb, scoase foaia dinăuntru și ceti:

„Dionis, trebuie să ne vedem numaidecît. Hotărăște tu ziua și ora. Dar nu întîrzia. Dacă ai ști, Dionis, cît te iubesc, ai alerga la chemarea mea chiar dacă lanțuri de fier te-ar ține legat.

„De ce mă chinuești, Dionis? Dacă am făcut ceva rău, spune-mi. Dacă nu sînt vinovată, de ce te porți așa cu mine? Știi ca demult am renunțat la felul meu de-a fi. Scrisoarea aceasta urîtă, desnădăjduită ca un om despuțat și aruncat într'un pustiu de gheață, îți arată ce mult m'am transformat în ultimul timp. M'am lepădat de toate lucrurile la care țineam, ca să nu pierd ceva mai scump. Dionis, nu vreau să te pierd, nu pot.

„Sărută-mi, Dionis, cu privirea, măcar caligrafia numelui.

Cora

P. S. Știi că prietinel tău, Doctorul, vine să mă vadă zilnic.

C.

Dionis rămase multă vreme nemișcat, privind în gol. Se duse apoi în casă, luă dintr'un saltar un teanc cu scrisori, puse deasupra lor pe cea primită atunci, le așază în sobă și le dădu foc.

A doua zi, Dionis uitase tulburarea din ajun. Demult Cora nu mai însemna nimic pentru el. Cu doi ani în urmă, i s'a părut că este întruparea marelui bucurii, pe care o aștepta de când deschisese ochii. Bănuise că mîna ei cu degete nervoase, ascundea, ca un prestidigitator, cheia unui altar. Iși îndrumase simpatia pe calea cea mai înaltă. Incercase împreună cu prietina lui cultul artei sub toate formele, cultul în care personalitățile se apropie și tind să se pătrundă. Dar nu ajunsese până la iubire. Când întrebă: mă iubești? e ca și cum ai spune: vezi aceiași lume, aceleași adevăruri ca mine? Dionis presimți că niciodată Cora nu va răspunde așa cum dorea el, nu va putea ajunge ecoul lui. Inteligența ei ascuțită, puterea de-a închipui lucrurile cum îi plăcea, cu totul altfel decît le vedea el, avea ceva divin. Cora era stăpîină pe lumea ei lăuntrică și nimeni nu-i putea lua locul. Când înțelese aceasta, Dionis nu mai simți nici un farmec. Pentru a ascunde ne-mulțumirea surdă, fără un temei care putea fi mărturisit, se arătă nepăsător. Dar era prea firziu. Cora îl iubea cu elan și el nu îndrăzni să i se împotrivească. Legătura aceasta, creată cu complicitatea lașității lui, îl întristase și-l neliniștise la început. Pe urmă se obișnuise; apoi uitase profund.

Trecuse o săptămîină dela ultima ei scrisoare. Seara firziu, Dionis se închise în odaie și începu să fumeze. Acesta era un joc născocit de el. Cercurile albastrii închipuiau colaci de salvare pentru gîndurile prea grele; șerpul de fum ispiteau tot ce era ușor și femeesc în suflet. Astfel, zvîrlea vestmintele minții unul după altul, până rămînea gol în fața lui însuși.

Bătea cineva.

— Intră!

Dionis aștepta nemișcat în mijlocul odăii. Ușa se deschise ca poarta unei cuști. După cîțiva pași, Cora se opri pe loc. Pelerina de matase neagră o înfășura aproape în întregime. Fața extraordinar de albă, păstra ochii țintiți asupra lui Dionis. Erau gata să se înfrunte. Fu o clipă lungă, de vijelie lăuntrică. Cora se avîntă cu brațele desfăcute:

— Dionis.

Prietinul ei nu se clinti. Brațele înflorite ale Corei se împreunară, făcînd cunună în jurul gîtului ca de piatră.

— Dionis, nu vezi că te sărut?... Dionis... Dionis, de ce nu mă săruți și tu?

Glasul Corei plîngea.

Dionis îi luă mîinile de pe umeri și le lăsă în jos.

- De ce m'alungi, Dionis ?
- Nu te-alung, răspunse un glas înăbușit.—Sînt bolnav... ar fi bine să pleci.
- Așa mă primești ?
- Nu te-am chemat. Nici nu 'nțeleg cum ți-a trecut prin minte să vii aici.
- De ce nu-mi scrii ?
- N'am timp.
- Ce 'nseamnă asta ?
- N'am timp, repetă apăsător Dionis.
- Cora îl privi lung. Zîmbea.
- Glumești...
- De loc.
- Cora amuși. Făcu un pas înapoi, și se lăsă pe-un scaun.
- Da...
- Ochii i se aprindeau, odată cu obrajii. Cu o sforțare de rănit care vrea să umble drept, ea se ridică în picioare, merse lîngă Dionis și-i luă mîna :
- De ce ești supărat ? Iartă-mă.
- Nu pot, zise el în neștire.
- Cora îi apucă amîndouă mîinile :
- De ce, Dionis ?
- Lasă-mă.
- Nu vreau. Dionis, nu plec de-aici pînă nu lămurești tot.
- Glasul Corei se subția, țipa.
- Cora, ar fi bine să te liniștești puțin.
- Stau aici pînă îmi spui. Dionis...
- Dionis sări asupra Corei, dar se opri cu obrazul lîngă obrazul ei.
- Cora izbucni în rîs. Ținea ochii țintiți asupra lui Dionis. Acesta se îndreptă spre ușă. Dar Cora ajunsese înainte, se lipi cu spatele în fața clamei.
- Nu, zise ea întinzînd brațele. Dionis tăcea. Atunci Cora începu să ridă iarăși, în hohote mici, mai mult un fel de tresariri, parcă i-ar fi umblat cineva cu unghiile pe inimă.
- Cora, te rog, încetează.
- Brațele întinse căzură în jos. Apoi se ridicară la ochi.
- Dionis, te iubesc, izbucni ea în plîns.
- Dionis o împinse brutal la oparte, deschise ușa și se facu nevăzut.

Cora rămase acolo așa cum o zvîrlise, cu ochii în lacrimi. N'avea cătră cine să strige și să geamă. Dionis nu voia măcar să-i audă șiroind durerea în picături fierbinți. O deznădejde furioasă o împingea să se răzbune. Ar fi vrut să dea foc casei și ea să rămîna acolo, s'o mistue flacărele. Porni cu dușmănie spre masa de scris. Privirea i se împiedică însă în dungile fumului de țigară, dungii care nu erau numai de fum, pentrucă purtau în ele gîndu-

...rile lui Dionis. La ce medita el atât de adânc, încît chiar dela uşă simţise o atmosferă străină, îmbibată cu gânduri tari, ca atmosfera unui laborator de esenţe otrăvitoare ?

Un mîrîit veni de subt masă. Don simţise că-i plecase stăpînul şi se trezise. Eşi la lumină, privi buimăcit şi începu să latre. Era așa de pustiu ! Cora, străpunsă de-un fior, strînse pelerina pe umeri şi ieşi.

V.

Prietinii care treceau prin faţa casei din Sărărie, nu mai vedeau pe marginea cerdacului cele două fălpi, ca două semne de mirare. Dionis îşi părăsea vechile obiceiuri, se făcea din zi în zi mai harnic. În cîteva săptămîni, doborîse piedici pe care le ocolise ani de zile. Colegii de barou se uitau la el miraţi. Unii îl cercetau cu ochi bovini, nedumeriţi ca în faţa unui gard nou, ridicat peste noapte în cîmpul pe care-l stăpîneau liniştiţi. Alţii îl măsurau cu neîncredere şi teamă : încă un concurent... În sfîrşit, după o pledoarie îndrăzneată, cîţiva tineri începură să-l copieze. Stilul cu trucuri învechite al înaintaşilor nu-i mai mulţumea. Voiau alte metode, alte forme de vorbire, pe care le găsiră de-agata la Dionis. Fără să ştie, el făcea şcoală, iar imitatorii pregăteau o nouă serie de banaliţăţi, spre veselie sau tristeţea generaţiilor viitoare. Dar lui Dionis îi era aproape indiferent ce se petrecea la tribunal. Activitatea lui acolo era un mijloc, nu un scop. Se apucase să sape în nisipul pustiuului, pentru că presimţea că se apropie minunea îndelung aşteptată. Dela tribunal, Dionis trecea în fiecare zi să vadă pe matusa Zonica şi pe Salvia.

Vara nu izbutise să pună stăpînire pe zidurile groase ale încăperii de lingă palatul domnesc. Înăuntru era răcoare. Prin geamurile cu zăbrele de fier, înguste ca la mănăstire, lumina pătrundea greu, împingea întunericul treptat cătră pereţele din fund. Cînd le priveai dela geam spre fund, încăperile erau amfiteatre de umbră poleite cu praf de ivoriu. Odată, Dionis se uita la Salvia şi odaia i se păru un bob de mîrgăritar. Prin apele translucide, plutea tristeţea filtrată de sufletul celor care trăiseră înainte acolo. Totuşi, hotărî să spargă zidurile şi să facă ferestre mari, după regulile igienei. Până atunci Salvia şi matusa Zonica primiră poruncă să-şi petreacă ziua întregă în cerdacul larg, de arhondaric, din faţa casei. Pentru cele două femei, cuvîntul lui Dionis devenise lege. Intraseră subt stăpînirea lui aproape fără nici o rezistenţă. Matusa Zonica, de obicei foarte zgîrcită cu prietinia şi bănuitoare faţă de oamenii tineri, nici nu se gîndi că venise nechemat. Ideia că a fost prietinelui lui Milescu, lămurea orice. Bătrîna găsea mereu asemănări nouă între Dionis şi judecătorul cu inimă de copil. Pentru ea nu existau decît un singur fel de oameni : cei care purtau întrînşii ceva din firea cavalerului dela Mancha.

Salvia se ferea să-și spună gândurile despre prietînul cel nou. Seara, cînd se culca și rămînea singură în întuneric, simțea cum fuge viața din jurul ei. Un gol imens se deschidea alături de suflet, îl trăgea în prăpastie. Voia să zboare fără teamă, cum zboară atîtea suflete cătră viață și lumină, dar aripile nu puteau să bată, erau neconținut amorțite. Simțea și ziua neliniștea neantului. Noaptea însă pierdea orice sprijin și numai cu greu izbutea să se ascundă în somn. De cînd îl cunoștea pe Dionis, nopțile o înspăimîntau mai puțin. Se iveau gânduri senine din copilărie. Iși aducea aminte de Petruț, băiatul chiriașilor dela etajul al doilea care, cînd era mică, la București, venea s'o ia la joc, o ducea la plimbare, o învăța nebunii, iar dacă nu-l asculta, o bătea. Cînd s'au mutat, Salvia a plîns multe zile de urît și ani de-arîndul visase că se joacă iarăși cu Petruț. Dionis semăna cu tovarășul de altădată.

În ajunul sfîntului Petru, vremea se schimbă, parcă ar fi vrut să sară înapoi la începutul lui April. Peste noapte plouase, iar dimineată porni un vînt rece.

— A nins la munte, explică mătușa Zonica.

Dacă ar fi fost după dînsa, n'ar fi ieșit de loc din casă. Poate ar fi făcut și puțin foc. Dar Dionis hotărîse ca toată ziua să și-o petreacă în cerdac. Deci, dimineată ieși resemnata afară cu un castron de cireși amare și începu să le scoată simburii, pentru dulceață. Degetele îi înghețau, se învinețeau de frig și de mustul boabelor negre. Rămase însă acolo, fără să spună nimic. Cînd se întoarse Salvia dela școală, șezură la masă în cerdac, și după aceia îl așteptară pe Dionis tot în cerdac. Mare fu mirarea bătrînei, cînd văzu că greșise.

— Intrați repede'n casă! — porunci Dionis, dela poarta. Încarcă coșul de lucru al mătușei Zonica, scaunul Salviei și taburetele. În două minute, mută mica gospodărie de pe cerdac.

— De cînd stați afară?

Sfînta Vineri amuțise. Salvia răspunse:

— Am stat ca de obicei, cum ai spus.

— Pe-un vînt ca acesta trebuia să rămîneți în casă.

— Nu voiam să te superi, vorbi bătrîna, zîmbind încurcata.

Salvia îl privea cu ochi de copil, care nu înțelege de ce este dojenit.

Dionis își simți tirania.

— Ți-i frig, Salvia, zise el blînd.

Mătușa Zonica aduse o jachetă de lînă...

A doua zi, veni mai devreme. Cerdacul era pustiu, deși se încălzise iarăși. Il întîmpină mătușa Zonica cu degetul pe buze: Salvia doarme. Frigul de ieri îi făcuse rău, și n'o lăsase să se scoale din pat.

Dionis se posomorî. De două luni lucra în zadar. Ce clădea timp de-o săptămînă, se ruina într'o oră. Salvia rămînea mereu slabă, se îmbolnăvea ușor. Va trebui să meargă la mănăstire la

Varatic, unde este aer de brad. Nici acolo nu-i bine: mătușa ei nu poate să vegheze de-ajuns, să-i trezească dragostea de viață, cu care s'ar întrema în scurtă vreme.

— A fost foarte supărată cînd i s'a făcut rău; a plîns, șopti mătușa Zonica.—Înainte, suferea fără să spună nimic, lăsa s'o chinuiască boala. Mă durea inima cînd o vedeam atît de nepăsătoare. De-o vreme, slavă Domnului, s'a schimbat. Se bucură de toate nimicurile. Visează, ca orice fată tînără. Să vezi ce repede are să se facă bine.

Dionis își dădu seama că din dragoste, sfînta Vineri făcea o greșală de gramatică, întrebuiînd prezentul în locul viitorului. Totuși cuvintele ei îl înseninară: Salvia mergea cătră viață, împinsă de-un suflu interior pe care el îl trezise.

— Pot s'o văd?

Mătușa Zonica deschise încet ușa și, după ce arată un scaun la căpătăiul tinerei fete adormite, își luă dantela, își puse ochelarii și urmă să împungă firele de ață cu sulița de sîrmă, să le prindă și să le înoade, cînd domol, cînd repezit, cînd războinic, cu furie și desnădejde. Dantelele mătușii Zonica erau niște diagrame ale sufletului ei. Pe țesătura de fire întinsă pe-un singur plan, se proiectau spațiul și timpul: amintirile, socotelile, grijile. Iar prin ochiurile de ață trecea lumina cerului și gîndul cătră Dumnezeu...

Dionis privea cum doarme Salvia. Somn minunat: barca lui cît o frunză duce 'n infinit picătura de rouă a vieții, plutește lin pe oceanul morții... De ce toți cei adormiți au în jurul capului o aureolă sfîntă?...

...Pe obrazii Salviei se ridica un abur roz, ca pe cer, în preajma răsăritului. Curînd se va trezi...

...Subt cuverturi, Salvia dormînd era un mic lac spre care se pleca fața lui Dionis. Și apele gîndurilor lui se contopeau în taina micului lac, îl înviorau, îl îmbogățeau.

* * *

Curînd începură căldurile. Cerul era un glob de sticlă topită, subt care omenirea se înăbușea. O lumină albă, nesățioasă rodea pămîntul.

Casa de lîngă palatul domnesc cădea răpusă de căldură. Zidurile se umflau în afară parcă ar fi fost de carton, se lăsau pe-o coastă subt țigla de deasupra, care bea neconținut căldură și lumină.

Mătușa Zonica și Salvia eșiră în cerdac pe înserat.

— Dionis nu mai vine astăzi, zise bătrîna.

— Poate are de lucru, lămuri Salvia.—Pe urmă, e-așa de cald...

— Sigur. Nu m'am gîndit la asta. E-un adevărat iad. Nici Ilenuța n'a îndrăznit să iasă din casă.

Dar îndreptîndu-și privirea spre stradă, văzu cum Don, în două labe, împinge portița lesne de dat într'o parte. Nici n'avu

timp mătușa Zonica să facă haz, și cînele era în curte, urca scările cu capul întins înainte, cu limba atîrnînd în jos, puțin îndoită la capăt, ca un pergament desfăcut de pe sul. Ilenuța venea și ea, tîrînd coșul de papură, ca pe un căruț. Era ostenită, cu fața aprinsă, cu pensula moțului din vîrfurile capului căzută pe-o ureche și prăfuită. După ce sărută mîna cum o învățase Aglaia, se așează pe treapta cea mai înaltă a cerdacului, serioasă ca un om mare. Mătușa Zonica îi dădu o linguriță cu șerbet de vișine și o cană cu apă (nu pahar, pentru că spărsese două pănă atunci). Fetița ciugulea cîte o fărîmă din perișoara de brumă roșie și se uita în jos, la picioruțele ei goale, brune de soare, lustruite ca chitina unei insecte. Don sta în față, lipit lîngă perete, să-i fie mai răcoare. Nu voise să mînințe șerbetul pe care Ilenuța i-l oferise pe vîrfurile degetului. Din cînd în cînd însă întorcea capul cătră ea și o întreba ceva tainic. La vorbele mătușei Zonica, fetița răspundea tot mai scurt, pînă se mulțumi cu monosilabe de om preocupat. Veni o lungă tăcere, în care nu se auzeau decît plescăiturile și înghițiturile lacome ale lui Don. Pe vîrfurile picioarelor, cu ochii țintă la cîne, Ilenuța se apropia de Salvia.

O muscă bîzii pe la botul animalului. Urmă un hap! formidabil. Salvia tresări: fetița o trăgea cu putere de mîncă.

— Ai văzut, dudue?

— Ce?

— Don a mîncat o muscă. Eu n'ași mînca, doamne ferește, închee grav fetița bătîndu-se cu mîna peste gură.

Doamnele izbucniră în ris. Ilenuța începu și ea să chiotească: credea că Don e pricina veseliei.

— la vino'ncoace, diavol mic, vorbi mătușa Zonica scoțîndu-și ochelarii și ștergîndu-și lacrimile.

Ilenuța se apropie sfioasă și primi pe obraz decorația unui sărut sgomotos.

Mătușa Zonica își simți buzele dulci de șerbet.

— Să spui acolo sus, că ne-au sosit știri dela proces și că Sărăria e destul de aproape de palat.

Caravana minusculă porni cu vestea spre dealul Sărăriei.

Dionis fusese nevoit să alerge prin arșiță dela un capăt la altul al Iașului. Nu-l obosise atît căldura, cît atmosfera orașului în care se amestecau otrava miasmelor cu otrava sufletului colectiv, stors subt teascul soarelui. Căldura topește masca oamenilor, le lasă pe față numai expresia chinului animal. Femeile sufăr, cu deosebire. Dimineața, după o noapte de zăpușeală, ochii lor rătăciți plimbă încă peste lume arătările tulburătoare din somn. În timpul zilei, lumina fără cruțare, ca de proector, le descopere trăsăturile greșite, grimasele vulgare; căldura face din ele simple ființe primitive, subt teroarea puterilor naturale. Dionis întîlnise pe toate chipurile aceiași expresie de bestie goală. Dela o anumită temperatură, omul și sufletul se evaporază, își zise el. Probabil că și eu am suferit aceiași lege. Nu mă duc astăzi la Salvia: sînt prea urît.

Seara, își lăsă casa cu ferestrele deschise și porni pe drum, la întâmplare. Era neliniștit, căuta ceva și nu-și da seama ce. În urma lui, Cora, înfășurată în pelerina cea neagră, venea ca o nălucă.

Dionis intră în umbra unui castan :

— Cora, te rog, lasă-mă...

Cora îi cuprinsese mâna între degetele fierbinți. Ca pe un adormit, îl țiră într'o grădină întunecată și străină, de care n'a știut nimic niciodată. Pe iarba uscată, Cora îl învinse definitiv. Era o desnădejde nebună în purtarea tinerei fete. Iubirea care locuia în frînsa nu voia să moară ; luptă, înfruntă orice umilință. Încetul cu încetul, forța de idealizare se epuizase. Dionis nu-i dăduse un colț cât de mic din suflet. Iubirea superioară ajunsese o imposibilitate distrugătoare. Singura scăpare era să se țirască pe pământ, să i se dea cu ochii închiși. Și i se dăduse demult, fără să-l poată cuprinde de-ajuns. Încleștarea spasmodică era numai un reflex al disperării : De teama neantului, ținea strîns în brațe ființa pe care n'o putuse iubi altfel.

...Cînd se desmetici, Dionis se găsi doborît la pământ. Deasupra, îl priveau stelele. Încercă să se înalțe, să-și reia rătăcirea, dar se simți înlănțuit. O suflare regulată se auzea aproape : Cora învălită în pelerină, povară neagră și grea. Văzu în femeia care sta lângă el, care-i lega gîtul cu brațele și-l înăbușea,—un enorm parazit al pămîntului. Simți sudori reci la temple. Un strigăt fără nume îi despica inima.

VI

Zilele următoare, conștiința lui Dionis fu bolnavă de friguri intermitente. Se socotise liber până atunci. Putea să facă orice, cu atît mai mult să îmbrățișeze pe Cora. Între ei nu avusese loc o despărțire ; nici nu se certase măcar cu ea. Dar tocmai de nehotărîrea aceasta se învinovătea acum. Fusese laș, trădător. Dacă Cora ar fi știut ce gros zid de gheață îi despărțea, s'ar fi purtat altfel. El nu-i vorbea însă niciodată deschis. Și totuși nu putea să-și ierte că s'a lăsat dus orbește în seara aceia. Fapta lui îl lega să mintă și de-acum înainte, să joace mai departe, față de Cora, un rol fals. Gîndul acesta îl înspăimînta și-l făcea să izbucnească cu ură împotriva Corei. Ce vrea ființa asta dela el ? Pentru ce îl urmărește pretutindeni ? Ar fi dorit s'o știe că a plecat departe, că a pierit din drumul lui și a dus cu ea tot trecutul, de care el se lepăda pentru vecie. Voia să fie pur, să-și simtă sufletul limpede până în adîncuri.

Va scrie Corei,—orice s'ar întîmpla. Ii va spune lămurit că nu se mai poate, îi va arăta realitatea... Se petrecuse așa dar o schimbare însemnată, pe care n'a avut îndrăzneala s'o mărturisească. A trebuit să vină o faptă urită, ca să-l facă să vadă ce admirabil înflorise întrînsul iubirea pentru Salvia. — E nemărginită

mizeria mîndriei. Ea nu simte că-i cerșetoare oarbă la răspîntii, decît cînd e alungată cu lovituri brutale.

Dionis înainta tot mai adînc în sine, lupta aproape de fundul sufletului, ca un scafandru, cu întunericul și spaima. În cele din urmă descoperi o justificare. Fusese nesincer, laș, înșelător pînă atunci pentru că ducea războiu împotriva iubirii, fără să-și dea seama. Nu mintea se împotrivise pasiunii, ci instinctul, care rezistă din grijă meschină pentru păstrarea echilibrului în economia lăuntrică.

Pe inima lui se sprijinea acum tot universul, și era grozav de grea. În răstimpuri, durerea ascuțită începea iarăși măcinișul. N'a fost bine închipuită iubirea ca o săgeată care sfîșie pieptul. Mai nimerit era un sfredel, învîrtit de împrejurări, cînd cu iuțea ameițitoare, cînd cu blîndeță perfidă.

Ilenuța își implinise însărcinarea cum se pricepuse mai bine. În lipsa lui Dionis, încredințase Aglaii (pentru fetiță nu era mare deosebire) ce-și mai amintea din vorbele mămăușei Zonica.

— Duduia cea bătrînă, cu ochelari, zice că Sărăria s'apropie de palat.

— Auzi comedie...

— Ș'o zis să spun așa aici, numaidecît.

— Hm! făcu Aglăia.—Bine.

Dionis află a doua zi această ciudată misivă, pe care slujnica o repetase cu nepăsare. Pentru el însă, cuvintele aveau un înțeles ascuns și-l cufundară în desnădejde. Răspunsul îl dădu tot cătră sine, cînd se făcu lumină deplină întrînsul. Va merge să ceară pe Salvia în căsătorie. Trebuia să facă pasul acesta cît mai curînd. Salvia era a lui, o simțea pretutîndeni, gînd ascuns în fiecare lucru.

* * *

Mămăușă Zonica primise o scrisoare dela avocatul din București, care-i da mari nădejdi. Dar bucuria cea adevărată i-o pricinuia înfățișarea Salviei, din ce în ce mai frumoasă. Prin cuvîntul acesta, mămăușă Zonica înțelegea întăiu sănătatea, pe urmă buna dispoziție și somnul, apoi pofta de mîncare. „Este în cer și puțină dreptate“, se gîndea ea împletînd la dantelă.—Mulle a avut de suferit copila asta, și mama, și tatăl ei. A fost o încercare lungă. Acum vine plata. Salvia va fi bogată... Mămăușă Zonica se oprea din lucru și privea dusă în depărtări... Salvia trebuie să se mărite... Mămăușă Zonica lua iarăși croșeta și începea să împungă cu înfrigurare. Dionis... Acum de curînd, într'o dimineață, cînd s'a sculat din somn și s'a dus să ridice perdeaua, l-a văzut așteptînd în cerdac cu brațele încrucișate.

— Ce s'a întîmplat?—întrebă speriată bătrîna.

— Nimic. Am venit...

Tinărul îi luă mîna și i-o sărută. Pe fața lui nu mai era lucrimea șemeață a vieții, nici risul nu se mai simțea clocotindu-i în piept, gata să se reverse. Avea o înfățișare ciudată, parcă s'ar fi schimbat în pustnic evlavios.

Au stat de vorbă puțin, dar era așa de grav, încît bătrîna nu îndrăzni să-i împărtășească noutatea cea mare. Ii dădu a înțelege numai.

— Ne-au venit vești dela proces...

— Da...

— Cred că vom cîștiga.

Dionis o privi lung, fără să zîmbească. Apoi ochii îi lunecară în altă parte. „O așteaptă pe Salvia“ gîci sfînta Vineri „are să-ți spună ceva“. Il lăsă singur, cu parere de rău. I-ar fi plăcut mult să stea și ea și să asculte, numai să asculte: vorba între tineri, pentru bătrîni e muzică.

Salvia îi întinse degetele ca niște petale proaspete. Bobul de mărgean ridea cînd se apropie de fața lui Dionis.

Tinăra fată lăsă ochii în jos, se înroși. De ce-o privea așa? Il supăraseră cu ceva? Nu. Ochii lui vorbesc, strigă din funduri adînci, de unde glasul vine numai ca o șoaptă. Ce aproape și ce departe e de ea...

Se așezară unul lingă altul, pe banca din cerdac.

— Ți-am adus...

Dionis scoase din buzunarul dela piept o garoafă galbenă-verde cu subțiri rîuri roze pe fiecare petală. Floarea era sburlită: dormise pe inima lui Dionis.

Salvia luă garoafa și-i aruncă încăodată între ochi o privire ca un buchet de toporași.

— Te iubesc, Salvia, răspunse Dionis.

Tăcere de pustiu. Palidă, Salvia amuțise. Mîinile însă îi tremurau. Dionis le ridică ușor, le strînse la piept îndelung, paseri rătăcite care-și găseau ocrotire.

— La revedere Salvia...

Trăise a ceea, visase?...

Mătușa Zonica venea cu o tabla mare, pe care pusese dulceață, cafea, pere și caise.

— Unde-i?

Salvia nu răspunse. Bătrîna se așeză sfios pe bancă.

— Ce frumoasă floare!—se minună ea privind cum se leagăna garoafa în mîna împietrită a tinerei fete.

— Mi-a dat-o el, îngînă Salvia, și izbucni în plîns.

— Nu-i nimic... lasă... așa se 'ntîmplă, șoptea mătușa Zonica mîngîindu-i obrazul.

* * *

În casa din Sărărie, toate erau triste, pentru că sfîpînul nu mai lua în seamă pe nimeni. Don cerșea, cu ochii și cu coada, o

mîngiere sau o muștrare. Aglaia vorbea mult, ca totdeauna. Dar Dionis se gîdea mereu în altă parte, zîmbea și răspundea numai către sine. Existența lumii îi devenise profund indiferentă. Era singur, nespuns de singur, delicios de singur : o aștepta pe Salvia. Cu ea împreună va pleca departe, să li se pară că au trecut în altă viață, pe altă planetă.

Pentru planurile acestea îi trebuiau bani. Îi găsi ușor și repede cu ajutorul unui împrumut asupra casei părintești. În cîteva zile, sfîrși pregătirile. Acum se putea duce s'o ceară pe Salvia în căsătorie și apoi, în cea mai scurtă vreme, să părăsească Iașul. Dionis porni, încredințat că la întoarcere va fi fericit. Ce-l mai despărțea de Salvia ? Era a lui, o crease din nou : îi întărise sănătatea, îi deschisese izvoarele din suflet. Va face din ea cea mai încîntătoare minune. Și se va bucura de ea numai el, în taină.

Ajunse, urcă scările cerdacului și se opri mirat. Mătușa Zonica nu mai împletea la dantele. Pe umeri purta un șal scump, scos dintr'un fund de ladă. Mirosul de naftalină nu-i plăcu, iar zîmbetul de triumf al bătrînei i se pără fără rost. Se întoarse către Salvia. Rămăsese neschimbată : aceiași îmbrăcăminte simplă, albă-albăstrie ca rochița-rîndunelii, același zîmbet, același glas. Numai ochii priveau în jos cu sfială.

Mătușa Zonica se sculă în picioare, veni în fața Salviei și zise :

— Îți recomand pe Salvia, cîștigătoare în procesul dela Casație.

— Cum, adică... îngînă Dionis uluit.

— Da. S'a sfîrșit cu bine : avem douăzeci de milioane cel puțin.

— Te rog, lasă mătușică... Asta n'are importanță.

Mătușa Zonica zîmbi cu bunăvoință. Apoi se întoarse către Dionis :

— Nu spui nimic ?

— Surpriza... îngînă el. Apoi, drăgîndu-și glasul, vorbi mai tare decît era nevoe :

— Vă felicit din toată inima.

Dionis vedea cum crește o grămadă de aur în fața lui.

...— Te felicit, Salvia. Păcat că tatăl dumitale nu s'a putut bucura...

— Da, el ar fi fost foarte mulțumit, rosti Salvia, și-l privi cu infinită tandreță în ochi.

Dionis însă nu mai vedea. Movila de aur ajunsese un munte, după care Salvia se făcuse nevăzută. O noapte întreagă se gîndise la nenumăratele lucruri pe care avea să i le spună. Și acum nu mai găsea nici o frîntură de cuvînt. Pierise totul. Plecă, fără să poată mărturisi cu ce mare hotărîre venise.

VII

Milioanele Salviei distrărau țesătura gîndurilor lui Dionis. Niciodată nu dorise avere, dar n'o dispregiuse : era ceva care nu-l

privea în nici un fel. Acum însă i se părea un adevărat blestem. Bogăția îmbătrânește, urîțește. Va trebui să-i arate Salviei ce-o așteaptă. Ea a trăit așa de puțin! Va vrea să încerce gustul puterii; se va face „doamnă mare“. Un om bogat rămîne, la urma urmelor, un om. Femeia pierde tot: hainele de aur fac dintrînsa o zeităte rece.

Dionis se întoarse peste două zile la Salvia. Nu mai purta cu el nici o hotărîre. Avea numai nădejdea că fusese o glumă, sau o nălucire de-a mătușei Zonica.

Cele două femei nu erau singure. Intre ele, la masa din cerdac, sta un tînăr.

— Nepoțu-meu, Costin, zise mătușa Zonica cu mîndrie,—a venit anume pentru noi dela București. Îndată ce-a aflat de proces, a alergat aici, să ne înștiințeze. În telegramă cifra era greșită. Cît spui că avem?

— Treizeci și patru de milioane, răspunse un glas sacadat, cu pronunțat accent muntenesc.

— Treizeci și patru, repeta apăsător bătrîna, parcă ar fi vrut să-și înfigă cifrele în minte.

„De ce nu se uită Salvia la mine, se întreba Dionis. I se urca un nod în gît. Ridica mereu mîna și trăgea de nodul cravatei. Cînd își dădu seamă, se opri pe loc speriat și lăsă brațul în jos pe furiș.

...Nepoftitul se arată foarte isteț... e politicos... bine crescut... În felul lui, are chip deosebit, e interesant. A închis ochii, cași cum ar fi obosit deodată. Fruntea pustie și albă ca oasele uscate de soare a rămas tristă, fără strălucirea privirii. Nasul gros, retezat în sus, lasă să se vadă nările ca două orbite. Gura, o linie deasupra bărbiei pătrate. E foarte palid capul tînărului și are ceva straniu: parcă un strămos frumos a făcut o încercare neizbutită să-și reia forma materială în urmașul acesta sec... De ce nu se uită Salvia la mine?... Grozav sînt de stîngaciu. Ar trebui să spun și eu ceva.

Dionis ridică iarăși mîna la gît, dar se opri pe drum, degetele i se agătară în nasturii dela haină.

...Am ajuns ridicol... Ce să spun? Ce pot să mai spun?... Costin deschide ochii. De ce privește așa de lung la Salvia?...

...Abia mi-a aruncat o privire... Nu vrea să m'ajute, de loc. Aștept...

Dionis așteptă zadarnic. Tînărul din Capitală vorbea mereu; mătușa Zonica își pierduse tactul obișnuit, iar Salvia amuțise. De cîteva ori plecaseră grațios capul, cași cum ar fi așteptat să-și șoptească ceva. Dar el nu izbuti să articuleze un singur cuvînt. Trecu vreme nesfîrșită. Dionis, desnădăjduit, se ridică să plece; Salvia rămase nemișcată, parcă n'ar fi băgat de seamă nimic. Veni lîngă ea și-i luă mîna moale, fără viață.

— La revedere, Salvia.

— La revedere, Dionis.

Ochii Salviei erau plini de teamă. O teamă duioasă, o rugăciune. Privirea lor pătrunse în sufletul lui Dionis ca o chemare.

Cînd fu singur, în stradă, simți că-și luase rămas bun pentru totdeauna. Încercă să se gîndească, să judece, dar nu izbuti. Avea o ciudată senzație de paralizie psihologică. Vedea culorile, formele, mișcările, dar nu le înțelegea. Vedea praful înroșindu-se în zare, ploaia roză, deasă și oblică a luminii dar nu izbutea să explice cu un cuvînt: apusul. Pătrățele mărunte, cît ochiul unei rețele de ciur, se desfăceau din fundul conștiinței și se apropiau crescînd mereu, pînă ajungeau mari cît un cadru de cinematograf, și treceau peste el, alergînd unele după altele. Erau zilele pe care le aștepta să vină, intuiția viitorului golit de nădejdi...

— Salutare, Dionis!

Cel chemat mergea înainte.

— Dionis.

Doctorul Marin îl apucă de mînică și izbuti să-l oprească pe loc.

— Tu erai?

— Te faci că nu mă mai cunoști.

— Nu te-am văzut.

— Priveai drept la mine.

— Se poate.

— Va să zică e-așa cum spun: te faci că nu mă vezi.

— Ba chiar nu te-am văzut. Acum însă te recunosc.

— Ascultă, Dionis, m'am săturat de aerele tale. Te știi cine ești.

Nu primi nici un răspuns. Merseră o bucată de vreme alături. Doctorul nu știa cum să înceapă o explicație, la care se gîndea mereu, demult. În planurile lui, îl punea pe Dionis să aibă înfățișarea unui criminal. El, Doctorul, își lua rolul acuzatorului nemilos. Trebuia numaidecît să-l umilească, să-l înjosească, să-l tîrfe 'n noroiu: pedeapsa-i necesară pentru cel care-o primește, dar mai ales pentru cel care-o aplică.

Îl întîlnise pe Dionis, dar își uitase rolul. Totuși îl ura așa de tare, că nu se putea despărți de el. Trebuia să ispășească odată.

— Taci, — izbucni el.

Dionis își urmă drumul fără să răspundă.

— Taci! strigă Doctorul scos din minți.

Tovarășul îl măsură de sus pînă jos, vru să zîmbească. Casa lui era la cîțiva pași.

— Am ajuns.

Fața Doctorului se apropia clătînîndu-se. Ochii îi ardeau, buzele învineșite șoptiră:

— Dionis... Dionis, ești... un netrebnic.

— Ce-ai spus?

— Am spus: un netrebnic.

Dionis îl privi ca pe-un copil bolnav și-l apucă de umeri:

— Hai la mine.

Doctorul sări în lături, parcă l-ar fi atins un șarpe.

— Nu pune mîna pe mine. Ești o canalie, un monstru!

Cel insultat făcu un salt, îl prinse. a doua oară de umeri și-l țiră până în casă. După ce-l așază pe scaun, îi porunci:

— Vorbește!

— Ți-am spus, vorbi acuzatorul cu ochii în pământ.—Ești așa de păcătos, că nici nu-ți pasă... Taci, ești vinovat... Ce te uiți așa la mine?

Doctorul sărise în picioare, amenințător.

— Marine!—îl dojeni cu glas adânc Dionis.

Ca trezit dintr'un somn hipnotic, Doctorul se clătină, minile îi căzură fără putere.

— Spune, ce vrei?

Iarăși furia crescă în omul de-alături:

— Să-mi dai socoteală. Știi tu cât țin la Cora? Îți dai seama măcar cât sufăr? Nenorocirea e că știu tot...

— Bine, dacă știi tot... începă Dionis, pe cînd Doctorul făcea ochii mari de spaimă.

— ...Dacă știi tot, înțelegi că eu n'am făcut nimic.

Vorbele lui Dionis erau adevărate pentru el și neadevărate pentru felul cum privea lucrurile Doctorul. Dar acesta avea nevoie numaidecît de-o minciună, o cerșise tot drumul cu moartea'n suflet. Vorbele prietinelui îl liniștiră. Nu fusese nimic: a mărturisit.

— Și... pe Cora... o mai iubești?

— Ți-am repetat de-atîtea ori: n'am ținut niciodată la ea.

— Pot să-i spun asta Corei?

— Fă ce vrei... Eu țin la Salvia.

Doctorul rămase uluit.

— Cum? Fetița dela grădina de copii?

Apoi, luminat deodată, cu dispreț și revoltă:

— Înțeleg. A moștenit milioane. Tot orașul știe. Nu banuiam că ești așa de...

— Nu pricepi nimic.

— De ce nu mi-ai spus până acum?

— Tocmai pentrucă o iubeam.

Doctorul își dezveli dinții, într'un rîs neîncrezător.

— Nu ți-i rușine?

Dionis îl apucase de piept. Doctorul vru să-i înfrunte privirea, dar capul nu se putea ridica destul de sus. Simți lacrimi în ochi.

— Spune, îi zise prietinel cu tristeță, ce te face să mă dușmănești?

— Nu știu, lasă-mă... Cora te iubește... De ce?... Uite, eu n'am nimic împotriva ta. Dar mi-i necaz că nu pricepi un lucru: femeile nu sînt pentru tine. Tu nu știi să le înțelegi. Te urci pe înălțimi prea mari, și femeile sînt mici, au nevoie de altfel de suflet. Tu ai viața ta și-ți ajunge. N'ai dreptul să te-amesteci în viața femeilor.

Dionis amuți. Se așază jos, cu capul între minți.

Doctorul plecă pe vîrfurile degetelor, uîindu-se înapoi cu teamă, ca un răufăcător.

Trecu multă vreme. Intunericul eșea din păreți ca un fum cald, împresura pe Dionis.

...Femeia nu-i făcută numai pentru simțiri gospodărești. Mai degrabă pentru patimă... Melodia are nevoie de-un glas frumos... Cîteodată se dăruiește acelor care sînt numai umbră și închipuire. Inima o călăuzește acolo unde o așteaptă chinul, sbuciumul, durerea.

...N'avea el dreptul să se amestece în viața femeilor?... Salvia... Intra ceva necurat în iubirea lui? Nu-și mai da seamă. Poate în adevăr nu era făcut pentru iubire. Trebuie să aștepte. Simți nevoia să fie departe și singur. Și deodată, hotărîrea îi învioră sîngele. Va pleca.

Aprinse. Aruncă în valiză cîteva lucruri. Scoase din saltar banii luați dela ipotecă.

Scrise următorul bilet:

„Salvia, plec, nu știu nici eu bine unde. Nu te părăsesc în „pustiu: ai moștenirea.

„Salvia, plec pentrucă te iubesc.

Dionis“.

Avea un tren după miezul nopții.

Aglaia duse scrisoarea a doua zi, înainte de prînz. Găsise în cerdac pe Salvia, îi înmînase plicul, apoi plecase grăbită, bocnînd dușmănos pe trepte.

Salvia ceti odată, de două ori, de trei ori.

„Dacă mă iubește, de ce m'a părăsit?“ Adevărul îi scapa ca un lucru lunecos, pe care-l căuta la fundul apei. Cînd în sfîrșit îl prinse, simți ceva de oșel tăios, un fel de pumnal fără mîner, pe care cu cît îl strîngea mai tare, cu atît durerea creștea. Ce puțin o înțelegea! Averea nu'nseamna nimic, pentru ea. Cum a putut să-i treacă prin minte? Salvia se înroși, apoi se îngălbeni. Sîngele tot se aduna la inimă, o durea adînc. Dionis nu se gîndise că are și ea suflet. Un suflet credincios care nu poate uita, pentru care el era lumina, și căldura, și viața.

Dar poate n'a plecat... Il așteptă toată ziua. Niciodată nu tresărise de-atîtea ori. Se coborise chiar în poartă și își pusese mîna strașină la ochi, privind în susul străzii, ca femeile dela țară. A doua zi, ceru un sfat mătusei Zonica. Bătrîna nu se tulbură de loc: pentru ea era limpede că Dionis se va întoarce peste cîteva zile. Salvia începu să-l aștepte. Trecea săptămîină după săptămîină. Plecau paserile, frunzele îngălbeneau, zilele se ofileau.

Mătușa Zonica încercase s'o hotărască pentru o călătorie...

Dar Salvia plinse noaptea întreaga de supărare. Dacă venea în timpul acesta Dionis și n'o mai găsea?

— Il va aștepta aici, neclintită, până la sfârșit.

Într'o zi, Don se arătă la poartă, cerșind cu ochi triști: cînele părăsit plecase'n pribegie. Salvia îl chemă înăuntru, îl mîngie și-i vorbe ca unui tovarăș de suferință. Și Don rămase pe lîngă casa Salviei. Atunci începu să vină iarăși, în cite o după amiază cînd n'avea școală, și lînuța cea cu capul rotund și moțat. Fetita mărturisea că a venit la Don, prietinel ei.

— Vezi, spunea mătușa Zonica,—e semn că vine în curînd Dionis.

Salvia se simțea atunci și mai părăsita.

Toamna ajungea sdrențuită în cerdacul unde aștepta Salvia. Din toată bogăția anofimpului, revărsată departe de oraș în podgorii, peste cîmpuri și peste codri, vîrtejuri ca niște cornete cenușii aduceau frunze moarte. Tinăra fată simțea o toamnă săracă pustiind-o înlăuntru, acoperind cu brumă ruginită gîndurile care strălucise în timpul verii. Cheile dela poarta luminii le luase Dionis; nu mai avea cine sa-i arate cîț e de frumoasă lumea. Părăsind-o, prietinel ei îngropase tot ce-i dăruise. Viața scădea în trupul Salviei, ea rîul pe vreme de secetă. Apele secau, se depărtau de maluri, ajungeau o fișie subțire, o sfoară de argint viu, o idee: Dionis.

Ce noapte frumoasă!

Salvia privea bolta neagră, cu stele care țîrliau lumina în infinit. Era frig. Nu se putea hotărî totuși să închidă geamul. Ametise privind în sus. Cerul parcă se răsturnase, era o bolta adîncită, o bulboană ameteitoare, care-o trăgea la fund. Inchise ochii. Cînd îi deschise iar, un glob aprins lunecă prin spații, lăsînd diră lungă de foc în urmă. Apoi căzură altele mici, ca niște lacrimi de lumină. Era convoiul funebru al stelei căzătoare... Stelele vin la noi și noi plecăm spre stele... Salvia se înfioră și închise fereastra.

De-atunci n'a mai putut sta seara la geamul deschis. Venira zile ploioase, iar ea se simțea tot mai rău. Căpătase o pneumonie. Medicii s'au pronunțat pentru un sanatoriu. Dar iubita lui Dionis nu vrea să audă nimic: ea aștepta încă. Ceru numai o soră de caritate, pentru liniștea mătușei Zonica.

Urmară zile de friguri și delir. Pentru Salvia fură un vîrtej arzător, un bal nebun în care mincea ei dansa în deșerturi toride sau pe luciul albastru al ghețarilor.

Don sta afară, lîngă odaia unde era patul de suferință al milostivei stăpîne. Din vreme 'n vreme își trecea capul prin ușa întredeschisă și privea cu ochi înlăcrimați. Cînele ispășea cu durere adîncă necredința stăpînului.

Ingerul morții deschidea aripile la căpataiul Salviei. Frigurile o părăsise și adormise ușor.

... Se vedea mică, așa ca Ilenuța. Petruț, vecinul dela etajul al doilea, o ia de mână fără să spună un cuvînt și-o duce prin străzi întortochiate. Și merg, merg mereu... Trec camioane cu zgomot de tunet pe pavajul negru... trec mereu... „Petruț, unde mă duci?“... Petruț se oprește la un loc viran, pe care nu se văd de cît burueni și un singur copac, tocmai în fund... Prietinul ridică un deget la buze: îi face semn de mare taină: Pășește după el, în vîrfurile picioarelor. „Salvia, zice Petruț, am să-ți arăt un joc nou“... El calcă buruenile cu putere și deschide drum înainte... Se oprește... „Uite“... Petruț dă într-o parte o foaie mare de brustur: dedesubt se vede zăcînd pe-o aripă, o păsărică cu pene vinete și lucioase ca otelul. Oclii, ca niște semințe de măr, nu se mișcă. Ciocul mic și subțire, ghimpe de scaete, stă înfipt în pămînt. „A murit, vorbește Petruț. Acum s'o îngropăm colo, subt castanul din fund. Eu o duc cu carul și tu plîngi în urmă“... Petruț rupe o frunză de brustur, o întinde cu dosul pe pămînt, pune păsărică pe foaia verde. Salvia face cununi de frunzulițe și le pune în car. Petruț leagă de coada brusturului o sforică de iarbă uscată și pornește... Salvia vine în urmă: Are în mână o luminare: coada unui puf de păpădie... Lacrimi îi curg din ochi, iar păpădia se distramă în vînt... Și plînge, și plînge... Salvia e păsărică și cel care-o duce e Dionis... Dionis!... Dionis!...

... Salvia a trecut cu visul acela hotarului veșniciei.

Mătușa Zonica mai trai o săptămîna după înmormîntare. Cea din urmă dantelă și-a împletit-o peste ochii uscați, cu amintiri ca niște fire negre de paianjen.

În vremea aceasta, Dionis rătăcea prin lume. Fugea din oraș în oraș, neliniștea îl alunga tot mai departe. Nu se putea hotărî să-și caute un tovarăș. Trăia singur, cu gîndurile cu care plecase de-acasă, și cu altele care se nașteau treptat din cele dintăiu. Le cunoștea bine, pătrunsese adînc înțelesul fiecăruia. Lumea lui interioară lua formă aproape materială, alcătuită o familie cu unele chipuri întunecate, cu alte chipuri luminate.

Dionis se opri pentru un timp mai îndelungat la Florența. Acolo străzile înguste păstrează umbra rămasă de veacuri între ziduri; palatele de piatră galbenă cenușie, tăiată n blocuri mari, aspre, fără podoabe supun unui ritm grav. Imprejurul Florenței, în schimb, colinele viorii poartă cu veșnic zîmbet senin parcuri și livezi, izvoare nesecate de flori. Îndoita înfățișare a cetății se potrivea cu tremurul neconținut din sufletul lui. Ii plăcea mai ales să facă drumul de-alungul Arnului, rîul cu ape galbene, așa de ador-

mife că nu poți găsi încotro curge. Se oprea tocmai la turnul San Niccolò. Trecea pe sub vechile ziduri acoperite de ederă, și suia scările care duc spre San Miniato. Deoparte și de alta a treptelor, chipreșii cu glugi negre se înșirau ca niște sombri peșeri în drum spre mormintele din vârful colinei.

Intr-o după amiază fără soare, fața Arnului se schimbă. Peste apele galbene se întinse o pojghiță albăstrie. De pe cheiu, amestecul de culori da un verde palid, și râul era trist ca un convalescent. În Dionis veni o neliniște nouă, sălbatecă, pe care nu știa cum s-o îmblinzească. Întăia oară se gândea că Salvia suferă poate cât și el. Întăia oară Salvia, obiectul iubirii, izbutea să se substituie lui însuși, să devie în același timp și obiect și subiect.

Bătea pe nserat clopotul în turla Domului. Dionis asculta vibrația medievală a aramei, care se volatiliza parcă la fiecare bătaie, pornea în valuri către cer, cădea peste cetate în ploae fină, patrundea în ureche ca un roi de infime fire de metal sunător. Era chemarea potrivită pentru turnul de marmură al lui Giotto: Dionis își aminti glasul adânc, tragic al clopotului celui mare dela Mitropolia din Iași. Abia în clipa aceea îl asculta. Ar fi vrut să se roage cu sete, să se umilească, tirându-se în genunchi.

Noaptea, Dionis scrisese Doctorului.

Dragă prietino,

„Îmi amintesc puțin și nelămurit cele petrecute la ultima noastră întâlnire. Știu că erai foarte supărat: chiar în casa mea, te-ai ridicat să mă lovești. Atunci nu m'am supărat pentru că inima și mintea erau, dacă se poate spune, cu minile prinse sub o stîncă. Astăzi ar trebui să mă înfurii retrospectiv, și nu pot. Am descoperit în meditațiile mele de rătăcitor singuratic, rostul legăturii noastre. El nu se întemeiază pe o potrivire de caractere sau o simpatie adîncă, ci s'a format prin presiunea lucrurilor dinafară. Împrejurările fac să ne îndreptăm împreună către o concluzie misterioasă, în care poate vom fi termeni opuși. Dar până la dezlegare, mergem înlătuiți, ne plecăm grumazul în același jug și tragem năvodul aruncat pe iazul cu ape negre al viitorului. Cred deci că vei ceti aceste rînduri și le vei da urmare.

Ceiace-ți cer nu-i ceva prea greu. Vreau să știi ce face Salvia: dacă mai stă în Iași, dacă e sănătoasă. Scrie-mi imediat, tot ce-ai aflat, fără cruțare. Dacă e plecată undeva, caută să-mi comunici adresa. Poate între timp s'a logodit. Poate e bolnavă. Ia te rog măsuri, spune-i că așa fi fericit să știi că se îngrijește. Trimete-o într'un loc frumos, cu climă dulce, dacă nu s'a hotărît încă să plece din Iași. Am grozave îndoeli asupra iubirii mele. Am fost un egoist sălbatec. Am făcut greșala de unde izvorăsc toate nenorocirile. Am socotit-o pe Salvia ca pe o făptură a mea, care-m

sta în fața nemișcată și limpede, pe când ea e o umbră ce nu poate fi pătrunsă. Trebuia să mă închin ei și s'o ador, așa cum ne închinăm unui Dumnezeu nepătruns. În chiliile mănăstirii San Marc de-aici am privit sublima naivitate a zugrăvelilor lui Fra Angelico. Acest călugăr fericit, care trăia mai mult în paradis, printre îngeri, avea toate colțurile sufletului pline de viață și lumină. Lumea lui era atât de bogată, o vedea așa de limpede, încît a copiat-o cu penelul ca pe un peisagiu din natură. Nu zîmbi, Doctore. Irealul poate fi mai real decît realul. Pe perețele cîrdacului meu dela Iași, am descoperit într'o zi niște pete. Am început să le zgîrii cu vîrfurile bastonului. Ușele s'au șters îndată, altele însă n'au vrut de loc să piară, deși aproape găurisem perețele. Primele, cele care se ștergeau ușor, erau urme de noroiu lăsate de etichetele lui Don. Celelalte erau umbrele frunzelor din salcîmul de lingă casă. Noroiul, adică pămîntul, adică materia prin excelență, e mai trecător decît umbra, negația însăși a materiei. Poți trage de-aici o mulțime de concluzii care să intre în război cu lumea organizată odată pentru totdeauna, după legile simțului comun, idolul tău. Banuiesc că nu te vei osteni cu un exercițiu atît de primejdios. Trec mai departe, cu cugetul împăcat. Să nu întîrzi o clipă. Chiar în ziua cînd primești scrisoarea, începe cercetările. Trebuie să primesc răspuns grabnic dela tine. Înțelege, Doctore: *Iubirea mea abia acum începe*. Am căutat pretutindeni chipul Salviei; am văzut nenumărate fețe vii, am cercetat tablourile cu madone idealizate, obrajii fecioarelor înfrumusețate de nostalgia artiștilor. Zadarnic. Salvia e unică, este ea, așa cum o păstrează ochii mei în veșii vecilor. Vreau să știu dacă există, dacă voi putea s'o văd în curînd. Doctore, m'am răzgîndit: nu-mi trimete scrisoare. Telegrafiază-mi imediat, tot ce știi. La cimitirul San Miniato, este un fel de drum, sus pe zidul despărțitor; deasupra cavourilor. Jos, livezile de măsline așteaptă în mantie fumurie. Simt cum se apropie toamna florentină, dulce ca o primăvară. Aud un suspin care nu știi de unde vine. Aripa morții se pleacă peste morminte. Tot așa trece și asupra orașului? Poate bătaia aceasta de aripi e numai pentru mine.

Telegrafiază-mi, Doctore, neîntîrziat.

Dionis

Din clipa aceea, Dionis începu să aștepte. O luptă surdă se încinse între nerăbdarea lui și zîmbetul binevoitor al înaltului, spatosului, flegmaticului om cu șapcă și livrea dela intrarea hotelului. Nici nu mai era nevoie să-i vorbească. Pentru portar, Dionis deveni îndată „domnul cu telegrama”, și de cîteori îi întilnea privirea avidă, deschidea brațele larg:

— Niente, signore...

Ajunsesese să se teamă de răspunsul acesta. Într'o zi nu se coborî de loc din odaie: dacă venea vre-o veste, i se trimetea sus și putea s'o cunoască îndată. A doua zi fugi dis-dedimineața și se

întoarse după miezul nopții. Nu rămăsese în sala de intrare decât portarul, care se plimba cu mâinile la spate. Când văzu pe „domnul cu telegrama“ se opri, desfăcu brațele ca două lopeți:

— Nimic...

Întirzierea răspunsului se făcea din zi în zi mai chinuitoare. Nu aștepta o telegrama, o foaie paturită ca plicurile pentru hăpuri, ci un verdict de viață sau de moarte. Și niciodată Salvia nu trăise mai intens în sufletul lui. Iubirea i se asimilase fizic: numele tinerei fete circula prin vine pulverizat în mii de particule care uneori se adunau la inimă și-o opreau în loc; alteori jucau în fundul ochilor ca pulberi de foc, lumini de lună purtate pe stoluri de scinței. Ar fi vrut să aibă un glas formidabil, să ajungă până la Salvia. Urmărea cu gândul vestea, cum străbătea spațiile, apropiindu-se de el tainică și înfricoșată ca o cometă...

— Aveți o telegramă?

Portarul căuta în tabloul de chei, cu mișcări încetinite. Dionis ținea mâna întinsă peste ghișeu. Simți în palmă răceala ferului și asprimea hârtiei. Rupse... Cheia căzu pe ciment.

„Azi înmormântarea Salviei“.

Stejar Ionescu

Meditație

Te plimbi prin cimitirul acesta cu cruci mari
Și albe în lîrziul foamnei ca niște mîni.
Vorbești, să n'auzi morți guralivi și murdari.
Și liniștea e falsă, rîntre copacii spîni.

Tăcerea ca o frunte se încreșeș'e, glas.
În ochi privirea-i chiot: zilele țipă soare ;
Noaptea gîlgîie hulpav în urechi, cobitoare.
Vremea neadormită clipește 'n ochiu de ceas.

Rupi timpul, crește hidră și clipa face două.
Nu-i nicăeri tăcere—sau, dincolo de timp.
Gîndul declamă singur, sîrguitor și simplu,
Așa cum plouă.

Amurgul se desprinde de pe cer ca o coajă
 Putredă cu mușchiu vînat și scîrțîit de vînt.
 Inima morților bate n pămînt.

Dar știi, tăcerea printre copacii spîni e falsă.

Al. A. Philippide

Marx și Engels

Marx și Bălcescu

1.—„Capitalul“ și dreptul iobag al principatelor române

„Capitalul“ lui Marx are un capitol de deosebită însemnătate pentru noi Români, și care cu toată importanța sa, a rămas complet necercetat de economiștii noștri. Ceiace contribuie la însemnătatea acestor pagini, se datorește desigur într'o largă măsură și faptului că în ele se analizează regimul nostru agrar de după 1831, dar mai ales împrejurării că încorporează concluziile unuia dintre cei mai de seamă scriitori români, rămas cu totul necunoscut lectorilor lui Marx. Faptul că Marx a apelat la concluzii obținute în cercetările noastre agrare, pentru a ilustra cu dinsele temele sale fundamentale, ridică firește chestia existenței unor anumite afinități între modul sau de gândire și acel al cercetătorului român și totodată provoacă întrebarea, dacă aceste afinități reprezintă rezultatele obținute din analiza unor fapte asemănătoare, sau sînt numai consecința unor influențe ideologice. Un răspuns precis, îl va putea da numai cercetarea textelor și a izvoarelor lor.

În volumul I al „Capitalului“ și anume în partea III-a, Marx studiază producția plus-valorii absolute, adică a mijloacelor prin care capitalistul realizează un câștig brut, utilizînd forța de muncă cumpărată anterior de pe piață. Dacă acest câștig este obținut numai prin întrebuițarea mărții muncă, cantitatea sa depinde atît de numărul orelor de lucru cît și de prețul muncii. Cu cît numărul de ore, în care munca este utilizată, e mai mare și prețul muncii este mai scăzut, cu atît plus-valoarea căpătată este mai mare. Aceasta se datorește faptului că, în conformitate cu legea marxistă a valorii, marfa muncă—avînd o valoare determinată de costul său de producție, cost reprezentat pe piață de sa-

lar—utilizată în procesul de producție creiază o valoare mai mare decît propria sa valoare. Plusul de valoare realizat astfel, este tocmai ceiace Marx a denumit „Mehrwert“, plus-valoare. Aceasta este deci cu atît mai mare, cu cît marfa muncă s'a plătit mai puțin și a fost întrebuințată mai mult. O măsură mai exactă a plus-valorii este dată însă de cantitatea de plus-muncă adică de munca suplimentară depusă numai în favoarea capitalistului, deoarece munca depusă de un lucrător este de două feluri: cea necesară, care reprezintă asigurarea mijloacelor sale de existență și cea suplimentară, denumită de Marx plus-muncă, și care creiază plus-valoarea. Plus-munca nu este însă un fenomen specific erei capitaliste; ea este cunoscută tuturor epocilor istorice și este rezultatul monopolizării mijloacelor de producție de către o clasă, care nu le oferă claselor neposedante, pentruca acestea să aibă cu ce trăi, decît numai în schimbul unei cantități de plus-muncă. Exploatarea se realizează indiferent dacă monopolizatorul este „cetățean atenian, teocrat etrusc, cetățean roman, baron normand, posesor de sclavi, boer valah, landlord modern sau capitalist“.¹ Ceiace variază sînt numai formele de exploatare și în raport cu dînsese se deosebește de exemplu: societatea sclaviei de aceia a salariatului. Astfel, din acest punct de vedere, era capitalistă diferă de aceia a iobăgiei prin faptul că, pe cînd în cea dintăiu munca necesară se confundă cu plus-munca, adică exploatatul prestează în același timp și loc un număr de ore din care patronul va avea să extragă plus-valoarea, în regimul iobăgiei munca necesară se depune cu totul independent în timp și loc, de plus-muncă. În concepția marxistă regimul capitalist posedă astfel o formă de exploatare mai puțin evidentă și deci într'o oarecare măsură mai puțin oprimentă, pe cînd în regimul iobăgiei ea apare în toată evidența brutalității sale. Pentru a ilustra concepția sa asupra modului de exploatare prin separarea muncii necesare de aceia a plus-muncii, Marx recurge la analiza regimului agrar din principatele romîne, așa că alătura de analiza procesului de exploatare în fabricile engleze „Capitalul“ conține și o cercetare a modului de producție din țara Romînească și Moldova.

După o scurtă expunere asupra formării mării proprietăți funciare care și la noi ca și aiurea a început prin a fi colectivă, fiind uzurpată ulterior de militari și călugări, ceiace a creiat starea de iobăgie a țaranilor—Marx trece la expunerea și caracterizarea situației de după Regulamentul Organic, prin care se dă o formă de drept uzurpării trecute. Astfel Rusia „subt pretext a desființa iobăgia o erijă în lege“ și cu acest cod al corvezii, cum Marx numește Regulamentul, Rușii „cîștigă dintr'o singură lovitură boierii principatelor dunărene și-și atrag aplauzele cretini-

1 K. Marx, Das Kapital, V, Aufl., Hamburg, 1903, p. 196.

lor liberali din întreaga Europă".¹ Regimul agrar consacrat, legează prestarea plus-muncii cu totul separat în timp și loc. Un țărăn muntean pe lingă dijma pe care o dă proprietarului, mai este obligat să-i muncească 56 de zile de lucru, cu toate că Regulamentul prevede numai 12 zile de corvoadă, o zi de munca agricolă și o zi de cărătură; aceasta din cauză că în legiuirea ruso-boerească, „cu un simț adînc al economiei politice, ziua de muncă nu este luată în sensul său ordinar, ci se înțelege timpul necesar obținerii unei producții mijlocii zilnice, în așa mod calculată că nici un ciclop n'ar putea să o înfăptuiască”.² Dacă din totalul zilelor de lucru agricol dintr'un an, care nu trece de 210, din care trebuiesc scăzute în prealabil sărbătorile și zilele ploioase, se reduc cele 56 zile ale plus-muncii, rămîn 84 de zile care reprezintă munca necesară. Ar urma deci ca cota plus-valutei să reprezinte $66\frac{2}{3}$ la sută, ceiace după aprecierea lui Marx este o cotă mult mai mică decît aceea obținută din munca lucrătorului englez agricol sau industrial. Exploatarea în principate ar fi mai puțin intensă comparată cu cea din Englitera, și chiar în fapt ar fi așa, dacă Regulamentul n'ar fi avut și grija să specifice și munca anumită a fiecărei zile, care niciodată nereușind să fie terminată seara, rămîne a fi continuată și a doua zi, ceiace face ca ziua de muncă să înceapă în Mai și să se termine în Octombrie.³ Iobăgia este și mai grea în Moldova, și în aceasta privitynță Marx citează cuvintele unui boier moldovean, care ar fi declarat că „cele 12 zile de muncă ale Regulamentului Organic se ridică la 365 pe an”.⁴ Și continuînd analiza fenomenului de extragere a plus-muncii, tot în acest capitol, intitulat; „Der Heiss-hunger nach Mehrarbeit. Fabrikant und Bojar”, Marx analizează regimul exploatării muncii în industria engleză în urma lui „Factory Act” din 1850, cercetat pentru a demonstra forma negativă a nesățului de plus-muncă, după cum Regulamentul Organic reprezintă forma sa pozitivă.

Astfel boerul român a rămas imortalizat în știința mondială, în una dintre cele mai reprezentative opere ale sale, ca prototipul exploatătorului de muncă în regimul iobag și în acelaș timp alături de fabricantul englez să constituie un exemplu caracteristic, pentru fenomenul pe care Marx l-a semnalat sub formula nesățului de plus-muncă. Desigur că astfel cunoscută de cătră Marx, societatea romînească nu putea prezenta pentru dînsul alte caractere decît acelea ale oricărei societăți bazate pe regimul dreptului iobag, și deci ar urma că pe baza concluziilor directe marxiste să nu ne fie permis de a vorbi, la noi, în această epocă de forme economice superioare.

1 Ibidem, p. 199

2 Ibidem, p. 199

3 Ibidem, p. 200

4 Ibidem, p. 200

2.—Izvoarele lui Marx

După cum menționăm și mai sus obiectul acestor sumare observații nu-l constituie cercetarea exactității faptelor relatate în „Capital” despre regimul nostru economic, ci numai o analiză de izvoare și de influențele exercitate asupra lor. La epoca cînd Marx scria „Capitalul” exista deja o relativ destul de bogată literatură asupra regimului agrar al principatelor, care ar fi putut fi utilizată de străini. Astfel în limba germană încă din 1844 *Kuch*¹ scrisese o carte despre starea economică și politică a principatelor, cu oarecare referințe asupra regimului agrar în epoca de după 1832, iar mai tîrziu *Neigebaur*, ale cărui lucrări sînt un valoros izvor de informații pentru cunoașterea principatelor pe la jumătatea veacului trecut, în una din lucrările sale apărute deja în două ediții,² consacră un întreg capitol chestiei agrare a Principatelor. O literatură mult mai bogată exista în limba franceză. *Colson* scria în 1839 o carte cu prețioase informații despre starea socială, politică și economică în care cercetarea regimului nostru agrar nu este de loc neglijată.³ *Thouvenel* cu un an mai tîrziu tipărea la Paris cunoscuta sa lucrare,⁴ aducînd ca și predecesorul său servicii istoriografiei romînești. *Vaillant* publicase în 1844 opera sa principală în trei mari volume, cu un extrem de numeros material, care dacă nu odată lasă de dorit în ceia ce privește exactitatea ori caracterizarea sa, este una dintre cele mai indispensabile pentru cunoașterea principatelor.⁵ Desigur ca nu numai aceste erau lucrările scrise de străini cu referințe la regimul nostru agrar; ar mai trebui menționată printre altele și cartea lui *Chopin și Ubcini*⁶ apărută în 1856, ca și diferite articole răspîndite prin ziarele ori revistele din Apus; dar nu este vorba de a da aici o bibliografie a tuturor acestor lucrări, ci numai de a semnală pe cele mai răspîndite. Dealtminteri orientarea unui străin în această literatură eră facilitată și de faptul că o bibliografie asupra principatelor datorită lui *Quérard*⁷ apăruse din 1857, care dacă dovedește în ceia ce privește istoria noastră o ignoranță aproape totală, conține însă multe indicații utile, mai ales despre lucrările scrise în Apus, cu privire la Ro-

1 *Kuch*. C. Moldauisch—Wallachische Zustände in den Jahren 1828 bis 1843. Leipzig, 1844.

2 *Neigebaur*, Die Donau Fürstenthümer, II, Aufl. 1859, Breslau.

3 *Colson Félix*. De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de Valachie, Paris, 1839.

4 *Thouvenel Edouard*, La Hongrie et la Valachie, Paris, 1840.

5 *Vaillant*, J. A. La Roumanie ou l'histoire, langue, littérature, orographie, statistique des peuples de la langue d'or, Ardaliens, Vallaques et Moldaves, réunés sous le nom de Romains, Paris, 1844, 3 vol.

6 *Chopin & Ubcini*. Provinces danubiennes et roumaines, Paris, 1856.

7 *Quérard*, J. M. La Roumanie, Moldavie, Valachie et Transylvanie (ancienne Dacie), la Serbie, le Montenegro et la Bosnie. Essai de bibliothèque française historique de ces principautés, Paris, 1857.

mini. Dar pe lângă aceste lucrări scrise de străini exista o literatură mult mai bogată tipărită în limba franceză de către unii Români, fie pentru a justifica unele atitudini ale revoluționarilor din 1848, fie de a pune mișcarea din acel an ori de a combate ideile care se ventilase în țară, cu acel prilej. Scrise într'un scop sau altul, cele mai multe conțin amănunte sau vederi generale, pline de interes cu privire la regimul agrar al epocii. Încă din 1850, *Ion Heliade Rădulescu*¹ sub inițialele I. R. tipărea la Paris o lucrare în care, dacă după titlu ar părea că nu e vorba decât de chestiile politice, totuși ocupă un loc și cele economico-agrară. Subt pseudonimul *G. Chanoi*,² în 1853 I. Ghica tipărea la Paris o însemnată lucrare cu variate date statistice asupra economiei și regimului agrar al principatelor; tot la Paris cu un an mai târziu *Bolintineanu*³ tipărea și el o lucrare despre Români, nelipsită de oarecari referinți asupra regimului agrar; *Petre Opran*⁴ în 1855, în același oraș publică o broșură asupra proprietății noastre funciare și în aceeași vreme *Gănescu*⁵ tipărește la Bruxelles lucrarea sa asupra situației politice și economice a Țării-Românești începând dela 1830. Cu un an mai târziu *A. G. Goleacu*⁶ publică la Paris una dintre cele mai însemnate lucrări despre iobăgia din principate. În 1859 *G. Petresco*⁷ doctor al facultății de drept din Paris dă și el o lucrare asupra organizării proprietății funciare a principatelor și în același an, tot la Paris își tipărește *Em. Cretulescu*⁸ broșura sa cu referințe la aceeași chestie. Cu doi ani mai târziu apare la Paris una dintre cele mai de seamă scrieri cu privire la regimul agrar al principatelor, care arată pe *C. Boerescu*⁹ ca un adinc cunoscător al chestiei. În 1864 principele *A. Moruz*¹⁰ publică încă o lucrare tratând numai chestiile agrare pe lângă aceia tipărită în 1861 și în care cu un admirabil spirit de analiză cerceta situația economică a Moldovei.¹¹ Numarul lucrărilor cu referinți la regimul agrar era încă mai considerabil, însă și de această dată am semnalat pe cele mai răspândite și care

1 I. R. (I. Heliade Rădulescu) Le protectorat du Czar ou la Roumanie et la Russie, Paris, 1850; ca lucrare de simplă informație economico-agricolă trebuie menționată și aceea a lui Suțu, care fiind tipărită în Iași, a fost mai puțin răspândită în străinătate. Nicolas Soutzo, Notions statistiques sur la Moldavie, Iassy, 1849.

2 G. Chanoi, Dernière occupation des principautés danubiennes par la Russie, Paris, 1853.

3 M. D. Bolintineanu, Les principautés roumaines, Paris, 1854.

4 Opran Petre, Question de la propriété foncière dans les principautés roumaines, Paris, 1855.

5 Gănescu, I. La Valachie et la Moldavie depuis 1830 jusqu'à nos jours, Bruxelles, 1855.

6 A. D. Goleaco, De l'abolition du servage dans les principautés danubiennes, 1856.

7 Petresco Georges, Essai sur l'organisation de la propriété foncière dans les principautés Unies, Paris, 1859.

8 Cretzulescu Emmanuel, La Roumanie en 1859, Paris, 1859.

9 Boerescu Constantin, De l'amélioration de l'état des paysans rou-

10 P. A. M. (Principele Al. Moruz) Encore quelques mots sur la question rurale dans les principautés-Unies-Roumaines, Galatz, 1864.

11 Ibidem, Progrès et liberté, Galatz, 1861.

mai ușor ar fi putut să constituie un material de studiu pentru un străin pe care l-ar fi interesat regimul agrar al principatelor. Această abundență de publicații, în care cele mai multe erau dominate de un spirit filo-tărănist, a reușit să creeze în Apus, printre păturile conducătoare și intelectuale, un curent de simpatie pentru clasa noastră țărănească și de antipatie față de boerime și Ruși care au sprijinit clasa proprietarilor cu ocazia elaborării noului regim agrar. Și de influența acestui curent n'a scăpat nici Marx a cărei pretenție de lipsă de sentimentalism este îndeașuns de cunoscută. În paginile sale din „Capital“, boerii și Rușii în citeva rînduri sînt onorați cu sarcasmul său. Ar trebui chiar de admis că Marx a fost influențat și chiar direct de izvoare, mai mult decît de curent. Erudiția sa în materie de istorie economică se impune în operele sale tot atît cît și forța de abstracție; „Capitalul“ este în același timp o operă de istorie economică, ca și una de teorie economică. Pentru vremea sa chiar, Marx era un reputat cunoscător al literaturii economice și în această privință, pe lingă dovada făcută în „Capital“, este aceia data în „Teoriile plus-valorii“. Totuși, deși în ceiace privește pasajele din „Capital“ care se referă la regimul nostru agrar, se resimte influența literaturii filo-tărăniste, nu citează și nu trimete la nici una dintre aceste lucrări, ci indică numai cartea lui *Elias Regnault* tipărită la Paris în 1855 și intitulată „Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes“, la care trimete lectorul pentru mai multe amănunte. A trebuit deci ca această carte să prezinte pentru dînsul un interes deosebit, să aibă un conținut care să se armonizeze cu teoria plus-muncii în sensul pe care el o dezvoltă în „Capital“ și nici într'un caz, concluziile din „Histoire“ în ceiace privește regimul nostru agrar, să nu prezinte un aspect contradictoriu ideilor sale, pentru că desigur n'ar mai avca nici un rost faptul că Marx recomandă lectorilor cartea lui Regnault, tocmai în complectarea celei mai personale dintre teoriile sale, aceia a exploatării și plus-valorii. O dificultate aparentă însă se ridică. Regnault n'a fost deloc un socialist și mai puțin un partizan al lui Marx: din contra s'a manifestat ca un adversar al socialismului și chiar unele fraze din „Histoire“ vin să ateste acest fapt. În epoca cînd Marx scria „Capitalul“, Regnault era un nume foarte cunoscut, și diversele lucrări pe care le publicase nici într'un caz nu putea sa-l facă a fi ignorat în ceiace privește atitudinea sa față de socialism. Și totuși Marx îl întrebuițase și îl recomanda lectorului, tocmai în momentul cînd trața chestia fundamentală a socialismului, aceia a exploatării și plus-valorii. Rezolvarea acestei probleme ne va duce la rezultate cu totul neașteptate.

3.—Regnault și Bălcescu. Ideologia socialistă în „Chestiunea economică“

Regnault, care se ocupa în cartea sa de istoria politică și socială a principatelor, dă o mare dezvoltare evenimentelor contemporane. Cu acest prilej tratează și regimul agrar, într'un ca-

pitol de 33 de pagini. Neavind în această privință decît extrem de redusă informații personale se vede nevoit a apela la alte lucrări care au tratat chestia iobăgiei și a proprietății, servindu-se în acest scop de lucrarea mai înainte menționată a lui I. Ghica și de cîteva amănunte din *Saint-Marc Girardin*. Dar serviciile pe care i le fac acești doi autori sînt de o înfîmă însemnătate față de acelea pe care i le oferă lucrarea apărută anonim cu cîinci ani mai înainte la Paris și intitulată „Question économique des principautés Danubiennes” datorită după cum se știe lui *N. Bălcescu*. În lucrarea lui *Regnault*, „Chestiunea economică” apare des citată și pasajii întregi se reproduc, între ghilimete. Dar o cercetare mai amănunțită ne arată că și acele pagini în care lucrarea lui Bălcescu nu apare citată aparțin tot lui, și prezentate în „Histoire” sub forma unui rezumat sau al unei parafrazări.¹ Astfel că, minus două-trei fraze și o caracterizare generală, tot ceia ce se găsește în *Regnault* cu privire la regimul agrar, aparține lui Bălcescu.

Iată cîteva exemple.

Bălcescu

Les paysans se trouvent pressés comme entre deux meules; les boyards exploitaient et dépouillaient au nom de la propriété; les phanariotes dépouillaient et exploitaient au nom de l'Etat p. 58; după reproducerea din Acte și legiuri. S. I. vol. IV, 1908.

Les guerres incessantes d'indépendance que les Principautés eurent à soutenir pendant trois siècles contre les Polonais, les Hongrois, les Turcs, les incursions fréquentes des Tartares réduisirent les petits propriétaires, pour faire face aux sacrifices et aux exigences en hommes et en argent que réclamait la patrie, à la nécessité de contracter dettes sur dettes. Les banquiers de l'époque étaient les boyards et le clergé: à force d'emprunts usuraires, ils ne purent plus se libérer; leurs propriétés et eux-mêmes avec, passèrent aux mains des usuriers p. 52-53.

Le Prince Charles Ghica, menacé par la Porte, réussit, à force de promesses, à faire revenir les émigrés. Voici les promesses promulguées par le décret du 6 Février 1768. Les paysans rentrant s'établirent à leur choix sur n'importe quels domaines. La première année, ils ne feraient que trois journées de corvée. La seconde année ils feraient six journées. À partir de la troisième année, à perpétuité ils feraient neuf journées. Était réservé aux propriétaires le droit de dîme sur les semailles et les foins p. 61.

Regnault

Dès-lors le paysan fut soumis à une double persécution. Les boyars le dépouillaient au nom de la propriété, les princes au nom de l'Etat... p. 299.

Puis, les guerres contre les Polonais, les Hongrois, les Turcs et les Tartares, obligeant les mosneni à fournir incessamment des hommes et de l'argent pour la défense du pays, ils recouraient à d'onéreux emprunts. Or, il n'y avait pas d'autres prêteurs que les boyars et le clergé: l'abîme de l'usure s'ouvrit sous les pas des mosneni, et ne pouvant plus se libérer, ils tombèrent eux et leurs propriétés aux mains des usuriers p. 293.

Le prince effrayé réussit à force de promesses à faire rentrer les émigrés. Un décret du 6 Février de cette année semble leur offrir des garanties de soulagement. 1) Les paysans en rentrant pouvaient s'établir sur un domaine de leur choix. 2) Les journées de corvée étaient réduites à trois pour la première année, six pour la seconde et neuf pour la troisième et les suivantes à perpétuité. La dîme était encore réservée au propriétaire. p. 300.

Nu însă tot ceiace se găsește în „Question économique” a fost încorporat în Regnault. În lucrarea lui Bălcescu se pot deosebi trei grupe de idei generale: prima în legătură cu analiza istorică a vieții agrare a principatelor, a doua de caracterizare și critică a regimului social și o a treia de expunerea unor proiecte de ordin practic pentru îmbunătățirea situației țăranilor. Dintre aceste trei grupe de idei, Regnault nu ia decât pe cea dintâiu, utilizând textele, rezumându-le ori transcriindu-le, citindu-le sau nu. Dacă partea treia, privitoare la proiectele practice, este pe drept lăsată deoparte deoarece prezintă prea puțin interes pentru publicul european căruia se adresa cartea sa, partea a doua este cu siguranță neîntrebuințată pentru motivul că nu convenea concepțiilor sale politice și contrazicea într-o oarecare măsură spiritul epocii, care momentan domina în Franța. Dar faptul că ideile lui Bălcescu asupra vieții sociale apar în „Question” ca o concluzie firească a analizei istorice pe care o dă economiei noastre, în a cărei cercetare întrebunțează o metodă specială, va face ca deși eliminate din cartea lui Regnault, totuși textul lui Bălcescu, atât cât figurează în „Histoire”, să poarte o structură și o înfățișare deosebită, care să dea chiar și acestui rezumat al operei sale, un caracter cu totul special.

Regnault evită să ia din Bălcescu ceiace se părea că are o coloratură socialistă. Ori concepția socială, pe care Bălcescu o expune în această lucrare este mult influențată de operele diversilor teoreticieni ai socialismului. Revoluția din 1848 pe care o trăise intens în principate, cât și diferitele cercuri pe care le frecventă la Paris, în timpul pribegiei, îl influențase hotărît în acest sens. În această fază a vieții, Bălcescu nu mai credea decât în forța constructivă a revoluțiilor. În 1850 seria lui Ghica că „*au risque de a fi priviți ca anarhiști de cabinete, trebuie să arătăm că numai putem aștepta nimic delă dinsele, ci din revoluție numai*”.¹ La această formare a mentalității sale contribuiau și scrierile curente. Autorii diferitelor teorii reformiste erau cercetați și discutați cu animație, în reuniunile exilaților la Paris la care Bălcescu participa regulat, și unde avea odată să discute în contradicțoriu cu Rosetti teoria proprietății lui Proudhon, după cum singur o mărturisește.² Într-o vreme era vorba să ia contact și cu diferiți exilați străini aflați la Londra, și anume cu Manzini și Ledru-Rollin.³ Bălcescu face chiar cunoștința lui Louis Blanc⁴ cu ocazia călătoriei pe care o întreprinde la Londra, la începutul anului 1850. Inclinațiile sale către tot ceiace însemna critică și reformă radicală erau, în timpul exilului, atât de accentuate,

1 Ion Ghica, Amintiri din pribegie, p. 556. Intre manuscriptele sale se găsește chiar și un proiect pentru reorganizarea doroibanților județeni, Bibl. Acad. Rom., Secția Manuscr., vol. 82, p. 297-302.

2 Ion Ghica, Amintiri, p. 605.

3 Ibidem, p. 546.

4 Ibidem, p. 456, 467.

incit stingherea oarecum chiar și pe bunul său prietin, Ion Ghica, care-l sfătuia cu ocazia proiectului pentru „România Viitoare“ să caute „a nu cădea în idei prea noi și pentru care atit Turcii cit și Englezii și Francezii au corvenit a zice că sint subversive și nepotrivite cu bunul ordin“, căci toți partizanii lor trec în fața oamenilor politici ai zilei drept „anarhiști și inimizii oricărui ordin social“.¹ Cit de intensă a fost această influență o dovedesc mai mult decit orice, cele două lucrări publicate la Paris, „Question“ și „Mersul revoluției în istoria Romînilor“ tipărită în primul și singurul număr al „Romîniei Viitoare“ apărut în 1850.

Bălcescu admite idei din aproape toate curentele socialiste și reformiste mai de seamă. În „Question“ se poate ușor constata, pe lângă influența lui Saint Simon și a lui Bazard, aceia a lui Louis Blanc și a lui Proudhon. El adoptă în întregime tema comună a tuturor socialiștilor, anume aceia a exploatării. Formula răsunătoare a lui Saint-Simon „exploatarea omului prin om“ apare în repetate rînduri în „Question“ și cu spijinul teoriei pe care o reprezinta, Bălcescu încearcă a caracteriza toată istoria și viața noastră socială. Și la noi în țară ca și aiurea ea este un fenomen de totdeauna; domnii, boerii, fanarioșii, clerul, ciocoi, fiecare rînd pe rînd au exploatat țărănimea. Titlul cu care exploatează este variat astfel: „boerii exploatează și dispoaie în numele proprietății, fanarioșii dispoae și exploatează în numele statului“.² Bălcescu este atit de mult preocupat de această idee incit vede exploatarea operindu-se și de jos în sus, nu numai de sus în jos. Astfel proprietatea funciară clericală s'a format numai prin exploatare, datorită faptului că domnii și particularii „au fost exploatați în ignoranța lor credulă de cătră călugări“.³ Intensitatea exploatarii de sus în jos a fost așa de mare incit nu s'a respectat în țaran nici măcar „personalitatea umană, această proprietate primă, origina și baza oricărei proprietăți“.⁴ Ca și Bazard care socotea că cea mai fundamentală consecință socială a exploatării este împărțirea societății în două clase „exploatați și exploataatori“, Bălcescu constată și dînsul că, în ultima etapă a exploatării, creiată de dreptul agrar al Regulamentului, țara se găsește împărțită în două clase: „în țarani, muncitori producători contribuabili, numai cu datorii fără și nici un drept“ și „boeri trîndavi, consumatori, privilegiați“ „care au drepturi fără nicio datorie“.⁵ Spre deosebire însă de Saint-Simoniști care văd în exploatare un viciu organic al societății, rezultat din regimul proprietății particulare,⁶ Bălcescu vede în acest fenomen un rezultat al modului actual de repartitie, datorită căruia s'a realizat monopolizarea solului de cătră o singura

1 N. Cartojan, Scrisori inedite dela Bălcescu și I. Ghica, Buc., 1913, p. 45.

2 Question, p. 58.

3 Ibidem, p. 50.

4 Ibidem, p. 87.

5 Ibidem, p. 66.

6 Gide et Rist, Histoire des doctrines économiques, ed. III, 1920, p. 254.

clasă. Exploatarea după dînsul, nu a putut avea loc decît „din ziua cînd egalitatea strămoșilor noștri a dispărut, din ziua cînd au fost săraci și bogați prin naștere, sclavi și stăpîni, exploatați și exploatați”.¹ Dar împreună cu saint-simonismul, Bălcescu crede că exploatarea omului prin om va trebui să dispară într'o zi. Până atunci intensitatea sa va merge descrescînd în virtutea legii firuștii a progresului.

Ideia de progres necesar, conceput ca o lege istorică pe care o întîlnim în mai multe din lucrările sale, este a doua mare idee saint-simoniană introdusă în opera sa. Este cunoscut faptul că în doctrina lui saint-simon noțiunea progresului imanent îndeplinește un rol de seamă. Într'una din lucrările sale, acesta afirmă cu multă încredere, că „a găsit o concepție enciclopedică mai bună ca aceea a lui Bacon, o concepție a lumii mai bună ca aceea a lui Newton și o metodă mai bună ca aceea a lui Locke”² și anume legea evoluției mereu cătră mai bine. Bazard reluînd chestiunea, va încerca să demonstreze pe baza aceleiași legi, atenuarea progresivă a exploatării omului prin om și continua îmbunătățire fizică, morală și intelectuală a omenirii.³ Într'o scrisoare din 1849 Bălcescu vorbește și el de ideia „progresului lege istorică” și anunță o lucrare care va avea să conțină „aplicația acestei legi în istoria noastră, adică un tablou despre istoria Romînilor dela început și până azi”.⁴ Afît în „Question” cit și în „Mersul Revoluției” toată concepția socială dezvoltată, este strîns legată de această idee. Astfel, vorbind de servaj și sclavie, Bălcescu spune că „servajul, transformare imediată a sclaviei antice, a fost totuși un progres. Într'adevăr, cu toate că constituind o degradare a umanității, o exploatare a omului prin om, el a fost mai puțin absolut, mai puțin crud de cît sclavia”.⁵ Tot așa reprezintă un progres emanciparea din timpul lui Mavrocordat deoarece ea nu era decît o modificare a servajului, mai puțin insuportabilă e adevărat, după cum servajul n'a fost decît o modificare a sclaviei antice”.⁶ Revoluția din 1848 este rezultatul funcționării aceleiași legi căci: „ea fu o fază, o evoluție istorică, naturală, neaparată, prevăzută, a acelei mișcări providențiale care tirăște pe nația Romînă împreună cu toată omenirea, pe calea nemărginită a unei dezvoltări progresive regulate, cătră ținta prea înaltă ce Dumnezeu ne ascunde și unde el ne așteaptă”.⁷ Toate fenomenele sociale sînt în funcție de această lege, și tot prin „legea necesară și logică a progresului dispariția servajului a fost neaparată, după ce mai întăiu a trebuit să se ge-

1 Question, p. 48.

2 Paul Louis, Histoire du socialisme en France, Paris, 1925, p. 66.

3 Ibidem, p. 74.

4 Ion Ghica, op. cit., p. 426.

5 Question, p. 51.

6 Ibidem, p. 60.

7 Mersul Revoluției, p. 7.

neralizeze.¹ Atît de mult era preocupat Bălcescu de această concepție a istoriei, încît deși constată că situația celei mai mari părți a țărănimii a devenit din ce în ce mai rea, totuși nu poate părăsi ideea de progres și caută s'o armonizeze cu situația din principate, spunînd că la noi „progresul a mers în sens conștrînat.”²

La formarea noii concepții de viață socială a lui Bălcescu n'a contribuit însă numai „saint-simonismul.” După cum am mai spus, în Question influențe aproape a tuturor școalelor socialiste. Cele trei reforme pe care Bălcescu le arată ca fiind scopurile principale ale revoluției din 1848 și anume de a da tuturor necesarul, de a recunoaște fiecăruia dreptul legitim de a trăi din munca sa, și de a face din fructul muncii un drept de proprietate,³ nu sînt altceva—cel puțin primele două,—decît postululate elementare ale teoriilor socialiste, în parte contemporane lui. Dreptul la necesar nu este decît faimosul drept la existență pe care Morelly încă din 1753, Brissot în 1780 și mai tîrziu Cabot îl socoteau ca singurul criteriu unei adevărat juste împărțiri a bunurilor.⁴ În concepția lui, Bălcescu recunoașterea și garantarea acestui drept este una dintre datorile fundamentale ale societății: „O societate, organizată conform justiției—se întreabă dinsul în «Question»—nu este oare datoră de a proteja viața omului contra foamei, după cum o apără contra cîderii?”⁵ Mijlocul practic ca el să fie realizat nu este după dinsul tot acela pe care îl propuneau teoreticianii socialiști. Pe cînd aceștia vedeau asigurarea contra foamei în obligația statului ca să hrănească pe cei fără de lucru, Bălcescu crede că statul trebuie să creeze numai condiții pentru ca fiecare să-și poată agonisi necesarul prin munca sa. Condițiile principale sînt două, dintre care una de o importanță capitală în concepția sa și anume: libertatea de a munci; „mijlocul de a înlătura prea marea inegalitate de bogății” spune dinsul—și de a pune un obstacol exploatării omului prin om” consistă din a-i garanta tuturor necesarul prin garantarea întregii libertăți a muncii.

1. Question, p. 52.

2. Ibidem, p. 63.

3. Întrebuințarea ideii de progres în sens de lege istorică preocupă pe Bălcescu și în Istoria Romînilor sub Mihai Vodă Viteazul, în specie în Introducere. Între manuscrisele lui Bălcescu, prima pagină din caetul „Istoria lui Mihai Vodă Viteazul, conține următorul rezumat al acestei introduceri. Partea I. Ideea progresului lege istorică. Tablou despre istoria Romînilor de la început pînă a-eum. Partea II. 1) Căre este calea noastră națională. 2) Scopul social care este, încotro trebuie a' alerga și revoluția socială. 3) Chestia proprietății. 4) Revoluția politică. Libertate individuală. Egalitatea și speciile ei. Votul universal. Suveranitatea națională. Jury. Tiparul. 5) Puterea și guvernul, Camera și Domnul. Judecătoria. 6) Legile. 7) Puterea armată. 8) Dăjdi. 9) Educația. Instrucția. 10) Bunurile mînăstirești. 11) Comunități. (Bibl. Acad. Rom., Secția manuscr., vol. 77, p. 1.

4. Question, p. 47.

5. A. Menger, Das Recht auf den vollen Arbeitsestrag, (V. Aufl.) Stuttgart u. Berlin, 1910, p. 7 și urm.

6. Question, p. 93.

„...”,¹ iar a doua condiție o reprezintă obligația statului de a procura țăranului instrumente de producție, prin împroprietărire,² chestiune asupra căreia Bălcescu insistă în deosebi de mult. Ideia dreptului la existență este conținută și în „Manualul bunului Român” unde afirmă că „cea dintău datorie a omului este de a trăi, precum cea dintău datorie a oamenilor este de a-i da mijloace de a trăi”.³ Haneș care a studiat această lucrare a lui Bălcescu apreciază acest drept ca fiind „un fel curios de a înțelege datoria omului”⁴ (!) iar în altă parte arată că Manualul lui Bălcescu nu este decît o adaptare după una din lucrările de tinerete a lui Ch. Renouvier, anume: „Manuel republicain de l'homme et du citoyen” apărută în Mart 1848.⁵ Dacă de această dată, în formă, Bălcescu adoptă după cum singur mărturisește expunerea altora, în fond nu face altceva decît să primească tot ideile lui Fourier, Saint-Simon și Proudhon. „Manualul” lui Renouvier apărut întău în Mart 1848, avînd un caracter quasi oficial, dezaprobat de Parlament în urma acuzației că reprezintă doctrina socialistă, apare într'o nouă ediție în Decembrie a aceluiași an, de această dată cu o nuanță și mai socialistă.⁶ Adoptînd acest manual, Bălcescu se găsea în continuarea ideilor sale generale și își propunea astfel să popularizeze ideia, exploatării omului prin om, a regimului fraternității și a justiției, răspîndind marea idee a lui Saint-Simon, și toate celelalte idei din cartea pe care o luase model de propagandă.

A doua reformă pe care o arată ca fiind unul dintre scopurile revoluției, adică de a se recunoaște fiecăruia dreptul legal de a trăi din munca sa, reprezintă aproape literal formula juridică a dreptului la muncă înscrisă de Marrast în proiectul de constituție din 1849 și în care se prevede că „dreptul la muncă este acel pe care fiecare om îl are de a trăi din munca sa”.⁷ Teoriile lui Fourier, Considérant și Louis Blanc, pe care, dacă momentan dezastrul Atelierelor Naționale avea să le scadă din prestigiul avut altă dată, erau încă departe de a dispărea din circulația de idei a Apusului. Bălcescu ca și Marrast, care în proiectul său prevede garantarea libertății, egalității, siguranței, instrucției, muncii, proprietății și asistenței,⁸ se declară și el pentru asigurarea dreptului la muncă, însă prin mijloace practice cu totul altele decît teoreticienii francezi. El crede că o asemenea garanție nu o va putea da decît tot libertatea și societatea trebuie „să protejeze libertatea muncii contra monopolului și aservirii, după cum ea protejază proprietatea contra brigandajului”.⁹ Și conti-

1 Ibidem, p. 96.

2 Ibidem, p. 60.

3 N. Bălcescu, Manualul bunului Român publicat cu o introducere de P. Haneș, Buc., 1903, p. 27.

4 Ibidem, p. 9.

5 P. V. Haneș, Studii de literatură romină, vol. I, Buc., 1910, p. 59. și urm.

6 Vezi Roger Picard, La philosophie sociale de Renouvier, Paris, 1908,

7 p. 7 și urm.

8 Vezi Menger, op. cit., p. 23 nota 48.

9 Question, p. 93.

nuind Bălcescu spune că „orice piedică adusă muncii este o hoție, a se lega brațele țaranului, a dispune, ceiace e și mai rău, de munca sa în favoarea altuia constituie un asasinat. Și de acest asasinat acuzăm legile care au guvernat societatea noastră”.¹ Libertatea muncii este o condiție fundamentală a vieții normale în stat, iar lipsa ei nu poate să aducă decît consecința oprîmării unei părți a populației. Astfel deși dreptul la muncă se găsește înscris în Regulamentul Organic căci „boierul voind a aservi pe țaran a trebuit să-i acorde un drept la muncă permanent”² lăsîndu-i o parte din moșie să o cultive pe cont propriu; totuși, garanția oferită pe această cale, nu a dat nici un rezultat favorabil țaranilor, deoarece s'a dovedit că pămîntul care-i garanta dreptul la muncă nu era decît „închisoarea unde (boierul) închide pe țaran pentru a-l exploata el, slugile sale, sau arendașii săi”.³ Cu toată garantarea dreptului la muncă, totuși nu găsim în țară decît „una dintre cele mai rușinoase spoliații”,⁴ în care „o clasă parazită... suge prin toți porii săi sîngele acestui popor desmoștenit”.⁵

4.—Bălcescu ca teoretician al luptei de clasă

Din toată această ideologie nu întîlnim nimic în reproducerea lui Regnault. Acesta se ferește a întrebuița frazeologia socialistă, atît de curentă mai ales cu cîțiva ani mai înainte de 1855 și cu atît mai puțin de a adopta teoriile pe care ea le exprima. Numai rareori în voluminoasa sa carte se strecoară și cite una din formulele socialiste, de pildă în cazul cînd voind să caracterizeze marea cultură, adoptă terminologia exploatării, spunînd că ea reprezintă „exploatarea în mare a populației agricole”⁶ sau atunci cînd sfîrșind expunerea evoluției noastre agrare pentru a-și rezuma ideile, mărturisește că nu găsește altă formulă mai concludentă „decît faimoasa axiomă socialistă așa de falsă ca principiu general, dar devenită adevărată în această aplicare particulară (că): în minile boierilor și călugărilor: la proprieté c'est le vol”.⁷

Odată cu înlăturarea din opera lui Bălcescu, a tot ceiace constituia ideologia sa generală, Regnault a lipsit lucrarea sa de tot pitorescul cărții lui Bălcescu. Căci încadrarea faptelor istorice și aprecierea lor pe baza acestei ideologii generoase, face din „Chestiunea economică” o scriere unică în felul ei. Istoria socială a Romînilor prezentată sub această înfățișare, apare în diversele sale etape, ca actele succesive ale unei impresionante drame. Dela început și până la sfîrșit, țărănimea care indepli-

1 Ibidem, p. 93.

2 Ibidem, p. 94.

3 Ibidem, p. 95.

4 Ibidem, p. 64.

5 Ibidem, p. 47.

6 Histoire, p. 348.

7 Ibidem, p. 321.

nește rolul principal, este neconținut exploatată fără a fi măcar odată satisfăcută în revendicările sale. Pe umerii ei s'au ridicat toți paraziții societății românești, dela domni la ciocoi, toți aventurierii aduși de atracțiile ciștigului, toată pătura conducătoare a acestui stat. Astfel „sclavia a fost recunoștința claselor de sus față de populația care le hrănea, care le-a conservat cu prețul singelui și a nesfârșite sacrificii starea lor și neafirmarea țării”¹. Dar toate jertfele făcute vor trebui cândva răsplătite: o zi va veni când nedreptățile vor înceta și când în locul lor, pe deasupra tuturor legilor omenești, se va statornici regimul justiției și al fraternității. Aceasta va fi ziua, când țărănimii își va fi îndeplinit misiunea sa istorică, căci după cum socialiștii apuseni credeau într'o mernire istorică a proletariatului, tot așa și Bălcescu este animat de ideia unei misiuni istorice a țărănimii. Ca și socialiștii români de mai târziu, cari, după judicioasa remarcă a d-lui G. Ibrăileanu, în critica lor n'au vorbit mai de loc de interesele proletariatului, ci numai de acelea ale țărănimii, răzeșilor sau meseriașilor,² tot așa și Bălcescu, adoptînd ideologia socialistă, încadrează în ea istoria și revendicările țărănimii.

Această înfățișare a „Chestiunii economice” rămîne străină lectorului lui Regnault. El nu găsește acolo decît fapte, dar chiar și expunerea lor este făcută într'un mod deosebit, căci Bălcescu își însușește o metodă specială de analiză și expunere a materialului istoric. Intrebuințarea acestei metode va avea să constituie unul dintre cele mai interesante aspecte ale lui Bălcescu și datorită ei, el să ciștige dreptul de a fi socotit ca un precursor în știința istoriei noastre sociale. În locul înșirării cronologice de date și fapte, Bălcescu tinde să dea istoriei un senz cu mult mai adînc. El voește să străbată pînă în profunzimea celor mai întime resorturi ale vieții sociale, și din generalizarea unor fapte care se repetă continuu să obțină un mijloc de explicare a tuturor fenomenelor istorice. Astfel el constată că din cercetarea istoriei noastre economice se degajă un fenomen constant, împrejurul căruia gravitează toată viața socială și anume: *lupta de clasă*. Bălcescu este astfel cel dintăiu care întrebuințează la noi conceptul luptei de clasă în cercetarea istorică și în același timp printre cei dintăiu în literatura mondială, care ulterior „Manifestului” lui Marx și Engels, ridică lupta de clasă la rangul unui instrument de investigație istorică. Că în această privință „Chestiunea economică” se resimte influențată de „Manifestul Comunist” în ce privește metoda de cercetare, aceasta apare aproape neîndoelnic în urma unor cercetări mai apropiate a lucrării lui Bălcescu. „Manifestul” apăruse la începutul anului 1848 și înregistrase un enorm succes, mai ales în masele proletare, bucurîndu-se în același timp de atenția intelectualilor, căci reprezenta

¹ Question, p. 56.

² G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, ed. II, Iași, 1922, p. 193.

nu numai o lucrare de propagandă, ci și una de adincă cugetare. Originalitatea sa o creiau mai ales rezultatele pe care le obținuse cu ajutorul conceptului luptei de clasă: „Toată istoria societății umane de până azi—spune Marx—este istoria luptelor de clasă. Omii liber și sclav, patrician și plebeu, baron și serv, patron și ucenic, într'un cuvânt opresori și oprimați, ridicați unul contra altuia într'un conflict neîncetat, au dus o luptă fără de răgaz, o luptă cînd ascunsă cînd fățișă, o luptă care de fiecare dată s'a sfîrșit prin o răscolire a întregii societăți, fie prin distrugerea întregii societăți”.¹ Oricît s'ar fi încercat a se descoperi în această privință, precursorii marxismului cercetîndu-se ideia luptei de clasă în „Manifestul Egalilor”, Saint-Simon, Bazard, Blanqui, ori Karl Grün,² totuși se poate afirma că această concepție, chiar dacă s'ar fi găsit incidental în autori anteriori lui Marx, că n'ar fi ajuns la covîrșitoarea însemnătate de mai tîrziu, dacă ar fi lipsit din lucrările lui Marx. Tradus în limba franceză imediat după apariția ediției germane și tipărit la Paris cu puțin înainte de revoluția din 1848 „Manifestul”, că și celelalte lucrări cu caracter similar, nu a putut rămîne necunoscut acelora care erau preocupați de problemele revoluționare. El a trebuit să fi fost cunoscut și lui Bălcescu și lupta de clasă, ca element de formare a istoriei sociale, reprezentînd pentru Engels o concepție care „va aduce științii istorice progresul pe care l-a adus istoriei naturale, teoria darviniană”,³ să fie întilnită atît în „Question économique” cit și în „Mersul Revoluției”, în mod decisiv întrebuintată. Este o mare deosebire din acest punct de vedere între aceste două lucrări și în articolul „Despre starea socială a muncitorilor plugari” publicat în volumul II al Magazinului istoric, deci înainte ca autorul său să ia contact mai strîns cu Apusul. Pe cînd în acest articol Bălcescu înșiră mai mult faptele, trăgînd rareori concluzii generale, și vorbind de răsturnarea unor clase și înlocuirea lor cu altele, fără să dea acestei chestiuni o deosebită atenție, în cele două lucrări publicate la Paris, lupta de clasă îndeplinește un covîrșitor rîl istoric. De data aceasta toată istoria socială este rezultatul luptelor pentru satisfacerea intereselor de clasă, asemenea conflicte întilnindu-se în istoria noastră încă dela începutul ei. Lupta de clasă începe în principate odată cu desființarea proprietății comune care inaugurează era stăpînirii domnești. Această stăpînire n'a putut însă fi de lungă durată căci în contra domnului absolutist „boerii în numele libertății, principiu contrazicător al autorității, începuseră atunci o luptă îndelungată împotriva domnilor și izbutesc a le surpa puterea”.⁴ Pe ruina puterii domnești se

1 Karl Marx et F. Engels. Le Manifeste communiste, trad. par Ch. Andler, Paris, p. 20.

2 Ch. Andler, Le Manifeste communiste, de Karl Marx et F. Engels, Paris, p. 64 și urm.

3 Prefața la ediția Manifestului din 1872.

4 Mersul revoluției, p. 8.

întemeiază puterea nouă, a boierimii triumfătoare. Ca și în marxism, această putere a clasei dominante este sprijinită pe forța sa economică. Ea este puternică „din cauza bogățiilor sale” și această „aristocrație de avere, singura care a fost cunoscută în țările noastre” își consolidează, din zi în zi, tăria prin subjugarea și exploatarea progresivă a țărănimii. „Cătră sfârșitul veacului al XVI-lea ea ajunsese la apogeul măririi sale”, după cum țărănimea se afla la limita extremă a decadentii. Era momentul cînd boierimea trebuia să piară și nu se aștepta decît nimicitorul ei. „Cine va zdrobi, se întrebă Bălcescu, această clasă de apostatați, care eșind din sinul poporului, robi pe frații și părinții lor și batjocori omenirea?”¹ Ca și în Apus, strivirea feudalității, veni și la noi dela orașe. Burghezia, pe care precursorii lui Marx, dar mai ales „Manifestul”, o descria cu atita pregnanță în rolul de distrugătoare a ordinii vechi, apare și în concepția lui Bălcescu, ca generatoarea unei noi ordine istorice. O singură, deosebire este numai; pe cînd burghezia apuseană era națională, cea din principate, era de peste graniți. Ea era „o burghezie străină, compusă din aventurieri greci din Constantinopol și Rumelia și alți oameni din toate neamurile”², care înțarită economiceste prin industrie sau comerț, curînd după introducerea sa în țară, avea să înceapă o luptă distrugătoare cu boierimea, pentru stăpînirea monopolului de exploatare. Acesta nu întîrzie, de a se produce și o luptă lungă și disputată se angajă între boerii de rasă și noii veniți. Ultimii o cîștigară în 1715 și timp de un veac, aceștia posedară, în mod exclusiv, autoritatea. Ei sînt aceia pe care istoria i-a numit fanarioți³. Analogia dintre burghezia principatelor și cea apuseană este și mai bine precizată în „Mersul Revoluției” unde Bălcescu spune că: „înălțarea fanarioților la putere avu cu tofel caracterul înălțării orașene în Apusul Europei”⁴. După cum „Manifestul” a semnalat existența adeseaori a unei erarhii în clasele dominante și Bălcescu cu prilejul cercetării acestei clase arată că ea se compunea din două grupe: una compusă din fanarioți propriu zis și alta din ciocoi. Dacă cei dintăiu reprezentau, după cum am văzut, o burghezie străină, cei de al doilea reprezentau biurocrația care nu era altceva decît „o boierime lașă, coruptă, intrigantă, botezată nu prin singele cîmpurilor de bătae, ci cu disprețul poporului, prin numele de ciocoi”⁵. Exploatarea țărănimii avea astfel să se realizeze în mod cumplit, căci în tot lungul acestei epoci, ambele grupări ale clasei stăpînitore se concureau cu toate mijloacele, pentru a obține maximum din spolierea muncii țărănești. Dacă la începutul acestei ere, boerii exploatau și despuiau sîm, numele pro-

1 Question, p. 55. ca și în marxism, această putere a clasei dominante este sprijinită pe forța sa economică.

2 Mersul revoluției, p. 8.

3 Question, p. 57.

4 Ibidem, p. 57-58.

5 Mersul revoluției p. 8.

6 Question, p. 65.

prietății (și) fanarioții exploatau și despuiau în numele statului“ la sfârșitul ei „fanarioții și ciocoi despoaie țara care pe care“. ¹ Din această rivalitate de exploatare trebuia fatal să decurgă o nouă luptă pentru asigurarea monopolului de spoliere. Rezultatul ei a fost înfringerea fanarioților „prin mișelie și tradare, pentru ca ciocoi să dobândească drepturi noi în țară“. ² Prin Regulamentul organic, care concentra puterea în minile citorva familii, pătura de sus a ciocoimii reușește să consacre de drept toate privilegiile pentru care pornise lupta contra fanarioților. Odată însă cu această consacrare, oprimarea țărănimii nu mai avea margini și fatal trebuia să vină un sfârșit. Un atare desnodământ îl profetizase Marx în „Manifest“ și el trebuia să reprezinte în Apus actul final al luptelor de clasă. El va avea să fie „o mișcare spontană a imensei majorități în interesele imensei majorități“ și în locul dominării vremelnice a claselor parazitare va avea să se întorneze pentru totdeauna domnia proletariană. Și despre un astfel de sfârșit vorbește și Bălcescu. Ultimul act al istoriei luptelor de clasă în principate va fi scris prin ridicarea în contra ciocoismului a „partidului românismului“, noțiune identică marelui majorității din concepția lui Marx. Ca și acesta, Bălcescu anunță întronarea pentru totdeauna în drepturile sale, a acestei imense categorii de cetățeni și el ne vorbește de „înălțarea plebeianismului“ sau „întregirea Romînului“, vecinul, șerbul veacului de mijloc, în drepturile sale de om, de cetățean și de nație, ca urmare a acelei revoluții care duce nația Romîna din prefaceri în prefaceri în calea acelei legi universale a dezvoltării istorice a Națiunilor“. ³ Toată structura societății se va modifica; dela respectarea deplinelor drepturi ale personalității omenești și până la forma de organizare a societății, totul va avea să înregistreze un progres. Aceasta va fi garantat în primul rînd prin forma de organizare a statului, care acum e pe calea de a se face „romînesc“ sau „democratic“, din formele de stat, „domnesc sau absolutist“, „boieresc sau aristocratic“, „fanariot sau orășienesc“ și „ciocoiesc sau biurocrat“ ⁴ al altor vremuri, rămînînd numai reminiscențele istorice.

Bălcescu în această analiză istorică a obținut maximum ce-l putea avea prin întrebuițarea conceptului luptei de clasă. Cu greu s'ar putea admite o aplicație mai accentuată, a acestei metode de cercetare, într'o simplă schiță a istoriei noastre. Că aceasta l-a obligat să altereze citeodată adevărul istoric este desigur necontestat, însă lucrarea sa are un alt scop decît preciziunea istorică. El scria pentru lumea apuseană, înaintea căreia voia să prezinte țara sa demnă de o mai mare sollicitudine, pentru sacrificiile de veacuri pe care cea mai mare parte a popu-

1 Ibidem, p. 58, 65.

2 Mersul revoluției, p. 10.

3 Ibidem, p. 11.

4 Ibidem, p. 11.

lațunii, li făcuse. Metoda luptei de clasă îi oferea cel mai bun sprijin, și firește că Bălcescu n'a ezitat între adevărul istoric și scopul etic și național al operei sale. Odată cu aceasta însă el s'a ridicat până la cele mai adânci mijloace de înțelegere a vieții istorice, și pe lângă alte merite care mai tirziu i s'au descoperit, pe drept sau nu, acesta va trebui să rămie, dacă nu cel mai de preț, în tot cazul unul din meritele sale de totdeauna.

În transmisiunea lui Regnault această concepție e mult mai puțin reliefată decât în original. Un lector atent va putea însă și în acest palid rezumat să descopere elementele principale care au servit la construcția lui Bălcescu, și prin completări personale să înțeleagă ușor resortul vieții noastre istorice, comandată încontinuu de interesele claselor în luptă. Astfel că, cu toată diligența lui Regnault, de a nu lăsa să treacă în textul său ceia ce în Bălcescu ar forma o coloratură socialistă, el n'a putut obține decât rezultate parțiale; căci ceia ce era mai esențial în modul lui Bălcescu de a vedea istoria, provenea din influența celui mai de seamă teoretician socialist, și tocmai acest aspect s'a transmis,—slab colorat ce e drept—în istoria lui Regnault.

5.—„Chestiunea economică” și „Capitalul”

Preferința lui Marx pentru Regnault, pe care-l întrebuințează tocmai la demonstrația uneia dintre cele mai fundamentale teme din „Capital”; ar putea găsi astfel o explicație în faptul că Marx regăsea în Regnault concluzii obținute din aplicarea învățăturilor, pe care cu aproape 20 ani în urmă, li răspindise prin „Manifest”. În capitolul despre starea agrară a principatelor, Marx cercetînd pe Regnault a găsit nu numai simple fapte, ci o sistematizare și expunere a lor, care se încadrau perfect într-o teorie a exploatării și a luptei de clasă. El găsea aici o analiză economică făcută pe baza unei concepții inițiale a istoriei sociale, care în ultima instanță, apropia de ea în mod hotărît teoriile din „Manifest”. În realitate însă Marx nu se găsea decât înaintea lui Bălcescu. Tot ceia ce este în „Capital” și în această chestie, dela simple fapte și până la idei generale aparține lui Bălcescu. Și scurta schiță a istoriei noastre agrare, și ideea separării muncii necesare de plus muncă, ca și cea a cotei plus muncii și a maximului de exploatare prin fixarea de Regulament a muncii zilnice, se găsesc în Bălcescu. Regnault n'a fost decât un intermediar care însă nu totdeauna l-a servit pe Bălcescu. Dacă faptul că Bălcescu a cunoscut direct pe Marx, nu poate fi dovedit până acum prin nici o probă documentară și influența marxistă asupra sa nu o putem deduce decât din caracterul operei sale, tot așa, deși nu avem nici o dovadă documentară că Marx a cunoscut și textul lui Bălcescu direct, totuși am putea admite, sub oarecare rezerve că Marx a utilizat și „Chestiunea economică” pe lângă „Istoria” lui Regnault. Între numeroasele idei generale care

abundă în lucrările lui Bălcescu, una pare că se bucură fata de dînsul de o însemnătate deosebită și anume ideea derivării robiei din clacă, cu alte cuvinte, afirmarea concepției că starea socială și juridică a unei societăți depinde de modul său de producție. Această teză Bălcescu o susține și în „Starea muncitorilor, plugari” unde afirmă că „robia este o consecință neapărată a sistemului de clacă, ea totdeauna a însoțit-o sau a venit imediat după dînsa”¹ și o repetă și în „Chestia economică”, susținind că „sclavajul a fost urmarea fatală a exploatării prin corvadă, el apare în istorie în același timp cu dînsa sau o urmează în deaproape”². Ideea nu este însă personală a lui Bălcescu; în articolul publicat în „Magazin” el menționează că aparține unui scriitor, al cărui nume însă nu-l indică, Regnault, care nu prea aprecia ideile generale, nu și-a însușit-o, în schimb ea se găsește în Marx, care în același capitol în care tratează despre dreptul nostru iobag, spune că „în principatele dunărene corvada sta în legătură cu dijma și alte succedaneu ale servajului, însă ea constituia partea principală a tributului pe care țărănimea îl plătea claselor stăpînitoare. Ori de cîte ori se întîmplă astfel numai rariori corvada derivă din servaj, ci de cele mai multe ori servajul derivă din corvadă”³. Desigur că nu este de loc exclus ca această idee Marx să și-o fi însușit direct din izvorul din care o luase și Bălcescu, însă Marx nu citează nici un autor care i-ar fi inspirat, ci o dă în cursul capitolului cu privire la noi, ca și cum ar fi luată din izvoarele de unde ia și celelalte idei, și pentru care indică pe Regnault. Că în cazul cînd Marx a utilizat și pe Bălcescu direct, nu a mai socotit util să-l citeze, este foarte explicabil, de oarece „Chestiunea economică” apăruse anonim și lață de Istoria lui Regnault al cărui autor avea întrucîtva o reputație stabilită. Citarea acesteia, prezentă mult mai multă autoritate pentru publicul apusean, decît aceea a broșurei anonime. Și cu atît mai mult interesa citarea lui Regnault, cu cît verificarea fundamentalei sale teze socialiste, se obținea și cu mărturia unui scriitor nesocialist. Istoria are însă datoria de a restabili

1. Ibidem, p. 36, 41, după Acte și legiuri S. I, vol. IV, 1908.

2. Ibidem, p. 60.

3. Ibidem, p. 198.

4. Regnault a publicat mai multe lucrări dintre care se citează în diverse bibliografii: Du degré de compétence des médecins dans les questions judiciaires relatives aux aliénations mentales, 1828; Examen d'un rapport sur deux homicides commis par un homme atteint de monomanie, 1830; Procès du M. F. de Lamennais, 1841; Histoire criminelle du gouvernement anglais, 1841; Procès d'O'Connell, précédés d'un aperçu historique sur la question du rappel, 1843-1844; Histoire de l'Irlande, 1846; Histoire de l'Angleterre depuis son origine jusqu'en, 1845, 2 vol., 1846; Histoire de Napoléon, 4 vol., 1846-1847; Histoire du gouvernement provisoire, 1848; Histoire de huit 7 ans, 3 vol., 1851; Mystères diplomatiques, aux bords du Danube, 1858; La Providence, ce qu'elle est, ce qu'elle doit être, 1861; L'Odyssee polonaise, 1862; La question européenne, 1863. Pe lîngă aceste lucrări de ordin juridic, istoric și politic Regnault a mai publicat și diferite traduceri din Bentham, Seneca, etc.

exactitatea faptelor și cu atât mai mult, raportul dintre Marx și Bălcescu trebuia menționat, cu cât cugetarea românească este foarte puțin cunoscută sub acest aspect. Când se va scrie o istorie a doctrinelor economice române, care are înaintea sa un bogat și variat material, mai ales cu privire la doctrinele agrare, Bălcescu va trebui să ocupe un rol precumpănitor. El va trebui socotit ca întemeietorul la noi în țară a școalei de interpretare marxista a istoriei și tot odată ca unul din fundatorii romantismului nostru economic. Căci dacă Bălcescu excelează în realism istoric este însă și un fanatic apologist al viitorului. Cât de aspră este critica lui pentru trecut tot atât de entuziastă este prevederea societății viitoare. Pentru înfăptuirea ei cât mai grabnică, Bălcescu elaborează planuri grandioase. Dacă azi, ideia împroprietării unei bănci naționale sau a unor instituții de credit pare un fapt divers, pentru epoca cînd scria el, și mai ales în forma apologistă în care îmbrăca aceste gânduri, o imensă depărtare era între idee și realitate. În opera sa, însă, realitățile viitoare vor trebui să urmeze fatal un drum, pe care de mai înainte l-au străbătut idealurile sale sociale. Astfel în istoria cugetării românești va trebui să se rezerve lui Bălcescu, un loc și în capitolul romanțicilor noștri.

În anul cînd se vor comemora trei sferturi de veac de la moartea acestui om excepțional, și cînd se va aminti că au trecut și șase decenii de la tipărirea „Capitalului”, amintirea lucrurilor de mai sus ar putea să nu fie de prisos.

G. Zane

La mănăstirea Agapia

În sfârșit liber! Scăpat câteva zile de cele trei coșmaruri ale vieții de ministru: audiențele, petițiile și discursurile!

Suiu bucuros scara stăreției și observ îndată că trebuie să-mi sprijin bine pașii ca să nu alunec. Curățenia proverbială a maicilor de la Agapia a dat atîta lustru treptelor de lemn și scîndurilor cerdacului că parcă ai merge pe poleiu. În fine, după ce am trecut ghețușul vrednic de toată lauda, dar plin de primejdii, sînt introdus în odaia care-mi fusese rezervată, unde podelele strălucesc tot așa de tare, însă unde câteva scoarțe lucrute în mănăstire, dau posibilitate picioarelor să pășească mai în siguranță...

Ies repede în balconul din fund ca să contemp lu c'un moment mai devreme minunatul peisagiu care-mi evocă alîtea amintiri. Amintiri de viață patriarhală, de recreație prețioasă a vacanțelor mele de profesor, reverii, unele fecunde, toate alinătoare. Mă uit de sus la micul amfiteatru de căsuțe albe, despărțite pe ici pe colo de ulicioare înguste și întortochiate, adevărate uliți de Sтамbul. Toate locuințele sînt proaspăt vărute și din hornurile tot așa de albe, care străpung acoperișurile de șindrilă, se ridică în zigzaguri liniștite, fumul vetrelor harnice. Împrejurul tuturor caselor, gospodinele-călugărițe, au scormonit pămîntul și-au croit brazde îngrijite pentru florile, care în această lună de Aprilie, n'au ieșit încă la iveală. De altfel toată vegetația e întirziată și mugurii pomilor abia au plesnit, lăsînd să iasă la lumină frunzulițe cit boaba de mărgică. Arborii par pudrați cu verde, în afară de cireși și de zarzări, care stau încărcăți de zăpada florilor albe.

În mijlocul acestei înfrunziri sfielnice, o singură fericită excepțiune: acei care nu-și pierd podoaba niciodată, brazii, care se înfățișează în veșmintele lor de totdeauna. Așezați grămadă,

unul lângă altul pe cele două coline care stau față în față, abia își rețin revărsarea lor majestuoasă și bogăția lor de verde întunecat, ca să nu cuprindă și fundul de vale pitorească, șerpuită, de un pîrau de munte și străbătută de o potecă dezvoltată în voe. Aici brazii și-au stăvilit avîntul, îngăduind un îngust coridor de iarbă tunsă care servește și ca loc de plimbare și ca drum de căruțe spre sălbăticimile mănăstirii Sihla.

Revăd, c'o desfătare repede înfiripată, privește această cunoscută și îmbrățișînd cu drag splendida singurătate, îmi reamintesc iarăși de temeiul principal al mulțumirii mele: Faptul că sînt liber, numai cu natura, care nu prezintă jalbe la Minister!

O atingere pe umăr, ușoară ca o părere, mă face să-mi întorc capul de la frumosul tablou. Nu fusese o iluzie, căci stărița mănăstirii, sosită fără șgomot, se află lângă mine.

— Uite, știu c'ai venit pentru odihnă. Dar ce să faci! Ministrul este tot ministru! O doamnă de la Bacău venită să-și facă aicea sărbătorile Paștelui, cere o audiență...

— Cum?...

— Scurtă, foarte scurtă. I-am zis eu că abia ai scoborit din automobil, dar dînsa insistă. Poate n'ar strica să i-o acorzi îndată. E mai bine să scapi de la început...

— Bine, să poftescă!... răspunseiu necăjit, văzînd cum se prăbușește o aripă din clădirea nădejdilor mele.

E adevărat că audiența a fost scurtă și n'am avut cîneștie ce bătae de cap. La urma urmei mi-am zis—asta a fost un incident care n'ar putea să vatăme prea tare așteptările cu care am descins. Stărița revine să se încredințeze că buna mea dispoziție s'a refăcut la loc.

Nu-i așa c'ai scăpat repede? Ce să faci, lumea e curioasă și cînd are un interes... O să caut să nu te mai turbure nimeni. N'am să-ți vorbesc nici chiar de-o chestie a mea, deși îmi ține mult pe inimă... uite ți-o dau mai bine scrisă... bag-o în buzunar și-o s'o cetești cînd ai avea vreme...

Îmi întinse o hîrtie timbrată și dispăru. Abia scăpat de audiență, primeam așa dar o petiție. Viitorul se arăta din ce în ce mai radios!...

Dar n'avuseiu răgaz să reflectez asupra perspectivelor înșelate și un glas îmi spune cu blîndețe: „Vă rog să poftiți la sufragerie, să luați cîciul“.

Într'o spațioasă odăe, o masă de zile mari. O duzină de cești fumegînde alcătuiau chenarul rotund al feței de masă și-o altă duzină de oaspeți mă așteptau în picioare. Erau prietini politici sosiți în secret din ajun, în frunte cu prefectul unui județ din vecinătate. Mi-au declarat drăgălaș că mi ieșiseră înainte și că nu aveau să-mi ceară—slavă domnului!—nimic. Prietini, cu o masă sînt totdeauna un lucru plăcut și s'a pornit curînd.

de-asupra pinzei albe a mesei imaculate, să se țese o pinză de glume, povestiri și răutăți. Destinul însă mă pindea din umbră. Prefectul adusese cu sine o damigeană, și stăruia să încercăm un pahăruț. Asta n'ar fi fost nimica dacă, odată pahăruțele pline, prefectul nu s'ar fi urcat în picioare și n'ar fi început cu glas de paradă: „Domnule Ministru, plăcerea de-a vă avea în mijlocul nostru nu poate rămânea neexprimată. Să-mi dați voe ca în numele tuturor celor de față să pronunț cîteva cuvinte de bună-venire... etc., etc...” După care, ridicat de subțiori, de protocolul căruia m'am învățat să-i dau ascultare, a trebuit cu aceeași solemnitate să rostesc o cuvîntare de mulțumire.

Ce mai rămăsese din visurile cu care pășisem pe poarta mănăstirii?! În interval de-o oră de la sosire, tripticul casnelor ministeriale se desfășurase în toată strălucirea lui!

Mă strecur nevăzut pe la o margine a incintei și scoborî tinereste scărița de lemn care te lasă într-o ulicioară pe care ajungi numaidecît în lumea feerică a brazilor. Cînd se sfîrșesc ultimile case, mă salută aclamația crescîndă a roții de moară, care aruncă, învîrîndu-se, sulul ei de apă în fierbere. O las îndărăt și pe dînsa, huetul se depărtează și mă așund în singurătate. În toiu verii, pe-aici e un furnicar de oameni. Acuma e pustiu și înaintez fără grija întîlnirilor plicticoase. Pe la mijlocul defileului, un trunchiu despuiat de coajă îmi oferă scaunul cel mai potrivit într'un asemenea decor și mă așez la umbra pe care mereu o lătește destinderea unor nouri blînzi și neprimejdioși. Până ieri în forfoteala Capitalei,—aproape nu-mi vine să cred că mă găsesc aicea și priveliștea parcă se înfațisează c'o nuanță de ireal. Și totuși caut s'o adîncesc și să mă pătrund de toate amănuntele,—așa cum faci în fața realității. Ascult și constat că tăcerea nu este, chiar așa de întregă cum se arată în primul moment. Din lăuntru pădurii se aud din timp în timp triluri de păsărele, dar care încă nu se încheagă în concerte. Îți fac impresia unor cîntăreți care se exercitează izolat, de game sau de acorduri sporadice care premerg reprezentației. Un singur solist din funduri îndepărtate îmi trimite cîntecul său întreg, pe care nu-l va mai desăvirși de aici înainte: Cu-cu, Cu-cu! Din cînd în cînd tăcerea mai este întreruptă de sunetul unui topor care isbește într'un brad. Susurul pîrăului îl deslușești limpede și pe dînsul dacă-ți strunești atenția mai mult.

Din partea ochilor însă, tabloul este definitiv. Puține întregiri de pensulă au să se mai adauge pînă la vară. Brazilii, anticipéază apogeul naturii tot așa după cum îi și supraviețuiesc. Acolo unde dînsii dau tonul priveliștii, primăvara nu se deosebește de vară, sezonul înverzirii de acel al dezvoltării depline. De altfel și tapetul de iarbă, al văii e destul de înfiripat, pentru a nu distona cu oștirea verde a brazilor. O spun această, fiindcă-mi amintesc de-o altă priveliște, iarna, în poiana Brașovului.

Cît vedeai cu ochii, zăpadă sclipitoare, așternută din vale până în virful muntelui, îngropînd picioarele brazilor, care însă purtau cu nepăsare aceleași veșminte ca și vara. Mulți îmi cîntaseră splendoarea acestui peisagiu,—brad verde cu zăpadă. Dar mie mi-a făcut impresia unor jucării de Crăciun sau a unor anacronice persoane, în costum de secol, coborîte în plină stradă. Frumusețea e mai presus de toate armonie; trebuiește o corelație intimă între lucruri și inconjurime, așa că sînt neasemănat, mai potriviți în mijlocul omătului, pomii cu crengile uscate, ramurile desfrunzite care așteaptă resemnate zile mai bune.

A trecut de 12 și s'a făcut cald și bine.

Reintrînd din nou pe ulicioara mănăstirii, o maică se trudea să adune o mică ceată de păseri domestice.

— Bună ziua măicuță. Ce te necăjești cu orătenii astea?

— Nici nu sînt măcar ale mele.

— Așa? Dar ale cui?

— Ale Cuvioșiei Sale, Arhimandritul.

— Care Arhimandrit?

— Arhimandritul care slujește la biserica noastră. Mi le-a dat în pază și se teme să nu-i fur ouăle.

— Da?

— Dăunăzi mi-a zis: maică, dacă îmi iai din ouă o să te blestem să nu mai putrezești; dar dacă mi le-ai aduci pe toate, te binecuvîntez și-o să rog pe Dumnezeu să ți se facă în mormînt oasele ca smirna.

...Înțeleg acum pe biata maică pentru toată grija cu care strîngea averea arhimandritului!...

Seara e denia de Vineri,—prohodul Mîntuitorului. Biserica pictată de Grigorescu și ceruită ca oglinda de vrednicile călugărițe, se desvăluie în lumina blîndă a făcliiilor aprinse, pe care bătrîna stăriță—de optzeci și patru de ani—a jurat că atît cît va trăi dînsa n'o să le alunge cu profana electricitate. Pășesc printre două șiruri de maici, care poartă rasele lor de gală și mă instalez într'o strană, hotărît să urmăresc vorbă cu vorbă, cetirea scripturii și versul cîntărilor. Urmăresc totuși mai mult slujba exterioară, decît ceiace se spune. Privesc rînd pe rînd pe preoți în odăjdiiile lor scumpe, și cele două grupe de maici-cîntărețe care se alternează cu aceleași întonări nazale, deși pot zice duioase. Din cînd în cînd mă gîndesc aiurea, lăsînd—vai! ca mai toți credincioșii—ca desfășurarea slujbei să-și producă efectele ei salutare fără concursul sufletului... E un mod bizar de-a trata regenerarea sufletului la fel cu lecuirea corpului: ca un fel de doctoriceală în care alții operează, pe cînd pacientul rămîne pasiv...

De la un timp mă preocupă altă chestie. De la biserica în lumină, trec cu închipuirea la biserica în întuneric. Și mă

întreb de ce oare casa Domnului e socotită în popor, ca un adăpost de strigoi și duhuri rele, cel puțin atît cît ține noaptea. Tocmai casa Domnului!

Și totuși ar fi rațiuni explicative,—chiar dacă ele nu se arată clare în conștiința acelor care-și închipue această. Mai înainte, în toiul nopții, biserica nu este locuită, așa că în timpul asta biserica provoacă și dinsa superstiția caselor părăsite...

Faptul că se aduc într'insa morții va fi născînd și dînsul, senzația încăperilor în care știm că au stat sicrie și de care se teme atîta lume! Pe urmă în picturile bisericești, Satana—monarhul duhurilor rele—își are aproape tot ațita loc cît însuși Dumnezeu. Ce mirare că în puterea nopții, necuratul—cu toți ai lui—e conceput ca umblind prin biserici ca la el acasă?!

Dar mai presus de toate aceste considerații, este—cred—un motiv de ordin metafizic, care dă paradoxului o justificare. Oricîtă repulzie am avea, s'o zicem, dar e ceva comun între Dumnezeu și diavol: amîndoi trec dincolo de lumea experienței noastre, în lumea misterului puterilor nevăzute. În această lume de taine superioare, nu se mai fac separații clare și distincțiuni precise. Noțiunile se amestecă și se confundă, corelațiile se transformă în identificări. Și-atunci de ce uimire că duhurile rele mișună—în ore sinistre—tocmai în Casa Domnului?

I. Petroviçi

Elegie de primăvară

Sub umbrarul foilor
Duce drumul oilor
Și se duce și se pierde
Tot pe plai cu iarbă verde
Și se duce și se curmă
Tot la stînă lingă turmă.
Și îi știe seama lui,
Seama lui și-a dorului
Grijile mocanului,
Inima ciobanului...

Primăvară! primăvară! crapă mugurii la baltă,
Sălciile verzi le 'ndoaie vîntul cu suflare caldă,
Pe poteci sfios se 'ntinde umbra nouă-a foilor—
Primăvară, muma noastră, dă-ne drumul oilor,
Drumul cel pierdut pe care îl mai știu în sat bătrînii...
Doru 'n mine înfrunzește: dorul turmii, dorul stînii.
In zadar mă 'nchid în casă și m'ascund pe după cărți,
Dor de ducă mă ajunge, dor hain din zece părți:
Buchiiile le zăpăcește, gîndurile le încurcă—
Văd un gol de munte 'n soare și văd turmele cum urcă;
Tot aud cum latră cîinii, cum talăngile răspund

Cind adînc ca vîntu 'n frunze, cînd ca ape vii pe prund,
După cum cotește drumul mai departe. mai aproape,
Spre lumina de poiană ce prin fagi răsleți încape...

Turme vechi ca munții țării, cu cîrlan și cu mîioară,
Suie plaiul și 'l coboară, pentru-a cite-a mia oară ?
Duc cu ele de departe dorul nostru, tot aleanul
Făr' de zare ca Buceagul, nesfirșit ca Bărăganul :
Duc cu ele dorul mîndrei așteptate la izvor,
Dorul mamei care toarce, dor de frați și de surori ;
Duc cu ele dorul brazdei, dorul frunzelor de nuc,
Dorul satului și-al țării, dorul dorului îl duc...
Vin cu cîntecele toate de la Nistru pîn'la Jii,
Și de urcă din legendă sau aevea, nu mai știi—
Ungureanul și Vrînceanul din baladă, iată-i iarăș.
Mioriță bucălaie, unde ești să-mi fii tovarăș,
Să paști iarbă neumblată, pe sub brazi, pe la izvoare ?
Și cu sarica pe umeri tot așteaptă baciul mare
In lumina primăverii singur ca un zeu păgîn...

Primăvară ! primăvară ! stau cu dorul de mă 'ngîn.
Crape mugurii la baltă, iasă plugurile 'n țară,
Codrii vechi să înfrunzească, iarba nouă să răsară—
Dar dă-mi drumul care-l știe și ciobanul și cioporul,
Drumul oilor mi-l află, el ce mîină drept ca dorul
Sus la munți cu fulgurare de-aur viu în soare-apune...

Mioriță, mioriță, dorul turmei mă răpune.

Elegie de toamnă

De aur vechi s'a făcut frunzarul ;
Zorile-s stinse cum e cenușa.
Deschide ușa—
Toamna ne cheamă.

Am împușcat în zăvoi sitarul
Din urmă : sburase să plece.
Vîntul e rece—
Toamna ne cheamă.

Via pe deal demult e îngropată ;
Stolul pe cer s'a dus : o nalucă.
Dor mă apucă
De altădată.

Unde ești, unde, casă uitată ?
Unde azi sînteți, zilele mele—
Voi, rîndunele
De altădată !...

Ion Pillat

Istoriografia noastră și opinia publică

L'histoire n'est ni une scène vide, où se profilent des ombres, ni un théâtre, où fume l'encens réservé aux dieux.

Cournot : *Les principes mathématiques de la théorie des richesses.*

Orice observator atent al evoluției istoriografiei noastre, poate să constate o asimetrie foarte evidentă în preocupările cercetătorilor trecutului nostru. Această asimetrie nu derivă din o anumită conformație organică ci, studiată de aproape, constatăm că este ceva foarte firesc. Chestiunile istorice de demnitate națională, interesul pentru stabilirea cât mai exactă a drepturilor noastre istorice au reclamat o atenție deosebită. Nu este o întâmplare că Petru Maior a căutat înainte de toate să arăte stăruința noastră norddunăreană în *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*, precum era ceva foarte firesc ca această carte să fie abecedarul generației lui Costache Negruți. Dimitrie Cantemir a fost foarte mulțumit, când a terminat *Hronicul*. Dacă în secolul al XVII-lea întâlnim preocupări și dor de a cunoaște situația străveche a țărânimii din cele două principate, avem explicarea în faptul că clasele privilegiate, căutând să-și mențină vechile prerogative, încercau să împiedice puternicul curent pornit printre țărani de a scăpa de *rumânie*. Cătră sfârșitul secolului al XVIII-lea asistăm la atâtea încercări de a salva sau cutropi bruma de favoruri, care erau legate la noi de viața orașenească. În vremea când s'a născut zicala : „ai carte, ai parte“, celace însemna : ai documente, ai cărți domnești, atunci rămiți stăpîn pe proprietatea pe care o ai,—domniile fanariote vroind să acapareze cât mai mult din țară, adună divanuri, pun la treabă praviliști, ca să constate vechile drepturi ale orașelor muntene și moldovenești. Este deosebite între preferințele de cercetare ale lui Dimi-

trie Cantemir, Petru Maior și preocupările egoiste ale domniilor fanariote. Romînia de la sfîrșitul secolului al XVII-lea— aici trebuie să căutăm motivele predilecției de cercetare a lui Dimitrie Cantemir— cerea tot cu mai multă insistență refacerea politică a Principatelor romîne, restabilirea vremurilor vechi de independență politică în forma nouă, pe care o admitea situația internațională, iar Petru Maior și contemporanii săi se considerau obligați să arăte Romînilor că trebuie să înlăturate uzurpările politice din cetatea Carpaților și șesul împrejmuit, să dovedească că Romîni au fost foarte modești, cînd au formulat numai cererile din *Supplex libellus Valachorum*, că originea împărătească a neamului romînesc reclamă, pentru urmașii *colonilor romani* zile mai bune, existență mai demnă. Scrisul lui Cantemir, vorba lui Petru Maior erau sunete de bucurie, ca să adune toate energiile romînești în jurul aceluiași ideal, să alunge neîncrederea, resemnarea din sufletele romînești. În vreme de obidire politică era foarte natural ca cercetarea istoriografică să insiste în deosebi, să prefere figurile din epocile de glorie. De aceea N. Bălcescu va reconstitui epopeea lui Mihai Viteazul. Dar neamul nostru a avut și vremi de vitreg nenoroc: făcînd bilanțul acestora, trebuie să considerăm drept cea mai mare glorie a noastră faptul că am rezistat teferi, că nu am ajuns subit piatră de mormînt, ca atîtea neamuri din vremea migrațiunii popoarelor. Din variațiile unei zile nu căutăm oare mai ales răsăritul și apusul soarelui, deși ne interesează tot ce putem cunoaște, privind de pe oricare din cele două maluri cursul istoriei noastre? Nu totdeauna și prețutindenea răsăritul și apusul au aceeași măreție. Nimeni nu ne poate lua în nume de rău, și nici nu poate fi vorba de anumite preferințe, cînd cu evlavie mai zăbavnice întirziem înaintea celui răsărit politic sau ne scaldăm privirile pline de regret sau nostalgie în lumina unui apus de soare, care aureolizează poporul nostru.

Cine va admite note discordante, ce opinie publică va îngădui mutilarea adevărurilor istorice considerate ca axiome? Atîta vreme am fost un stat mic, dar un popor mare, cu trecut bogat în isprăvi, unele temerare de glorioase. Situația generală politică a contrazis mult timp eforturile noastre, cu încăpăținare. Statul, ca o entitate superioară, domina concepția generală a opiniei publice europene. Cei interesați și-au creat formule politice ad-hoc. Deși de atîtea ori se întrezărise în secolul al XIX-lea prăbușirea monarhiei habsburgice, s'a inventat la un moment dat și pus în circulație afirmația că monarhia habsburgică ar trebui creată, dacă n'ar exista, fiindcă altfel Europa se considera incapabilă să lupte în contra colosului rusesc. Afirmația aceasta, învăluită în misterul axiomei, convenea de minune planurilor politice habsburgice, pentru promovarea cărora s'a mai recurs la o grupare a Slavilor nemulțumiți în jurul ideii unui panslavism austriac, iar mai tîrziu s'a recurs și la acea idee de federațiune a

popoarelor dela Dunărea de mijloc și de jos,—idee care a găsit la noi un propagandist în Aurel Popovici.¹ Acesta își asuma un rol asămănător cu acela pe care-l avusese Ion Maiorescu cu intervenția sa pe lângă parlamentul german dela Frankfurt. Drumul politic al lui Ion Maiorescu, cași cartea lui Aurel Popovici ne indică reacția conștiinții românești jignite de voracitatea rusească. Resentimentele românești în contra Rușilor sînt prezente în operele noastre de istorie. După congresul dela Berlin, apoi după atitudinea hotărîtă a Rușilor în contra regelui Carol, în chestia tronului bulgar²—(la 14 Decembre 1878 regele Carol era dispus să primească și tronul Bulgariei, pe care de supărare pentru chestia Basarabiei îl refuzase, cînd i l-au propus Rușii în Februar 1878)—până la întrevederea dela Constanța, revendicările noastre drepte în contra Rușilor, colorează istoriografia noastră ca un ecou al acelei opinii publice, care n'a uitat niciodată Basarabia, deși nu trebuie să uităm că dela Iași s'a atras atenția lumii românești asupra pericolelor, vremurilor grele, care ne așteptau, după ce, în 1891, se ajunsese la alianța franco-rusă.³ Tot din Iași i se atrăgea atenția regelui Carol în Iunie 1883 cu prilejul desvelirii statuii lui Ștefan cel Mare, asupra menirii ce-l aștepta, să desrobească Bucovina marelui domn moldovenesc și Transilvania. Ballplatz-ul amenință cu ultimatum. Pentru a înlătura tensiunea, regele Carol făcu în vara anului 1883 o călătorie la Berlin și Viena. Resentimentele în contra Rușilor erau așa de puternice, că am intrat în Tripla-Alianță.⁴

Operele istorice scrise la noi vor continua să reoglindească marile noastre nemulțumiri în contra politicii rusești. Se va produce o quasi-fobie față de o eventuală colaborare militară cu Rușii, opinie pe care totdeauna a căutat s'o alimenteze fosta monarhie habsburgică. Opinia publică și istoriografia va nedreptăți astfel unele eforturi generoase, cum a fost politica creștină a lui Dimitrie Cantemir. Nici o carte de istorie nu va scoate în relief meritul învățatului domn, a cărui carieră politică i-a scurtat viața și l-a costat dezastrul dela Valea Strimbă. Opera istoriografică a acestui domn a avut nenorocul să fie cunoscută mult mai tîrziu de vremea în care prin ea, domnul pribeag intenționa să ridice starea morală, conștiința politică a poporului său—ne gîndim în primul rînd la *Hronic*; iar opera politică i-a fost privită de urmași prin prizma nemulțumirilor continue, ce le-am avut dela Ruși. Astăzi se știe că Dimitrie Cantemir, înainte de a veni domn, făcuse planuri politice creștine alături de ambasadorul constantinopolitan al țarului;⁵ că ajuns ca domn la Iași, a găsit o opi-

1 Vezi și Attilio Tamaro, *La lotta delle razze nell' Europa Danubiana*, Bologna. (Biblioteca di politica nr. 6)

2 E. C. Corti, *Alexander von Battenberg*, Viena, 1920, pag. 55 și urm..

3 G. Marzesco, *Le tocsin des peuples*, Iași, 1891.

4 Richard Charmatz, *Geschichte der auswärtigen Politik Oesterreichs im 19. Jahrhundert*, II, Berlin-Leipzig, 1914, pag. 115—6.

5 Ștefan Ciobanu, *Dimitrie Cantemir în Rusia*, București, 1925 (An. Acad. Rom.).

nie publică foarte favorabilă pentru colaborarea militară alături de oștile țarului; că domnul a ascultat glasul țării, cînd a încheiat tratatul dela Luțc și și-a pus toate speranțele fără de nici o rezervă în victoria creștinilor; că în Moldova vremii sale numai trei boeri mari au avut rezerve față de Ruși: Iordachi Ruset, Dumitrașcu Racoviță și Lupul Costachi. O spune aceasta așa de răspicat divanul domnesc, care mai tirziu îi restituie moșiile lui Neculce, înapoiat din pribegia rusească: cine avea să condamne pe fostul hatman al lui Dumitrașcu-Vodă pentru atitudinea lui politică, cînd judecătorii toți umblaseră pe același drum?

Dacă înainte de dezastru, contemporanii au crezut în dreptatea și bunătatea unei atitudini politice creștine, țara, care a rămas după dezastru, este firesc, n'a aplaudat gestul Domnului, care greșise socotelile politice. Nicolae Costin a scris: „Așa au purces toate lucrurile țării d'întăiași dată spre risipă și fără socoteală“, iar altădată: „toți (boerii) trăgeau nădejde de izbînda Muscalilor și rău au greșit“. Același boer mare, cu educație făcută în școli polone, fără să reprezinte însă și ideile politice pe care le afișase tatăl său, în cele două opere scrise polonește, epilogază astfel evenimentele din 1711: „să plătiască Dumnezeu sfetnicilor, carii au cîrmuit pe Dumitrașco Vodă! Că de la ținutul Vasluiului începînd în gios și până la munți, au istovit tot și încă și la ținutul Hirăului au robît“—și adaogă că numai în vremea lui Vasile Lupu a mai fost țara așa pradată, atît de jefuită.¹ Neculce are cuvînte de blestem în contra lui Brincoveanu, căruia i se imputa de opinia publică din Moldova, că a adus pe Muscali,—„care, Dumnezeu, pentru suspinurile săracilor, i-au plătit, de s'au stins pomenirea lui cu totul“.² Nepotul domnesc prin alianță ține să declare în cronică sa că nu el a îndemnat pe domn să se alătore Muscalilor; nu uită însă să însemneze că „atunce erau toți creștinii bucuroși Muscalilor“. Alte cronici au atîtea aprecieri la evenimentele moldovenești de după lupta victorioasă dela Hotin, aprecieri de deosebit preț, fiindcă ne înlesnesc să stabilim reacțiunea, atitudinea societății moldovenești față de evenimente contemporane sau față de cele trecute; cu alte cuvînte putem preciza frămîntările opiniei publice, preocupările oamenilor acelei vremi care, astfel, își capătă culoarea sa adevărată, atmosfera generală, care o lămurește. Ori situațiile, evenimentele trecutului sînt amenințate nu numai de a fi prezentate cu lipsuri, ci mai ales decolorate în operele istorice de mai tirziu. Oricît de centralizată apare viața noastră politică din trecut și inspirată în deosebi de curtea domnească, se pot distinge lămurit de foarte multe ori și murmurele mulțimii, aplauzele sau protestele țării, nu numai în materie de dări, subiect cu care te plictisesc cronicile scrise de boeri, ci și în chestiile politice vitale.

1 Ed. II, Kogălniceanu, pag. 109.

2 Ibidem, p. 239.

care interesau țara. În senzul acesta se poate stabili o serie de preocupări politice, de intensitate a manifestării conștiinței naționale, după seriile de cronică care au ajuns până la noi. Relatările acestora sînt mai veridice decît orice raport lăsat de străini, care nu odată n'au înțeles de loc aspectul special al vieții românești. Numai privind astfel informațiile istorice putem stabili contribuția fiecărei generații la păstrarea tradiției noastre politice și diversitatea reacției fiecăreia, față de evenimentele, care erau la ordinea zilei.

Materialul de azi pentru astfel de studiu este mai puțin, și deci studiul mai anevoios, pentru Țara-Romînească, decît pentru Moldova. Și pentru aceasta din urmă, pe cînd, până în vremea lui Petru Rareș, trebuie să luptăm cu multă sărăcie de informație,—din vremea acestei domnii înainte tabloul devine tot mai complet. Pentru secolul al XVII-lea putem preciza contururi. Pe cînd vechea cronică moldovenească în diferitele ei versiuni ajunse la noi are grabă și sărăcie analitică până aproape de începutul domniei lui Petru Rareș, pe cînd Macarie își îmbracă timiditatea călugărească în fraze împrumutate din Manasses, încît cu greu, abia pe ici-pe colo îi putem surprinde vre-o atitudine față de evenimente, la el fiind clișeu a lauda pe Petru Rareș și a combate pe vrăjmașii acestuia, permițindu-și a ataca numai pe Iliș Rareș, pe care toată lumea îl hulia pentru turcofilia sa, dar atribuind lui Ștefăniță Rareș merite, pe care poate nu le-a avut; —Eftimie, cronicarul oficial al lui Alexandru Lăpușeanu tinde mai mult spre desăvîrșirea informației, adună, înregistrează și el protestul, furtunos al țării în contra lui Iliș-Mahmet, arată impresiile rele lăsate de domnia celui ce a fost asasinat la Țuțora, subliniază cu roșu protestului său de călugăr degenerarea fiilor lui Petru Rareș, dar prea este oficial, prea cu plecăciune bisericească față de Alexandru Lăpușeanu. Nu găsim la Eftimie știrea, pe care o cetim în „cronica țării Moldovei și a domnilor ei” scrisă în 1566 de Nicolae Brzeski, că Lăpușeanu a ordonat ca soacră-sa să fie sugrumată.

Altă opinie publică despre domnia lui Ștefăniță Rareș ne-a păstrat Azarie. Iată cum scrie despre boerii complotiști: „Ei se sculară ca niște hoți asupra voevodului și îl măcelăriră fără de milă subt cortul său, ca pe un miel, la podul Țuțorei, pe Prut”. Eftimie scrisese: „După ce a nesocotit... judecățile dumnezeiești și a călcat drepturile nepărtinitoarei judecăți și ale îndelungei răbdări, fu încercat pe drept de mînia dumnezeiască cea neprefăcută și neîndurată la podul dela Țuțora, lingă lacul Prutului, unde fu omorît de boeri și despoiat dintr'odată de domnie și de viață. Astfel și-a luat după vrednicie răsplata răutăților sale și prin moarte rea și-a sîrșit spurcata lui viață”¹.

¹ Toate citatele din vechile cronică moldovenești scrise slavonește sînt luate din textele și traducerea lui I. Bogdan (Vechile cronică etc., București, 1891 și Letopisețul lui Azarie, An. Acad. Rom., Seria II, Tom. XXXI). Cf. și I. Minea, Începutul domniei lui Alexandru Lăpușeanu, Iași, 1925.

Nu odată este așa de greu să deosebim adevăratul adevăr din tămărirea acestor cronicari, deși trebuie știut că clerul înalt moldovenesc ia parte activă la frământările politice, începînd cu acel Anastase, episcop de Vad, cunoscut din vremea lui Petru Rareș. În vremea lui Alexandru Lăpușneanu, Ion Vodă Armeanul, Petru Șchiopul, Iancu Sasul, episcopatul moldovenesc a jucat un important rol politic. Alexandru Lăpușneanu obligase mult față de sine pe episcopii săi. De aceea, cînd aceștia, vlădica Grigorie, Anastase episcopul de Roman și Eftimie episcopul de Rădăuți, n'au protestat în contra uzurpatorului Despot, ci i-au cetit molitva de domnie, și-au asigurat și ura lui Alexandru Lăpușneanu. Despot a fost primul domn, care a desbrăcat bisericile de odoare, apoi era lutheran, deci bunăînțelegerea cu episcopatul moldovenesc n'a putut fi de lungă durată. Izvodul adaos de Simion Dascălul la cronica lui Ureche a însemnat că alături de boerii care au ridicat la domnie pe Ștefan Tomșa I, au fost și episcopii în contra aceluia „răsipitoriu de lege”. Domnia a doua a lui Alexandru Lăpușneanu n'a rezervat zile bune episcopilor, care n'au avut curaj și, poate, la început, în atmosfera generală, n'au prea avut nici motiv să ia poziție față în contra noii domnii. Numai cînd Despot se va abate dela tradiția ortodoxă a țării, episcopatul va fi de partea opiniei publice furioase și, în cronica veche, Despot va fi „ereticul”. Legăturile strînse ale episcopatului moldovean cu familia lui Lăpușneanu vor apărea mai evidente în timpul lui Ion Vodă Armeanul. Acesta a ars de viu pe vlădica Gheorghe acuzîndu-l de sodomie; mitropolitul Teofan a fugit la Munte, temnițele erau pline de călugări, dintre care Veveriță, popa Cozma, Molodeț au fost îngropați de vii. Despre cel din urmă știm că a fost stărețul ctitoriei lăpușnene dela Slatina și de aceea, în afară de lăcomia domnească, care cerea bani dela așezămintele bisericesti, sîntem în drept a presupune că ura domnului urmărea și simpatiile bisericaniilor față de familia lui Lăpușneanu. Ne îngăduim a crede că importanța politică a familiei Movileștilor a fost ridicată mult prin vlădica Gheorghe Movilă, care va fi contribuit nu puțin, ca frate-său, Ieremia vornicul să ajungă domn. Importanța politică a clerului moldovean a fost deosebită, dupăce, de pe urma comploturilor sau altă urgie domnească, se răriseră rîndurile vechii boerimi moldovenești. Răscoala boerilor în contra lui Ștefăniță Vodă, lupta boerimii în contra lui Petru Rareș, baia de sînge aranjată de Alexandru Lăpușneanu în curtea domnească din Iași, frământările în legătură cu Ștefan Tomșa I, marea destărare din vremea lui Ștefăniță Rareș, etc., contribuîră ca spre sfîrșitul veacului al XVI-lea să întîlnim foarte puțini, aproape pe nimeni din vechea boerime moldovenească dată țării de Ștefan cel Mare. Cronicarul nu poate înșira nici un nume de boer, cînd afirmă despre Ion Vodă Armeanul: „iar din boeri și din cei de cinste sabia lui nu mai eșia și cu toate fe-

liurile de morți îi omora".¹ În vremea lui Petru Șchiopul, Iancu Sasul, Aron Vodă, nu întâlnim pe nici un reprezentant al acelor mari boeri, care au avut rol deosebit politic în vremea lui Petru Rareș. Movileștii atunci n'aveau rol politic.

Cît de lipsiți de amănunte referitoare la opinia publică din Muntenia sîntem, cînd recurgem la sărăcăcioasa compilație a lui Stoica Ludescu, logofătul cantacuzinesc! Ce prețioase sînt știrile, pe care le găsim în vechile cronicî moldovenești și în corpul de știri cronicărești, păstrat prin Simion Dascălul! Atît vechile cronicî scrise slavonește, cît și izvoarele cronicîi lui Ureche,¹ întocmai ca și știrile izvodului cunoscut prin Simion Dascălul, sînt contemporane sau aproape atare.² Astfel putem urmări mai bine opinia publică moldovenească, avem puțința să stabilim intensitatea vieții romînești de aici, putem înlătura atmosfera dușmănoasă, care s'a creat vre-unui eveniment sau domnii.

Luăm bunăoară cazul următor :

Din ultimii ani de domnie ai lui Ștefan cel Mare începe lupta între domn și boerime, care cere tot mai multă participare la cîrmuirea țării. Legăturile politice și culturale cu Polonia, unde aristocrația avea prerogative, situație privilegiată, au fomentat pretențiile boerimii moldovenești. Nici Alexandru Lăpușneanu n'a putut fi idealul de domn, cum îl vroiau boerii, care l-au ajutat la domnie și domnul, adus anume de boeri, termină ca călău al acestora. Cronicile scrise de boeri se fac pretutindenea ecoul pretențiilor boerești. Cînd gloria politică a domnului, cînd zîngănitul victoriilor nu asurzeste cererile boerești, domniile sînt povestite numai prin prizma nemulțumirilor clasei boerești, precum atunci cînd fețe bisericești înseamnă evenimentele, autorii își permit observații, numai cînd atîtutinea domnului vatăma sau neglijează interesele bisericii. Macarie n'are nici un cuvînt de dojană față de cruzimea cu care Petru Rareș își inaugurează domnia a doua.

Ne întrebăm însă : nu erau și alte rezerve, pe care domnii acelor vremi le aveau față de boerii lor? Petru Rareș pierde lupta dela Obertyn și fiindcă o parte din boerii săi nu aprobau politica polonă a domnului lor. În 1538 același domn este așa de părăsit de boeri, că nici nu poate încerca o rezistență în contra oștirii lui Soliman II. Cronică lui Ureche, în forma sa de azi, ne-a păstrat știrea că „cunoscînd boerii și țara la ce vine lucrul, se sfătuia, și unul de altul cerea sfat, ce vor putea face ca să poată hălădui de atîtea nevoi ce s'au ațîțat prin țară, de s'au strîns o grămadă de răutăți și răsipă asupra lor". Părăsit de boeri, Petru Vodă pribegeste în Ardeal. Și aici, în Ardeal, dim-

¹ Cînd este vorba de cronică lui Ureche, cităm totdeauna din ediția dată de C. Giurescu.

² Vezi I. Minea, *Letopisețele moldovenești scrise slavonește*, Iași, 1925 și *Între păreri și ipoteze* în „Viața Romînească” pe anul 1925.

preună cu Simeon, părcălabul de Ciceiu, vlădica Anastasie de Vad „gîndind rău la inima lor asupra domnu-său lui Petru Vodă, s'au sfătuit dimpreună ca să prinză pre Petru Vodă și să-l ucigă“. Mai tîrziu, cînd Petru Vodă revine în domnie, aceiași cronică scrie că toată lumea era acum bucuroasă de venirea lui „că acum li se supăraseră de amestecăturile ce se ațîțaseră în țară“, deci conchidem, lumea dorea pacea, pe care în prima sa domnie atît de mult o răscolise viteazul, neastîmpăratul domn. Se pare că putem într'adevăr afirma că un puternic curent pacifist domina boerimea acelor vremi, căci boerii erau țara. Trebuie să spunem imediat că tocmai în această parte cronică lui Ureche a fost mult interpolată și adaosă din acel izvod necunoscut dintr'altă parte, izvod, care pentru anii 1538—1541 reprezintă relația unui contemporan, care cunoștea deci bine sentimentele boerimii.¹

Nu socotim că ne înșelăm, dacă admitem că și episcopatul cerea pacea, firește nu pacea cu orice preț, căci în primul rînd trebuie să ne gîndim la pacea internă. Macarie, Eftimie și Azarie prețuesc mult, în expunerile lor această pace. Aceleași idei de pace sînt adaose în jumătatea a doua a secolului al XVI-lea prin dorința claselor de sus spre un compromis cu Turcii. Ce distanță dela vechiul analist moldovenesc, care descrie cu atîta participare sufletească victoriile lui Ștefan cel Mare, până la Azarie, care se înfioară că Ion Vodă Armeanul strică pacea Moldovei și notează sfatul marelui logofăt Ion Golia. Acest „boer mare, bărbat înțelept și sietnic cuviincios“ arăta—ni se spune,—de multe ori lui Ion Vodă „că Turcii au cuprins lumea întregă, că sînt puternici și făloși și îngîmfați și că ei nu se vor odihni, până ce nu se vor răzbuna pentru batjocurile îndrăzneților“ și sfătua pe domn: „Ci din două alege-ți pe cea mai bună; sau pleacă-ți capul înaintea împăratului, sau întoarce spatele și părăsește țara; dar cu Turcii nu te apuca la luptă“. Azarie ne arată astfel că generația moldovenească din jurul anului 1574, derogînd de la vrednicia trecutului, s'ar fi mulțumit cu prezentul, pe care i-l oferea vremea. Resemnarea cuprinsese sufletele moldovenești,—și 'n așa atmosferă s'a scris opera lui Azarie, care deci este o operă reprezentativă a timpului.² Nu este firesc deci ca să ridice în slavă pe Petru Șchiopul, chiar dacă n'ar fi cronicarul oficial al acestuia?

Altă măsură de judecată găsim în cronică lui Ureche. Cînd Turcii cerură lui Petru Vodă „mai mult de cum era adetul țării“, Petru refuză și preferă să plece „că nu-i de aceasta, că doară nu va putea plăti această dată țara, ce este că se face obiceiul, carele nu va mai eși; și aceasta vor lua și altele vor izvodi, cum s'au și timplat...“³ Ureche exprima opinia publică

1 Vezi Cronică lui Ureche, ediția lui C. Giurescu, pag. 154—5.

2 Ed. cit., pag. 157.

3 Ed. cit., pag. 269.

din secolul al XVII-a, cînd scria acestea, nu pe cea din August 1591. Același cronicar exprimă idei politice din secolul al XVII-lea, cînd afirmă că Petru Șchiopul era „ca o matcă fără ac”. Ideia era împrumutată din pretențiile politice, pe care le ațîșa aristocrația poloneză în secolul al XVII-lea.¹

Exprima oare cronica lui Ureche adevărata opinie publică a vremii, cînd a scris despre „domnia lui Aron Vodă cel Cumplit” ?

Nestor Ureche, tatăl lui Grigore cronicarul, a fost unul din marii dușmani ai domniei lui Aron Vodă. În însemnările, pe care le-a lăsat fiului său, a desfigurat domnia aceleuia, de lîngă care au pribegit în Polonia Movileștii. De suita acestora ținea și familia lui Nestor Ureche, care exprimă deci protestul partidului său, cînd scrie despre Aron Vodă cel Cumplit, ceiace repetă Miron Costin în letopisețul său.² Partidul pacifist, desemnat politicește, din care făcea parte și Nestor Ureche, n'a înțeles, nu s'a înfiorat de gestul eroic al lui Aron Vodă, care și-a sfîrșit domnia în aureola unor însemnate victorii repurtate în contra Turcilor. Figura domnului, care înaintea lui Mihai Viteazul, dar cam în aceeași vreme, a început tratative de colaborare armată cu creștinii, a rămas prin cronica lui Ureche întunecată numai de vaețele provocate de dăbilarii neomenoși, controlați de aproape de Turci. Porecla „tiranul”, care până azi îi însoțește memoria în cărțile noastre de istorie,³ se găsește mai întău în *Descriptio Moldaviae* a lui Dimitrie Cantemir.⁴

Un caz tipic, care arată cît de important este a stabili opinia publică contemporană sau mai tîrzie, care învăluște și colorează evenimentele istoriei noastre, este felul cum a tratat istoriografia noastră domnia lui Ion Vodă Armeanul. La colorile de negru închis, cum se găsește povestită domnia acestuia în cronica lui Azarie, adaogă Ureche în opera sa știrile luate din prelucrarea, ce a făcut-o Gorecki operei lui Paprocki, le înșiră cu obiectivitate mai mult decît științifică în sensul unor teorii istoriografice. Are Ureche atitudine părtinitoare față de familia marelui logofăt Ion Golia, cum s'a afirmat ?⁵ Portretele murale dela mănăstirea Golja sînt tîrzi, așa cum le vedem azi, mult după domnia lui Ieremia Movilă, deci nu constituie un argument concludent că Golăeștii au putut fi rude cu Movileștii. Ureche pentru descrierea domniei lui Ion Vodă Armeanul a avut și alte izvoare interne pe lîngă Azarie, din care nu împrumută nici cunoscutul dialog dintre domn și marele său logofăt. Am arătat

1 P. P. Panaitescu, Influența polonă în opera lui Grigore Ureche și Miron Costin (An. Acad. Rom., S. Ist., Seria III, Tom. IV, Mem. 1) pag. 75.

2 Cronica lui Ureche, ed. cit., pag. 260; Miron Costin, Opere complete, ed. V. A. Urechia, I, pag. 434.

3 N. Iorga, Istoria Romînilor pentru clasa a IV-a etc., ed. V, pag. 457 etc.

4 Ed. Acad. Rom., text latin, pag. 44.

5 P. P. Panaitescu, op. cit., pag. 78 etc.

intr'altă lucrare că hatmanul, sub conducerea căruia boerii moldoveni, au trecut de partea Turcilor la începutul bătăliei dela Cahul, a putut fi Ieremia Slăvilă și că acuza îndreptată de către reprezentantul tipic al istoriografiei romantice la noi, de către Hasdeu, nu poate fi primită fără rezervă.¹

Societatea polonă, care dezaproba politica regelui Ștefan Bathori și se entuziasma pentru aventurile și vitejia îndrăzneată a Cazacilor, a idealizat figura lui Ion Vodă. Acest entuziasm pentru lupta creștină în contra Turcilor, avint preparat în Polonia de pe la jumătatea secolului al XVI-lea prin propaganda lui Orzechowski, a găsit ecou în opera lui Paprocki, a cărui prelucrare de către Gorecki a cunoscut-o Ureche, ca și Hasdeu. În această operă, lui Ion Vodă Armeanul i se atribuie multă grijă pentru cei de jos, pentru țărani, care până la sfârșitul luptă alături de domn. Hasdeu lasă la o parte preferința pentru Cazaci față de elementul românesc al oștirii, cum o găsim în prelucrarea lui Gorecki, exagerează simpatia domnului față de țărănime și 'n preajma anului, cînd față de rezistența boerilor proprietari printr'o lovitură politică se dă pămînt țaranului român, în cartea sa „Ion Vodă cel Cumplit“ făurește idealul, cum trebuie să fie față de țărănime domnul și-l justifică aureolînd domnia aceluia, căruia cronica lui Ureche îi zice: Ion Vodă Armeanul. Opera aceasta a lui Hasdeu reprezintă deci opinia publică a vremii cînd s'a scris cartea.

Ureche scrisese despre acest Ion Vodă și următoarele: „de lege își ridea, că în postul cel mare s'au însurat și alte călcături de lege multe ca acestea făcea“.² De aceasta nu-și aducea aminte bine Dimitrie Cantemir, cînd a scris că porecla Armeanul derivă de acolo, „fiindcă în postul Sfinților Apostoli după obiceiul Armenilor mîncă carne“.³ Este un caz analog cu ceia cețim în *istoria romînă* scrisă franțuzește de M. Cogălniceanu, care din porecla *Dracul* a lui Vlad (II) Vodă scoate un despot; prin aceasta, în 1837, căuta să facă apologia libertății în timpul domniei lui Mihai Sturza, care nu înțelegea strigătul după libertate al vremii sale.

Din *Istoria Daciei vechi* de Fotino, care întrebuițase Memoriile lui Bauer cu aprecierile sale așa de subiective și mult discutata carte a lui Marc Philippe Zalloni, *Essai sur les Pharaotes* (Marsilia, 1824)—această ultimă carte Ion Ghica a pus-o în circulație pentru generația dela 1848 și 'n traducere romînească,—cunoscînd reformele lui Constantin Mavrocordat, un autor zicea acestui domn „reformatorul cel mai vătămător țării“, —autor din 1847,⁴ cînd dragostea pentru țaran, pentru cei umili, asupra cărora domnul Constantin Vodă așezase toate greutățile

1 I. Minea, *Letopisețele moldovenești etc.*, pag. 137—140.

2 Ed. cit., pag. 221.

3 Ed. cit., pag. 43.

4 Magazinul istoricu pentru Dacia, IV, pag. 220.

fiscale ale țării, era o modă importată din Franța, când tineretul boeresc încingea hora unirii alături de moș Ion Roată.

Nu mult mai înainte alta era opinia clasei boerești din Principatele române. Lucrarea ultimului cronicar moldovean, Manolachi Drăghici, reprezintă protestul conservatorilor față de vremurile nouă, care se anunțaseră, socotind că păstrarea privilegiilor boerești, inegalitățile sociale codificate în *Regulamentul Organic* constituie interesul vital al norodului moldovenesc. Rutinismul socialo-politic apare în toată goliciunea sa simplistă, când cetim la Drăghici în legătură cu nemulțumirile provocate de reformele mavrocordătești următoarele: poporul n'a iubit pe Constantin Mavrocordat nici după reforme, deoarece „Romînul cu greu se deprinde cu o viață nouă, chiar dacă e mai bună”.¹

În altă ordine de idei, dar în legătură cu chestia ce ne preocupă, observăm că nu toate poreclile date vechilor domni arată judecata contemporanilor. Marelui Ștefan cronicarii i-au zis Ștefan cel Bun² și au putut moșteni aceasta dela contemporanii domnului, la numele căruia cel dintău Dimitrie Cantemir a adăogat epitetul de „cel Mare”.³ Un document din April 1552 îi zice însă „cel Bătrîn”,⁴ cum se găsește și în cronica lui Luccari. Avem și documente, care îi zic „cel Bun”. Pisania dela mănăstirea Humorului îi zice iarăși „cel Bătrîn”, provocînd astfel o confuzie cu Ștefan (I) Vodă, căruia epitalul pus de Ștefan cel Mare la mănăstirea Rădăuți, îi zice „cel Bătrîn”. Lui Despot i-au putut zice contemporanii săi „Ereticul”, precum și fiului lui Iliăș Vodă i s'a zis Alexandrel Vodă sau „cel Tinăr”, pentru frageda tinerețe la care a ajuns domn.

Lui Ștefăniță Vodă Lupul, i s'a zis *Papură Vodă*, fiindcă într'un an al domniei sale a fost așa foamete „cît mînca oame-nii papură uscată în loc de pîne, măcinînd-o uscată”,⁵ iar mai tîrziu alt domn, în vremea căruia au fost multe incendii în Iași, a primit porecla de *Firlea Vodă*. Este vorba de Alexandru (II) Mavrocordat (12 Ianuar 1785—14 Decembre 1786). Și cu aceste cazuri numărul nu este sfîrșit.

Cînd o operă istoriografică are și ecourile opiniei publice, devine carte reprezentativă a unei generații.

Față de opere anterioare curentul *latinist* al istoriografiei noastre reflectează altă atmosferă de idei și preferințe, care în afară de informația de izvoare a vremii, dau culoarea, arată năzuințele personalităților epocii în orice direcțiune: politică, socială, economică sau chiar literară, cum a fost epoca romantică.⁶ Nu este indiferent mediul în care se reconstruește trecutul, după orice

1 Manolachi Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*, II, Iași, 1857, pag. 15 și urm.

2 *Cronica lui Ureche*, ed. cit., pag. 90.

3 *Op. cit.*, pag. 41.

4 Gh. Ghibănescu, *Roșieștii și apa Idriciului*, pag. 76.

5 Miron Costin, ed. cit., pag. 670.

6 N. Iorga, *Două concepții istorice*, Acad. Rom. Discursuri de recepțiune XXXV, 1911.

izvoare ne stau la dispoziție. Idealurile de viitor se proiectează asupra conturilor, în care se reconstruiește clădirea trecutului. În altă ordine a ideii: munca generațiilor de resemnare stă atît de departe de viociunea aceloră, care ascultă cu lăcomie ritmul suflării generale istorice !

Opinia publică în acest senz apare ca mijlocia instabilă a impresiilor unei generații, cu prejudecăți, cu preferințe, îndemnuri și reacții sau mai bine zis formula generală a năzuințelor. Nu odată apare haotică, fără un același barometru, cu un echilibru iluzoriu, care se modifică, după cum poporul este întrebat într'un fel sau într'altul.¹ În orice vreme are ceva specific. Generația lui Mihai Viteazul n'ar mai fi zis „cel Mare“ lui Radu, fiu al lui Vlad Călugărul. Și judecăm noi azi pe Rusetesti cu severitatea lui Dimitrie Cantemir ? Atmosfera generală a cronicilor scrise de boeri, este o lume aparte față de cronicile scrise de fețe bisericești. Mai tîrziu teoriile economice, filozofice impun insistențe, stăruință la o anumită parte din evenimentele, pe care le reconstruim.

S'ar putea trata istoria năzuințelor noastre politice, sociale, economice, după cărțile de istorie care s'au scris la noi, căci în acea opinie publică, din care face parte și scriitorul, găsim mai toate interesele, preferințele sau prejudecățile diferitelor categorii ale poporului nostru. Firește este vorba numai de cadrele generale, între care putem constata oscilații, deplasări mai mult sau mai puțin încete în senzul rezistenței mai mari sau mai mici a intereselor, prejudecăților, predispozițiilor acelor generații care și-au trecut una celeilalte făclia vieții.

Există însă și o coordonată stabilă : tradiția politică. În jurul anului 1711 au fost discuții politice, ca și despre anul 1848. Nici o generație n'a discutat în contradictoriu opera politică a lui Mihai Viteazul. Și Miron Costin, ruda Movileștilor, scrie despre „Mihai Vodă, acel vestit între domni“.² Tradiția politică constituie legătura între opinia publică contemporană evenimentelor și aceia a generațiilor următoare. Cea dintăiu se prezintă ca factor activ al vieții istorice. Importanța ei se resimte, predominantă, cu atît mai mult, cu cît ne depărtăm de vremea, cînd numai citiva sau o personalitate reprezentativă conducea destinul popoarelor.³ Dar și una, ca și cealaltă, cînd se găsește într'o operă de istorie, o salvează pe aceasta de învechire, și înlătură primejdia de a rămîne prețioasă numai pentru bibliograf sau bibliofil.

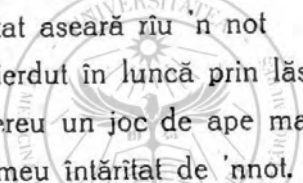
I. Minea

1 Lucien Romier, *Explication de notre temps*, Paris, 1925, pag. 113 și urm.

2 Miron Costin, op. cit., pag. 441.

3 Gustave Le Bon, *Psychologie des temps nouveaux*, Paris, 1920.

In pădure

Am înfruntat aseară riu 'n not
Și m'am pierdut în luncă prin lăstari,
Simțind mereu un joc de ape mari
Pe trupul meu înlăritat de 'nnot.

Am alergat buiac ca să m'aslîmpăr
Prin ierburi verzi cu mirosul amar,
Am rășghinat o creangă de arjar
Vigoarea minii mele s'o astîmpăr.

Am speriat o ciută de pe mal
Ce în genunchi căzuse să s'adape
Am ascultat cum murmurul de ape
Se 'ndoaie surd pe umerii de mal.

Și mi-a venit atunci să m'aplec
Să-i miros urma suptă de pământ,
Să gem prelung cu nările în vînt
Și-n fundul vieții mele să m'aplec.

Să mă 'npletesc în șipotul pădurii
Ca fluierul de mierlă pe 'nserat
Să simt svicnind în trupu-mi desbrăcat
Sălbătăciuni din sufletul pădurii—

D. Ciurezu

De ce nu avem roman?

Înainte de războiu nuvela și schița au fost genurile preferate ale scriitorilor noștri. După războiu, cu tenacitate conștientă, urmărind o idee oarecum preconcepută, toată lumea s'a îndreptat către roman. De unde mai înainte acest gen era o excepție, astăzi el constituie punctul de plecare al oricărui prozator. Această reacție e lesne de înțeles. Cel mai favorit loc comun al literelor române de acum două decenii era constatarea că nu avem încă un roman propriu zis. Se cita cu oarecare indulgență «Viața la țară» de Duiliu Zamfirescu. Unii mai îndrăzneți alăturau și «Dan» de Vlahuță sau romanele istorice ale d-lui M. Sadoveanu și lista trebuia numaidecît încheiată. După războiu, scriitorii maturi ca și cei începători n'au abordat alt gen decît romanul.

D-nii M. Sadoveanu, L. Rebreanu, Ionel Teodoreanu, Cezar Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Minulescu și alți mulți mai minori s'au consacrat aproape exclusiv romanului. Se simte în această predilecție o intenție clară de a umplea o lacună. Romanul devine o lipsă națională.

Nevoia aceasta de a realiza și în mica noastră literatură romanul e stimulată mereu de succesul pe care-l are în toată Europa acest gen literar. S'a spus cu drept cuvînt că trăim epoca romanului, după cum feudalismul a trăit epoca epopeii, sau după cum vechea Eladă a trăit epoca dramei.

O întrebare firească se impune. Toate aceste efortări făcute la noi, au dus ele la creații propriu zise, sau numai la compoziții apropiate? Cu tot avîntul, cu toată predilecția pentru roman, putem spune oare că am săvîrșit această cucerire deplină pentru literatura noastră?

Chiar dacă am admite că unii din scriitorii noștri însemnați au ajuns la rezultate importante în această privință, foarte mulți, cei mai mulți din scriitorii mijlocii, își intitulează zădarnic compo-

zițiile, cu subtitlul «roman», fără să ajungă, nici măcar pe departe la caracterele acestui fel de literatură.

De unde vine această neputință? Care sînt cauzele care îngreuiază apariția definitivă a romanului nostru? Ca și generația trecută, cu mai multe elemente la dispoziția noastră astăzi, refacem și noi această gravă întrebare.

Revine lui F. Brunetièr meritul de a fi arătat, mai mult ori mai puțin științific, aplicînd metoda evoluționistă la transformarea și modificarea genurilor literare, că legile gustului public într'un moment dat se cristalizează în anumite preferinți de tehnică poetică, că apoi aceste preferinți se îndreaptă către alte procedee, cu un cuvînt, că genurile literare își dispută, într'o perpetuă evoluție, predilecțiile publicului literar. Viața colectivă într'un moment dat, selectează după credințele, moravurile și instituțiile sale economice, religioase ori sociale, anumite genuri. Există o strînsă concordanță între poetica timpului și structura sufletească a colectivității care o adoptă.

Genurile literare se transformă unele în altele, într'o viață mereu agitată, după cum se perindă unul după altul stilurile în arhitectură.¹

Evoluția teatrului e mai cunoscută. Dela teatrul antic, la misterele medievale, la drama romantică și dela aceasta la piesa cu teză ori la teatrul expresionist, iată atitea aspecte ale artei dramatice. Toată lumea știe bine astăzi că romanul actual e o formă evoluată a epopeii.

În Franța «Les Romans de la table ronde» care erau simple epopei se transformă în romane de aventuri cum era «Amadis» în secolul al XVI-lea, acestea la rîndul lor dau naștere romanelor epice de tipul «Astrée». Cu o nouă evoluție avem romanul de moravuri: Princesse de Clèves, Gil-Blas, Manon Lescaut etc.²

Evoluția genurilor e determinată, fără îndoială de felul psihologiei unui moment dat, de caracterul său etnic, de structura sa socială. Dar ea e determinată, în mare parte și de fenomene de imitație dela popor la popor.

Popoarele cu cultură mai slabă importă o bună parte din genul literaturii lor. Cînd domină gustul pentru epopee sau pentru roman, preferința aceasta se transmite dela un capăt la celălalt al continentelor. Toate neamurile își exprimă în același fel simțirile lor.

Mai tîrziu, cînd un gen în decadență e pe punctul de a se transforma în altul, noua formă de exprimare a literaturii e nu numai influențată dar chiar determinată de genul anterior din care s'a

1 Brunetièr deosebește: existența, diferențierea, fixarea, modificarea și transformarea genurilor: „L'évolution des genres" p. 11—13.

2 Brunetièr op. cit. p. 6—7.

tras, a cărei transformare este. Viața genurilor literare are o anumită independență, o anumită autonomie, un domeniu propriu, explicabil prin legile lui intrinsece de filiațiune.

Tradiția joacă, așa dar, un rol eminent în apariția noilor tehnici literare. E greu, aproape imposibil să apară un gen, dacă nu a fost precedat în istoria literară a unei țări de anumite altele. Se știe foarte bine astăzi că romanul a fost precedat pretutindeni de epopee. El nu e decît o anumită transformare a acesteia.

Aplicați acum aceste principii la istoria noastră literară. Noi nu am avut *epopee* propriu zisă în felul lui «*Nibelungen*» sau «*Gudrun*», sau în felul lui «*Chanson de Roland*» «*Tristan*» ori «*Parsifal*». Noi n'am avut decît *baladă*, în orice caz poezie epică de proporții mult mai mici, cu un conținut epic mai scurt, mai redus în evenimente și personaje, mai puțin complicat, poezie epică în felul lui Toma Alîmoș, Mihai Copilul sau Miorița.

Dar dacă epopeia grandioasă, atunci cînd se modernizează se transformă în roman, balada sau poezia epică mai mică se transformă numai în nuvelă. N'am avut cu alte cuvinte o preparație populară, inconștientă, de ordin colectiv a genului care se cheamă roman, fiindcă ne-a lipsit epopeia. Deaceia nu avem astăzi decît numai nuvelă. Cînd literatura cultă începe să apară, ea își trage sursele de inspirație, modelele, genurile din literatura populară preexistentă. Scriitorii noștri n'au găsit în această privință, nici o sursă populară prealabilă pentru roman. Ei n'au găsit decît povestirea epică scurtă, fixată la un eveniment și la un singur, ori la puține personaje, adică exact așa cum e prezentată acțiunea și conflictul dramatic în baladă. Cînd ne întrebăm astăzi de ce nu avem încă roman ca producție literară curentă, pe lângă alte cauze pe care le vom analiza mai jos, avem și pe aceasta, de care trebuie să ținem seamă în primul rînd.

Această primă constatare nu e însă pe deplin satisfăcătoare. Ea poate fi îngreuiată de o mulțime de obiecții de alt ordin.

Nu toate literaturile au avut o evoluție normală, geometrică, după care epopeia s'a dezvoltat direct în roman. Spuneam mai sus, că predilecția unui popor pentru un anumit gen e determinată (pe cît condițiile sociale și sufletești o permit) și de imitație. E mai ales cazul nostru. În multe privinți noi n'am creat, ci am adoptat creații de aiurea. Încetul cu încetul înstituțiile imitate au căpătat, după legea transformării formei în fond, o anumită realitate națională. Ce ne-a împeditac atunci să luăm romanul de aiurea, adică să importăm acest gen, după ce diferențierea sau transformarea lui din epopee s'a efectuat în altă parte?

De fapt lucrurile așa s'au și întimplat. Dar un gen importat tîrziu față de altul care se găsește demult în tradiția noastră națională, e cu mult mai artificial, cu mult mai nefiresc, mai puțin consolidat, adică tocmai așa cum se prezintă astăzi la noi romanul. Pe de altă parte, literatura noastră fiind recentă, asimilarea genului importat nu s'a produs încă.

Dar mai este încă ceva. S'ar putea întreba cineva, de ce n'am importat romanul încă dela începutul literaturii noastre, adică de acum un veac, după cum am făcut cu teatrul (nici acesta n'a fost precedat de nimic în literatura populară) sau cu anumite genuri de poezie. Dacă am fi început acum o sută de ani cu romanul, el ar fi avut astăzi oarecare vechime și tratarea lui contemporană ar fi funcționat mai normal.

N'am importat dela început roman, mai întâiu fiindcă e un gen mult mai greu, un gen care presupune o anumită cultură după cum vom vedea îndată și în al doilea rând, fiindcă structura societății noastre era de așa natură, încit se opunea la acest import.

Transformarea epopeii în roman e datorită mai ales la două cauze: invenția tiparului și dominația burgheziei ca clasă cultivată în societate. Cauze disparate, care, totuși sînt într'o anumită măsură legate una de alta. Vom vedea numai decit cum.

Epopeia e, mai cu seamă produsul unei civilizații vorbite. Rhapsodii, trubadurii cîntau, precum vechii noștri lăutari, vitejile trecute ale clasei boierești. Tocmai fiindcă epopeia ori balada trebuie spusă, cîntată, ele au nevoie de a fi exprimate ritmic, în versuri. După ce tiparul permite ca acest gen vorbit, să poată fi și cetit, utilitatea versului nu mai e imperioasă. Epopeia devine roman cavaleresc de aventuri așa cum sînt romanele unui La Calprenède sau Mlle de Scudery, Gomberville; P^{lexandre}, Cassandre, Cyrus sau Clélie. Dar mai mult decit atât. Fiindcă amatorul de roman nu mai e ascultător ci cetitor, el poate gusta opera în singurătate și nu în mulțime ca mai înainte.

Contactul intim, direct, cu opera citită aduce o serie de consecinți. Mai întâiu devine necesară o anumită compoziție care lipsea din epopee. Cetitorul privește retrospectiv proporțiile și limitele bucății pe care o cetește. El nu ascultă succesiv, furat numai de curgerea asociațiilor de idei pe care i le trezește trecerea unui pasaj la altul, ci asvirle din cînd în cînd priviri asupra întregului. Cînd cetește, el voește o anumită rotunzime, o concluzie finală, un desnodămînt, care de multe ori lipsește epopeii vorbite. Pe de altă parte, fiindcă cetitorul presupune izolare, singurătate, cetitorul are timpul să adîncească, retrăind în gînd, în conștiința sa intimă, anumite episoade, anumite stări sufletești. El începe astfel să ceară romanului analiză psihologică, ceiace nu putea cere în nici un caz epopeii. Iată cum invenția tiparului prăbușește un gen și aduce la ordinea zilei un altul.

Cel de al doilea factor trebuie și el considerat. Epopeia povestea aventurile eroice ale clasei nobiliare, singura care făcea războaiele, singura care, după tactica de atunci, prezînta superioritatea de a avea un cal și o armură.

Cînd în Europa apuseană, încă din secolul al XVI-lea, burghezia devine puternică, gustul literar începe și el să se schimbe. Aventurile vitejești, ca subiect de povestire, o lasă rece fiindcă îi sînt complect străine. Omul de mijloc cere autorilor să se co-

boare pe pământ, să trateze fapte mai puțin eroice, mai puțin sublimе, dar mai adevărate. Spiritul burghez e mai realist, mai plin de bun simț. Cultura aristocratică a epopeii e conservatoare. Ea cere, prin epopee, recitarea mereu repetată a aceluiași evenimentе trecute. Spiritul burghez e progresist. El caută să monteze un roman al vieții contemporane, pe care era firesc să o iubească mai mult fiindcă acum avea mai multă putere, decît trecutul care se lega de amintiri de subjugare. Cu cît crește însă acest public burghez, nevoia de a găsi veșnic teme nouă (fiindcă cele vechi repugnă spiritului său anti-conservator) trebuie să o rupă cu tradiția. Trecutul e cu desăvîrșire sacrificat prezentului.¹ Iată cum invenția tiparului și formarea burgheziei au adus cu ele ruina vechii epopei.

Să aplicăm acum la istoria noastră aceste constatări. Incultura profundă în care se găseau țările românești a făcut din cetit o rară excepție. Balada cîntată, spusă, a fost până foarte tîrziu singura sursă epică. Și cînd a început cetitul, indeletnicirea aceasta se exercita mai ales în clasa boerească. Toată lumea știe că, până cîtră sfîrșitul secolului al XIX-lea, n'am avut burghezie. Structura agrar orientală a societății noastre se dispensa de orice formă mai accentuată de capitalism. Comerțul redus la strictul necesar care complectea economia patriarhală de moșie, era exercitat de Evrei. Lipsind clasa burgheză, lipsea și modalitatea și gusturile acestei clase. Poezia epică tradițională, episoadele romantice și vitejești, erau suficiente. N'avea cine să facă importul romanului realist al vieții cotidiene și simple, singurul pe care-l acceptă gustul burghez.

Importanța pe care a avut-o burghezia în apariția romanelor e colosală. Incepînd din secolul al XVII-lea chiar, dar mai ales în secolul al XIX-lea, romanul devine genul preferat al acestei clase. Să se gîndească oricine la publicul lui Dickens și Balzac. El a imitat și a încurajat, fiindcă găsea o deosebită plăcere în această lectură, romanul. Dar la noi burghezia cetitoare lipsind cu totul, romanul n'a putut fi un gen preferat.

Și fiindcă e vorba de influența publicului asupra apariției și dezvoltării romanului, să mai pomenim încă de un anume public. În studiul său remarcabil asupra originii romanului, A. Thibaudet, scrie clar: «Critias» al lui Platon, «Ciropedia» lui Xenophon, «Satiricon» de Petroniu sau «Metamorphozele» lui Apuleu, dacă rămîn numai excepții incomplete și stingace, dacă, cu tot talentul și ingeniozitatea n'au ajuns la un gen literar original și fecund, adică dacă n'au constituit încă romane, aceasta se datorește faptului că publicul lipsea și că alte genuri epopeia, tragedia, mitologia, istoria, satisfăceau suficient gustul natural care împinge pe om să asculte povestiri. Calea nu era încă liberă pentru roman.² Unul din aceste publicuri e burghezia. Alțul, Thibaudet, îl vede în femeile care cetesc. După el, romanul e genul în care femeia «există», în care ea

¹ Pentru aceste considerații vezi, Müller Freienfels. *Psychologie der Künste* p. 247—248.

² Thibaudet: *Le liseur de romans* p. V.

are o deosebită importanță. Creștinismul și feudalismul desrobiseră, relativ, femeia. Dar în viața de curte ea visa și se plictisea. Singura ei resursă era cetitul. Romanele cu aventurile lor cavalerești, extraordinare, îi satisfăceau elanurile imaginației. Curțile de femei încep să ceară romane în care acestea joacă rolul principal. Bine înțeles aceasta înseamnă că dragostea devine tema principală a acestor compoziții și anume dragostea, în felul romantic conceput de evul-mediu. Literatura curteană a stabilit suveranitatea femeii. Dela «Astrea», romanul cel mai popular al secolului XVII-lea și până la «M-me Bovary», importanța femeii în roman e din ce în ce mai mare. Istoria literaturilor moderne arată clar această corelație strânsă între dezvoltarea romanului și publicul feminin.

Dar și acest public lipsea în țară la noi. Situația femeii într'o anumită epocă și într'o anumită țară trebuie dedusă, considerând situația culturală a bărbatului și reducând-o cu un grad. Dar într'o țară în care bărbații nu ceteau, femeile trebuie să fi cetit și mai puțin.

Cînd în secolul al XIX-lea boerimea începe totuși să se cultive ea învață numai-decît limba franceză. Femeile mai ales. Dacă femeile din nobleță iubeau vre-o lectură oarecare, apoi aceia era cu siguranță literatura franceză. Gusturile și predilecțiile, relativ rafinate ale femeilor de boeri din buna societate moldovenească în secolul al XIX-lea după cum ne mărturisesc autori competenți în amintirile lor, cum e bunăoară Radu Rosetti ori G. Sion, sînt exclusiv francofile. Cartea (mai ales romanul) franceză era curentă în gustul feminin dela noi încă până la războiu. Cîne cetea românește? Foarte puține femei. Și chiar în epoca aproape contemporană (se pare că azi lucrurile s'au schimbat) numai lucrătoarele ceteau romane-foileton traduse ori literatura d-lui Vasile Pop. Era o problemă de amor propriu (și adesea o calitate pentru căsătorie) și de demnitate socială ca o tîmără burgheză să învețe franțuzește pentru a putea ceti pe lîngă romanul lui Zola și Maupassant pe acelea ale lui H. Bordeaux, G. Ohnet, Henri Ardel, Marcel Prevost, André Theuriet etc.. Iată și în această privință romanul românesc sabotat de unicul public pe care ar fi putut să-l aibă, încă de acum o jumătate de veac.

Lipsa publicului împiedică pe autor de a trăi din scris. El trebuie să aibă o altă profesie (funcționar, avocat), ceiace îl distrage dela concentrarea necesară romanului. La urma urmei, alt gen, de pildă poezia lirică, e compatibil și cu o altă ocupație. Dar romanul monopolizează forțele unui scriitor.

Din contra posibilitatea de a trăi numai din scris dă autorului răgazul de a se adînci în materia epică. Brunetiere remarcă undeva că romanul a apărut atunci cînd scriitorul era dator să scrie mereu, pentru că publicul îi cerea noi subiecte și aceasta era pentru el un mijloc de trai.

E un adevăr cunoscut în Sociologie azi, că societățile nedezvoltate, n'au *individii* ci numai *mase*. Un puternic conformism gregar, în care domnește cea mai strictă uniformitate, constituie mentalitatea comună. Toți membrii Societății sînt la fel, au aceleași gusturi, aceleași aspirații. Datina și tradiția predomină. Tentațiile de originalitate și progres sunt extrem de rare, fiindcă individualitatea creatoare nu s'a degajat încă din mediul social, nu există independent ca o valoare autonomă. Sînt triburi în care individul există așa de puțin, încît nu are nici măcar nume. Suflul colectiv e singura realitate. El se impune indiscutabil, constrîngător membrilor grupului, asimilîndu-i cu totul în masa omogenă.

Acestea se întîmplă în societățile primitive. În grupurile ceva mai evaluate individualitatea apare, se desinează cu oarecare claritate, dar rămîne încă rară și sporadică. Cele cîteva personalități importante ale grupului sînt utilizate în politică devenind șefi de trib, de partid sau de religie, devenind magi ori preoți. Viața publică acaparează acel număr redus de oameni ceva mai deosebiți. Dar aceștia pot însuși cel mult istoria. Pentru roman trebuiesc individualități, dacă se poate spune *individualități anonime*.

Literatura oglindește perfect structura societății. O societate fără individualități nu poate avea roman, fiindcă romanul presupune eroi și aceștia nu se pot găsi în grupurile primitive. Romanul e povestea unor oameni caracteristici, originali, a căror viață se degajă clar de mediul cu care intră în conflict. Viața lor sufletească trebuie să fie complexă tocmai ca să fie posibil acest conflict, adică să apară în conștiința lor problema care-i torturează și-i îndepărtează de felul cum concep viața semenii lor. Romanul e legat de apariția conștiinței¹.

Dar cum spuneam mai sus, nu toate individualitățile sînt bune pentru roman. Individualitățile publice sînt captate de istorie și mitologie. Romanul nu apare decît într'o societate așa de diferențiată în care orice om e, în felul lui o individualitate. Romanul e povestea individualităților fără viață publică, fără strălucire, a individualităților modeste, înecate în masa mare a publicului. Persoane fără importanță istorică, dar cu mare semnificare morală. Romanul e povestea vieții și sufletului *individualităților private*, cele mai caracteristice.

Verificați acum aceste cîteva constatări prin structura noastră socială. Cultura noastră e recentă. Cu atît mai mult viața sufletească pe care o creiază cultura e rudimentară. Dar personalitatea e un efect al culturii.

Dacă nu sîntem în faza societăților care n'au încă de loc individualități, sîntem totuși în faza societăților, care au relativ puține caractere originale, complet detașate de ambianța incunjură-

¹ Vezi în această privință suggestive observații în P. Bourget : *Essai sur le roman et „Etudes et portraits“* vol. II.

toare. Pe de altă parte, de îndată ce apare o personalitate, viața politică, economică, științifică o acaparează, transformînd-o în *om public*. Penuria de individualitate de la noi ne face nu să avem decît oameni mari buni pentru istorie, dar nu să avem acea mulțime enormă de oameni obișnuiți care sînt totuși persoane specifice și autonome. Istoria face încă concurența romanului, ceiace nu se întîmplă în țările occidentale. La noi s'ar putea scrie ușor biografii ceva mai literare, povestind viața oamenilor mari pe care i-am avut. Biografia omului curent, a omului de rînd, care se schițează totuși evident original, cu viața lui sufletească aparte, și care e romanul, nu se poate face încă cu ușurință. *Individul nu e încă complet degajat de mediu : iată de ce romanul nostru întîrzie*. Cînd oamenii deosebiți vor fi așa de mulți, încît istoria nu va fi silită să se grăbească să-i conștate, romanul va putea apărea foarte ușor.

Cînd fiecare dintre noi, fără să aibă cine știe ce rol de celebritate în stat, va fi în satul, în familia, la moșia sau în simplul său apartament, o persoană cu viață sufletească autonomă, cu propriile sale probleme de conștiință, cu caracteristicul visurilor și aspirațiilor sale bine delimitat, atunci romanul va fi o realitate.

Aceste observații se pot controla foarte ușor în literatura pe care o avem. Cînd e vorba de descriș clase sociale, în care sufletul colectiv domină, cu puterea lui de asimilare omogenă, așa cum e țărînimea ori lumea mică a burgheziei, adică atunci cînd scriitorul nu voește să înfățișeze indivizi caracteristici, și numai figuri tipice din mulțime, el reușește de minune. Dar atunci cînd atenția sa se ridică la clasele subțiri, cultivate, unde individul fără a fi complet realizat totuși pretinde a fi, tentativele eșuează de cele mai multe ori. Și nu e de vină romancierul; el vede și observă bine. Dar de cele mai multe ori n'are ce observa, fiindcă materialul uman, el însuși, e amorf, confuz, lipsit de caracterul necesar. Nu talentul observatorului lipsește, ci calitatea materialului. După cum în Biologie funcția creiază organul, în literatură genul talentului se modelează adoptîndu-se la materialul existent. Cînd se vor desena și în mediul nostru social, individualitățile bogate și variate, ceiace nu poate să întîrzie prea mult, romanul va lua și aici extenziunea de care se bucură în țările Occidentului.

Cauzele înșirate până acum, cauze care explică întîrzierea romanului românesc sînt mai ales de ordin social. Mai trebuie indicată însă și o alta, care e în legătură mai mult cu psihologia noastră etnică. Dacă e adevărat că romanul presupune o psihologie individuală bine determinată, e tot așa de adevărat să spunem că acest gen nu se poate concepe fără un anumit *conflict* dramatic. Caracterul tare e combativ, imperialist. El nu se poate conține. Nevoia de luptă e pentru el vitală. De aici destinul tragic și tumultuos al eroilor lui Balzac, Dostoewski ori Tolstoi. Romanul e luptă, ciocnire de caractere. Fără temeritate, fără aventură, fără ciocnire, nu există conflict, fără conflict nu există destin și fără

destin nu există roman. Romancierul nu e numai un artist, un tehnician, creator de armonii verbale ori de descripții măestrite. El e creator de viață, trebuie să fie un demiurg, un născător de oameni și de societăți, care întrece prin aceasta mijloacele eterate și debile ale artistului pur. Există în roman de multe ori un conflict între artă și viață.¹ Marii creatori dela Balzac la Tolstoi au scris prost și au prezentat stîngaciu. „Trebuie să notăm, încă dela început, că procedeul creator al romancierului se deosebește esențial de acela al artistului literar. Metoda romancierului e de a se îndrepta direct către lucruri. El este asaltat, condus de evenimente, de circumstanțe. Într'aceasta constă invenția sa. Ceiace personajele sale pot spune sau pot face, iată ceea ce îl preocupă. Compunînd el nu gîndește, decît la ceea ce povestește. El conduce viața cu înfilnirile pe care i le impune, cu gesturile, vorbele care-i sînt suggerate. El e întors în afară către aspectul real, uman, social al ființelor și al lucrurilor. Cum el inventează fără să se îngrijească de stil, limbajul său trebuie să fie direct, natural, veșnic în mișcare“².

Romancierul nu e numai un artist. El trebuie să creeze viață. Dar viața, impresia vieții reese din luptă, din răsvrătire, din ciocnire și sfîrmare de forțe și caractere antagoniste. Există acest conflict în viața noastră socială? O observație oricît de superficială a moravurilor dela noi arată că ceea ce domină relațiile între oameni în societatea noastră, departe de a fi lupta, e tocmai *spiritul tranzacțional de compromis*. La noi oamenii se opun rar în tabere vrăjmașe. Cînd se ivește o opoziție de idei sau de interese, cînd se desenează o înfruntare de tendințe contrarii, antagonismul durează prea puțin. Ne adaptăm prea iute, ne împăcăm prea ușor. Indignarea sau rancuna Romînului e prea efemeră. Sîntem prea buni, prea slabi, prea ușor uităm sau ertăm. Nu există nici în istoria, nici în literatura noastră rivalități îndelungate între familii sau între indivizi, războaie îndelung nutrite și răbdător studiate, nu există în general capitolul care se cheamă răutatea de suflet. E un bine, dar e și un rău. Răutatea e începutul caracterului tare.

Și apoi spiritul împăciutor, adaptarea prea iute la medii și situații diverse e cîteodată prea facilă. „Aranjamentul“ creiază totdeauna o stare de spirit socială fără caracter epic. Toate acestea fac viața în țara noastră ușoară, comodă, simpatcă. Dar nu e mai puțin adevărat că din acest gen de viață fără conflict, nu poate eși romanul propriu-zis, tip Dostoevski ori Balzac.

Dar toate acestea nu sînt decît un corolar al celor spuse mai sus și anume că apariția individualității nu e încă un fenomen romînesc curent.

1 H. Massis : Reflexions sur l'art du roman. p. 13.

2 H. Massis, *ibid.*, p. 23.

Și poate, la urma urmei după toate aceste considerații, trebuie menționată și cauza cea mai banală pe care o știm cu toții, care e poate cea adevărată și care le închide, le presupune pe toate celelalte într'însa: tinerețea, recența culturii sale. Observare simplă și fără prea multă complicație. Dar pe lângă simplitatea ei, plină de bun simț, această din urmă constatare dacă n'are meritul nici de a fi nouă, nici de a fi interesantă, îl are cel puțin pe acela de a ne da speranțe în viitor.

Mihai D. Ralea

Cronica politică

O nouă doctrină politică: Neoliberalismul

Volumul d-lui Zeletin : „Neoliberalismul“ este, mai întâiu, o încercare de a extrage un program politic din constatările teoretice făcute de autor în lucrarea sa anterioară („Burghezia română“). Dar mai este și programul comun al unei anumite pături politice din societatea noastră ; curent—desigur minoritar - dar colectiv.

Firește, programul practic va fi sau nu realizabil după cum constatările dela care emană sînt sau nu sînt exacte. În tot cazul, este interesant faptul în sine de a se obține o politică dintr'o sociologie prealabilă. Cu atît mai mult că, în speță d. Zeletin are o formă eloquentă și seducătoare în expunere, iar sistemul său este azi printre cele la modă—întrucît și el critică principiile democrației.

Autorul, căutînd *specificul* civilizației noastre economice crede a-l găsi în aceea că noi, dela al șaptelea deceniu al veacului al 19-lea, am trecut de faza *liberalistă* a capitalismului, și am intrat în cea *imperialistă*, caracterizată prin supremația capitalului financiar, deținut de o minoritate, de o oligarhie bancară care în același timp se confundă cu însuși Statul. Cu alte cuvinte, că țara românească este guvernată de o mîină de magnați financiari, care intervin în mersul economiei private pentru a-i imprima o mișcare totodată în interesul guvernanților și totodată în interesul obștesc. Iar idealul economic al țării este *independența* economică față de capitalul străin, printr'o industrializare *mare occidentală*.

Consecințele acestei stări de lucruri sînt multiple :

1) Mizeria claselor rurale a fost o necesitate. Iar îndrep-

tarea ei nu poate veni decît dela dezvoltarea industriei care, despopulînd satele, va îmbunătăți situația materială a sateanului (p. 21).

2) In chestia evreiască,—Evreii vor rămînea „odioși“ atîta vreme cît capitalurile lor vor continua să aibă un caracter „exotic“ (p. 136). Persecuția lor este „îndreptățită“ în aceeași măsură în care ea era și în Anglia veacului al 18-lea, cînd Anglia se afla în aceeași fază a trecerii dela liberalism la imperialism, fază pe care România de abia acum o străbate.

3) In ceiace privește „acumularea primitivă“ și „oamenii noi“ ai plutocrației—d. Zeletin declară că furturile săvîrșite nu-s un rău din punct de vedere obștesc; toate statele civilizate au trecut prin această fază de spoliație și jaf. „Acumularea noastră primitivă are aceeași însemnătate pe care a avut-o jefuirea făcută în alte continente de națiunile apusene, în aceleași împrejurări istorice“ (p. 165). Cu singura deosebire că, neavînd colonii, „luîndu-ni-se deci puțința de a jefui averea altora, capitalismul român și-a jefuit propria avere națională“ (p. 161).

4) In ce privește noua Constituție dela 1923,—autorul crede a trebui să *constate* că ea e făcută de oligarhia financiară singură și în interesul ei. Ori, aceasta e explicabil și legitim, de oarece unica pătură, care reprezintă integral interesul obștesc este tocmai această oligarhie (p. 177).

5) In ce privește politica muncii, singurul regim potrivit țării noastre este acel al *obligativității* coercitive; „fără o obligație fizică lucrătorul nostru e nedestoinic să muncească neîntrerupt“ (p. 185). Căci el se găsește în aceeași stare psihologică de lenă naturală în care se aflau lucrătorii din apus pe vremea cînd se aplica regimul de „Zwangarbeit“ prin care s'a realizat civilizația modernă. Limitarea la opt ceasuri de muncă, precum și orice internaționalizare a muncii sînt măsuri în neconcordanță cu nevoile specifice ale momentului nostru istoric. „*Singura politică a muncii, indicată de împrejurările noastre istorice, este aceia bazată pe principiul obligației*“ (p. 193). (subliniat de autor).

6) In ce privește școala, d. Zeletin crede că „din lecturile de istorie, literatură, filozofie, copiii aud zi cu zi, același cîntec... : că făuritorii societății romîne de azi au fost străini de firea neamului nostru, că din această pricină ei n'au înțeles sufletul român, că ei ne-au dăruit niște instituții care nu se potrivesc cu nevoile noastre sufletești, că aceste instituții stau tot atît de bine pe firea noastră, ca și cilindrul pe capul negrului...“ etc. etc... (p. 219-220).

Nu știm dacă chiar așa lucruri aud școlarii, și nu credeam că junimismul maioreșcian să fi fost atîta de răspîdit în licee. Ceiace știm însă este că în locul tuturor acestor „erezii“, d. Zeletin cere ca în licee să se propage în principal toate acele explicații și descrieri pe care d-sa le grupează sub numele de „neoliberalism“.

Se vede care este firul conducător al sistemului politic cerut de d. Zeletin. D-sa pornește dela ideea că realitatea este ceiace este. Că nu există realități reale și altele false (p. 243), ci realități pure și simple. Cu ele trebuie să tableze reformatorul social. Numai reformele care li se potrivesc sînt eficace, durabile și binefăcătoare.

Dar care e această „realitate” în societatea noastră? D. Zeletin crede că ne aflăm în momentul istoric de trecere dela faza liberalistă democratică la aceia a capitalismului de stat, imperialist; intervenționist și antidemocratic. E deci de prisos să ne plîngem că nu regăsim la noi ceiace vedem în Apus. Singura atitudine socială legitimă este să normalizăm și să precizăm ceiace este. Să svîrlim deoparte toată ideologia exotică a democratismului, și să privim realitățile naționale în față.

Oamenii noștri—observă cu amărăciune autorul—„încearcă să înțeleagă societatea noastră prin prisma acestei ideologii exotice, și constată între ea și realitatea noastră socială un abis. Atunci, în loc să osindească formula exotică—cum se întîmplă de cîteori o abstracție nu se potrivește cu faptele concrete—ei osîndesc propria noastră societate, și o decretează drept reacționară și absurdă. Unul din intelectualii romîni—așa cum sînt intelectualii noștri de ieri și de azi—adică un om cu creerul îmbîcsit de formule exotice, declara într'un cerc savant că lui îi e groază să scoată capul din casă după cele ce vede că se petrec în societatea noastră. Asemenea groază, de o profundă sinceritate, e o pedeapsă binemeritată pe care o ia acest intelectual, fiindcă n'a putut înțelege cel mai limpede adevăr al științei...” (p. 217-18).

Acest pasagiu ne oglindește mai bine ca oricare altul atitudinea autorului. D. Zeletin a fost și el—ca orice om simțitor și cultivat—profund jignit de unele lucruri ce se petrec la noi în țară, nereguli, asupriți și nedreptăți. Dar asemenea sentimente sînt greu de păstrat. Sînt incomode,—ca tot ce nu-i „majoritar”. A „osîndi” o țară și totuși a o iubi și servi mai departe,—e un sentiment dificil și complicat, pe care doar oamenii tari și-l pot îngădui. Trebuia deci găsit altceva. Idealul ar fi o sociologie în care să se poată totodată înfiera și scuza fiecare lucru. Și d. Zeletin și-a propus și relativ a reuși să o construiască.

Sistemul ideologic al d-lui Zeletin se compune din fraze totdeauna duble. Se începe a se zugrăvi cu pasiune cutare rele; se remarcă chiar adesea că sînt moralmente profund dezaprobabile; dar imediat se adaogă că morala individuală nu are ce căuta într'o cercetare și într'o politică de realități; înșfîșit se conchide că preținsele neajunsuri sînt necesități inevitabile, și, ceva mai mult, singurele instrumente ale propășirii. Așa face d. Zeletin cu ocazia problemei libertăților; așa face cu ocazia persecuțiilor evreești; așa face cînd vorbește de toate neregulile dela depozitele statului. Doctrină ingenioasă, excelent „derivativ”

pentru canalizarea tuturor nevoilor de revoltă refulate, pentru sublimarea lor într'o atitudine finală de un naționalism împăcat și majoritar.

Doctrina e menită să seducă. Mai întâiu, pentru că ea găsește debușeu la toți camarazii sufletești ai autorului, la toți acei care, prea simțitori, nu pot să nu fie jigniți de ce văd, dar nu îndestul de tari, nu se pot decide la o atitudine mândră, la atitudinea omului care consimte a se izola de societate, servind-o totuși.

În al doilea rînd, doctrina e ademenitoare pentru costumul științific cu care o îmbracă autorul. D. Zeletin repetă neconținut că se mărginește a constata realitatea și numai realitatea. Iar inducții nu-și permite decît întrucît ele derivă direct din acea realitate. Această haină obiectivistă se bucură în zilele noastre de un credit remarcabil, de acel prestigiu care a făcut acum cîteva decenii succesul și popularitatea sociologiei lui Karl Marx.

Credem cu ușurință că d. Zeletin s'a silit întotdeauna să se mărginească la stricta constatare a realității, și aceasta cu cea mai perfectă bună credință. Dar se poate foarte bine ca d-sa să nu o fi văzut exact. Sau se poate să nu o fi văzut toată—ceiace e cam același lucru. Desigur, d-sa are dreptate cînd spune că nu există realități adevărate și altele false. Decît,—există o realitate integrală și altele parțiale. Sursa erorilor poate fi dublă: atît falsificările cît și omisiunile duc la neadevăr. Și nu este exclus ca d. Zeletin să fi păcătuit măcar prin acestea din urmă.

Printre realitățile pe care d. Zeletin le omite este și aceia —atît de banală—a absenței de debușee externe fără de care o industrie națională nu poate exista durabil. O singură dată se pomenește de această chestie și se încearcă o obiecție de cinci rînduri într'o notă. Dar iată pasagiul (Burghezia p. 239, notă):

„Asemenea credință (în imposibilitatea industrializării din pricina lipsei de debușeuri) putea fi adevărată în faza liberalistă a burgheziei, nu mai este însă în aceeași măsură în faza imperialistă, unde burghezia exclude orice concurență străină spre a întreprinde apoi o organizare sistematică, exploatînd pînăla ultima limită posibilitățile de consum“.

Aceasta-i toată refutarea. Mărturisim că însăși împărecherea cuvintelor „imperialism“ și „politica Romîniei“ este de natură a ne lasa perplecși. Dar, afară de aceasta, ne învățasem a crede că tocmai „capitalul financiar (din epoca imperialismului) devine în politica externă agresiv și caută mereu sfere de influență“—cum foarte bine scrie însuși d. Zeletin (ibid., p. 23).

Cît despre „exploatarea sistematică și pînăla ultima limită a posibilităților de consum“,—o înțelegem perfect. Ea însămnă

că consumatorul, exploatat până la limita de pe urmă, finanțează industria. Ceiace revine a spune că neputința consumatorului român de a protesta și de a se apăra de scumpetea crescîndă a produselor industriale indigene face posibilă dănuirea coercitivă pentru cităva vreme a industrialismului nostru național.

În privința aceasta, nimic de zis. Este un adevăr pe care îl cunoaștem cu toții. Decît, nu-i tocmai legitim de a vorbi în toate acestea de „propășire”. Căci exploatarea consumatorului nu duce la nimic. Ceva mai mult, ea are o limită fatală: sărăcirea apropiată a cumpărătorilor, deci dispariția treptată a însuși debușeului intern.

Așa încît,—oricît de ingenios ar fi construit sistemul d-lui Zelenin, el își așteaptă încă principalul său argument, adică dovada că nu avem nevoie de debușee externe pentru a ne putea industrializa.

Problema prezentului e deci rezolvată. Industria națională trăește—și trăește bine—datorită impozitelor indirecte plătite de consumator. Dar problema viitorului, rămîne intactă: ce se va întîmpla cînd consumatorul nu va mai putea finanța? Și aici, e clar că teza poporanistă prezintă oarecare verosimilitate. Nu zicem că soluția poporanistă e *necesară*. Dar e *posibilă*, după cum mai e posibilă și o altă, *eclectică*, anume: o intensificare a agriculturii prin mijloacele propuse de poporanism, în scop ca, din excedentele producției rurale să se compenseze deficitele industriei naționale. Astfel, aceluși „lux necesar” care e industria indigenă (la care ține ideologia național-liberală) i se asigură o viațuire durabilă, și prin mijloace mai permanente decît exploatarea consumatorului. Intensificarea agriculturii aduce statului rețete fiscale suplimentare, prin care se poate susține pe cale direct bugetară totodată o industrie înfloritoare și totodată prețuri de desfacere reduse.

Vor mai fi existînd poate și alte soluții decît acestea două. În tot cazul însă, exploatarea pură și simplă a posibilităților de consum nu e una. O limită apropiată o așteaptă.

Oricum, e limpede că o industrializare a țării romînești atîrnă de agricultură. Acesta e un adevăr de care atît poporanistii cît și național-liberalii țin sama. Firește, aceștia din urmă sînt deocamdată mai mult preocupați de industrie decît de agricultură. Dar e o simplă chestiune de moment. Este de altfel imposibil ca autorii reformei agrare să nu caute să o desăvîrșească economicște. Este, pe de altă parte, imposibil ca autorii Constituției din 1923, unde se proclamă un principiu destul de etatist al dreptului de proprietate, să nu aducă perfecționări de detaliu ideii generale de „dominium eminens” al Statului asupra pămîntului și să nu ducă finalmente, ca la un corolar necesar, la ideia folosinței ca proprietate de muncă a terenurilor cultivabile. Pentru moment, preocupări de alt ordin și certuri de per-

soane întirzie mersul Istoriei noastre către asemenea rezultate. Dar e numai o întirziere.

În toate acestea însă,—nimeni nu se gîndește la vre-o evoluție așa cum o vede d. Zeletin: o creștere neconținută a industriei autochtone care, fără debușee externe, să se ridice indefinit pe spezele consumatorilor.

* * *

Dar programul politic al d-lui Zeletin mai are și alt aspect. Preocuparea d-sale de căpetenie e să ne arate că ceiace publicului i se pare anormal este perfect normal: jafurile acumulării primitive, persecuția Evreilor, obligativitatea fizică a muncii, etc. Iar planul său de acțiune constă dintr'un fel de *stabilizare* a regimului: ceiace până acum se face în mod ascuns, empiric, neregulat,—să se facă de acum înainte pe față, cu precizii de amănunte, fără falșă rușine, și cu sentimentul că lucrul e normal și direct legat de propășirea neamului. Ceiace îl enervează pe d. Zeletin este misterul și starea de nelămurire în care au loc mecanismele politico-sociale dela noi. D-sa le-ar dori generalizate și francamente afirmate.

Decît, aici, d. Zeletin iarăși refuză a vedea o parte a realității. Acest mister și acea pudoare sînt și ele *realități* ca oricare altele. Dacă un partid atît de atot-puternic ca cel național-liberal (partid fără contrapondere, cum o declară însuși d. Zeletin) persistă într'o asemenea atitudine,—e semn sigur că ea îi convine și chiar că e oarecum obligat la o asemenea atitudine.

Și motivele sînt simple. În fazele de zămislire este cît se poate de util pentru reformatori să lucreze într'o oarecare taină. Secretul e o atmosferă propice experiențelor. Și azi trăim încă într'o epocă de experiențe. Partidul național-liberal care crede—și cu juste motive—în misiunea sa istorică, își dă sama că, tot ce face acum, e bine să-l facă sub beneficiul provizoratului. Ar fi impolitic și dăunător să-și lege de pe acum acțiunile de principii prea rigide și prea clare. Iată de ce nimic nu e mai potrivit o-perei pozitive a partidului nostru burghez decît o elucidare prea analitică a tendinților sale și o formulare prea riguroasă a unei sociologii romînești. Dintre toate atitudinile pe care le-ar putea lua partidul burghez, pe nici-una nu e tentată să o refuze mai categoric decît pe aceea oferită de d. Zeletin. Căci d-sa oferă un fel de corset jacobin unui organism care ca niciodată are azi nevoie de mlădiere în mișcări și în idei.

* * *

În sfîrșit, mai este încă o enormă realitate pe care d. Zeletin nu o zărește.

Romînia trăește în Europa. Imperativele civilizației europene fac parte integrantă din realitățile noastre naționale. Proveniența lor externă nu împiedică ca ele să *existe* și în viața internă. Și de vreme ce ele *sînt*, nu putem să nu ținem sama de ele.

Dar civilizația europeană este esențialmente democratică. În principal ceiace vine din statele de care noi sîntem cu deosebire legați: Franța, Anglia, Germania.

Iată pentru ce partidul care susține la noi cel mai aprig naționalism industrial nu poate să nu plece urechea la cerințele morale ale Europei în care trăim. Iată pentru ce acest partid afirmă neîncetat principiul democratic; pentru ce organul său de gîndire se numește „Democrația”; pentru ce vorbește ades în favoarea principiului libertății alegerilor parlamentare, a libertății presei, etc.

Bun înțeles nu trebuie să ne așteptăm deocamdată decît la un „oarecare” democratism. Dar experiența trecutului nostru istoric ne obligă să așteptăm pentru viitor o formulare din ce în ce mai eficace a acestor principii libertare.

Dealtfel, mecanismul democratizării progresive și inevitabile a burgheziei noastre se poate de pe acum descrie. Într’adevăr: în momentul cînd faza experiențelor social-economice se va apropia de sfîrșit, va veni un moment al clasificărilor și al bilanțurilor. Atunci se va așterne, în termeni preciși, formula vieții noastre burgheze. Și în această clipă a formulărilor precise,—burghezia noastră conducătoare nu va avea puțința să uite declarațiile democratice mai vagi de pînă atunci, și nici să se pună în conflict cu realitățile europene care sînt și ale noastre.

Acestea toate explică „moralismul” partidului nostru burghez. D. Zeletin oferă o altă atitudine: atitudinea aceia rece de vivisector pe care reporterii și călătorii au descoperit-o cu groază în Rusia sovietică. O asemenea atitudine—d. Zeletin poate fi sigur—este ultima pe care o va alege-o un partid burghez român conștient de durată sa istorică.

Un singur partid politic poate trage oarecare folos din doctrina „neoliberală” a d-lui Zeletin. Această doctrină este—cum arătăm—bazată pe finanțarea industriei prin „exploatarea pînă la ultima limită” a posibilităților consumatorilor. Am arătat că este și aceasta o mică realitate. O realitate care va dura *cîțiva ani*.

Și atunci, un partid care nu are o pretenție mai mare decît aceea de a dura numai *cîțiva ani*—dacă s’ar putea imagina un asemenea partid—își poate însuși, cu perfectă consecvență logică, crezul „neoliberal” al d-lui Zeletin.

Pe dealtă parte, în ce privește „moralismul” și „democratismul”,—ele sînt deasemeni atitudini ale acelor partide burgheze

care își propun să trăiască și dincolo de faza tulbură a zămislirilor; care înțeleg să mai existe și posterior lichidării tuturor prefacerilor, în momentul cînd vom începe a funcționa în concertul european pe bazele noii formule sociologice a finărului nostru stat. Democratismul și moralismul sînt practicate azi de partidele burgheze în vederea aceluia viitor, și recunoaștem că pentru strictul prezent ele nu sînt de un folos prea actual. Așa încît, doar pentru un partid politic care consimte a-și mărgini existența numai la acel strict prezent de care vorbeam,—atitudinea „scientistă“ și antidemocratică a politicei preconizată de d. Zelin ar putea fi adoptată.

Decît,—este îndoelnic dacă asemenea partide politice există realmente în societatea romînească.

D. I. Suchianu

... care își propun să trăiască și dincolo de faza tulbură a zămislirilor; care înțeleg să mai existe și posterior lichidării tuturor prefacerilor, în momentul cînd vom începe a funcționa în concertul european pe bazele noii formule sociologice a finărului nostru stat. Democratismul și moralismul sînt practicate azi de partidele burgheze în vederea aceluia viitor, și recunoaștem că pentru strictul prezent ele nu sînt de un folos prea actual. Așa încît, doar pentru un partid politic care consimte a-și mărgini existența numai la acel strict prezent de care vorbeam,—atitudinea „scientistă“ și antidemocratică a politicei preconizată de d. Zelin ar putea fi adoptată.

Decît,—este îndoelnic dacă asemenea partide politice există realmente în societatea romînească.

D. I. Suchianu

Cronica artistică

Pictură și aquarelă

(Expozițiile N. Grant și Rodica Maniu-Mutzner)

În expoziția d-lui Grant ne izbește dela prima vedere faptul că aquarelele și picturile sale nu se deosebesc.

Natura inspirației sau conținutul spiritual ce variază dela un subiect la altul aduc în opera unui artist pătrunzător și sensibil schimbări de aspecte în creațiunile sale.

Fiecare din imaginile vieții, închipuite sau reale, cheamă pentru înfățișarea lor în opera de artă un mod particular de exprimare. C'ar fi vorba de arhitectură, de pictură sau sculptură, de muzică sau de poezie, artistul găsește în procedeele și materiile deosebite pe care le întrebuițează o variațiune de mijloace care-i ajută la exprimarea desăvârșită a ideilor, sentimentelor și impresiilor sale în forma sau limbajul cel mai potrivit.

Mă gândesc la artiștii care au întrebuițat în cariera lor cu deplină stăpânire procedee felurite, variindu-le cu felul viziunilor ce aveau de redat. Poate că unul din cele mai caracteristice exemple este Fantin-Latour. Cîta deosebire între factura portretelor sale în ulei—tipice pentru tendințele realiste ale epocii—în care fiziomiile sînt observate cu atîta atenție și în care modelarea îngrijită și plină de dragoste a formelor, găsește în pasta uleioasă și fină materia voită—și acea minunată serie de litografii, inspirate de o-

pera wagneriană, sau reprezentînd fapte de vis, în care factura devine mai liberă și în care însuși grăuntele subțire al pietrei contribuie la o aparență de pulverizare a umbrelor și luminilor dîndu-ne impresia că ceața visului le acopere.

Astfel, procedee și materii deosebite, ținînd seamă de resursele de exprimare, așa zice „de efect“ ce fiecare procură, sînt întrebunțate pentru a fixa momente și intenții deosebite ale creației artistului.

Întrebunțînd cînd pictura, cînd aquarela, d. Grant renunță la răsursele caracteristice aquarelei: vivacitatea și lărgimea execuției, transparența și fluiditatea materiei.

Aquarela se execută prin notații rapide și largi, păstrînd dela început luminile și tonurile deschise, fără a mai reveni asupra lor, iar ultimele accente care se așază sînt valorile închise sau uneori sublinierile desemnului. Practica aceasta nu este arbitrară ci inerentă substanței întrebunțate. Grație ei, și numai ei, se obțin acele tonuri clare și transparente care provin din rolul pe care albul hîrtiei și-l păstrează în nuanțele obținute.

Aquarela devine astfel un mod de notare vioaie și mlădioasă care simplifică și fixează esențialul caracteristic; iar bogăția conținutului său emotiv depinde de vioiciunea sensibilității artistului și de spontaneitatea cu care se concentrează într'o impresie primitivă un gînd sau o viziune cît mai cuprinzătoare.

Subt aceste aspecte și cu acest înțeles găsim aquarela la toți marii maeștri care au practicat-o, dela Jongkind a cărui luminizitate și frăgezime a influențat și ajutat pe pictorii impresionisti în cucerirea luminii și clarificarea paletelor lor, până la Berthe Morizot sau Cezanne—care deși își muncea cu căznă picturile, păstra în aquarele o factură largă și liberă—și până la Harpigny sau Ravier, Luce sau Signac, Vignal, Lucien Simon, Besnard, Marquet, Waroquier...

D. Grant, dimpotrivă, cere culorilor diluate în apă același corp pe care îl au culorile cu ulei și cînd ne anunță aquarele găsim o factură proprie uleiului. D-sa nu are temperamentul aquarelistului și constatăm în adevăr că nu parvine să se exprime decît ajutîndu-se cu guașe. Accentele de lumină sînt obținute prin mijloace care aparțin picturii în ulei, adică îngroșînd materia pentru a agăța lumina.

Ne surprinde și faptul că în cele două „Efecte de larnă“ cu zăpadă se lasă tentat de procedeu puțin copilăresc care constă în a vaporiza guașe albă peste primele tonuri pentru a obține efectul dorit.

Nu putem tăgădui d-lui Grant însușiri alese, dar menirea sa era poate în pictura cu ulei. Are gustul lucrurilor prețioase, al armoniilor bogate și distinse la care se adăogă o rară măestrie în redarea calităților fiecărei materii. Ne obosește însă insistența minuțioasă asupra detaliilor. Din această cauză, în interioare nu surprinde atmosfera omenească în care sufletul și-a lăsat urmele. Totul este atît de precis și strîns de aproape încît nu mai rămîne

loc pentru mișcările sufletului. Nu găsim liberarea pe care o cerem artei și visul nu e posibil.

În expoziția d-nei *Rodica-Maniu-Mutzner* întâlnim cu strălucire toate caracteristicile aquarelei așa cum le-am notat mai sus. Dorința de expresie clară și de tonuri limpezi își găsește aici, în procedeul culorilor de apă mijlocul firesc de exprimare. Toate resursele meșteșugului stăru artistei la îndemână și o urmează ascultătoare în exprimarea oricărei viziuni.

Avem în fața noastră sinteze pline de sevă, bogate în simțire, caracterizări precise și simple, o înobilare a motivelor care dovedește sufletul ales în care s'au resfrânt.

Dar trebuie dela început să aducem d-nei *Mutzner* recunoștința noastră pentru o atitudine rară într'un timp în care multe femei se îndeletnicesc cu arta: d-sa nu a găsit necesar să fugă de ceiace altele numesc cu groază „feminitate“. A înțeles că, bine întrebuințată, aceasta nu este nici dulcегărie, nici capriciu, dar o însușire plină de resurse. D-na *Mutzner* a cules dintr'nsa pe lângă sensibilitatea plină de nuanțe și nerv ce o caracterizează, un *adaos* de grație care-și lasă locul expresiei viguroase îndată ce natura subiectelor o cere. O intuiție particulară însoțită de o observație inteligentă îi lămuresc spiritul ființelor, al lucrurilor și al locurilor.

Cît farmec femeesc și adevăr în siluetele pline de grație seducătoare pe care le așază în colțuri de interior indicate cu mijloace simple, dar îmbogățite de sugestiile delicate și distinse ce conțin. Priviți peisagiile sale din Italia, din țară sau de pe marginea sălbatecă a mării, vederile din Sighișoara sau Balcic și veți fi surprinși iarăși de certitudinea cu care a redat sufletul deosebit al fiecărui loc.

Seră din Caliacra este desigur ceiace d-na *Mutzner* expune mai bun de rîndul acesta. „Le-am făcut cu atîta dragoste, mi-am pus tot sufletul“ spune d-sa și o credem fără greutate. Păstrînd toată frăgezimea și transparența caracteristice aquarelei, prin înțelesul lor, nu mai sînt notațiuni rapide și par lucrări de concentrare de o forță surprinzătoare. Dar concentrarea este toată launtrică; este adevărat în sufletul artistei. Realizarea rămîne spontană, plină de vervă, fără efort aparent. Aci nu mai găsim urmă de feminitate.

Fiecare din lucrările expuse ar merita o notă specială. Dar dorința de a privi judecînd este în tot momentul împiedicată de farmecul emoției care cucerește gînd și simț.

P. I. Georgescu-Rachitivanu

April

Sculptura romină

(Cu ocazia expoziției Medrea)

Pentru țara noastră, în care percepțiile evangheliei opreau facerea chipului cioplit, apariția citorva sculptori de seamă a fost o înălțare mai mare și mai neașteptată decît cea a lui Alcimedon, copil învingător în luptele olimpice, ale cărui puteri deodată s'au măsurat cu cele încercate ani de zile în probele zeești dela Olimp.

În scurt timp, țara noastră a strîns un număr însemnat de sculptori, care pot înțelege glasul pietrii și sunetul metalului. O înțelegere unitară a venit neașteptată. Dualismul estetic îl-a cunoscut și arta noastră. Fără să vrea, fără să știe poate, de marile probleme, fără să adîncească raporturile între firea pămîntului nostru și expresivitatea curentă. Absolutul îl simțim sau printr'o liniște nemărginită s'au printr'o mișcare vajnică. Între static și dinamic ni se strîng toate eforturile artistice. Artă orientală iubește tihna și se arată doar în ea, spre deosebire de tulburata artă occidentală, care mai adesea se mișcă, fiind mai mult o frămîntare în gînd și faptă.

Egiptul faraonic cu monumente și fresce minunat de liniștite a influențat Grecia. Platon adesea căta să afle tainele esoterice dela preoții egipteni. Vremea noastră care nu are un stil care s'o definească, recurge din nou la învățămintele neuite ale clasicismului. Tot eclectismul secolului trecut ne-a îndurerat, ca orice experiență năruiată. Intențiile mari au avut realizări mici. Este curioasă din acest punct de vedere facultatea excepțională a artiștilor noștri de a asimila numai ce-i bun. Un fel de rezervă i-a ținut departe de încercări. Poate temperamentul cumpănit și puțin aventuros al lor i-a păzit să nu caute treceri mari, care să-i despărțească pentru totdeauna și de firea poporului și de expresia artei mari. Cinci nume în ultimul timp au vorbit hotărîtor în sculptura noastră: *D. Paciurea, Fr. Strork, Oscar Han, Ion Jalea și Corneliu Medrea.*

Dintre aceștia, trei au învățat, mai mult indirect, meșteșugul. Nu considerăm învățătura decît alăturarea și integrarea într'o mișcare puternică, într'un mediu creator. Școalele, judecate după acest criteriu, capătă minimă importanță. Contactul cu străinătatea nu l-au avut decît doi din ei. Ceilalți, deși au călătorit peste graniță, nu au avut timpul necesar să se integreze spiritului apusean. Totuși acești cinci, fie că au trăit în apropierea unui Bourdelle sau Maillol, fie că au făcut parte sau nu dintre cei care păstrau cu ardoare mistică un cult lui Rodin, s'au preînoit dela sine, s'au lămurit în cadrul puțin expresiv, după unii, al țării noastre. Lenea de a crea, capătă fără să vrem, un sens relativ. Nu știm ce a creat fiecare din ei, nu știm chiar dacă este vorba de creație în cazul de față. Dar știm cu siguranță că toți cinci au știut să se conducă înspre o artă traică și să nu se deslipească de atmosfera romînească. Din tot ce a dat fiecare, putem strînge cîte ceva aparte și semnificativ.

Paciurea, ale cărui începuturi erau în vremea cînd impresionismul învinsese, cînd Rodin cuprindea cu formele lui topite de lumină și întărite de suflet, lumea întreagă, — a putut totuși să scape de influențele care cereau ca suprafața să fie sită de strecurat lumina și să se reculegă, fie într'o sculptură liniștită și ascetică, precum este „madona“ dela Bellu, admirabilă spiritualizare a bizantinului care a dat mai mult pictură murală de o ținută atît de simbolică, fie în „giganții“ grofei din Parcul Carol, operă sculpturală în adevăratul senz. Astfel mai mult singur, d. *Paciurea* a putut să dea cîteva opere apropiate și de spirtul religios al țării noastre și de credința estetică a timpului care cere iarăși formă puternică, frumoasă, plină. *Fr. Stork* niciodată nu s'a depărtat de forma omenească și de caracterele ei de bază. Deaceia, dacă adesea era prea aproape de real, niciodată însă nu s'a depărtat nici de materie, nici de esența ei spirituală, nici de desfășurarea ei unitară și concisă, aproape tipică.

Oscar Han, pe care mulți l-au bănuț a fi subț influența lui Bourdelle, pentru slabul motiv că scrisese și explicase cîndva pe acest mare sculptor contemporan, reprezintă o și mai interesantă concepție. Anul acesta, deși a expus opere puține, lucrînd cu sgrîncenie, nu putem spune că s'a depărtat de ceiace adusesse anul trecut în arta d-sale.

Sculptura se bucura de spațiu, se înalța în gol cu liniile regulate în chip arhitectonic. Tectonicul dădea înfățișare tipică lucrurilor și vizualitatea plastică găsea modalități vrednice de antichitate. Forma era organic rotunjită și întrupa ceva puternic, natural sau supranatural. Cîteodată, forma se abstractiza, încît se uita pe sine. Goticul era o a doua expresie a artei d-lui Han.

Nici cînd definiția lui Worringer, nu se potrivește mai bine ca acum : „Suferind de realitate, exclusă dela ce e firesc ea (arta gotică) tinde spre o lume a supraréalului, a transcendentalului. Ea vrea beția simțirii, pentru a se ridica peste sine însăși. Numai în beție se simte fiorul eternității“. Astfel d. O. Han a cuprins în arta d-sale măsuratul și nemăsuratul, staticul și dinamicul, liniștea și mișcarea, tot la fel precum vechii noștri constructori de biserici în special moldoveni, au îmbinat elemente gotice cu bizantine. D. Han, nu trebuie să uităm, a înfățișat și pe Dante și pe Sofocle, ceiace nu înseamnă alteceva decît lărgime și putere de diferențiere.

Arta acestui sculptor înseamnă o mare experiență care este în curs. Din toate privințele, este în curs de încercare. Imitațiilor plate le preferăm experiențele. Pentru tînăra noastră artă ele sînt binevenite.

Alt sculptor și altfel de sculptor este *Ion Jalea*, mai nemăsurat și totuși mai cumpănit, mai reținut și totuși nu mai puțin liber.

Canonul după d-sa, nu-l mai are vremea ci fiecare artist și-l are pe al lui. Lasă piatra să grăiască singură. Materia să se întindă cît poate mai mult. Aceiași tendință către monumental ca și

la d. Han. La d. Jalea este, însă, mai puțin mister, cu toate că taina materiei nu o uită niciodată. Chiar în lucrarea dela Bellu, unde ceva bizantin plutește peste grupurile tihnite și dispuse în raporturi perfecte unele față de celelalte, d. Jalea rămâne un temperament limpede. Fără să vrem ne-amintim de vorbele lui Paul Valéry, care spunea, analizând metoda lui Da Vinci: „Ce este mai seducător decât un zeu care respinge misterul, care nu-și bizue puterea pe tulburarea simțurilor noastre, care nu-și manifestă prestigiul către ceiace-i mai obscur, mai tandru, mai sinistru în noi înșine; care ne forțează de a conveni și nu de a ne supune; al cărui miracol este făcut să se lumineze; iar profunzimea-i o perspectivă bine dedusă?”

D. Jalea s'a apropiat de simțul acestui pământ, și mai mult. Orientarea firească așa cum îi este dată fiecăruia și cit îi este dată să-l conducă. Monumentalul fie pomenit de voia simțurilor lui...

În rîndul acestor sculptori valoroși a intrat și d. *Corneliu Medrea*, datorită ultimei d-sale expoziții care s'a deschis abea de câteva zile, la Ateneul Român. O muncă neobișnuită și cantitativ, —d. Medrea expune patruzeci și cinci de sculpturi, —și calitativ, —căci basoreliefurile, reliefurile, compozițiile și portretele au fiecare calitățile lor, încoronează fruntea pe care încă perii albi nu au apărut.

Trupul omenesc apare în cele mai multe din operele lui Medrea. În toate am putea spune că găsim inteligența cărnii. Sculptorul arată splendoarea corpului de femeie sau bărbat, plinătatea formelor omenesti, perfecta lor alcătuire. Simte, —poate nu atît, cit simțea d. Han, de pildă construcția unui gît, asemeni unei coloane, sau d. Jalea frumusețea unor mușchi spiralați ca cei ai „arcașului” său, —dar și d. Medrea simte în felul d-sale, reliefurile pline al liniilor care limitează carnea, decorativul acestor forme întrunite în grupuri, grația demnă de arabescurile imateriale. Cu totul de principiu lui Michel Angelo care spunea că „pictura este cu atît mai frumoasă cu cît se apropie de sculptură pe cînd sculptura este cu atît mai rea cu cît este mai aproape de pictură”, —niciodată nu ne-a plăcut forma strînsă, ghemuită, care nu se întindea în spațiu, care nu căuta lărgime și puțință de rotire. Cîndva credeam că d. Medrea este un sculptor pictural. Ne mira plinătatea formei, care, totuși, era strînsă pe-o suprafață și care nu era văzută în spațiu. D. Medrea, însă iubește foarte mult reliefurile, sau baso-reliefurile, cum se spune mai curent. Gingășia și sensibilitatea acestor reliefuri ne duce cu gîndul la Jean Goujon, artist aristocrat și atît de liniștit, încît nu auzea cum geamurile casei lui se clătinau de buibuiturile luptelor de afară. Fineța și delicateța unui braț, moliciunea unui picior de copil, armonia unei îmbrățișări nu pot fi redade cîteodată nici de pictură, —care nu poate întotdeauna da formă și moale și grațioasă —și nici de sculptură, —care poate strica intimitatea și gingășia unor obiecte ce trebuiesc mai mult enunțate. Deacea reliefurile d-lui Medrea sînt minunate legende armonios

redate, decorativul dictînd fără să vrea și gingășia planînd deasupra tuturor. Dar nu numai gingășie pură poate arăta baso-relieful, ci și vitejie care mai bine poate place în forme puțin pronunțate decît în volumuri pline și amestecate. Precum fresca, adesea, se acordă mai fericit cu anumite subiecte religioase sau vitejești decît cealaltă pictură,—tot astfel mai nimerit poate fi un subiect ca „Dragoș omorînd zimbrul“ pentru un relief decît pentru o sculptură. Dela baso-relief, d. Medrea trece apoi la un fel de sculptură care e mai mult în suprafață decît în volum. „Ghiocelul“ ne apare astfel. În alte lucrări însă, forma este cîștigată deabinelea, volumul predomînește, dimensiunile sînt cuprinse cîteși trele. „Torsul de față“, „Refugiata“ care-și tîrîe copilul, formînd un tot oblic, sau excepționalul portret al d-lui Teodorescu-Sion, admirabil stilizat și prins într-o fericită atitudine fac parte din operele sculpturale ale d-lui Medrea. „Copilul cu broasca“ amintește pe Donatello, cu copii grăsuți și rotunzi.

Monumentul aviației deasemenea dovedește tendința către monumental, care, după cum vedem nu lipsește d-lui Medrea. Se cuvine, dar, după această mare expoziție, care ni l-a arătat în întregime, în toate laturile talentului și sensibilității sale să-l considerăm în rîndul marilor noștri sculptori, care printr'un proces încă nedefinit, au putut să se formeze singuri, fără a comite erezii și fără a se depărta de firea romînească.

Împreună cu d. Corneliu Medrea, expune și d-nă Serova Medrea, sculptoriță foarte înzestrată, care a fost revelația trecutului salon oficial.

Aduce mai mult subiecte rusești, ca o basarabeancă ce este. Țarancile de dincolo de Nistru au însă un port cu totul diferit de cel al nostru. Pe cînd la noi costumul urmărește conformația trupului omenesc, dînd țarancelor noastre aerul unor domnițe, costumul rusec este mai înfoiat, mai umflat, mai depărtat de liniile trupului. Sculpturile d-nei Serova-Medrea sînt dar mai rotunde și mai umflate, mai largi și mai întinse în spațiu. Deaceia grupurile sînt adesea ritmic dispuse, liniile rotunjite arcuind spațiul...

Sculptura romînească a avut cîteva realizări în ultima vreme care ne bucură și ne măresc încrederea în posibilitățile noastre creatoare.

Petru Comarnescu

... în urma cărora s-a putut pătrunde mai mult în structura fină și mecanismul proceselor ce se petrec în sinul materiei vii.

Cuceririle histologiei, fiziologiei, histo-fiziologiei, bacteriologiei și microchimiei sînt datorite în cea mai mare parte descoperirii microscopului, noilor metode de colorare a țesuturilor și microbilor precum și aparatelor de precizie uzitate.

Cronica științifică

Considerații asupra biologiei celulare

Toate descoperirile importante în biologie sînt datorite cercetătorilor care au dat la lumină metode nouă, în urma cărora s'a putut pătrunde mai mult în structura fină și mecanismul proceselor ce se petrec în sinul materiei vii.

Cuceririle histologiei, fiziologiei, histo-fiziologiei, bacteriologiei și microchimiei sînt datorite în cea mai mare parte descoperirii microscopului, noilor metode de colorare a țesuturilor și microbilor precum și aparatelor de precizie uzitate.

În biologie mai ales trebuie să facem apel la o multime de metode care aparțin altor discipline. Aceste noi metode descoperite trebuie puse la contribuție. N'am putea decît foarte greu concepe un studiu al respirației fără cunoașterea tensiunii de disociație a hemoglobinei ori un studiu al unor boli de cord (aritmii) fără cunoașterea sfigmo-ori electrocardiografiei. Toate acestea se verifică într'un mod cum nu se poate mai clar, cînd ne ocupăm cu biologia celulară.

În modul acesta puterea de scrutare a fenomenelor vitale din partea cercetătorului a fost mult mărită. Axul concepțiilor doctrinale s'a schimbat. Științele morfologice au mers astfel la pas cu fiziologia, iar chimia biologică nu s'a putut dispensa de datele fizice biologice. Azi disciplinele nu mai pot trăi izolate. Nu există frontiere, ci puncte și zone de penetrație.

În 1665, Robert Hooke, un fizician englez, avu curiozitatea, după cum ne spune histologistul Broca, să examineze cu microscopul o secție de plută. Hooke văzu atunci, că secția era compusă din cavități foarte mici pe care el le numi celule („little boxes or cells, distinct from one another“). El figură în mod cu totul primitiv în monografia sa *Micrographia* ceiace observase în câmpul microscopic.

Dar, după cum observă tot Broca, Hooke era numai un fizician. Dacă el avusese curiozitatea să examineze secția de plută la microscop, aceasta o făcuse nu dintr'o curiozitate pur științifică, ci dintr'o curiozitate condusă de nevoi absolut practice: anume, el voia să arate interesul microscopului și utilitatea modificărilor pe care le adusese personal acestuia. Dacă Robert Hooke desenează celula și-i dă numele lui, în schimb el nu dă acesteia nici o valoare morfologică ori biologică.

Importanța descoperirii lui Hooke fu speculată mai târziu de biologiști ca Grew, Malpighi, Hartsocker, Leeuwenhoek, Ludovic Ham. Aceștia trei din urmă descriu chiar elemente anatomice provenite nu dela vegetale, cum observaseră înaintașii lor, ci din viața animală (spermatozoizi, hematii nucleate).

Cel dintăiu care a examinat la 1759 (adică aproape 100 de ani după descoperirea lui Hooke), condus numai de metode științifice, țesuturi animale și vegetale la microscop a fost Gaspard Frederic Wolff, fondatorul embriologiei. Ca și Hooke, Wolff observă aceleași celule despărțite prin membrane.

Referindu-ne la cele de mai sus, putem deci conchide că, descoperită de Hooke, unitatea celulară contează dela Wolff ca entitate morfologică în histobiologie.

Privind celula ca un organism elementar, fiziologistul Tigerstedt spune, că substanța minunată a cărei activitate este atât la animale cât și la vegetale suportul tuturor fenomenelor biologice, nu apare la viețuitoare ca o substanță conținându-se morfologic, ci sub forma unor mici masse despărțite una de alta (celule).

Considerînd derivația embrionară a celulei, putem spune că orice ființă vie și orice celulă provine dintr'o celulă sau cum spune marele patologist Virchow, *omnis cellula e cellula*. Multe plante și animale sînt compuse în întreg decursul vieții lor dintr'o celulă ori din cîteva celule, la altele dimpotrivă din celulele primitive se formează noi celule, care la rîndul lor se înmulțesc, se schimbă, iau o mulțime de forme și se adaptează la diferite funcții.

Din această conviețuire unele lingă altele a elementelor vitale, independența care caracterizează ființele monocelulare e în mare parte știrbită, căci în adevăr, celulele nu mai pot trăi cînd sînt despărțite din organismul din care fac parte.

În contradicere cu cele expuse mai sus, se pare a fi faptul, că la mixomicete, în placentă, etc., întîlnim masse de substanță vie care nu sînt despărțite după legea clasică a substanței vii în celule, ci se prezintă ca un fel de aglomerări celulare, fără membrană și cu nucleu răspîndit, difuz (sinciții, plasmodii).

Dar această abatere dela regulă nu e decît aparentă, căci sincițiile sînt primitiv formate din celule ai căror părți și elemente constituante au suferit transformări.

Dutrochet generalizează ideia pe care Mirbel o exprimase cel dintăiu: „Totul derivă din celulă în țesutul organizat al ve-

getalelor și observația ne probează că lucrul se petrece tot astfel și la animale". Și apoi adaugă: „Toate țesuturile, toate organele nu sînt de fapt decît un țesut de celule divers modificat”. Dar Dutrochet morfologistul e dublat de un Dutrochet fiziologist. Studiind fenomenele osmotice, el arată importanța fenomenelor fizico-chimice în biologie. Dacă fenomenele vieții, scrie el, nu sînt toate explicate prin mijloace fizice, lucrul e datorit faptului că ele nu sînt toate cunoscute.

În rezumat, putem conchide cu Lambling că celula e unitatea anatomică și fiziologică la care putem reduce toate ființele vii. Unitate anatomică, pentru că orice organism e constituit printr'o asociație de celule, unitate fiziologică pentru că ansamblul fenomenelor pe care le numim vitale (nutriție, creștere, secreție, producere de căldură sau lucru mecanic) nu este decît rezultatul fenomenelor vieții elementare a celulelor care compun individul. Cu ce mare dreptate spune Lambling, că problema vieții nu este de fapt decît problema fenomenelor biologice petrecute în celulă. La rîndul său, problema celulară se reduce în parte la studiul principiilor imediate care constituiesc celula, studiu care nu este decît cercetarea anatomiei chimice a celulei. Fenomenele, proprietățile fizico-chimice ale acestor materiale și principii imediate explică viața celulară.

Să examinăm acum în mod cu totul sumar compoziția chimică a celulei. Găsim aici corpuri simple necesare constituției acestora, grupate în așa numitele corpuri compuse. Mult timp se crezuse că partea organică a țesuturilor vii este constituită din carbon, hidrogen, oxigen și azot, elemente la care cu timpul s'a adăugat sulful și fosforul. Mai tîrziu avem în plus alte elemente chimice a căror covîrșitoare importanță a fost recunoscută de toți. Numărăm sodiul, potasiul, calciul, magneziul, fierul, clorul, fluorul. În ultimul timp lista acestor corpi a fost sporită prin adăugarea lîngă fier a manganului, care joacă un rol important în acțiunea oxidazică. Introducerea în listă a iodului și arsenicului s'a făcut, dar numai după multe dezbateri. Baumann a găsit în glanda tiroidă a o mulțime de mamifere iodul. Gautier și Bourcet de partea lor au arătat extrema difuzie a iodului în aer, apele dulci și sărate, țesuturi vegetale și animale. Cu toate acestea nu se poate afirma, conchide Lambling, că iodul este un element constant al vieții celulare. Cît privește pentru arsenic, Bertrand crede că acest element este constant în celula vie, dar chimistul Armand Gautier nu ajunge la aceeași concluzie, căci nu găsește nici urmă din acest metal în sîngele normal și la diferite vegetale. Reacția chimică pe care a întrebuițat-o Gautier ar fi putut depista arsenicul pînă la o miliardime din masa tratată.

În țesutul conjunctiv s'a găsit siliciul, — în sînge manganziul, — în creier, timus, mai puțin în mușchi și tiroidă, zincul, — în tiroidă, bromul, — în cele mai multe organe, bariul.

Aceste elemente se găsesc în cantități foarte mici. Se pare

că ele sînt fără valoare biologică, dar dacă privim lucrurile mai de aproape, vedem că la multe vegetale inferioare ele joacă, chiar în doze infinitezimale, un rol important în fenomenele de nutriție. Astfel dintre multe alte exemple vom aminti că *Aspergillus niger* are nevoie de o cantitate de zinc de 1/100.000 din lichidul de cultură, pentru ca creșterea să se facă normal (Raulin). Javillier de partea sa afirmă că zincul este fixat de această plantă. Tot astfel se petrece în alte cazuri cu manganziul, fierul, alumiuniul, în cantități chiar cu mult mai mici decît zincul.

Aceste corpuri nu sîrvesc atît ca material de construcție, cît mai mult joacă rolul de catalizatori, de acceleratori, de mijlocitori ai reacțiilor chimice necesare nutriției celulelor.

Dar putem avea și un catalizator negativ, adică care să încetinească sau să oprească procesul chimic. Astfel biclorurul de mercur (sublimatul) și sulfatul de cupru care în cantități mici sînt acceleratoare ale fermentației lactice, în cantități mai mari opresc fermentația.

Cit privește compușii chimici ai celulelor, ei sînt mai greu de găsit ca atare. În adevăr, noi nu analizăm decît celule moarte, prin urmare modificate chimicește. Reactivii cei mai puțin energici, după cum conchide Lambling, ca apa, alcoolul, eterul, sînt suficienți pentru a aduce dedublarea constituanților chimici instabili.

Cu toate acestea sînt compuși care s'au găsit constant atît în celulele animale cît și în cele vegetale. Dintre acestea numărăm: proteidele, albuminele, globulinele, grăsimile, lecitinele, colestera, glicogenul, apa, sărurile minerale, diastazele. Acestea din urmă se pare că nu lipsesc din nici o celulă, fiind necesare ca și elementele catalizatoare operațiilor chimice de nutriție. Acești compuși formează și ei diferite categorii. Astfel ca material de rezervă vom enumera grăsimile și glicogenul, ca rezidii ale travaliului celular, ureea, acidul uric, bazele purice, acidul lactic, etc., ca material specializat, însărcinat cu un travaliu celular, hemoglobina (agent de transport al oxigenului în organism) la om, clorofila la plante (instrument de sinteză vegetală) etc.

Lambling face o observație foarte importantă relativ la materiile proteice ale celulei. Astfel, referindu-se la constituția oului, spune că albuminele și globulinele, care intră în albușul acestuia, au rolul secundar de rezerve nutritive pe cînd nucleo-proteidele care intră în gălbenuș, de unde lipsesc cei doi compuși de mai sus, sînt adevărați compuși formativi.

Folosind toate aceste corpuri, aranjate în grupări mai mult sau mai puțin simple, celulă face în mod onorabil față necesităților ei biologice. Dacă printre procesele vitale care se petrec în celulă, căutăm pe cel care caracterizează, sau mai bine zis care rezumă în el viața, fără a ezita mult, vom numi că atare nutriția, descompusă în operațiile ei mereu reînnoite: asimilația și desasimilația. Nutrindu-se, celula se mărește după legea lui Spencer, care ne arată că suprafețele cresc proporțional cu patratul

(S^2), iar volumele proporțional cu cubul (V^3). Aceasta revine la a spune, că pe cînd volumul e de 8 ori mai mare, suprafața e de 4 ori mai mare. Celula nu poate crește nedefinit. Mărimea ei este limitată de formația membranei, care dela un timp n'ar mai putea-o cuprinde.

Fenomenele componente ale nutriției celulare se reduc, dacă scrutăm lucrurile mai de aproape, la schimburi chimice. Dar spunînd acestea se pare că ne hazardăm puțin, căci viața, viața celulară, știm cu toții, comportă ceva în plus.

Comparînd fenomenele fizico-chimice cu fenomenele vitale, fiziologistul Gley spune, că numai instrumentele prin care ele se manifestă se deosebesc. Forțele puse în joc și rezultatele atinse sînt de amîndouă părțile aceleași, dar modul în care se combină aceste forțe în celula vie e deosebit. Aceasta revine la a spune, că nu există fenomene vitale, *ci procedee vitale*. E drept, sînt fenomene vitale care scapă unei explicări fizico-chimice, dar nu e mai puțin adevărat, că o mulțime de fenomene biologice celulare au fost explicate pe această cale. N'avem decît să ne gîndim la rezultatele la care a ajuns recent biochimia. Cel care voește să pătrundă mecanismul proceselor celulare se lovește totdeauna de chestiuni, care aparțin fizicei sau chimiei. Astfel dintre aceste chestiuni e suficient să numărăm: acțiunile catalitice, starea coloidală, fenomenele diastazice, osmoza (fenomenele de permeabilitate ale membranelor celulare) etc.

Ceia ce caracterizează între altele celula vie este și faptul că ea face *deodată* mai multe operațiuni chimice. Astfel celula ficatului transformă glucoza în glicogen și glicogenul în glucoză, face cu ajutorul aminoacizilor sau sărurilor amoniacale, ureea, scoate din hemoglobină grupul feruginos și face bilirubina, fabrică din acid colalic și taurină, pe de o parte, acid colalic și glicocol pe de altă parte, acizii biliari, oprește corpii toxici sau îi reduce la corpuri inofensive organismului etc.

Am înșirat aici, numai o parte din funcțiunile pe care le îndeplinește *simultan* celula hepatică, pentruca să arătăm în treacăt complexitatea proceselor celulare. Hofmeister de partea lui afirmă, că nimic în histologia celulei nu arată, că unele celule ar face uree, altele glicogen ori glucoză, altele ar avea rol antitoxic, etc.

Trecînd la altă ordine de idei, ne vom întreba pentruce celula care este înconjurată totdeauna de lichide nu se desagrăgă? Aceasta ține de starea coloidală a ei, la condiții, ca spre ex: concentrația salină mereu reînnoită și mereu aceeași, dacă putem să zicem astfel, care face ca acest coloid să rămînă totdeauna în stare de gel. Am omis să amintim la compoziția celulei rolul precumpănitor pe care îl joacă aci apa. În substanța vie apa e o parte integrantă și dacă o celulă se usucă, ea moare sau funcțiunile vitale încetează pentru un timp, spre a reapărea mai tîrziu în prezența apei. În adevăr, știm că multe seminte

de plante conservă zeci și sute de ani în anumite condiții la stare de uscăciune funcțiunile vitale, în mod latent. Același fenomen, dar de o durată mai scurtă, se observă la unele organisme inferioare ca infuzorii, bacterii.

Sub ce formă se găsește apa în celule? Nu se știe nimic precis. În orice caz, apa nu pare a se găsi în celulă ca într-o substanță spongioasă, căci prin mijloace mecanice, ca spre exemplu exprimarea forte, ea nu se poate scoate. Tot astfel nu se prezintă sub forma apei de hidratare a sărurilor anorganice. Cu cea mai mare probabilitate, ea este reținută între moleculele ori grupele moleculare care formează substanța vie.

În ce privește structura moleculară a substanței vii, putem spune, că ea e diferită la celulele unor organe. Astfel știm că protoplasmă celulară refractă lumina mai puternic ca apa. De asemenea se știe, că protoplasmă este monorefrigentă. Totuși unele forme de substanță vie sînt birefrigente. Această proprietate a observat-o mai întăiu Boeck la fibrele musculare striate. De aici se impune concluzia, că celulele acestor fibre au o structură moleculară diferită de a altor țesuturi. Așa dar, să nu credem că toate protoplasmele sînt de aceeași compoziție și că e suficient a fi analizat una, pentru a le cunoaște pe toate. Unii au dat chiar formula chimică pentru unele feluri de protoplasmă. Printre mulți cităm pe celebrul Emil Fischer (care a preparat pe cale sintetică amino-acizii), pe Miescher și Schützenberger. Dar dacă ni s'a dat formula chimică a protoplasmei (molecule gigantice, formate din agregate de mai bine de 2000 atomi), nu ni s'au spus tot atit de precise lucruri asupra fiziologiei, asupra biologiei celulare. Era de așteptat lucrul acesta, căci dacă legile fizice se exprimă prin formule simple, legile fiziologice comportă formule cu mult mai complexe. În adevăr, după cum observă Leclerc du Sablon există un paralelism între legile fizice și cele fiziologice, dar pe cînd pentru primele, legile sînt formule simple, legile fiziologice nu pot fi reprezentate decit prin curbe empirice ori tablouri de numere.

Progresul cel mai remarcabil în fiziologia celulară a fost adus desigur de studiul fermenților sau al diastazelor, care sînt, cum se exprimă Lambling, instrumentele travaliului chimic al celulei.

Dacă ne întrebăm, care e caracteristica fermenților, vom răspunde cu Pasteur, că nu există proporție între greutatea agentului, adică a fermentului și efectul produs. Între fermentul drojdiei de bere și cantitatea considerabilă de zahăr transformat în alcool și acid carbonic ($C_6H_{12}O_6 = 2 C_2H_5OH + 2 CO_2$) există o disproporție așa de mare, încit dezvoltarea fermentului a trecut mult timp neobservată.

Fermenții, această bază a vieții, cum îi numește Duclaux, sînt de natură coloidală și atit de aderenți de protoplasmă celulară încit numai cu mare greutate sînt separați la presiuni

mari prin curentul exosmotic. În plus, ei sînt *specifici*, adică adaptați fiecare din ei la atacul unui singur corp de natură organică ori al unui grup de corpuri. Acest lucru face că în aceeași celulă ei să fie foarte numeroși. Astfel *aspergillus niger* în prezența lactatului de calciu dă o invertină, ca ferment,—iar în prezența laptelui dă o presură (care coagulează laptele) și o casează (digeră caseina). După nevoile lor, celulele sînt capabile să secreteze fermenții care convin noilor lor condiții biologice. Cele mai mici schimbări în constituția mediului aduc după ele schimbări de diastaze. Acești agenți stau în stare de prodiastaze sau profermenți, inactivi, până ce o schimbare a mediului îi aduce în stare de diastaze sau fermenți activi. O aceeași acțiune poate aduce la activitate unii fermenți, iar altora să le anihileze efectul. Astfel Hofmeister a arătat că în lungul tubului digestiv se petrece o întreagă serie de acțiuni diastazice, legate unele de altele. Ceiace se petrece pe o scară întinsă în tubul digestiv, se poate petrece în mic în corpul celulei.

După cum arată numeroși autori, acțiunile diastazice care se petrec în celulele corpului uman sînt foarte puternice. În adevăr, știm că un adult distruge în 24 de ore 100 gr. albume, 75 gr. grăsimi și 350 gr. hidrocarbonate, adică mai bine de 500 gr. substanțe organice. Dacă ni s'ar cere să distrugem *in vitro* aceste substanțe, am avea nevoie de reactivi energici și de o temperatură cu mult mai ridicată de 37°. În plus cînd individul efectuează un lucru mecanic greu, cantitățile de alimente necesare cresc proporțional și deci și acțiunile diastazice devin mult mai intense.

Dintre mijloacele ce acționează asupra vitezei unei reacții, organismul după cum a arătat Ostwald, nu posedă decît *cataliza*. Numeroșii catalizatori din celule, catalizatori care nu sînt decît diastazele, efectuează fără să aibă nevoie de temperaturi ridicate, ca cele din vitro ori de concentrația corpilor, care lucrează unii asupra altora,—toate procesele chimice din celulă.

De aici vedem ce mare importanță au în biologia celulară diastazele. Nu pe nedrept Duclaux le-a numit baza vieții. De partea lui, Lambling observă, că diastazele sînt instrumentele de apărare ale celulei. Astfel cînd introducem în sîngele unui animal substanțe proteice împrumutate dela o altă speță sau substanțe care chiar dacă n'au acest caracter sînt însă străine construcției normale a singelui, ca zaharoza, atunci celulele organismului se apără contra acestei ingesii printr'o veritabilă digestie intra sanguină, făcută cu ajutorul diastazelor. Substanța străină a făcut să apară în plasma singelui aceste diastaze, care cu timpul dispar.

Trecînd la altă ordine de idei, vom spune că întocmai ca și individul, celula prezintă în cursul vieții ei o evoluție: se naște, crește, îmbătrînește și moare.

Dealtfel după cum remarcă Gley, evoluția caracterizează

toate elementele organizate. Intocmai ca și individul, celula prezintă o perioadă de senilitate inevitabilă și desigur că senescența primului e legată de senescența celeilalte. Curba evoluției cu perioadele ei este înscrisă în mod imutabil încă dela nașterea ei în structura intimă a celulei. Ca și întreg organismul, ea este în continuă alternanță de uzură și reparație, până cînd în cele din urmă bilanțul e rupt în favoarea uzurei. Claude Bernard a rezumat printr'o formulă în aparență paradoxală acest dublu fenomen de uzură și reparație: La vie c'est la création (adică travaliu de organizație și de reparație), la vie c'est la mort (uzura, distrucția, necesar legate de orice manifestare vitală).

Am examinat și am discutat în mod cu totul elementar câteva din chestiile care ni se înfățișează în studiul biologiei celulare. Am văzut ce mare importanță are în acest studiu chimia, sau mai bine zis biochimia celulei. Bichat, fondatorul anatomiei generale și creatorul științei țesuturilor, cum îl numește Lambling, a considerat fenomenele vitale ca rezultatul activității speciale a diferitelor țesuturi. Mai tîrziu, după ce microscopul arată elementele țesuturilor, celulele, ca o complectare a fiziologiei țesulare, avem fiziologia celulară. Dacă ne întrebăm, de ce fiziologia celulei nervoase e diferită de aceea a unei celule glandulare—secretorii, ori a unei celule musculare, desigur că va trebui să luăm în considerare biochimia diferită a acestor celule, alături de histologia fină.

O categorie de probe care ne arată multiplicitatea felurilor de structură și de compoziție chimică celulară sînt și reacțiile diferite de colorare ale celulelor. Unii sînt coloranții electivi ai celulei nervoase și alții ai fibrei conjunctive ori musculare. Cînd celula moare, compoziția ei chimică se schimbă. Ca probă avem faptul, că multe materii colorante nu se prind, nu colorează decît celulele moarte. Printre acești coloranți cităm carminul de indigo, albastrul de anilină, etc. Ei sînt așa numiții *coloranți nevitali*. Cu totul altfel se comportă coloranții bazici și sărurile derivate din ei. Cităm ca exemple, albastrul de metilen, roșul neutru, albastrul de toluidină, albastrul de Nil, tionina, safranina, etc. Am putea merge mai departe cu enumerarea acestor ultimi coloranți, care se prind sau mai bine zis pătrund în celule vii. Am voit numai să arătăm că reacțiile chimice care se fac cu coloranții în celulele vii și în celulele moarte și cărora se datoresc nuanțele de colorare așa de multiple, sînt diferite dela un fel de celule la altfel de celule. Nu mai amintim de microbi, ale căror reacții colorante sînt așa de variate. Știm astfel, că reacția de colorare a lui Gram e cînd pozitivă, cînd negativă, după microb (astfel gonococul e Gram negativ; pe cînd pneumococul ori bacilul difteric al lui Löffler e Gram pozitiv). Spirochetul palid al lui Schaudin—Hoffmann, agentul sifilisului, e foarte greu de colorat, atît izolat (procedeul Giemsa), cit și—mai ales,—în țesuturi (procedeul cu nitrat de argint al lui Levaditi).

Totul arată multiciclitatea de structură și de chimism a celulelor. Nimic nu poate întrece în importanță chestia cercetărilor microchimice. Moleculile diferitelor feluri de protoplasmă fiind multiple și fiziologia celulară, în consecință fenomenele vitale, vor fi multiple.

Aproape tot progresul în studiul celulei se datorește microscopului, adică unei metode de observare directă. Aici a fost punctul de plecare. Inducția nu a făcut decît să stabilească o serie de legi, care nu sînt decît expresia generalizată a lucrurilor observate direct. Tot progresul în biologia celulară a venit din observație și experimentare. Cu ce mare dreptate observă Bacon, că adevărul este exterior nouă și nu în noi. El este expresia cunoștinței științifice, este independent de persoana noastră și trebuie să fie același pentru toți. Pentru timpurile noastre rămîn totdeauna valabile cele spuse încă demult de înțeleptul Montaigne relativ la adevărul științific și la legile formulate de oameni: *La verité doit avoir un visage pareil et universel. Il n'est rien subject à plus continuelle agitat on que les loix.*

Datele experimentale asupra biologiei celulare au fost și ele supuse la o mulțime de interpretări din partea cercetătorilor. În mulțimea acestor rezultate, supuse mai mult sau mai puțin discuției, rămîn în orice caz în picioare o serie de fapte care vor servi ca jaloane în viitor pentru explorarea studiului biologic al celulei.

Să nu se uite, că în biologie mai mult ca în alte discipline se verifică celebra comparație a lui Spencer: cu cît sfera luminoasă a științei se mărește, cu atît zona de întuneric, de necunoscut dimprejurul ei, crește.

Doctor Tudor Dumitrescu

Cronica socială

Construcțiile populare

Dela războiu problema locuinților a devenit deosebit de acută la noi, ca și în alte țări de altfel. O parte însemnată din populația orășenească—chiriași și proprietari—trăește, de ani de zile în aproape permanentă agitație.

Intreaga această mișcare, la care cu toții asistăm, se desfășoară însă aproape numai în jurul *problemei chirilor*. Avem astfel acum organizații permanente de chiriași ca și de proprietari urbani. Legiuitorul însuși s'a mărginit aproape numai la reglementarea raporturilor dintre cele două părți, îndeosebi în ce privește mărimea chirilor.

În această operă de legiferare se observă două idei călăuzitoare: necesitatea momentană,—apărarea chiriașilor,—și idealul cătră care se țintește,—„libera tranzacție“. Mai zoriți, ori mai precauți, toți legiuitorii dela războiu încoace au fost mînați de un singur gînd: O! de am ajunge mai repede la libera tranzacție! Am intra în fine „în normal“!

Ca și cînd această liberă tranzacție, această intrare în normal în ce privește regimul chirilor de locuinți, ar însemna numai decît chiar rezolvarea problemei lipsei de locuinți.

Ori iată că statisticele arată că și înaintea războiului, va să zică atunci cînd eram „în normal“ în ce privește regimul contractelor de închiriere,—aveam în orașele țării (vorbim aici numai de vechiul Regat) o lipsă de locuinți. Așa în statistica locuinților din 1912 se ajunge la următoarele concluzii (după ce se arată numărul menajelor clasificate după raportul între încăperi și persoanele care le locuiesc): „Așa dar există un număr de 116.183 menaje, reprezentînd aproape 39 la sută din totalul gospodăriilor orășe-

nești, care locuiesc în condiții rele, fără spațiul suficient, fără aer, înfățișând cartierele mizeriei și ale promiscuității atât de frecvente în aglomerările urbane“. Pentru Capitală situația apare mai bună, numărul de 14.730 menaje care trăiau în apartamente neîncăpătoare reprezentând numai 18 la sută din numărul total al gospodăriilor.

Aceasta era situația cîțiva ani înaintea intrării noastre în vîrtejul marelui războiu. E ușor de închipuit situația de acum.

Așa dar, dacă putem concede că prin libera tranzacție vom ajunge repede la „normal“,—apoi trebuie în același timp să ne dăm seama ce fel este acest „normal“.

Libera tranzacție, de sigur justificată în chip teoretic, nu rezolvă nimic. În situația de acum, d. inginer Cincinat Sfințescu, directorul Cadastrului Capitalei, considera pentru 1922 o lipsă în București de circa 45.000 locuinți mici (2—4 camere fiecare) și că într'un interval de 20 de ani vor trebui construite cam 200.000 astfel de locuinți. Cifra aceasta reprezintă o valoare de mai multe zeci de miliarde lei. Ne îndoiim că regimul liber al închirierilor va fi suficient pentru a se înfăptui această operă de construcții.

Ne ocupăm aici numai de problema dela orașe, și anume de problema locuințelor pentru clasele populare. Există însă și o problemă a locuințelor sătești, încă mai neglijată la noi decît cea din-tăiu. La țară ni se pare însă, că există mai mult o criză calitativă.

Dacă, firește considerăm și condițiile de salubritate ale locuințelor, criza apare și mai gravă la orașe.

E limpede că în această privință, a chestiei locuințelor, vremurile actuale, care ne-au adus atîtea greutăți, ne-au găsit cu totul nepregătiți atît ca legislație, cît și ca organizare în domeniul acțiunii practice. Mai mult: trebuie să recunoaștem că sîntem nepregătiți și din punctul de vedere al studierii problemei, sub diferitele raporturi, pentru a putea proceda la inaugurarea unei acțiuni sistematice în domeniul construcțiilor de locuinți.

S'a legiferat la noi, mai întăiu în 1910, prin „Legea relativă la locuințele effine și sănătoase, urmată de „Legea relativă la înființarea unei societăți comunale pentru construirea de locuinți în București“ din același an, lege modificată în 1913, 1921 și 1923. După războiu avem „Legea pentru încurajarea construcțiilor de clădiri“ din 23 Iulie 1921, a d-lui Gr. Trancu-Iași, care dovedește a fi în chip permanent preocupat de chestie. Prevederile acestei legi s'ar putea grupa: în dispoziții referitoare la încurajarea construcțiilor în general și dispoziții cu privire la locuințele anumitor categorii sociale, care au nevoie de un sprijin deosebit din partea autorității publice. Partea a doua a legii nu s'a pus în aplicare, iar mai tîrziu întreaga lege a căzut în desuetudine. La venirea în frun-

tea Ministerului Muncii a regretatului G. Mîrzescu s'a desemnat o comisie pentru revizuirea și complectarea acestei legi. Am prezentat acolo o serie de propuneri, mai ales cu privire la chestia terenurilor pentru clădiri, propuneri care nu au fost însă adoptate de majoritatea comisiei. Lucrările comisiei nu a avut nici o urmare. De altfel s'au mărginit aproape numai la introducerea în lege a unor dispoziții cuprinse în regulamentul de aplicare a legii.

Acum d. Trancu-Iași a prezentat parlamentului un nou proiect de care vom vorbi mai jos.

Am spus că partea din lege din 1921 referitoare la problema specială a locuințelor celor din clasele mai nevoiașe ale populației nu s'a aplicat nici sub ministeriatul autorului ei. De altfel legea însăși se ocupă mai mult de încurajarea construcțiilor în general.

Era aceasta concepția care domina la noi.

Se spunea: Problema locuințelor este o problemă generală de producție. De producție de case. Să se ajute, ca urmare, sporirea acestei producții, indiferent de destinația ce se dă construcțiilor și problema locuințelor populare va fi și ea rezolvată. O nevoie prea deosebită de favorizare a construcțiilor eftine nu există, căci prin înmulțirea apartamentelor, o parte din acestea vor deveni libere și vor contribui astfel la estenirea chirii.

Am protestat încă mai demult, și în repetite rînduri împotriva acestei argumentări, întru nimic justificată. Spuneam: nu se poate trata problema producției de locuinți ca aceea a producerii acelor cu gămălie, de pildă (legea cererii și a ofertei: producția sporită cînd cererea e mai mare, restrînsă cînd ea scade). Există o problemă specială a locuințelor populare, care nu poate fi înglobată în problema construcțiilor de clădiri în general. Nimic nu justifică că înmulțirea apartamentelor de lux de pildă, va aduce estenirea celor populare.

Observația aceasta o găsim verificată prin experiența de pretutindenî, consemnată în lucrările diferiților cercetători ai problemei. Astfel R. Reiss, președintele lui „Garden Cities and Town Planning Association“ scrie*: „Satisfacerea nevoilor noastre de locuinți este deci, d'fapt, o problemă statistică permanentă. Ea nu este însă numai una de cifre. Într'un anumit comitat ori oraș se poate ca numărul locuințelor să fie suficient. La cîteva cazuri a existat de curînd chiar un surplus de locuinți, acestea erau însă atît de nepotrivite pentru populația mai sărmană, încît nu existau de fapt locuinți de întrebuințat. Și chiar dacă există locuinți disponibile pentru muncitori, ele sînt poate atît de depărtate de centrele industriale că se naște aici o nouă problemă“.

* * *

Problema construcțiilor populare este o problemă pentru sine. Ea cere metode deosebite de rezolvare. Intreprinderile obișnuite ca-

* Într'un studiu publicat în *Kölner Vierteljahrshefte für Sozialwissenschaften*, I, lahrg. (1921) Heft 2.

pitaliste de construcție nu pot rezolva problema acestui soi de locuinți. Intreprinderile de capitaluri se feresc de obicei să construiască locuinți modeste pentru cei din clasele mai nevoiașe, pentru simplul motiv că aceștia pot plăti mai cu greu și numai în termen îndelungat și în rate mărunte și dese. Ar însemna ca societatea să-și imobilizeze fondurile pentru o perioadă ce începe în deobște dela 15 ani înainte.

Aceasta este cauza principală pentru care clasa salariaților și a micilor existențe suferă mai mult de lipsa de locuinți. Casa pe care și-o va construi cel din această categorie va costa relativ mult mai mult decât casa celui ce dispune de fonduri mai însemnate. Se poate ușor verifica că tocmai chiria locuinților de muncitori și funcționari, chiria locuinților mai modeste, crește mai repede.

Intreprinderile de construcții capitaliste nu pot rezolva, în cazul cel mai bun, decât partea tehnică a problemei construirilor, nu și partea economică a plății acestor locuinți ca și pe cea socială a procurării de locuinți eftine și sănatoase pentru părțile largi ale populației orașenești.

Este nevoie deci de creșterea unor întreprinderi speciale în vederea înlăturării crizei de locuinți populare.

Noua lege a d-lui Trancu-Iași vrea să dea o atenție deosebită sprijinirii efective a construcțiilor populare. *

Legea vorbește de locuinți „economice”. Definirea acestui termen o face după două criterii.

1 Intră în această categorie: a) funcționarii și pensionarii publici precum și ostașii care au participat la războiul de întregirea neamului și b) persoanele care nu au un venit mai mare de 300.000 lei anual, stabilit după rolul fiscalului.

Se avantajează deci funcționarii publici. Cum legea prevede și sprijin financiar,—aceasta însemnează că se trece asupra contribuabililor o sarcină ce revine autorităților publice (salarizarea suficientă a personalului lor). Pentru ceilalți, se ia ca criteriu venitul. Este de sigur criteriul just. Avem numai o complectare de făcut. Spuneam în această privință într'o broșură apărută nu demult** : „Criteriul cel mai just ni se pare a fi venitul și anume *favorizându-se venitul din muncă*. Muncitorii, la care s'ar adăoga și micii meseriași, funcționari și pensionari publici și privați”. În fine :

* La noi se vorbește după terminologia franceză de „locuinți eftine și sănatoase”. În Italia se vorbește de „case popolari ed economiche”. Noul proiect dela noi adoptă termenul de „locuinți economice”. Credem că poate fi acceptat termenul de locuinți „populare” ca indicind suficient de precis de ce anume categorie de locuinți este vorba.

** *Problema locuinților populare. Institutul economic românesc, București, 1927.*

Invalizii din războiu și moștenitorii celor morți pe câmpul de luptă. *Firește că și la aceste din urmă categorii se va fixa maximul de venit*.*

Asupra cifrei venitului, fixată la 300.000 lei anual, e greu să te pronunți. Facem aici, însă, două observații: a) In nestabilitatea actuală a puterii de cumpărare a monetei naționale, ca și în nestabilitatea veniturilor, sistemul fixării prin legea maximului de venit apare drept prea rigid; b) Statistica veniturilor impuse de fisc, pentru anumite categorii de contribuabili mai ales, arată că în foarte multe cazuri sînt stabilite venituri derizorii.

2 Dar legea mai prevede o îngrădire: Construcțiile trebuie să fie „economice”. Expunerea de motive a d-lui Gr. Trancu-Iași, ministrul Muncii, explică: „O locuință poate să fie economică prin dimensiunile ei, prin suprafața clădită și prin numărul și distribuția încăperilor; mai poate fi calificată ca economică și prin costul ei de construcție sau prin valoarea ei locativă. Criteriile de apreciere sînt numeroase și variate. De aceea am dat în atribuția consiliului de administrație al Casei Construcțiilor de a stabili, dela caz la caz, dacă și cînd o casă are caracterul de «economică»”.

Dispoziția aceasta e într'adevăr cuprinsă în art. 95 (atribuțiile consiliului de administrație al Casei Construcțiilor); art. 10, al legii însă impune ca clădirile să fie construite în grupe sau serii și „eventual să întrebunțeze, în locul materialelor obișnuite, care ar fi prea costisitoare, alte materiale mai eftine”.

Legea din 1910 relativă la locuințele eftine și sănătoase prevedea o valoare maximă pentru construcții (8.000 lei pentru București și 6.000 lei pentru restul țării. De asemenea chiria locuințelor să nu treacă peste 5 la sută la capital, plus cota de amortizare. După războiu s'a prevăzut că valoarea maximă a construcției se va fixa prin Decret Regal, după propunerea Ministerului de Interne).

În broșura amintită găseam că criteriul cel mai potrivit ar fi numărul încăperilor pe locuinți, la fixarea acestui număr urmînd să se țină seamă de nevoile deosebite ale familiilor numeroase. Proiectul Trancu-Iași nu poate admite acest criteriu, din pricina altei dispoziții cuprinse acolo, care dă preferință construirii de imobile care vor cuprinde, pe lîngă locuința împrumutatului și a familiei lui, încă unul sau mai multe apartamente, care urmează a fi închiriate. Este aceasta o inovație, legislația în materie de locuinți eftine impunînd de obicei tocmai contrariul: beneficiarul să nu clădească decît pentru nevoile de locuit ale sale și ale familiei. Justificarea dispoziției de mai sus o dă chiar articolul respectiv: o mai bună garantare a plăților anuităților de amortizare.

* În Italia s'a adoptat drept criteriu: cei care sînt supuși asigurărilor obligatorii; în Belgia: uvrierii; în Anglia: clasele muncitoare; în Olanda muncitorii și meseriașii; într'un însemnat număr de state: invalizii de războiu.

* * *

O acțiune bine organizată pentru construirea de locuințe trebuie să înceapă—în chip firesc—cu chestia terenurilor de construit. Specula are un câmp liber de dezvoltare cînd este vorba de terenurile urbane. Este deci nevoie de o intervenție a autorității publice,—în cazul acesta: municipalitatea,—care printr'o *politică funciară rațională* să asigure o echitabilă repartiție a terenurilor și să facă imposibilă împiedicarea liberei dezvoltări a vieții economice în orașe, de către posesorii de terenuri.

De aceea un mare număr de state a legiferat de timpuriu dreptul de expropriere a terenurilor urbane necesare construcțiilor de locuinți.* La noi cu prilejul discutării în Parlament a legii din 1921 a d-lui Trancu-Iași, s'a susținut de către juriști de seamă (D. Alexandresco, Al. Constantinescu) că există posibilitatea expropriării terenurilor urbane, în scopul construirii de locuinți eftine și sănătoase, chiar pe baza vechei constituții.

Avem nevoie de terenuri întinse pentru noile construcții trebuitoare. Ar fi două căi de urmat:

1 Mărirea razei orașelor. Adolf Weber scrie, foarte just, undeva: „Pentru unii, problema locuințelor este o problemă de poliție, pentru alții o problemă a prețului de cost al construcțiilor; aici se vede în chestia locuințelor o chestie de salarii, dincolo una de credit; în timpurile mai nouă, a dobîndit mulți adepți formula: „problema locuințelor—o problemă a mijloacelor de comunicație“. În toate aceste formule zace o bună parte de adevăr și suficient de multă exagerare; totuși dacă ași fi forțat să aleg, ași accepta fără rezervă ultima soluție: *problema locuințelor o problemă a mijloacelor de transport*. Dacă este vorba să mărești oferta de terenuri urbane, aceasta o poți face prin aducerea, cu ajutorul „șinelor de fier“, a ogoarelor dela periferia orașului, mai în spre centru, transformîndu-le astfel în terenuri de construcții. Nu terenurile sînt mișcătoare, ci oamenii care își clădesc locuințele pe aceste terenuri**.

La noi e greu de realizat acum o mărire a razei orașelor, din pricina costului lucrărilor edilitare cerute de această mărire: străzi, canale, apă, lumină, apoi serviciul de întreținere al străzilor, piețe, paza polițienească etc.; și apoi mijloacele de comunicație (în primul rînd tramvae rapide și eftine) de care vorbea Adolf Weber; și așa lungimea actuală de străzi nu poate fi întreținută după toate cerințele igienei. (Avem încă, în chiar capitala țării, lungimi însemnate de străzi necanalizate și chiar nepavate și neluminate).

* Amănunte în articolele noastre din revista *Independența economică*, An. V, No. 7—8 „(Problema terenurilor urbane)“ și No. 9 „(Răspuns d-lui A. G. Ioachimescu)“.

** A. Weber, Die Grosstadt und ihre sozialen Probleme.—II-te Auflage, Leipzig, 1918.

2 Nu ne rămîne deci decît a doua soluție : utilizarea cît mai intensă a terenurilor din raza actuală a orașelor. Terenurile virane, atît de numeroase la noi, apoi porțiunile de curte neclădite trebuiesc cît mai grabnic acoperite cu clădiri.* Am văzut că în mai toate țările există dreptul de expropriere a acestor terenuri. La noi, noua lege prevede : „Proprietarii care posedă terenuri virane, susceptibile de a se construi pe ele locuinți, sînt obligați ca, pînă la 1 Ianuar 1930, să construiască. Dacă pînă la această dată nu vor construi, terenurile lor virane vor fi supuse la un impozit de 10 la sută peste impozitul prevăzut în legile existente pentru terenurile virane. Vechea lege a d-lui Trancu-Iași prevedea un impozit de 2 la sută, 1 la sută și 0,50 la sută după numărul locuitorilor comunei urbane respective. Referitor la acest impozit, scriam:** „Impozitul acesta este o inovație. El nu are caracterul impozitului asupra plus-valutei care înțelege să reducă în folosul colectivității plus-valuta terenurilor urbane de care acum posesorul lor se folosește singur. Impozitul din legea Trancu-Iași vrea să însemneze o forțare a proprietarilor acestor terenuri pentru o grabnică acoperire a lor cu clădiri. Impozitul acesta înlocuiește adică exproprierea. Pentru aceasta e însă nevoie ca el să fie suficient de apăsător pentru a nu putea fi suportat. Prezintă însă în orice caz pericolul ca terenurile să intre în mîna speculatorilor, ceiace în chip firesc le va scumpi“.

E foarte bine venită deci sporirea impozitului la 10 la sută. Ne păstrăm totuși convingerea că fără o politică rațională funciara a municipalităților, uzînd de dreptul de expropriere, problema terenurilor urbane nu va putea fi rezolvată. Noua lege impune Statului, județelor, comunelor de a vinde pentru construire de locuinți economice parcele din terenurile lor virane, fără a prevedea însă sancțiuni pentru neexecutare. Prețul va fi de două ori prețul din 1916.

Constatăm că la noi, primăriile s'au deposedat cam prea ușor de terenurile de care dispuneau, pentru a fi cedate pentru fel de fel de scopuri. În București s'au vîndut, pe preț infim, terenuri Societății Comunale de locuinți eftine care n'a putut însă să le acopere cu construcții.

Conducătorilor orașelor noastre le amintim rezoluția votată la *Congresul Internațional de Higienă și demografie*, întrunit la Berlin în 1907, prin care se constată :

„Că nodul chestiei locuinților în marile orașe rezidă în considerarea terenurilor ;

„Că pentru combaterea efectelor speculării terenurilor urbane este de multă importanță ca municipalitățile, cărora le incumbă apă-

* În 1912, densitatea populației orașului București era de 62,05 locuitori pe hectar, în vreme ce densitatea micilor orașe franceze varia între 100 și 200 locuitori la hectar, iar micile orașe germane, englezești aveau densități și mai mari.

** În broșura mai sus citată asupra locuinților populare.

rarea intereselor superioare de igienă publică, să-și asigure posesiunea unor remarcabile întinderi de terenuri pe preț efiin, pentru a le utiliza în modul cel mai potrivit, după împrejurările particulare ale fiecărei țări în vederea ameliorării raționale a condițiilor de locuit*.

O întinsă utilizare a terenurilor pentru construcții se obține apoi prin clădiri cu etaje numeroase. Noul proiect ca și vechea lege a d-lui Trancu-Iași prevede în această privință, dispoziții referitoare la dreptul de proprietate pe etaje sau pe apartamente, avînd toate atribuțiile recunoscute de legi acestui drept. E desigur o prevedere binevenită. Trebuie să notăm însă că experiența în această direcție a „Societății Comunale pentru locuinți efiine din București” nu a reușit.*

* * *

Legiuitorul se străduiește să ajute la efiinirea costului de construcție și să facă ca prin unele avantagii acordate celor care construiesc să intensifice activitatea în acest senz.

Noua lege acordă în primul rînd ușurări fiscale. Aceste ușurări se referă la toate imobilele noi ce se vor construi în baza legii, ca și cele construite în baza legii de încurajare a construcțiilor din 23 Iulie 1921.

În această privință legea dispune:

1 Veniturile imobilelor nouă nu vor intra în calculul venitului supus impozitului global, și

2 Imobilele acestea vor fi scutite pe timp de 10 ani de acest impozit și de toate impozitele către Stat, județ și comună, pe alți 5 ani vor fi scutite de 75 la sută din aceste impozite și, în fine, pe alți cinci ani de 50 la sută.

Notăm că impozitele acestea se referă la orice fel de construcții, nu numai la cele economice.

Legea relativă la locuințele efiine și sănătoase din 1910 acordă o ușurare foarte importantă: „Construcătorul de acest fel de case va plăti comunei numai jumătate din valoarea lucrărilor de edilitate impuse prin legile și regulamentele comunale celor care deschid strade pe terenuri, particulare”. Avantagiul acesta foarte însemnat pentru construcțiile în grupe, pe terenuri întinse,—de care se bucură Societatea comunală de locuinți efiine din București, a fost acordat, după multă trudă din partea solicitanților, și unei cooperative de locuinți a funcționarilor Ministerului de Do-

* Darea de seamă a Societății pe anul 1925 comunică: „Aceste apartamente, deși executate în condițiile cele mai bune, fiind prevăzute cu tot confortul modern, se plasează cu greu, cumpărătorii romîni nefiind obișnuiți, de a locui în asemenea condiții ca proprietari. Aceste dificultăți ne opresc să mai continuăm terminarea proiectului început.

menii. De altfel legea din 1910 fiind o lege generală, orice organizație va construi în condițiile legii, are dreptul de a se folosi de această ușurare.

Ar fi fost bine ca dispoziția să se fi introdus și în noua lege de încurajare a construirii de locuinți. Ca avantajul să fie real, e nevoie firește de bunăvoința municipalității.

Legea din 1910 mai prevede scutirea de taxele comunale pentru construcții de locuinți eftine. Noua lege acordă numai o reducere la jumătate a acestor taxe pentru asociațiile în vederea construirii de locuinți economice.

Legea ministrului Muncii vrea să impue anumite norme, în vederea de a se obține construcții „într'adevăr economice” și anume: a) (constructorii) „eventual să întrebuințeze în locul materialelor obișnuite care ar fi prea costisitoare, alte materiale mai eftine, dovedite prin experiențe sau prin studiile specialiștilor, că îndeplinesc condițiile de trăinicie, rezistență și igienă, ca și materialele obișnuite”; b) casele să fie construite în grupe sau serii, după tipuri stabilite prealabil de Casa Construcțiilor de acord cu societățile constructoare” și c) „planurile și devizele caselor economice vor fi supuse pentru cercetare, verificare și aprobare la Casa Construcțiilor”.

Legea nu ia însă nici o măsură în vederea eftenirii materialelor de construcții. Legea din 1921, prevedea oarecare dispoziții în acest senz, de pildă întâietate și reducere de taxe pe C. F. R., S. M. R. și N. F. R. pentru transport de materiale și lucrători în grupe; tot așa se acordau avantajile legii pentru încurajarea industriei naționale la importul mașinilor și uneltelor necesare a fi utilizate la șantierele de construcții.

Problemei trebuie să i se acorde cea mai mare însemnătate.

Asupra dispozițiilor noii legi repetăm aici observațiile făcute mai înainte, cu diferite prilejuri:

1 În privința eftenirii materialelor de construcții:

După războiu s'au făcut pretutindene încercări, unele reușite, de a se crea materiale speciale economice pentru construcții. Nu toate materialele sau tipurile de construcții acceptate într'• țară, pot fi însă aplicate și în toate celelalte țări. Așa nu au reușit în Franța metodele de construcție americane (beton, sticlă), iar la noi n'au avut efect metodele cehoslovece în lemn.

Trebuie deci căutat, în primul rînd, de a se da posibilitatea celor din clasele populare ce-și clădesc un cămin să-și procure materiale obișnuite în țară pentru construcții de case (cărămidă, var, ciment, lemnărie) în condiții cît mai avantajoase.

În Belgia, de pildă, „Societatea Națională de locuinți eftine” a creat—subt forma unei societăți cooperative,—un *Contoar național de materiale*, care livrează societăților locale sau regionale de locuinți populare materiale de construcție pe prețul cel mai eftin posibil.

La noi, s'ar putea utiliza cooperativele pentru exploatarea pădurilor, ca și carierele cooperative de var și piatră, cărora Statul

le-ar putea acorda avantajii deosebite cu obligația de a preda, pe prețuri reduse, o parte din produsele lor cooperativelor de locuinți. De asemenea Statul și comunele pot pune la dispoziția cooperativelor terenuri pentru înființarea de cârmidării, exploatare de prundișuri etc.

2 Expunerea de motive a noii legi cuprinde câteva cifre asupra scumpetei mîinii de lucru. Legea însă nu abordează problema. Evident că este aici o chestie prea complicată, care nu poate fi soluționată prin dispoziții legale.

Aici nu există decît o cale: sprijinirea organizațiilor de muncă în comun ale muncitorilor din ramura construcțiilor, pentru înălțurarea întreprinzătorilor intermediari. În Italia sînt cunoscute cooperativele „di braccianti“, în Anglia, în Germania, în Austria și în alte țări s'au constituit, mai ales dela războiu, organizații de o formă nouă, cunoscute mai ales sub denumirea de *ghilde de construcții*: „Building Guildes“, „Soziale Baubetriebe“, „Bauhütten“. La noi avem cooperativele de construcții formate din meseriași și muncitori constructori, care sînt însă întreprinderi economice cu capital propriu.

3 Trebuie aplaudată dispoziția legii de a se avantaja construirea de case în grupe și după tipuri. În felul cum e redactat textul respectiv ar reeși însă că numai astfel de construcții vor fi finanțate de Casa Construcțiilor, ceiace credem că nu este în intenția legiuitorului.

Legea abordează aici o problemă importantă. Avantagiul construirii în grupe de locuinți este evident. Se obișnuște la noi, ca de altfel și în străinătate în primele începuturi ale acțiunii,—de a se constitui tipuri uniforme în cartierul construit, ceiace-i dă, în chip firesc, un aspect monoton și trist. E nevoie de o cît mai mare varietate. Economia se obține totuși, în cea mai mare măsură, prin aceia că elementele (uși, ferestre, grinzi, etc.) sînt de un tip uniform, ceiace permite producția lor în massă, deci pe un preț mai redus.

Aranjamentul locuinții însă variază pe cît cu puțință. Firește că nu e posibil a avea întotdeauna un plan deosebit pentru fiecare locuință, ceiace ar scumpi construcția, dar există o serie de posibilități de a combina tipurile, de a aranja grupuri de locuinți și mai ales mult-pușina ornamentație exterioară existentă.

* * *

Problema financiară este, de sigur, latura cea mai dificilă a acțiunii în vederea rezolvării crizei de locuinți populare.

Pretutinden Statul ca și municipalitățile au intervenit cu credite însemnate. La fel casele de economie, casele de asigurări sociale ca și alte case publice și-au plasat o parte din fonduri în astfel de împrumuturi. În unele țări Statul ia asupra sa sarcina

plății unei părți din dobînzile și ratele de amortizare. În Belgia s'au acordat prime de încurajare celor care construiesc. De asemenea în multe părți, Statul garantează plata anuităților la împrumuturile contractate în scopul construirii de locuinți populare.

La noi, legea din 1910 relativă la înființarea unei societăți comunale pentru construirea de locuinți eftine în București, lege modificată în 1913, 1921 și 1923, autoriză societatea „a înlesni proprietarilor împrumuturi ipotecare în primul rang în obligațiuni de ale societății comunale, socotite pe valoarea lor nominală plătibile prin anuități, purtînd o dobîndă de cel mult 5 la sută pe an, pentru a garanta prețul locuinții achitat de societatea comună”. Legea mai prevede, pentru a ușura plasarea obligațiilor societății comunale,—că atît disponibilitățile Caselor de Depuneri, Caselor de Economie ale Statului, averile minorilor, interzișilor, dotele, să se poată plasa în obligații ale acestei Societăți. Societățile de asigurare asupra vieții sînt obligate ca cel puțin jumătate din sumele prevăzute în art. 147 din codul comercial să le plaseze în aceste obligații.

Pe baza unei legi din 1923, obligațiile garantate de Stat pe care le emite Societatea comună se urcă la 200 milioane lei. În bilanțul pe 1925, găsim postul obligații în circulație cu 81.830.000 lei.

Legea pentru încurajarea construcțiilor din 1921 prevedea creierea unei *Casa a construcțiilor* care trebuia să emită obligații, garantate de Stat. Legea dispunea că în acest fel de obligații se vor plasa, în parte, fondurile Casei Pensiiilor a Statului, ale Casei Asigurărilor Sociale, precum și ale oricărei instituții care capitalizează în rentă.

Se știe că această Casă nu a luat ființă. Legea de acum prevede din nou înființarea „Casei Construcțiilor”, funcționînd pe lîngă Ministerul Muncii, Cooperăției și Asigurărilor Sociale, și care are să facă și finanțarea construcțiilor. Pentru aceasta servește „Fondul pentru construirea de locuinți”, care se formează: a) o taxă de 1 la sută asupra valorii imobilelor noi cărora li se acordă scutire de impozite; b) din sume înscrise în bugetul general al Statului; c) subvențiile municipiilor, comunelor, și județelor; d) împrumuturi contractate, eventual, de cătră stat în scopul construirii de locuinți; e) sumele provenind din înființarea și concesionarea unei loterii pentru construcții; f) donații și legate.

În afara sumelor ce se vor încasa din impozitul de 1 la sută, —desigur, insuficiente—ar avea importanța împrumuturilor care s'ar putea contracta în străinătate în acest scop. Expunerea de motive a legii vorbește de această eventualitate.

Legea mai prevede că din sumele provenite din impozitul instituit 60 la sută se vor întrebuița la construirea de locuinți pentru funcționarii publici, restul fiind destinat pentru celelalte categorii de solicitanți de credit, adică societăților pentru construire de locuinți economice și cooperativelor construite în vederea de a procura locuinți membrilor lor.

Sumele provenite din împrumuturile ce eventual s'ar contracta în străinătate nu vor putea folosi—credem—prea mult funcționarilor publici sau particulari, muncitorilor și în genere, tuturor salariaților. Împrumuturile se vor contracta în valute forte, anuitățile urmînd a se plăti în aceeași monedă. Ori, în asemenea condiții salariații nu s'ar putea angaja decît într'unul din următoarele două cazuri: 1) Stabilizarea monedei noastre naționale; 2) introducerea sistemului salarizării mobile, în raport cu puterea de cumpărare a monedei.

* * *

În ce privește organele chemate a organiza acțiunea de rezolvare a chestiei locuinților populare, am dat următoarea clasificare.*

I.—Acțiunea directă a autorităților publice.

II.—Acțiunea privată:

a) Construirea de locuinți de cătră filantropi;

b) Construirea de locuinți pentru muncitori și funcționari de cătră patronii, proprietari de fabrici și alte întreprinderi industriale și comerciale;

c) Construirea de locuinți eftine de cătră întreprinderi capitaliste;

d) Societăți cooperative pentru procurarea de locuinți eftine;

e) Ghildele de construcții.

III.—Acțiunea combinată.

a) Sprijinirea de cătră Stat a acțiunii cooperativei de locuinți;

b) Regia capitalistă (Societăți comunale pentru construirea de locuinți eftine și sănătoase);

c) Regia cooperativă.

Acțiunea particulară — sub toate formele—s'a dovedit pretutindeni incapabilă a rezolva singură criza, și atunci s'a simțit nevoia intervenirii autorității publice. „Imprejurările mai puternice de cît doctrinele, impun în cazul de față, printr'o necesitate de neînlăturat, serviciul public al locuinților. În afară de orice considerație umanitară sau filantropică, din motive de strictă apărare internă, nația se găsește în fața obligației absolute, să asigure fiecărei familii o locuință igienică cu o chirie corespunzătoare facultății sale de plată“.**

Acțiunea directă a autorității publice — e vorba mai ales de municipalitate—nu poate însă da roade. De aceea se recurge la acțiunea combinată a celor două inițiative. La noi am văzut că s'a experimentat regia mixtă capitalistă în București. Rezultatele sînt modeste. În Franța s'au făcut încercări similare. Ca să se atingă scopul, în chip firesc, acțiunile și obligațiile emise de aceste socie-

* Broșura amintită, apărută în editura *Institutului economic românesc*.

** H. Seillère, *La crise du logement et l'intervention publique en matière d'habitation populaire dans l'Agglomération parisienne*, Paris, 1921.

tăți trebuie să producă o dobândă cît mai modestă. De aici incapacitatea lor de a atrage fonduri suficiente din public.*

Am recomandat de aceia, fie sprijinirea organizațiilor cooperative ale celor care au nevoie de locuinți, fie forma *regiei mixte cooperative*** așa cum e realizată în Belgia de către „Societatea Națională de locuinți eftine.”*** Ministerul socialist *Wauters* exprima astfel avantajile acestei forme de acțiune:

„Funcționarea organismelor speciale și independente, astfel cum sînt societățile agreate de către Societatea Națională, prezintă acest mare avantaj, de a permite o gestiune mult mai clara și mai sănătoasă decît dacă s'ar fi recurs la o gestiune directă a comunelor, în care cheltuelile referitoare la locuinți ar fi confundate cu bugetul general. Funcționarea societăților autonome, supuse controlului acționarilor lor, a cenzorilor lor și a Societății Naționale este deci o formă de organizare care apare mult superioara, din punctul de vedere al finanțelor comunale, „regiei directe“.

„Casa Construcțiilor” înființată prin legea Trancu-Iași este o instituție de Stat, alipită Ministerului Muncii, avînd însă personalitate juridică. E administrată de un consiliu numit de Ministerul Muncii, prin Decret Regal. Casa Construcțiilor administrează *fondul pentru construcții*, controlează, supraveghează și aduce la îndeplinire dispozițiile legii de încurajare.

Legea d-lui Trancu-Iași are lipsuri. Am indicat în cursul expunerii noastre, unele din ele.

Punerea în aplicare a acestei legi va însemna totuși un mare pas înainte, spre rezolvarea problemei locuințelor populare din orașele noastre. Va fi însă nevoie de o continuă activitate în această direcție. Legea din 1921 nu și-a putut da roadele în mod complet, nefiind aplicată în totul.****

D. Trancu-Iași are desigur acest merit de a fi singurul om politic dela noi care s'a străduit să legifereze după războiu în acest domeniu. În parlament și-a susținut noua lege cu multă căldură și mult optimism.

Pentru organizarea unei acțiuni sistematice și bine susținute este însă nevoie de aderarea entuziastă a tuturor conducătorilor vieții noastre de Stat.

Gr. Mladenatz

* A se vedea: *L. Bonnevaay*. Les habitations à bon marché, in „Encyclopedie parlementaire des sciences politiques et sociales”, Paris, 1919.

** *B. Lavergne*, L'ordre cooperatif (I. Les faits) 1926.

*** Pe larg în broșura noastră: „Problema locuințelor populare” unde ne-am servit de materialul comunicat de „Bureau de documentations du parti ouvrier belge” și de către „Société Nationale des habitations et des logements à bon marché” (Bruxelles).

**** Asupra construcțiilor orașenești din ultimii ani a se consulta articolul d-lui ing. *Cincinat Sfințescu*: „Activitatea constructivă a orașelor noastre în ultimii ani”, din *Monitorul Uniunii Orașelor din România* (An. II No. 1, 15 Ianuar 1925).

Miscellanea

10 Mai

Din inițiativa „Universității libere” s’au organizat anul acesta conferințe comemorative în toate capitalele de județe asupra importanței aniversării independenței noastre. De la războiu încoace e primul 10 Mai serbat cu oarecare fast. De doisprezece ani această sărbătoare națională era uitată. Și lucrul e firesc, explicabil. Războiul cel mare a eclipsat pe cel mic. Ce înseamnă o mică luptă patriarcală, aproape idilică în fundul Orientului, în care două principate uitate de lume au fost recunoscute la viață, războiul în care au luat parte la luptă cel mult două sute de mii de oameni, pe lângă marele războiu mondial, cu proporțiile sale aproape cosmice, cu zecile sale de milioane de combatanți, cu distrugerile sale imense? Și apoi nu-i ușor de uitat prima noastră unire restrînsă, pe lângă realizarea idealului național integral?

Cu toate acestea nu e drept să se uite trecutul, nu e drept să uităm vechiul zece Mai cu luminațiile și părăzile, lui naive. Dacă există o evoluție strictă, în care fiecare moment e determinat de antecedentul său, 1918 n’ar fi fost posibil fără 1877.

În toată istoria noastră nu găsim decît trei momente de afirmare a conștiinței naționale: unirea principatelor, declararea independenței, întregirea neamului. Și e de observat că toate aceste evenimente, la un popor care are o viață de stat de 600 de ani, cel puțin, s’au efectuat toate, abia în jumătatea a doua a sec. XIX. Incolo toată istoria noastră nu e decît un lung hibernaj. La această stare de lucruri au contribuit o mulțime de cauze. Bine înțeles întâiu ceva care n’a depins de noi: greutatea evenimentelor istorice, care ne covîrșeau. Dar conștiința națională nu s’a dezvoltat nu numai fiindcă am avut vecini puternici și vrăjmași. Există și cauze interne de ordin social. Deosebirea de clase era prea puternică. Numai boeri și iobagi. A lipsit totdeauna la noi burghezia, clasă intermediară care a realizat în Apus ideia de națiune. Se știe că boerimea e de sentimente internaționaliste, în orice caz e lipsită de ideia națională, fiindcă concepția ei despre stat e ori feudală, ori în cel mai bun caz patrimonială: Statul e conceput ca o moșie. Economia noastră, strict orientată până după 1829, lipsită de orice fel de caracter capitalist, se menținea la o producție pur patriarcală. Cătră jumătatea sec. XIX, capitalismul pătrunde și la noi. Ne legăm economicește de

restul Europei și pe acest substrat încep și legăturile ideologice. Boerimea e în decadență și boerinașii patruzeciopiști ajută la modernizarea, adică la democratizarea și burghezizarea noastră. Ideia națională, creație a revoluției franceze, pătrunde și ea prin canalul democratic. Un I. Brătianu, un C. A. Rosetti pricepe că modernizarea noastră trebuie făcută oricum: și atunci se creiază chiar artificial, din bugetul statului, pe cale de impozite o burghezie națională. Dar prin toate acestea ideia națională se afirmă. Ceiace e important în 1877 e că România *începe să existe*, în conștiința cetățenească.

Diferitele evenimente istorice care au urmat, nu sînt decît realizări de fapt ale unor idealuri sociale care existau. Războiul mondial ne-a găsit închegați într'o unitate. Lucrurile s'au desfășurat mai ușor și mai firesc.

Faza eroică de luptă trebuie căutată însă în urmă în preajma anului 1877.—

Cazul Gide

Din Paris vine știrea că memoriile lui André Gide, „Si le grain ne meurt”, au fost retrase din librării de editor, probabil în înțelegere cu autorul. Întrebarea cea mai firească care se impune e aceasta: de ce le-a mai publicat atunci? Mai ales că aceste memorii ca și cartea de teorie generală, publicată mai înainte, „Corydon”, nu erau de loc făcute să aducă servicii autorului.

André Gide este astăzi poate figura cea mai discutată, și în multe medii literare, cea mai cu autoritate din literatura europeană. În America, Germania și Anglia literatura cea mai tină, nu e cu totul lipsită de influența acestui scriitor și moralist. Viața sa intimă, roasă de viții adînci și totuși umane e privită de mulți cu dezgust sau dispreț, dar printre tineri e considerată cu mult interes și indulgență. Toate acestea fiindcă perversitatea lui Gide nu e decît mărturia unui adînc dezechilibru moral, care însă a făcut eroice eforturi cătră normalizarea. „Si le grain ne meurt” minunează pe lector prin justețta, prin naturalețta atitudinii autorului. Cînd cineva se decide să-și răscolească rănile și să expue publicului păcatele sale adînci ori odioase, e tentat să intre în una din atitudinile convenționale, care se întrebunțează în această circumstanță. Cînd cineva se înjosește până a face părtaș la mizeriile vieții sale intime pe orice lector, el trebuie să aibă numaidecît unul din următoarele aspecte sufletești. Unii sînt cinici. Se fălesc cu vițitul și bravează cu impertinență inconștientă opinia: e cazul destul de efitin al lui Oscar Wilde. La alții, mai demni, mai mîndri se observă o aspră resemnare. Alții înfine, e cazul multor scriitori ruși, apare revolta contra societății care e făcută reponzabilă. Atitudinea lor e o gravă acuzare adusă mediului. La Gide, nici cinism, nici resemnare, nici poză de martiraj, nici revoltă contra societății. El povestește tristele impre-

jurări ale vieții sale decăzute, cu naturaleța și calmul cuiva care ar clasifica și descrie simple fenomene. Nu se poate zări nici indignare, nici impertinență, nici umilință. Intr'un singur loc se găsește această justificare a acestor confidențe: „mettons que je fais tout cela par pénitence“. E conștiința protestantului, nevoia sa religioasă de mortificare. Aceasta trebuie să fie scuza acestor grozăvii povestite pur și simplu. Și e adevărat, că această carte de chinuri sexuale, de frământări și torturi trupești nu lasă dezgustul pe care ar trebui să-l lase asemenea subiecte. Se gîcește o adîncă luptă morală în care intenția nobilă e frîntă de impetuoșitatea naturii inițiale. Efectul e tragic dar nu e dezgustător.

Și cu toate acestea tot ne mai întrebăm de ce autorul a ținut să prezinte atîtea detalii umilitoare ale vieții sale sexuale. Cu siguranță că l-a încurajat pilda lui Jean Jacques. Dar la Rousseau lucrurile se prezentau astfel. Asemenea detalii nu se povestesc decît ori de firile complect pure, candidă—era cazul lui Rousseau,—sau atunci de firile impetuoase de apostoli ori fundatori de religii. Candoarea ori forța sufletească enormă maschează decăderea. Iisus ar fi putut spune orice. Rousseau încă din familia fundatorilor de religii. Dar Gide e prea critic, prea lucid, prea rece. Ii lipsește forța, grandoarea, violența. Dar, pe de altă parte, nu e mai candid. Se înțelege astfel că Confidența ororilor unui om deștept și rece nu poate fi necată de suflul religios, care-i lipsește. Efectul se cunoaște: un peisaj rînced de deprimentă descompunere. Iți pare rău că autorul s'a umilit într'atît, cînd nu-i poți găsi nici o scăpare în propriile sale facultăți, care refuză de a-l scuza.—M. R.

„Scriitori romîni și străini“

În editura „Vieții Romînești“, a apărut *Scriitori romîni și străini* de G. Ibrăileanu, cu următorul cuprins: *Mihail Sadoveanu* (Dumbrava minunată și Fîntîna dintre plopi; Ți-aduci aminte; Balaurul).—*I. L. Caragiale* (Pe marginea Noptii furtunoase; Pe marginea lui Conu Leonida față cu reacțiunea; Versuri). *Jean Bart* (Datorii uitate).—*I. I. Mironescu* (Oameni și vremuri) - *Mihai Codreanu* (Statui și Cîntecul deșertăciunii).—*La jubileul d-lui Iacob Negruzzi*.—*Eminescu* (Geniu pustiu; Pe lingă plopii fără soț).—*G. Coșbuc* (Vara).—*I. Creangă* (Țăranul și tirgovățul).—*La moartea lui Alexandru Macedonski*.—*Duiliu Zamfirescu* (La moartea lui; O muză și Vara la țară).—*Ionel Teodoreanu* (La Medeleni).—*Demostene Botez* (Floarea Pămîntului; Povestea Omului).—*H. Streitman* (Revizuire).—*William James* (Scrisori). *Marcel Proust* (Procedeele de creație; Postumele lui).—*Ladislav Reymont* (Țăranii).—*Max Nordau*.—*La moartea lui Anatole France* (Opera; A. France și civilizația).—*Thomas Hardy*.

Recenzii

Henri Massis, *Réflexions sur l'art du roman*, Plon, 1927.

Lectura lui Massis e totdeauna profitabilă. Are adesea idei,—adică semi-idei, dacă se poate spune, sugestii unde, sub expresii fericite, se ascund multe banalități, puțină stupiditate, dar în cele din urmă și cite o mică observație justă și profundă. Massis e catolic militant și om deștept. Deaceia nu consimte să nu își amestece bunul simț și ascuțimea critică cu colbul unor noțiuni care de mult nu mai au nici-un sens. Un exemplu. Massis face remarca că nu se poate face artă cu imoralism pur, căci „pentru a insinua răul, trebuie să se imprumute binelui oarecäre elemente, întocmai cum falsul, pentru a se face crezut, trebuie să se amestece cu adevărul. Și aceasta nu numai pentru a putea convinge inteligențele noastre, firește conduse de adevăr, sau pentru a putea să ne seducă voințele, firește înamorate de Bine,—dar chiar pentru a se putea exprima“. (78) „Artistul—adaogă el, citind pe Maurras—e liber să facă ce vrea, dar nu cum vrea. Libertatea invenției în artă își găsește granița normală în natura lucrurilor reale, care le este adevărul, și în măsura posibilurilor, care le este rațiunea... Artistul trebuie să se supună acestora, ca gânditorul atunci când voește a gândi just, sau cîntărețul a cînta just“ (101—102) observații prețioase, care ne arată tot aspectul social și profund moral al artei. Binele e naturalmente mai frumos ca Răul;—iață de ce arta e congenital moralistă,—observase, de multă vreme, un critic literar român. Și Massis subscie, subliniază și argumentează acest adevăr esențial. Dar imediat după aceasta,—declară că a gândi astfel, însemnă a gândi *catolicește*. Că estetica catolică e sinonimă cu această atitudine. De ce? Și de unde? De îndată ce vorbești Binele de bine; însemnă oare că ai devenit cetățean papal? A-

ceste absolute naivități sînt care vor ține mereu în discredit toate manifestările intelectualilor religioși.

Dar Romanul? La dreptul vorbind, numai în jumătate din volumul lui Massis se vorbește de roman. Cealaltă jumătate se ocupă de alte chestiuni. Iată ce crede autorul despre roman. În primul rînd face o distincție între poet și romancier. Unul,—vizează concentrarea multiplelor realități în simboluri *unice*; celălalt, urmărește o tehnică inversă: prin multiplicitatea simbolurilor, caută a realiza idei morale generale. A doua caracteristică a romanului este că „creiază” oameni în carne și oase; romanul e tocmai negația „autobiografiei” unde *omul e dat*, și restul se petrece în simple *analize*. Model de *pseudo-roman* (faux-roman) e, după Massis, Dominique de Fromentin; model de roman veritabil: *Le Bal du Comte d'Orgel*, al lui Radiguet, și, bun înțeles, întreg Balzac. Rămîne de văzut dacă distincția „creație-analiză” (sînt aceleași expresiuni întrebuintate și de d. Ibrăileanu) se suprapune cu distincția Roman,—Fals-roman. Poate că nu. Poate că romanul e tocmai o anumită împărechere a acestor două procedee...

În „Introducere”, autorul vorbește cu tristețea de noua generație de scriitori. Obșnuiți să fim „discipoli de maeștrii ce-și supravețuesc lor-înșilor”—vedem cum scriitorii cei tineri intră în artă goi de orice legătură cu maeștrii. „Această generație—spune el, citind pe Arnoux—a ajuns în războiu fără a fi trecut prin viață” (XIII).—Remarcăm și o ingenioasă definiție a romantismului. „Romanticii sînt acei care nu numesc lucrurile pe numele lor”. Sînt oameni foarte de treabă și talentați. Dar ce manie de a numi albul negru, și viceversa?

D. I. Suchianu

* * *

Nicolas I. Popa, *Le sentiment de la mort chez Gérard de Nerval*, Gamber Editeur, Paris.

Unii din scriitorii din epoca romantică cei mai gustați azi, e fără îndoială, Gérard de Nerval.

Vremea noastră, care în opoziție cu generația trecută, pozitivistă, scientistă, naturalistă e înclinată spre misticism și feerie, spre tot ce e naiv, inconștient și spontan e cu deosebire atrasă de acest flâneur incorigibil, de acest nebun delicios, ale cărui pagini încîntătoare, în care visul se îmbină armonios cu realitatea, lasă asemenea unor comedii de Shakespeare sau Musset, un parfum subtil de frăgezime și finereță. Dar personalitatea curioasă a lui Gérard, prezintă un element de atracție în plus, prin ceia ce are misterios și enigmatic, prin psihologia ei complexă și atât de greu de lămurit...

E destul să ne gîndim, că operele lui cele mai frumoase

„Sylvie“, „Aurelie“ sau minunatele „Chimères“, au urmat crizelor de nebunie și că delirul nu a scăzut, întru nimic, forța mentală a poetului, care a eșit dimpotrivă din aceste încercări, mai luminoasă și mai stăpînă.

Printre lucrările consacrate, în ultimul timp, lui Gérard, aceea a compatriotului nostru N. Popa, membru al școlii romîne din Franța, merită toată atenția.

Servindu-se de metoda psiho-istorică, d-sa încearcă o interpretare a vieții și operei lui Gérard, în legătură cu tema morții, care la scriitorul francez își are punctul de plecare în fibrele cele mai profunde ale sufletului și alimentată de bogate izvoare religioase și mistice, ia în adevăr proporțiile unei probleme filozofice.

Concluzia cercetărilor sale, documentate și minuțioase, e cam aceasta.

Suflet neliniștit, obsedat de mister și înfinit, Gérard și-a întreținut visul și apetitul metafizic, vizibil în impresiile lui prime, prin influențele intelectuale dinafară și deși evoluția lui e interioră, spiritul german, ocultismul și Orientul prin ceiace au fantastic și real au grăbit declanșarea crizei lui mentale.

Amorurile nenorocite (și aici d. Popa nu neglijează căuceririle recente ale psiho-analizei), au avut o largă parte în dorința lui de nemurire și aspirația către moarte e în opera lui, transfigurată prin iubire.

Silindu-se să trăiască într'o lume de vis, Gérard sfirșește prin a pierde legăturile cu pămîntul.

El caută un răspuns la problemele care-l solicită, în ceiace au mistic religiile trecutului și la școala marilor inițiați, învață să contemple lucrurile eterne, relativitatea vieții și a morții, iar lumea de dincolo, devine pentru el, ceva intim. Trecutul lui personal reînvie deasemeni și îl face să retrăiască o lume dispărută.

Visul a devenit acum o parte integrantă din conștiința lui deșteaptă, timpul și spațiul se extompează și în nebunia lui, poetul le confundă. Subt impulsia patologică a bolii, el vrea să străbata cît mai repede frontierele terestre, pentru a se uni cu divinul și sinuciderea apare astfel, ca deznodămîntul natural al crizelor lui mistice. Gérard a murit, se poate spune, de „nostalgia lumii invizibile“.

Dacă tema morții nu are la acest poet, amploarea pe care o întîlnim la un Villon, Leopardi sau Baudelaire, ea are însă un pronunțat caracter interior, filozofic și religios.

Prin cadrul preocupărilor lui, Gérard apare ca un precursor al școlii parnassiene, nutrită cu hellenism și orientalism păgîn și dominată de aspirația către neant.

În ce privește expresia artistică, acest poet, în ale cărui versuri muzicale, esoterice și absconse, inconștientul dispută terenul conștiinței și viziunile din altă lume figurează alături de datele vieții conștiente, anunță dimpotrivă pe simbolisti.

Lucrarea solidă și erudită a d-lui Popa, lămurește fără îndoială o latură din cele mai importante ale personalității lui Nerval și e un studiu de istorie literară, suggestiv și interesant.

Octav Botez

* * *

Guglielmo Ferrero, *Intre trecut și viitor*, traducere de colonelul C. C. Alexandrescu, Atelierele „Adevărul“, București, Prețul 50 lei.

Guglielmo Ferrero se ocupă stăruitor cu schimbările provocate de marea sdruncinare a războiului mondial. Dela încheierea păcii până acum, învățatul italian a publicat câteva cărți asupra acestor pasionante probleme și va continua, de sigur, seria începută, căci istoricul măririi și decăderii romane găsește în răsturnările zilelor noastre un izvor nesecat de observații ingenioase, de analogii juste și uneori paradoxale. Stilul limpede, concizia și siguranța cu care își expune de obicei ideile, fac lectura lor plăcută și atașantă. Ferrero se întoarce cu nostalgie spre trecut, pentru care manifestă o predilecție de artist. Această aplicare istorică lipsită de pedantism constituie o calitate prețioasă a scrisului său bogat în sugestii nouă și interesante. „*Intre trecut și viitor*“ prezintă ultima parte a însemnărilor pe marginea actualității. Guglielmo Ferrero dramatizează clipa prezentă cu un zimbet plin de făgăduinți pentru mai târziu. Primul rău e iluzia pe care o au societățile europene că ar putea realiza statul perfect. Căderea monarhiilor împiedică mersul către acest ideal. „O opinie publică schimbăcioasă și nestatornică, ascultând cu ușurință numai de sensibilitate, are cu mult mai multe inconveniente într-o democrație decât într-o monarhie“. Nestabilitatea psihologică face ca instituțiile să fie prea mobile, conducătorii n'au vreme să cugete asupra nici unei mari idei călăuzitoare. Munca a rămas unica disciplină a acestei lumi nouă, născută din drumul de fier.

Ferrero crede că revoluția rusă nu e o altă etapă, ci numai încheie ciclul revoluționar început în 1789. „Pentru ca să transforme lumea după noua lor concepție de viață, Revoluția franceză și secolul al nouăsprezecelea au trebuit să distrugă, una după alta, un mare număr din vechile instituții. Una singură mai dănuia încă în multe țări: Monarhia. Revoluțiile recente n'au făcut decât să desăvârșească opera Revoluției franceze, răsturnând monarhia. Numai fascismul, în loc s'o răstoarne, a făcut-o prizonieră, silind-o să reia puterea absolută, cu nădejdea ca și el să se servească de dînsa; se va vedea, într-o zi, dacă și-a făcut o socoteală bună. După ce au doborât sau capturat monarhiile, aceste revoluții nu au mai avut nimic de făcut căci s'au găsit în fața organizațiilor economice și administrative, in-

destructibile și una și alta. Revoluția rusă, care a voit să distrugă organizarea economică, n'a ajuns la altceva decât la urmă să fie nevoită s'o clădească din nou. Fascismul care făgăduise exterminarea birocrației, a terminat prin a o mări, căci toate revoluțiile au ajuns la sporirea numărului de funcționari“.

Mai departe, publicistul italian deplînge distrugerea aceluia aparat de constrîngere la pace, pe care-l forma „internaționala Curților regești“. „Paradoxul asiatic“, „Războiul chimic“, „Iluzia absolutismului“, „Industria și războiul“ sînt capitole în care pune în lumină caracterele vremii noastre. Cartea se încheie cu câteva observații asupra mult discutatei chestiuni a raporturilor dintre Orient și Occident. „În Asia și'n Europa, occidentalii nu caută atîta viitorul, cît trecutul, un trecut de care nu se pot despărți fiindcă l-au distrus. Printre colaboratorii marii anchete făcută de „Les Cahiers du mois“ acela care pare a fi înțeles mai bine acest adevăr de căpetenie, este contele Kayserling, filozoful german, bine cunoscut prin criticile sale—adeseori adînci—ale civilizației moderne. Cînd Europeanii de astăzi—spune el—opun Estul Vestului, în realitate nu se gîndesc la idealul oriental și idealul occidental, ci la idealul clasic al evului mediu pe care îl opun idealului modern, adică idealul perfecțiunii în fața idealului progresului“.

S. I.

L. Pirandello, *Enric IV*. (Trad. rom. de Al. Marcu, Ed. Cartea Vremii).

Enric IV, e, după *Sei personaggi in cerca d'autore*, *Così è (se vi pare)*, *Il piacere dell'onestà* și *Vestire gl'ignudi*, o piesă care mai poate fi luată 'n serios. Ea înseamnă un apogeu în activitatea dramatică a lui Pirandello, în sensul că ea împinge la ultimele lor consecințe premisele care i-au permis autorului să scoată din disocierea personalității omenеști o situație dramatică originală. Cunoașteți teoria pe care se sprijină acțiunea tuturor pieselor lui Pirandello: personalitatea una și totdeauna identică cu sine e o iluzie. În fiecare clipă a vieții noastre sîntem alții. La formele neconținut variabile pe care ni le dau senzațiile momentului sau capriciile voinței, s'adaugă diformațiile pe care ni le impun obligațiile profesionale, convențiunile sociale și prejudecățile de tot felul. În fiecare moment ne *construim* o personalitate potrivit cu împrejurările în care ne găsim, cu rolul pe care vrem să-l jucăm, cu impresia pe care vrem s'o lăsam, cu scopul pe care vrem să-l atingem. Ne credem „unu“ și sîntem „atîția“ cîte posibilități de-a fi ne oferă hazardul: unul, nici unul, o sută de mii. Ne credem autonomi, și nu sîntem decât niște biete marionete pe care un geniu malițios se amuză să ne ridice o clipă-n picioare pentru a ne culca apoi la pămînt.

Inezisabili pentru noi înșine, sîntem impenetrabili pentru alții. Fiecare din noi constituie un sistem închis în care nimeni nu poate pătrunde. Relațiile sociale sînt întemeiate pe un ireducibil „malentendu“, de oarece toate lucrurile pe care ni le comunicăm iau fatal semnificația pe care le-o dă fiecare din noi. Credem că ne înțelegem și nu ne 'nțelegem niciodată. Singurul cadru—cît de mobil și de elastic și acesta!—care să cuprindă succesiunea neconținută a fenomenelor sufletești și să ne dea iluzia unei unități, e memoria. Suprimați la un moment dat amintirea faptelor anterioare, și individul e cufundat în neant.

E cazul eroului din *Enric IV.*

Un tinăr nobil pune la cale, cu prilejul unui carnaval, o cavalcadă în costume istorice. El se travestește în împăratul Germaniei *Enric IV*, iar fata pe care o iubea în *Contesa Matilda a Toscanei*. Petrecerea sfîrșește tragic, căci într-o învălmășeală *Enric IV* cade de pe cal, se lovește la cap de-o piatră și se ridică nebun, crezînd în adevăr că e *Enric IV*. Rudele, ca să nu-i agraveze boala contrariîndu-l, îl instalează 'ntr'un castel și-l înconjoară de *vasali* care îl servesc și-i vorbesc ca și cînd ar fi *Enric IV*. Rarii oaspeți care vin să-l vadă sînt travestiți în personaje din sec. XI.

Astfel trec doisprezece ani, cînd, într-o zi nebulul își revine-n fire și cu minte rece examinează situația pe care i-au creat-o acești doisprezece ani de *absență*. Cîtă vreme el a fost exclus din viața socială, aceasta și-a urmat cursul normal: femeia pe care a iubit-o s'a măritat, are o fetiță și acum, văduvă, trăiește cu cel mai detestat dintre rivalii lui. Foștii lui tovarăși de cavalcadă poartă și ei urma anilor trecuți, numai el rămase 'ncremenit în momentul acela fatal, „ca și cînd ar fi avut veșnic douăzeci și șase de ani“. Ce-ar mai căuta el într-o lume atît de schimbată, cu care nu s'ar mai putea potrivi? Iată-l resemnat să-și continue exilul și să joace conștient rolul, pe care ațiția ani l-a jucat inconștient. Va găsi chiar o amară plăcere în defilarea oaspeților mascați pe care el, cel crezut nebun, îi joacă ca pe niște marionete.

Trec alți opt ani. Fata marchizei *Matilda Spina* are nouăsprezece ani și seamănă aidoma cu mamă-sa. Cineva are ideea că travestită în *Contesa Matilda de Toscana* și înfățișată cu „*Enric IV*“, acesta și-ar putea reveni în fire prin emoția ce-ar primi-o. Juxtapunerea imaginii a ceiace a fost femeia iubită la douăzeci de ani și a ceiace devenise la patruzeci, dă într'adevăr lui *Enric* sentimentul timpului „care pentru el nu s'a scurs“. Prin intruchiparea vie a iubitei lui de-acum douăzeci de ani visul lui s'ar putea schimba în realitate. Cu ea, și-ar putea relua viața de-unde a lăsat-o în momentul acelei căderi fatale. Transportat, se repede la fată s'o cuprindă 'n brațe și s'o ducă cu sine. Vor să i-o smulgă, o luptă se'ncinge în cursul căreia „*Enric IV*“ omoară pe fostul său rival. De-acum nu-i mai rămîne lui *Enric*, decît să se 'nchidă 'n rolul lui de nebun. Societatea-i va fi interzisă pe vecie...

La confruntarea mamei și fiicei cu „Enric IV” se reduce toată acțiunea dramei. Antecedentele sînt evocate în formă de povestire dialogată care nu seduce deloc publicul. Cu toate eforturile excelentei trupe a d-lui Pitoëff, piesa a căzut la Paris. Și nu credem că ea ar putea avea o soartă mai bună la noi. Izvorul de inspirație dramatică a lui Pirandello ne pare secăt. Deplin stăpîn pe formula care i-a asigurat o repede și universală popularitate, dramaturgul sicilian se complace acum să mistifice și să buimăcească publicul. Piesele scrise după *Enric IV*, au toate aparențele unor farse jucate publicului.

Traducerea d-lui Al. Marcu e demnă de toate elogiile: directă, vie, naturală; nu reamintește nici o clipă că e o traducere.

A. Oțetea

* * *

A. P. La Fontaine, *La Philosophie d'E. Durkheim, I. Sociologie générale*, Librairie Joseph Vrin, Paris, 1926.

După monografiile despre Boutroux și Bergson, d. A. P. La Fontaine continuă seria „La culture française” cu un studiu de ansamblu privitor la „Filosofia lui E. Durkheim”.

Propunîndu-și să oglindească în trei lucrări diferite concepția sociologului colectivist francez, autorul se ocupă de vederile Sociologiei generale, urmînd să le completeze mai tîrziu printr'o Sociologie specială și o Sociologie practică.

În primul volum de „Sociologie generală”, de care ne ocupăm, d. A. P. La Fontaine reușește să facă interesantă gîndirea sociologică durkheimistă, reliefind viguros metodologia și unele din rezultatele ei. Sînt determinate precis atributele faptului social, raporturile dintre morală și societate, legăturile teoriei cunoașterii cu sociologia, pe lîngă determinismul și mecanicismul concepției lui Durkheim.

Lucrarea cuprinde în desfășurarea ei cronologică pe capitole următoarele teme: Realitatea Științei sociologice, Studiul faptelor sociale, Morfologia socială, Explicația faptelor sociale și Sociologia considerată ca speculație filosofică.

Lipsită de orice spirit critic, expunerea d-lui A. P. La Fontaine are meritul că strînge într'un mînunchiu concepția lui Durkheim—răslețită în atîtea volume,—punînd astfel la îndemîna necunoscătorilor o carte de inițiere. Dealtfel volumul poate fi de folos ca memorandum și celor familiarizați cu părerile întemeietorului colectivismului sociologic obiectivist.

Ca valoare științifică, lucrarea d-lui A. P. La Fontaine nici nu se poate compara cu judicioasa monografie a lui Lacombe, despre Durkheim; ea rămîne în schimb o broșură meritorie de popularizare.

Ștefan George

* * *

G. T. Masaryk: *Ideaturile umanității; despre bolșevism.*
„Cultura Națională“.

Intr'o broșură de aproape 100 de pagini au fost grupate o serie de articole și conferințe rostite sau publicate de Masaryk, actualul președinte al Republicii cehoslovace, în scopul de a răspîndi în masele de muncitori și intelectuali doctrina politică socialistă, al cărei suflet—în țara sa—e de aproape o jumătate de veac.

E în această carte ceva mai mult decît obișnuita expunere dogmatică a unei teorii asupra organizării societății. E explicarea însăși a mediului vieții sociale, în care—făcîndu-și carieră—s'a dezvoltat modestul fiu al unui funcționăraș din orașelul Hodonin, la granița Moraviei.

Sînt aci discutate și prezentate în adevărata lor lumină—cu un rar simț al realității pe deoparte, cu perspicacitatea unei inteligențe superioare pe de alta—probleme ce preocupă deopotrivă pe cugetătorii politici ca și pe acei de pură meditație filozofică.

Problemele, pe care le-a reînviat pe baze nouă războiul mondial, probleme de ordin etic sau social-politic: umanitarismul, internaționalismul, anarhismul și bolșevismul, ca și acele de filosofie pură cu aplicații la viața socială: pozitivismul, utilitarismul și pesimismul, sînt tratate cu competența și autoritatea personalității ce domină întreaga viață politică a țării republice vecine.

La baza doctrinelor socialiste, abstracție făcînd de caracterele lor specifice, există un fond comun ce constituie însuși fundamentul lor etic și politic; aceasta e ideea de umanitate, care a dus la formularea idealului umanitar. Pentru mentalitatea actuală umanitatea este o realitate magică, care fixîndu-se alături de idealul creștin din epoca Renașterii și a Reformei—a devenit imediat ante-creștină și supra-creștină. Și după cum omul își exprima în evul mediu idealul prin creștinism, astăzi idealul umanitar—deși ante-religios—a devenit supremul scop al vieții sociale.—Umanitatea nu este o entitate metafizică, o abstracțiune ce tronează deasupra realității existente spune Masaryk, națiunile—după concepția lui Herder—sînt ele înșile părți naturale ale omenirii.

Astfel idealul umanitar apare drept un ideal nou față de vechiul ideal istoric, un ideal a cărei garanție de realizare este însuși caracterul său natural.

Analizînd pozitivismul și apoi—pentru a scoate în evidență caracterul antiindividualist al idealului umanitar—însuși individualismul cu cel mai tipic reprezentant al său, Fr. Nietzsche, Masaryk exprimă principiul fundamental al eticii umanității, care este constituit de armonia dintre simțire și rațiune cu o anumită predominare a factorului rațional,—trece apoi la critica regimului dictatorial al sovietelor.

Bolșevismul, care nu e propriu-zis o doctrină—lipsindu-i fundamentul științific necesar—ci o trecătoare organizare hibridă, își

are originea în materialismul istoric al lui Marx și Engels. Boșevismul pune pe primul plan ideea de revoluție armată, care conduce la constrângerea burgheziei și a capitalismului.

E drept că Marx și Engels au afirmat necesitatea revoluției prin violență, indicînd-o drept mijloc sigur pentru realizarea statului comunist. Dar trebuie de remarcat că afirmarea aceasta datează din prima fază a activității lor politice, adică atunci cînd revoluția dela 1848 le inspirase o notă romantică în concepția materialismului istoric, bazată pe un serios fundament științific.

În fond, și Karl Marx și Engels insistă—în realizarea societății comuniste—în special pe elementul de educație al proletariatului, ce ar putea determina revoluția organizării sociale fără intervenția brutală a forței armate.

Socialismul științific este bazat—în dezvoltarea sa—tocmai pe această convingere în realizarea statului socialist, evitînd revoluția armată. Dar Rușii nu au înțeles reforma societății prin muncă și educarea maselor; Lenin cu sprijinul forței armate a muncitorilor din centrele industriale și chiar cu forța armatei militariste—a realizat dictatura, pe care a numit-o proletară.

Ideia de dictatură a proletariatului se găsește și în opera lui Karl Marx. Dar ceiace constituie caracterul ei esențial este—la Marx—realizarea ei de către „imensa majoritate în sprijinul imensei majorități a proletariatului”. Ori, dictatura sovietelor rusești reprezintă o infimă minoritate față de populația întregii Rusii; din 150,000,000 locuitori abia 1.000.000 sînt astăzi înscrși și organizați în cadrele partidului comunist.

Iată de ce regimul sovietic este nenatural și nelogic, și pentru ce trebuie considerat ca o formă trecătoare în evoluția statului modern.

Cartea lui Masaryk, scrisă cu vigoare și inteligență critică, lipsită de abstracțiuni și teoreticism inutil, se adresează marelui public care găsește în ea un material științific ales și o convingere serioasă în fața unor probleme de netăgăduită importanță.

M. Mancaș

* * *

Eugen Herovanu, *Incotro ne duce destinul*, Viața Romînească, 1926, Iași.

Broșura d-lui Herovanu e adresată tinerilor. Ea e fructul meditațiilor unui cuget onest și generos asupra mobilurilor sufletesti care animă de o bucată de vreme directivele tineretului nostru. Fără să nege realitatea adîncă a spiritului național, d. Eugen Herovanu e un umanitarist. Sfaturile pe care d-sa le adresează tineretului au blîndețea și autoritatea unui profesor și unui părinte (broșura e dedicată fiului d-sale). Se găsesc în această broșură capitole despre „noviciatul politic”, despre „Naționalism”, „orientarea morală” etc.

Nu dorim altă soartă acestei broșuri decît să fie meditata de tînăra generație.

M. R.

* * *

C. Kirîțescu, *Societatea Națiunilor și școala*, Ed. Cartea Românească, Buc. 1927.

Se cunosc progresele, desigur cam lente, dar oricum sigure, pe care Societatea Națiunilor, ca organism supra-static le-a realizat în ultimii ani. Sforțările ei se îndreaptă către o fecundă coordonare a tuturor activităților naționale. Colaborarea internațională care va duce, fără îndoială, la o solidaritate internațională se întinde încet la toate funcțiile vieții de stat.

Există o cooperare intelectuală, muncitorească, politică, juridică. D. C. Kirîțescu, unul din cei mai competenți oameni de școală de la noi, studiază în această broșură posibilitățile unei cooperării școlare internaționale.

D-sa arată limitele și posibilitățile unei astfel de colaborări, astfel ca nici demnitatea națională să nu fie jignită, dar, pe de altă parte nici să nu ne închidem în ziduri chinezești de extrem șovinism. Broșura cumpănită, însuflețită de un spirit luminat, indică atitudini rezonabile și realizabile.

M. R.

Revista revistelor

Arhiva pentru știința socială și reforma socială No. 3-4

Această prețioasă publicație, victimă și ea a dificultăților materiale în care se zbate eroic publicistica unui popor care cetește puțin, cum e acela al nostru, intră în al VI-lea an de existență. Pentru organizarea și viabilitatea acestei reviste, d. D. Gusti, directorul ei, are, desigur, merite remarcabile. În ultimul număr, afară de câteva conferințe ținute la „Institutul Social” și publicate aici, cum e acela a d-lor Shotwell și Zimmermann, se continuă publicarea interesantului articol al d-lui I. Filitti, „Despre evoluția claselor sociale în trecutul românesc”.

D. Lotar Rădăceanu discută cu d. Zeletin problema „Oligarhiei românești”. D. I. Vianu se ocupă de „Reforma învățământului în Germania”. Numeroase și variate recenzii.

Romanul Cehoslovac contemporan

D. Jelinek a consacrat o parte din recentele sale „Studii cehoslovace” citorva romancieri contemporani și în deosebi d-lui Alois Jirasek, maestrul necontestat al romanului istoric cehoslovac.

Am dori acum să arătăm care sînt diferitele tendinți actuale ale romanului cehoslovac.

În primul rînd trebuie citat curentul realist desemnat de romanele d-lui Capek-Chod care alcătuiesc o pictură largă și viguroasă a vieții din Praga considerată sub diferitele sale aspecte. Realist și psiholog d. Capek-Chod cu toate că este cel mai reprezentativ autor ceh, este în același timp unul din cei mai accesibili cetitorului străin.

Deși foarte național, d-sa este, ca un adevărat clasic, din toate timpurile și din toate țările.

Un alt curent tot atît de puternic este acela care favorizează romanul războinic.

În Cehoslovacia unde războiul se confundă cu eliberarea, acest gen de roman stîrnește încă admirație. În poemele d-lui Medek vedem sufletul colectiv a unei națiuni eroice.

Lupta anti-austriacă în interiorul fostului imperiu a determinat orientarea talentelor d-lui Victor Dyk și a doamnei Bozeno Benesova către romanul satiric.

Pe d. Dyk, care este un foarte fin ironist, îl pasionează clasa oamenilor politici. Romanul său celebru „Aventurile misterioase ale lui Alexis Ivanitch Kozoulinov”, sub aspectul unei satire îndreptate contra Rusiei, demaschează toate abuzurile consiliului de războiu austriac.

D-na Bozeno Benesova se ocupă în romanele sale mai cu seamă de femei. Talentul său ne reamintește în multe privinți pe al lui Dostoewsky.

Teatrul, reprezentat prin d. Karel Capek a cunoscut pe scenele străine, la Paris de pildă unde s'a jucat puternica sa dramă R. U. R., un mare succes.

D. Karel Capek este și romancier. „Fabrica de absolut”, roman științific în genul ilustrat deja de Jules Verne și H. G. Wells este o operă remarcabilă.

Din acest scurt tablou vedem că romanul cehoslovac rămîne în fond fidel tradiției naționale. Romanul istoric atît de apreciat în operele lui Zigmund Winter ori A. Jirasek a îmbrăcat astăzi aspectul romanului de războiu, iar romanul științific practicat cu atîta vervă de Arbers este astăzi reprezentat, natural într'o formă mai avansată, de d. Karel Capek.

(Jules Chopin. *La Revue Mondiale*, Mai).

Beethoven

De douăzeci de ani în Franța bîntuie întocmai ca o epidemie, contaminînd toate concertele mici și mari nebunia muzicii beethoviene.

„Deja în timpul acela”, spune d. Jean Marnold, „am atras atențiunea

asupra pericolului unei asemenea atitudine.

Animat de intenția de a-l glorifica, curentul pan-beethovenian și-a depășit scopul. În curând, săturați de o muzică din care au extras toate emoțiile posibile, admiratorii, chiar cei mai fervenți ai marelui muzicant vor încerca o mare deziluzie pe care de altfel mulți au încercat-o deja.

Beethoven trebuie menajat, trebuie servit în doze mai mici și la intervale mai mari.

Dacă aceiași experiență făcută cu Mozart și Bach a reușit, aceasta ține la faptul că aceștia doi din urmă au o frumuseță specifică, care lipsește în muzica lui Beethoven privită prin lupa inexorabilă a timpului.

Într-o măsură destul de mare, viața și biografia sa au determinat entuziasmul delirant de care s'a bucurat.

Copilul unor părinți care deja aveau o ereditate alcoolică, Beethoven are o copilărie tristă. Cu reale dispoziții pentru muzică el nu se consacră acestei arte decât constrins de părinții săi (tatăl său era un uvrier neinteligent și bețiv, iar maica sa, fiica unui bucătar, era o ființă sensibilă, însă complect ignorantă și atinsă de o boală incurabilă).

Instalat la Viena în anul 1792, el devine favoritul înaltei aristocrații austriace și succesul îl face să-și piardă capul. Devine arrogant, fantasmatic, ba uneori chiar moșic cu oamenii pentru care capriciile sale erau legi. Va trebui nenorocirea surzeniei sale ca să-l dezmeticească și să-i epureze sufletul.

Această teribilă catastrofă se putea prevedea deja în 1796 când au apărut primele simptome. Beethoven însă nu surzește complect decât în 1802—în etate de treizeci și doi de ani. Dela epoca aceia compozițiile sale vor fi mentale, rezultând exclusiv din amintiri.

Nenorocirea iremediabilă de care este atins, este pentru Beethoven mai îngrozitoare decât pentru un altul. Verva sa creatrice este de natură melodică, implicând în mod evident o armonie, subțil înțeleasă, dar pe care nu o realizează decât empiric mai întâiu la piano și mai târziu cu prețul unor eforturi din ce în ce mai penibile.

Pentru această cauză Beethoven a fost un muzicant incomplect.

Dacă, ca și la Berlioz această țară nu alterează incontestabil la genialitate de artist, opera sa poartă stigmatele acestei decăderi cu toate inevitabilele sale consecințe.

(Jean Marnold. *Mercure de France*).

Tragicul și comicul în literatura tinăra

D. Pierre Benoit este, și ultimul său roman „Le roi Lepreux” o confirmă, nu știu pentru a câtea oară un autor vesel. Poveștile pe care ni le istorisește sînt ades înfricoșătoare. D-sa ni-le spune însă cu atîta vervă și bună dispoziție încît stîrșește în totdeauna romanele sale cu un sentiment de veselie.

Astăzi veselia e rară în literatură: Anatole France pretinde că risul și grațiile ușoare au dispărut din timpul Revoluției. Este poate cam exagerat. Războiul însă constituie un factor determinant al pesimismului contemporan. Viața, existența omului „post belic” covîrșită de griji și de indoeli stînjenesc veselia care nu apare decît odată cu îngrijorarea.

Singura realitate mai mult sau mai puțin stabilă este propria noastră persoană de care dacă am ride și dacă nu i-am atribui o excesivă importanță nu ne-ar mai rămînea nimic. Imensul merit al d-lui Benoit și poate că odată ne va destăinui misterul căruia îl datorim, este de a fi într'o epocă mai cu seamă rezonantă și pedantă aproape singurul romancier care să posede o atît de autentică seninătate.

Franța are mulți scriitori umoriști ori satirici. D. Henri Duvernois are un simț al comicului neîntrecut, poveștile sale sînt însă, la o analiză mai adîncă, de o tristețe sfîșietoare.

Bogățiile actuale ale Franței trebuie să degrabă căutate în domeniul pateticului.

D. François Mauriac în ultimul său roman intitulat „Thérèse Desqueyroux” ne arată o tinăra femeie care pentru a scăpa de un bărbul care o plictisea și pentru a scăpa de o viață și de un anturaj odios se hotărăște să-și otrăvească soțul.

Tentativa nu reușește iar Thérèse Desqueyroux scapă de pedeapsă. Nici o licărire de conștiință și nici umbra unei remușcări nu turbură sufletul criminalei.

Acesta e genul în care romancierul francez contemporan excelează iar opera d-lui Mauriac, ca și cele precedente (*Le Desert de l'Amour* ori *Le Baiser au Lepreux*) este perfectă deși aceasta din urmă este poate mai sobră, mai uscată ca celelalte două. În același gen d. Kessel zugrăvește o serie de monștri asemănători ironiei d-lui Mauriac, într-o carte intitulată *„Cœurs purs”*.

Această predominantă a tragicului asupra comicalului în tinăra literatură franceză și care nu a existat întotdeauna, este datorită contradicțiilor violente care exista între sfârșitul secolului al XIX, între perioada fericită cuprinsă dela războiul din 1870 și cel din 1914, și epoca turbură de dezechilibru și dezorientare caracteristică timpului prezent.

(André Chaumeix. *Revue des Deux Mondes*, Avril).

W. H. Hudson

În luna August din anul 1922, Anglia pierde un scriitor despre care d. Ford, Madox Ford, marele critic londonez și autorul în colaborare cu Joseph Conrad a romanului englezesc, tradus în limba franceză sub titlul de *„l'Aventure”*, spune că era „maestrul desăvârșit al limbii engleze” și pe care Conrad, la rîndul său îl consideră genial. Alți critici tot atît de autorizați au aprobat opinia lui Conrad și a lui Ford.

Hudson nu este, de altfel englez decît prin faptul unei origini destul de îndepărtate și prin acela mult mai important, a unei alegeri spontane a unei noi patrii, care la vîrsta de douăzeci și nouă de ani îl face să alege Anglia, în care trăește cincizeci și trei de ani.

Născut în anul 1841 în apropierea orașului Buenos-Ayres, nu departe de fluviul Rio dela Plata. Tatăl său este originar din Marblehead, unde părinții săi, emigrați din Anglia, se stabilise mai demult. După moartea părinților săi, William Henry Hudson se simte irezistibil atras cătră Anglia. Din anul 1869, cînd după o aventuroasă lînerete se stabilește în patria sa de adopțiune, el nu-se mai întoarce în America. Cărțile sale cele mai bune, în care naratorul și eruditul botanist se întrec, au toate ca temă fîntul de pe malurile fluviului Rio dela Plata.

În afară de *„El Ombu”* în care sînt relatate aventuri, avînd ca decor America de Sud și care este cea mai bună operă a sa, mai putem cita *„Grey Mansions”* (locuinți verzi), *„Far Away and Long Ago”* (în departare și de demult), *„The Naturalist in the Plata”*, *„Nature in Downland”*, *„A Shepherd's Life”* (Viața unui cioban), care toate confirmă genul acestui scriitor.

Mai adăugăm la toate calitățile pe care i le recunoaște critica engleză, claritatea, ritmul, perfecțiunea prozei pe care am dori s'o putem atribui educației sale latine și faptului unei tinerețe petrecute într-o țară în care răsună limpedele grai castilian.

(Victor Llon. *La Revue Hebdomadaire*, Avril).

Prințul de Ligne

„Memoires et Extraits” a prințului de Ligne este, spune d. Raymond Recouly, una din cele cîteva cărți pe care le-ar alege, dacă ar fi obligat să locuiască un timp mai îndelungat o insulă pustie.

Din nefericire opera acestui scriitor care este unul din cei mai interesați croniciari din timpul său și chiar din toate timpurile, odată prima ediție epuizată a căzut în uitare pînă după războiul, cînd figura prințului de Ligne a redevenit actuală și opera sa obiectul a numeroase studii, ba chiar a unei teze de doctorat în Sorbona.

Cosmopolitismul inteligent, a cărei invenție o revendică epoca noastră, este de fapt destul de vechiu iar prințul de Ligne unul din cei mai reușiți reprezentanți ai săi.

El spune, vorbind despre dînsul: „am șase ori șapte țări: Franța, Flandra, Austria, Polonia, Rusia și la rigoare Ungaria, de oarece aceasta din urmă se obligă să acorde indigenatul celor care declară războiul Turcilor.”

Acest mare senior descendent al unei ilustre familii valone este la cincisprezece ani șambelanul împăratului Austriei la Viena. La optsprezece ani tatăl său îl căsătorește cu o fată de cincisprezece ani, aventură care începe prin a-i părea comică, apoi indiferentă. „Nu cunosc” spune într'un loc, „existență mai fericită ca a mea. Nioidată sufletul meu nu a fost turburat de remușcare, gelozie

ori ambiție. Ceiace înseamnă că nu am fost niciodată nenorocit—căci de fapt adevărata fericire nu am cunoscut-o decât de patru ori: când am îmbrăcat prima uniformă, în seara primei bătălii la care am luat parte, în ziua când pentru întâia oară o femeie mi-a spus că mă iubește și în acea în care am eșit la plimbare după o lungă convalescență.

În vârtejul vieții sale, gustul pentru îndeletnicirile intelectuale este însă cel mai puternic. Războiul, amorul, pasiunea pentru călătorii rămân pe planul al doilea. Portretul lui Voltaire pe care-l face după prîna sa ședere la Ferney, este un model de justetă și bun gust și care de altfel nu a fost depășit.

În Rusia, unde a locuit mai mult timp, este uimit de complexa și caracteristica figură a favoritului Caterinei a II-a, faimosul Potemkin, pe care în câteva cuvinte îl zugrăvește atât de bine.

Fin politician, trăit în intimitatea celor mai însemnați suverani ai timpului său, în afară de valoarea literară, memoriile Prințului de Ligne alcătuiesc un izvor inepuizabil de documentări.

După o campanie în Orient, în drum spre Franța, face un mic popas în Moldova, care îi pare cu atât mai frumoasă cu cât o cunoaște după câteva luni petrecute într'un ținut mlăștinos și nesănătos.

Acest mare senior, care în plus era un intelectual, un om de viață și un ostaș, începe abia acum să ocupe în istorie locul pe care multiplele și realele sale merite îl câștigase încă de mult.

(Raymond Recouly. *La Revue de France*, Avril).

Mitul lui Chateaubriand

Chestia sincerității nu se poate pune la Chateaubriand. El pare a nu fi ținut niciodată seamă de punctul de vedere al realității ori al autenticității. El nu are dorința de a-și face apologia, nici de a stabili importanța personajului său istoric și mai puțin aceea de a da despre sine o imagine mai veridică decât aceea pe care o putem căpăta din afară.

Memoriile sale constituiesc o tentativă de evadare dintr'o realitate care-l apasă. El nu caută să scrie romanul vieții sale, el creiază, se străduiește să fie în fiecare moment un erou de roman și să eternizeze ceea ce i se pare în deosebi remarcabil la el: o extraordinară sensibilitate și facultatea de a fi omul cel mai magnific nefericit pe care l-a purtat vreodată pământul.

Frumusețea cazului său constă din faptul că sentimentalicește este cu alții mai veridic cu cât se preocupă mai puțin de a fi. Sentimentele nu aveau cu obiectul lor decât un raport de ocazie, iar obiectul nu avea în ochii lui altă realitate decât aceea a unui cuer de care s'ar agăța diferitele manifestări ale sensibilității care, ea, rămânea miraculos de constantă.

Memoriile sale sînt false în măsura în care acordă obiectului o importanță personală, dar sînt adevărate în măsura, mult mai mare, în care exprimă violența sentimentală.

Găsim o prețioasă ilustrație în aventura sa cu Occitaniana. Publicația recentă „Scrisorilor către Occitaniana” au fost foarte bine folosite pentru a demonstra că Chateaubriand nu respecta adevărul faptelor și că memoriile sale nu sînt decât o pură ficțiune; domnișoara Leontine de Villeneuve începe prin a fi o ficțiune iar caracterul său de mister dă aventurii dintre Chateaubriand sexagenar ilustru și finăra fată hrănită de romantism și de viață de provincie, un farmec pe care-l conservă mult timp.

Leontine de Villeneuve, care pentru Chateaubriand se chema Adela, își conservă realitatea sa distinctă astfel ca la vizita pe care acesta i-o face la Cauterets adevărata Leontina îi apare ca o provincială prețioasă și care nu avea nimic comun cu Adela sa imaginară.

Ceiace este însă foarte caracteristic e că Leontina care în afară de trăsăturile ridicole care o înstrăinau de Chateaubriand, era o fată tină, plină de grație care exercitau asupra sexagenarului prudent dar inflamabil, un farmec irezistibil creînd o nouă încarnare a aceleiași Leontine pretext.

Căsătoria domnișoarei de Villeneuve cu d. de Castelbajac este tragedia unui bătrîn cu temperament magnific

care se descopere bătrîn, exclus prin căsătoria ei din singurele plăceri reale ale amorului. inconsolabil de toate femeile pe care nu le va mai putea iubi.

(Louis Martin Chauffier. *Nouvelle Revue Française*, Maiu 1927).

Tineretea lui Jack-London

Născut la San Francisco în luna Ianuar din anul 1876, Jack London era fiul unor săteni instalați de cîteva generații în regiunile din Vest.

Din prima sa căsătorie tatăl lui Jack avu o fată Eliza, care îngriji pe fratele său mai mic cu sollicitudine de mamă și veghe cu dragoste nu numai asupra copilăriei dar chiar asupra adolescenței viitorului romancier.

La vîrsta de cinci ani, micul Jack știa să citească fără ca cineva să-l fi învățat, fără măcar să poată spune cum a ajuns la acest rezultat. Nu s'a putut niciodată afla prin ce împrejurare „La Vie de Garfield” și „Voyages en Afrique” de Paul de Chailly au pătruns în ferma familiei London. Un fapt însă este sigur și anume că aceste două cărți împreună cu „Alhambra” de Washington Irving, imprumutate de institutorul din sat au pasionat ani întregi copilăria lui Jack.

Puțin timp după căsătoria fiicei lor Eliza, părinții fură nevoiți din cauza unor grave încurcături bănești să părăsească ferma și să se reîntoarcă la San Francisco unde fiul lor începe să meargă la școală și pentru a contribui la nevoile casei în orele libere vinde jurnale.

La treisprezece ani, atîngînd vîrsta cerută pentru a-și trece certificatul de studii, s'a văzut nevoit să renunțe pentru a nu se expune la umilința de a apărea în fața profesorilor cu hainele rupte pe care părinții săi, tot mai nevoiași, nu le puteau înlocui prin altele mai bune.

Marea și viața de bord exercitau însă asupra lui încă de cîteva ani o irezistibilă fascinație. După numeroase tentative, parveni în ziua de 12 Ianuar 1893 să fie angajat cu contract pe un vapor adevărat care se chema „Sophie Sutherland”. De atunci începe pentru el viața plină de

poezie și de aventuri a tînarului marinar plecat să exploreze continentele. Curajos și de o forță fizică excepțională, Jack London a știut dela început să se impună și să obțină stima camarazilor. Prima sa călătorie îl conduce în Japonia unde duce viața mateloților în timpul escalelor. Avid de senzații și curios de misterele sufletului omenesc tot atît cît și de misterele naturii, nimic din tot ce a văzut în aventuroasa sa viață de vagabond poet nu a fost nesocotit.

Reîntors din călătorii, Jack London se gîndește să asculte de sfaturile părinților care-l îndemnă să găsească o ocupație și intră ca lucrător într'o fabrică de țesătorie.

În primele luni după reîntoarcerea sa, d-na London, cetînd într'un jurnal condițiile unui concurs literar convinge pe fiul său să ia și el parte. „Un typhon au large des cotes du Japon” scrisă seara după treisprezece ore de muncă fizică extenuantă cîștigă premiul întâiu.

Tot cam la aceeași epocă intervine în viața lui Jack London, gîngașa figură a unei tinere fete de șaisprezece ani, pe care o cunoaște la o reuniune a „Armatei de Mintuire” și de care toată viața vorbește cu emoție. Ultima etapă a vieții lui Jack London înainte de succes, este aceea în care pornește ca vagabond fără altă avere decît o piesă de zece dolari dela sora lui Eliza, să cuture lumea.

Atunci pricepe adevărata frumusețe a munților, a șesurilor, a crepusculului, și tot atunci cunoaște ca adevărat oamenii. Nimic mai pitoresc decît noaptea petrecută sub un pod din New-York, unde se refugiasă urmărit de poliția care te persecută pentrucă-ți permiți să nu ai banii necesari ca să-ți plătești o odae și unde întîlnește un alt vagabond fost gentleman, om foarte instruit cu care discuta până la amiază despre posibilitățile concilierii lui Kant cu Spencer, despre Karl Marx și economiștii germani și despre arheologie în al cărui domeniu interlocutorul său era specialist.

(Charman London. *La Revue de Paris*, Mai).

Mișcarea intelectuală în străinătate

Literatură

André Beaunier, *L'amie de la Rochefoucauld*, Edition Flammarion, Paris.

Acest volum este urmarea celui apărut în 1921 și intitulat „La jeunesse de Madame de La Fayette” și deosebit de interesant consacrat autoarei romanului „Prinsele de Clèves”. În acest ultim volum, autorul ne descrie viața d-nei de La Fayette în mijlocul societății ilustre în care trăia, dar mai cu seamă caută să ne arăte în ce măsură La Rochefoucauld a fost influențat de d-nsa și în ce măsură la rândul ei a fost influențată de autorul „Maximelor”.

„*Mémoires de la Reine Hortense*”, publicate de prințul Napolen și cu note de d. Jean Hanoteau, Edition Plon Paris.

Regina Hortensia, fiica adoptivă a lui Napoleon I, regina Holandei și mama lui Napoleon al treilea, evoca toate gloriile epocii sale. Lingușită până la exces și calomniată până la cele mai înșoșitoare calomnii, regina Hortensia își vede viața pradă legendei. Memoriile sale scrise cu convingere și sinceritate pun însă lucrurile la punct. Ea n'a fost în realitate decît o regină neferocită și o femeie închinătoare, a văzut însă altele lucruri și a știut să le vadă, alif de bine încît nici una din confidențele sale nu sînt

lipsite de interes—mai cu seamă pentru cei pe care-i interesează prestigioasa epocă în care a trăit.

Paul Guiriot, *La captivité de Napoleon III en Allemagne*, (Septembre, 1870.—Mars 1871). Ed. Perrin et C-ie, Paris.

Străin orișicărui preocupări politice autorul reconstitue viața intimă a lui Napoleon al III-lea, cu începere dela ultimele zile din August 1870 și până la sfîrșitul captivității sale în Germania.

Genul său de viață la Wilhelmshöhe, conversațiile sale, lucrările sale literare, tentativele sale de negociere cu Bismarck formează o foarte pitorească povestire sprijinită de alfel pe documente și referințe serioase.

Ramon Gomez de la Serna, *Le Cirque*, (Prologue des Fratellini), Edition Simon Kra.

O frază luată la întimplare dintr'o sumă de altele care sintetizează o putere de cugetare foarte adîncă: „Clown-ul este acela care poartă pe umerii săi ciroul și poate chiar viața”.

Cartea d-lui Ramon Gomez de la Serna evocă într'un lung foc de arțificiu viața scilpitoare a ciroului și proba cea mai bună că tot ceia ce spune este exact, este însuși părerea celebrelor clowni, frații Fratellini.

Emile Henriot, *Voltaire et Frederic II*, Edition Hachette, Paris.

D. Emile Henriot a extras din o-

pera imensă a lui Voltaire, din corespondența sa și din documente inedite istoria raporturilor aceuia care mai târziu trebuia să devină Seigneurul dela Ferny, cu suveranul german. Este un tablou exact a moravurilor dela Curtea prusacă în mijlocul secolului al XVIII-lea și a relațiilor dintre acești doi oameni dintre care, primul credea că totul îi este permis, iar cel de al doilea că poate să-și permită totul.

B. Chase, *The Young Voltaire*, Londra.

Antorul prezintă un tablou precis și detaliat al vieții lui Voltaire în Anglia și acesta este de altfel și singurul său merit.

Romane

Edouard Estaunié, *Tels qu'ils furent*, Ed. Perrin.

Este povestea, aproape jurnalul vieții tragice a unei familii „burgheze” din provincia de acum trei secoluri de veac.

Marguerite Moreno, *La statue de sel et le bonhomme de neige*, Flammarion, Paris.

Subt acest titlu neprevăzut, d-na Moreno prezintă o serie de oameni de teatru iluștri: Victorien Sardou, Monnet Sully, de Max, Sarah Bernhardt.

Albéric Cahuet, *Les Amants du Lac*, Edition Eugène Fasquelle, Paris.

D. Albéric Cahuet zugrăvește în cartea d-sale amorul celebru dintre Alphonse de Lamartine și Julie Charles, degajat de legenda sa romantică și readus la realitatea sa romanescă.

Ivan Tourgueneff, *Nouveaux récits d'un Chasseur*—(tradus în limba franceză de E. Halperine Kaminsky), Ed. Albin Michel, Paris.

Cîteva luni în urmă d. Halperine-Kaminsky ne-a dat o nouă traducere a „Povestirilor unui vînător” de Tourgueneff. Acum ne dă tot în limba franceză o altă serie de povestiri în care găsim aceleași calități de poet și romancier care fac din Tourgueneff un așa de mare scriitor.

François Mauriac, *Thérèse Desquoyous*, Ed. Grasset,—Paris.

D. François Mauriac este autorul romanelor „Genitrix”, „Le Désert de l'amour”, „Le baiser au lépreux”, aceasta este o recomandare suficientă.

Thérèse Desquoyous este o fi-

nără femeie care face parte din cea mai calmă și mai circumspectă burghezie. Trăește cu bărbatul său în proprietatea pe care o au la Arge-louse și toată lumea o crede fericită. Motivul care o determină să-șiucidă bărbatul, este cel puțin în aparență, inexplicabil. François Mauriac a întrebuintat remarcabilele sale însușiri de psiholog și romancier, pentru a analiza și a studia acest suflet lucidă și halucinantă și această inimă intactă care alcătuiesc eroina romanului său.

Hermann Ungar, *Enfants et Meurtriers* (tradus din limba germană de Guy Fritsch-Estrangin), Edition Nouvelle Revue Française, Paris.

D. Herman Ungar este un autor german nou și această carte este prima sa publicație.

Presă germană cu Thomas Mann (Vossische Zeitung) ori Ștefan Zweig (Berliner Tageblatt) precum și cea străină este de acord pentru a recunoaște în „Enfants et meurtriers” o adevărată capodoperă.

Henry Clerys, *Nailé Hanoum* (Capitaine Turque), Edition Nouvelle Revue Française, Paris.

Charles d'Audilly, ofițer cu spirit răzvrătit, plictisit de viața monotonă care a succedat în Paris armistițiului, se hotărăște să plece într-o misiune în Orient. La Angora, unde reputația sa de erou era cunoscută, este primit și sărbătorit de șefii săi francezi precum și de aristocrația turcă cu o atîta entuziasm încît, plictisit, începe să regrete Parisul. Face însă cunoștința tinerii Nailé Hanoum, un fel de Jeanne d'Arc otomană, admirată și temută de toți, care-l numește subșef al unui escadron întreținut și condus de dînsa. Tratatul este semnat de Talaat Pacha și lupta începe contra Grecilor și a răzvrătiților, mai întâi în Turcia europeană apoi în Asia mică. Charles d'Audilly între timp se amorează de Nailé Hanoum, care are reputația de a aduce nenorocire celor care o iubesc.

Rănit într-o luptă, se bate în aceeași zi în duel, apoi din bravadă conduce un avion, devine căpitan și duce contra răzvrătiților un războiu fără cruțare. Toate acestea le face ca să câștige inima lui Nailé. La rîndul său rănită, Charles o veghează și o în-

grijește până este în afară de pericol apoi trebuie să se reîntoarcă în Franța unde-l cheamă Președintele consiliului. Amorul riscului îl face să meargă la cursele de la Deauville unde câștigă o avere. Pe Nailé n-o regăsește decît după ce era să înnebunească.

Filozofie

J. Maritain, *Trois reformateurs : Luther, Descartes, Rousseau*, Edition Plon-Nourrit, Paris.

În secolul al XIX-lea catolicismul militant abhorră spiritul secolului precedent pe care-l considera obiectul unei uri justificate. Mai bine informat d. Maritain merge mai departe. D-sa consideră răspunzători ai nenorocirii actuale mai înaintea lui Rousseau, hotărît mai nociv decît Voltaire, pe Luther și Descartes.

L. Dimier, *La vie raisonnable de Descartes*, Ed. Plon-Nourrit, 1926, Paris.

Asupra multor puncte de detaliu, d. Dimier corectează erorile biografului modern Adam precum și a celui vechiu Baillet. El nu face să devieze studiul unui mare caracter pe mici anecdote sau pe chestii din viața privată de obicei pe cit de fastidioase pe atât merit e rar în zilele noastre, adevărul originalului.

Salomon Reinach, *Lettres à Zoé sur l'histoire de la philosophie*, 3 vol., Ed. Hachette, Paris, 1926.

Un manual de istoria filozofiei pentru mondeni.

D. Salomon Reinach a găsit mai bine decît Fénelon care se transformase în mentorul lui Telemaque; d-sa prepară la bacalaureatul tinere fete pe care prin ficțiune le botează cu nume antice și le inoculează știința filozofiei.

Dacă tinăra Zoé, își va termina cariera intelectuală cu bacalaureatul, atunci informațiile culese din corespondența sa cu d. Reinach vor fi suficiente, dacă însă se consacră Universității atunci Sorbona va avea grija

să-i arate că documentarea maestrului său e sumară și cam învechită.

Științe Sociale

Paul Gemahling, *Statistiques choisies et annotées*, Recueil Sirey, Paris.

Un manual în care sînt puse la punct probleme sociale la ordinea zilei: populația, producția, prețul, salariile, moneda, credit, schimb, transport, finanțe publice.

Paul de Rousiers, *Les grandes industries modernes*, Ed. Colin, Paris.

Opera d-lui Paul de Rousiers este o vastă anchetă asupra marilor industrii moderne. Acest recent volum care este al patrulea, tratează în amănunte chestia „Transporturilor Maritime” în Franța, chestie care este de o mare importanță și nu destul de serios considerată.

Geografie

I. Rouch, *l'Antarctide*, 1 vol. in-8, Editions Géographiques maritimes et coloniales, 1926, Paris.

I. Rouch povestește cu vervă și culoare călătoria de explorație a lui „Pourquoi Pas?” înspre țările polare ale emisferului din sud, care a avut loc dela 1908—1910.

Expediția a fost organizată sub comanda lui Charcot iar Rouch făcea parte din Statul major științific și maritim. Rezultatele expediției deja publicate sînt o mărturie care probează îndeajuns că eforturile lui Charcot și a tovarășilor săi nu au fost inutile și i-au consolat de foarte suferințele pe care le-au îndurat.

E. de Martonne, *Les Alpes : géographie generale*, 1 vol. in-16, din colecția Armand Colin, Paris, 1926.

O lucrare de ansamblu despre geografia Alpiilor.

Masivul alpestru fără să fie cel mai reliefat depe glob, este totuși cel mai bine explorat, cel mai bine cunoscut, cel mai bine cartografiat, cel mai umblat din văi și până în culmile cele mai înalte.

COMPILATOR

Bibliografie

- G. Ibrăileanu, *Scritori români și străini*, ed. Viața Românească.
- Gh. Brăescu, *Moș Belea*, ed. Ancora.
- Ioan Ciorănescu, *Nela Prichindel* (versuri p. copii), București.
- E. Lovinescu, *Horațiu*, (ode și epode) ed. Ancora.
- Lia Hirsu, *Scene banale*, (Bibl. Universală).
- Olimpiu Boitoș, *Activitatea lui Slavici la „Tribuna” din Sibiu*, Chuj, 1927.
- A. Vlahuță, *Din goana vieții*, Ediția V-a, Editura „Cartea Românească”, București, Prețul lei 60.
- M. A. Halevy, *Moise*, ed. Rueder, Paris.
- Dan I. Simionescu, *Incercări istorico-literare C.-Lung* (Muscel), 1926.
- Dan I. Simionescu, *Viața literară și culturală a Mănăstirii Cîmpulung* (Muscel), 1926.
- C. Rădulescu-Motru: *Personalismul energetic*, ed. Casa Școalelor.
- Radu Rosetti: *Amintiri din copilărie*, ed. Cultura Românească, 1927, Prețul 50 lei.
- Marcel Romanescu, *Hermanosa din Corint*, Ed. Cartea Românească, 1927.
- E. Coué, *Stăpîntrea de sine*, (trad. Barnoschi), ed. Cult. Națion. 1927.
- D-r E. Pandele, *Cartea femeii*.
- I. M. Rașcu, *Neliniști*, Poeme, București, 1927.
- Al. Negură, *Fulgi...* Versuri, Arad, 1927, Prețul 40 lei.
- D. A. și Ath. Gh., *Subt Abajour*, Iași 80 lei.
- St. Zeletin, *Neoliberalism*, 100 lei.
- Simon Rell, *Orașul Siret în vremuri de demult*, Cernăuți 1927.
- Codrul Cosminului, *Buletinul Institutului de Istorie și Limbă*, Anul II și III, Universitatea din Cernăuți, Cernăuți, 1927, Inst. de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”.
- Octavian Goga, *Mustul care fierbe*, București, prețul 100 lei.
- I. L. Caragiale, *Momente, Schițe, Amintiri*, Vol. II. Ediția VI Editura „Cartea Românească”, București, Prețul lei 50.
- C. Gane, *Intimplarea cea Mare*, Editura „Cartea Românească”, București, Prețul lei 100.
- I. Dafin: *Figuri ieșene*, 2 vol. Iași, 1927.
- Reviste primite la redacție:**
- Nouvelle Revue Française No. 163.—Mercure de France, No. 691—693; Revue internationale du travail, No. 3—4.—Résumé mensuel des travaux de la Société des Nations, No. 3;—Rev. științelor veterinare, No. 3. Corespondența economică No. 3.—Adevărul literar No. 330—334.—Natura, No. 4.—Ideia Europeană, No. 199—200. Brazda, No. 2.—Ideia. No. 11—12.—Infrățirea românească, No. 10—11.—Ramuri, No. 11—12, 1—2.—Viața dobrogeană, No. 3. 4.—Viața agricolă, No. 6—7.—Lamura, No. 2.—Ritmul vremii, No. 2—4. Falanga, 19—20.—Viața literară, 44—46.—Revista generală a învățămîntului, No. 4.—Gîndirea, No. 3—4.—Pagini agrare și sociale; Romînia militară, No. 2.—Universul literar, No. 14—19. Învățătorul, No. 3.—Peninsula Balcanică, No. 11—12.—Gîndul nostru, No. 3—4. Junimea Moldovei, No. 2.—Solia Moldovei, No. 5.—Societatea de mine No. 13—17. Suflet oltenesc, No. 3. Glasul minorităților, No. 3—4.—Foaia plugarilor, No. 3.—La Revue Mondiale, No. 1; Democrația, No. 4; Flamura, No. 1—2; Comoara Satelor, No. 1—2; Transilvania, No. 1—4; Independența Economică, No. 1; Est-West, No. 1; Vlășia, No. 15—17; Biruința, No. 1, 2, 3; Revista Spiritistă, No. 7; Revista critică, No. 1; Buletin de la section Scientifique de l'Académie roum., No. 6; Arhiva pentru reforma și știința Socială No. 3—4; Sănătatea publică No. 2; Cronica Argeșului No. 7—8; Vitrina literară No. 2; Clopotul No. 6—7; Șezătoarea, No. 1—2; Arhiva, No. 2; Roma, No. 1; Arhivele Olteniei, No. 29—30; Orpheus, No. 2; Arhiva Someșană, No. 7; Complex, No. 1—4; Buletinul Asociației culturale agricole a Moldovei întregite No. 1; Biserica Ortodoxă Română, No. 3—4; Presa Sanitară, No. 127; Corespondanță économique roumaine, No. 1—2; Travaux des sections de l'Institut international de cooperation intellectuelle; Noua revistă bisericească, No. 10—12; Graiul Nostru, No. 3—4; Opaițul Satelor, No. 2; Analele Dobrogeiei pe 1926; Progresul, No. 2; Zorile, No. 3—4; Gînduri Noi, No. 2; Buletinul Muncii. No. 13; Junimea literară No. 3—4; Cîmpul No. 9.

REDOBÂNDEȘTE-ȚI PUTERILE

Dacă te simți slab, neputincios, istovit de toate puterile fizice și morale, dacă îți lipsește orice voință și hotărâre, dacă vloga tinereții te-au părăsit și slăbiciunea au înlocuit energia, urmează un bun sfat, ea

VITAL SYRUP.

tonic. însuflețit și viu, căci el regenerează toate funcțiunile, reinvie energia zdrobită de suferinți morale și fizice, datorite toate unor excesă de muncă, de energie sau plăceri, așa de bine cunoscute de toți intelectualii în lupta aprigă a existenței noastre.

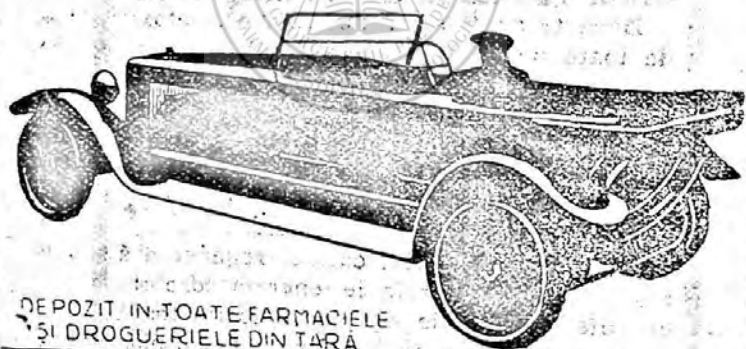
De vânzare la toate farmaciile și drogueriile din România

AUTOMOBILISTI!!

TESTA

VINDECA
DURERI DE CAP

GRIPA
RĂCELI
JUNGHIIURI
NEURALGII

DEPOZIT IN TOATE FARMACIELE
SI DROGUERIELE DIN TARA

O anchetă

După ce dădu o raită pe la grajd și făcu o scurtă vizită la lăptărie—unde muștră, ca de obicei, pe monahul Pafnutie pentru vre-o oală nespălată,—și după ce se abătu puțin și pe la pescărie, unde mai puse cîte ceva la calé cu nacealnicul Gherasim, arhimandritul Glicherie se întoarse ostentiv la stăreție și aruncîndu-și botforii uzi de rouă, se întinse pe o canapea în salon.

Îngăduind cu plăcere două raze ale soarelui de Mai, ce străbăteau pe la marginea perdelei de rețea, să-i mîngie fața, Prea Cuvioșia Sa cugeta, cu ochii închiși pe jumătate, la un verset din Eclesiast sau făcea planuri de gospodărie—și tocmai ațipise, cînd fratele Gheorghe intră repede în salon:

— Cinstite Părinte, a venit trăsura cu domnul Defensor!—zise el pe nerăsuflăte.

Starețul făcu un gest scurt de nemulțumire—nu atît pentrucă venise inspectorul Casei Bisericii, a cărui „vizită“ îi era mai demult vestită, cît pentrucă-i stricase odihna,—și întrebă căscînd, cu mîna la gură:

— Dar protopopul n'a venit?

— Ba da, a venit și părintele protopop... și încă un domn, pe care nu l-am mai văzut.

După ce mai căscă un rînd, arhimandritul Glicherie se sculă în popasuri, își netezi la oglindă părul și barba—amîndouă albe și din plin, îmbracă rasa de muhair, își puse crucea la gît, apoi potcapiul și ochelarii și, luînd din mîinile fratelui Gheorghe bastonul cu miner de os, porni spre arhondaric întru întimpinarea autorităților bisericești.

Pe cărarea care merge dela stăreție spre casa de oaspeți, printre două rinduri de pini officoși, părintele stareț, om înalt și gros, cu mîni pline și cu fire roșii în obraji, cu ceva reumatism

în picioare și cu ani spre bătrînețe, nu prea grăbea pașii... lasă că era și greoiu, dar simțea trebuință și de puțină chibzuială, înainte de a da ochi cu cinstitele autorități.

Despre venirea acestora, cit și de scopul ei, starețul fusese înștiințat din vreme de cătră cei în măsură să știe. Cunoscînd, ca stareț vechi ce era, cum se fac anchetele pe la mănăstiri, nu luase nici o măsură, în afară de cuvenitele pregătiri la bucătărie. Totuși, cum știa că de regulă anchetele în lumea bisericească se fac numai de cătră două persoane—un obraz din partea Chiriarhiei, protopopul sau exarhul, și un defensor din partea Casei Bisericii,—părintele stareț era cam neliniștit de venirea celei de-a treia persoane. „Poate că e vre-un prietin sau vre-un neam de-al lor”—își zise în cele din urmă arhimandritul, și începu să urce domol scările arhondaricului.

Cînd ajunse sus, taina cu cel de al treilea musafir se lămuri repede. (Chiar și cei mai strașnici inspectori bisericești nu sînt socotiți altfel în mănăstiri decît ca „musafiri oficiali”, adică li se dă numai o cinste mai deosebită decît celorlalți muritori, ce sînt doar „musafiri”). Cel de-al treilea era un slujbaş din serviciul Contabilității Casei Bisericii, trimis pe lingă cei doi în calitate de expert-contabil,—de altfel cunoscut starețului.

Părintele Glicherie, cu toată greutatea învinuirilor ce i se aduceau în două scrisori anonime, cu același cuprins, trimise de vre-un „dușman” atît Mitropolitului cît și Administratorului Casei Bisericii, și cu toate că fusese înștiințat de „băeți” că cele două căpetenii ale Bisericii puseseră mult temei pe acele scrisori,—adînc cunoscător al obiceiului pămîntului și al bietului suflet omnesc, nu s'a înfricoșat nici cînd a fost înștiințat de orînduirea unei anchete „severe” și nu-și pierdu cumpătul nici acum, cînd văzu un funcționar cunoscut ca om strașnic al datoriei că vine să-i controleze registrele. Totuși, cînd își întîmpină musafirii, nu se pufu opri d'a întrebă din ochi pe defensor. Acesta îl trase laoparte, în timp ce contabilul și protopopul se scuturau de praf, și-i zise pe un ton prietinos:

— Vezi să fii în regulă, că avem ordine strașnice al dracului... și asta n'a mai fost pe la anchete, să știe cum merge so-coteala...

Starețul privi o clipă fix la defensor, apoi își potrivi ochelarii și zise, înălțînd din umeri:

— Doar n'am făcut nici o crimă!

— N'ai nici o teamă... că la urma urmei tot bine are să iasă! îl încurajă defensorul. Apoi, pe șoptite și mai aproape de ureche: Să-mi faci rost de-un miel—știi colea, mai dolofan, că am mine musafiri la masă...

După ce se scuturară de praf și luară cîte o dulceață cu apă rece, cinstiții membri ai comisiei de anchetă eșiră la o mică plimbare, căci nu era nici mîncarea gata și nici timp până la masă ca să înceapă cercetările. Starețul se scuză că are treabă și însărcină pe părintele Acachie, arhondarul, să însoțească oaspeții.

Oameni trăitori la oraș—și încă la București—cei trei musafiri oficiali fură minunați de verdeața din curtea mănăstirii, de pomii răsfirați în rînduri regulate, de frumoasa privesște a lacului ce oglindea cerul cu seninul proaspăt și cu minunatul soare al lunei Florar.

Pe ceairul verde din fața mănăstirii, ca la o sută de oi pășteau iarba fragedă și—și chemau mielușelele (oprite de prăsilă) ce sburdau în cîrduri, umplînd văzduhul cu mehăitul lor nevinovat. Pe lîngă turmă, cîni ciobănești se jucau și ei gonindu-se și trîntindu-se cu sgaibaracele în sus; iar ceva mai la oparte un cioban bătrîn, răsturnat într'o rînă, cînta din caval, în timp ce ajutorul lui, un copilandru, bătea „purceaua” c'o strașnică măciucă de măceș.

Iată atîtea și atîtea pricini ca orașanul, fie el cel mai grozav inspector, să—și descrețească fruntea, să—și mai răcorească sufletul și să—și lărgească inima...

Domnul contabil Zamfirescu,—„ursuzul”, cum îi ziceau colegii,—care nu eșia odată la doi ani din Capitală, începuse să se schimbe la față de cum trecuse bariera, iar acuma era vesel ca un copil care vedea pentru întâia oară fluturi. În ce privește pe ceilalți doi, mai deprinși cu asemenea lucruri, trebuie să spunem că pe lîngă voe bună, privestea naturii le-a mai adus încă ceva: pofta lor de mîncare, bine cunoscută prin mănăstiri, le-a fost numaidecîț aștitată și sporită strașnic de această plimbare în aer curat. Așa încît, dela o vreme, părintele protopop n'a mai putut răbda:

— Să ne întorcem, c'o fi masa gata și mi-e o foame grozavă, zise sfinția sa.

— Imi luași vorba din gură!—răspunse defensorul.

Iar domnul Zamfirescu, care demult își perduse pofta de mîncare, simți parcă și el, la auzul acestor vorbe, un fel de gîdilitură la stomac, de—l prinse mirarea.

Și tus-trei se întoarseră pe loc cu spatele la verdeața ceairului și la jocul mielușelelor și se îndreptară călcînd agale spre arhondaric.

În vreme ce musafirii oficiali se desfătau privind natura și respirînd aerul curat de cîmp și de pădure, la stăreție se făcea repetiție generală în vederea anchetei, regizor fiind însuși părintele stareț, iar actori—prepușii săi în feluritele ascultări administrative și gospodărești. Căci arhimandritul Glicherie, deși nu se temea de urmările unei anchete care ar fi descoperit nereguli în mînuirea banilor sau în administrarea mănăstirii, socotise totuși că e mai înțelept să înlătore orice prilej de neplăceri neprevăzute. Trimise așa dar după casier, după econom, eclesiarh, cămăraș, pescar și chelar, ca să—i încerce cum au să răspundă și, poate, să—i mai îndrumeze pe unde nu s'or pricepe.

Celdintăiu sosi ieromonahul Nafcratie, casierul.

— E bucluc, Nafcratie!—îl întâmpină starețul, scărpinîndu-se după ureche.

— S'a întîmplat vre-o nenorocire, cinstite părinte?—întrebă casierul,—prefăcîndu-se că nu știe despre ce e vorba.

— Chiar nenorocire încă nu; dar s'a apucat administratorul Casei Bisericii să-mi trimeată pe grozavul ăla de Zamfirescu să verifice scriptele... că și cînd defensorul singur n'ar fi fost în stare să le cerceteze. Și te pomenești că nebulul ne face vre-un bucluc... Cum stăm cu contabilitatea?

Casierul, poreclit de călugări „bobețul“ și „filosoful“, pentru firea lui blîndă și visătoare, își vîrî capul între umeri și rîse în cerul gurii. Apoi făcînd o mutră tristă, răspunse clătînd din cap:

— Cred că stăm cam prost, cinstite părinte, că, după cum bine știți, conturile nu s'au înaintat niciodată de cînd s'a înființat Casa Bisericii; iar anul trecut și ăsta care a început la April, n'am operat nimic în registrele chitanțiere și de partizi. Numai în condica „de zi“ am trecut... ce mi-ați spus Sfinția voastră să trec.

— Cîți morți avem în state?

— Păi... erau vre-o zece, și cu Irinarh s'au făcut unsprezece.

Starețul se scărpină în cap, în urechi, în nările nasului și, la urmă, zise:

— Să iai numaidecît un poșalion cu caii cei murgi, fără să te vază *ăia*, și să te oprești tocmai la vie... de unde să te întorci numai după trei zile. Eu o să spun că cheile dela cassă sînt la tine (Nafcratie nu pusese niciodată mîna pe ele) și că registrele sînt în casă. Ai înțeles?

Casierul aruncă o privire de admirație superiorului său și luîndu-și cuvenita blagoslovenie eși în grabă.

După casier, intră protosinghelul Dionisie—marele eclesiarh.

— Ce s'a adunat dela credincioși în ziua de Sf. Marie și la ziua Crucii, părinte Dionisie?—îl întrebă starețul.

Eclesiarhul ținînd minte pe de rost, îi răspunse numaidecît:

— Unsprezece chile de grîu, zece baniși de mei, o sută de trîmbe de pînză, una sută douăzeci prosoape, și trei mii șase sute de lei bani gheață.

— Și... la obște ce s'a dat?

Eclesiarhul își puse ochelarii și ceti din condică:

— Cinci chile de grîu, prefăcute în numerar, patruzeci trîmbe de pînză, șaisprezece prosoape și o mie cinci sute unsprezece lei bani gheață.

— Cum ar putea *ăia* dovedi că am oprit și noi cîte ceva pentru osteneala noastră, părinte eclesiarh?—ispiti starețul pe îngrijitorul bisericii.

— Cît despre asta... n'ai nici o grijă, cinstite părinte, că am potrivit eu lucrurile în așa fel ca să nu priceapă nimeni,—răspunse eclesiarhul, ploconîndu-se adînc.

Veni la rînd economul.

— Nu s'aude bine, Serafime!—întîmpină starețul pe gospodarul mănăstirii.

Economul încreți din sprîncene, se frecă la ochi, își strînge ca de obicei vîrfurile nasului stacojiu, își drese mustățile crescute în jumătate de cunună și răspunse smerit:

— Mai mult sau mai puțin, (asta era vorba lui obișnuită) mai mult sau mai puțin, cinstite părinte, eu nu cred să aveți sfinția voastră nici cea mai mică teamă de astfel de cercetări. C'au mai venit p' aici anchete d'astea și, mai mult sau mai puțin, nu s'a întîmplat nimic. Chelarul să trăiască...

Arhimandritul Glicherie rîse de curajul economului, apoi se încruntă, își mușcă o unghie și zîmbi acru.

— Adevărat, zise el, dar tot mai bine e să fim pregătiți pentru orice. Așa, d'o pildă, cum stăm cu trestia?

Serafim deschise o condică îngustă în care își avea însemnările lui și după multe dibueli și şușueli, răspunse:

— S'a încasat până la 15 în total lei 3248... și mai sînt încă 1800 de snopi nevînduți.

— Și în registrul casierului ce sumă s'a trecut?

— În total lei 1236 și 85 de bani.

— Și... restul ce s'a făcut?—întreabă starețul, aplecîndu-se să-și ridice mătănile ce-i scăpaseră jos.

— Apăi, mai mult sau mai puțin... știți sfinția voastră!—răspunse economul, făcînd cu ochiul și uitîndu-se pe sub sprîncene.

— Dar dacă o bănuie comisia ceva, cum ai să te descurci, Serafime?

— Apăi, așa cum s'au rînduit lucrurile mai demult, adică: dijma dela Știubeu s'a furat mai jumătate; o mie cincisute de snopi i-am întrebuițat la casele dela vie, și vre-o cîteva sute le-am dat pe la săraci...

— Dar cu vitele cum stăm, Serafime?—mai întrebă starețul, după ce încuviință planul economului în privința trestiei.

Serafim răscoli din nou condică-i soioasă și răspunse:

— Am vîndut dela Ianuar până la Mai patru vaci bătrîne, un taur, cinci gonitori, o scroafă bătrînă, douăzeci și șapte de oi sterpe, șaptezeci și trei purcei de lapte și optzeci și doi de miei... Iar la casier s'au trecut ca vîndute: două vaci, un taur, doi gonitori, opt oi, douăzeci și unu de purcei și patruzeci și opt de miei... Cît pentru ce-a rămas: o vacă a murit sîngerată, una a murit de bătrînețe, un gonitor s'a pierdut de cîrd și altul a fost furat, scroafa a murit din facere, treisprezece oi au murit de gâlbează și pe alte trei le-au mîncat lupii... Pentru fiecare în parte știți că avem proces-verbal iscălit de Consiliul Economic și întărit de Primărie... Iar cît privește pentru purcei și pentru miei, nefiind trecuți în inventar, ei nu pot să știe cîți au fost cu toții...

Bravo, iconoame!—fl încurajă starețul, răsfirîndu-și barba. Am foarte încrederea în tine, dar să nu faci greșala să spui că ai condică... și mai cu seamă să nu te cătrănești cumva, că te încurci...

Urmează părintele Gherasim dela pescărie.

— Cum stăm cu pescăria, Gherasime?—îl întrebă starețul.

— Apăi, după cum știți, cinstite părinte... dăla o vreme ne merge grozav de bine și cu peștele și cu racii!—răspunse pescarul, mirat de întrebare.

— Vorba mea : dacă te-or întreba protopopul și cu defensorul, tot așa ai să le răspunzi ?

Monahul ghici numaidecât gândul starețului și, luând o înfațișare smerită, cu mâinile încrucișate la capul pieptului, răspunse clipind des din ochii lui verzui și tulburi ca apa :

— Dacă m'or întreba ei, apăi se schimbă socoteala... Cinstite părinte potropoape și domnule defensor, blagosloviți și ertați, că bucurie mare n'avem cu lacul, că se prinde numa' pește d'ăl mic, că ăl mare e oț și să bagă la cocioace... Mai ales crapu' să viră ca porcu' în nămolu' din fund și nu e chip să-l dodim... E! așa, când se 'ntimplă să mai încolțim și noi câteun șalăiaș, câteun linișor, ba și câteun crap, știi colea pă cinste, apăi îl închidem la coteț și-l păstrăm pentru musafirii noștri... că de! sînt oamenii Statului și când nici nu te gîndești are mănăstirea nevoie dă ei... Iar întrucît privește pîntru raci... cinstite părinte și domnule defensor, mai bine i-ar lua Dumnezeu ca p'ai din Snagov, că nu e nici o brînză dă făcut cu lighioanele astea. Că aci intră la cloceală, aci își lapadă icrele, aci să dăspoae... și toată iarna cît ține înghețu' nici picior dă rac nu să vede. Și unde mai pui că pescarii sînt oți, că-i pitesc pîn cocioace ca să-i ia când s'or întoarce acasă...

— Da' dacă te-or întreba că de ce nu dăm raci la cazanul de obște, ce-ai să spui, Gherasime ?

— Apăi,—zise pescarul, după ce se scărpină puțin la ureche, am s'o dreg așa :—Prea cinstite părinte și domnule defensor, blagosloviți și ertați, că racii să gătesc anevoie și mai ales să mănîncă anevoie și n'alegi nimic dă ei, că n'au carne nici cît negru subț unghie. Și cum a mai mare parte din părinți sînt bătrîni și fără dinți, i-ar lua degeaba... că doar s'ar uita la ei ca vulpea la bucățelele din clondir... că la rac, ca să scoți ceva din el, trebuie să ai gură nu fleac !

Arhimandritul Glicherie rămase tare mulțumit de răspunsurile lui Gherasim și, lăsîndu-l să plece, îi zise :

— Să stai p' aici, p' aproape, și când te-or chema să vii numaidecât, cu condica...

Urmează monahul Macarie—cămărașul—căruia călugării îi zic mai mult „Neică“, fiindcă el se folosește tare des de cuvîntul ăsta.

— Ce dai din cămară la obște în cursul unei săptămîni, Neică ?—îl întrebă starețul.

Macarie își învîrte de cîteva ori limba prin rărișurile din gură, unde nu mai avea decît trei dinți pe cale să-i cadă în lingură, înghiți în sec și răspunse mestecînd și clipind din ochi :

— După cum bine știi, cinstite părinte, dau, neică, de două

ori măslina, odată cosac... d'ăla, așa cum e,—că-l mănîncă bieții părinți așa cum e,—odată lapte bătut și odată brînză. Și Dum-nica să face, neică, bulgur... și la praznice dau, neică, și cite-o sticlă de untdelemn la caza, ca să se mai îndulcească și ei, neică...

— Dar cu lîna cum stăm, părinte Macarie?

— Cu lîna, cinstite părinte, stăm așa: că oile d'abia s'au isprăvit de tuns ș'am pus o parte la cămară ca s'o împărțim de obște, iar o parte... cum știi sfinția ta, neică!

— Vezi, Neică, dacă cumva o face comisia care a venit vre-o cercetare, să nu mă bagî în vre-un bucluc!

— N'ai nici o grije, cinstite părinte, că știi bine că mie, neică, nu-mi trebuie nimic strîmb, da' nici în socotelile altuia nu mă bag... Numai să nu mă pue să jur cu mîna pă cruce, că atunci n'am încotro, neică, și trebuie să spui ce știi... că sînt om bătrîn, neică, și nu vreau să-mi bag suflelu'n foc...

— Dă jurat n'o să te pue ei să juri, părinte Macarie. Da ca să nu te încurce cumva, e mai bine să te faci bolnav și să te pui la pat:

— Apăi că bine zici, cinstite părinte... că chiar sînt bolnav, neică, doar că la pat n'am căzut! În felu' ăsta o brodim și mai bine, neică...

Monahul Ruvim—chelarul—întră cel din urmă la ascultare. E un călugăr aproape bătrîn, mic la stat și cam adus din șale. Are barbă roșie-căruntă și rară, ochi mici, cu lumini verzi și cu priviri piezișe. Vorbește smerit, cam din vârful limbii și nu se supără niciodată: cînd îl ocărăști îți face plecăciune, iar cînd îl lauzi își împreună mîinile pe piept și închide ochii. Călugării au pică pe el, fiindcă e viclean și pizmătareț, dar părintele stareț, tocmai din pricina acestor însușiri deosebite și fiindcă pe de-asupra mai e și om harnic și chivernisitor, i-a dat slujba de chelar.

— Cum stăm cu vinu', părinte Ruvime?—îl întreabă starețul, întinzîndu-i dreapta pentru blagoslovenie.

Cuviosul Ruvim înțelese numaidecît rostul întrebării. Și, ca să nu mai piardă vremea cu ocoluri fără folos, cu toate că nu avea în fața lui decît pe părintele stareț, răspunse de-adreptul ca în fața onoratei comisii de anchetă:

— Cu vinu' stăm cît se poate de prost, cinstite părinte pro-topop și domnule defensor... că la o zăcătoare au pleșnit două cercuri și până să bag de seamă s'au scurs peste o sută de vedre. Un butoi de *bordo* s'a ciumărit și l-am dat la drojdi, să-l facem rachiu, iar scăzămîntul până la prifoc a fost de aproape două sute de vedre... Și unde mai socotiți că chirigiii care l-au adus dela deal au furat de-au stins, că a fost numai un călugăr cu ei și n'a putut să-i ție din scurt... că unii o luau fuga înainte, iar alții rămîneau în urmă făcîndu-se că le-au obosit caii și nu mai vor să meargă. Și cînd s'au trimes butoalele dela vie, cotarul a făcut socoteala pe vasele pline, dar ele au fost numai pe trei sferturi... că dacă ar fi fost pline până la vrană, s'ar fi umflat *duful* de zdruncinătură

ș'ar fi făcut explozie pe drum. Și cînd e vorba de cît bea obștea, e ceva de speriat! Că se dă la obște de două ori pe săptămînă, cu măsură veche... și la biserică în fiecare zi pentru sfînta liturghie... și la ascultători cîte-o bîrdacă, și la lucrători, și la mosafiri și la bolnavii care vin la sfîntul Maslu... și la cerșători le dăm, că de, așa s'a pomenit pe la mănăstiri... Nu mai vorbesc de mosafirii oficiali, pe care trebuie să-i primim cît se poate de bine, că sînt oamenii stăpînirii... de sticlele și damigenele pe care le golesc ori le ia acasă alde primarul, notarul, perceptorul, jandarmii, administratorul de plasă, șeful de Ocol... că de, nu poți să nu le dai că te lovești de ei cînd nici n'ai gîndi, și în tot ceasul pot să facă un rău mănăstirii...

— Dar cu rachiul cum stăm, părinte Ruvime?

— Dă' ce rachiu, cinstite părinte protopop și domnule defensor... că ce bruma s'a făcut, l-am dat la obște și la lucrători. Să tot mai fie acolo ca la douăzeci de vedre—și astea, numai fiindcă am făcut economie strașnică.

— Dă' de vre-o patru poloboace care au eșit noaptea, pe subt ascuns, din pimnița mănăstirii, pentru a se așeza într'ale unor circiumari de pîn satele vecine, ce știi, părinte Ruvime?—întrebă starețul cu ochii închiși.

— Să iasă boloboace de vin, noaptea, pe subt ascuns, din pimnița mănăstirii? Ferească Dumnezeu și Maica Domnului, domnule defensor eclesastic, să se întîmple așa ceva în mănăstirea noastră!... Poate cumva în timpul altor stareți... dar subt sfinția sa părintele Glicherie, care poartă atîta grijă de mănăstire și face economie și ține toate lucrurile din scurt... unde s'a pomenit una ca asta?...

— Ai întrecut pe dracu', Ruvime!—lăudă starețul iscusința chelarului. Cu tine nu mai avui nevoie să faci școală, cum am făcut cu ceilalți...

— Apai de, cinstite părinte,—răspunse Ruvim, pe alt ton,—eu sînt călugăr și călugărului îi scrie să nu iasă din cuvîntul starețului...

— Niciodată nu m'am îndoit de priceperea ta și de smerita supunere pe care o ai față de poruncile mele... Vezi, ai grijă acu' și de bietu' Macarie... să nu se scoale măcar două zile din pat.

Cuviosul Ruvim făcu o plecăciune adîncă și, în tăcere, după cum intrase, se strecură pe ușă afară, ca o umbră...

La arhondaric—muncă la cataramă, încă din răsăritul soarelui. Bucătăria fu dată în primirea protosinghelului Iustin, de care se vorbea că întrece în meșteșugul de a găti bucate chiar și pe bucătarii cei mari dela București. Justin, ajutat de lelea Maria spălătoreasa arhondăriei și de fratele Ilie paracliserul, pregăti niște bucate de pește, de raci și de miel—care să te facă să uiți nu

numai de plecare, dar și pricina pentru care ai venit la mănăstire!

Sus, părintele Acachie arhondarul, ajutat de fratele Simion, pregătise strașnic două din odăile cele mai bune și așezase masa pe terasă, cu o dibăcie de care s'ar fi minunat chiar și cei mai simandicoși musafiri. Farfurii de faianță, servicii de argint, pahare de cristal, șervete și față de masă parcă neatinsese de mână de om... iar în mijlocul mesei rotunde un buchet mare de flori de câmp și de pădure, așezat între două carafe de cristal: una cu vin vechiu-portocaliu și alta cu vin nou de culoarea vișinei...

Din terasă, o privesc rară. Deoparte, un colț de lac, cu o fișie de trestie verde dealungul malurilor și cu sălcii aplecate printre plute falnice, cu frunzele veșnic tremurând; de cealaltă parte, curtea cu iarbă verde, cu brazi și pomi... și o alee de tei îmbobociți... și salcâmi mulți din a căror puzderie de flori se răspîndea o mireasmă îmbătătoare.

Musafirii oficiali, prididiți de foame și grăbiți să isprăvească până în seară, cit de tîrziu, pentru ca de dimineață să se poată întoarce la București, venira la arhondaric cu pași din ce în ce mai largi și urcară scările mai ușori ca niciodată. Cînd eșiră pe terasă și văzură minunata privesc, nu se putură stăpîni, cu toată foamea, de a se așeza o clipă între coloanele de piatră, să soarbă cu gurile căscate aerul proaspăt și mirosul salcîmilor.

Sosind și starețul, se așezară cu toții la masă, laudînd, în așteptarea minunățiilor lui Iustin, priceperea cu care arhondarul rînduise masa.

Spuma de drojdie, din cale afară de tare, oțări pe meseni. Contabilul se scutură ca de friguri și nu vru cu niciun chip să golească până în fund pahărelul cit nuca. Părintele protopop, însă, mai obișnuit, luă și pe-al doilea... „că e bun pe stomcul gol“, iar domnul defensor goli și pe-al treilea, fiindcă „știe că e naturală și nu face rău“. Starețul, ca să nu fie bănuir că se dă mai mult cu unul decit cu celalt, finu mijlocia.

Ciorba de somn, cu vestitul borș călugăresc, întrecea orice închipuire. Domnul Zamfirescu chiar vru să mai ia odată, dar protopopul îl opri, spunîndu-i să nu pătească ca Țiganul, care s'a lăcomit la lapte bătut și n'a mai putut să mînce purcel fript...

Cînd începură mîncările, intrară la slujbă și paharele, umplute din sticle așezate în găleți cu gheață.

— E splendid!—zise protopopul, după ce goli cel dintăiu pahar de vin vechiu.

— Extraordinar!—întări defensorul.

— Am numai un butoi din ăsta și îl păstrez pentru oamenii care slujesc Biserica,—roști cu smerenie starețul.

— Așa se și cuvine!—întăriră în același timp cei doi musafiri oficiali.

Domnul Zamfirescu, care nu mai fusese până acum în anchete și care din leafa lui, de funcționar numai arare își putea cumpăra cite o sticlă de vin fabricat la „rampă“, nepricepîndu-se la vinuri, bău și tăcu.

Cînd fratele Simion aduse de jos tava cu friptura de miel se arătă și soarele pe terasă. Nu fu însă primit cu plăcere, căci mesenii, de pe acum încălziți de vin, asudau grozav. Protopopul își scoase gulerul și brîul roșu, deschise ceaprazurile dela reverendă și nasturii dela cămașă, iar defensorul își scoase și el haina și gulerul și dădu drumul nasturilor dela vestă. Domnul Zamfirescu, deși suferea grozav de zăduf, nu se dezbracă, ceiace sili pe părintelê stareț să păstreze și el buna cuviință. De altfel, sfinția sa nici nu prea avea ce să dezbrace, fiindcă, subt giubeaua subțire de inșor, avea doar un halat de ațică, iar subt halat, cămașă și izmenele de pînză rară de casă.

Aerul curat, mîncarea minunată, pentru care protosinghelul Iustin trebuia să fie înaintat—după părerea protopopului—cu încă un rang, apoi căldura amiezii,—toate ajutară la golirea a vre-o șapte-opt sticle de vin vechi, „natural“ și rece. Încă o stropeală bună la plăcinta cu brînză—și onorata comisie de anchetă, dimpreună cu starețul, trecură în camera de alături să ia cafeaua.

Odată cu această băutură, părintele Acachie așeză pe masă o cutie cu țigări „Pelișor“ și o sticlă cu apă rece din „puțul lui Gherontie“. Dar cu apa nu se prea băteau musafirii oficiali, afară de domnul Zamfirescu, care, fiindcă nu proslăvise vinul, găsi cuvînte de laudă pentru băutura din izvor.

Însfîrșit, părintele protopop, după multe glume mai cu sare și mai așa, își luă o mutră gravă, pe cît era cu puțință în împrejurările de față—și spuse părintelui stareț pricina pentru care au fost trimiși la mănăstire. Apoi, mai prietinos, își arătă nădejdea că cele înșirate în scrisorile anonime se vor dovedi născociri fără temei. Și adăogă, ca din partea sa, că îl cunoaște pe stareț bun gospodar, bun călugăr și cu tragere de inimă pentru binele mănăstirii. Incheierea o făcu mai mult ca musafir decît ca membru al comisiei de anchetă, zicînd că dumnealor nu umblă cu sabia ci cu pacea, și că se miră că oameni ca Mitropolitul și Administratorul Casei Bisericii pun temeiul pe pîrșiciuni neiscălite...

Arhimandritul Glicherie, om priceput și deprins cu astfel de lucruri, răspunse că, oricare ar fi urmarea unei anchete, cinstea celui anchetat tot știrbită ese; totuși, el n'are decît recunoștință pentru căpeteniile Bisericii că poartă atîta dragoste sfințelor mănăstiri, încît chiar o scrisoare neiscălită, trimisă fără îndoială de vre-un dușman, le deșteaptă îngrijorarea. Negreșit, adăogă el cu modestie, nu se poate administra o mănăstire mare, unde sînt oameni de adunătură, în așa fel ca să fie toată lumea mulțumită. Și iarăși, nu se poate chivernisi fără greșeli o așa de mare gospodărie. Atrase însă luarea-aminte a onoratei comisii, cu aere de gazdă care și-a îndesulatat oaspeții, că n'are nici oameni cinstiți și pricepuți care să-l ajute și că zavistia nu-și are nicăeri un sălaș mai trainic, decît la mănăstire...

— Ia nu-ți mai face atîta sînge rău, părinte stareț, că astea le știm noi!—îl întrerupse defensorul, pe cînd își aprindea a patra țigară.

Domnul Zamfirescu, aducându-și aminte că e cunoscut în toată Casa Bisericii ca funcționar cinstit și om al datoriei, fu de părere ca ancheta să înceapă numaidecît, mai ales că ceasurile se făcuseră trei.

— Pe semne că tu ești nebun, Zamfirescule! — îl apostrofă defensorul, căscînd. Tu nu știi că după legile igienei, o masă bună trebuie urmată neapărat de-o odihnă măcar de-o jumătate de ceas?

— Mai ales după ce am venit atîta cale! — interveni și protopopul, uitîndu-se cu muștrare la contabil.

— De, cum, credeți... dar numai să isprăvim astăzi, măcar cît de tîrziu, — se învoi domnul Zamfirescu, simțind un fel de greutate la ceafă...

— Lasă, moșule, îl bătu starețul pe umăr, — nu te grăbi, că îmbătrînești prea repede. Las-o așa, mai domol, că ai vreme destulă înainte. Și apoi, tot la București ai să stai!

Contabilul nu mai stăruia și trecu în camera ce-i era rînduită. Starețul își luă și el rămas bun și plecă. Dar cînd să pue piciorul pe prima treaptă a scării, protopopul îl ajunsese din urmă și-i șopti la ureche:

— Vezi de-mi fă rost de vre-o două kilograme de unt topit și dacă se poate și de vre-unul proaspăt, că știi că nevastă-mea nu prea se bate cu untura. Și... vorba ceia...

— Nici nu era nevoie să-mi mai spui! — răspunse starețul, dojenitor. Pentru oamenii noștri se găsește de toate... slavă Domnului!

Cînd să se întoarcă la defensor, protopopul dete cu ochii de o găleată cu ghiță în care mai rămăsese două sticle cu vin, și o luă la ei în odae.

— Strașnic vin mai are mănăstirea asta! — zise el umplîndu-și paharul.

— Așa ceva nu se găsește în tot Bucureștiul! — întări defensorul, făcînd și el la fel.

După ce goli ră o sticlă, se trîntiră în cele două paturi și a dormi un somn de pomină. Nici rază de soare nu pătrundea în odae, căci arhondarul trăsese storurile, și nici picior de muscă nu mai lăsase înlăuntru fratele Simion. Dealtfel, sînt împrejurări cînd muștele ce trăesc prin aceste părți ale pămîntului, de s'ar strînge mii și sute tot n'ar fi în stare să strice odihna unor oameni atît de oboșiți și cu atîtea griji și răspunderi pe cap.

* *

Domnul Zamfirescu se frămîntă mult în pat și nu putu să adoarmă decît după ce tăcură clopotele de vecernie. Pe la ceasurile 5 se sculă și, după ce se răcori cu apă rece, eși repede, îngrijat că ceilalți l-or fi așteptînd. Dar horăiturile ce se auzeau din camera colegilor îl liniștiră. Trecu pe terasă și se așeză pe un scaun să privească lacul. Văzînd însă că timpul trece și cei doi

nu se mai deşteaptă, începu să se plimbe neliniştit de colo până colo. În cele din urmă, simţind o greutate la ceafă şi un fel de strînsoare la tâmples, se răzima cu coatele de pâlmar şi rămase multă vreme aşa, cu privirea spre lac.

Abia pe la ceasurile 6, auzind zgomot în odaia unde-şi lăsase tovarăşii, se sculă şi bătu la uşă. Când intră înăuntru, găsi pe protopop şi pe defensor ciocnind cele din urmă pahare din sticla ce mai rămăsese în găleată.

— Iertaţi-mă că am întârziat,—zise el în batjocură.

— Paguba ta, îi răspunse defensorul, că uite, n'a mai rămas nimic pentru ai somnorosi.

După ce se gătiră şi cei doi, plecară cu toţii spre stăreţie, hotărâţi să înceapă de îndată cercetările, ca să poată pleca spre Bucureşti a doua zi de dimineaţă.

La eşirea din arhondaric, onorata comisie se opri la capătul aleii să contemple iar lacul. Soarele coborîse spre asfinţit, privind mănăstirea şi lacul numai dintr'o parte, ca un ochiu al lui Dumnăzeu, lăsând umbră teilor cu florile în mugur şi a salcîmilor înzăpeziţi de flori să se împreune cu a castanilor sălbateci şi a cetinilor risipiţi prin curtea mănăstirii, ca o perdea întinsă pe iarba verde. Pasărilor cîntau de zor şi harnicele albine din prisăcile călugărilor umblau de colo până colo, culegînd mierea îmbelşugată a florilor de salcîm.

Pe faţa lacului, în liniştea mare, se întindeau uriaşe umbrele plutelor de pe malul dinspre apus şi a turlei dela bisericuţa singuratecă, în jurul căreia au fost pe vremuri chilii şi călugări. Pescăruşi albi şi dibaci zburau deasupra apei, lăsîndu-se din cînd în cînd pe luciul, pentru a înhăţa vre-un peştişor. Pe margine se iviseră tot mai multe bărci cu pescari ce se opreau la locurile însemnate cu trestie uscată de scoteau din coşuri de nuele raci momiţi de-o frîntură de porumb fiert. O barcă mai mare, împinsă de doi lopătari, tăe lacul în două, lăsînd în urmă falduri din lopeţi şi o doină duiosă ce eşia din gura cîrmaciului.

Protopopul simţea aşa de mare trebuinţă de aer, că-l sorbea cu gura deschisă, vrînd parcă să-şi facă provizie pentru Bucureşti, iar defensorului, „fire de artist“, îi era ciudă pe fericirii pescari ce-şi cîştigă pînea cîntînd pe lac, nu hărţuiţi de drumuri şi de răspunderi, ca nefericitele organe de control ale autorităţilor bisericesti. Şi revoltat de această nedreptate socială, zise hotărît tovarăşilor săi :

— Ştiţi ce ? Hai s'o dăm dracului de anchetă şi să facem mai bine o primblare pe lac.

— Ba s'o dăm chiar dracului, nu!—zise protopopul, că tot o s'o facem noi cum om face-o, — dar s'o lăsăm pe mîine dimineaţă, că acum e tîrziu.

— Am fi buni de bătut, urmă defensorul, dacă n'am profita de astfel de prilejuri rare ca să ne mai venim puţin în fire. Destui microbi şi zgomot înghiţim în iadul ăla de Bucureşti!

— Aveți dreptate, zise domnul Zamfirescu. Eu însă nu pot întârzia, fiindcă am aranjat ca mine dimineață, cel mai târziu la 11, să fiu la serviciu. Am în sertarele biroului meu hîrtii importante și urgente, cărora trebuie să le dau drumul.

— Și ia mai dă-l dracului de birou, nenisorule, că doar n'o să piară țara dacă o să lipsești tu cîteva ceasuri dela Casa Bisericii!—îl întîmpină defensorul, supărat. Și eu am mine procese la Consistoriu. Ei, și? Parcă dacă nu m'oiu prezenta, o să se scufunde pămîntul? Or să s'amîne ș'afîta tot! Și, oare, nu sîntem noi și p'aici tot în slujba Casei Bisericii?

— Dragă Zamfirescule, îl luă protopopul cu binișorul, d-ta ești om al datoriei și nu vrei să-ți pierzi această reputație. Sînt însă cazuri de forță majoră cînd n'ai încotro. Ia închipue-ți că ai să pleci mine până în ziua și se întîmplă—Doamne ferește!—un accident pe drum: în cazul ăsta, o să mai fii la 11 la birou? Ș'apoi, e o vorbă înțeleaptă, neică, care zice că e mai bine să te apuci de lucru de dimineață, că ai timp până seara să-l faci pe îndelete și ești și cu mîntea mai limpede...

Domnul Zamfirescu se lăsă înduplecat,—mai ales că simțea oarecare încurcătură în cap și de! avea să umble cu cifre...

În acest timp sosi și starețul, însoțit de fratele Gheorghe, ucenicul său.

— Noi ne-am socotit, cinstite părinte,—îl întîmpină defensorul, să facem mine dimineață... ce bruma om face, că acuma este târziu și am avea chef de-o mică plimbare pe lac.

— V'ați gîndit foarte bine, încuviință starețul.—Dă fuga, frate Gheorghe, la pescărie și spune părintelui Gherasim să pregătească o luntre din cele mari.

Plimbarea pe lac fu într'adevăr nespus de plăcută și cel mai mulțămît fu însuși domnul Zamfirescu. În luntrea mare, de curînd dată la apă, se așezară, la mijloc, pe scînduri puse deacurmezișul, onorații membri ai comisiei de anchetă, la cîrmoc părintele Gherasim, iar la cîrmă un năvodar voinic. O luară mai întăiu pe margine, pe lîngă pădurea de trestie verde ca broșacul, apoi se depărtară puțin și intrară în ezer c'o iuteală din ce în ce mai mare. Defensorul spunea snoave iar protopopul, care nu prea se împăca cu apa, aducea vorba de felurite cazuri de înec. Domnul Zamfirescu era așa de fermecat că n'avea timp să asculte, ci numai să privească și să se minuneze de așa locuri împodobite, pe care e-
vlavioșii noștri strămoși știau să le aleagă pentru zidirea sfîntelor locașuri.

Cînd atinseră malul celalt, se coborîră și culeseră din pădure ramuri de tei și de mălin cu care împodobiră luntrea. La întoarcere, cu fața spre mănăstire și spre soarele ce atinsese c'o margine pămîntul, li se păru sfîntul locaș ca un castel din basme, ca o cetate pe malul mării. În gîtul din Știubeu, unde lacul se îngustează, luntrea fu lăsată mai domol, ca musafirii să poată rupe

flori de nufăr albă ca crinul și cu lujeri lungi, să le ducă acasă la neveste și la copii. Și, odată cu lăsarea celui dintăiu praf de neguri, se apropiară de capul punții, de unde porniseră,—mai îmbujorați acum la față și mai plini de voe-bună.

Cu puțin înainte de a sosi la mal, defensorul făcu în taină o mărturisire reprezentantului Sfintei Mitropolii:

— 'Imi cîntă gîtu', tată protopoape!—zise el, lovind cu mijlociul dela mîna dreaptă în nodul lui Adam.

— He, he!... mie îmi cîntă de cînd am intrat pe poarta mănăstirii! răspunse protopopul, făcînd un gest de vrednicie.

Domnul Zamfirescu, ca unul ce nu mai făcuse anchete „la fața locului“, nu prinse de loc înțelesul acestor tainice cuvinte.

* * *

Masa de seară nu mai fu așezată pe terasa arhondaricului, din pricina fîntarilor, ci fu rînduită în sufrageria stăreției. Protopopul și cu defensorul se arătară mulțumiți de această schimbare, fiindcă aici, fiind mai la dos, se puteau bucura mai în voe de veselie firii lor, pe care plimbarea cu luntrea le-o sporise încă pe-aftea.

Și fiindcă în stăreția unei mănăstiri, mai mult decît în arhondaric, toți slujbașii eclesiastici, cu sau fără misiuni speciale, sînt ca la ei acasă, orice soi de constrîngere fu înlăturată chiar dela început. Astfel că, înainte de a se așeza la masă, protopopul și defensorul se lăsară numai în cămașă, contabilul în vestă, iar stărețul, ca să nu fie bănuț că umblă cu mofuri, rămase numai într-un anterior subțire de inișor, în ciorapi albi de bumbac și în papuci.

Se gătiseră mîncări din tot ce poate fi mai dorit de oamenii sătului de carne, de pește borșit și de vin prefăcut. Incepură bineînțeles cu spuma de drojdie, căreia toți îi făcură o deosebită cinste, afară de domnul Zamfirescu, care, căzînd așa deodată în melancolie, își luase înfățișarea lui obișnuită dela birou și nu vrea cu niciun chip să guste măcar. Ii părea omului că e otravă și se mira de tăria gîtlejului rusesc al celorlalți.

Șirul mîncărilor începu cu saramură de plătică și de obleț, urmă cu rasol de raci, ciulama de lin, crap umplut cu nuci (la tavă), și se încheie cu șalău și somn prăjit. E de prisos să mai spun că oaspeții fură ațt de minunați de fiecare din aceste mîncări, gătite de neîntrecutul Iustin, încît, de bucurie, paharele cu vin nou făceau foarte des drumul dela mînă până la gură. Toată vina pentru această nepotolită sete fu aruncată în seama părintelui stăreț, fiindcă găsise cu cale să pregătească numai pește, care cere neapărat multă udătură.

Melancolia domnului Zamfirescu însă se risipi foarte cu greu. Și s'ar fi putut prelungi până la sfîrșit, dacă voia-bună n'ar fi o boală molipsitoare și mai ales dacă arhimandritului Glicherie nu

i-ar fi venit în gînd să-i dea contabilului vin dulce. Acest soi de vin iese din struguri pe jumătate stafidiți, culeși după ce a căzut bruma. E înșelător la gust și ușor la băut. Dar protopopului și defensorului nu le plăcu, fiindcă dumnealor „nu sînt nici copii, nici cucoane”. Domnul Zamfirescu însă fu momit încet-încet, până ce goli singur o sticlă și jumătate.

Cînd veniră *sarailia* și *minciunile*, cheful era în toi. Protopopul, avînd evlavie, începu să cînte axionul dela întîmpinarea Domnului, dar cînd să urce la *ga* de sus, dădu chix, căci îl răgușise umplutura de nucă a peștelui. Ca să-i facă în necaz, defensorul, cu ochii închiși și bătînd tactul cu o sticlă goală, începu a cînta cu glas gros, acest irmos potrivit pentru astfel de împrejurări: „Cel ce ai săturat pre noroade în pustie și le-ai izvorît lor apă din piatră, însuși casa aceasta întărește-o, însuși pînea înmulțește-o, însuși vinul binecuvîntează-l, și celor ce ne-au primit pre noi plată cerească dăruiește-le, și pre noi pre toți ne miluește, ca un bun și iubitor de oa-a-a-meni!”.

De regulă, acest irmos se cîntă pe glasul al optulea. Defensorul însă, găsi cu cale să-l zică pe-al... noulea glas.

— Asta e la tine glas al optulea, mă? Fire-ai al dracului de mălac răgușit!—strigă protopopul, rizînd de el.

— Cîntă-l tu, mă, dacă nu-ți place, că eu am uitat glasurile de cînd am eșit din seminar, da' tu ești cu ele în gură întotdeauna!—răspunse defensorul cu modestie.

— Domnul Defensor a vrut să cînte pe glas al noulea—și a reușit!—interveni starețul, cu duhul blîndeții.

Și tocmai cînd protopopul golea un pahar „ca să-și dreagă vocea” și să cînte el troparul, pe adevăratul lui glas, intră pe ușă ierodiaconul Daniil, meșter cîntăreț din caval, cu care starețul vrea să facă musafirilor o plăcere neașteptată.

Daniil e un călugăr tînăr, să tot aibă douăzeci și șase de ani, cu părul bălai și cu ochii albaștri. Infățișarea lui tristă nu prea plăcu mesenilor. Dar cînd scoase de subt rasă cavatul încrustat cu flori din briceag, dăruit de un mocan, bucuria oaspeților deveni zgomotoasă.

Daniil cîntă la început o doină lungă și jalnică.

Starețul asculta turtind un miez de pîne, protopopul scărpinîndu-se în cap, contabilul moțăind, cu ochii plini de lacrimi, iar defensorul sîcîindu-se mereu pe scaun.

— Bine cînți, Cuvioase, dar nu e locul acum să plîngem! Dă-o dracului de doină și cîntă-ne ceva mai vesel,—zise defensorul.

Cîntărețul închise ochii și oftă înăbușit. Apoi deodată fața i-se însenină și cavatul începu cu putere o sîrbă bătăioasă. Protopopul și cu defensorul se sîcîiră puțin pe scaune în tactul cîntecului, apoi începură să bată din picioare și în cele din urmă, ațîțați de însuflețirea cu care cînta Daniil, se prinseră în joc.

Pe podelele acoperite cu velințe de casă, zopăiturile erau surde, iar chiuiturile—de oameni care mîncaseră nuci și băuseră vin.

Vrînd să facă o „floare“ în joc, protopopul se împedecă de marginea unei velințe și, în cădere, se agăță de bretelele defensorului pe care le făcu bucățele. Acesta, rămas singur, căci tovarășul se lovise la genunchi, urmă să joace „de unul singur“, c'o mîna fiindu-și pantalonii și cu alta proptindu-se de pat. În zădar îmbia el și pe Zamfirescu la joc,—contabilul nu era în stare nici să se ție pe picioare. În cele din urmă, obosit și learcă de nădușală, domnul defensor se așază pe scaun, ocărînd :

— Nu ești bun de nimic, mă, Zamfirescule, bātu-te-ar Dumnezeu să te bată! Dacă după așa mîncare și după așa băutură și după așa lăutar, nu ești tu în stare să învîrtești o sîrbă! Ptiu, la dracu', să plec eu la drum cu neisprăviții!

Domnul Zamfirescu, se înroși, sughită, se îngălbeni, iar sughită, se albi, iar sughită, făcu cu mîna un semn dar nu putu să dea niciun răspuns. Ar fi vrut să spuie ceva, și nu reușea nici măcar să-și țină capul sus,—parcă i-se înmuiase gîtul.

— V'ați îmbătat!—îngăimă el în cele din urmă și pe nas și pe gură, și se lăsă binișor depe scaun.

— Scoal' dracului în sus, că ne faci de rîs!—se răsti protopopul la el.

— Poffim: pleci tu la drum cu oameni neputincioși!—zise și defensorul.

Dar domnul Zamfirescu, om fără deprindere cu astfel de petreceri, se încăpățină să stea cu burta pe dușumele și să miște numai dintr'un picior.

Atunci starețul, care mai mult din chibzuință decît din obicei nu se prea lăcomise la băutură, chemă pe fratele Gheorghe și pe fratele Simion, care-l luară de subțiori pe domnul contabil și-l duseră în geamlîc, la răcoare. Aici deschiseră o fereastră și-l ținură cu capul aplecat în afară, căci domnul Zamfirescu dădea semne că începe să aibă muștrări de conștiință...

Cînd, la miezul nopții sună clopotul pentru slujba utreniei, starețul părăsi și el sufrageria, spunînd celor doi musafiri oficiali că trebuie să se ducă la biserică. Cum eși însă din stăreția cea mare, o luă drept spre stăreția cea mică și se trînti pe cea din-tăiu canapea întilnită în cale.

Rămăși singuri acum, părintele protopop și domnul defensor, de ciudă, o luară iarăși dela capăt...

* * *

A doua zi, tocă de leturghie, tocă de evanghelie, focă de axion—și oaspeții încă nu se sculaseră. De teamă să nu mai rămie încă o noapte la mănăstire, starețul puse pe fratele Gheorghe să facă sgomot la ușă și-i numai în chipul acesta membrii onoratei comisii de anchetă binevoiri a se întoarce printre cei vii. Cînd eșiră în geamlîc, unde starețul îi aștepta demult, protopopul avea doi ochi mult mai mari decît cei cu care venise de-acasă; iar pri-

mului reprezentant al Casei Bisericii, care vrînd să se culce pe canapea, nimerise la început dedesubtul ei, pe lîngă ochi la fel cu ai protopopului, îi mai răsărise și un cucui în colțul din sînga al frunții.

Numai domnul Zamfirescu lipsea. Il găsiră în pat, legat la cap cu un șervet ud, căptușit cu felii de cartofi.

— Ce e cu tine, Zamfirescule ?

Domnul contabil deschise ochii—alții decît cei cu care plecase deacasă—și căznindu-se să zîmbească, răspunse acru :

— M'am săturat de anchetă...

Tovarășii lui și cu starețul rîseră cu poftă și căutară care-mai-de-care să-l încurajeze :

— Lasă, moșule, că n'ai nimic,—il mîngie părintele arhimandrit.

— D'astea mi s'au întimplat și mie cînd eram mai tînăr... zise defensorul, cu filc.

— Asta se chiamă ucenicie, dragă Zamfirescule, adăogă protopopul, făcînd cu ochiul.

— Dă-o dracului, c'o făcurăm prea lată !—zise contabilul.

— Să fiți sănătoși s'o mai faceți și altădată, răspunse acesta mulțumit că n'a greșit să zică : diseară. Dar, mă rog, schimbă el vorba, ce poftiți să luați acumă : cafea neagră sau cu lapte ?

Zamfirescu făcu un gest că nu-i mai trebuie nimic ; iar protopopul, aprobat de celălalt coleg, își dete cu părerea că puțină șuncă, cu ceva murături în oțet și cite un păhărel cu vin, n'ar strica...

După mezelic, onorata comisie de anchetă trecu în biroul arhimandritului Glicherie. Domnul Zamfirescu, socotind în sufletul lui că nu mai e vrednic să facă anchetă, se așeză în geamlîc și scoțînd capul pe fereastră, cu bărbia proptită pe palmele încrucișate, privea lacul și pădurea, sorbind aerul curat și filosofînd asupra neputinței omenești.

În biroul starețului, domnul Defensor, bandajat cu rachiu de drojdie la cucui, începu cetirea jalbei semnată „un monah“, al cărei cuprins fu mai dinainte socotit „obraznic“ și plin de minciuni.

Se spunea, adică, în această plîngere, pe care trimițătorul „n'a avut curajul s'o semneze“, că starețul e un tiran dela care călugării n'au auzit niciodată un cuvînt de folos sau vorbă de mîngiere ci numai ocări și batjocuri pe socoteala lor ; că are bucăfărie deosebită și împreună cu economul, casierul și eclesiarhul trăsesc împărătește, iar la obște dă numai pîne de făină necernută—rece și uscată, zeamă lungă de fasole și ciorbă de ștevie—chiar și după ce această buruiănă a făcut sămînță... Că se prind zilnic mii de raci, dar călugării nu-i gustă nici în dulce, nici în post... Că se prinde mult pește mare, dar ce nu ia drumul Bucureștilor, îl mănîncă starețul cu Consiliul lui economic, ajutat și de cel spiritual, pe cînd la obște se dă ghirgoț ca lăcusta și ca greerul, fiert în cazane de aramă nespoite de ani... Că are mănăstirea sute

de oi, dar brînză nu se dă decît ca doftorie... că umblă călugării cu hainele zdrențuite și cu picioarele goale în sandale de lemn, fiindcă din lîna dela oi nu se împărtășesc decît cu cîte un biet șumuiog de pe la noateni, iar cu restul,—Dumnezeu știe ce se face... Că mor călugării fără doftor, bolnița stă pustie, iar în „farmacie“ numai rafturi și borcane goale... Că din zece călugări răpoșați, cel puțin șapte sînt găsiți prin chilii tocmai după ce au intrat în putreziciune...

— Ia las'o dracului, nenisorule, și nu ne mai împuia capul cu atîtea minciuni!—zise protopopul. Cetește încheerea!

...„Și vă rog cu smerenie să binevoți a nu mai trimite defensori și protopopi, ci să faceți bunătate să Vă pogoriți din înaltul scaun în care Dumnezeu v'a înălțat și să poftiți în persoană la fața locului, să vedeți ce ochii nu v'au văzut, și să auziți ce urechile nu v'au auzit“...

— E nemaipomenit!—roști protopopul, roșu de minie.

— Nu vezi că măgarul ne insultă și pe noi?—zise defensorul, ridicîndu-și bandajul ce i-se lăsase pe ochi.

— Să nu mai dorească nimeni slujba de stareț!—oftă arhimandritul Glicherie, rîcînd cu unghia o picătură de ceară, lipită pe dunga biroului.

Miniați de-a binele, cei doi reprezentanți ai stăpînirii luară cîte un toc și cîte o testea de hîrtie și începură să scrie în două exemplare, cuvenitul proces-verbal.

După formula obișnuită, arătară că „au controlat în chipul cel mai amănunțit bisericile, ecliserhia, cancelaria, cassa, pescăria, chelăria, pimnița, bolnița, farmacia, magaziiile, grajdurile... constănd peste tot ordine și curățenie“.

Apoi luară jalba pe paragrafe și în aceeași orînduire începură a scrie: că la obște se dă pește de toate mărimile, mîncări gătite cu untdelemn grecesc, pilaf de raci, lapte cu orez, macaroane cu unt și brînză, cosac adus anume dela Galați, patru felii de brînză pe săptămînă, lapte bătut, vin de două ori pe săptămînă—cu măsura lui Cuza,—iar în postul Paștelui se dă, pe lîngă fasole și cartofi, rasol de raci cu usturoi, tahîn, halvă și masline tot dela Galați... Că lîna se împarte toată la călugări, dar aceștia, în loc să-și facă din ea ce le trebuie, o dau pe băutură... că bolnavii sînt bine îngrijiți, iar farmacia mănăstirii este îmbelșugată cu tot felul de medicamente ce se pot lua fără rețetă dela doctor... că se mai înfîmplă cîteodată să moară vre-un călugăr neștiut de nimeni, însă numai dintre cei bolnavi de inimă sau vre-unul care a uitat capacul pus la sobă... că registrele de contabilitate se găsesc „la zi“, și cassa e în bună rînduială.

Apoi, dintr'o pornire adevărată, aduseră laude starețului arătînd cu de-amănuntul însușirile lui de păstor cu suflet cinstit și inimă largă... Și încheiară astfel: „Toate acuzațiile ce se aduc Prea Cuvioșiei Sale sînt, deci, pur și simplu calomnii ordinare! Pentru care, cu respect propunem clasarea acestei chestiuni și totodată

decorarea acestui meritos stareț cu „Răsplata Muncii pentru Biserică“ clasa I, căci pe a II-a deja o are“.

După ce iscăliră procesul verbal, ca să fie actul mai „în formă“ onorata Comisie chemă și pe membrii Consiliului economic să iscălească, cu care prilej li se luă acestora și interogatoriile obișnuite :

— Cum merge arhondăria, părinte Acachie ?—întrebă protopopul pe arhondar.

— Merge bine, cinstite părinte !

— Nici nu bănuiam altfel ! Să ai grijă să fie curățenie și mușafirii primiți cu bună cuviință.

— Cum stai cu ecliserhia, tată Dionisie ?—ispitește defensorul pe purtătorul de grijă al bisericii.

— Așa... potrivit, domnule defensor ! răspunde protosinghelul Dionisie, întinzînd cinstitelor autorități cite un prosop de borangic cu alesături, drept amintire.

— Vezi, părinte Dionisie, să ții toate în regulă, ca să nu se plîngă nimeni,—îl sfătui omul Casei Bisericii, după ce-i mulțumi pentru dar.

— Cît se poate de bine, îl încredință eclesiarhul, aplecîndu-se din mijloc.

Iconomul nu mai fu pofțit, ci urmară la rînd membrii Consiliului spiritual, care iscăliră ca de obicei, fără să cetească sau să ceară vre-o lămurire.

Acuma, toate erau în regulă și cinstita Comisie se putea găti de plecare, cu sufletul împăcat că și-a făcut datoria. Protopopul însă, găsi cu cale că, după cele „constatate“, este neapărată trebuință „să tragă o sfință de muștruluială călugărilor, ca să nu mai îndrăznească altădată să scrie scrisori neiscălitate și să-i pună pe dumnealor pe drumuri fără niciun motiv“. Rugă dar pe stareț să adune obștea în trapeză. Și cînd fu înștiințat că porunca s'a îndeplinit, încinse briul roș, îmbracă giubeaua de muhair, își atîrnă la gît crucea de stavrofor, își puse pe cap culionul roșu, luă bastonul cu mîner de os și porni spre trapeză. Defensorul nu putu să-l însoțească, fiindcă tot nu-i scăzuse cucuiul din frunte, din care pricină nu putea să-și așeze pălăria ; iar domnul Zamfirescu, după ce iscălise procesul-verbal, plecase să ia aer...

Cînd reprezentantul Sfintei Mitropolii intră în trapeză și dete cu ochii de cei 40—50 de călugări—cîți fusese cu puțință să se adune la repezeală, crezu, o clipă, că are în fața lui o ceată de anahoreți din cele dintăiu veacuri ale monahismului... Bărbi crescute în voe pe fețe supte, fără pic de sînge, cămilăfci înverzite și sfișiate, picioare goale vîrîte în bocanci vechi sau în sandale de lemn, rase pline de petice, acoperind cine știe ce resturi de anterie...

— V'ați apucat să faceți scrisori anonime la Mitropolie și la Casa Bisericii, ai, mă, ticăloșilor ?—își începu protopopul cuvîntarea. Ce credeai voi, că dacă o să reclamați pe stareț, care e părintele vostru, noi o să-i tăiem capul și pe voi o să vă îmbră-

căm în mătase și să vă punem la îngrășat?... Ia să iasă acel nemernic care a îndrăznit să calce regulele Sfântului Vasile și sfaturile lui Efrem Sirul și ale cuviosului Doroftei, și să acuze pe starețul său de fapte pe care un om cu bunătatea și cu cinstea și cu inima lui largă nici prin gând nu i-ar da să le facă.—Ha, ha! nu cutează să se arate! Ii e teamă că va fi desbrăcat cu rușine, sau cel puțin surghiunit pe viață la Cheia sau la Peștera-Ialomicioarei!... Să nu mai îndrăzniți altă dată, urîților, nespălaților și bețivilor, să mai faceți astfel de mîrșăvii, că pe toți vă scoatem din mănăstire, ca pe niște netrebnici... De data aceasta, fiindcă e pentru întâia oară, sînteți pedepsiți numai cu oprirea tainului de vin și de brînză pe timp de o lună... Ați înțeles?”

Și aruncînd o privire aspră de jur-împrejur, vorbitorul își strînsese mustățile între nas și buza de sus și întoarse spatele, fără să mai zică „bună ziua”.

Călugării, care habar n'aveau despre ce e vorba, după ce ascultară cu gurile căscate și tare nedumeriți de pricina supărării protopopului, își făcură cruce și se risipiră în liniște pe la chilii.

În vremea asta, la stăreție se pregătea mezelicul de plecare... lin prăjit, brînzoaice calde și vin *bordo*, roșu ca rubinul în pahare. Osteniți de atîta muncă, oamenii stăpînirii, afară de domnul Zamfirescu, pe care nu-l mai scotea nimeni din lapte acru, căutară să se întărească pentru drum. Și tocmai cînd se gîndeau din pricina vinului, că n'ar fi rău să amîne plecarea pe a doua zi, vizitiul mănăstirii întoarse „patenta” la scară...

— Maurul și-a făcut datoria... șopti defensorul la urechea protopopului.

— Să mergem!—răspunse acesta, înălțînd din umeri.

Așezarea în trăsură era cît pe-aci să dea onoratei Comisii mai multă bătae de cap decît chiar procesul-verbal. Destul de mare era trăsura mănăstirii, însă trebuia să încapă în ea și obișnuitele „complimente” dăruite de stăreție musafirilor oficiali, care tocmai soseau cam pe trei cărări. Dar vizitiul, om priceput, luă mai întăiu cele trei legături de plasă cu raci și le așeză în cutia dela spatele trăsurii... În golul de subt pernele din fund puse un borcan cu unt topit și un castron cu unt proaspăt. În faldurile coșului lăsat așeză trei sticle cu spumă de drojdie. În golul de sub capră, trei pachete cu brînză; la cele două aripi legă cu tei cîte o damingeană cu vin; de felinarul din dreapta atîrnă un *zîmbil* de papură cu un miel tăiat și înfășurat în foi de lipan; iar de cel din stînga, alt *zîmbil* cu pește proaspăt, astupat la gură cu pînză de sac. În sfîrșit, a treia damingeană o așeză pe capră, între picioarele lui, deasupra unui sac cu ovăz pentru cai.

Plecarea se făcu după călduroase strîngerii de mîină din partea starețului și mulți „la revedere“... din partea protopopului și a defensorului.

* * *

Cînd eșiră din ținutul mănăstirii, unde nu se mai vedea nici lacul cu luntii de pescari, nici păduri verzi, nici salcîmi înfloriți, nici tei îmbobociți; unde nu se mai auzea nici cîntec de clopote, nici glasul prietinos al arhimandritului Glicherie, domnul Zamfirescu, care privise cu ochi mari la împănarea trăsुरii, își aminti de anume lucruri ce pare că-l apăsau tot mai mult pe suflet, și-și întrebă turburat tovarășii :

— Mă rog, toate anchetele le faceți în felul acesta ?

Un hohot de rîs, acoperit de lătrăturile cînilor din capul satului în care tocmai intrau, îi răspunse la întrebare.

Damian Stănoiu

Am dat cu mîna crengile nîr'o parte
Ca să privesc cum soarele răsare,
Cum cîrîngul tot neliniștit tresare
Cînd dimineața apele-și împarte—

Cînd răsăritul sîmcelă și sue
Gonind lumina'n fluturi spre-izvoare
Cînd păsările-așteaptă ca să sboare
Cu premenirea zărilor verzue—

Și cum cătam adîncul să-l cuprind
Ca'n ochii mei minunea să se 'ntîmple,
Mi-a năvălit un val de sînge 'n tîmple
Și mi-am simțit obrazii cum s'aprint.

Cădea lumina caldă 'n picuri grei
Și-mi înfloreă pe umeri și mini,
Simțeam subt tălpi izvoare de fîntîni
Cum se trudesă să iasă'n calea ei.

Din cuiburi puii se 'ntîndeau golași
Cîricurile cîntezii s'audă
Și zorile pe aripa lor crudă
Jucau ca pe-un mînunchiu de condurași.

O căprioară 'n margini de tufiș
Lingea pe ochi un pui lipit de ea,
Și urzitori pe vîrfuri de smicea
Din raze noi urzeau păienjenis.

Pe gura unei flori deschise-atunci
S'a năpustit un flutur și-o albină,
Și de pe culmi nămeții de lumină
Iși spulberau zăpada peste lunci...

Și eu tăcut am mers prin iarba udă
Pe fruntea mea cu urme roși de dungi
Am ascultat spre „Lacurile lungi“
Cum vitele trec ciurdă după ciurdă.

M 'am abătut din cale să vorbesc
C-un om venit în liniște să are,
M 'am închinat și eu, ca el, spre soare,
Simțind că'n nemurirea lor trăesc.

D. Ciurezu

Valori umane

...Numai personalitatea Este binele suprem : — Eminescu a tradus astfel, în toată uriciunea lor fadă, versurile lui Goethe: *Höchstes Glück der Erdenkinder Bleibt stets die Persönlichkeit*. Clasicii germani și epigonii lor cei fără sfârșit au lăsat teancuri de asemenea pisloase stihuri, ornamente predestinate pentru sofrageria Domnului Profesor și pentru albumul Domnișoarei.

„Personalitate“ este un cuvânt compromis. Foiletoane, discursuri de banchet, necroloage, biografii cu tendință culturală, conversații în după amiezi de nobilă tihnă—l-au scurs aproape de orice valoare inteligent utilizabilă. Cuvântul a ajuns stupid și declasat—sonoritate inelegant pompoasă, sub care moțae gândirea atrofică a diversilor profani în criză de vanitate intelectuală. *Persönlichkeit* e poate și mai specific urit decât echivalentele lui din alte limbi. În general cuvântul străin supără, pare că, mai rău în nemțește; limba aceasta e bogată și are o deosebită putere de a se îmbogăți continuu din fondul ei vechiu. În nemțește mai lesne decât aiurea străinismul are aer de vulgaritate pretențioasă; și-i probabil că, în cazul care ne ocupă, Germanii, oameni cu specială dragoste pentru abstracții solemne, au abuzat mai desăvârșit de tetrasilabul disgrățios din poezia de catedră a lui Goethe.

În românește se zice, cu egală stăruință, *cineva* sau *personalitate*; așa încît la noi, pentru același cuprins, au ajuns a fi suspecte din punct de vedere al bunului gust și al gândirii scrupuloase, două cuvinte în loc de unul. Aceasta-i soarta multor termeni care încep prin a fi tehnici: se vulgarizează intens și în sensul cel mai defavorabil al cuvîntului, fiindcă sint repede adoptați ca ornamente culturale.

Pentru un om de vigoarea intelectuală a lui Goethe cuvîntul *personalitate* era plin de experiență intimă și de reflecție in-

tensiv abstractă. În cine știe ce clipă de apatie estetică și de ambiție filozofic pedagogică, a scris strofa unde se găsesc acele versuri aforistice, cu muzicalitatea lor ofensatoare, cu esența lor de un prozaism parecă pervers. Acest aforism, făcut din opt cuvinte, este concluzia, foarte scurtă și abstractă teribil, a unei foarte lungi serii de impresii și reflecții variate. Între formulare și experiența prealabilă există o disproporție la care ar trebui să se gîndească cetitorii de poezii cu atît mai atent, cu cît cesc poezia din intenție clară de a se instrui, cu cît poezia prin ea însăși provoacă o asemenea intenție.

Se zice uneori că poetul scrie, înainte de toate, pentru dînsul. Afirmația aceasta pare că tradează un fel de simplă poză romantică. E însă ușor de văzut că, din contra, ea este serios valabilă pentru orice categorie de fapte omenești, și cu atît mai valabilă, cu cît faptele sînt mai spontane și mai originale. Orice faptă propriu umană este, în primul rînd, încheierea unei socoteli între tine și un obiect al experienței tale, și, în definitiv, o subjugare a obiectului cătră puterile tale intelectuale, sentimentale sau estetice. În practică, desigur, lumea s'a deprins a da voie mai bucuros poetului „să cînte pentru dînsul“, decît făptuitorilor de alte opere; stricta teorie însă ne arată că lucrul se petrece dela sine la fel în orice categorie de fapte.—Trebue deci oarecare tact pentru a împărți responsabilitatea între autorul unei poezii și acei care utilizează poezia.

Versurile citate din Goethe cuprind un superlativ strașnic: „Cel mai mare bine al oamenilor etc., etc.“. Superlativele sînt un obicei rău al gîndirii populare. Dar quatrenul lui Goethe e, la urma urmelor, o notiță pentru carnetul lui personal. Înțelesul întreg și real al strofei e, probabil, mult mai lung decît poate cuprinde capacitatea de interpretare a cetitorului oarecare. Acesta își inchipue prea lesne că se ține de text. Dar orice text, cași orice sistem de simbole, este esențial eliptic, considerat în raport cu experiența intimă care i-a dat naștere. Este fără îndoială banal, că înțelegerea între om și om e imperfectă; e însă tot atît de banală greșala de a nu ține seamă minuțios și răbdător de această imperfecție nici măcar în viața specific intelectuală.

Superlativele și generalizările aforistice sînt forme suspecte pentru unii oameni de astăzi. Citarea de sentințe și proverbe se socotește ca o disgrățioasă deprindere, plebee sau învechit pedantă, și ceia ce asigură superioritatea lui La Rochefoucauld este tocmai faptul că maximele lui sînt organic legate între dînsese, că se înverșunează asupra unei singure și mari probleme și alcătuiesc un studiu. Numai acei care nu iau seama au putut să vorbească aici de monotonie, de procedare unilaterală. Dar și la Rochefoucauld, sau poate tocmai în cazul lui, maxima, ca formă, mai adesea ne supără decît ne place; procedarea lui Montaigne, sinuoasă și digresivă, este mult mai apropiată de gustul modernilor.

Mulțimea abuzează de superlative și generalizări absolute de preferință atunci când este vorba de probleme omenești—de soarta, de valorile, de rostul ființei noastre. În acest sens strofa lui Goethe poate fi socotită ca un păcat mare și comun. E o pedeapsă meritată, că poezia aceea a jucat un rol literar eminent în compromiterea cuvintului *personalitate*,—și a ideii.

*

Se zice obișnuit că un om trebuie judecat în totalitatea lui. Rar de tot se întreabă acel care face uz și abuz de postulatul acesta: cum se obține totalitatea unui individ uman?

Trebuința de a generaliza, a unifica, a conchide, a clasa, de a obține formule comode și prestigioase, e tiranică; realizările acestei trebuințe sînt adeseori puerile, mai totdeauna simpliste, cîteodată vizibil șchioape și stingace. Persoanei omenești, de exemplu, îi aplicăm fără scrupul o aritmetică și o geometrie grosolană ca gîndirea unui Bushman. În viață, ne scandalizează sau ne pun în încurcătură la fiecare pas efectele caraghioase ori penibile ale aplicării aceleia simpliste de unități și scheme; totuși spiritul comun, frivol și leneș cîteodată sedus și de vanitate pedantă, menține invariabil grosolanele lui procedări.

Disciplina socială și de stat simplifică în baza dreptului lor de practică pură și hotărît unilaterală. Statului și societății le șade bine metafizica și morala aforistică, scurte în formă, scurte și în fond. Atitudinea societății și a statului față de problemele umane e doar eminent autoritativă. E mult mai puțin potrivită haina aforistică gîndirii pure și înțelepciunii private și personale. Și nu trebuie uitat că legile scrise au meritul de a se prezenta cu un sistem de definiții cît se poate mai precise, și caută să-și compenseze dogmatismul prin mulțimea și diversitatea capitolelor și paragrafelor; pe cînd filozofia populară, filozofia literaților și a poeților, strălucește prin mizeria comică a vocabularului ei vag și arbitrar, cu inconsecvențele lui de senină puerilitate.

Dar înțelepciunii populare i-a plăcut mai tare să adopte forma autoritară a înțelepciunii sociale și de stat, decît să-și clarifice și să-și consacre, în stil cît mai propriu, natura și atitudinile ei specifice în opoziție cu natura și atitudinile legilor scrise și ale moravurilor.

Și dreptul și moravurile nu sînt decît atitudini de interese și sentimente care au ajuns să obție putere de constrîngere, sînt lirisme care dispun de forță brutală în diverse grade. Lirismelor care n'au la îndămină această consfințire le rămîne eleganța de a se înfățișa ca lirisme amplificate inteligent,—și e destul atît.

Omul trecutului este dogmatic în spirit și în suflet. De cîte ori formula o înțelepciune, individul dogmatic simțea într'un grad oarecare și voința de a o impune, și în adînc suspina după puterea de a da înțelepciunii sale putere de constrîngere socială.

Iar omul actual își găsește mîndria, și poate un maximum de mulțumire intelectuală în afirmarea exagerat personală a soluțiilor sale. Nu-l mai interesează eminent să scoată din meditația lui principii universale obligatorii, și mult mai tare îl farmecă să se afle în opoziție cu generalitatea. ...Mein Freund, wenn du eine Tugend hast, so hast du sie allein—spune Zarathustra. Pentru omul nou este urît, dacă nu chiar non-sens, a cere altuia să aibă o virtute a ta.

Să luăm seama că aforismul modern—intrucît forma aceasta se mai practică, din inerție literară sau din nervozitate—este o constatare și nu un imperativ. Vorbind de ambițiile mari și de micile păcate intelectuale ale unor femei, Nietzsche versifică în treacă :

*Kurze Rede, langer Sinn—
Glattets für die Eselin.*

Acest fel de epigramă impresionistă se opune direct vechiului aforism dogmatic: este o exclamație și o mimică personală și momentană; se strecoară vioae fără să oblige și fără să se oblige, nu se imobilizează monumental ca sentința morală de pe vremuri.

Obligativitatea este intim antipatică omului nou.

Altădată oamenii se simțeau liniștiți și mulțumiți până la somnolență, dacă se știau stimați sau iubiți pentru calitățile lor sociale. Karenin se indignează și se amărăște fiindcă Ana are perversitatea să nu fie îndrăgostită de un senator imperial care transpiră numai seriozitate, cinste și deșteptăciune profesională, ca dînsul. I se întoarce fierea de ironii pe jumătate înghițite, și pare să sufere chiar în logica lui,—il supără absurditatea, nu numai păcatul. Omul dogmatic supune obligativității și dreptului orice cuprins sufletesc, fără să excepteze nici dragostea erotică, de exemplu. Iubește-mă pentru că sînt președinte de senat și mă bucur de considerația deosebită a cetățenilor,—nu implică în concepția aceia, nici o nerozie.

Intr'un vaudeville al lui De Flers zice bărbatul unei intelectuale de curînd decorate: Je ne peux pas me faire à la pensée de coucher avec un chevalier de la Légion d'honneur. Omul se teme probabil, fără să-și dea bine seama, de o răsturnare a obligativității erotice în dauna bărbatului.

Astăzi Karenin ar gîndi: iubește-mă pentru că sînt—o personalitate. Schimbarea n'ar fi decît terminologică. Caracterul public al valorii invocate rămîne. Calificarea socială preîndea să

subjuge sufletul întreg al celui alt. Ți se cerea să iubești, sau să prețuești oricum, conceptele care asigurau cursul omului la bursa socială și civică. Vechea idolatrie a instituțiilor avea o vigoare nealterată încă.

De curînd d. profesor Rădulescu-Motru a definit astfel personalitatea: „atitudinile statornice într'un gen de muncă hotărîtor pentru viața individului”.—Imi pare greu de înțeles, de ce cuvintele: talent—om de seamă—om vrednic—om de frunte—om distins—n'ar mai fi de ajuns pentru a însemna o valoare care există decînd se știe de viață civilizată. D. profesor Motru este eminent familiarizat cu literatura problemei; dacă a adoptat el această definiție, putem crede că ea reprezintă deplin situația actuală a cuvîntului. Inșă acest cuvînt se întrebuițează adesea și cu înțelesul de originalitate. Fiîndcă „originalitate” implică uneori, în vorbirea comună, ideia de ciudățenie, i-ar reveni cuvîntului personalitate oarecare justificare. Totuși cuvintele mai vechi înșirate mai sus nu sînt nici mai urite, nici mai incomode decît străinismul acesta de șase silabe care miroase și urît, a școală și a manual.

Omul actual prețuește excesiv originalitatea, inclusiv ciudățenia. Le iubim, chiar cu neplăcerile pe care ni le pot aduce eventual, deci cu dragoste deplină și fatală. E poate problema supremă în estetica vieții: cum să condimentezi stilul desăvîrșit al purtării civilizate cu originalități delicate violente care să surprindă prin parfumul ușor al ciudățeniei. Această problemă devine atît de obsedantă, încît în unele sfere sociale oamenii de temperament o rezolvă prin grosolănie eclatantă. „Idealul” acesta, ca oricare altul, dă naștere la grimase. Individului de duzină, scăpat din legăturile care-l înfrînau dar îi și garantau, ca element de grup, o valoare publică, ce alta îi rămîne să facă decît să-și stilizeze persoana după estetica reclamei?

* * *

Un imperativ nu prea vechiu ordonă: să nu tratezi nici o ființă umană ca mijloc, ci numai ca scop. Aceasta e, mi se pare, o manieră distinsă, și întru cîtva sentimentală, de a dogmatiza altruismul. Sentința farmecă, poate mai imediat decît altele, prin nobila ei umanitate, cred însă că duce la grabnice decepții.

A trata o ființă exclusiv ca scop înseamnă, mi se pare, a te supune fără rezervă vieții acelei ființe. Voința ei trebuie să fie și voința ta. Asemene aprobare necondiționată înseamnă, în definitiv, prefacerea ta în mijloc pentru toate scopurile acelei ființe.

În adevăr, forme consequente ale altruismului, cum este cea pur creștinească sau cea budistă, ajung a mărturisi sacrificarea de sine ca virtute fundamentală. Este evident, de altă

parte, că îndată ce încercăm a restrînge acel imperativ subordonînd cuprinsul lui categoric voinței lui Dumnezeu, de exemplu, sau vre-unui alt *ideal* oarecare, îi compromitem originalitatea, îi distrugem farmecul: fiindcă, prin această subordonare ființa care-i ținta activității noastre morale încetează de a fi scop, și devine mijloc pentru realizarea voinței lui Dumnezeu sau, oricum, a unui ideal de care noi avem a răspunde.

În realitate, atitudinea consequent altruistă cade dincolo de orice morală—este nihilism deplin. Însă frumusețea imperativului care ordonă să tratăm orice ființă ca scop nu e de tot sterilă. Supunerea *autonomă* a voinței tale voinței altuia are prestigiul dificultății tehnice. Și această răsturnare a naturii elementare poate să dea naștere unei virtuți cu totul rare și delicate, ce s'ar putea numi cochetăria obiectivă. În adevăr, cele mai eroice orientări ale voinței, setea de martir, curajul de ori ce fel, stăruință fără preget în principii, sacrificarea de sine prin muncă—apar mai realizabile, mai în sensul naturii comun omenești, decît voința de a plăcea. Pe cît *dorința* de a plăcea e dela sine înțeleasă, pe cît oricine are conștiința nestrămutată a unui drept nediscutat de a plăcea, pe atît de rare și calitativ inferioare sînt actele de realizare ale acestei dorinți. În acest sens, putem crede și învăța că răul radical, diavolul, este această contradicție blestemată și caraghioasă între așteptarea apriorică de a fi plăcuți, subînțeleasă în orice atitudine și acțiune socială, și neglijarea grosolană a tehnicii în stare a satisface acea așteptare.

Omul este natural dispus nu numai să risipească sfaturi bune, cum repetă moralistii satirici, ci e tot atît de natural dispus să te îngrijească la boală cu primejdia vieții lui, să nu minînce nici pine ca să-ți dea ție un desert savuros, să umble zdrențaros pentru a-ți face ție haine arătoase. Față cu toate aceste, singură virtutea de a crea în altul plăcere prin persoana noastră considerată tocmai ca izvorul acelor eroisme, de a crea plăcere pentru ea însăși fără gîndul de a recolta aprobare pentru tine ca individ practic, singură această virtute pare a fi cu deosebire slabă, rară, oarecum foarte puțin naturală. Și în deosebi firile eroice se arată oarbe în privința acestei virtuți de a crea dezinteresat plăcere prin persoana ta, pe care o tratezi atunci ca obiect al conștiinței tale contemplative. Fapte bune se fac desule; făptuitorii curați și eleganți sînt mai rari decît carnea de mamut conservată în sloiurile preistorice..

Obișnuit oamenii sînt desigur vechi: se mulțumesc și se mîndresc de faptele lor, exterior considerate, fără să-i preocupe felul cum rezultă ele din spiritul și sufletul făptuitorului, calitatea intimă a acestuia în clipa faptei. Dar tocmai aici se ridică problemele omului nou.

Obligativitatea este detronată, în afară de domeniul practic juridic. Atitudini și fapte pe care le mai putem numi morale, sînt atitudini și fapte de lux. Are valoare desăvîrșită, are demnitate

și farmec numai aceia ce-i făptuit necesar, neșovăelnic,—și cea mai antipatică șovăire este poate aceia care rezultă din ochirea meschin conștiință a vre-unui principiu de conduită. Ne miroase rău virtuțile care nu sînt impulsuri fatale. Numai acele achiziții ale civilizației le prețuim care au pătruns în noi astfel ca să devie oarecum animalice.

*

Atîta valoare se acordă unui om cîtă fatalitate se descoperă în el. Dependența morală de ceiace-i social, speciala nesigurantă a instinctelor care decurge din această dependență sau coincide cu ea, sînt pentru bunul gust al omului nou, semne negative.

Educația pozitivistă a făcut ca punctul de vedere sociologic să ajungă o superstiție. Sigur: totul se naște și se petrece în societate; dar punctul de vedere social nu ajunge pentru a descrie și interpreta structura conștiinței în toate părțile sale. Stările contemplative, atitudinile morale, adică atitudinile de lux ale voinței, deși presupun viața socială, și ca antecedent istoric și ca determinare actuală, au un substrat care nu se subordonă categoriei socialului. În felul lor de a fi trăite aceste stări cuprind un moment de autonomie specifică. La începutul acestor note am vorbit de această autonomie spunînd că orice faptă prin excelență umană este, mai întăiu, încheerea unei socoteli între tine și un obiect al experienței tale. Caracteristic e aici faptul că și societatea, inclusiv persoana ta socială, devin obiect. De exemplu, este non-sens sau scurtime de vedere să întemeezi o apreciere pe vre-o autoritate socială oarecare. Aprobarea și dezaprobarea sînt stări ale spiritului esențial autocratice. Originea lor specifică și răspunderea pentru dinsele se găsesc dincolo de experiența socială, în misterul spontaneității. Eu este poziție absolută; stările lui sînt *inceputuri* nepătrunse. Numai personalitatea socială este condiționată istoric; ea singură rămîne explicabilă. În conștiința curentă, care e obișnuit tehnic practică, pierdem din vedere acel *eu* care-i condiția oricărei experiențe, dacă această poziție supraempirică a spiritului mai poate fi numită cu dreptul: eu. Oricum l-am numi, depozitarul acesta al unor inițiative misterioase pare a obține în sufletul omului nou o valoare supremă.

Altădată Karenin trecea drept bărbat superior; astăzi însă e în primejdie să fie taxat numai ca fantoșă utilă. Ființa pronunțat conștiință de obligații, de drepturi și merite, e pe cale de a fi radical devalorată. Din contră, crește senzibil valoarea tipului care are curajul natural și perfect al slăbiciunilor sale, care-și trăește instinctiv „virtuțile”, îndrăzneț sau în voioasă rezignare pentru toate fatalitățile din care-i alcătuit. Omul nou își incre-

dințează mai bucuros soarta lui intimă fatalităților simpatice ale aproapelui decât conștiinței acestuia de principii, de răspundere, de calificare socială. Sau poate, omul nou suprimă creditul în relațiile sale specific umane; se mulțumește a consuma roadele fatalităților spiritului așa cum îi vin în cale.

Momentul adinc al eului primordial și autonom pare a ferma cu deosebire atenția omului actual. Gradul de prezență al acestui eu în clipele hotărâtoare ale spiritului măsoară, pentru noi, valoarea faptelor și pe a făptuitorului. O curiozitate pasionată ne mână să pătrundem până la calitatea acelei singurătăți tainice și originale în care ființa noastră se retrage din sfera simplistelor țesuturi sociale. Fiindcă în aceste scripuri de singurătate ale eului noi punem izvorul prim al valorilor, socotim semn de inferioritate accentuarea dependenței sociale în motivele și faptele unei ființe. În această poziție a spiritului, socialul este hotărât secundar: el apare ca limita formată de acel minimum de viață spirituală de care nici chiar simpla practică nu se poate dispensa.

Clipele cind ființa e singură cu ea hotărăsc valoarea ei: în ele să descopere responsabilitatea deplină, nu cea care tremură sau se obrăzniceste în ochii lumii; în acele clipe se dovedește puterea ființei de a trata ca obiect propriu sa figură socială. Curajul sau frica goliciunii sînt extremele prin care ființa noastră supraempirică, colorează suprafața noastră psihologică și socială.

Poate că gustul omului actual pentru originalitate în grad de ciudățenie chiar, stă în legătură directă cu această pasionată curiozitate de a pătrunde până la ființa singură, la iraționalul individualității. Ciudățeniei îi atribuim bucuros curajul acela al goliciunii, de care am vorbit.

Omul bizar are farmecul celui ce nu știe cum e. Deaceia, probabil, gravitatea și orice fel de patos personal sînt pe cale de a se compromite fundamental. Suficiența cași timiditatea vanitoasă irită și desgustă ca semne disgratioase ale unei slăbiciuni care se face din ce în ce mai urită: ale dependenței fricoase de societate, ale unei incurabile sărăcii interioare, ale impotenței de a fi singur, ale lipsei de forță responsabilă față cu eul supraempiric. În această concepție, nepăsarea voioasă sau frica meschină pentru persoana ta socială hotărăsc rangul uman; și este astăzi o virtute cu deosebire nobilă curajul rafinat de a fi slab.

*

Omul vechiu, și prin urmare omul comun, cunoaște aproape numai valori sociale. „Morală“ lui nu cere decât sentimente și atitudini oarecum istoric durabile,—desigur pentruca să fie cit

mai comodă catagrafia socială. Idealul lui este figura clară și statornică a societății, și repetarea credincioasă a figurii acesteia în conștiința individului. Valorile lui sînt valori de disciplină, garantate prin idei generale. Conformitatea fidelă cu normele exterioare se considera ca măsură morală. Și era elegant să subliniezi în gest și în vorbă că ai totdeauna cunoștința clară de asemenea norme. Omul vechiu era adoratorul adînc al regularității, al simplificării, și cu orice preț al durabilului care decurge din regularitate simplă. Nici chiar felul acela de mecanizare cu bună știință proprie virtuții ostentative, nu-l scandaliza, și nu-l scîrbea; ci era, pentru dînsul, tocmai semnul sigur al valorii personale.

De această adorație omul nou se leapădă. Lui îi displac rezolvările dogmatice, îi sînt suspecte concluziile simple,—poate concluzia ca atare. Este în morala veche o specie de ușurință care o face să ne pară inferioară: această morală este prea simplă practică și economicoasă. Dacă omul actual ar vrea să determine popular atitudinea morală după semnele ei exterioare, ar zice poate: făptuește, cu ușurință și totuși cu risipa nepăsătoare a întregii tale ființe, fapte grele. Dar formule nu trebuie, —și mai ales nu o formulă, doar numai pentru a veni în ajutorul omului vechiu!

Pentru omul nou faptele nu sînt valori, ci simptome care cer interpretare de aproape; și însăși taxarea faptelor ca valori îi apare lui o ușurătate neonestă ori stupidă. Omul nou iubește cu exces complicația ființei adînci; detestă tot atît *duplicitatea* produsă de conștiința mecanizată a principiului datoriei cu care se liniștea deplin morala veche. Imi închipui că există printre noi oameni care, în adîncul ființei lor, descopăr o tainică preferință pentru o surpriză neplăcută din partea unui prieten, și din contra desgust sau revoltă pentru o consecvență și o regularitate lor folositoare, dar pe care ar surprinde-o ca efect al mecanizării morale. Cînd Domnul Oricare își trage pe sfoară amicii politici sau tovarășii de afaceri, ori își înșeală prietina delicioasă cu profesionale sordide,—ceiace ne atrage atenția mai cu seamă este, probabil, faptul că acel domn confirmă astfel prea perfect așteptările noastre în privința lui. Il disprețuim pentru că nu-i dă în gînd să fie odată și altfel.

Omul vechiu dă valoare repetării și durabilului cu orice preț; pe omul nou îl captivează infinitul clipei, calitatea momentelor eului supraempiric, născătorul valorilor de lux, al valorilor care sînt limita gusturilor și pasiunilor noastre—și nu cumva e *gustul* regulatorul tuturor pasiunilor omului nou? Preponderența acelei atitudini care se numește gust, a reacției imediate și infinite profunde totodată, a sensibilității și a spiritului, a deschis probabil ochii omului nou, pentru că să vadă că fundamentul ideologiilor celor mai sigure de raționalitatea lor sînt lirisme, sînt adică ele singure atitudini de gust.

După cum într'un individ semne prea manifeste ale rasei sau ale profesiunii dau efecte estetice negative, tot astfel determinarea așa numitului caracter moral, își compromise cu atât mai ușor și mai sigur valoarea, cu cât reușește mai bine să realizeze o formulă tipică. În morală, inferioritatea crește în ochii omului nou, pe cât mai clar și mai simplu se face definirea prin subsumare la un tip general. A fi definibil și clasabil este o nenorocire diabolică.

Viața internă a omului nou nu tolerează stagnație. Gusturile și atitudinile sale schitate până aici se prezintă ca niște stimele caracteristic iritabile, care cer sensibilității și spiritului să aibă o atenție deopotrivă pasionată și lucidă. Stările sufletului modern nu se moștinesc una pe alta, ci fiecare clipă trebuie din adîncul ei propriu să-și cucerească din nou bogăția proprie. În omul actual conștiința valorii e o stare de hiperestezie acută; —căci el trăește doar, pe alt plan numai, și cu alte accente decît acele teologice, doctrina predestinării și a grației.

„Universul mă cuprinde și mă înghite ca pe un punct; prin gândire îl cuprind eu pe dinsul”. Pascal a formulat astfel, cu excelentă concizie, acea situație a conștiinței care a fost numită aici eul supraempiric. Majoritatea nu știe sau obișnuit uită de această situație: psihologismul cotidian și practic în care trăește majoritatea o face oarbă sau cel puțin mioapă în această direcție.

Cînd punctul de care vorbește Pascal ia cunoștință că universul este cuprins în el, toate categoriile de fenomene sînt egal obiecte fără nici o ierarhie. Pentru eul supraempiric, omul este, și el, obiect fără aureolă, motiv de contemplare gol de autoritatea cu care-l încoronează patosul interesat al vieții sociale. Astfel devine posibilă, de exemplu, o critică estetică a omului.

Osteneala și sila, cite odată scirba de om, nu morală ci pur estetică, sînt stări încercate de oricine și-a ales omul ca obiect de studiu într'un sens oarecare. În asemenea stări apoteozarea omului, în maniera lui Goethe de exemplu și a altor literați neoelini și umanitari de pe vremea aceia sună fals. Poza de Narcis apolinic se arată ca o umflare comic deplorabilă. Și sîntem energic dispuși să negăm mitologizarea antropomorfă, interpretarea naturii prin om cu intenția de a-l glorifica estetic. A da naturii figură și înțeles uman ne pare o nerozie de sălbatic. Cred că nici prin convenție alegorică un artist actual nu s'ar putea simți tentat să simbolizeze de pildă vre-un marelui fluviu român prin figura atât de excepțional frumoasă și impozantă a d-lui Tilică Burileanu. De sigur, anticii erau, din toată inima, de părerea contrară. Iar neoclasiicii europeni din vremea peru-

cilor făceau, se înțelege, exces de zel în sens antic: gustul lor armoniza peruca cu grotele și cascadele artificiale și cu zei de marmură.

Divorsul estetic între om și natură e o stranie întâmplare modernă, poate ireparabilă. Între natura minerală—terestră, meteorică ori siderală—și om apare o disonanță diabolică. Natura minerală, împreună cu haina sa vegetală, își bate joc misterios și irezistibil de meschina simetrie a corpului omenesc; de micimea și de mecanica patașă a mișcărilor lui; de zgomotele sale pițigălate sau grohăitoare; de geometria idioată, de culorile stingaciu țipătoare sau stupid terne ale îmbrăcămintei și ale clădirilor sale. Naturii minerale nu-i putem zice urită. Uritul începe cu animalul și culminează în om. Cu abstracția ei sistematic unilaterală, arta nu-i, poate, decît o apărare desperată împotriva uritului sosit cu omul pe fața frumoasă a planetei.

Dar aceste constatări nu însemnează cumva pesimism, nici mizantropie. Omul nou s'a liberat de nevoia primitivă, atîta vreme amplificată de filozofi, de a presupune și a consacra peste tot cuprinsul conștiinței nu știu ce unitate și armonie perfectă. Unitatea filozofilor, a celor populari mai cu seamă, e suspectă că ascunde o preistorică superstiție aritmetică. Disperatul nu ne mai scandalizează; și nici nu ne mai ostenește dragostea veche și copilăroasă de a grupa experiența într'o unică figură după ale cărei detalii simetrice să erarhizăm aprobări și dezaprobări universal obligatorii. Și, de exemplu, putem concepe o degradare estetică a omului față cu alt sistem de fenomene, fără a ne teme că prin aceasta s'ar compromite în total valorile umane. Asemenea *totalități* nu sînt decît idoli ai conștiinței primitive. Nu mai e în gustul omului nou să facă totaluri armonice. Estetica atitudinilor sale pur teoretice îl dispensează de asemenea încercări naiv dogmatice.

Instanța care, în cursul miilor de veacuri ale vieții istorice, făcea ca totdeauna practica să intervină deformant în structura teoriei, nu era alta decît eul social, mărginit în psihologismul său practic. Indreptarea spiritului către eul supraempiric schimbă orientarea valorilor umane, și ne deprinde a constata fără dezolare, nici intelectuală nici morală, disparatele experienței, ci, din contră, a simți frumusețea disonanțelor celor mai insolubile între aspectele valului empiric.

Este un formalism profund care îndreaptă spiritul omului spre obiectivitate estetică, și nu mai mult spre simpliste sistematizări erarhice prin care se dădea unor cuprinse empirice rang de principiu.

Noaptea iese din scorburi ca o viețuitoare
 Flămîndă cu trup negru și mers împleticit.
 Păsări cu chiot dulce au trecut, s'au rărit.
 Cînd ajungi în poină, printre brazi, pe cărare,
 Vezi luna care vine, goală, din răsărit...

Suflete, povestește vremea cu clipe simple.

Al. A. Philippide

Disociații

Caragiale și Balzac.—Ori, de cîteori s'a scris despre Caragiale; s'a uitat una din marile plăceri pe care o lasă cetitorului această operă: impresia de *patriarhalitate*.

Se desfășură dinaintea noastră o viață simplă, bună, optimistă cîteodată chiar idilică. Eroii lui Caragiale sînt sănătoși sufletește, trăesc fără tensiune, fără mari ambiții, fără deziluzii amare și fără ciocniri tragice. Ridicolul lor nu ni-i face odioși, nici desguștători.

Majoritatea acestor personaje sînt *simpatice*. Oricît le-ar fi speriat pe marele nostru satiric incepturile de modernizare și europeanizare ale Romniei, pe care le-a ridiculizat eroii săi, cu toate maimuțăriile lor occidentale, mai mult de suprafață, sînt în adîncul lor, însuflețiți de sentimente simple, de tradițională și dulce patriarhalitate. Ei trăesc viața simplă și comodă din acele timpuri lipsite de grandoare, dar și de meschinărie.

Ceiace surprinde iarăși la acești eroi e superficialitatea lor. Pasiunile sau poftele nu le sînt adînci. Ei n'ar comite nelegiuiri ori crime ca să le satisfacă. Fac gălăgie mare, se laudă, se grozăvesc cu ura lor de carnaval, dar în fond sînt «bon enfant», plini de jovialitate și bonomie.

Și apoi nu sînt răutăcioși. Ei rezumă psihologia momentului istoric de atunci: mentalitate în fond bucolică, caracteristică regiunilor quasi-feudale și apoi psihologia etnică a Romnului, lipsită de rancună și de pasiune.

Țara noastră cu tot constituționalismul și capitalismul ei rămăsese la moravurile unei societăți înapoiate, simple și detreabă. Eroul lui Caragiale, cu foarte mici abateri, e omul «cumsecade», cu ridicolul său, fruct al unei sociologii de idealism feudal. Un burghez care are la mahala casă cu cerdac în care-și bea cafeaua, care are grădină cu nuci sub care-și cetește gazeta liniștit, care nu-și bate capul cu afaceri complicate și cu o existență prea grea, nu poate fi feroce. Nu e viața febrilă și mizerabilă de metropolă industrială și comercială. Dacă ne gândim bine este ceva rousseauist în Caragiale. E tocmai societatea românească de pe la 1880. Pentru un neurastenic ars de complicate probleme sufletești poate exista mai minunat antidot decît această literatură și această societate? Deaceia comicul lui Caragiale, (conștient de simpatia pe care o inspiră personagiile sale) e mai aproape de umor sau de burlesc, decît de ironie cu toate că marele nostru satiric nu era un sentimental, ci mai degrabă un sarcastic. Dar materialul l-a învins.

Ironia e o ură ușoară îndreptată contra unor oameni pe care îi ei în serios. Dar majoritatea eroilor caragialieni nu pot fi luați în serios fiindcă sînt *naiwi*. Poate numai Cașavencu e mai serios, și încă...

Defectele lor sînt omeneste, adică sînt mici slăbiciuni ridicule pe care le ertăm cu un zîmbet. Caragiale nu ne mișcă, nu ne cutremură, dar ne distrează.

Dar dela marele războiu încoace lucrurile s'au schimbat. Au intrat în compoziția societății noastre elemente eterogene, cu alte educații și cu alte principii. Moravurile blînde, ușoare, fără îngrijorare, s'au alterat. S'au efectuat mari salturi sociale dela clasă la clasă. Sedimentele adînci, așternute pe fundul societății s'au tulburat și au eșit la suprafață. Oamenii și lucrurile s'au amestecat în combinații nepotrivite, încă neconsolidate.

Și moravurile economice sînt altele. Proprietatea mare a dispărut. Revoluțiile monetare au ridicat sau ruinat averi considerabile. Apetiturile au crescut fără frînă. Auzim, în fiecare zi — lucru necunoscut în gazetele așa de nevinovate de altă dată, — de crime monstruoase, de violuri feroce, de drame pasionale zguduitoare. În viața cotidiană întîlnim lăcomie brutală, spirit nemăsurat de avariție, șiretenie adîncă și lașitate perversă. Abuzuri, nedreptăți, perfidii, trădări și dezertțiuni. Sînt cazuri în care, comparativ, Cașavencu, ar apărea un înțel. Lumea lui Caragiale există, desigur, încă. Dar ea e adînc atinsă. Poftele și patimele iau proporții de se-

rizitate. O nouă lume, pentru pictura căreia umorul nu va mai fi deajuns, se alcătuiește. După toate aparențele, *esim din epoca Caragiale și intrăm în epoca Balzac*. Dar poate totmai acest nou mediu va ajuta literatura noastră să se adîncească și ea.

2. Succesul și ascetismul.—Se crede de obicei că individul care vooeste să «ajungă» cu orice preț, e mînat de nevoia de viață bună sau de confort. Arivistul ar fi un epioureu, un senzual împins de impetuoase poftes pămîntești fără de realizarea cărora nu poate trăi. El își sacrifică onoarea și principiile ca să-și asigure o viață largă și abundentă.

Lucrurile se întîmplă însă cam altfel.

Cei care vor să ajungă trebuie să știe să renunțe. Cine nu poate sacrifica o plăcere imediată, cine vinde o situație viitoare strălucită dar problematică, pentru că are nerăbdarea de a avea imediat o plăcere, acela nu va realiza nimic din aspirațiile sale. Priviți istoria: ambițioșii au știut să aștepte în exil sau în anonimat zeci de ani. Succesul nu se poate obține fără ascetism. Arivistul adevărat e un anahoret. El trebuie să rabde în liniște, să accepte situații mici, să refuze tentațiile unui destin de plăcere, să îndure mizerie și lipsuri. Pofta de viață imediată nu e în psihologia ambițioșilor.

3. Origina conștiinței.—Oare conștiința nu a apărut ca o autoconfesiune a unui defect pe care ne e rușine sau frică să-l declarăm social? Se știe că Societatea înseamnă represiune și constrîngere la respectarea anumitor valori. Dar oamenii au păcate: abateri de la morală, insuficiențe fiziologice, decăderi intime, momente abjecte de umilință, de oroare. Toate emoțiile tind la expresiune. Dar aceste vicii sau insuficiențe nu pot fi spuse nici celui mai bun prietin. Cu cine să vorbim de ele, fiindcă nu sîntem siguri de indulgența ori comprehensiunea completă, indiscutabilă a nimănui? Există un singur prietin care tolerează totul, care ne înțelege și ne justifică. Acela sîntem noi înșine. A început atunci discuția cu acel excelent prietin care sîntem pentru noi. Lui îi putem face orice confesiune: putem fi siguri că nu va spune nimănui nimic, că nu va trăda secretul.

Conștiința e o auto-confidență.

4. Cochetărie și blazare.—Civilizația mereu crescîndă, care oferă omului dreptat realizarea tuturor dorințelor sale, are, pe

lingă attea avantagii acest mare inconvenient că seamănă peste tot blazarea. Sălbaticul e lacom și curios. Civilizatul nu mai are apetit. Cu imaginația și cu bogata sa experiență anticipează realitatea puținelor aspecte pe care nu le-a gustat încă. Dacă n'ar exista cîteva artificii, în cîteva veacuri, o omenire isprăvită și sătulă și-ar plimba de colo până colo spleen-ul fără să găsească izbăvire.

Există însă un instinct de conservare al culturii. Pentru ca să păstreze curiozitatea trează, civilizația a inventat interdicțiile. Mai mult ca să stimuleze gustul de viață, ca să facă anumite lucruri mai poftite, ele sînt sustrate vederii, ascunse ori interzise. Cînd desfrînarea sexuală a ajuns la maximum în lumea romană, s'a inventat creștinismul care a oprit comerțul între sexe. Cînd plăcerea pentru avere devine formidabilă apare comunismul. Dar compensația aceasta e o cochetărie. O cochetărie a umanității față de ea însăși spre a se stimula. Ea constituie instinctul de conservare al valorilor, care, spre a nu se pierde își refuză, o bucată de vreme întrebuițarea. De cîte ori avînd insomnie, ca să-mi provoc somnul nu m'am gîndit la nopțile de chin într'un vagon plin de clasă doua, unde dacă ai putea să-ți razemi măcar un minut capul de ceva, ai adormi numaidecît!

5. Elogiul banalității. — Romantismul a inventat excepționalul și colosalul, nevoia de relief și de singularitate. Concepția de om deosebit ea însăși se socotea după gradul de originalitate al cuiva. A fost atunci o furie de bizarerii. De la Byron la Baudelaire și până la O. Wilde, originalului i s'a acordat maximum de valoare artistică și morală. Era declarat mediocru și burghez tot ce nu producea scandal. Abia tîrziu s'a desmetecit omenirea cultivată de acest mit. S'a putut observa ușor că ceiace surprinde, ceiace miră și uimește e prea ușor de obținut. Efectele de excepțional sînt valori eftine, simplu de realizat. Atenția se fixează foarte lesne pe excitații intense. E mult mai greu însă să o atragi fără focuri de revolver și fără foc bengal. Presupunea apoi foarte puțină sănătate și tinereță o artă ori morală care, pentru ca să se excite, îi trebuiau condimente așa de picante. Iar acela care se oferă mereu, prin acte care es din comun, ochilor mulțimii, presupune o lipsă de pudoare și lipsă de delicateță aproape egale.

Revenim astăzi încetul cu încetul la banal ca la șuprema eleganță. Gustul pentru insignifiență e semn de profundă rafinare.

Banalul nu înseamnă însă mediocru. Există în banalitate un individualism subtil. E suprema artă a exprimării personalității, atât de discreție, de pudoare, de adevăr condensat și mascat cu cotidian, astfel ca să nu supere pe nimeni, să lase oricui libertatea de a o adopta ori nu.

Originalitatea e o perfecție ratată, o jumătate de perfecție. Perfecția adevărată însă, se aseamănă prin echilibrul său cu banalitatea. După cum observă Paul Valery, nici unul din oamenii mari, de la Leonardo la Goethe n'au fost originali. Emanații directe ale naturii, ei s'au integrat prin opera lor printre fenomenele naturii, firești, simple, blânde, domesticate ca ritmarea anotimpurilor. Perfecțiunea e necesitate. Dar necesitatea ignorează discontinuitatea.

„Istoria unei literaturi” M. Ralea

— Într-un stăruind și fărâșit, am văzut-o pe această fată tânără
 care, înțelegându-mă în limba ei, mi-a spus că în ziua următoare
 să nu mă aștept să o văd din nou. Ea mi-a spus că, din cauza
 căsătoriei, nu va mai veni în țara noastră și că va trăi în
 străinătate.

— Dintr-un trecut obscur ce glas vă cheamă,
 Fantome de-amintiri fără mormînt,
 Dorinți care-au murit fără cuvînt,
 Strigoi ce'n noaptea mea se tot distramă.

Tristeți fără motiv

Tristeți fără motiv din astă sară,
 Flori veștejite ce nu vor să moară,
 Ce mîni ascunse vă respiră oare
 În ceasu-acesta de tristeță mare.

Dintr'un trecut obscur ce glas vă cheamă,
 Fantome de-amintiri fără mormînt,
 Dorinți care-au murit fără cuvînt,
 Strigoi ce'n noaptea mea se tot distramă.

Din vremi de care nu-mi aduc aminte,
 Din tot ce'n mine singur nu mai știu
 Se urcă șoapta voastră de cuvinte
 Ca glasul unui îngropat de viu.

In mine azi pământul tot vibrează
 Ca un ulcior din mine chiar cioplit,
 Pe care l-a atins acum o rază
 Din viața cea care s'a sfârșit.

Sînt poate suferinți ce nu se spun
 Și care plîng în mine 'nastă sară,
 Sau poate 'n mine plînge vre-un străbun
 Vre-o dragoste de-a lui de-odinioară.

Sînt poate astăzi cîteva milenii
 De cînd vre-un moș-strămoș fu părăsit
 De vre-o femeie care l-a iubit,—
 Și-i port istoricele lui vedenii

In sara asta comemorativă ;
 Și-așa din neguri stîNSE, ca un fum,
 Din dragostea aceia primitivă
 Tristeța ei plutește și acum.

Sau poate-o nesfîrșită agonie
 Pe care-a suferit-o nu știu cine
 A prelungit prin secole și'n mine:
 Această stranie melancolie,

Tristeți fără motiv din astă sară,
 Tristețile străbunilor, vă port
 Așa cum poartă-o urnă funerară
 Și toate visurile unui mort,

Sau, care sol pe aripi nevăzute
 Prin ceața deasă-a destinului meu,
 Șoptește vorbe-adînc nepricepute
 Din ce va face mîne Dumnezeu.

Sau Cel mai mare decît Dumnezeu.

Demostene Botez

Emoție și Creație artistică

Homō unus libri, omul unei singure cărți, este omul ultimei cărți citite. Pentru că acesta este adevăratul înțeles al expresiei latinești, ne putem da socoteală de marea vechime a constatării—că în multe spirite, ultima impresie literară lucrează cu o putere tiranică și exclusivă. Dar defectul pe care expresia latinească îl caracterizează, constituie în același timp și un fel de avantajiu. Atunci când spiritul cuiva dispune de multe modele literare, și o lungă practică a lor i le pune oricând și cu înlesnire la dispoziție, ultima carte citită, astfel încadrată, nu se mai bucură de privilegiul nici unui fel de exclusivitate, dar nici de incântarea fanatizată care-i corespundea. Această incântare, acest fanatism, stîrnesc în multe spirite înclinarea de a face înlocmai ca modelul care le-a vorbit cu atîta putere. Este firesc ca printre aceste spirite, numărul cel mai mare să-l dea tineretul, oamenii care găsindu-se la începutul educației literare, în lipsa facultății reductive rezultînd din comparație, manifestă un entuziasm și o dorință de a imita mai intensă. Aceasta explică pentru ce originalitatea este atît de rară în tinerețe. Puțin lucru însemnează—observă odată R. M. Rilke—versurile scrise de timpuriu. Ach, mit Versen so wenig getan wenn man sie früh schreibt!

Dar tineretul nu este singura categorie despre care trebuie să amintim aici. Înclinația de a imita modelul literar care ți-a vorbit cu un farmec nespūs, este desigur mult mai generală, pentru că ea alcătuiește motivul psihologic al acelei literaturi, reflexivă și lirică în același timp, care se practică în marginea artei de creație. Această literatură a primit numele de *impresionism*. Ea se poate defini drept încercarea de a reface, cu mijloace și uneori cu un material propriu, fizionomia operei subț a cărei influență te găsești. După natura materialului, dar mai ales după

aceia a mijloacelor, impresionistul poate ajunge să sugereze ceiace este original, delicat sau grav, în felul său de a reflecta opera. Așa au apărut câteva frumoase lucrări de impresionism, printre care trebuie neaparat să cităm „En marge des vieux livres” a lui Jules Lemaitre sau unele pagini din „Du sang, de la mort et de la volupté” a lui Maurice Barrès, unde comentariul impresionist pornește uneori din marginea artei, alteori din marginea naturii primită ca impresie artistică. Ceiace caracterizează pe impresionisti este că ei lucrează în temeiul unei plăceri foarte viu resimțită, pe când în literatura de creație, cu care subliniem contrastul, nu odată artistul își concepe tema ca pe o dificilă și obositoare problemă, pe care mai degrabă ar dori s'o înlăture.

Impresionismul literar se autorizează și dela o anumită teorie estetică. Ideia că poți ajunge să refaci fizionomia generală a unei opere, afirmă că între procesul emoției și procesul creației există o identitate. Dacă insul emoționat nu s'ar simți el însuși artist, n'ar întreprinde lucrarea sa impresionistă și dacă nu s'ar simți întocmai ca artistul care l-a mișcat, n'ar mai aspira să refacă pe căile sale opera dela care a pornit. Identitatea dintre emoție și creație o găsim adeseori postulatată în scrierile impresionistilor. De aici ea a trecut și în cărțile de estetică. O întâlnim de pildă în cartea lui G. Séailles: *Essai sur le génie dans l'art*, care ne dă o bună analiză a stării de spirit impresionistă: „A iubi frumusețea—scrie Séailles—înseamnă a participa la viața geniului care a creat-o. Plăcerea estetică nu este suportată în chip pasiv; în același timp în care o primim, ne-o și oferim. Gustul este o adevărată artă. Opera nu vorbește tuturor; pentru mulți ea rămâne mută, ea nu e decît un obiect exterior care pătrunde în spirit fără să-l trezească. Artistul lovește în spirit; dar el nu poate face să fișnească, decît ceiace spiritul conține. A te bucura înseamnă a crea; a înțelege, înseamnă a egala; iubirea frumuseții este un adevărat geniu”. Apoi câteva rînduri mai departe: „Nu este totul iluzie în mîndra bucurie care se amestecă cu degustarea frumuseții, în orgoliul naiv al acelor care cu atîta ușurință se cred autorii operelor pe care le admiră. Sufletul maestrului a devenit sufletul lor; ei se confundă, se identifică cu el; spiritul lor este făcut din aceleași idei; ei devin pentru un moment ceiace artistul era în cele mai bune ore ale sale; simt că se depășesc și se contemplează fermecați sub aceste trăsături eroice”.

Față de toate acestea ce se poate observa? O analiză atentă poate lăsa să subsiste și mai departe identificarea creației cu emoția? Acestei întrebări vrem acum să-i răspundem.

Deosebirea dintre creația și emoția artistică este radicală. Punctul de plecare al celei dintăiu este oarecum ținta la care cea din urmă ajunge. Procedarea gîndirii pare a fi, dela un caz la altul, diametral opusă. Analiza psihologică reușește să împrăștie cu oarecare ușurință iluzia impresionistă.

De unde pornesc artiștii în execuția operei lor? Multe mărturii ne îndreptățesc să spunem că ei pornesc dela o intuiție de totalitate a operei lor viitoare. Această intuiție are un caracter virtual, întrucât ea pare a conține nedesvoltați toți germenii acestor opere. Într-o scrisoare adeseori citată, Mozart ne-a lăsat un document de preț, când notează: „Pot vedea totul (întreaga bucată muzicală) cu o singură aruncătură de privire a ochiului meu spiritual, așa cum așa vedea o pictură frumoasă sau o frumoasă creatură umană. N'aud atunci opera ca o succesiune,—aceasta va veni mai târziu,—dar o aud oarecum întreagă și în același timp. E o delectare minunată!“ Procesul creației muzicale ar fi așa dar, după Mozart, dispunerea într-o ordine succesivă a unei intuiții prezentată mai întâiu în chip simultan.

Interesant este de observat că pentru a ne face să înțelegem ce este această intuiție de totalitate, cu care procesul creației debutează, Mozart se folosește de simboluri vizuale. La fel se exprima și Flaubert, care, după declarația pe care frații Goncourt o consemnează în jurnalul lor, ar fi vrut să realizeze în Salammbô ceva de culoarea purperei iar în Madame Bovary ceva din tonalitatea de mucegai a faunei din pivniți. Sînt însă artiști care preferă să se exprime prin simboluri auditive. Așa de pildă în scrisoarea pe care o adresează la 25 Maiu 1792, amicului său Körner, Schiller declară: „Percepția mea este mai întâiu fără obiect clar și definit; acesta se formează mai târziu. O anumită stare de suflet muzicală (eine musikalische Gemüthsstimmung) îl anticipează și produce în mine ideia poetică“. Cîteva decenii mai târziu, O. Ludwig în ale sale „Studien zum eigenen Schaffen“, întrebunțează deopotrivă simboluri muzicale și vizuale pentru a tâlmăci intuiția sa de debut. „Procedeu meu—notează Ludwig—este acesta: o stare de spirit muzicală precedă; aceasta se transformă într-o culoare; apoi văd una sau mai multe figuri într-o anumită atitudine sau gesticulație reciprocă“...

Această intuiție inițială, virtuală și simultană, a interpretat-o filozofic Richard Wagner care vorbește undeva, de un anumit punct condensat și comprimat, din care artistul dezvoltă întreaga materie a creației sale. Oricare ar fi bogăția, variația și întinderea acestei creații - arată Wagner,—opera de artă se poate reduce la un asemenea unic punct energetic și toată valoarea pe care o putem acorda operei stă în claritatea cu care el se impune conștiinței noastre. H. St. Chamberlain a aplicat cu mult rod vederea wagneriană, în monografia pe care o consacră marelui compozitor.

Cu observațiile lui Wagner ajungem însă la ceiace constituie situația finală în procesul emoției estetice, situație foarte asemănătoare momentului inițial din procesul creației. Este evident că emoția estetică nu poate debuta printr-o intuiție totală a operei. Aceasta se întregeste treptat și se desăvîrșește la urmă. Ea se desăvîrșește însă în tot cazul, dacă opera se menține

într'o atmosferă unitară și posedă o justă motivare lăuntrică. Cînd opera nu îndeplinește aceste condiții, impresia de totalitate devine șovăitoare și sentimentul acesta ne îndreptățește s'o condamnăm.

S'a discutat mult în vremea Renașterii despre rangul în demnitate al fiecărei arte în parte. Interesant pentru problema noastră este felul în care Leonardo da Vinci ia atitudine față de problemă, întrebuițînd criteriul gradului de intuiție totală pe care fiecare artă îl poate oferi. Așa afirma Leonardo da Vinci superioritatea muzicii și a picturii asupra poeziei, ca unele ce pot mai degrabă obține această intuiție. Poetului îi aducea Vinci imputarea: „che non ha potesta in un medesimo tempo di dire diverse cose“. Se vede limpede însă că ceiace îl făcea pe da Vinci să afirme superioritatea indiscutabilă a muzicii și a picturii este identificarea cu totul nelegitimă a unei simultaneități temporale sau spațiale cu acea simultaneitate psihică, exprimabilă numai simbolic prin valori de spațiu sau timp și pe care o aflăm atît la începutul procesului creator, cît și la sfîrșitul procesului emotiv. Eroarea lui Leonardo da Vinci este în acest punct evidentă.

Dar că procesul emotiv sfîrșește într'o astfel de intuiție totală, ne-o confirmă și rezultatele mai noi ale esteticii psihologice. Astfel, pentru Lipps, dezvoltarea unui obiect estetic, nu se produce printr'o circulație (Kommen und Gehen) de elemente, ci printr'o progresie (Hinzutreten) care oferă spiritului un *tot* în chip simultan. „De aceea, adăogă Lipps, și succesiunea cade pentru noi sub punctul de vedere al simultanității“, parafrazînd și modificînd astfel distincția celebră pe care a făcut-o Lessing, în *Laokoon*, între artele succesive și cele de simultaneitate.

Multă vreme după ce amintirea tuturor amănuntelor particulare ale unei opere a dispărut, stăruie în conștiință această intuiție de totalitate. Ea este într'adevăr bunul pe care îl reținem, cînd toată averea preciziunilor a dispărut. Pentru că acest germene este o valoare virtuală, conștiința îl trăește ca o aspirație în toate direcțiile și ca un agent de perfecționare umană indefinită. Vorba despre inobilarea prin artă se reduce în mare parte la aceasta.

Mai departe, cultura artistică este construită în mare măsură din facultatea de a avea la îndămină o sumă de stări de spirit unitare, intensive și virtuale, pe care le folosim prin intermediul unor valori simbolice. Limbajul suggestiv al unei persoane care a trecut prin multă literatură și artă, este aproape în întregime făcut din expresii simbolice care traduc emoții artistice trăite altădată și al căror detaliu este astăzi pierdut. Experiența prezentă și comună cheamă astfel în ajutor, pentru a se exprima, o experiență artistică trecută. Astfel Barrès, analizînd impresiile avute la Isola Bella, frumoasa insulă din lacul Maggiore, nu-și poate interpreta mai bine sentimentul, decît evocînd

pînza lui Watteau, *L'embarquement pour la Cythère*. „Natura a început să semene de la o vreme cu pînzele domnului Whistler“, spune în mod spiritual Oscar Wilde și enunță astfel cu facilitate adevărul că adeseori sentimentul nostru în fața lucrurilor îl interpretăm prin vechile afecte sfîrnite de artă.

Nu numai așa dar că emoția nu repetă creația, dar mai degrabă cea dintăiu sfîrșește acolo unde cea din urmă începe. Am spus că și procedarea gîndirii este în fiecare caz cu totul alta. În adevăr, execuția artistică dă impresia că analizează intuiția inițială, întrucît sarcina ei pare a se reduce la actualizarea elementelor pe care această intuiție inițială le cuprinde în mod virtual. Dar asupra acestui punct va trebui să revenim. În ce privește însă desfășurarea emoției estetice vom spune că ea este sintetică. Intuiția finală este rezultatul unei creații continue. Momentele particulare ale unei opere sînt, pentru conștiința artistului, justificarea intuiției sale inițiale; pentru noi, ele sînt obiectul unei surprize neîntreprupte.

Pornind de la intuiția inițială coloristică pe care voia s'o realizeze în *Madame Bovary*, frații Goncourt ne spun că Flaubert își inchipui mai întăiu personagiul drept o femeie bătrînă, evlavioasă și pudică. Acest personajiu, Flaubert l-a creat. Dar nu în *Madame Bovary*, ci în silueta bunei Félicité din nuvela „*Un coeur simple*“. Până atunci, Emma Bovary deveni alceva și a-nume provinciala romantică și nefericită pe care o cunoaștem. Intuiția inițială dela care artistul pornește, nu cuprinde așa dar opera în materialitatea elementelor ei particulare, ci numai prefigurarea raportului pe care aceste elemente trebuie să-l întretină între ele, pentru ca atmosfera generală a operei să fie realizată. Dacă Flaubert a schimbat cu totul trăsăturile de caracter ale Doamnei Bovary, lucrul se datorește faptului că sentimentul său l-a instruit la timp că noile trăsături ale personalului justifică mai bine intuiția sa inițială. În procesul creației avem așa dar de deosebit între intuiția inițială, revelație subită și iresponsabilă, și invenția amănuntelor particulare, făcută în permanenta considerare a totalului pe care trebuie să-l justifice și care se realizează printr'un grad mai mic sau mai mare de sforțare atentivă. Atitudinea artistului este retrospectivă și se restringe în conștiință ca sentimentul care întovărășește orice așteptare pe cale să se înfăptuiască. Atitudinea noastră este însă prospectivă și ea se traduce în sentimentul de încordare al unei neconținute așteptări.

Dacă emoția și creația au putut fi în adevăr asimilate, lucrul se datorește acelei vechi păreri pe care o exprima și Goethe cînd spunea că „arta se găsește în fiecare moment la scopul său“. Considerate în momentele lor particulare, creația și emoția se suprapun. Acolo unde n'ar exista această intimă corespondență, intenția creatorului ar rămînea străină persoanei care ia contact cu opera. Arta poate fi totdeauna la scopul său; ea nu este însă orișicînd gata. Mai aproape de adevărul lucrurilor sîn-

tem atunci cînd o înțelegem ca pe un ciclu de mici dezvoltări parțiale. O dramă de pildă este acea lungă evoluție care pornește dintr'o situație problematică și termină într'o soluție bine motivată. Dar o dramă se alcătuește din scene pe care le putem resimți juste, și acestea din replici pe care le putem aprecia nimerite. Paradoxul legăturii dintre creație și emoție apare limpede dacă ne gîndim că, suprapunîndu-se în toate momentele lor particulare, ele reproduc în general un drum invers. Imprejurarea se datorește fără îndoială faptului că în dezvoltările restrînse intuiția inițială a artistului se asimilează rapid cu intuiția finală a persoanei căreia el i se adresează, pe cînd în lunga dezvoltare a operei întregi, cele două intuiții se găsesc destul de depărtate pentru a fi îndreptățiți să subliniem și opoziția dintre creație și emoție. Acum, ceiace pare a fi spus numai despre literatură, și este evident că are valoare și pentru muzică, se potrivește desigur și pentru artele plastice. Căci întrucît și operele acestora din urmă, după cum au accentuat un Dessoir și Meumann, sînt obiectul unei percepțiuni care se precizează și se adîncește treptat, este clar că și în cazul lor spectatorul nu cîștigă decît după o scurgere de timp oarecare, intuiția de totalitate dela care și artistul plastic pornește.

Am considerat pînă acum creația și emoția ca pe două procese. Cînd aceste două procese au ajuns la termenul lor, ele ocupă punctul de vedere al unei noi comparații posibile. Nu cumva în această nouă situație sînt ele într'adevăr identice? A ne pune o asemenea chestiune, înseamnă a ne întreba în ce măsură se aseamănă sau se deosebește opera, așa cum ea apare artistului, de felul în care ea ne apare nouă. Și aici deosebirea sînt mai mari decît asemănările. Creația, pentru artist, a fost treptata justificare a unei intuiții inițiale. Acum cînd stă și privește în urmă, fiecare moment particular al operei sale îi apare artistului, ca mai mult sau mai puțin adaptat intuiției pe care trebuia s'o justifice. Atitudinea sa este deci absolut tehnică și din ea pornesc modificările *de la dernière main* pe care artistul le aduce operei sale. Alta este situația noastră. Opera a fost pentru noi cucerirea progresivă a unei intuiții finale. Cînd ajunși acum la capăt, considerăm trecutul emoției noastre, fiecare element particular, resimțit la timpul lui ca suficient și înzestrat cu o finalitate proprie și locală, se îmbogățește cu o semnificație nouă și mai adîncă. Înțelegem mai bine pentru ce artistul a întrebuițat cutare și cutare situație sau valoare plastică sau rămînem nedumeriți de ce le-a întrebuițat tocmai pe acelea. Emoției estetice primitive, la care impresionistul pare a rămîne totdeauna, i se adaugă astfel admirație sau îndoială în ce privește dibăcia artistului. Sînt unele persoane la care acest din urmă sentiment dobîndește preponderanță și atitudinea lor se apropie oarecum de aceia a artistului la sfîrșitul procesului de creație. Abia atitudinea despre care vorbim este aceia critică.

A face critică înseamnă prin urmare a ocupa punctul de vedere al artistului care își consideră opera terminată. A face critică mai înseamnă însă a înăbuși emoția nudă, în avantajul comparației ei cu tehnica artistului. Se vede bine acum de ce este insuficientă situația criticului impresionist care speră totul dela simpatia emoționată cu opera, menită să-i deschidă și ultima adîncime a sufletului artistului, pe cînd aceasta pare a fi numai un punct de pornire pe care reflecția tehnică trebuie să-l completeze, pentruca sufletul artistului să-și destăinuiească natura adevărată a proceselor care l-au cutreerat.

Analiza ne arată astfel că dacă contemplatorul, abandonat cu totul emoției sale, se identifică vreodată cu artistul, aceasta se petrece numai prin ceiace în aceasta din urmă este cu totul rudimentar și nedefinit. Orice încercare de a cuprinde mai adînc sufletul artistului, trebuie să întrecă acest moment și să înțeleagă acea specifică luptă a motivelor din sufletul său, al cărui rezultat este potrivita adaptare a operei materiale la intuiția formală din care ea decurge. Această încercare de comprehensiune nu mai este însă o emoție, ci un act rafinat de reflecție.

Tudor Vianu

Natură moartă

Un nor trecea pe cer ca o căruță
Hodorogind de-atâtea gropi și gloduri
Și deșălindu-se în fel de fel de moduri
De parcă sta pe capră Aghiuță,
Și știind, sta nici în car nici în căruță!
Trecea un car de nor, din subsuoare
Scrișnind și scîrșiind, cînd luînd-o razna
Pe muchie de dealuri, într'o rină,
Cînd domolindu-și cazna
Și odihnindu-se ca într'o mină,
În osie, sau știind cu ea proptit
Ca Ieremia-n infinit,
Și apoi dîndu-se pe-o vale ușa
Sau pe un cap de munte poposind
Și tencuindu-se cu-atît luminărit
Că te-ntrebai, uitîndu-te cu jînd,
Ce Paște-n cer și-a văruiet căsuța?
Iar lacul care de demult
Ședea în munte, oglindind deapururi,
Din simplu cult,
Păduri, stînci, pasări și azururi,

Pe rînd de toate-acestea vizitat
Și-n ele nemișcat,
Privea cu rece cumînjenie
Această sumedenie
De nor, care părea o vietate
Prin lipsa-i de seninătate,
Și seriozitate,
—Și n'a vrut lacul să-l urmeze !
Și pe măsură ce pe sus fugea
Și tot mai mult hodorozea,
In lac din nor nici umbră nu mai răminea,
Nici chiar atît cît să se întristeze
Pe mal doi tinerei, și să ofleze !
Nu apucă să treacă deci lapșanul
Și norul numai ce mi se-opinti
Și'n lac cu toată furia trăzni
Că s'a pitit în cuib. elanul...
—„Inc-un nebun care s'a sinucis”
Făcu acesta :—„de, așa-i fu scris”
Surise apa, dînd la aghioase
De foc, pe gît. Și asttel norul
Mai mult pe jos decît pe sus rămase.
—Tot caru-o spiță n aer nu lăsase;
Pe cînd ca mai nainte, în pridvorul
Tăriilor, sta lacul nostru teafăr
Subt sărutarea nouă de lucefăr.

Dragoș Protopopescu

O vînătoare

Dimineața de August era diafană. O ceață vagă și fină ca un voal discret se 'ntindea subțer. Era parcă o dimineață de Primăvară. Fumul din sat se așezase alb deasupra Prutului ca un miraj al apelor, ca un reflex suspendat între apă și cer. Era o liniște desăvîrșită de parcă natura întreagă ar fi așteptat o apariție sau o întîmplare grandioasă. De fapt timpul tăcea fiindcă îi era urît.

Terasa curții dela moșia lui Fănică, așezată nu departe de malul Prutului era și ea învăluită în această liniște universală. Din salonul cu ușile deschise spre terasă, tictacul moale al unei pendule măsura liniștea aceasta.

Toată lumea, adică moșu Iancu, Fănică, Smărăndița, cumnata lui, cu care ar fi trebuit să încep această enumerare, și eu, luasem cafeaua la masa pătrată din mijlocul terasei, iar acum era tăcere, fiecare simțind parcă o zi prea lungă înaintea lui. Moșu Iancu după ce clipise mărunț cu ochii mici, abea despicați, după ce răsucise o țigară de-a latul foitei pentru economie de tutun și după ce fumase această fracțiune de țigară, pornise cu papucii al căror hîrșciit rămînea în urmă ca o ață, să-și pregătească „unelte de pescuit“.

Smărăndița fusese colega mea de liceu. Dădusem „capacitatea“ împreună. Aveam reciproc motive de recunoștință, eu pentru teza de franceză, și ea pentru cea de latină,—Limba Romanilor cu cea galică înfrățindu-se prin noi. Motivul acesta de recunoștință,

poate uitat acum, ca orice motiv de această natură, determinase între noi chiar o ostilitate naivă și superficială, amestecată cu intenții de dragoste.

Deșteaptă și vioae, Smărăndița găsea cu ușurință mijloace fermecătoare de a mă năcăji. Zadarnic îi spuneam că eu nu-o pot iubi pentru că are un nume lipsit de romantism, și cu totul inapt pentru un diminutiv poetic. Simțea ea bine că asta nu poate fi o piedică. Și desigur dreptatea era cu dînsa, căci ea dăduse acestui nume o personalitate; îl creiase. Pentru cine o cunoștea, numele ei era una, și Smărăndița ca nume comun era cu totul altceva. Își făcuse chiar o cochetărie din purtarea acestui nume.

Nu o iubeam pe Smărăndița, dar nici indiferentă nu-mi era. Vioiciunea ei veselă cu melancolii bruște și inexplicabile, deșteptăciunea ei aprinsă și plină de curiozitate, toată viața din ea, creiase pentru mine acea atmosferă, acea stare de sentiment, care comun se poate numi fericire.

Prezența ei mă făcea entuziast, deștepta în mine romantism juvenil, cavalerism exagerat, nostalgii de aventuri cu mari primejdii de moarte și cu victorii eroice. Viața toată era o încîntare.

Cochetă, Smărăndița se prefăcea că nu mă înțelege, și stîmbla, contrazicînd, această înclinație. Eu eram student și Smărăndița avea douăzeci și trei de ani.

În dimineața aceia vroind s'o servesc, mi-am vărsat cafeaua. Asta mi se întîmplă și acum de cîte ori vreau și trebuie să aparabil și serviabil cu o femeie. Și cunosc mai mulți oameni construiți astfel.

Risul Smărăndiței a fost chiar răutăcios,—în orice caz, nemilos. Tot așa mi s'a părut și eleganța exagerată pentru circumstanță, cu care mi-a servit altă ceașcă în care anume n'a pus nici un pic de zahăr.

Eu eram foarte deprimat și nenorocit. Dimineața de-atunci a însemnat însă numai un început.

În acea zi se deschidea vînatul de prepelițe. Fănică, vîntor pătimaș, spera în mine numai un tovarăș. Eu însă, sub impresia demoralizării care creștea prin sugestie, speram în zilnicele vîntori o ocaziune de strălucită reabilitare.

Tot romantismul închis ermetic în mine trebuia să se manifeste. Cu această imaginație, vîntoarea de prepelițe luase proporțiile unei eroice vîntori de jaguari.

Clipa în care trebuia să depun victimele la picioarele Smă-

rândiței, era clipa revanșei. (Cu toată lipsa de experiență simțeam instinctiv că cine omoară impresionează pe o femeie).

Fănică stătea totdeauna în capul mesei, fiindcă era gros. Străin de tot ce era în mintea mea, Fănică dădu calm la o parte fața de masă. Intră în birou și reapăru cu brațele pline de cutii diverse și instrumente pe care le instală pe locul pregătit.

Fănică începu fabricarea cartușelor. Tuburile au fost supuse unui examen amănunțit pe dinăuntru și pe dinafară, apoi numărate și așezate în linii.

A turnat praful într'o cupă de lemn iar drept în față, pe un scripet mobil, ca pe o spînzurătoare rafinată și-a afirmat cîntarul minuscul ca de laborator.

Cu-o atenție de farmacist conștiincios începu să dozeze în fiecare tub mai întăiu praful și apoi ploaia. Eu am fost anexat pentru a separa aceste elemente cu „bure“ de pîslă. Din cînd în cînd Fănică da cu piciorul în Castor, cînele de vînat, care se apropia în răstîmpuri să-i sară pe brațe. Gros, nemișcat, grozav și atent în fața balanței aproape microscopică, bustul îndesat al lui Fănică părea caricatura unei statui a justiției.

La pianul din salon Smărăndița începu să cînte un amestec ciudat de Beethoven, de Schumann, de fox-trot, care se succedau la intervale mici. Era ca un potpuri savant și personal care trăda o anumită stare sufletească; oarecare singurătate, o nelămurită nostalgie, poate puțină plictiseală, în orice caz o stare în care mulțumirea fizică complectă crează o neliniște sufletească, o căutare de ceva nedefinit.

—Ce faci Ionel? strigă la mine Fănică, brusc, și speriat. La ce te gîndești?

Din distracție pusese într'un cartuș în loc de halice trei bure de pîslă una peste alta și le băteam cu o satisfacție inocentă. Nici după alarma lui Fănel mie nu mi s'a părut că pregăteam o catastrofă, dar Fănel era îngrozit de a-și fi văzut pasiunea lui vîntorească, căzînd moale la vîrfurile ciubotelor lui sub formă de trei bure de pîslă, în fața celei mai grase și mai mari prepelețe. Surprinderea mea într'o asemenea greșală care contrasta comic cu atenția de farmacist a lui Fănel, atrase asupra întregii mele activități de colaborator la confecționarea cartușelor o umilitoare suspiciune. Fiecare cartuș a fost supus din această cauză unei verificări amănunțite, și apoi fiecare însemnat cu un „b“ (adică bun) făcut pe cartonul îndoit de culoare verde, ca o notă.

Nenorocirea fusese pricinuită de cîntecul dela pian, și Smă-

rândița abia începuse când am fost descoperit fabricînd cartușe-oarbe ca pentru o manevră demonstrativă.

Pregătirea cartușelor cu cele vre-o patru controluri de rigoare, care atrăgeau fiecare un nou semn convențional pe cartonul verde, a durat multă vreme, mai ales pentru că Fănel fiind bine dispus se pregătea de o expediție năprasnică. Apoi muniția a fost așezată în două cartușiere, din care una trebuia să-mi servească mie, iar rezerva așezată în cutii etichetate.

*

Trebuie să fi fost ceasul șase după amiază. Glasul lui Hăralamb tuna spre grajd :

— Castor, Castor, Flay... vină-aici javră...

Prinde-l Pintilie.

Și Flay și Castor încă nu s'au instalat în docar decît după ce ne-au văzut cu puștile și au înțeles despre ce este vorba.

Smărăndița din cerdac se uita după noi, și întreba, adică, cu nedumerire :—Care-i Tartarin?—și apoi :—„lonel, bonne chance“... și asta fiindcă știa că nu trebuie niciodată să-i spui noroc bun unui vînător, decît dacă vrei să aibă o neșansă proverbială.

Am pornit într'un nou de praf care 'nvăluia docarul.

Eram foarte hotărît să mă port ca un adevărat erou în această expediție, pentru a contraria cel puțin pe Smărăndița, și desigur pentru a flata amorul propriu de bărbat care știe să ucidă.

Ași fi vrut să am puțința să depun la picioarele Smărăndiței un mistreț, sau un zimbru. Chiar toate prepelițele de pe cîmp mi se păreau insuficiente pentru elanul amorului meu propriu.

Dorințele acestea ale mele erau așa de acaparatoare încît uitasem că nu mai trăsesem cu pușca de vre-o șase ani, și că aceasta trebuia să se resimtă.

Tremuram totuși de nerăbdare, iar sănătatea mea din momentele acelea îmi asigura nu știu de ce un succes deplin, de parcă rezultatul vînătorii ar fi depins de o luptă corp la corp.

Am trecut prin sat, pe uliți înguste cu garduri de nuele înalte la umbra cărora dormeau porci în gropi cu glod.

— Mergem în ogoarele de lîngă lanul unde a fost grîul, spuse Fănel, și adaogă : acolo au scos pui, în grîu, și trebuie să le găsim prin împrejurimi.

Cînd am intrat printre ogoare, mie-mi venea să sar din do-car, nu pentru că simțeam în mine o extraordinară patimă vînăto-rească, dar fiindcă ași fi vrut să arăt mai degrabă Smărăndiței ce pot, de parcă ea ar fi fost față.

La locul unde ne-am oprit, am început să-mi alcătuesc pușca cu-o încetineală prefăcută în care se vedea conștiința ce puneam pentru a-mi ascunde nerăbdarea.

Am pornit, eu pe-o margine a ogorului și Fănel pe cealaltă. Intre noi și înaintea noastră cei doi cîni alergau ageri cu nasurile în pămînt, căutînd tremurat.

Flay se opri deodată în fața lui Fănel. Un picior dinainte rămase ridicat în aer, cu un gest imobilizat ca 'ntr'un instantaneu, de parcă un nevăzut curent electric ar fi trăsniț-o pe loc.

Fănel se pregăti de tras. Umărul drept îi tresări într'un tic nervos pe care-l are în totdeauna și care trădează o emoție acută.

— Pil.

Un sfîrșit puternic izbucni din fața cînelui. Flay, făcu o sări-tură înainte.

Lovitura porni scurtă și uscată. Prepețița căzu ca o cîrpă, ca un fulg. Cîinii amîndoi se bucurară în jurul ei.

Fănel, acum cu-o liniște desăvîrșită, contrastînd comic cu a-gitația din clipa anterioară, de parcă pocnitura aceea ar fi destins brusc un nerv de-a lui, își reîncărca pușca.

Repețiția aceasta mă încurajă, și fără să vreau am început să merg mai repede să alerg aproape, ca pentru a prinde norocul.

— Mai încet, dragă, că mor. Nu mă goni așa că eu sînt om gras și nu mă pot ține de tine, spune Fănel, oprindu-se chiar în loc, în semn de protestare.

Spre capătul miriștei rămase nemișcat, de data acesta, Castor.

Inima începu să-mi bată repede, să mă înăbușe, și n'ași pu-tea să spun că m'am gîndit atunci la Smărăndița, dar nu înțeleg ce altceva m'ar fi emoționat atîta.

M'am apropiat de Castor cu grijă, însă cînd eram la spa-tele lui, el întoarse spre mine capul vioi, mă privi în ochi, și începu să dea din coadă. Hipnotismul se terminase.

— Așa spune el minciuni, îmi explică Fănică zîmbind cu bună-tate.

Mie întîmplarea mi s'a părut ciudată, și cum devenisem su-perstițios, începui să mă descurajez.

Dar tocmai cînd eram mai puțin pregătit, și tocmai cînd pu-

neam piciorul în locul unde se oprise Castor, o prepeliță sfirii de subț talpa mea. Am avut o clipă de spaimă și am făcut un pas înapoi. În timpul acesta Fănel ochi și prepelița căzu.

Acestui eveniment oarecum umilitor îi urmă o încurajare imediată și o hotărîre nemaipomenită... Inșă n'am făcut un pas și sări altă prepeliță. Am dus pușca la umăr ca într'un vis, și am tras aproximativ în direcția cuvenită. Imediat mi-am dat seamă că nu ochisem. Dar m'am asigurat că a doua oară n'are să mi se mai îmfimple așa. Am auzit altă sfîrîitură la spate acompaniată de o chemare; m'am întors și am slobozit al doilea foc în aer, în cer, fără să văd unde. Pe urma lui am putut vedea cum prepelița zbura mai departe, cum se opri parcă o clipă pe loc cu aripile întinse, și se așeză în popușoi.

Îmi era rușine de Fănel care începu să rîdă de „războiul” meu (așa-l denumea el) cu prepelițele, căci aveam aerul că mă apăr trăgînd în toate părțile.

Eram desigur puțin cam comic, dar întîmplarea în sine nu trebuia să aibă importanța pe care i-o dădeam eu. Nu era și nu este în definitiv nimic rușinos să nu poți împușca o prepeliță. Mi-am spus eu atunci pentru reconfortare, că și celui mai deștept om i se poate întîmpla una ca asta. Dar dacă raționamentul logic mă satisfăcea complet, simțeam însă în mine o nemulțumire ca o mică nenorocire ale cărei proporții, veți vedea, au crescut până în sară.

De data aceasta nu era numai gîndul Smărăndiței. În mine crescuse o ură nestăpînită contra acelor zburătoare mici și stîngace care aveau nemai auzita obrăznicie de a mă contraria, de a nu cădea la focul meu, de a nu se lăsa să moară pentru a mă face fericit. Fănel înțelegea să glumească atunci cînd spunea de războiul meu cu prepelițele, dar eu simțeam fondul de adevăr al acestei glume. Exista în ziua aceia și apoi în zilele care au urmat un adevărat războiu între mine și prepelițele de pe toată suprafața pămîntului. Trăgeam cu pușca cu ură, ca 'ntr'un dușman.

Se vede însă că tocmai din cauza acestei porniri trăgeam din ce în ce mai rău.

Până în seară Fănel „a făcut șaisprezece bucăți” iar eu nici una.

Se înserase. Nu se mai vedea. Fănel îmi propuse să ne întoarcem la docar. Această idee concretiză în ochii mei întoarcerea noastră în situația: Fănel șasesprezece, eu nimic. Smărăndița! Ce satisfacție, ce temă ușoară de glume!

Imi venea să rămîn, să umblu noaptea pe cîmp, singur...

Acum totul îmi apare ca un bun motiv de glume. Atunci a fost însă o adevărată nenorocire.

Am consimțit, bineînțeles, fiindcă vedeam că nu se mai vede, și eram așa de demoralizat și nefericit că-mi venea să plîng.

Cine m'a pus să vin? Dece n'am stat la Iași?!

Cînd am ajuns la docar și cînd Fănel i-a întins lui Haralamb geanta plină, iar eu pe-a mea complect ușoară nu i-am putut suporta privirea ironică, deși bietul moșneag, care-i cel mai bun om din lume, înțelegînd situația, nu mi-a spus nimic, n'a făcut nici o aluzie.

De altfel am lăsat și eu să se creadă că din cele șasesprezece bucăți am și eu partea mea, nedefinită desigur.

Eram tăcut, rău dispus, irascibil.

Îl simțeam și pe Fănel nemulțumit de această întîmplare. Era jenat și el oarecum. Ar fi vroit numai să mă vadă vesel, să știe că mă distrez. Acum cînd mă gîndesc îmi dau seamă că atitudinea mea, supărarea aceea fără rost definit era și o impoliteță față de Fănel și de ospitalitatea lui.

Sara se lăsase peste sat și peste luncile Prutului ca un fum. Dar eu nu vedeam nimic. Imaginația mea lucra pentru fabricarea celor o mie de ipoteze posibile la sosirea noastră la curte. Variația ipotezelor era numai în gradul de cruzime a scenei.

Cînd am ajuns se înoptase bine. Intunericul mi-a ușurat dispariția. M'am furișat în odaia mea, unde mă refugiaseam ca într'o cetate și de unde eram hotărît să nu mai ies dacă s'ar fi putut.

Deodată bătu cineva ușor în ușă, și un glas sglobiu ca și rîsul ce i-a urmat întrebă:

— Cine-i Tartarin?

Mi-am oprit brusc orice mișcare, cu voința de a-mi înăbuși răsufllarea. Nu vroiam să știe că sînt acolo. O simțeam pe Smărăndița pe urmele mele, cu toată necruțătoarea ei tinereță. Am avut impresia că sînt un hoț ascuns sub o masă, și că pași potriviți umblă în preajma mea.

Smărăndița însă mi-a simțit intențiile; a știut sigur că sînt acolo. Am și acum convingerea că nu i-aș fi putut ascunde nici un gînd, că-mi înțelegea toate intențiile de parcă m'ar fi urmărit de zeci de ani.

A rîs sglobiu și satisfăcut, iar apoi ca să-mi dămonestreze că m'a descoperit începu:—Cu-cu? Dece nu spui: cu-cu! dacă te-ai ascuns.

Nu-i așa că trebuia să fiu nenorocit, că eram ridicol, că așa ar fi fost oricine în locul meu?

Totuși încăpăținarea mea în supărare, în a mă simți nefericit și persecutat de destin până la ultima limită, creștea mereu.

Îmi dădeam seamă că printr'o schimbare a stării mele de spirit, a dispoziției mele, a felului de a vedea împrejurările, - aș fi putut să iau și eu deodată lucrurile în comic, să rîd de propria mea lipsă de abilitate, să adaog chiar eu la glumele Smărăndiței, dezarmînd-o complect prin această superioară nepăsare și chiar învingînd-o cu diversitatea propriilor mele cuvinte de duh.

Eram însă prea adînc angajat pe cealaltă cale, care era nenorocită, dar care fusese dictată de jignirea amorului meu propriu.

Aveam convingerea instinctivă că prin insuccesul meu în materie de vînătoare, care ține de romantism, sînt micșorat în ochii Smărăndiței. Și aceasta în alte împrejurări - nu m'ar fi supărat poate prea mult. Dar acum mă dezola.

— Lasă, c'am să te scot eu deacolo!

Și cheile dela pestelca Smărăndiței au zurnuit din ce în ce mai îndepărtat.

Știam însă foarte bine că aceasta a fost numai prima tentativă.

Nu trecură cîteva minute și iarăși bătu cineva la ușă. Vocea Smărăndiței anume schimbată, spuse pițigiat:

— Poftim la masă, conașule.

Totuși am mai întîrziat. La început fiindcă vroiam să pre-
textez o durere de cap din care cauză să spun că nu pot veni la masă. În realitate îmi era foame grozav.

— Ce, Ionel, vii la masă fără cartușieră, fără geantă mai ales?

Am zîmbit așa cum se zîmbește în asemenea situații, am dat buna-sara la toți și m'am așezat la locul meu, bineînțeles în fața Smărăndiței, cu toată psihologia unui elev pedepsit în fața unui institut de domnișoare.

În capul mesei era moșu' Iancu, tatăl lui Fănel. Un om de vreo șaptezeci de ani, svelt și verde, spînatec, cu ochii mici și oblici, cu privirea ascuțită, cu pleșuvie lucioasă.

Moșu' Iancu era un original, cu mult spirit; cu vocabular colorat de cronicar.

Istorisirile lui erau minunate. Cuvintele și mai ales expresiile arhaice dădeau întîmplărilor caracterul unor scene sculptate primitiv, din vechime, în lemn de nuc, ca gravurile de evanghelii vechi.

La „răutatea“ Smărăndiței, moșu' Iancu zîmbi șiret, uitîndu-se parcă cu un ochi în farfurie și cu unul la mine. Zîmbetul lui era mai mult în ochi și în crețurile dela coada ochilor, decît în grimasa gurii.

Bietul Fănel nu știa ce atitudine să ia; și enervat scutura din umeri ca de obicei cînd era tulburat, ceiace nu-l împedica să mînce cu pofta lui de totdeauna. Fănel se refugiase în această înecăcioasă ocupație, poate și din voința de a găsi o deslegare scenei în care eu eram nenorocitul erou.

Moșu' Iancu, om bun, dintre acei deprinși să se uite la toți cei mai tineri cu dragoste de părinte, m'a salvat în sara aceia.

A început să povestească despre toate ghinioanele celebre pe care le cunoștea, și în special de acele ale „bădiei Iorgu“ cum îi spunea el, fratele lui mai mare, vînător faimos pe vremuri care într'o zi după ce-a tras treizeci și două de greșuri fără să nime-rească odată, a trîntit pușca și pe urmă s'a trîntit și el la pămînt și-o săptămîină nu s'a mai dus la vînat.

— „Uite, sînt așa zile în care nu poți nimeri orice-ai face“.

Smărăndița se uita fix la mine rîzînd. La fiecare cuvînt al lui moșu' Iancu, vroia să-mi spue o răutate, dar nu putea fiindcă moșu' Iancu nu îngăduia să fie întrerupt niciodată în povestirile lui. Smărăndița totuși nu-se putu stăpîni, și aplecîndu-se peste masă, de parcă ar fi avut să-mi comunice cine știe ce veste plăcută, îmi spuse:

— Asta vi se întîmplă, numai vouă, vînătorilor celebri!

— Iaca eu acum un an la Bălteni, am scapat trei epuri la șir, cu toate că stăteau nemișcați înaintea mea. Nici acum nu-mi dau seamă ce-a fost. Eram cu canardiera mea care bate grozav. Insemnam bine, și cînd s'aprind, epurile făcea se vede țup! într'un șanț, care era dinaintea mea, și nu'l mai vedeam. N'am dobîndit atunci nimic, o zi întregă.

Moșu' Iancu a istorisit pe urmă cum se făceau vînătorile pe vremuri, cum plecau boerii în sănii cu oplene și furci, și ținea vînatul prin luncile Prutului cîte două săptămîni.

Așa numai am mai scăpat eu. Văzînd chiar compania ilustră pe care mi-o indicase moșu' Iancu, pela desert căpătasem curajul de a mai vorbi.

Ce mult ași fi dat să știu atunci pe Smărăndița convinsă că în ce mă privește, în ziua aceia fusese vorba numai de o neșansă.

A doua zi era o Joi. Eu Joia totdeauna am avut noroc. De dimineață burase puțin. Cerul era acoperit. Fănel cerceta zărilor foarte neliniștit.

— Știi dragă Ionel, azi o s'avem o zi admirabilă. Pe roua asta cîinii au o chettă grozavă.

Neliniștea lui Fănel o născu și pe-a mea, numai că pe mine mă necăjea mai ales curiozitatea de ceiace va fi. Optimist, ca aproape orice om sculat după o noapte de somn bun, eram foarte nerăbdător de succesul care neapărat trebuia să vie.

După dejun moșu' Iancu ne spune:

— Eu mă duc la mine să mă las puținel. După aceea am să merg și eu azi cu voi la vînat.

Moșu' Iancu „s'a lasat“ însă așa de bine că până la șase nu se trezise încă. E adevărat că vremea era tot a ploae.

Așa dar Fănel începu să strige iarăși: Haralamb, Haralamb... pune caii. După care Haralamb a urmat:

— Castor, Flay, na, na, na... Sue colo, javră, ce te tot scințești?

Cînd ne-am urcat noi în docar cîinii tremurau ca varga de emoție, și scheunau înăbușit. Ședeau amîndoi în picioare, cu capetele scoase în lături, mirosind înaintea cu nerăbdare. Nările lor se mișcau iute.

Pe drumușorul dintre ogoare nu trecuse încă nimeni de cînd plouase. Pe deasupra pămîntului bătătorit se cunoșteau urmele fiecărei picături de ploae. În urma noastră rămîneau albe urmele paralele ale roților în praful uscat de desubt, și răscolirea în semilună a copitelor. Biserica satului, și luncile depe Prut au rămas în urmă ca într'un decor, tot mai mici, și 'n mersul nostru, făceau impresia că ele se mișcă neconținut, cînd la dreapta, cînd la stînga ca pentru o așezare mai potrivită.

— Fă la deal la lanul de floarea soarelui, spuse Fănel.

Pe cîmp era liniște. Pe frunzele late și viguroase de popușoi boabele de ploaie stăteau izolate și mari ca o rouă văzută prin lupă.

În mine coborîse fără să vreau o melancolie fără motiv, venită de cine știe unde.

De pe o miriște, două turturele sburară vioi, ca jucîndu-se pe deasupra ogoarelor, spre cîrteiu din apropiere.

Ne-am oprit. Cîinii au sărit jos repede, dînd tîrcoale iuți docarului, intrînd apoi voioși prin miriști, prin popușoi.

Ne-am luat puștile, am încărcat și am plecat iarăși amîndoi, paralel, pe cîte un hat de miriște fiecare, cu cîinii la mijloc. Pe urmă ogorul s'a lărgit. Eu am apucat mult spre dreapta, am luat-o apoi pe altă miriște pășind peste un drum aproape neumblat, și fără să știu și fără să vreau, cu gîndul aiurea, m'am răslețit de Fănel. O împușcătură departată mă făcu să tresar. Castor care venise cu mine, alergă, rupînd tot în cale, la fața locului.

Rămăsesem singur. Eram demoralizat ca un soldat rănit și flămînd, uitasem aproape de ce umblu pe-acolo, ce caut. Țineam pușca în mînă numai fiindcă n'aveam unde-o pune. Era o fericire complectă și liniștită, era o nefericire calmă și universală care mă cuprinsese și pe mine.

Brusc, un zbor de prepeliță sbrînii dela piciorul meu, apoi altul, și altul, și altul. Era se vede o familie întregă.

Întăiu surprins, m'am pierdut. Apoi într'o clipă mi-am reamintit toată situația mea și, ca un soldat redeșteptat la datorie, am pus pușca la umăr și am tras.

În aceeași secundă, cenușie, prepelița căzu.

Am avut un rinjet de bucurie, nestăpînit, și într'o lumină instantanee am întrevăzut deodată bucuria victoriei mele: Smărăndița, lipsa unei umilințe, eroism, dragoste etc. Nu știu dacă a fost vreodată un conducător de armată învingătoare care să fi încercat o mai strașnică mîndrie de fapta și eroismul lui.

Am alergat la locul unde căzuse. Îl însemnasem bine: lîngă un haldan înalt cu vîrfu strîmb. Am început să caut întăiu foarte surprins că nu am găsit prepelița de îndată, de parcă aș fi dorbit un aeroplan, mai apoi, desnădăjduit, cînd mi-am dat samă că e foarte greu de găsit o păsărică așa de măruntă între atîtea burueni.

Dar cu cît căutam fără rezultat cu atît creștea în mine dorința de a o avea, creștea probabilitatea de a nu o mai găsi, și cu ea nenorocirea acestei realități, care mă umplea din nou de mînie și de ură.

Am început, hotărît, să caut sistematic, bucățică de pămînt cu bucățică, călcînd buruenile cu piciorul, strivind popușoi, frunzele de bostan, de parcă ași fi fost perdut o broșă de aur sau alt obiect mic și de preț.

Și, mult mai departe de locul unde crezusem că a căzut, am găsit-o.

Era ascunsă subt brazda hatului, cu capul vîrît subt o rădăcină de pelin, pentru ca să nu mă vadă.

Am pus mîna pe ea. Era vie. Penele ei pestrîte și cafenii erau linse și aranjate pe trupul moale. Nu s'a sbătut tare. Numai piciorușele ascuțite se 'ndesau în palma mea gîdilindu-mă. Era caldă, ferbinte. Inima îi bătea repede, repede, și așa de puternic de parcă ași fi strîns numai inima ei, scoasă afară, în mîna mea. Subt aripa dreaptă o pată de sînge vopsea roș penele moi și albicioase.

Capul ei tremură scurt, îndesîndu-se între degetele mele să-și facă loc printre ele și să scape. Pe creștet penele erau așezate astfel încît capul părea și mai mic, și mai ascuțit ca și capul unui șarpe. Numai că privirea ei era blîndă. Ochii mici, ca două gă-mălii de bold, negri, purtau în ei spaimă și o adîncă îngîndurare.

Peste ochișorii aceia mici a trecut apoi ca o ceață care i-a tulburat. Pe urmă a început să caște ciocușorul, grăbit, ca pentru niște răsufări grele. Limba mică, prinsă dedesubt se sbătea în-lăuntru de cîte ori căsca ciocul și am văzut-o apoi prinzîndu-se ca 'ntro pînză roșie, în sîngele care-i năvălise în gură.

A început să caște tot mai des și să răsufle greu, umflîndu-se întregă în mîna mea.

Și de-odată s'a uitat la mine, cu ochii negri și umezi, și prin tot trupușorul ei trecu un fior, căci tremură întregă în mî-nile mele, ca 'ntr'un spasm, și ciocul se mai deschise numai pu-țin, și ochii se acoperiră de ceață, și capul se aplecă, moale, a-tîrnînd în jos din mîna mea.

Am ramas consternat în fața faptului pe care nu-l mai pu-team repara.

M'am dus la docar. Am pus în el cartușiera, pușca, geanta, tot, și i-am spus lui Haralamb:

— Să-i spui cuconașului, că eu mi-am adus aminte că am un examen, o treabă pe care trebuie s'o fac numai decît, mine di-minează la Iași, că m'am dus la Iași.

Și m'am îndreptat spre șoseaua națională pe unde, peste un sfert de oră, trebuia să treacă camionul în cursa lui zilnică spre oraș.

Punîndu-mi pălăria am băgat de seamă că sînt pete de sînge pe mînă; și m'am șters de poala surtucului.

În geana de senin ce se ridicase la apus soarele era roș. În lumina lui care mă urmărea, cînd mi-am întors ochii peste cîmp, am ză-rit departe pe coastă pe Fănel pășind rar și atent, cu cîinii iuți înaintea.

În profilul trupului care se urca pe zare se distingea la sold, exagerat, geanta lui plină.

Simplul consumator de frumusețe

În frazeologia noastră civică se exaltă celalalt personaj: *producătorul*. În consumator,—ne-am deprins a vedea un personaj antipatic, aproape... vinovat.

Aceste socoteli, din domeniul Economiei, unde s'au născut, le-am transpus și în acel al artelor frumoase. Aici, consumatorul nu-i nici măcar disprețuit: este total ignorat. El nu are nici o situație; în nici un mare eveniment estetic nu vine vorba despre el.

Cînd apare un cap de operă senzațional,—două probleme răsar, și numai două: aceia a artistului și aceia a operei. Atît. Despre cetitor, despre situația și misiunea lui în toată această aventură,—nu se ocupă nimeni. Se discută până la sațiu rolul producătorului, al „creatorului“, destinul său istoric, utilitatea lui socială, meritele sale proprii și particularitățile geniului său, etc. etc.; apoi efectele operei asupra fericii generale, rolul social al produsului estetic, cantitatea de voluptate nouă adusă, totalul juisărilor provocate, etc. etc...

Dar despre cetitorul însuși, nu se spune nimic. Nici nu se bănuște că el ar putea avea vre-un merit sau vre-o misiune. Nici nu vrem, la prima vedere, să ne închipuim că poate exista vre-un rol *activ* pentru un personaj prin definiție *pasiv* cum este „consumatorul de frumusețe“.

* * *

În realitate, acest caracter pasiv e numai aparent. E deajuns să cităm un fapt. Există o categorie întregă de „consumatori de frumusețe“ care se disting tocmai printr'o mare *activitate*. Sînt criticii literari.

Bine înțeles, nu toți. Poate chiar nici cei mai mulți. Criticii care dau verdicte (și așa sînt toți cei ziși „de artă“), criticii care

„impun“ talente și „zdrobesc“ reputații,—toți aceștia trebuie scoși din cauză. La dreptul vorbind, ei nu-s critici, ci doar artiști (cînd sînt). Nu-i nici o deosebire între ei și oricare poet sau romancier. Prin mljloace estetice personale, ei pledează pentru cutare valori, și deci contra cutăror altora. Fac întocmai ca un poet care, cu fiecare vers reușit, impune ceva din maniera de artă a inimii lui, ruinînd, implicit, ceva din estetica altora. Există darvinism în cea mai umilă încercare de artă.

Dar tocmai: luptă, distrugere, victorie,—toate astea nu în-samnă *critică*. Poate că dimpotrivă.

Critică în-samnă mai presus de toate *explicație*. A critica este a înțelege, a „te supune la obiect“—cum spunea un critic veritabil. Critică e contrariul lui creație, și, bineînțeles, e în același timp contrariul lui distrucție, căci orice naștere se face cu pierdere, și orice moarte se traduce prin transformări creatoare.

Moralistii au observat că există valori, pe care consumarea nu le uzează: valorile religioase, cele etice, cele ale artei. Critica este tocmai o asemenea „consumație fără distrucție“.

Între critic și omul de știință există, dar, asemănări: ambii au sarcina de a vedea, pricepe, descrie și explica. Deosebirea stă în aceia că savantul e complect obiectiv, pe cînd criticul își *iubește subiectul*.

Criticul nu impune Frumosul, ci doar îl explică. El nu *percepe* decît ceiace este prealabil și prin definiție frumos. Talentul autorului „criticat“ e postulatul fundamental. Criticul se mărginește a face anatomia și fiziologia aceluia raport organic de simbol la lucru simbolizat, cheia de boltă a emoției estetice. Criticul face la fel cu orice consumator de frumusețe: *își povestește și își explică plăcerea*. Singura deosebire este că aceasta o face mai des, și profesional.

* * *

Ajungem la neprofesioniști. La poporul mărunt al consumatorilor anonimi de frumusețe.

Un prim fenomen ne izbește: creșterea lor în număr, în cursul ultimelor decenii. Rasa „simplului cetitor“ se înmulțește. Deaici,—un dublu corolar: supraproducția de scriitori și cantitatea catastrofică de hîrtie tipărită.

În Economie,—lucrurile se petrec simplu. Supraproducția declanșază criza, iar aceasta provoacă ruini, falimente, deprecieri,—sanctiuni aspre și sigure care readuc echilibrul.

În Artă,—inflația nu întilnește asemenea obstacole precise și rezistente. Autorul de literatură proastă, chiar demascat, n'are cum să „facă bancrută“. Nu poate decît cel mult perde ceiace nu va mai cîștiga. Capital, investiții, valori trecute,—nu există aici. Camlota literară e mai greu de discreditat ca aceia industrială. Marfa

e ceva obiectiv; cînd găsim într'însa vre-o falsificare, este ușor să punem publicul în gardă. În materie literară însă, demonstrația e dificilă. Putem cheltui oricîtă logică și oricît humor, putem invoca autorități ca aceia a lui France,—și tot greu ne va fi să convingem pe un „concierge“ că arta lui George Ohnet e mediocră.

Pentru toate aceste motive (și alte cîteva pe care le trecem sub tăcere),—*rolul consumatorului* este mai important pentru bunul mers al trebilor estetice decît rolul „Ligilor de cumpărători“ pentru bunul mers al trebilor economice. În materie industrială,—un semn de alarmă, și marfa e ca și scoasă de pe piață. În materie literară,—verdictele pontifilor criticei sînt ades neputincioase. Escamotarea unei mărfi, denunțată de un expert, se poate *verifica* obiectiv de fiecare. Pe cînd mediocritatea unei opere de artă nu se poate măsura. Trebuie să credem pontiful pe cuvînt. Ori, acesta e totdeauna suspect de concurență deloială, el însuși avînd propria sa marfă literară de desfăcut. Cît despre criticul *veritabil*, acesta am văzut că, prin definiție, nu se prea ocupă decît de ceiace e prealabil frumos. Urîtul,—el nu-l combate de obicei altfel decît prin ignorare.

După cum vedem,—rolul fundamental, în artă, îl are consumatorul. Lui îi incumbă sarcina de a tria urîtul și frumosul.

Meritul artistului, al „creatorului“, al „producătorului de frumusețe“ este cu mult mai mic. El—cum se zice—„are ceva de spus“. Adesea fără voe, și adesea fără efort.

De consumator afirmă aproape totul. Să nu uităm că—spre deosebire de economie, unde țelul urmărit e cantitatea—în artă idealul este calitatea. Și consumatorul, numai el, este care hotărăște asupra calității. Totul depinde de severitatea sau de indulgența acestui personaj. Rolul său e mult mai *critic* decît acel al cumpărătorului de Economie. E chiar mai critic decît acela al criticului de profesie. Acesta din urmă, sancționează mediocritatea prin aceia că *nu scrie* despre ea. Consumatorii anonimi o sancționează prin aceia că *nu cumpără*. Și cum sînt mulți, și cum sancțiunea e pecuniară,—eficacitatea fi este superioară.

* * *

Dacă cei mai mulți oameni își ratează fericirea,—nu-i aproape niciodată din lipsă de noroc, ci mai degrabă din lipsă de imaginație. Oportunități favorabile există pentru toți. Viața e așa de complicată, Istoria atît de multiplă, încît este imposibil ca ocazii bune să nu se prezinte pentru absolut fiecare.

Decît, aceste momente favorabile nu-i deajuns să le utilizăm. Trebuie să le și *recunoaștem*. Ceiace-i mult mai greu. Pentru aceasta trebuie să ne cunoaștem corect particularitățile noastre proprii, adică ce este mai greu pe lume. Căci nu putem să ne cunoaștem pe noi decît dacă raportăm persoana noastră la aceia a altora, deosebiți de noi. Cunoașterea se face prin contrast. „Dru-

mul cel mai scurt dela noi la noi—înșine este de jur împrejurul lumii”, —spunea Kayserling. Nu putem să apreciem ceiace constituie specificitatea personalității noastre decât după ce am învățat a le cunoaște pe ale altora.

Dar ce poate fi mai nenatural, mai antibiologic decât să trăim, pur gratuit și teoretic, biografia altuia, și mai ales ceiace în această biografie este deosebit de ce-i într'a noastră. Înțelegem la rigoare să „simpatizăm” cu aproapele când e vorba de situații comune între el și noi. Dar sentimentele pe care la noi nu le descoperim în noi și nu le practicăm—ce ne poate împinge să le trăim în persoana altuia ?

Și totuși,—aceste elemente sînt tocmai cele mai importante, căci ele ne arată ceiace avem noi și nu are altul ; ele ne arată în ce stă originalitatea unei persoane, „coeficientul” ei de individualitate. Iar fericirea nu se poate realiza decât utilizînd evenimentele externe în beneficiul acestei „ecuații personale”.

La toate aceste deziderate, un singur mijloc le poate răspunde. Este literatura. Literatura e instrumentul unic prin care ajungem să percepem și să pricepem ceiace e specific fiecărui suflet omenesc. Simțul literar ne învață a trăi biografii străine, a locui în viața altuia, a ne putea descurca în psihologiile cele mai diverse între ele și cele mai deosebite de a noastră,—însfîrșit, de a ne cunoaște finalmente mai bine propriul nostru suflet. Literatura bună, departe de a ne face utopici, din potrivă ne arată că reușita în viață nu-i lucru uniform, ci mereu altul, potrivit fiecărui temperament, și potrivit fiecărui program de trai. Succesul e multiform. Totul e, prin discernămînt, să știm multiplica situațiile. Iar acest discernămînt nimic nu ni-l poate da mai sigur, mai iute și mai complet decât lecturile literare.

Iată pentru ce este util să se amelioreze rasa „consumatorilor de frumuseță”.

Opere bune și opere proaste—vor exista întotdeauna. Scriitori cu talent alături de alții fără,—de asemeni. Dar se mai poate împlini ca, educația bunului gust crescînd neîncetat, arta proastă să nu mai fie cetită.

Firește, necetirea nu va însemna suprimare. Căci—și nu s'a insistat destul asupra acestui adevăr—arta niciodată nu este bună sau rea, ci *devine*. Devine bună făcîndu-se *altfel* decât era cea existentă care, la rîndu-i, *devine, atunci*, artă proastă. Este o evoluție neîncetată dela bun la rău și invers, pentru a permite artei să se preschimbe, să se reînnoiască.

Simmel arată foarte bine cum orice valoare este dublă, iar evaluarea un *sold*. Percepem simultan binele raportîndu-l la rău, și viceversa ; sau frumosul raportîndu-l la urît. Demult Wundt remarcase că în lucrurile sufletului negativul nu-i decât o afirmație contrară și contrastantă.

Dar în tot acest relativism, ceva rămîne oarecum absolut : este rolul consumatorului. Este discernămîntul acestuia, discernă-

mînt care e secretul de fabrică al frumuseții finale. Îmbunătățirea faunei, interesantă întru toate, a consumatorului de frumusețe, este deci posibilă. Și mai este și eminentamente utilă binelui social.

Să se observe. Artistul, creatorul, e de regulă un personaj ursuz, excesiv, sălbatec, izolat. Consumatorul, el, este o ființă prin excelență sociabilă, înțelegătoare a păsului tuturor, simpatizantă cu cele mai varii bizarerii ale aproapelui. Situația sa e aducătoare de concordie pentru obște, și, nu mai puțin, de succes pentru el însuși.

* * *

Însfîrșit, un ultim aspect al chestiunii.

Rolul producătorului de artă începe să cadă în dîscredit. Numărul „creatorilor“ se înmulțește atîta, încît celebritatea care îi recompensa odinioară devine din ce în ce mai derizorie. Pe vremuri, cînd talentele se dezvoltau într'un regim comprimat de monopol, gloria era mai trainică. Azi, libera concurență în cultură a înmulțit și a banalizat carierele de „geniu“. „Sînt un om remarcabil și mediocru“. Fraza pe care o spunea cu melancolie Dominique al lui Fromentin, o spun astăzi milioane de candidați la creația artistică.

În schimb,—civilizația contemporană a deschis o altă carieră. Mai modestă, dar plină de fericiri intime (singurele adevărate). Este cariera „simplului consumator de frumusețe“.

Statisticeste, — această populație nouă este incontestabil în creștere. Mulțime de medici de plasă francezi, ofițeri sau instituționi elvețieni, suprefecți englezi, etc., etc., trăesc, în modestul lor colț de provincie, consumînd, fără preferența de a fi „autori“, o cantitate de cultură care ar face gelos pe cel mai savant mandarin din împărăția celestă,—cultură care nu numai că-i instruește, dar îi ferește, și îi ajută să trăiască respectînd pe toți oamenii care nu le samănă.

„Consumatorul de frumusețe“. este azi adevăratul suport al păcii sociale și al fericirii intime. Din economiile de creație pe care le fac ei, pot răsări geniile propriu zise—care trebuie să fie neapărat puține, căci numai prin raritate pot ele concura supraabundența de genii apocriefe. *Consumatorul de frumusețe* este stîlpul deniației de astăzi. Modestia lui, e gloria civilizației contemporane. Avem onoarea să-l prezentăm publicului românesc, poate cel mai supraîncărcat de „autori“.

D. I. Suchianu

Sînt gata să v'ajut. Ași fi 'mpietrit
 Cu sufletul, de nu m'ași îndura de voi
 Privindu-vă în starea asta.

Freatul

O, tu al țării mele Domnitor Edip,
 Ne vezi pe noi cari am venit aici
 Pe lîng' altare, unii încă bieți copii
 Ce-abia pășiră pragul casii, alții grei
 De ani și patimi, noi aicea preoții,
 Eu al lui Zeus, iar încolo toți feciori
 De neam ales. Ceialți, poporu 'ntreg,
 S'au strîns în pieți, se roagă și se milcue
 La cele două temple ale Minervei
 Și la cenușa altarului profetic
 Al lui Apolon. Biet orașul nostru,
 Cum vezi și tu, grozav e zguduit
 De al răstriștii val și se tot zbuciumă,
 Se 'nnădușă 'n potopul crunt, nu birue
 Să-și salte capul din afund, și moare
 Sămînța vieții 'n el, mor mugurii
 De roadă plini, răsadul cîmpului,
 Mor turme la pășuni, cirezi de boi,
 Mor pruncii 'n sînul mamei lor. Un Duh
 De foc, mistuitor, căzu pe noi,
 Cumplita ciumă, care 'mprăștie
 Pîrjol și pustiește Teba, țara
 Lui Cadmos, și-umple de suspin și vaete
 Tărîmul negru-al Morții.
 Și eu și acești copii venim la tine aici
 Nu pentrucă te credem de-o măsură
 Cu cei de sus, ci pentrucă ești fruntea
 Bărbaților, destoinic să-i ajuți,
 Cînd sînt de soartă sau de Zei bătuți.
 Căci tu, venind demult, ne-ai mîntuit
 Orașul de o iazmă, crudul Sfinx,

De jertfele cerute de ghicirea lui.
 Tu singur ne 'ndrumat, neînvăţat
 De nimeni dintre noi, ci 'nduhuit
 De-un Zeu numai, cum toţi o spun şi-o cred,
 Ne-ai izbăvit. Deacea dar şi noi acum
 Ne îndreptăm spre tine, preaputernice,
 Şi-ţi precădem cu toţii s'afli un chip
 De mîntuire prin povaţa Zeilor
 Sau sfatul unui om. Căci numai celor
 Cumînţi mai mult prieşte gîndul altuia.
 Deci hai, tu stîlp al obştii, sprijină
 Cetatea, te îndură, ţine seamă
 Că ţar'acum mîntuitor te cheamă
 Plătind un bine ce-i făcuşi demult.
 Să nu se spună că sub sceptrul tău
 Pierirăm dupăce ne-ai scos la mal.
 Din nou ia cîrma, du-ne spre liman.
 Nu pregeta, fii mare cum ai fost
 Odată cînd ne-ai fericit. Mai bine-i,
 De vrei să mai domneşti pe-acest pămînt,
 S'ai oameni peste care să fii domn,
 Decît s'ai parte de pămînt pustiu.
 La ce-i bun turnul sau un vas pe mare,
 Dacă-i deşert de oameni şi-apărare ?

Edip

Sărmani copii, ce-mi spuneţi voi şi ce doriţi
 Mi-e cunoscut, ba chiar prea mult. Ştiu bine că
 Voi pătimiţi cu toţii, dar nu-i nimenea 'ntre voi
 Să sufere cu mine deopotrivă.
 Necazul vostru, al fiecăruia îndeosebi,
 I-al vostru numai, nicidecum şi-al altuia.
 Durerea mea cuprinde laolaltă
 Şi ţara şi pe mine şi pe voi.
 Deacea nu din somn voi-m'aţi trezit acum.
 Să ştiţi că mult am plîns şi multe căi

Am tot bătut cu gînd pribeag de griji,
 Și leacul singur ce-am găsit mai bun
 L-am pus la cale. Pe cumnatu-mi Creon
 Eu l-am trimis la templul lui Apolon,
 La Delfi, ca să 'ntrebe în ce chip,
 Cu fapta sau din graiu pot mîntui
 Orașul nostru. Număr zilele deatunci
 Și stau mîhnit că nu știu ce-i cu el,
 Că prea peste măsură-a zăbovit.
 Ci, 'ndată ce el va sosi, ași fi netrebnic,
 De nu voiu face tot ce mă învaț' Apolon.

Freatul

Ți-a fost spre bine vorba. Iată că
 Sosește Creon cum aud vestindu-se.

Edip

O Doamne Apolon, de-ar aduce el noroc
 Isbăvitor și luminos ca ochiul lui!

Freatul

Îmi pare vesel; altfel nu purta cunună
 De laur semîntos pe fruntea lui.

Edip

Vom ști-o 'ndată, doar îl și ajunge glasul meu.
 Bine-ai venit, cumnate Creon. Spune-mi tu:
 Cu ce răspuns ne vii din partea Zeului?

Creon

Cu cel mai bun. Socot că răul, cît de greu,
 Se schimbă 'n bine, cînd apucă drumul drept.

Edip

Și ce răspunde zeul? După spusa ta
Nu pot avea nici teamă, nici încredere.

Creon

Sînt gata să te 'nștiințez oriunde vrei,
In casă ori 'nainte lor tot una mi-e.

Edip

Pe față spune-o tuturor. Imi pasă doar
Mai mult de soarta lor decît de mine.

Creon

Pot spune ce-auzii din partea Zeului.
Ne cere Febos apriat să 'nlăturăm
Din țară molima 'ncuibat' aci 'ntre noi,
Să nu se 'ntindă și s'ajungă fără leac apoi.

Edip

Cu ce spășire? Cum putem să o stîrpin?

Creon

Plătind omorul cu omor sau cu surghiun,
Căci din omor se trage obida Tebei.

Edip

Și care e bărbatul care a fost răpus?

Creon

O rege, Domn al țării noastre era Laios.
Nainte de-așezarea ta pe tronul ei.

Edip

Din auzite știu, dar nu-l văzui.

Creon

El fu răpus, și acum ne cere Zeul
Să-i pedepsim pe ucigași, oricari-ar fi.

Edip

Dar unde 's ei? Și cum pot fi descoperiți?
Nu-i ștearsă urma unei crime așa de vechi?

Creon

Se zice c'ar fi între noi. Adulmecă-i;
Și-i poți găsi; de-i lași, ți se strecoară.

Edip

Și-a fost acasă ori la țară Laios
Ori poate 'n altă parte, cînd a fost ucis?

Creon

Zicea că merge să consulte oracolul,
Dar nu s'a 'ntors din drumul unde a fost trimis.

Edip

Și nici un om, ortac de drum sau călător,
N'a fost acolo martor, n'u v'a spus nimic?

Creon

Pieriră toți, doar unul a scăpat cu zile
Fugind de groaza celor ce văzuse,
Și numai una el știa să spue.

Edip

Și-anume ce? Că un 'ar fi izvor de multe,
De-am da de-o slabă zare de nădejde.

Creon

Zicea că el a dat de niște hoți pe drum
Și nu căzu lovit de unul, ci de mulți.

Edip

Dar cum un hoț putea 'ndrăzni așa de mult,
De n'ar fi fost cumva plătit de aici, din Teba?

Creon

Se poate. Dar în ceasul nenorocului
Niciunul n'avu grijă de stăpînul mort.

Edip

Și ce vă stînjeni să cercetați
Pricina care a prăbușit domnia?

Creon

Nevoia de atunci, fatalul Sfinx
Ne-a abătut din calea neștiutului.

Edip

O iau dela 'nceput și-am s'o descurc.
 Frumos a fost din partea lui Apolon,
 Frumos din partea ta că vă 'ngrijiți
 Din nou de mort. Deaceia și pe mine
 Cu drept mă veți vedea alătura deacum
 Spre-a răsbuna și țara și pe zei.
 Nu-i vorba doar de rude 'ndepărtate,
 O fac de dragul meu. Oricine o fi răpus
 Pe Laios, curînd ridică brațul lui
 Și-asupra mea. Deci e'n folosul meu
 S'am grija celui mort. Hai repede,
 Sculați-vă, copiii mei, de pe altare,
 Luați aceste ramuri de rugare,
 Chemați aici poporul cadmeian.
 Sînt gata să fac tot ce-mi stă 'n putere,
 Și fie cum vrea Cel-de-sus: noroc
 La urmă sau a mea cădere.

Freatul

Să ne sculăm, copii. Ni s'a 'mplinit
 Dorința pentru care am venit aci.
 Apolon, care oracolu-a trimis,
 S'ajute acum, să pue capăt molimei!
 (Creon se retrage)

Corul

(Intră 15 bătrîni, reprezentanții poporului)

Dulce Vestire de Sus, ne vii din altarul de aur
 Din Delfi spre falnica Teba.
 Stau și mă 'ncord și aștept
 Și inima 'mi bate de teamă,
 Tu izbăvitorule Apolon,

Cum vrei să ne mîntui ?
 Intr'alt chip ? Sau cași nainte
 Vrei să dea vremea răspunsul ?
 Spune-mi, terescule Graiu,
 Copil al nădejzii de aur.
 Fiic'a lui Zeus, pe tine întăi te rugăm, o Atena
 Pe sora tă, zîn'Artemida,
 Paznica țării, slăvita 'ntronată
 In templu la marginea pieții.
 Rugăm și pe Febos țintașul,
 Treime ce 'nlătură moartea,
 Dac'abăturăți odată
 Năpasta căzută pe Teba
 Focul urgiei de mult,
 Veniți spre-ajutor și acuma.

Vai, ce noian de obide
 Ni-i scris să 'ndurăm. Se topește
 De boală norodul. Nu-i armă,
 Nu-i chip de apărare 'mpotrivă.
 Și rodul nu crește din scumpa-ne glie,
 La nașteri deșartă-i durerea.
 Vezi cu grămada pe rînd, mai iute ca stolul de păseri,
 Ca focul ce arde cumplit, mor oameni, se duc de pe lume
 Spre țărnul de veșnic apus.

Cu miile pier în cetate,
 Zac trupuri pe jos ! Și nu-i milă,
 Nu-i jale să-i plîngă din urmă,
 Și morții împrăștie moarte.
 Neveste și mame cărunte
 Cu vaet înconjură altare
 Și gem și se milcuet jalnic
 Să 'ncete potopul durerii.
 Din gură sbucnește rugare
 Și plîns și suspin laolaltă.
 Lumina trimite-ți și-ajută,
 Tu fiica de aur a Celui-de-Sus.

Pe Ares, pe Zeul de foc, care acum, nearmat în aramă,
 Ne arde, șuvoiu de jălanii stîrnind
 Fă-l, Doamne, dosind-o să fugă din țară,
 Departe'n al mării afund,
 Spre-al Traciei țarm furtunos și neoaspet.
 Vai nouă! ce noaptea mai cruță,
 Ni-i smuls peste zi dela noi.
 Zeus, părinte ceresc,
 Care mînuî puterea 'nfocată de fulger,
 Spulbere trăsnetul tău
 Duhul pieirii!

Din strunele tale 'mpletite în aur,
 O Febos, răpede săgeți neînvînse,
 Ne-ajută și dă-ne ocrotire,
 Și tu strălucind, Artemida,
 Cu flacăra torțelor tale,
 Cu care cutreeri în Licia munții.
 Te chem și pe fine, tu zeul acestui pămînt,
 O Bachus cu ștemă de aur,
 Cu ochi lucii și umezi de vin,
 Tu soț de bacante,
 Vino cu facle de brad
 Și arde-acest duh urgisit între Zei.

Edip

Voi mă rugați, iar eu pot face aeve ce doriți
 De vreți să luați aminte și să'ndepliniți
 Cuvîntul meu spre potolirea molimei,
 Vă întremați, vă ușurați de patimă.
 Voiu cuvînta ca unul care sînt străin
 De treaba asta și de fapta ce s'a făptuit,
 Căci altfel nu mai căutam să-i dau de urmă
 De-așa departe, neavînd un semn vădit.
 Eu n'am fost între voi un cetățean pe-atunci,
 Venit-am mai tîrziu. Deaceaia vouă tuturor,

Tebanilor, vă zic așa : Oricine între voi
Va fi știind pe-acel care-a ucis pe Laios
Eu îl poftesc să-l dea de gol, să-mi spue tot.
Iar de se teme a se trăda pe sine singur,
Să nu se teamă, n'o să i se 'ntîmple
Nimic prea rău, el teafăr părăsi-va țara.
Iar dacă știe oarecine că vr'un altul
A pus la cale omorul sau l-a săvîrșit,
Să n'o ascundă ; va avea din parte-mi plată
Deajuns și cuvenită mulțumire.
De-ascundeți fapta, dacă voi porunca-mi
Nesocotiți, de teamă pentru voi și-ai voștri,
S'auză toți, să știe bine ce voiu face.
Oricine-i ucigașul, oropsit să fie
În tot ținutul tronului, domniei mele.
Să nu-i dea nimeni glas și adăpost, nici el
Să nu ia parte alături de ceilalți
La rugăciuni, la jertfe aduse Zeilor,
Să nu fie la slujba sfînt'aghesmuit,
Din casă să-l alunge toți, că el e molima,
Ce seceră 'ntre noi, cum ne-a vestit
Oracolul din Delî acum. Așa eu lupt
Slujind pe zeu și umbra mortului. Blăstem
Asupra celui care l-a ucis și care acum
S'ascunde, de-o fi unul, de-or fi mulți!
Să piară jalnic pe pămînt nemernicul !
Și dacă el ar fi la vatră-adăpostit
În casa mea și eu s'o știu, blăstemul
La fel să cadă asupra-mi și să pier ca el.
Eu cer să faceți toate cîte v'am grăit
Și pentru mine, pentru zeu și pentru țară,
Moșia noastră groaznic pustiită.
Dar chiar atunci cînd n'ar fi fost imbold de sus,
Tot trebuia să nu lăsați neispășit
Omorul unui om viteaz fruntaș ca Domnul vostru ;
Erați datori să urmăriți. Dar azi cînd eu
Sînt Domn aici cum înainte fuse el,

Și-am patul și nevasta lui, așa încît
Copiii lui puteau să fie și ai mei,
De n'ar fi fost fără noroc răsadul lui,
Acum cînd soarta astfel l-a lovit pe el,
Il apăr eu parcă 'mi fusese tată bun
Și-oiu merge păn' la capăt, iscodind
Ca să pun mîna pe acel care omorî
Pe Labdacidul Laios, vlăstar vestit
Din Polydor, din Cadmos, din Agenor.
Iar dacă vr'unul nu vrea să m'asculte
Eu rog pe Zei să nu'i dea roade ogorul lui
Și nici nevasta prunc; răpus să fie acum
De ciurma asta, ba de-o boală și mai grea.
Iar vouă celorlalți locuitori Tebani
Căror porunca mea 'i pe plac, vă fie alături
Dreptatea și toți Zeii buni deapururi.

G. Murnia

Biserica și problemele sociale

Se vorbește tot mai mult, despre un rol social al bisericii. De când problemele economice au devenit acute, măbind conflictele dintre indivizi și clase, lumea și-a îndreptat ochii spre biserică și și-a zis: în lupta care s'a deschis și devine tot mai aprigă, biserica nu are de spus nimic? Desigur, rolul ei se referă la altă ordine de lucruri, decît cea pămîntească, dar cum poate sta ea nemișcată în fața acestui conflict, care primejduiește, pe lângă situația de aici și viața de dincolo a fiilor ei?

Partidele politice, care cîrmuesc vremelnic țările, apelează la ea numai cînd primejdia întrece orice măsură. Vorbesc de cele burgheze. Cele extremiste îi contestă orice rol, iar unele o consideră chiar dușmana idealului social urmărit de dînsese.

În această situație, ce zice biserica însăși?

Dintre cele trei ramuri principale, în care se găsește astăzi împărțit creștinismul, trebuie să recunoaștem că protestantismul se ocupă demult de această chestie. Doctrina protestantă, eliminînd practicile religioase, care i se păreau fără senz și fără fundament scripturistic, și-a creat o biserică și un cler fără atribuții sacerdotale. În această situație, biserica protestantă simțind nevoia îndeplinirii unui rol în viața omenească, și-a căutat teren în altă parte și astfel a intervenit în problema socială. „*Creștinismul social*” întemeiat în Anglia, la începutul secolului al 19-lea, de Frederic Denison Maurice, preot al bisericii anglicane și continuat de John Malcolm Ludlov, Charles Kingsley și V. Neale, este opera unei biserici eșită din protestantism, — *Anglicanismul*. El a lucrat mult pentru înfăptuirea mișcării cooperative în Anglia și putem spune că acolo și atunci, s'au pus bazele unei teorii, despre rolul social al bisericii, în senz afirmativ. Protestantismul avînd însă o doctrină cu fundament fals, propovăduind și practicînd un individualism moral exagerat, el n'a rezolvat problema socială, nici teoretic nici practic.

Un expastor protestant zice despre protestantism următoarele: „Ca și Diogene care proba mișcare mergînd, protestantismul dovedește moralitatea prin viața morală. Dar după cum mișcarea probată prin ea însăși nu este decît o demonstrație intelectuală, tot așa o viață morală nu dă decît proba de care o ființă e capabilă. Ea nu servește decît o viață individuală, nu viața în întregime, nu orice existență socială”.¹

Preoții protestanți, care și-au făcut o specialitate din chestiunile sociale, se mărginesc a se ocupa de conștiința individuală a omului, căruia îi amintește datoriile sale de creștin, iar pe cale de sugestie, strecoară în sufletele păstoriiilor un pietism exagerat și bolnăvicios, care, de multe ori, în loc să întărească conștiințele, face pe credincioși sceptici și neîncrezători în puterile lor. Protestantismul ar vrea parcă să dovedească, ca reală și adevărată afirmația socialiștilor, care spun despre religie că este: „Un opium pentru popor”.

Față de cele de mai sus nu trebuie să ne mirăm totuși că în Anglia o biserică de origine protestantă a dat naștere curentului creștin-social, fiindcă dacă anglicanismul este eșit din protestantism, el nu este totuși protestantism. Doctrina lui Luther care are la temelie credința într'un mîntuitor personal, părerea că natura noastră este în totul stricăță de păcatul strămoșesc și că îndreptarea omului se realizează fără conlucrarea lui ci numai prin meritele lui Iisus ca răscumpărător ceiace face de prisos fapta a luat altă înfățișare, în sufletul plin de simț practic al poporului englez. Și totuși chiar aici, creștinismul social, cu această origină n'a făcut altceva decît a dat mișcării cooperative un caracter mai idealist, dar n'a creat operă proprie și n'a soluționat nimic definitiv.

Biserica catolică a intrat mult mai tîrziu în această horă. Doctrina și practicile ei religioase, care angrenează pe om într'o serie de forme externe,—acele acte sfințitoare și ierurgii numite mijloace harice, cu ajutorul cărora omul se poate îndrepta—a făcut-o să se ocupe mai tîrziu de problemele care se iveau și cereau deslegare.

Problema a devenit acută la începutul veacului al 19-lea din două motive. Descoperirea aburului și a diferitelor mașini mecanice, a eftenit mîna de lucru, și a lăsat pe drumuri o mulțime de muncitori, ceiace a dat o înfățișare extrem de primejdioasă problemei sociale, iar pe de altă parte mișcarea socialistă care își făcea o glorie din a se ocupa de aceste probleme lua din ce în ce mai mult un caracter anticreștin. În acest timp în Franța exista însă și un curent religios creștin, care vrea să aplice principiile creștine în viața economică. El e reprezentat în special de Lamennais, Chateaubriand și Buchez. Cel dintău prin admirabile lucrări scrise pe care însă biserica catolică nu le-a admis, iar cel din urmă prin o activitate practică, fiind inițiatorul și întemeietorul cooperației de producție în Franța.

¹ D. Blume, Christianisme et socialisme, 27.

Chiar Saint Simon este creștin în concepțiile sale, deși protivnic și al bisericii catolice și al celei protestante.

Dela jumătatea a doua a secolului al 19-lea, socialismul își schimbă înfățișarea lui utopică sau mai exact romantică. Apare Marx, Engels, Lassalle și alții, care dau acestei mișcări caracter științific, ceiace-l face și mai primejdios, fiindcă dela această dată socialismul se declară vrajmașul hotărît al bisericii. În fața acestei primejdii, oamenii cu vederi limpezi încep a căuta „sprijin împotriva revoluției sociale într'o reformă socială”.¹

În Franța, economistul Le Play preconizează reforma societății pe baza familiei, a religiei și a proprietății private. În Germania, episcopul Keteler în scrierea sa „Die Arbeiterfrage und das Christentum” care a făcut mult zgomot, arată mizeria claselor muncitorești și datoria celor bogați și a bisericii creștine de a se ocupa de această clasă „*complectînd decalogul prin Evanghelie și legea dreptății prin legea bunătății*”. În Austria doi mari seniori Vogelstang și Bloome își sacrifică averea pentru rezolvirea problemei sociale în sens creștin; în Italia, Toniolo se ocupă de problema socială pe baza unei filozofii creștine. În Elveția Decurtius încearcă o legislație socială a unui stat creștin. În sfîrșit doi tineri La Tour du Pin și du Mun care fuseseră captivi în Germania, pe timpul războiului dela 1870, întorcîndu-se în Franța meditează asupra unei reforme sociale și ajung la încheerea că creștinismul poate încă odată salva lumea. Din inițiativa lor se creiază acel grup internațional al catolicilor sociali, care țineau în fiecare an la Friburg un fel de congres, unde discutau problemele, adunau date și luau hotărîri, trimiteînd întreg acest material de studiu și la Roma, activitate din care își trag origina așa numitele „Semaines sociales” care au loc în fiecare an și cu care ocazie se adună și discută problema socială în spirit creștin mii de studenți și specialiști din toate părțile lumii.

Toate acestea nu erau însă decît încercări, iar curentele protivnice unei activități sociale a bisericii, nu erau mai puține și nici mai puțin puternice.

Însă un Papă înțelept și curajos—Leon al XIII-lea (1878-903) care s'a ocupat de toate problemele fundamentale pe care secolul al XIX-lea le-a dus la ordinea zilei, s'a ocupat și de problema socială, iar în niște enciclice rămase celebre „Cvuođ Apostolici” (1878)—Rerum Novarum” (1891) și „Graves de Comuni” (1901) precizează rolul bisericii în fața problemei sociale.

„Setea de înoini—zice Leon al XIII-lea, în Rerum Novarum, „care a cuprins de mai mult timp societatea și o agită, trebuia să treacă mai devreme sau mai tîrziu, din domeniul politic în sfera vecină a economiei sociale. Progresul neîncetat al industriei, noile căi care s'au deschis meșteșugurilor, înăsprirea raporturilor dintre patroni și lucrători, îngrămădirea averilor în mîni puține, alături

1 Etienne Lamy. Catholiques et Socialistes, pag. 11.

„de sărăcia celor mulți, însfîrșit părerea exagerată pe care lucrătorii o au despre sine și sindicalizarea lor puternică, toate acestea, fără a mai vorbi de stricarea moravurilor au avut ca rezultat fi-

nal, un mare conflict.
 „Problema nu se poate deslega așa ușor și nici nu-i lipsită de primejdii. Este greu de precizat fără greș drepturile și datorile care trebuie să lege în mod reciproc și în același timp, bogăția cu proletariatul, capitalul și munca. Pe de altă parte problema nu este fără primejdie și din motivul că, foarte adesea, oameni turburători și vicleni cearcă să denatureze senzul lucrurilor și să profite întefind lumea și întreținînd turburări. Ori cum ar fi însă, noi sîntem convinși—și toată lumea va admite—că prin măsurii hotărîte și folositoare trebuie să se vie în ajutorul oamenilor din clasele de jos, dat fiindcă cea mai mare parte din ei sînt într'o situațiune de nenorocire și mizerie pe care n'o merită“.

După ce Papa combate cu un foarte mare lux de argumente soluțiile socialiste pe care le găsește vătămătoare „lucrătorilor însăși“, întrucît socialismul atacă proprietatea privată, care este o instituție bazată pe firea omului și sancționată prin legi, precum și instituția familiară, se ocupă apoi de consecințele funeste ale sistemului socialist precum și de soluțiile pe care le preconizează Biserica.

„Desigur—continuă Leon al XIII-lea—o cauză așa de mare cere concursul tuturor; al cirmuitoților, al stăpînilor, al bogaților și chiar al lucrătorilor a căror soartă este în joc. Dar ceiace putem afirma fără ezitare este că acțiunea acestor factori *in afară de concursul bisericii nu dă roade*. Aceasta pentru că biserica este aceia care scoate din Evanghelie învățăturii capabile, fie a pune capăt conflictelor, fie a le îndulci, înlăturînd tot ce ar putea înăspri și necăji; ea este aceia care nu se mulțumește a lumina spiritele, ci se nevoește a pune o regulă în viața și moravurile tuturor, ea este aceia care prin o sumedenie de instituții de binefacere țintește să îmbunătățească soarta claselor sărace, ea este aceia care vrea și dorește, cu ardoare, ca toate clasele să pue în comun luminile și puterile lor pentru a da chestiunii muncitorești cea mai bună soluție, și care nutrește însfîrșit credința că legile și autoritatea publică procedînd cu înțelepciune trebuie să ajute la obținerea acestei soluții“.

Din punct de vedere practic Leon al XIII-lea recomanda tuturor, întâiu să suporte și să se resemneze în fața inegalităților ce sînt inevitabile; clasele sociale să se trateze cu dreptate și îngăduință; cei bogați să întrebuințeze averea creștinește, iar cei săraci să stîmeze munca; aceste principii să pătrundă până în adîncul inimilor spre a face pe om capabil a-și stăpîni patimile, a iubi pe Dumnezeu și pe aproapele și a înlătura cu curaj orice pedică care s'ar pune în calea virtuții. Prin instituții de caritate să se ajute cei nenorociți; guvernele să facă legi drepte și înțelepte, care să proje existența, sufletul și viața familiară a proletariatului, amenin-

țată în ființa sa; să se menție poporul în respectul legilor, să se previe grevele și să se aplice riguros repaosul duminical pentru a înlesni proletariatului reacțiuni morale în orele libere; să se apere acest proletariat de primejdia exploatărilor nedrepte, ținându-se samă de durata, natura și primejdiile muncii, precum și de vîrsta și sexul lucrătorilor; să se impue salarii echitabile, și înșfîșit să se înlesnească economiile prin asociații, cărora să li se dea un caracter moral și religios, întrucît „Ce ar sluji omului dacă ar cîștiga lumea dar și-ar perde sufletul” adaugă terminînd enciclica *Rerum Novarum* înțeleptul Papa Leon al XIII-lea...

Precum vedem această enciclică cuprinde nu numai un expozeu al problemei sociale ci și o serie de soluții pe care le preconizează el în calitate de șef al bisericii catolice.

„*Roma locuta causa finita*” zice un vechiu dicton. Enciclicile lui Leon al XIII-lea au deslegat limbile și mîinile tuturor în Apus. Oamenii bisericii catolice se găsesc de acum înaintea unei hotărîri luate în sensul că biserica nu numai poate ci trebuie să se ocupe de problemele sociale.

„Dela această dată—spune Garriguet în „*La valeur sociale de L'Evangile*”, catolicii nu se mulțumesc numai a studia chestiunile economice care pasionează vremea, ci încearcă soluții practice, se nevoesc prin toate mijloacele, să atenueze inegalitățile care există între membrii familiilor omenești, să stabilească mai multă dreptate în raporturile dintre oameni și mai ales în raporturile dintre patroni și funcționari, asigurînd astfel îmbunătățirea clasei celei mai numeroase și mai demne de interes, clasa lucrătorilor de pămînt și a muncitorilor din fabrici”¹⁾.

Rezultatele acestei atitudini a bisericii catolice s'au văzut în multe țări din Apus dar mai ales în Belgia, unde preoțimea a intervenit în problema socială, provocînd acea mișcare cooperativă, care a salvat Belgia din dezastru și care a făcut admirația tuturor.

Spațiul nu-mi îngăduie să insist prea mult asupra a ceiace biserica din Belgia a făcut pe acest tărîm; voiu cita însă părerea unui cercetător a stărilor economice și sociale din Belgia, Max Turmann, precum și a două personalități politice din această țară: „Clerul—zice Turmann— a fost în Belgia principalul și cel mai activ propagandist pentru asociațiile agricole. Aproape pretutindeni preotul este acela care a întemeiat—sau cel puțin a inspirat—instituțiile economice grupînd la un loc pe enoriași. După ce le-au creat, ei au continuat să se ocupe de ele și adesea să le conducă chiar. Ducîndu-mă într'o comună belgiană și vrînd a afla despre banca sătenilor, cine o conduce, unde e instalată și cum merge, am rămas surprins cînd am văzut că ea funcționează chiar în casa preotului, că el o conduce și că registrele băncii se păstrează chiar în biblioteca preotului. Acest fapt l-am găsit petrecîndu-se în cele mai multe din comunele Belgiei, pentrucă preotul în Belgia

1 L. Garriguet, *La valeur sociale de L'Evangile*, pag. 2.

se bucură de absolută încredere a țăranilor, iar acolo unde credința e slabă, e chiar interesul clerului de a grupa laolaltă pe enoriașii săi, pentru ca astfel să aibă ocazia a răspîndi mai bine în popor doctrina creștină și a face să se mărească credința religioasă a poporului¹

Este interesant în această privință părerea unui liberal G. Cauderlier, care apreciază astfel activitatea clerului belgian: „În timp de 10—12 ani, catolicii au înființat pretutindeni asociații, comiții agricole, syndicate libere, syndicate recunoscute oficial, societăți de asigurare pentru vite și cai, syndicate pentru creșterea vitelor, comptuare pentru vînzarea și cumpărarea în comun, lăptării cooperative, distilării agricole, asociațiuni contra incendiului și a grindinei, syndicate pentru cumpărarea de îngrășăminte, etc., etc.

„Numai mulțumită acestor creațiuni, acestui puternic organism de asociere, putem vedea azi o altă Belgie rurală, o Belgie cu o țăranime fericită în locul aceleia care se sbătea într-o complectă mizerie înaintea acestor creațiuni“.

Iar un dușman al bisericii, șeful socialiștilor belgieni, profesor la Universitatea din Bruxelles—Vandervelde a fost nevoit să spue în camera belgiană următoarele:

„Dacă voiu lăsa la o parte adevărul că partidul catolic prin creațiunile lui agricole, a urmărit în prima linie cucerirea societății moderne, stăpînirea maselor poporului, nu pot să nu admir puterea colosală de acțiune a acestor asociațiuni și să nu recunosc binele incalculabil de mare ce l-au adus agriculturii. Ar fi un ce nedrept și copilăresc din parte-mi să contestez importanța sforțărilor făcute de cler în această direcțiune și rezultatele fericite la care a ajuns el prin creiarea celor mai binefăcătoare din instituțiile de care a avut trebuință țara noastră“.²

Iată prin urmare rezultatele concrete ale activității sociale a Bisericii, rezultate constatate de oameni care nu sînt ai bisericii și unii chiar protivnici cu scopurile ei. Ceiace s'a petrecut în Belgia s'a petrecut în mai toate țările apusene ca Danemarca, Italia, Germania și altele, și constituie un titlu de onoare pentru ea.

Să notăm încă acest lucru că ceea ce am citat mai sus, este numai o latură din domeniul activității sociale a bisericii catolice, și că sînt încă și alte aspecte ale acestei activități, asupra cărora nu putem insista fiindcă ar fi să trecem peste limita ce ne îngăduie spațiul unui simplu articol.

Dar biserica ortodoxă ?

Doctrina acestei biserici nu exclude rolul economic și social al clerului ei. În concepția despre legitimitatea unui asemenea rol își au originea spitalele. Sf. Vasile cel Mare, precum și celelalte opere de caritate recomandate de Sf. Părinți în scrierile lor. Doctrina ei despre credință, care numai atunci e mîntuitoare, cînd e

1 Turmann, Les associations agricoles en Belgique. pag. 146.

2 D. Constantinescu, Asupra asociațiilor agricole.

manifestată prin fapte—ceiace există și în biserica catolică—precum și cea despre necesitatea participării neaparate a voinței omului la realizarea mîntuirii, duce direct și hotărît spre o activitate socială, adică spre găsire de soluții pentru nevoile sufletești și truștești a omului, aici pe pămînt.

Apariția mahomedanismului și mai tîrziu năvălirea Turcilor; au făcut-o să nu se poată ocupa mai deaproape de această problemă. Părinții bisericești din secolul IV, V și VI se ocupă principal în scrierile lor de toate chestiunile care formează astăzi marele capitol despre rolul social al bisericii, dar mai tîrziu biserica are de luptat ca să-și menție ființa. În această situație n'a mai fost locul și nici n'a mai putut aplica doctrina preconizată de Mîntuitor pentru rezolvirea problemelor economice și sociale ale timpului, ci era bucuroasă să poată trăi, așteptînd vremuri mai bune cînd doctrina ei să poată fi utilă credincioșilor în toate laturile care privesc viața lor de pe pămînt.

Avînd apoi caracter național, biserica ortodoxă și-a confundat interesele sale, cu cele ale statului unde a dăinuit și astfel cînd statele ortodoxe au avut nevoie de concursul ei, în rezolvirea problemelor sociale, ea s'a pus la dispoziție, fără nici o preocupare. Așa se explică de ce la noi, cînd Haret a vrut să facă din cooperatie o pîrghie de ridicare morală și materială a satelor, a apelat și la preoți care nu numai s'au pus la dispoziție, dar putem spune că mișcarea cooperativă, mai ales în începuturile ei, nu a reușit decît acolo unde preotul a dat concursul său desinteresat și nelimitat.

Ceiace însă a fost un neajuns, este că autoritatea bisericească nu a luat o hotărîre principală în această privință, din care cauză mulți preoți s'au abătut din drumul cel bun, făcînd, unii mai mult decît trebuie, iar alții mai puțin. Deasemenea, în țara noastră mișcarea a avut și acest aspect curios că unii Episcopi au admis și au încurajat amestecul preoților în mișcarea cooperativă, iar alții au oprit-o cu totul.

Tot din cauza că autoritatea bisericească nu s'a pronunțat principal, rolul social al bisericii s'a mărginit la mișcarea cooperativă, adică la încurajarea asociației, rămîinînd uitate celelalte aspecte ale problemei ca: operele de caritate; educația maselor muncitoare, viața de familie, chestiunea proprietății private, raportul dintre clasele sociale, etc., în privința cărora nu s'a făcut aproape nimic, nici din punct de vedere teoretic și nici din punct de vedere practic.

Trebuie să menționăm însă că de cîțva timp toate chestiunile de mai sus ca și întreaga problemă a activității sociale a Bisericii a fost pusă în discuție de către cercul de studii sociale creștine „Solidaritatea” din București, care prin revista cu același nume precum și prin o serie de conferințe ce se țin în fiecare an la Mănăstirea Neamț de către distinse personalități ale bisericii noastre cercul acesta a pus problema în discuție și a emis soluții asupra.

multora din problemele de mai sus, astfel încît putem considera și biserica ortodoxă îndrumată spre o activitate socială.

Aceasta este starea de fapt a problemei. Astfel a fost rezolvită chestiunea în sînul fiecărei din cele trei confesiuni creștine.

* * *

Cum stă însă chestiunea în fond? Are biserica un rol social? Învățătura creștină este compatibilă cu chestiunile de ordin material și pămîntesc? Există în Noul Testament îndrumări cu privire la această problemă? A fost Iisus un reformator social, un reformator religios sau și una și alta?

Iată atîtea probleme care trebuie desbătute, întrucît dela deslegarea lor atîrnă atitudinea bisericeii.

Intr'un fel sau altul cele trei confesiuni s'au ocupat de problemă, dar cu toată năzuința protestantismului și cu toate enciclicele lui Leon al XIII-lea chiar în ceiace privește Apusul, nu este încă definitiv stabilit și nici definitiv tranșat cadrul de acțiune al bisericii, iar în ce privește biserica ortodoxă, unde autoritatea nu și-a spus cuvîntul principial, ceiace s'a făcut până acum, este mai mult opera personală a cîtorva idealisti, decît aplicarea unui sistem și a unui program.

Problema este vastă, dar noi ne vom mărgini s'o expunem pe scurt și să tragem apoi concluzia necesară.

În țările unde problema s'a pus în întregimea ei, chestiunea rolului social al bisericii are trei feluri de soluții, sau ca să vorbim în alt limbaj, există trei școli diferite: una care susține că învățătura creștină este o doctrină de reformă socială, alta că aceiași învățătură are caracter exclusiv religios și în fine a treia că această învățătură este înainte de toate religioasă, dar că cuprinde în sine toate principiile mari care trebuie să stea la temelia viitoarei organizații sociale.

Pe ce se sprijină fiecare din aceste școli și cine are dreptate?

Cei ce văd în Iisus Christos un reformator social se referă în special la faptul că el a combătut pe cei bogați și a arătat o deosebită simpatie săracilor. Predica de pe Munte în care cei ce sufăr, plîng sau sînt nedreptățiți, sînt fericiții care în viața viitoare vor fi răsbunați de toate ofensele, în antiteză cu cei ce se folosesc azi de toate înlesnirile, este—spune cineva—un tratat de economie politică. „Iisus—spune același—a fost un om al poporului, care în convorbirile sale se ocupă mereu de conflictul dintre bogat și sărac. Pentru mîntuirea sufletului el se declară dușmanul bogaților. Iubește și pe bogați dar știe bine că sufletele lor nu vor fi libere decît cînd vor renunța la bunurile pămîntești. A fost pe terenul moral un dușman implacabil al capitalului. După ce criteriu vor fi judecați oamenii la judecata din urmă? După ceiace au făcut ei față de nevoile omenești. O generație care refuză să hrănească pe flă-

mînzi, să îmbrace pe cei goi, să viziteze pe cei bolnavi sau închiși, este hotărîtă focului de veci la judecata din urmă”¹

„Iisus—spune Gustav Le Bon—revendeca mai ales drepturile celor săraci, iar muștrările și amenințările sale se adresau în special bogăților. Numai cei săraci vor ajunge în împărăția lui Dumnezeu; bogății, asigură el, vor intra mai greu decît cămila în urechile acului. În timpul celor două sau trei veacuri ale erei noastre, religiunea creștină a fost socialismul săracilor, desmoșteniților, nemulțumiților și întocmai ca socialismul modern religia creștină a fost în luptă constantă cu instituțiile stabilite. Socialismul creștin a sfîrșit prin a triumfa. Este prima dată cînd ideile socialiste au obținut un succes durabil”²

Dar ceiace zic socialiștii însăși e și mai concludent. Engels, tovarășul lui Karl Marx, în prefața unei cărți a lui Marx publicată de el aproape de sfîrșitul vieții și a carierei lui de apostol al socialismului, spune următoarele:

„Istoria creștinismului primitiv oferă însemnate puncte de atingere cu mișcarea muncitorimii moderne. Ca și ea Creștinismul a fost în origine o mișcare a celor apăsați. La început el a debutat ca o religie a sclavilor și desrobiților, a săracilor și celor lipsiți de drepturi, a popoarelor subjugate și desființate de cătră puterea Romei. Și creștinismul și socialismul predică o iminentă mîntuire de servitute și mizerie, creștinismul punînd mîntuirea aceas'a în viața de dincolo, în cer, socialismul însă în lumea de aici, într'o prefacere a societății. Amîndouă mișcărilor au fost urmărite și persecutate; partizanii lor au fost proscrisi, puși sub legi excepționale, primii ca dușmani ai neamului omenesc, ceilalți ca dușmani ai imperiului, ai religiei, ai familiei și ai ordinei sociale, și cu toate persecuțiile, ba chiar din cauza lor, amîndouă aceste mișcări au pătruns în mod victorios.

„Trei sute de ani dela apariția sa, creștinismul a fost recunoscut ca religie de stat a imperiului Roman stăpînitorul lumii. „Și numai în 60 de ani socialismul și-a cîștigat o poziție ce i-a asigurat complecta victorie”³

Părerii în același sens s'ar putea cita la infinit. Socialismul avînd la bază o concepție materialistă despre istorie, adică convingerea că orice fapt care s'a petrecut în cursul veacurilor, are o cauză de ordin material sau economic, un interes, este firesc să susție că mîntuitorul și creștinismul în genere își are origina în problemele economice din vremea apariției lui și că țelul spre care tînde și trebuie să tindă este rezolvirea problemelor de aceeași natură, care se pun acum. Că această concepție nu este sprijinită pe texte din Noul Testament sau pe împrejurări din istoria bisericii, aceasta este altceva.

1 L. Garriguet, op. cit., pag. 12.

2 Gustave le Bon, Psychologie du Socialisme, pag. 10.

3 K. Kautski, Der Ursprung des Kristentums, pag. 497.

Școala există, părerea aceasta dăinuiește de multă vreme și ea e împărtășită chiar de oameni ce nu sînt socialiști precum am văzut pe Gustav le Bon și alții.

A doua școală este reprezentată de acei care susțin că doctrina creștină astfel cum rezultă din Evanghelie este o doctrină exclusiv religioasă, fără nici o legătură cu problemele economice și sociale ale vremii de atunci sau ale împrejurărilor de azi.

„Nimic nu este mai contrar bunului simț—zice Paul Janet „de cît a transforma pe Iisus Christos într'un fel de reformator filantropic și socialist. El n'a vrut decît o singură reformă, în dreptatea sufletelor, iar singura societate pe care a avut-o în vedere a fost societatea cerească pe care el o considera ca „ceva cu totul protivnic societății pămîntești“¹. În această privință există două tendinți: una care face din creștinism religia sfinților și anahoreților, disprețuitori pînă la ură și fanaticism de tot ce este pămîntesc, și alta care vede în învățătura creștină ceva asocial sau chiar antisocial. Și într'un caz și în altul această școală susține că creștinismul nu conține nimic care ar înlesni o activitate socială, sau o deslegare a problemelor cu acest caracter. Cei ce văd în creștinism o religie de sfinți anahoreți arată felul cum a evoluat creștinismul dela apariția lui, cultivînd rugăciunea și extazul ca mijloace de purificare și îndreptare. Ceilalți citează din Evanghelie texte și împrejurări cînd Mîntuitorul îndemna pe oameni să nu se îngrijească de cele pămîntești. „Nu vă adunați comori aici pe pămînt unde moliile și rugina le strică și unde furiile le sapă și le fură“ (Matei VI 19.) „Nu vă îngrijiți pentru viața voastră ce veți minca sau ce veți bea nici pentru trupul vostru cu ce vă veți îmbrăca“ și celelalte sfaturi din capitolul 6 al Evanghelistului Matei, sînt tot altele motive pentru a se spune că Iisus Christos nu numai că n'a avut în vedere o îndreptare a situației de pe pămînt a omului, ci chiar a consacrat lenea, incuria și lașitatea. Unii mai moderați și în special exegeții catolici privesc ca ceva demonstrat că „Iisus a avut în vedere numai împărăția lui Dumnezeu“ și în acest scop a propovăduit o îndreptare morală pentru toți indiferent de clasa socială sau îndeletnicirea zilnică. El a vrut suflete superioare, fără să se gîndească că poate exista vre-o categorie socială care să intruzeze mai bine acest ideal. „Nu există comerț și industrie evanghelică—spune cineva din această școală—ci numai comerțianți și industriași care vor să trăiască în conformitate cu maximele evanghelice“²

Așa dar școala aceasta susținînd teza că Christos a fost un reformator exclusiv religios, are totuși două extreme. Una care îl consideră de natură divină și crede că el n'a avut în vedere de cît pietatea și îndreptarea morală a omului în vederea vieții de dincolo, cealaltă contestîndu-i această natură dar învășînd că doc-

¹ Paul Janet, Histoire de la science politique, I, 287.

² L. Garriguet op. cit., pag. 58.

trina creștină este o doctrină religioasă cu conținut asocial sau antisocial, toată această doctrină reducându-se la niște sfaturi care dacă s'ar aplica ar face pe oameni indiferenți pentru progresul omenesc, disprețuitori de acțiune, ființe lipsite de voință și de avînt.

În sfîrșit a treia școală susține că învățătura lui Iisus a fost o învățatură religioasă înainte de toate, dar că ea cuprinde și simburile unui învățămînt social, care poate ajuta omului în viața pămîntească.

Opinia aceasta a exprimat-o foarte concis Papa Leon al XIII-lea în enciclica „*Graves de Communi*” unde între altele spune următoarele: „Există o părere a cîtorva, răspîdită și în public că chestiunea socială este numai o chestiune de ordin economic. Dimpotrivă e sigur, că această chestiune este înainte de toate o chestiune morală și religioasă și că ea trebuie să fie deslegată potrivit tradiției și învățăturii propovăduită de religie”¹.

Catolicismul social împărtășește în special această părere și lucrează în baza unui program care lămurește amănunțit și practic toată problema activității sociale a bisericii. Deși n'au lipsit critice violente și cîteodată îndreptățite ale unei părți din biserica catolică totuși trebuie să recunoaștem că părerea aceasta și-a făcut drum și progresează, iar într'un catechism social al bisericii catolice găsim următoarele rînduri semnificative: „Nu numai că învățămîntul social este în conformitate cu doctrina catolică, dar el nu este altceva decît o transpunere a acestei doctrine în limbaj laic. La drept vorbind aceste idei nu sînt monopolul nici a unei persoane, nici a unui partid! Ele aparțin tuturor conștiințelor curate. Singur catolicismul însă le-a pus din punct de vedere teoretic în rînduială dîndu-le o temelie filozofică, iar din punct de vedere practic le-a făcut să trăiască în inimi”².

Am făcut această expunere pentru a arăta toate fețele problemei. Cei citor s'a putut convinge că între atîtea păreri ce s'au exprimat și între atîtea soluții ce s'au propus, sînt unele care nu pot sta în picioare, iar altele care se impun cu evidență. Toate sînt însă amestecate într'o rețea de considerații străine de scopurile reale ale bisericii, astfel încît o concluzie sigură și o hotărîre definitivă cu caracter de dogmă nu se poate lua așa ușor.

Ne vom permite deci să curățim drumul care duce la adevărata soluție, să înlăturăm din discuție tot ceiace nu e folositor sau concludent și să privim problema în față fără nici un preconcept. Toate acestea le vom face pe scurt, ca și expunerea de până acum, întru cît lămurirea definitivă și pe larg a problemei ar necesita timp și nu s'ar putea realiza decît pe calea unor studii și lucrări intense cu alt caracter decît cel pe care-l are lucrarea de față, care este o simplă expunere sumară cu privire la o mare problemă a timpului.

¹ L. Garriguet, op. cit., pag. 58.

² Louis Brouard, Petit Catechisme social du democrat, pag. 9.

Cine vrea să pătrundă desăvârșit care este rostul bisericii lui Christos pe pământ, trebuie să se gîndească la două lucruri: la scopul misiunii lui Iisus și la mediul în care a lucrat.

Scopul misiunii lui Iisus a fost **mîntuirea omului**. Ce însemnează această mîntuire? O spune îngerul cînd a vestit Mariei, Nașterea supranaturală a lui Iisus: „*Acesta va mîntui poporul de pacate*“ (Matei I 21) și o spune Iisus însuși în diferite împrejurări ale vieții sale pămîntești.

A mîntui de păcate, este însă o expresie care are două sensuri. Unul mistic: absolvirea în fața lui Dumnezeu de urmările unei greșeli și unul real care este: întărirea voinței pentru a rezista ispitei și a te feri de abatere, ceiace aduce după sine înlăturarea din trupul și sufletul nostru a o sumedenie de rele, aducătoare de necazuri, dureri și suferinți. Fariseilor care se scandalizează că a iertat păcatele unui slăbănog, Iisus le spune că este tot una „*a erta păcatele*“ sau a zice „*scoală-te și umblă*“. Adică dacă păcatul dispăre se înlătură și pricina răului și urmarea lui: boala și suferința, iar bolnavului de 38 ani de la Vitezda pecare l-a vindecat la fel, întîlnindu-l mai tîrziu în biserică îi spune: „*Vezi să nu mai greșești, ca să nu-ți fie mai rău*“ (Ioan V. 14).

Prin urmare păcatul—călcarea legii, abaterea dela drumul stabilit—are urmări în firea noastră pe care o strică, iar cine nu păcătuiește, înlătură neplăcerile sufletești și trupesti și deci are puțința de a propăși, de a înainta spre desăvîrșire până a se face „*desăvîrșit precum și tatăl cel din cer este desăvîrșit*“. (Matei V. 48).

Aceasta a fost în genere misiunea Mîntuitorului, pe care Biserica întemeiată de el trebuie s'o realizeze în omenire.

Această misiune el a exercitat-o într'un timp și într'un mediu, care era în parte altul decît de azi.

Propovăduirea lui Iisus coincide cu domnia lui Tiberiu urmașul lui August, deci la începutul epocii de decadență a Imperiului Roman, care cuprindea atunci toată lumea. Starea politică, economică și socială de atunci nu se poate asemăna cu cea de azi. Era și atunci o luptă de clasă dar nu în forma violentă de azi. Existența sclaviei nu se poate asemăna cu ceiace este azi proletariatul industrial. Din punct de vedere politic nimeni nu contesta principiul autorității, dar autoritatea nu își executa prerogativele cum trebuie. Mijloacele de existență se puteau cîștiga mai ușor, dreptul de proprietate era necontestat, dar lumea fugea de muncă, satele se despopulau iar orașele luau o extensiune anormală care primejduia echilibrul economic. Într'un cuvînt, exista o problemă economică și deci una socială dar nu în forma de azi. Era însă altceva și mai rău. După ce Octavian August a rămas singur stăpînitor a urmat o epocă de liniște și de prosperitate care a făcut din domnia lui August, secol de aur în istorie. În acest timp producțiunea s'a mărit, belșugul a intrat în toate casele, iar oamenii în loc să dea acestui belșug o întrebuițare bună și să continue

fructificarea lui, spre cel mai mare bine al omenirii, au zis ca bogatul din Evanghelie: „Suflete, ai multe bunătăți, strînse spre mulți ani. Odihnește-te, mînîncă, bea și te veselește“ (Luca XII 19) Consecința a fost: stricarea moravurilor, distrugerea vieții de familie și apariția a tot felul de școli excentrice cu privire la rostul vieții pe pămînt.

Acesta era viciul principal care rodea societatea din vremea Mîntuitorului și care provoca păcatul, și împotriva lui în special s'a ridicat El. Era un viciu moral, o lipsă de înțelegere a îndatoririlor morale a omului, care uitase pe Dumnezeu și odată cu aceasta și noțiunea adevărată a rostului său pe lume.

Alături, sau ca o urmare firească a acestui viciu, era formalismul sec, lipsa de legătură între fondul și forma unei manifestări ceiace a făcut pe Iisus să combată fariseismul ca expresie a acestui viciu.

Acestea erau problemele timpului, ele înșile urmarea unor probleme mai depărtate și adînci și care au făcut obiectul de propovăduire a Mîntuitorului din Nazaret.

Cine nu vede din această scurtă descriere că dacă problema socială ce se punea atunci era alta, ea nu le exclude pe cele de azi? Și cine nu înțelege din cele de mai sus, că nimic din ceiace se petrece sub ochii noștri nu poate fi indiferent bisericii creștine, ca organ de execuție a doctrinei propovăduită și statornicită în liniamentele ei generale de însuși Domnul Nostru Iisus Christos doctrină care are așa de bune însușiri încît poate sluji pentru toate veacurile și pentru toate țările și popoarele. Păcatul trebuie combătut și acum, dar în ceiace constituie origina, cauza și urmările de azi, nu în cele de atunci, dacă nu există.

Este evident, că cea dintăiu îndatorire a bisericii este azi, ca și atunci pietatea și îndreptarea morală a omului, dar cum acest om este legat prin mii de fire cu mediul în care trăește, îndreptarea lui morală trebuie raportată la acest mediu, care trebuie înțeles și înrîurit ca să nu mai fie o pricină de păcat și să nu mai ispitească pe om și să-l împingă la abateri. În alte cuvinte, viața pămîntească cu toate manifestările ei, nu poate fi indiferentă bisericii, după cum cea din timpul lui Iisus, nu i-a fost indiferentă lui. Chiar dacă înțelegem această viață numai ca un timp de pregătire pentru viața veșnică, încă sîntem datori a veghea ca omul să nu blesteme viața, ci să aibă posibilitatea, ca luntrea cu care trecem dincolo de „marea vieții“ adică trupul acesta vremelnic, să fie scutit de „vîforul ispitelor“, astfel ca această luntre să nu se isbească de stînci, care să o sfărîme și să înece odată cu ea și sufletele noastre necăjite. Ne aducem cu toți aminte ce a făcut Mîntuitorul în pustie cînd poporul care îl asculta flămînzise. „*Locul este pustiu—zic Apostolii—și vremea a trecut, slobozește norodul să se ducă prin sate să-și cumpere bucate*“. „Nu trebuie să meargă—a răspuns Iisus—dați-le voi să mînînce“. (Matei XIV 15—16).

Acest „*dați-le voi să mînînce*“ spus în formă de muștrare și fără puțința unei replici, este imperativul categoric al bisericii creștine, care impune să nu se neglijeze problema socială.

Altădată, într'o împrejurare la fel Iisus spune: *Imi este milă de norodul acesta care stă lângă mine de trei zile și nu are ce minca iar a le da drumul flămînzi nu vreau, ca nu cumva să slăbească pe cale* (Matei XV. 32).

Dacă Iisus avea grija norodului „*ca să nu slăbească*“, și dacă el a tămăduit afția bolnavi în cursul activității sale, poate biserica creștină neglija trebuințele pămîntești ale fiilor ei? Este drept că prima grijă a bisericii este „*mîntuirea*“ dar însăși această mîntuire e determinată de felul în care creștinul ca membru al bisericii se comportă față de mediul în care trăește și pentru care trebuie îndrumat.

„Ar fi o greșală mare—zice un scriitor catolic într'o carte „*premiată de Academia Franceză și admisă de biserica catolică—*„să se presupue că Iisus s'a desinteresat de rest, adică de tot ce „nu avea legătură cu împărăția lui Dumnezeu în inimi. Venit pentru a desăvîrși pe om, el l-a avut în vedere întreg cu situația pe care i-a destinat-o providența, prin urmare cu corp, destin social, trebuinți multiple, datorii de tot felul și legăturile necesare. Impărăția cerurilor nu l-a făcut să piardă din vedere cu desăvîrșire „lumea pămîntească, după cum pe nedrept îl învinuesc unii. De „această lume el a avut grijă, căci nimeni ca dînsul n'a știut mai bine că această lume este drumul pe care trebuie să treci pentru „a ajunge la împărăția cea de sus“....

„Este fals că religiunea este o afacere pur privată, că sfera „sa de acțiune nu se întinde dincolo de domeniul conștiinței și că „avînd datoria de a ne inspira din învățăturile sale în direcția „vieții noastre lăuntrice, putem organiza viața noastră publică fără „a ținea samă de preceptele sale și de a ne conduce în politică „și în chestiuni de ordin economic și social cașicum ea n'ar exista. „Cu astfel de concepții am ajuns sub pretext că trebuie „*a da Cezarului ce e al Cezarului*“ să laicizăm statul, societatea, legile, „instituițiile, învățămîntul, asistența; să se facă din indiferentismul „religios axiomă de guvernămînt, să considerăm secularizarea ser- „viciilor publice ca ceva la care trebuie să se ajungă în mod na- „tural pe măsură ce omul se desrobește de prejudecăți și rupe cu „vechile obiceiuri“.¹

Argumentele aduse de autorul citat, precum și tot ceiace am spus noi până aici, sînt atît de evidente încît ar trebui să ne mirăm, că problema nu a fost rezolvată mai demult.

Faptul este însă motivat de împrejurarea că problemele sociale nu s'au pus în forma violentă de azi și ca atare, biserica nu s'a crezut datoare să intervină, ci să cultive alte laturi a misiunii sale.

¹ L. Garriguet, La valeur sociale de l'évangile, pag. 39, 55, 56.

Sf. Părinți s'au ocupat despre rolul social al bisericii dar nu în forma de azi, fiindcă cu totul altele erau problemele ce se frământau atunci. Amintim în treacăt doar atât, că pentru Apus, Toma d'Aquino (1226—1274)—cel mai mare teolog catolic—a dat cea mai exactă definiție a dreptului de proprietate, care este după dînsul „singurul mijloc de a obține o bună chivernisire a bunurilor pămîntești”. Tot el spune că „omul nu trebuie să posede lucrurile exterioare ca ale sale ci ca ale tuturor, în scopul ca și alții să se poată împărtăși de ele la nevoie”, dar că „un minimum de bună stare este necesar omului pentru a practica virtutea”.

Iată teoria proprietății în sens de „utilitate socială” de care economiștii de azi fac atîta caz, exprimată de biserică cu atîtea veacuri în urmă în întunecimea Evului mediu.

Iar Sf. Ioan Gură de Aur spusese, încă de acum 1500 de ani,—deși nu ajungînd la aceleași concluzii,—ceiace socialismul spune azi despre proprietatea privată.

„Al meu și al tău—zice el—această vorbă rece, obîrșia a ne-„numărate războaie, nu exista în Biserica din Ierusalim. Credin-„ciosii trăiau pe pămînt ca îngerii în cer. Cei săraci nu invidiau „pe bogați, căci nu existau bogați, iar aceștia nu disprețuiau pe „cei săraci fiindcă nu existau săraci... Renunțînd la proprietate, „creștinii au distrus rădăcina tuturor relelor”.¹

Astăzi însă problema se pune neted și definitiv, deoarece mai ales dela începutul secolului al 19-lea, lupta dintre diferitele clase ale societății ia în Europa, forme din ce în ce mai aprige. Mai ales în țările cu industrie dezvoltată ca Anglia, Franța și Germania, lupta se dă pe toate terenurile, ducînd fie la revoluții care prefac din temelie instituțiile existente, fie la încercări stăruitoare de ameliorare a stării celor săraci prin înjghebări economice nouă. Aceste schimbări au fost cu atît mai repezi și mai neînălăturabile, cu cît epoca de care vorbim era, din punctul de vedere al ideilor înrîurită de marii cugetători și scriitori ai veacului al 18-lea, premergătorii revoluției franceze, ceea ce a făcut ca la o stare economică plină de antagonisme, să corespundă o stare de spirit nouă, care nimicea cu critica ei negativă, orice rațiune de a fi a instituțiilor vechi ca și a vechilor raporturi dintre clasele societății.

O nouă întocmire socială era inevitabilă.

Dar dacă „marii premergători” făcuseră cu succes critica instituțiilor vechi și a vechii stări de lucruri, ei nu au făcut nimic sau aproape nimic pentru reclădirea lumii nouă.

Fuseră meșteri în a strica, dar nu tot așa de meșteri în a clădi.

Biserica a trebuit deci să intervie fiindcă fără concursul ei, cum a spus Leon al XIII-lea, nimeni nu poate aduce o soluție mîntuitoare.

Trebuie să nu uităm apoi, că religia creștină nu este religia

¹ F. Laurent, Etudes, IV, pag. 103.

formelor și a sacrificiilor, ci este *religiunea vieții*. Cultul ei extern, formele în care se manifestă, sînt expresia unui fond adînc de idei și învățături, care nu trebuie uitate, cum uitau fariseii rostul legii mozaice, fiind numai plinitorii ei de formă. Fiind religia vieții care pregătește pe om pentru mîntuirea veșnică, nu există împrăjurare în această viață a omului, nu există act pe care să-l facă omul, nu există nici un colț, în tot felul de a fi și de a se manifesta omul, asupra căruia biserica să nu aibă datoria de a interveni și a da directiva cerută de idealul creștin.

De aici, enormul rol social pe care îl are biserica, rol care nu se poate contesta, dar care trebuie reglementat și aplicat.

* * *

În toată această expunere am urmărit un singur lucru, să arăt că din punct de vedere doctrinar, dogma și tradiția bisericii creștine nu exclude rolul său social.

Dar din punct de vedere practic? Există această necesitate? Și în ce constă rolul social al bisericii? Iată chestiuni asupra cărora ne rezervăm dreptul a reveni.

Pr. C. Dron

Cronica politică

Dela Wilson la Versailles și dela Versailles la Wilson

Tratatul dela Versailles va rămânea în istoria omenirii printr-
cele citeva evenimente, care despart epoci fundamental deose-
bite și tot odată, luminînd evoluția civilizației, înlesnesc cerce-
tările istoricului.

Importanța acestui act nu stă însă, decît în nereușita lui,
în condițiile și chipul acestei nereușite.

Alcătuit de oameni excepțional de inteligenți, experimen-
tați și nestînjenți de vederi divergente, căci au știut să parali-
zeze dela începutul congresului pe Wilson cu cele 14 puncte ale
lui, acest tratat totuși, este neaplicabil. Iar dacă, prin puterea
vreunei vârguțe vrăjite, s'ar fi aplicat, ducea repede omenirea
la o totală „balcanizare“, cum spune secretarul-general al comi-
tetului național francez pan-european, și apoi chiar la distruge-
rea civilizației.

Aceste aprecieri nu mai trebuesc astăzi prea mult dezvol-
tate, ele fiind definitiv primite în lumea intelectuală. Dacă totuși
mai sînt cîteodată cu autoritate contestate, este numai din nevoia
politiceii militante de-a face armă din orice băț și mai ales fiindcă
otrăvurile puternice se eliminează cu greu din orice fel de or-
ganism.

Un scriitor englez a rezumat astfel voluminosul tratat cu
nenumăratele lui anexe: O costisitoare încercare de-a inventa
mijlocul să iai dela vacă și lapte și biftec. Adică învinșii împreună
cu învingătorii cei slabi să suporte toate pagubele războiului, și
să readucă propășirea în omenire, iar pe de altă parte să dis-
pară ca factori de concurență.

În temeiul tratatului dela Versailles, învinșii urmau să fie

transformați în sclavi, iar învingătorii „cu interese limitate“ în *clienți*. Lumea trebuia să fie împărțită între câteva națiuni, care aveau să se pregătească de un nou groaznic războiu, pentru ca, până la urmă, una din ele să reediteze, pe o scară mult mai vastă, *majestoasa pace romană*, și bine înțeles o stăpînire și mai sistematică și mai savantă, deci mai apăsătoare și mai traimică. Să presupunem că împărații romani ar fi avut drumuri de fier, vapoare, telegrafie fără fir, gazuri asfixiante și un proletariat (recte sclavii) pătruns de „cultul patrimoniului moral al națiunii“, atunci Francii și toți ceilalți barbari n'ar fi astăzi decît niște vite de muncă perfecționate; iar prin melcagurile noastre ar domni un pro-consul cu o mîină de patricieni.

De unde rezultă, că hiper-inteligenții barbați dela Versailles n'au văzut că structura omenirii s'a schimbat, că este cu totul alta decît aceia care a dat popoarelor moderne formele de viață socială din ultimul veac și în care forme se mai mișcă încă și astăzi... deși abia ca un boxeur într'o armură medievală.

Popoarele trăesc cu ideologia și formele dispărutului naționalism agrarian, deși structura socială, scheletul de susținere, pulsul vieții este astăzi *interdependența economică*. Desigur, reciproca dependență economică dintre state este demult observată și studiată, dar este înțeleasă ca orice lucru în care nu prea crezi, adică nu prea este înțeleasă. Fiindcă înseamnă a nu o fi priceput, dacă a putut fi, și este încă, socotită fenomen secundar, compatibil cu naționalismul politic și cu rivalitatea naționalistă. A trebuit marele războiu și falimentul operei dela Versailles pentru a fi văzută desăvîrșita încheștare, ca într'un motor-bloc, a interdependenței economice mondiale, căreia trebuie să se adapteze, cum vor putea, dar cu orice preț, toate celelalte forme și concepții sociale.

Interdependența economică este însăși substanța lumii moderne, care s'a dezvoltat devorînd substanța cea veche din care s'a născut, ca fluturile din verme.

Politicianii dela Versailles, reprezentanții ai unei strălucite civilizații născută și crescută în și prin rivalități de independență națională, n'au văzut, n'au putut vedea că interdependența economică mondială distrusese definitiv și radical independența națiunilor, deși, silindu-le la specializare în producție, le consolidază existența ca națiuni deosebite una de alta.

Acești eminenți barbați de stat priveau noua structură a lumii, ca vechii naturaliști, care își inchipuiau că știu ce este fluturile, deși nici nu bănuiau că este însuși vermele transformat. La Versailles s'a legiferat pentru o netrebnică crisalidă ca pentru un organism viu.

Rezultatul este că tratatul a luat drumul muzeului *Cluny* (muzeu de curiozități istorice), în timp ce omenirea se reface prin mecanismul firesc al interdependenței economice. Mecanism ce nu poate funcționa, dacă i se aruncă mereu printre resorturi și ro-

tițe, nisipur visurilor imperialiste și al orgoliu'ui național. Înainte de războiu mai mergea și așa, fiindcă belșugul făcea posibilă risipa. Fiecare stătuleț se putea juca de-a... „superba izolare“ maneuverând periculosul sistem de chinezării vamale, sistem care aplicat în stil mare de cătră cei mari, a dus la cataclism. Sărăcia a strâns resorturile, și acum nu mai pot să se miște decît dacă sînt perfect angrenate.

Astăzi se produce și se schimbă din ce în ce tot mai mult după concepția lui *Wilson* și din ce în ce tot mai puțin după aceea dela *Versailles*. Adică se dovedește că mult trîmbițatul *realism* al tratatului, prezentat lumii cu sinceritate orgolioasă drept justificare, ca simplă operă de „brutală și fatală realitate“, n'a fost totuși decît un biet vis de poet întirziat. *Joffroy Rudel* eșit din mormînt pe o noapte cu lună—înșelat de aparența gotică a unui castel și de silueta diafană din balcon—cîntînd din ghtară părul lung până'n călcăe și castitatea unui fecioare... tunsă și enervată de schimy. Iată tratatul dela *Versailles*!...

Realitatea postbelică este desigur brutală, dar altfel de brutalitate... Muza trubadurului are de suferit mizeriile libertății ei de care abuzează, nu umilința încuetoarelor de siguranță...

Interdependența economică este de-o brutalitate fără precedent, dar ea are la temelie libertatea și nici decum subordonările contractuale de modă veche. Statul care și-ar permite, de pildă, luxul unei industrii artificial protejate, ar putea cădea într'o sclăvie mult mai aspră, decît prin efectul vreunui tratat politic izvorît din ideologii perimate.

Sistemul „visătorului“, „idealistului“ *Wilson* se dovedește a fi singura realitate posibilă.

Este deosebit de interesant și de instructiv cum „realiștii“ dela *Versailles* credeau că „au curățat“ cele 14 puncte de „utopiile“ ce conțineau, pe cînd în realitate n'au făcut decît să extirpeze miezul unui fruct, căruia nu i-au mai lăsat decît coaja seacă și sterilă.

Ce au făcut domnii dela *Versailles* din opera constructivă a lui *Wilson*, seamănă cu ce-a făcut din dogmele creștine, ovreiuil cînd a voit să se convertească. Știți anecdota. Ovreiuil și-a închipuit (sau s'a prefăcut) că tot este măcar pe jumătate credincios, dacă din cele trei minuni, nașterea din fecioară, răstignirea-înviere și hrana celor o mie de înfometați cu cinci pîni, a ajuns să creadă pe jumătate; nașterea, dar nu și misterul ei, răstignirea dar nu și învierea, hrana celor o mie cu cinci pîni, dar nu și potolirea foamei lor.

La *Versailles* s'a primit principiul naționalității în hotare etnice, dar fără suprimarea granițelor economice, sau măcar cu reglementarea lor după un plan general; liga națiunilor, dar fără egalitatea lor în consiliu; și pacea „fără despăgubiri“, dar cu „reparațiuni“. Astfel, deși au fost primite cele trei idei de bază ale celor 14 puncte, până la urmă n'a mai rămas din doctrina vil-

soniană, decît exact tot atît cît și din credința creștinească în sufletul ovreiului, după ce a înjumătățit, numai, zicea el, cele trei dogme.

Principiul naționalității fără egalitate economică în domeniul schimbului a făcut din unele națiuni „oprimate“, dar care puteau trăi, națiuni „libere“, dar care pier în granițele lor independente, ca... „Spaniolii pe corăbiile lor de lemn“. Sau cu alte cuvinte, principiul naționalității sistem Versailles, a creat în Europa colonii, mai ușor de exploatat decît acele de peste oceane. Cum să trăiască altfel decît „protejate“, două popoare „libere“, cărora odată cu modificarea granițelor lor după criteriul etnic, li s'a îngăduit și războiul vamal, deși materia primă a rămas deoparte și fabricile de cealaltă ?

Liga tuturor națiunilor, însă numai după ce un mare număr dintre ele au fost declarate „națiuni cu interese limitate“, nu înseamnă altăceva decît înlocuirea vechei lupte fățișă dintre cel tare cu cel slab, printr'o societate leoniană, adică acceptare anticipată și legiferată a raportului de subordonare a celui mic față de cel mare. Și este delicioasă formula aceasta „națiuni cu interese limitate“... Simbolul poetic al marelui tratat !... Sînt adică popoare ce au la viață, la dezvoltare, la civilizație... la visul de eghemonie, numai drepturi limitate... „Noi vrem egalitate, dar nu pentru căței !“

Națiunile cu interese limitate sînt un fel de „țărani groși și neînțelegători“ pentru care Vasile Lupu făcuse legi speciale, altele decît pentru ceilalți moldoveni.

Dar în fine, s'a făcut și Liga Națiunilor, iar Wilson nevoind să se înscrie și el a dat astfel... primele semne de alienație mentală. Dar s'a spus și aceasta !

A treia idee fundamentală a lui Wilson, pacea fără despăgubiri a fost și ea realizată. Dar nu este drept, totuși, ca cel care a stricat să repare ? Desigur !... Și atunci înrezenia imaginativă a lui Gaston Leroux și Conan Doyle a cuprins mințile marilor miniștri, până într'atît încît chiar statele învingătoare... dar cu interese limitate, plătesc. Sînt silite să contribue, pe felurite căi piezișe, la refacerea celor mari, probabil fiindcă fără voința lor nu se făcea marele războiu, și deci nu aveau și ele ocazia să iasă victorioase... dar cu interesele limitate, riguros și savant limitate.

Și totuși opera lui Wilson renaște din cenușa ei. *Planul Dawes, C. C. I., Locarno*, sînt tocmai cealaltă jumătate a celor trei dogme. Iar din aceste trei radicale reforme ale tratatului dela Versailles va ieși, se pare, chiar și adevărata ligă a națiunilor după concepția wilsoniană.

D. V. Barnoschi

Cronica literară

Maxim Gorki și ideea de revoluție

Alături de problemele de speculație metafizică — și poate împotriva lor — veacul al XIX-lea, atât de bine caracterizat prin extraordinara dezvoltare a tehnicii moderne a reușit în scenă preocuparea de organizare a vieții sociale, care constituie domeniul sociologiei politice.

De la utopiile lui Th. Morus sau Campanella și până la «Fanstiera» lui Fourier, de la concepția fantezistă a unei societăți ideale și până la doctrina unui Saint-Simon, Proudhon sau Karl Marx, evoluția cugetării schițează un proces, care din ce în ce devine mai științific.

Exprimând forma concretă a unui ideal posibil, în care apare evidentă manifestarea unei finalități superioare, concepțiile moderne asupra organizării societății au îmbrățișat adesea ca factor constitutiv al lor, ideea de revoluție socială.

George Sorel, doctrinarul sindicalismului francez, arată în opera sa «Réflexions sur la violence» că ceea ce determină mișcarea maselor nu e ideea abstractă de revoluție, există însă un element de ordin afectiv, dezideratul conștiinței colective — ce pune în mișcare masele, — pe care el l-a denumit original: «mitul» grevei generale.

Mitul e sufletul mișcării proletare. Creiat departe de activitatea brațelor muncitoare, produs al imaginației fecunde, dar stăpinită de logica realizării practice nentrziate, mitul apare drept un factor superior, care — concretizat — devine forță nestăpinită, prin extraordinara putere de viață ce inspiră. Mitul cristalizează efortul difuz al aspirațiilor mulțimii, reunind într-o admirabilă sinteză idealul cu posibilitățile creatoare ale realității.

Notă — Articolul acesta s'a tipărit cu litera „Gloria medievală“, furnizată de către Turnătoria de litere „Bugra“, București.

Asemenea procesului psihic din actul de voință individual, în care elementul afectiv al dorinței este determinant în acțiune, aceeași constituie forța mișcării colective este dorința — eșită din cadrele rațiunii — îmbrăcînd aspectul elanului entuziast.

Astfel, revoluția franceză a fost numai în parte produsul intelectualității epocii. Eșită din vasta cultură disciplinată sistematic în opera politică și socială a «Enciclopediei», organizată de constituționalismul logic al lui Montesquieu, și animată de spiritul de incisivă ironie — în contra instituțiilor epocii — al lui Voltaire, trinitatea ideologiei umanitare părăsind cadrul restrîns al intelectualității timpului, a trebuit să devină patrimoniul sufletesc al masselor națiunii.

Atingînd cu intensitate sensibilitatea masselor și scoborînd din conștiința lucidă în domeniul afectivității entuziaste, ideile afirmate de precursori au căpătat caracterul unei necesități profund umane.

Spre deosebire de scriitorii Occidentului, ce au păstrat întotdeauna o atitudine de dogmatism teoretic — prezentînd necesitatea reformelor societății în doctrine abstracte — scriitorii ruși au înțeles această necesitate mai curînd pe cale de intuiție sensibilă, decît urmînd pe calea argumentării logice.

Tolstoi atribuia egală valoare inteligenței raționale ca și tonalității afective a sufletului uman, dacă ideile exprimă totdeauna scopul, spre care trebuie să năzuim, căci numai ele pot oferi certitudinea adevărului perfect, aceeași aduce valorificarea ideii și elementul afectivității. De aceea, descoperînd în creștinismul primitiv realizarea preceptelor creștine în sinul unei societăți lipsită de convenționalism și rigiditate dogmatică, Tolstoi a apărut virtuțile creștine — în forma lor originară — împotriva tendințelor de raționalizare extremă a bisericii moderne, predicînd reîntoarcerea la vechiul creștinism. Unicul rău, de care suferă societatea nouă — a susținut el — este credința în superioritatea noastră individuală față de cei care ne înconjoară și veșnica înclinare de a-i perfecționa după criteriul subiectiv al individualității noastre.

Asemenea lui Tolstoi, *Maxim Gorki* a zăgrăvit cu fină subtilitate imensa suferință, pe care o provoacă întotdeauna încercarea de a opune vechii forțe conservatoare o energie nouă, și-a arătat contrastul izbitor — ce apare sub forma unui dureros conflict — între mentalitatea creatoare de forme nouă și vechea mentalitate vigoasă în tradiționalismul ei.

Maxim Gorki este un scriitor prin excelență realist. Pentru acei care credeau că ideologia socialistă este produsul imaginației anarhice — lipsită de logica realității faptelor, — pentru acei care vedeau în ea o nouă utopie a epocii, Gorki reprezintă firește un exemplu de evidentă contradicție.

Căci ceiașe apare drept prim caracter al operei acestui scriitor este — alături de înclinația aceea generoasă de a simpatiza cu

suferința umilitoare a celor mici — privirea obiectivă a realității faptelor și observația pasionată, împinsă uneori cu o perseverență obsedantă.

Impresionat de micile detalii ale vieții, care adesea — prin contingenta lor neașteptată — constituie în totalitatea lor aceiași număr fatalitatea vieții, Gorki, reflectă cu expresivă claritate amara suferință, pe care o observă sau numai o presimte, o sensibilitate neobișnuită.

În fond, selecția între simpatia umanitară și repulsiunea egoistă este produsul deosebirii de temperament.

Friederich Nietzsche, un organism bolnav și un temperament de o morbidă senzibilitate, a resimțit repulsiune în fața acelor slabi — neputincioși ași duce singuri povara vieții. Și înscriind drept nou criteriu de valorificare a faptelor expansiunea vieții, a combătut cu o neobișnuită violență valorile morale ale religiei creștine, virtuțile cardinale ale «moralei sclavilor».

Spre deosebire de cugetătorul german, pentru care amoralitatea nu este o piedică în acțiunile noastre, un Tolstoi, Cehov sau Gorki, — pătrunzând adânc adevărurile creștine — au reținut, alături de crezul iubirii tuturor aceluia ce suferă, credința într-o transformare totală a vieții actuale, în care dispariția chinuitoarei distincții între stăpîni și sclavi să devie o realitate.

Creștinismul primitiv a însemnat o uriașă revoluție spirituală, produs al imaginației masei chinuite de suferință.

Așteptînd cu speranța celor fără de sprijin salvarea — din mijlocul vieții chinuite — de la un «Mesia», mîntuitor de forță supraumană, creștinismul original a creat mitul salvării generale prin concepția lumii perfecțiunii absolute, pe deoparte, prin spiritualizarea granițelor — tinzînd la înfrățirea universală a popoarelor — și prin afirmarea iubirii generale pe de alta.

Aici este, în fond, originea convingerii socialiste în posibilitatea unei organizări superioare de viață socială. Pentru socialismul creștin al lui Tolstoi, pentru concepția ortodoxismului triumfător în lupta contra Occidentului ateu — reprezentată în opera lui Dostoievski, ca și pentru socialismul umanitar al lui Maxim Gorki creștinismul primitiv a fost un izvor fecund de adevăr, din care nouile concepții și-au scos vigoarea și fondul lor moral.

Ca orice ipoteză de viitor — pe cale de a deveni o realitate practică — revoluția, pe care o presimțea înăbușitoarea atmosferă politică din Rusia ultimilor decenii, a apărut în operele scriitorilor epocii sub aspecte de variată complexitate.

L. Andreev a conceput mișcarea revoluționară sub aspectul contrastului interior, reducînd acțiunea dinamică exterioară la un conflict de ordin psihic individual. Dar revoluția înseamnă mai mult decît atît. Ea înseamnă înălțarea inițiativei individuale la rangul de criteriu obiectiv al acțiunilor în societate, și — cel puțin în epoca de frământare violentă a forțelor în luptă — extrema exaltare a conceptului de libertate în clipa încercării de realizare practică.

Există în noi o ordine interioară, pe care o cristalizează în forme de lucidă claritate mentalitatea dominantă a momentului, în ea citeodată se produce un reviriment de ordin etic sau intelectual, care substituie un nou fond de idei mentalității înlăturată de experiența trecutului.

Deosebindu-se de Andreev, care reduce revoluția la un conflict interior trecând ușor peste manifestările ei sociale, Gorki ne-a prezentat în mod dinamic mișcarea revoluționară, în evoluția ei dela geneză și până în momentul culminant.⁶

Într'un orașel de provincie, revoluția apare sub forma unui nucleu de oameni energici, lucrători manuali la o industrie metalurgică. Impresionant și dureros descrie Gorki viața în uzine:

«În fiecare zi în atmosfera afumată și gravă a cartierului murcitor, sirena fabricii zvrilele strigătul ei strident în depărtări. Atunci oameni — cu mușchii oboșiți încă — eșeau grăbiți pășind spre zidurile înalte ale fabricii... Iar seara, când soarele apune, uzina aruncă din măruntaele ei de piatră toată zgura umană. Oamenii stăteau ziua închiși în fabrică, unde mașinile le sugeau mușchilor puterile de care aveau nevoie, și — fără să-și dea seama, în fiecare zi — omul făcea un pas din ce în ce mai pronunțat spre groapă».

Iar noaptea, când — după munca istovitoare din cursul zilei — își simțeau corpul oboșit, se întruneau adesea în taină și la lumina opaițului încercau să găsească în cărți, cu trudă dobândite, dreptatea pe care zădarnic o căutau în viață.

Întotdeauna nedreptatea a fost un virus chinuitor în suflete, dar ea a întărit puterile epuizate adesea, și a trezit conștiințele adormite. Oamenii, pentru care viața de suferință apare drept o necesitate impusă de o fatalitate de neînvinge nu încearcă să cunoască cauza suferinții lor, dar cei ce — în contactul zilnic cu bunurile pe care le măresc prin munca lor — întrezăresc voința diabolică de a li se perpetua o stare de lipsă și oprinare, aceia — în virtutea conștiinței lor lucide — au dreptul să se miște.

E astăzi cert că revoluția nu apare în epoci de abundență, ci dimpotrivă de criză sau de extremă lipsă a mijloacelor de traiu. Din acest punct de vedere Karl Marx a dovedit o justă intuiție și un remarcabil simț al realității, când a susținut că la baza revoluției generale e criza de lucru și acumularea de bunuri nedrept repartizate.

Revoluția apare deci ca o mișcare solidară al cărei fundament e interesul comun al clasei oprimate. Și totuși acest interes dispare în umbra colectivității, păstrându-se doar forma de acțiune solidară, care — prin variatele expresii ale voinților înfrântuite — îmbracă un aspect de abnegație și sacrificiu dezinteresat.

Această notă de dezinteresare personală e atit de pronunțată în opera lui Gorki, încit tîrziu când micul complot⁷ al revoluției a fost descoperit, și când nucleul de lucrători a fost împrăștiat, în

* Romanul „Mama“.

** Romanul „Mama“.

sufletul oelor infrinți rămne luminoasă conștiința datoriei de luptă pentru adevăr. Adevărul, pe care acești oameni nu îl cunosc, dar care exercită asupra sufletelor întunecate și amare de suferință un pasionant miraj, nu este pentru ei conceptul abstract creiat în cadrele rigidității logice, ci e un ideal de viață dublat de factorul puternic al afectivității.

Străbătând paginile scrise cu admirabila simplitate ce caracterizează un talent desăvârșit, resimți — la fiecare aspect nou al vieții prezentate — impresia aceleiași continui suferinți, pe care o întrezești chiar dela cele dintăiu rinduri.

Gorki este — în primul rînd — observator subtil al vieții. Domeniul ce și-l alege pentru observație ca și aspectele a căror desfășurare o privește, apar — pentru talentul său — drept cadru în care își evidențiază marile lui calități.

Observatorul trebuie să fie, întăiu de toate, *ob'ectiv*; și sub acest raport Maxim Gorki reprezintă una din culmile perfecte ale literaturii universale. Puterea lui de analiză, care nu învăluie în umbră aspectul dinamic al vieții descrise în paginile sale, schițează cu precizie și vigurozitate temperamente și caractere de o nebănuită energie. Și foarte des, eroii lui — care la prima vedere apar drept exponenți de o disgrațioasă banalitate ai unei vieți nenorocite și decăzute devin în cursul descrierii, oameni pe care îi înalță nenorocirea lor. Marele lor defect nu este lipsa totală de calități, ci însăși nepotrivirea, neadaptarea lor la viață. Dar prin aceasta întrezărim — în umbră — fatalitatea oarbă, al cărei joc, independent de hotărîrea și de voința noastră, îl îndeplinim.

A și transformă convingerile intime în acțiuni de viață și a și transpunе idealul propriu în realitatea pe care trebuie să o observe minușios și obiectiv, a fost adesea — chiar pentru ginditorii de talent — un joc primejdios.

Pentru Maxim Gorki viața, pe care o descrie cu predilecție, a fost obiectul unei atitudini de meditație creatoare. Imbinind idealul unei concepții de viață superioară cu realitatea, pe care o constată chinuitoare și nedreaptă — în societate, — Gorki a exprimat sintetic aspirațiile de totdeauna ale mulțimii, sub forma unei pătrunzătoare și obiective analize.

Aici e, cred — în fond — meritul remarcabil al lui Gorki. Prezentînd viața sub aspectul unei continui suferinți — pentru o anumită clasă desmoștenită de societate — el a desăvârșit analiza faptelor prin garanția certitudinii și obiectivității unui observator imparțial, imprimînd acțiunilor din viața descrisă năzuința superioară a idealului său interior.

Pentru mișcarea revoluționară în genere și pentru transformarea mentalității unei epoci, acesta este aportul determinant și atitudinea hotărîtoare a scriitorului ce luptă pentru ideal.

Mircea Măcaș

Cronica economică

Despre fluctuațiile leului

(In jurul unei monografii) ¹

Pentru lămurirea crizei monetare românești, cercetătorii au întârziat de a-și face apariția, în vreme ce remediile urgente și medicii de ultimă oră s'au îmbulzit. Mai înaintea cunoașterii efective a întregului concurs de împrejurări economice reale, s'a construit șubred o terapie diversă, pentru întrebunțări imediat practice.

A fost prilej de îndoită experiență. Un examen al întregii științe economice în fața faptelor—in primul rînd; dar mai ales o minunată experiență de verificare a competențelor românești, surprinse.

Au militat de o parte așa zisele „deslegări“ sau soluții pentru reîntoarcerea la „normal“, de altă parte, realizările politice. Și anume, soluționări concepute subit și politică economică îngustată la limitele vieții de partid, dar prezentată sub etichetă națională. Iar ideea de normal nu a însemnat normalizarea în sens cuprinzător, adică în înțelesul asigurării unei cît mai ferme stabilități—schimbului, ci revenirea strictă la regimul monetar dinainte de războiu. ²

Așezată în fața unei mentalități neplăcut și prematur sur-

¹ Cu prilejul apariției monografiei „Variațiile sezonale ale leului“ a d-lui Aureliu Ion Popescu (Buc. 1927, Reforma Socială), ca No. 1 din „Biblioteca Economică“ editată sub auspiciile revistei „Independența Economică“.

² Astăzi revalorizatorii au adăugat teoriei lor un bemol și-și cîntă romanța sub firma corectată de „revalorizare lentă“, ceiace în realitate echivalează cu o prescurtare din coada vulpii.

prinse de nouile evenimente, politica monetară românească nu a putut avea la îndemână alte criterii de conduită, de cît pe cele expeditiv procreate de cîrmuitorii vremelnici ai statului român. Deaceia, cînd se recapitulează problema monetară și întreaga politică economică românească de după războiu, se face în chip inevitabil și un proces de mentalitate și de cunoaștere, celor care au dictat și garantat normalizarea vieții economice românești, pe baza unor concepții rigide și teoretic-simetrice și a unei întregi mecanici financiare în conflict de aprioritate cu datele elementare pe care se crede că realitățile economice de la noi le puteau totuși oferi într'un studiu sumar.

Dar oamenii noștri politici au privit problema monetară, ca pe o chestie de abilitate personală și au infeudat-o doctrinei pre-existente de partid; neavînd vreme de aprofundări, a adoptat fiecare un „parti-pris”; a îmbrăcat fiecare togă de *vates economicus*, întocmindu-și un program „lecuitor” și cine a putut a pornit și la „înfăptuiri”, spre a-și consolida simplismul în fața complexității faptelor economice rebele¹.

Dar problema mai prezintă încă o a doua fațetă tot atît de ilustră: *literatura* monetară care s'a scris la noi. Fiîndcă în adevăr chestia monetară a fost literaturizată uneori până la nivelul de simplă maculatură economică. Și în cazurile cele mai frecvente, literatorii nu au întrecut punctul de vedere și posibilitățile beletristice. Dealtfel faptul se explică. Pentru a întreprinde o cercetare monetară pe baze riguros științifice, se cere nu nu-

De fapt însă, în ce privește latura politică, chestiunea se pune mai sumar. În genere, nu se poate cere omului politic militant să se supună la întreprinderi de cunoaștere; căci știut este că spiritualitatea sa se resemnează cu greu la cercetarea aplicată. Atitudinea personală și aparent iscusită este—dimpotrivă—și mai comodă și mai senzațională. Psihologia omului de tip politic este înaintea de toate psihologie de temperament, puțin diferențiată și în orice caz, *unilaterală*. Iar unilateralitatea și—în genere—circumscrierea subiectivă e probabil suprema condiționare a evoluției individului politic.

Viața interioară a politicianului profesionist nu îngăduie și nu suportă tentativa studiului de pătrundere obiectivă a realităților din afară. Ci totul se petrece prin raportare la un punct de vedere particularist; faptele externe își pierd culoarea și logica lor firească, așezîndu-se docil într'un plan mental aprioric, în raport cu care, se pot apoi emite formule absolute de apreciere sau de remediere. Și orice doctrină, program sau regim politic este un sistem de judecăți de valoare și de logică apodictică.

Practic, individul politic preferă „*tuta et praesentia, quam incerta et futura*”, teoretic el este guvernat de generalizarea instantanee, cu ajutorul căreia, reușește să-și construiască rapid și variat, din considerații trecătoare, din amintiri și resentimente politice, mioape și caduce îndreptării de conștiință. Un fapt divers în esența lui, o oportunitate nouă legată de moment pot fi ridicare fără vre-o piedică serioasă, la proporția și valoarea unei profesii de credință sau a unui program politic personal.

Intrucît privește politica monetară și întreaga politică economică românească de după războiu, același mecanism intelectual a intervenit, iar conducătorii mai mult virtuali ai acesteia au aparținut fidel unui regim politic mai vechiu, cu situația deplin consolidată în viața publică a Romîniei.

mai cunoașterea literară și în același timp, solitudinea sau alte bune intențiuni față de realitățile economice supuse studiului, dar mai cu seamă o minte îndeajuns de elastică și de disciplinată, pentru a se lăsa modelată de logica firească a faptelor cu care să se solidarizeze la o conduită potrivnică tentației de generalizare și de concludere prematură și prin urmare, de substituire a raporturilor reale prin relațiuni mai înainte învățate sau eventual, gândite simplu teoretic.

În cazul contrar, roadele cercetării pot cel mult alcătui o metafizică monetară, adică tocmai ceiace e mai inutil în Economie.

La noi, este drept, nici acest lucru nu s'a făcut, dar asta datorită numai faptului că scriitorii monetari nu au reușit să depășească empiria datelor numerice juxtapuse unui verbiaj literar, adesea vișios logicește. Atitudinea literaturizantă a însemnat însă tocmai mijlocul utilizat de altfel pentru întreg domeniul economic în mod egal—de a eluda în chip onorabil, adevăratele dificultăți, fiind capabil totodată de a da și iluzia obiectivității care soluționează.

Asemenea cercetători—adesea oameni de bună credință și cu titluri destul de academice, dar inocenți în ale științei—au cultivat extensiv platitudinea literar-economică, mergînd neconștient pe alături de cursivitatea gândirii obiective. Pot încerca să rezum rețeta de lucru obișnuit practică, simplificînd-o cît se poate la elementele ei caracteristice.

Astfel se recomandă să aduci mai întîiu la cunoștința publicului cetitor, printr'o expunere doctă (deși de cele mai multe ori, se întîmplă să fie numai pe jumătate) ce spune X (...unul dintre cei mai mari...), ce a observat Y (...marele specialist de la...), legea lui Z (...venerabilul profesor... etc...)—și apoi să procedezi la o colectare descriptivă (împeștrită cît mai bogat cu cifre inutile, impresionante în măsura în care nu se cetesc) a datelor problemei trecute prin mintea și socoteala altora, precum și a rezultatelor și soluțiilor celor mai eminenți, dintre care, inevitabil și de rigoare este să alegi pe unele, să abandonezi pe altele, pentru a scoate eventual la lumină și un lustru potrivit de contribuție personală și—dacă se poate „serioasă”—după împrejurări; avînd grijă ca în încheiere să stabilești mai ales că soluția adoptată este destul de patriotică.

Literatura monetară sporește în proporția în care se înmulțește și numărul salahorilor literaturişti a căror lozincă intimă este cu siguranță aportul original. În felul acestora, am avut și noi și mai avem încă un belșug de protagonişti ai chestiei monetare.

Însușindu-și cu ușurință și cu oportunist oarecare literatură economică de la capitolul monetei, au devenit specialiști ad-hoc, prezenți la expoziția actualității, pentru a studia apoi cu gravitate și competență subită, într'un regim de consensuală rezervă

față de realități, cercetind mai mult prin dosul frontului; literaturizind.

Cu figuri de stil și în special, cu metafore vulgare. Cu candoare și totdeauna cu lirice urări pentru grabnica revenire la normal.

Dar beletristica noastră economică s'a exercitat și în stil popular.

Ocolind, practicind pe o scară întinsă aproximațiile, pentru ca să înțeleagă și poporul (ceia ce nu înțeleseseră încă popularizatorii!), vulgarizind prin falsificare. Pentru care operație n'a lipsit nici lexiconul ocazional. Este semnificativ faptul că astăzi posedăm un vocabular special amenajat al problemei: alegoric, cu intenții diagnostice, uneori plin de umor, din care rețin unele exemple.

1. Pentru aspectul patologic al problemei: „*boală monetară*” sau în stil manierat și politico, „*maladia noastră monetară*”; „*răni monetare*”; „*degradare monetară*”; „*prăbușire monetară*”; „*revoluție monetară*”; „*romantism monetar*”; „*desnădejde monetară*”; „*decepții monetare*”, etc...

2. Și dimpotrivă: „*temperatură valutară*”; „*însănătoșire*” sau „*sănătate monetară*”; „*tămăduire monetară*”; „*leac*” sau „*lecuire*” monetară; „*deslegare monetară*”; „*speranțe monetare*”; „*încredere monetară*”; „*înviere monetară*”; „*pace monetară*” și altele de felul acestora.

Pe calea aceasta, specialiștii de marcă recentă au adus pe piața intelectuală, numai o literatură de agent sanitar, oferind primul leac „*boalei noastre monetare*”.

Literatorii au făcut totodată operă de oportunism și de acțiune comună cu politicianismul interesat. Astfel că literatura monetară nu este altă imaginea situației reale, cât reflexul redactat al fluctuațiilor sentimentale de la un grup politic, la celălalt. Speculind locuri comune, ea n'a făcut altceva decât să înregistreze periodic transfertul de speranțe și de orgoliu de la unii doctrinari politici, la alții, transfert care avea loc concomitent cu fenomenul de oscilație a valutei românești după cum acesta se arăta favorabil sau ostil prevederilor și proiectelor respective. Fiecare variație periodică a monedei era acaparată pentru a confirma alternativ o teorie sau pe cealaltă, o politică economică sau alta. Cu ridicarea sezonală a valorii leului, fluctuau în același sens speranțele revalorizatorilor; cu revenirea sezonală la valoarea depreciată, se deschideau perspective favorabile devaluatorilor; iar literatorii se zesisau și redactau febril, fie într'o tabără, fie în cealaltă. Incit alături de studiul variațiilor sezonale ale leului, ar fi loc de scris o cronică românească despre variațiile sezonale ale valutei diverselor soluții și planuri practice și—odată cu acestea—ale beletristicii monetare de la noi, căreia nu i se cuvine de fapt un studiu, ci deadreptul polemica ori pamfletul agresiv.

Se înțelege că nivelul acestei situații a fost uneori depășit cu oarecare rezultate reale pentru înțelegerea chestiunii. Dar această constatare este adevărată numai pentru câteva încercări¹ și câteva conferințe ținute în cunoștință de cauză, de cătră o mână de oameni care și-au dat seama de sensul și proporțiile problemei, pentru a nu se alarma de știința lor ori de iscusința lor eventual făptuitoare.

Iar despre cercetarea științifică a problemei monetare românești, putem să începem a vorbi odată cu apariția celei dintâi monografii cuprinzătoare și sintetice, aceia a d-lui Aureliu Ion Popescu despre variațiile sezonale ale leului. Această cercetare însemnează o părăsire a mentalității beletristice, a manierei literaturizante, precum și a simplismului logic din angrenajul căruia nu pot scăpa unii politicieni și prin asta, ea reprezintă inaugurarea fazei de studiu obiectiv și fecund a problemei monetare în România. Înregistrând cartea, înregistrăm un moment hotărîtor în dezvoltarea cercetărilor monetare românești.

În dosul aparențelor înșelătoare, variațiile din perioada post-belică a leului au fost în bună parte de natură sezonală. Ideia de sezonalitate am găsit-o preconizată mai demult de cătră d. Aureliu Ion Popescu, într'un studiu publicat în Arhiva pentru Știință și Reformă socială. („Două critici și câteva note marginale. — Studii Monetare”, — 1924).

Cetindu-l atunci, am putut recunoaște în acel studiu că problema fusese gândită, că o pregătire științifică înlesnise autorului o evadare din sistemul de punere a chestiunii și de soluționări de mai înainte. Era vorba de o abandonare a alternativei flaționiste. Problema nu consta numai în alegerea abstractă a unei soluții sau alta.

Noul punct de vedere lua în considerație chestia monetară în întregul complex al vieții economice, antrenînd în chip firesc o politică amplă reclamată de stagnarea Economiei românești.

Aplicarea sistemului avea să conducă implicit la realizarea stabilizării schimbului nostru extern. Fecund în sugestii pentru o mai bună înțelegere a problemei și în noi orientări practice, teoreticienii în cea mai mare parte au ținut seama de acel studiu, corectîndu-și erorile și plasîndu-și lucrările ulterioare în perspectiva nou desvăluită de el.

De atunci, d. Aureliu Ion Popescu a strîns datele statistice ale variațiilor leului, atît pentru perioada dinnainte de războiu cît și pentru cea de după războiu, le-a prelucrat, iar sinteza lor cît și rezultatele teoretice ale cercetării le avem definitiv cîștigate în monografia de față.

Variația sezonală a schimbului este reflexul variației perio-

¹ A se vedea în special lucrarea statistică foarte utilă a d-lui G. Caranfil: „Studiu statistic asupra valorii leului între anii 1916—1925”, unul din semnele mentalității moderne care începe să existe și la noi.

dice a puterii de cumpărare a unei monede în jurul parității aur—intr'un regim de conversiune—sau în jurul mediei anuale a cursului—in regimul de neconvertibilitate postbelic—de la anotimp la anotimp. Aspectul superficial al variațiilor sezonale se manifestă sub forma fluctuațiilor în cererea de deize.

Dar cauzele eficiente stau dedesubtul formulei cererii și a ofertei și anume în nivelul variabil al prețurilor; „se poate spune că prețurile sînt substratul causal al variațiilor sezonale“ (p. 3). Legătura apare mai evidentă în regimul de neconvertibilitate monetară, cînd unghiul de variație valutară întrece marginile *gold-pointului*.

Schema doctrinală care stă la baza acestui raport causal este teoria cantitativă a monedei care—aplicată la regimul elementar al circulației economice românești—trebuie să fie utilizată fără corectivele și amplificările moderne. (Pentru celelalte dezvoltări teoretice stricte, trimitem la primele pagini ale cărții, la capitolul de introducere schematică, a cărei stringență logică nu se mai poate concentra în vre-un rezumat).

Înainte de războiu, ordinea sezonală a cotelor leului s'a păstrat aproximativ uniformă pe tot parcursul timpului de la 1895—1914, cu un grad de variabilitate mai mare în prima decadă (1895—1904), cînd amplitudinea fluctuației volumului recoltelor anuale a fost și ea mai pronunțată și mai capricioasă. În afară de această observație, cursul leului oscila mai accentuat în lunile de tranziție sezonală, de trecere de la un stadiu la un altul al quantumului mărfurilor aflate în circulație, fie prin culesul și mobilizarea recoltei anuale, fie prin epuizare în urma unui export intens (Iulie și Octombrie). Ca consecință a relației cauzale dintre cota valorii monedei și cantitatea de bunuri aflătoare pe piață și prin urmare—in România agricolă—a alternanței inflației și deflației sezonale, leul înregistra cote—obișnuit și în special în prima decadă—subt paritate și adesea subt limitele *gold-pointului*. În decada următoare, (1904—1914) variațiile sezonale păstrează aproape același dispozitiv, cu deosebirea că ele sînt mai puțin deplasate și mai egal repartizate, fapt în care se traduce variabilitatea mai mică a recoltelor anuale din această perioadă. În ce privește încadrarea în timp a curbei de variație sezonală a leului, este de reținut că perioadele de evoluție oscilatorie valutară nu coincid cu anotimpurile calendaristice a căror abandonare este o cerință de metodă în studiul oscilațiilor monetare sezonale. În locul acestui procedeu, se aplică firesc metoda perioadelor *economice* a căror distribuție în timp poate să varieze în raport cu conjunctura economică generală, lucru ce se petrece în perioada de după războiu spre deosebire de cea antebelică, în care perioadele economice se repartizau în felul următor:

1. Lunile April-Mai-Iunie constituiau o epocă de acalmie după epuizarea stocurilor de mărfuri de export trimise peste graniță;

2. Iulie-August-Septembre-Octombre alcătuiau o perioadă în continuitate economică cu cea precedentă, cu o persistentă activare a tranzacțiilor agricole, cu o creștere continuă a volumului mărfurilor venite în circulație și prin urmare, o creștere a puterii de cumpărare a leului;

3. Noembrie-Decembrie-Ianuară sînt luni de scădere a volumului mărfurilor în urma primei perioade de export și de relativă relaxare economică. Navigația pe Dunăre nu se mai poate face. Leul atinge cota cea mai scăzută în Ianuară. Fizionomia generală a perioadei contrastează cu cea a epocii anterioare.

4. Februar-Mart este epoca de aprovizionare a speculatorilor în vederea campaniei de export din primăvară; traficul pe Dunăre reîncepe; ultimele disponibilități de export intră în circulație. Această ultimă perioadă tinde apoi către o racordare economică cu perioada întâia, următoare.

Linia de evoluție a variațiilor sezonale antebelice a fost însă neconținut corectată și anume atenuată în amplitudinea sa de către o politică a emisiunii și o politică a devizelor metodic susținută de Banca Națională. În perioada culesului producției agricole și a exportului Banca de emisiune proceda la o cumpărare de devize pe care apoi—in perioada următoare—cînd leul înclina într'o depreciere sezonală, le lansa pe piață contra lei. Emisiunea leilor—pe de altă parte—se bucura și ea de o suficientă maleabilitate, astfel încît putea deveni un practic instrument de adaptare monetară la situația periodică a producției naționale. În relațiile de schimb cu străinătatea, mai intervenea apoi și aparatul raporturilor de credit între Băncile interne și cele străine, care contribuia la redresarea balanței plăților deficitară, prin transferuri de credite scurte. Străinătatea mai putea trimite aur, pe baza căruia Banca Națională emitea lei.

La menținerea unui unghi de amplitudine redus al variațiilor sezonale antebelice și a unui nivel de prețuri mai constant, a mai contribuit însă și structura agrară a Romîniei dinainte de războiu.

În regimul proprietății mari exploatatorul agricol avea suficiente înlesniri de credit la Banca Națională, avantaj de care nu se mai bucură astăzi producția agricolă a proprietății parcelare, a numeroaselor economii țărănești. Este deplin cunoscută și recunoscută nevoia de credit a producției noastre agricole de după războiu. Dar conducătorii de fapt ai vieții economice a Romîniei nu oferă credit agricol decît în conferințe iezuitice și ineficace debateri teoretice. Astăzi Banca Națională este înstrăinată și de fapt absentă de la problema practică a acordării de credit suficient cultivatorilor de pămînt mici și mijlocii. Iar opera producției agrare se găsește astfel trunchiată.

După războiu, a fost o epocă de continuă inflație monetară pînă în anul 1922. De la 1923, variațiile sezonale ale leului reapar deși într'o perspectivă mai puțin evidentă—din cauza

intervenției unor factori economici excepționali și a întregului regim economic postbelic.

Ca urmare firească, oscilațiile sezonale au făcut digresiuni și au fost adesea copleșite și întunecate de apariția și de jocul unor fluctuații asezonale, limitate și provenite din cauze specifice. Politica taxelor de export (și ele des modificate) a menținut pentru perioada studiată (1923—1925)* un nivel de prețuri dublu, pentru produsele noastre exportabile. Existența și instabilitatea taxelor de export au pricinuit când abundență de mărfuri, când lipsa ori insuficiența lor pe piață și concomitent cu aceasta, criza sau surplusul de numerar.

A fost cel mai eficace mijloc de descurajare a exportului, din care cauză acesta apare sacadat, cu intermitențe capricioase. Fizionomia întregă a schimbului este alfa. Cota valutară devine extrem de sensibilă, resimțindu-se de influențe politice și de imponderabile psihologice, anticipând direcția de fapt a oscilațiilor. Regimul de după războiu, de stagnare a producției, de instabilitate economică generală, de insuficiență a transporturilor și de artificii așezate în calea raporturilor normale de schimb extern, lipsit de aparatul legăturilor oportune de credit cu Băncile de pe piețele străine importatoare ale produselor noastre de export, a însemnat conjunctura economică cea mai defavorabilă normalizării leului. Conduasă de o politică a eșuatei revalorizării, Banca Națională a României și-a declinat rosturile sale economice, renunțând la politica activă a devizelor și la mobilitatea emisiunii monetare (*plafonul* este de fapt agentul unei mentalități în criză de inflexibilitate cerebrală) aceasta în schimbul unor viitoare succese imaginare ale unei politici economice eliminate de cătră resortul faptelor. Politica de pasivitate a Băncii de Emisiune a fost o politică de activă înlesnire a operei speculatorilor, de amplificare a variațiilor leului și a întregii instabilități a schimbului nostru extern.

În situația economică de după războiu, cu balanța zilnică a plăților supusă unor fluctuații dese și accentuate, curba teoretică a variațiilor sezonale ale leului se deplasează după intervenția cauzelor de natură asezonală, devenind desordonată, cu mari și neregulat distribuite sinuozități. În regulă generală, repartizarea cotelor subparitare apare mai neegală din cauză că importul nostru este mai asimetric răspândit pe întreg cursul anului, dar totodată fiindcă teama și credința în deprecierea leului sînt mai curente și mai accentuate decît speranța în aprecierea lui; în vreme ce dispoziția cotelor supra-paritare este mai armonică și mai egală prin faptul că exportul—dacă nu este încă realmente

* Concluziile trase de d. A. I. Popescu sînt din studiul datelor pe anii 1923—1925. Epoca de la Noembrie 1925—Mai 1926 a fost cercetată separat de d-sa în studiul „Considerațiuni asupra Fluctuației Leului”, iar epoca următoare până în ziua de azi, într'un studiu publicat în revista engleză „Manchester Guardian Commercial”—(Numărul special dedicat României).

concentrat—manifestă oricum tendința de a se concentra pe o perioadă definită.

Perioadele economice în epoca de după războiu sînt în număr de trei:

1. Februar-Mart-April-Mai comportă un nivel de prețuri mai ridicat deoarece exportul disponibilităților se efectuează în lunile de toamnă și de iarnă sfîrșind cu luna Ianuar. Situația schimbului devine mai puțin favorabilă în comparație cu perioada anterioară.

2. Iunie-Iulie-August sînt luni în care se păstrează o relativă uniformitate economică la un nivel scăzut al cursului leului. Activitatea economică generală este în stagnare.

3. Septembrie-Octombrie-Noembrie-Decembrie-Ianuar formează epoca de cules și de export al recoltei anuale și deci de abundență a mărfurilor pe piața internă. Numerarul devine insuficient. În situație de deflația sezonală, leul se apreciază în proporție, atingînd în această perioadă maximum cotei sale. (Cursul dolarului: Sept., 207; Oct., 202; Noemb., 194; Dec., 202; Ian., 198. Media, minimă: 201—p. 46).

Deși mediile triennale ale dolarului în perioada sub studiul păstrează o oarecare uniformitate, nu putem firește vorbi de o stabilizare, atîta timp cît procentul de variație sezonală a leului se menține la un nivel urcat și cît timp mai coexistă încă fluctuațiile asezonale. Apoi un raport de aproximativ constanță între volumul mărfurilor care vin periodic în circulație și numerarul aflat pe piață nu se poate realiza într'un regim de cooperare a emisiunii monetare și de absență a unei persistente și metodice politici de devize practicate de către Banca Națională. Normalizarea trebuie apoi să se aplice asupra regimului exportului (una din diferențele specifice evidente ale situației economice postbelice, raportată la condițiunile normale), asupra situației căilor de transport interne, precum și asupra relațiilor noastre de credit cu piețele străine. Pentru prepararea unei stabilizări, se cere atenuarea prealabilă a procentului de variație sezonală a leului. Pentru anihilarea variațiilor ample ale leului, se cere intervenția eficace arătată mai sus din partea Băncii de Emisiune și mai întăiu, abolirea artificilor economice a căror rațiune a dispărut; dar și o primenire intelectuală a minților neaerate, creatoare ale regimului de piedici sistematic opuse normalizării. Iar pentru înțelegerea justă a problemei, nu este de ajuns să se înlătore interesul politic care alterează sensul concepțiilor, ci mai e nevoie și de un anumit aliaj intelectual al celor indicați la soluționare. Pe care încă nu l-am distins. (Iată, aceasta e singura scuză a conducătorilor noștri economici!) Și de altminteri era firesc ca el să se manifeste mai întăiu în rîndurile cercetătorilor. În ordinea politică, se poartă mai puțin purpura ideilor și a cunoașterii propriu zise; acolo primează interesele profesional-politice care—cele mai dese ori—nu urmează linia generală a evenimentelor.

Din această discontinuitate, nasc conflicte pentru care se sbat apoi teoreticienii-*apendice* ai taberelor politice. Se 'nțelege : unii vor fi *contra*, alții pentru ; disputa începe pentru ca treptat apoi să se simplifice până la dialectica a două puncte de vedere adverse, egal de simpliste, egal de suspendate deasupra realității. De aici, situația cea mai prielnică celor care—independent de preconcepția de rit politic—inclină numai asupra evoluției faptelor. Rezultatele se remarcă de sine și se cuvine să le reținem. Să reținem anume și să folosim din această carte, în special contribuția românească.

Pentru recunoașterea și studiul sinuozităților de natură sezonală ale curbei fluctuațiilor leului, metoda a fost aceea a *logicii faptelor* și prin urmare a stringenței științifice. În afara punctului de vedere al doctrinelor *flaționiste*, în raza cărora s'au coagulat destui teoretizatori, studiul aplicat al realităților a pus în lumină datele necesare unei politici de normalizare monetară a României și singura perspectivă plauzibilă pentru realizarea acesteia. Politica de stabilizare primește aici deplina sa justificare din partea faptelor.

Iar logica faptelor este logică de cristal.

Eugen Demetrescu

Cronica teatrală

Inchiderea stagiunii

Această stagiune,—începută cu nedreptăți: congedierea artiștilor de merit,—se isprăvește cu o reparație: d-na Maria Giurgea a câștigat în fața justiției procesul intentat Teatrului pe această temă.

Stagiunea care se încheie,—abuzivă în chestii de personal: dela pensionări, încadrări și până la distribuția de roluri,—a trecut în registrele Teatrului și un deficit artistic, pe lângă cel bănesc.

În cursul stagiunii trecute, am asistat la o duzină de piese originale—proaste sau foarte slabe—pe care publicul în întregime le-a repudiat la toate spectacolele în afară de premieră, când *claca* funcționa energic și cam cu regularitate.

Autorii apăreau la rampă: cite unul... ba și cite doi de-odată. Mulțumeau aplauzelor închiriate. Iar piesa fără *clacă* cădea chiar dela prima reprezentație.

S'au jucat și traduceri—cele mai multe făcute neliterar... de altfel aproape ca toate traducerile reprezentate pe scenele din București.

Actorii au lucrat, totuși, cu rîvnă. Cei dela Teatrul Național s'au manifestat însă în condiții mult mai rele decît artiștii dela teatrele particulare—unde numai talentul, indiferent de politică sau de grații, servește de criteriu la distribuția rolurilor.

După atîtea și atîtea reprezentații, ne-au rămas în minte cîțiva artiști—fie subț un chip unic, „viu și natural“... fie subț fel-de-fel de chipuri.

L-am revăzut pe scena Teatrului Național pe d. I. Brezeanu, colaboratorul lui Caragiale. De acest actor ne leagă vechi amintiri dela reprezentații, cînd toți spectatorii pricepeau și admirau

tipurile din „Noaptea Furtunoasă“, „Scrisoarea pierdută“, „D'ale Carnavalului“... Acum avem impresia că pentru o parte din public aceste tipuri sînt cam străine. D. Brezeanu, în ochii unora, a îmbătrînit. Nouă însă el ni se pare același—plin de vervă, cu o comică gravitate, încărcat de spirit ca o butelie de Leyda cu electricitate...

Din aceeași generație, d. N. Soreanu—cunoscut în aceeași familie de roluri—a jucat în stagiunea trecută roluri din diverse domenii. Nu-l mai interpretează pe Rică Venturiano. Are predicție pentru rolurile de bătrîni. Și, chiar cînd e vorba de-un tînr—acesta are copii și nepoți... Rentieri și fermieri străini—din naturaleță. D-sa n'are trucuri actoricești. Il vezi într'un gest secretul artei: căci taina nu-i în intonațiile glasului, pe figura mobilă sau în gesturi. Talentul său este revărsat de-opotrivă în întregul ei ființă—și 'n repaos ca și în mișcare. El vezi într'un gest de nimic: de exemplu cum scoate o sticlă din fintină—și îți se pare că nimeni n'a făcut această mișcare atît de firesc. Secretul constă în dozarea interpretării: d-sa pune într'un rol, ca un abil spîter spiritual, mai mult sau mai puțin din fiecare element necesar rolului—exact atîta cît trebuie...

Din aceeași familie actoricească (mai tînr însă) face parte d. I. Morțun—un artist de rasă, care-și conturează personagiile cu precizia unui desenator. D. Morțun înainte de a-și învăța rolul pe derost, parcă îl schițează cu creionul pe hîrtie.

Toate tipurile reprezentate de d-sa au în mintea noastră precizie de tablou, cași tipurile pe care le creiază d. Calboreanu, un artist original din generația nouă, înzestrat cu spirit de observație și cu o dură putere de creare.

Deosebit ca temperament, sentimental și blajîn,—d. C. Vraca face progrese rol cu rol, ascuțindu-și parcă pătrunderea și distincția sufletească la fiecare reprezentație.

Dintre actorii noi îl remarcăm pe d. D. Grigoriu, care va realiza—cu siguranță—făgăduințele din anul acesta.

Despre actrițele dela Teatrul Național—cași despre actrițele de oriunde—ni-i foarte greu să vorbim. Cum ne-am hotărît însă să nu batjocorim pe nimeni... sarcina ni s'a ușurat cu mult. Nu-i ușor să porți pe conștiință un suflet de femeie... oricît de mică presiune ar exercita el.

Au apărut la rampă, și în stagiunea aceasta, artiste de toate categoriile și de toate vristele. Au făcut încercări îndrăznețe.

Pe noi însă ne-au lăsat reci și lamentații pe patul de moarte, și sfișieri de toaletă în momentul despărțirii. Atunci am pus vina nereușitei spectacolului pe inima noastră blazată—și de-aceia și astăzi, la încheerea socotelilor, nu condamnăm decît sufletul nostru aspru de cronicar insensibil față de tragicele nenorociri sentimentale.

Am admirat însă vioiciunea nesilită și comunicativă a d-nei Marioara Zinniceanu, fineța discretă a d-nei Aura Buzescu și im-

petuozitatea, stăpinită cu forța, a d-rei Sorana Țopa. Am fi putut găsi cuvinte de laudă și pentru alte artiste, dacă direcția Teatrului le-ar fi distribuit mai multe roluri—dându-ne astfel posibilitatea să le stabilim caracteristica. Așa însă ce putem spune de pildă despre d-ra Toto Ionescu—decît că ne-a trecut într'o sară pe dinainte ca o apariție simpatică ?

Și la Teatrul Regina Maria, cași la cel Național,—interpretarea a fost pe primul plan și nu repertoriul... păstrînd bineînțeles proporțiile : fiindcă atît repertoriul, cît și interpretii au avut la Teatrul Regina Maria un mai deaproape contact cu arta adevărată.

Teatrul Regina Maria ne-a dat reprezentații minunate cu piese în care toți actorii ocupau locul cuvenit fiecăruia—și unde ansamblul, dela ridicarea până la scoborirea cortinei, nu era stricat de nici o notă falsă.

D-na Lucia Sturdza-Bulandra a creat, cu prestață și nobleță, cîteva roluri remarcabile. D-sa pune în studierea și redarea personajului pătrundere, înțelegere, delicateță și spirit de armonizare. Rolurile d-nei Sturdza sînt construcții sufletești, alcătuite din adevăr și frumuseță.

Dintre creațiile feminine dela acest teatru nu putem uita rolul bătrînei din „O femeie în flacări“, stilizat perfect de d-na Marieta Sadoveanu.

Acest teatru are actori de frunte. Cităm pe d-nii V. Maximilian, I. Manolescu, G. Storin și Tony Bulandra dintre artiștii vechi, și pe d. A. Fiți—dintre cei noi.

D. Bulandra a jucat cam același soi de roluri : cuceritor mai mult sau mai puțin întrepid. A avut vervă și siguranță în maniere. A convins nu numai partenerele de pe scenă, ci și pe cele din stal—ceiace-i din ce în ce o notă mai bună... Acest fel de roluri nu implică o prea mare varietate. Cînd însă i s'au prezentat roluri aparte, ca în „Necunoscuta“ și „Livada de vișini“,—d. Bulandra a fost divers. Creațiile d-sale din aceste două piese reprezintă două victorii.

Cam aceiași uniformitate de roluri a căzut, anul acesta, și în lotul d-lui Maximilian—cu cîteva excepții : de pildă rolul servitorului din „Livada de vișini“, un rol oarecum străin, care—totuși—s'a intercalat perfect în galeria celor mai reușite creații ale acestui artist autentic. D-sa a găsit în fiecare piesă resurse nouă de comic, care ne surprindeau ca niște rachete, și care întrețineau în tot cursul spectacolelor buna dispoziție a publicului.

Reprezentațiile vesele în care domina d. Maximilian alterneau cu cele tragice—trecute în sama d-lor G. Storin și I. Manolescu.

D. Storin redă cu înaltă artă forța sufletească, comprimată la început—explozivă în cele din urmă. Și durerile mute, cași izbucnirile de suferință—sînt trăite de d-sa cu o putere dominantă. D. Storin stăpînește sala prin tăria zbuciumului sufletesc—exprimat tot atît de bine printr'un gest sau printr'un strigăt. D.

Storin ne copleșește cu trupul mare, cu gesturile de pădure, cu ochii metalici, cu glasul vijeliei...

D. Manolescu ne tiranizează dimpotrivă cu blindeța. E o înfringere, o umilință, o smerenie... Nu-i vorba la d-sa de gesturi mari și de mimică savantă. Ajunge glasul—un glas cald, cu modulații de flaut, care trece dela suflet la suflet. D-sa realizează efectul muzicii. Materialitatea dispăre. Nu vezi un om care suferă—auzi doar un glas de durere, venit de cine știe unde... nu dintr'o inimă, ci parcă din tezaurul de suferință al omenirii. N'ai altăceva de făcut, decît să-ți pleci capul—și să-ți plătești tributul: o lacrimă...

La celelalte teatre din București n'am fost decît întâmplător. Ne-a oprit atenția d. Lefter dela „Fantasio“ care în „Azais“ a făcut, variat și sobru, o neuitată creație.

* * *

În cursul acestei stagiuni, pe scenele bucureștene au mai trecut piciorul zvelt al d-nei Elvira Popescu și fiorul glasului d-nei Marioara Ventura.

M. Sevastos

Miscellanea

Zborul lui Lindbergh

În ultimele săptămâni s'a întâmplat un eveniment cu totul remarcabil. Un american, un tânăr de vre-o 25 de ani, a parcurs cu avionul, în interval de 34 de ceasuri, întreaga distanță dela New-York la Paris. Numele lui Lindbergh a devenit astfel celebru, într'un timp încă mai scurt decît acela pe care mult aclamatul erou al zilei l-a depus, pentru a străbate imensa volbură a văzduhului întinsă peste suprafața oceanului. În aceeași zi, cele cinci continente aflară recordul aviatorului american. Națiunile expediară omagiul lor Statelor-Unite ale Americii. Parlamentul francez primi în ședință solemnă pe cîștigătorul acestei formidabile curse. A fost o emoție generală și cu atît mai intensă, cu cît în aceeași vreme opinia publică mondială nutrea încă speranța că Nungesser și Coli, cei doi emuli ai învingătorului american de astăzi, sînt poate numai oaspeții unor umili pescari hiperboreeni și nu victimele rechinilor din apele Atlanticului.

Deși recordul lui Lindbergh este un fapt pur sportiv, informatorii publicului dovediră că nu sînt liberi cu totul de prejudecata intelectualistă și nu scăpară prilejul de a agrementa reportajul faptului nud, cu ceva reflecție filozofică. Ziarele ne-au asigurat astfel că zborul peste Ocean în 34 de ceasuri, înseamnă o adevărată victorie asupra spațiului. Pentrucă această formulă sună cam nebulos este probabil că în multe cugete se va fi produs o sugestie de panică și cu totul asemănătoare aceleia pe care ar provoca-o asigurarea unei persoane cu mare autoritate că, începînd de-a doua zi dimineată, vom vedea toți copacii cu ramurile înfipte în pămînt și cu rădăcinile desfătîndu-se în aer și lumină. O asemenea transformare profundă, dacă nu prefacere

totală, urmează să pricinuiască în viziunea lucrurilor și marea realizare a lui Lindbergh! Nu trebuie să ne alarmăm însă nicidecum. Spațiul n'a fost învins. El continuă să fie același mediu omogen și măsurabil. Oricine se va mai încerca să refacă de aici înainte isprava lui Lindbergh, va trebui să țină socoteală că întreprinderea sa se va desfășura în spațiu. Recordul la ordinea zilei înseamnă mai degrabă o izbîndă a vitesei. Călători plecați în același moment cu Lindbergh urmînd căile apei și ale uscatului, n'au putut ajunge la Paris decît cu cîteva zile mai tîrziu. Viteza a fost însă domesticită de mai înainte. Ea este fiara pe care omenirea o călărește de cîtva timp. Lindbergh i-a aplicat o nouă lovitură de biciu și a căzut ca un proiectil în mijlocul aerodromului Le Bourget în vreme ce rezelele transatlantice păreau numai niște greoaie reptile, stînjinite de un schelet gigantic.

Fapta lui Lindbergh arată numai că Oceanul poate fi străbătut mai repede decît înainte. O altă semnificație a acestei întreprinderi stă însă în recordul nervos al acestui individ unic. Pentru a rezista vreme de două zile și o noapte teribilă vegheri încordate, pentru a înfrunta solitudinea și tăcerea cosmică, s'a cerut neaparat o energie interioară pe care nimeni n'a mai dovedit-o. Nu este sigur că Lindbergh poate să se analizeze și să se descrie. Este sigur însă că acolo, între cer și ape, cutremurat de furtunile unor regiuni neatîns, Lindbergh a simțit lucruri pe care inima omenească nu le-a mai cunoscut. Se povestește că îndată după aterisare, minunatul tînar s'a prăbușit în brațele ambasadorului Statelor-Unite, într'un plîns îndelung și nestăpînit. S'a văzut aici o simplă descărcare nervoasă a unei încordări peste măsură. Putem înțelege bine însă cum în aceste lacrimi vorbea și spaima întrecută a acelei îndelungi cufundări în neutru și abstract, bucuria revenirii printre oameni și divină revelație a întrecerii de sine. Plînsul lui Lindbergh este unul din cele mai zguduitoare momente din istoria modernă.

Dacă Lindbergh nu schimbă propriu zis viziunea lucrurilor, fapta sa nu rămîne însă mai puțin admirabilă. Ar fi semnul unei curate răceli a inimii dacă am rezista fiorului de emoție pe care îl stîrnește incomparabila vitejie a tînarului american.—T. V.

„Minerva“

A apărut zilele acestea în Iași, o publicație cu un caracter, credem, absolut nou în tînăra noastră cultură. E vorba de revista de sinteză culturală „Minerva“, apărută într'o ediție tehnică foarte îngrijită și cu un sumar deosebit de bogat: peste zece studii originale și peste douăzeci de dări de seamă aprofundate asupra ultimilor publicații străine. Printre colaboratori întîlnim numele d-lor I. Petrovici, P. Andrei, M. Ralea, Tudor Vianu, Dan Bădăreanu, D. I. Suchianu, D. I. Roșca, O. Botez, etc., etc., adică tot ce e mai

promițător în ultima generație de filozofi romîni. O asemenea publicatie e din diferite puncte de vedere un eveniment.

În evoluția producției științifice și culturale a unei țări, putem deosibi trei faze: una de sinteză naivă la început, alta de analiză conștiințioasă, înfine una de sinteză științifică, bazată pe analiza anterioară. Tînăra noastră cultură intră abia acum în această din urmă fază. „Minerva“ anunță acest lucru prin felul prezentării ei. Ceiace lipsește mai mult în țara noastră e gîndirea, cugetarea coherentă, gustul pentru ideile generale.

Trebue să mai remarcăm (fără să facem nici un fel de regionalism) că acest eveniment cultural a avut și el loc la Iași, ca multe, foarte multe din inițiativele culturale. Grupul de publiciști de aici, în bună parte, același la „Minerva“ ca și la „Viața Romînească“, alimentează și încă cîteva reviste din restul țării. Posibilitățile și rezervele spirituale ale Iașului n'au scăzut de loc. Din contra....

„Premiile naționale“

Ar trebui să ne ocupăm, ca revistă literară, pe larg de felul cum au fost acordate și anul acesta premiile naționale de literatură. Ne mulțumim să spunem cîteva cuvinte.

Trebue să remarcăm că în afară de premii și modul lor de decernare e adînc național. E foarte caracteristic pentru moravurile dela noi acest lucru: se fundează fel de fel de instituții cu scopuri înalte occidentale și civilizate, care apoi imediat sînt deviate și întrebuițate pentru utilizări cu totul de altă natură decît cele pentru care au fost înființate. Dela votul universal și până la premiile naționale de literatură, totul servește la altă menire decît la aceia care ar trebui. Ne mai întrebăm pentru ce se mai înființează atunci dacă nu se respectă atîtea instituții occidentale? Din imitație? Din grandomanie? Iată de pildă aceste premii. Orice om de bun simț știe că ele trebuiesc acordate în raport cu talentul scriitorilor. De doi ani încoace însă decernarea lor pare că are în vedere nu numai talentul, ci criteriile filantropice sau politice.

Dar caritatea în literatură se poate satisface și altfel: ajutoare, burse, etc. Nu e nevoie pentru asta de premii naționale.

Alegeri libere

Avem un guvern neutru compus din cele două partide mai importante ale vieții noastre politice. Acest guvern a promis revenirea la legalitate și la constituționalism. În numele majestății sale, el a promis alegeri libere. Foarte mulți sceptici (prea îndreptății de ultimile evenimente) se îndoiesc de „libertatea“ acestor alegeri. După ei declarația de mai sus va rămîne o simplă declarație ca atîtea altele și atîta tot.

Noi avem motive de optimism. O asemenea declarație prin ea însăși, indiferent dacă va fi realizată integral ori nu, are o anumită însemnătate. E recunoașterea unui principiu, în mod oficial de către capul statului și guvernul său. Această recunoaștere de principii, prima dela războiul încoace, e un început. Nu e, desigur încă zborul lui Lindberg, dar e măcar acela al lui Bleriot care prepară pe cel dintăiu.

Dacă nimic nu se pierde în ordinea socială, ca și în cea fizică, acest început își are măcar un rol pregătitor. Și tot e ceva.

Poeziile d-lui T. Arghezi

Mult așteptatul volum al d-lui T. Arghezi, intitulat „Cuvinte potrivite“, ne-a sosit prea târziu ca să ne putem ocupa de el. Li vom consacra însă un studiu în numărul nostru viitor. Ne mulțumim pentru moment să-l anunțăm cetitorilor noștri atrăgându-le atenția asupra importanței lui literare.

Romanul D-lui Cezar Petrescu

Din romanul „Întunecare“ al d-lui Cezar Petrescu, a apărut cartea întâiu. Așteptăm apariția celorlalte cărți pentru a putea vorbi în deplină cunoștință de cauză despre această mare frescă a vieții post-belice.

Erratum

În articolul „Valori umane“ al d-lui Zarifopol din acest număr, în pag. 175, în loc de: „Bleibt stets die Persönlichkeit“, să se citească: „Ist nur die Persönlichkeit“.

Recenzii

I. M. Rașcu, *Neliniști*, Poeme, București.

D. Rașcu a debutat în literatură, acum vre-o cincisprezece ani, cu o traducere din Samain, pe aiunci la modă, și cu volumul „Cupole de vis”.

Era momentul în care d. Densușianu în paginile incolore și fade ale „Vieții noi”, combătea sămănătorismul și poporanismul literar, iar d. Minulescu forța atenția publicului prin rodomon-tadele și exotismul versurilor lui, emfatic și sonore. În mișcarea simbolistă, poeziile d-lui Rașcu aduceau o notă moderată, timidă și cu toată inspirația lor adesea artificială, o simțire fină și aleasă.

D-sa a trăit apoi, retras ca profesor într'un oraș de provincie, de unde doar anuarul liceului, ne aducea dovada unei activități didactice, modeste și exemplare.

În acest timp, între 1913 și 1922, a trimis „Vieții noi”, la rare intervale, unele poeme, pe care un prieten al poetului le tipărește azi.

În volumul „Neliniști” e foarte vizibilă curba unei evoluții.

Dacă în bucățile care alcătuiesc „Orașele dezamăgite”, în versurile următoare de pildă, peste care plutește ceva din ironia ușoară a lui Laforgue :

În tîrg se face-o casă ; scheletele de schele
Uitate-și 'nalță'n noapte fantomele spre stele....
Odăi și coridoare.... subsoluri.... o terasă....
Dar cine oare'n tîrgul acesta-și face casă ?

mai apar unele motive ale poeziei simboliste, ele sînt cu totul absente în „Plaiuri vrîncene”, care ca inspirație și factură arată o cuminte și poate prea complectă revenire la poezia tradițională.

Saloane vechi de țară, pline de amintirile copilăriei, excursii rustice în munții Vrancei, popasuri prin conacuri sau mănăstiri sînt evocate în tablouri academic compuse și pictate cu o minuțioasă îngrijire :

Excursii destrămate pe panglici de șosele
 Ascunse'n praful moale și fin pulverizat...
 Plimbări legănătoare sub aripi de umbrele,
 Priviri de duioșie spre vetrele de sat...
 Căruțe de lemn verde, urcînd domol pripoare
 În plîns strident de osii și svon de zurgalai,
 Fintini cu strășini negre ce'mprăstie răcoare,
 Cînd soarele ogîndă-și făcea din albe căi... (Excursii).

Atmosfera afectivă în care sînt învăluite versurile clare și uneori puțin cam retorice sau livrești ale d-lui Rașcu e domoală, potolită și calmă:

E clipa 'mbălsămată de visuri și de pace,
 E raza ce'ncălzește destinele sărace.
 Găsești că fericirea plutește prin conacuri,
 Învoaltă și rotundă ca nuferii pe lacuri
 Un cîntec o trezește, o cadră din părete,
 Cu albe interioari sau țiguri elvețiene,
 Ți-o poartă pe privire, ca lacrima pe gene
 Atunci cînd cîntul tace... (Popasuri),

Catedralele au vrajă poleită
 Și pe-albastrele plafoane îngeri zboară.
 Catedrala pașnice chemări ascunde,
 Catedrala lîmpezi psalmodii suspină
 Și pășesc înflorat sub bolti profunde...
 „Renunțare liniștită și deplină”. (Revelații).

Cu tot deficitul de vigoare expresivă, această poezie de patriarhală și religioasă inspirație care aduce uneori aminte de Francis Jammes, are fizionomia ei distinctă și nu e lipsită de un farmec blînd și suav.

Octav Botez

I. Petrovici, *Momente solemne*, Editura Casei Școalelor, București, 1927.

D. I. Petrovici a avut buna inspirație să adune într'un volum cîteva din cuvîntările sale ocazionale. Ne-am deprins, cînd e vorba de discursuri, să le preferăm rostite decît scrise după aceia. Se pare chiar că există un fel de dualism între orator și scriitor. Foarte rar aceste două calități coexistă în aceeași persoană. Cînd cineva vorbește bine, scrie de obicei prost. Discursurile lui Take Ionescu, pe care atîția le admirau pînă la delir cînd erau vorbite, erau în general ilizibile. Aceasta se întîmplă la oratorii al căror talent e pur formal, am zice fiziologic. La oratori însă, care au idei și talent literar, discursul produce aceeași plăcere celit ca și ascultat.

Cuvîntările d-lui I. Petrovici sînt din această categorie. D-sa, în afară că oferă totdeauna o substanță ideologică care rămîne și după ce momentul ocazional al discursului a trecut, dar e și un scriitor. Aceste două talente sînt, la el, aproape egale.

În afară de aceasta, nu e vorba aici de discursuri politice. Personalitatea culturală a d-lui Petrovici depășește cadrul îngust

al politicei de partid. Cuvintările sale, complect imparțiale în ce privește patima politică (sînt lăudați Barbu Delavrancea, Take Ionescu, I. C. Brătianu etc.) sînt rostite la comemorări ori înmormintări. Aceste panegiricuri pot fi considerate tot așa de bine, și ca portrete psihologice. Factura literară în toate e din cele mai distinse. Ele vor întări desigur în antologiile viitoare, pe lângă acelea ale lui Maioreșcu, Catargi, Carp, genul oratoric român.

M. R.

* * *

Gh. Brăescu, Moș Belea, Roman, Ed. Ancora, București. D. Brăescu care a scris până acum cinci volume de schițe într'un stil concentrat și sobru e desigur un scriitor înzestrat cu un ager spirit de observație și în situațiile prinse din lumea militară adesea,—un excelent umorist.

Moș Belea ne-a procurat însă, o decepție. Am citit, o mărturisesc, cu interesul și curiozitatea pe care o deșteaptă de obicei asemenea lucruri, povestirea carierii militare a unui fiu de răzeș din sudul Basarabiei, om simplu, harnic, gospodar, bun tată de familie, care după ce se retrăsese din oștire a fost aruncat în vîltoarea unui război modern din care nu înțelegea nimic și unde a devenit, printr'o capricioasă ironie a soartei, un erou fără voe. Împreună cu alți cititori, am recunoscut cu ușurință în el, figura unui biet general pensionar, destul de populară în nordul Moldovei.

Dar această narație biografică, care redă prea fidel unele aspecte vulgare sau crude ale vieții noastre militare sau provinciale, și în care apar unele personaje istorice bine cunoscute, e cel mult un fragment de cronică socială, de un plat realism anecdotic, lipsit de orizon, de semnificație și adîncime.

Căci oricît de flexibile și puțin precizate ar fi condițiile și limitele genului, un roman nu se poate niciodată reduce la o simplă copie a realității. El nu începe decît acolo, unde avem a face cu transpunerea ei într'un plan estetic, colorat de viziunea personală a scriitorului.

Iată un adevăr pe care d. Brăescu ca și alți prozatori ai noștri, de altfel, nu l-a înțeles

Și e semnificativ și regretabil faptul că prima lui încercare de a se ridica dela schița dramatică fugitivă la o compoziție epică cuprinzătoare și amplă, a dat greș.

Octav Botez

* * *

Mihai D. Ralea, profesor la Universitatea din Iași, *Contribuții la Știința Societății*, București, Editura Casei Școalelor, 1927, pag. 311.

Contribuțiile d-lui M. D. Ralea se pot împărți bine în două categorii. Unele sînt de un caracter pur teoretic, altele reprezintă

o aplicație la câteva din problemele actualității și definesc rostul acțiunii de sociolog și publicist a autorului.

În rîndul celor dintăiu, stă studiul despre *E. Durkheim*, în care doctrina promotorului noii școale sociologice franceze este expusă în aspectele ei principale și în legătură cu mișcarea generală a filozofiei în veacul al XIX-lea. Vin apoi la rînd studiul despre *Sociologia claselor*, în care se expune origina, conservarea, transformarea și regimul lor, pentru a conchide cu vederea că lupta claselor a contribuit la progresul individualismului, a favorizat diviziunea travaliului social și a întărit, chiar numai pe raze mai restrînse, sentimentul social; *Sociologia și teoria cunoașterii*, în care ni se înfățișează paradoxul acelei cunoașteri sociale, care se dezvoltă nu numai independent, dar și împotriva experienței, după cum ne dovedește analiza „idealului“, a „opiniilor“, etc.; *Expresia socială a emoțiilor*, în care criteriul sociologic este valorificat alături de criteriul biologic, pe care cu exclusivitate îl făceau să funcționeze un Darwin, un Spencer, un Wundt; *Problema clasificării societăților*, unde feluritele tipuri de societate se întregesc din observarea evoluției paralele a religiei și a vieții domestice, juridice, politice și economice; în sfîrșit *Definiția Revoluției*, primul capitol din opera pe care autorul a publicat-o în limba franceză despre „Ideia de revoluție în doctrinele socialiste“.

Alături de aceste capitole de riguroasă specialitate, „Contribuțiile“ d-lui M. D. Ralea fie că studiază productivitatea democrației, problema feminisimului și a prostituției, structura englezului labour party, fie că întemeiază specificitatea rațională în doctrina sociologilor și socialiștilor contemporani, fie că înfățișează democrația modernă ca pe o stare de echilibru tranzacțional între imperialismul capitalului și acela al masei proletare, de fiecare dată autorul ne apare ca partizanul unei sîngi moderate, străin de orice exces, plin de încredere în echitatea pe care științele sociale o pot sugera cu succes. Această temperanță practică se întovărășește la d. M. D. Ralea cu o atitudine trează și îndrăzneată a spiritului. Temele disociative, dislocarea complexelor tradiționale de idei sau apropieri noi și frapante, vin în abundență sub condeul d-lui Ralea. Expunerea sa se concentrează mai totdeauna împotriva unui adversar pe care trebuie să-l combată: polemica este atitudinea sa cea mai firească. În acest fel, expunerea științifică se colorează la d. M. D. Ralea cu temperament, făcînd din noua sa lucrare, nu numai o lectură plină de vederi cu totul originale, dar și destinată să fie urmărită cu viu interes de specialiștii care ar căuta vederi noi în câteva din punctele de seamă ale științii, ca și de întregul public doritor să se edifice asupra unora din tendințele vieții sociale contemporane.

T. Vianu

Grigore Alexandrescu: *Poezii. Memorial de călătorie.— Cu o introducere, biografie, note și indice de G. Adamescu, profesor, membru corespondent al Academiei, București, „Cartea românească“.*

Editura „Cartea românească“ are meritul de a căuta să pună la dispoziția publicului cetitor și unele din operele scriitorilor mai vechi ai literaturii românești, care încă rezistă vremii invadată de gusturi și curente literare diferite.

Între altele, au apărut, îngrijite de d. G. Adamescu, poeziile lui Eminescu, ale lui Alecsandri și mai de curând ale lui Grigore Alexandrescu.

Cu toate că își propune unele principii critice, această ultimă ediție a poeziilor lui Alexandrescu nu este o ediție critică. O asemenea ediție ar trebui să cuprindă nu numai textul luat de bază, ci și colaționarea edițiilor importante și a manuscriselor (când există), iar rezultatul însemnat în josul poeziilor, în note, pentru fiecare vers (versurile fiind numerotate pe margine, de obicei, din cinci în cinci). Mai poate cuprinde și note explicative asupra fiecărei poezii, date însă cât mai complet și mai sistematic. În orice caz este necesar un studiu introductiv, în care să se dea informații cât mai complete asupra metodei întrebuintate la înjghebară a ediției și cauzele ce au determinat-o, apoi asupra diferitelor ediții cercetate, a manuscriselor etc.

Asemenea ediții, foarte necesare studenților și cercetătorilor literari în genere, nu există și nici nu se prevede că vor exista curînd, în literatura noastră. În literatura franceză există așa numita „Société de textes français modernes“, care a publicat ediții critice, ce pot servi de model, datorite fiind unor cunosători în materie ca G. Lanson, E. Estève, L. Brunschwig, H. Chamard și alții. Și în Anglia au apărut ediții analoage, datorite așa numitei „Manchester University Press“.

O încercare de colaționare a edițiilor poeziilor de care vorbim este făcută de Em. Gîrleanu în ediția sa, în care ia de bază textul din ed. 1842 și 1847, deoarece ed. 1863 i se pare „inferioară ca valoare literară, prin schimbările formei și a limbii“...

D. G. Adamescu, credincios unui alt principiu (pe care se sprijină în editarea poeziilor de față ca și în cea a poeziilor lui Eminescu și Alecsandri) și anume că „cea din urmă ediție făcută de autor în viață reprezintă forma din urmă, pe care voește s'o dea operelor sale...“, își propune să reproducă ediția 1863, ultima publicată în timpul vieții lui Alexandrescu, deși are rezerve pentru unele modificări, introduse într'însa de poet.

Intemeiat pe articolul lui G. Crețeanu: „Mișcarea literară din 1861 în țările române“, publicat în „Revista română“, d. G. Adamescu socotește că „Alexandrescu a pregătit mult timp această ediție“. E drept că în articolul pomenit, Crețeanu spune textual: „De altă parte aflăm că d. Gr. Alexandrescu, poetul elegiac al Anului 1840 și fabulistul Munteniei, pregătește o nouă ediție a operelor sale, adăogată cu poezii inedite și ilustrată cu îngrijire de artiști din Paris“ (loc. cit. p. 845).

Ediția apare în 1863, cu poezii inedite, dar neilustrată și cu multe lipsuri, care ne miră la un spirit autocritic ca Alexandrescu, în cazul când s'a ocupat *deaproape* de această ediție. Ar fi fost necesar deci, ca d. G. Adamescu să încerce a dovedi că, în adevăr, ed. 1863 este „ultima voință” a poetului, ori dacă nu cumva boala ori alte împrejurări înlătură această ipoteză.

Apoi odată ediția 1863 admisă ca „ultimă voință”, trebuia respectată cu îngrijire.

D. G. Adamescu nu procedează așa. Corectează atât de mult și nu în note, ci în text deadreptul, încît avem impresia unei adevărate colaborări cu poetul. Așa d-sa a schimbat clasificarea poeziilor, după cum mărturisește faptul, în mod vag, în „introducere”. Pune „Memorial de călătorie” la urma poeziilor. Scoate cu totul din volum poeziile lui Donici: „*Epistola la hărăitura fabelei Riul și heleșteul*”, și „*Riul și heleșteul*”, pe care Alexandrescu le-a publicat în fruntea capitolului „fabule”. D. G. Adamescu spune că a modificat ortografia (ceiace nu face cu stricteță), dar a modificat și punctuația, ceiace este lucru important, mai ales în opera unui poet și la care editorul nu credem să aibă dreptul a se amesteca.

Apoi, chiar în ce privește limba, păstrează ori modifică în mod arbitrar: „am păstrat *colora, simtiment* ș. a. (cum ș. a?)... și am modificat *rondurele* în *rindurele* (lăsînd pe r), *sînt* în sfînt și *monastire* în *mănăstire* (în realitate scrie „*mînăstire*”, chiar și acolo unde Alexandrescu a scris „*mănăstire*”).

Dar pentru care cauze păstrează unele forme și altele nu?

Și pe care anume le păstrează? Căci trebuie să știm precis, spre a putea înțelege limba lui Alexandrescu.

Apoi aceste schimbări pot fi admise, mai ales cînd e vorba de respectarea „ultimei voinți” a poetului?

Tot privitor la limbă, d. Adamescu spune că a înlocuit formele moldovenești „strecurate în ed. 1842”, pe care le-a păstrat și ed. 1863 (de ce nu le-a corectat Alexandrescu, dacă se preocupase atât de această ediție?). În realitate însă, procedează și invers, căci în poezia *Anul 1840*, în primul vers din strofa doua întîlnim: „*Mîine, poimîne, poate...*”, în vreme ce în ed. 1863 este „*poimîne*”.

Și tot astfel în ed. de față găsim *origine*, acolo unde în ed. 1863 este *origină* (ex. „ș'a cărui *origine*, în secolii s'a răpus”), găsim *resufînd* (în ed. 1863: *răsufînd*), *zîmbi* (în ed. 1863: *zimbi*) etc.

În ceiace privește ortografia, ni se spune în „introducere” că a fost corectată. Totuși d. Adamescu scrie: „Sîngele *dupe* pietre încă nu l-au spălat”. Ar fi trebuit *depe*, mai ales că însuși Alexandrescu scrie în ed. 1863, în altă parte: „*Depe* multe, *depe* stîncă...”; iar undeva corectează și editorul ediției noastre „*Dupe* zioa de viață”... (ed. 1863) cu „*După*”... Apoi d. Adamescu mai scrie: „Traian gloria Romei ce se luptă cu *natura* (în ed. 1863:

„Natura“) Și tot astfel scrie: „Nu știu dacă'n *Raiu*, dacă'n *Iad* locuiești“, iar mai jos, în aceeași poezie: „Trebuie acolo'n *iad*...“ (în ed. 1863 este peste tot „*raiu*“ și „*iad*“) Și ce fel de ortografie o fi: „i- 'nvălește“ ori „unu-, a... altu-, a“?

Uneori împuținează rima scriind „*fier*“ în loc de „*fer*“ (ed. 1863), care rimează cu „*cer*“ și „*mieu*“ în loc de „*meu*“ (ed. 1863) care rimează cu „*greu*“.

Alteori strică ritmul:

„Averi, cinsti, care odată se împărțiau drept răsplătiri“, în ed. 1863:

„Averi, cinsti, care odată se'mpărțeau drept răsplătiri“; Ed. Adamescu:

„Sufierea-acelei minii ce mările-a întăritat“ Ed. 1863:

„Sufierea-acelei minii ce mările-a'tăritat“; (tot așa și în ed. Gîrleanu).

Ori prin regretabile greșeli de tipar:

„Ca glasul unei ape ce'neacă-ale maluri“ (în loc de: „ale ei maluri“).

În ed. 1863 este: „Și p'al războiului munte“... subliniat de Alexandrescu, probabil ca să atragă atenția că așa s'a numit mai îfrziu acest munte. În ed. de față lipsește sublinierea, păstrată și de Gîrleanu în ediția sa. Apoi unde a găsit d. Adamescu: „că rău vorbești“? (Vezi nota p. 118). În ed. 1863 este versul: „Numai acel Dumnezeu subț mîna cărui vorbești“... Deci „cărui“, nu „că rău“; iar versul putea rămîne ca în ed. 1863.

Și toate aceste și altele de mai mică importanță, numai în primele cinci poezii și într'una luată la împlinire din corpul volumului. Exemplele s'ar putea înmulți. Dar cele amintite sînt, credem, suficiente spre a dovedi că ar fi fost de dorit ca ediția să fi fost îngrijită cu mai multă atenție.

Recunoaștem ca o calitate a ediției de față, faptul de a fi pus într'un „*Adaos*“ poeziile lăsate afară de poet, cele publicate după apariția ediției din 1863 și cele postume. Em. Gîrleanu face greșala de a introduce unele din aceste poezii între cele puse de Alexandrescu în edițiile publicate de el, ceiace nu poate fi științificește admis.

Lista cronologică a poeziilor, indicele alfabetic, precum și notele explicative, ce ni se dau asupra multor poezii, sînt de netăgăduif folos.

În ceiace privește textul poeziilor însă, ediția Gîrleanu rămîne preferabilă; iar o ediție cu adevărat îngrijită, ori, ceiace ar fi și mai bine, o ediție critică rămîne încă un deziderat, pe care timpul poate, îl va îndeplini.

Const. N. Stănescu

* * *

Lebedinsky, „*La semaine*“, Editions sociales internationales, Paris, 191 pag.

A numit cineva, frumos și pe bună dreptate, Rusia, „un mare laboratoriu de experiențe sociale“. Toate curentele politice, dela o

extremitate la alta, și-au experimentat, pe rînd, posibilitățile și pro-riență socială, cu adevărat mare, pe care însă, cu greutate o pu-tem cunoaște. De aceia tot ce ne vine din Rusia sau tot ce ni se spune despre Rusia, sînt binevenite. Iată bunăoară romanul lui Lebedinsky „La semaine“, e o evocare literară a vieții de zbucium, de neliniște, de tortură a unui mic orașel din Rusia sovietică. In-teresează prin material mai mult decît prin realizare. Îl considerăm un roman mediocru, ca valoare literară, fără acțiune interesantă, fără un stil viu și mai ales fără realizări de persoane, adică fără întocmiri meșteșugite de suflete prin disecații psihologice. În deo-sebi nu găsim ceia ce ne obișnuisem să găsim la toți Rușii: viață arzătoare, pasionantă, clocotitoare.

Acțiunea romanului e ștearsă, personagiile fără însemnătate și de loc conturate, foarte arareori o analiză sufletească. O lucrare literară mediocră, care interesează însă, și interesează într'un grad foarte mare, prin atmosfera vieții sociale nouă, care se desprinde din lectura paginilor.

Pătrundem, spiritual, în micile necazuri ale conducătorilor de soviete din micul orașel. Le înțelegem viața și le simpatizăm suferința. Sovietul orașelului este preocupat de o chestie foarte impor-tantă: pentru a potoli țărănimea de primprejur, e nevoie să i se dea sămînță pentru semănat. Pentru a se putea da însă asemenea sămînță, trebuie să se aducă de prin alte părți ale țării; ori, pentru a se putea transporta, trebuie să se găsească combustibil pentru locomotive... Și timp de o săptămînă, munca eroică pentru a se găsi combustibilul necesar, începe. O parte din soldații batalionu-lui roșu sînt trimiși în pădurile apropiate, pentru a tăia copaci. Iar, în oraș, se continuă, cu hărnicie, opera dificilă a conservării siguranței locale. Iată Ceka locală la acțiune: percheziții, arestări, controlări. Membrii Cekei sînt urți de adversari și iubiți de partizani: ei desfășoară opera eroică de salvare a revoluției; nopți întregi de muncă, pentru percheziții, pentru rapoarte, pentru descifrat telegrame și pentru întreținut comunicări telefonice și telegra-fice! Asistăm apoi la ședințe de ale Sovietului: pitorescul acestor ședințe cu mușici nedisciplinați, cu soldați rebeli, cu dezordine în discuție, cu naivitate și deseori ignoranță în discursuri, îl cunoaștem de aproape.

Și în fine, episodul cel mare: revolta țărănilor, care torturează pe revoluționari și masacrează populația.

Rînd pe rînd, conducătorii sovietului local sînt uciși și chi-nuiți de acei pentru care luptau. Casele sînt pustiite; focul mis-tue micile gospodării ale tragicului orașel... Dar, în cele din urmă, batalionul roșu învinge; țărăni se potolesc; se aduce și combus-tibilul necesar; se va putea transporta, cu el, sămînță, și „grîul —apă turnată în foc—va liniști complet țărănimea turbulentă“.

Și după măcelărire și pustiire, viața micului orașel se va con-tinua în calm, în liniște, până la cine știe ce nouă răscoală și nouă măcelărire...

N. N. Matheescu

Henri Massis, *Défense de l'Occident*, (Paris, Plon, 1927). *Apărarea Occidentului* e o replică întârziată la *Chemările Orientului* (1925)—ecouri îndepărtate și acestea ale discuțiilor suscitade în Germania de operele lui Oswald Spengler și ale contelei Hermann Keyserling.

Pentru a scăpa de sentimentul apăsător al izolării morale și politice, Germania din anii 1918—1922 a căutat în filozofia și morala popoarelor orientale o consolare pentru mizeria ei insuportabilă și în același timp elementele unei restaurații intelectuale și politice. Excluză din mijlocul popoarelor occidentale, Germania a căutat în Răsărit o compensație la ceiace pierduse în apus.

Această orientare, marcată în ordinul politic prin alianța germano-rusă dela Rappalo, a sfârșit însă prin a trezi cele mai vii îngrijorări atât în Germania cât și în țările aliate. O alianță a Germaniei cu Rusia bolșevică ar fi constituit cea mai gravă primejdie pentru unitatea și pacea Europei: opinia publică din toate țările apusene a protestat contra acestei perspective. Germania însăși, pe măsură ce restaurarea economică îi reda încrederea în sine, și-a dat seama de primejdia *asiatismului* pentru ființa ei națională și și-a îndreptat din nou privirile spre Occident. Această schimbare de front a dus la aranjamentul dela Londra (August 1924) și la acordul dela Locarno, care însămnă reintegrarea Germaniei în concertul european. A mai vorbi azi de primejdia conjugată a asiatismului, o bolșevismului și a germanismului cum o face d. Massis împreună cu tovarășii săi dela *Action française* e un anacronism.

Însă, dacă considerațiile asupra Germaniei sînt tendențioase sau perimate, capitolul consacrat psihologiei și aspirațiilor rusești e remarcabil: bolșevismul e reîntoarcerea poporului rus la starea și la moravurile de dinainte de Petru cel Mare. D. Massis arată prelungirea în bolșevism a ideilor slavofile și naționaliste și tendința șefilor bolșevici de-a realiza, prin reunirea într'un mănunchiu a popoarelor barbare din centrul Asiei, visul de atîtea ori formulat de slavofilii și de naționaliștii ruși. Da, „bolșevismul nu e Lenin, nu e Trotzky: bolșevismul e întreg poporul rus“. Altfel nici nu s'ar putea explica persistența lui, și succesul lui printre popoarele asiatice.

A. O.

André Maurois, *La vie de Disraëli* („Vies des hommes illustres“, nrf. 1927).

Biografiile romanțate sînt la modă. André Maurois, al cărui „Ariel ou vie de Shelley“ a cunoscut acum vre-o cinci ani un viu succes, a dat în „*La vie de Disraëli*“ un model desăvîrșit al genului. Eroul și autorul au fost parcă predestinați să se'ntilnească. Candidul Shelley a rămas în fond impenetrabil talentului spiritual

și ironic al autorului care nu l-a putut zugrăvi decît de dinafară și grație unui permanent efort de simpatie. Cu Disraëli, Maurois se confundă încît povestirea ia aspectul unei confesiuni. Inrudierea sufletească între autor și erou e așa de mare încît descrierea lui Maurois și pasagiile citate din scrierile lui Disraëli formează un tot organic. Pentru a-l zugrăvi pe Disraëli, Maurois a împrumutat însă tonul lui Disraëli, rămînînd cu toate acestea natural și original. Un adevărat „tour de force et d'adresse“.

Inrudierea de temperament se explică în parte prin identitatea de rasă a eroului și a autorului. Evreu de origine și mare industriaș, artist și om de acțiune, cunoscător incomparabil al mentalității engleze, André Maurois a putut studia în cazul lui Disraëli unele din problemele cele mai importante pe care lui însuși i le-a pus viața. Șovăiala între artă și acțiune, care caracterizează prima etapă a carierii lui Disraëli, a cunoscut-o fără îndoială și Maurois: paginile în care Maurois arată alternanța perioadelor de creație artistică și de activitate politică sînt de cea mai pătrunzătoare și mai fină psihologie. Autorul explică admirabil destinul personajului său tocmai prin acest amestec curios de artist și de om de acțiune. Disraëli își exprimă visurile în romane, înainte de-a încerca să le traducă în realitate, și tot în romane caută să-și explice cauzele primelor lui eșecuri. Astfel creația artistică devine pentru el o experiență pregătitoare pentru acțiune sau „supapa de siguranță a emoțiilor lui“. Acest amestec face din Disraëli un politic în felul politicilor de pe timpul Renașterii. Imaginația-l conduce să considere societatea și statul ca o materie plastică pe care un legislator întrepid o poate fasona după plac. Insușirea aceasta explică poate rolul pe care l-a jucat în politica engleză. Unei societăți desamăgite de platitudinea ideilor timpului, Disraëli i-a oferit formula magică a *Imperiului*. El a știut să vorbească imaginației poporului englez și să reînnoiască în serviciul necesităților foarte pozitive ale politicii engleze, mirajul susceptibil de-a ralia masele fără concursul cărora nimic durabil și mare nu se creiază în politică.

Un politic al Renașterii e Disraëli și prin felul cum își înțelege și joacă rolul. El e unul din cei mai desăvîrșiți comediieni pe care i-a cunoscut politica modernă. În mijlocul luptelor celor mai aprige, în fața atacurilor celor mai violente și în izbucnirea patimilor celor mai puternice el nu pierde niciodată controlul actelor sale. În improvizațiile cele mai spontane se ascultă vorbind, se observă lucrînd, se bucură de sonoritatea unei fraze sau de eleganța unui gest. Artistul din el *aranjază* și exploatează acțiunea omului politic, iar omul de acțiune „rămîne totdeauna nițel actorul care joacă drama imaginată pentru el de cătră autor“.

Pentru zugrăvirea acestei dualități între individ și personaj, între personalitatea reală și personalitatea socială Maurois a profitat de lecțiile lui Proust și ale lui Pirandello. A făcut-o însă cu o extremă discreție, fără să dea povestirii alura doctrinală pe care o au piesele dramaturgului sicilian.

Interesul principal al acestei biografii stă în arta cu care autorul marchează ascensiunea lentă, dar neîncetată, într-o clasă la care orgoliul originii aristocratice era sentimentul dominant, a unui individ pe care nașterea și „originea etnică” îl îndepărtau deopotrivă de această clasă, pînă la cele mai înalte onoruri: șef al partidului conservator, prim-ministru, conte, sfetnic intim al reginei Victoria. Lupta lui Disraëlii contra prejudecăților de rasă și de castă constituie unitatea povestirii, dar în jurul ei Maurois evocă toate marile figuri ale politicii engleze dintre anii 1830—1880. „La vie de Disraëlii” e un roman psihologic și un roman istoric deopotrivă de reușit. El ridică pe autor printre cei mai buni scriitori francezi contemporani.

A. Oțetea

* * *

Carl Ciapek, *R. U. R.*, (Dramă utopică și colectivă în trei acte și un prolog), Trad. F. Aderca, Edifura bibliotecii „Dimineața”, 1926.

Drama utopică a lui Ciapek e — spre deosebire de teatrul pirandelic, susținut adesea de artificii tehnice sau înălțat de atmosfera istorică a trecutului—o revenire la teatrul de idei aproape inexistent în ultimul timp în literatura contemporană.

Inspirat de ideea afirmată în special după războiul ultim, că dezvoltarea civilizației contemporane cu nota ei mecanicistă evidentă are fatale repercusiuni asupra psihicului uman, că e un atentat la dezvoltarea integrală a individualității și o mecanizare treptată a intelectului, Karl Ciapek concepe o intrigă de situații neverosimile, păstrînd totuși ceva din realitatea vieții actuale.

Tema, pe care o dezvoltă utilizînd o fantazie rară, apare cu totul ireală: Omul actual, inventatorul perfecțiunilor tehnice și descoperitorul principiilor funcționale și legilor cosmice, găsește mijlocul de a fabrica din elemente naturale—pe cale chimică—ființe asemănătoare lui: „roboții”, în realitate însă aceștia sînt numai mașini cu însușiri de imitație, dar incapabile de a exercita prin ele înșile opere de creație proprie, originală.

Pentru om ei constituie un mijloc admirabil de utilitate mecanică, căci construiți în proporții variate, adesea uriașe,—deși simpli sclavi ce pot abia articula cuvinte cu totul obișnuite—roboții vor ușura complet activitatea de producție materială, pe care o necesită viața economică a omenirii.

Dar în aviditatea sa de bogății, omul creiază un număr extraordinar de roboți și e în cele din urmă ucis de ei. Omenirea este distrusă. Nu va rămîne decît rasa „roboților”; ei înșiși însă sînt amenințați cu pierea într'un extrem de scurt timp, deoarece nu au putere de regenerare, de procreație a speței.

Atunci salvarea, care părea exclusă, apare sub forma unei reale minuni; mașinile ce nu aveau decît activitate mecanică, încep să manifeste sensibilitate umană și sentimente în germen.

Și în momentul în care apar ca ființe spirituale, când sentimentul distinge sufletele salvate de omogenitatea mecanică a materiei ce îi constituia, desvăluindu-se vechiul secret al procreației, genul uman la care s'au înălțat acum „roboții”, — va renaște.

Drama lui Carl Ciapek este desigur utopică; și prin supra-dozarea fantaziei, de care e inspirată, apare departe de viața reală, în care sîntem obișnuiți să privim acțiunile omenești.

Totuși, prin extrema exagerare a ideii de perfecțiune mecanică — ce reprezintă dintr'un anumit punct de vedere desagregarea vieții psihice normale, — ea reprezintă o viguroasă critică la adresa mecanicismului materialist al vieții actuale; iar prin realizarea artistică oferă momente de emoție puternică și de penibilă impresiune.

Mircea Mancaș

Revista revistelor

Personalitatea lui Henri Bergson și Anglia

Lăsînd deoparte aspectele generale ale doctrinei, am dori să expunem aci cîteva din circumstanțele speciale, cu adevărat engleze, care au influențat, mai întîiu în mod spontan, apoi în mod voluntar gîndirea bergsoniană.

Rolul predominant pe care Bergson îl acordă problemei personalității este un lucru îndeobște cunoscut, el afirmă că omul determină gînditorul iar că gîndirea este nu numai traducerea dar chiar produsul imediat al temperamentului și al vieții însăși a gînditorului.

Educația lui Henri Bergson a fost exclusiv franțuzească. Elev la liceul Condorcet, el este apoi primit în anul 1878 la Ecole Normale Supérieure. El participă la ansamblul de aspirațiuni și de dispozițiuni multiple a cărei unitate alcătuiește sufletul Franței.

Dar un alt factor a intervenit în dezvoltarea temperamentului intelectual al lui Bergson, factor a cărui putere fără a putea fi comparată celei de care am vorbit, nu poate totuși fi lasată deoparte, și aceasta este influența Angliei.

Mama sa de origină și de educație engleză a trăit într-o strînsă intimitate cu fiul său; limba lor curentă era cea engleză, nimic surprinzător deci în orientarea spiritului filozofului

francez către viața și gîndirea britanică.

Limba engleză pe care o cunoștea ca și pe cea franceză este izvorul a numeroase caractere dominante a operei sale.

În primul rînd empirismul, care este la baza doctrinei bergsoniene coincide perfect cu empirismul limbii engleze care împrumutînd elementele vocabularului său surselor germanice ori romane fără preferință, le ajustează nevoilor sale.

Apoi realismul limbii engleze pare adese o reproducere a realismului caracteristic gîndirii lui Bergson.

Notăm în al treilea rînd sentimentul personalității și libertății care alcătuiesc izvorul viu al gîndirii bergsoniene și care pretutindeni face erupțiune în limba Marelui Britanii.

Toate aceste analogii și încă altele la care nu ne mai oprim, sînt pentru cei familiarizați cu doctrina filozofului francez și cu limba poporului englez, evidente.

Toate aceste caractere deși de ordin pur lingvistic traduc totuși sufletul englez în forța sa spontană, precum și în vitalitatea sa concretă.

Dar aceste afinități prealabile și bine înțeles inconștiente la început Bergson le cultiva apoi conștient. În afară de numeroasele voiajuri pe care le face în Anglia, în foarte scurt timp mediul englez îi devine tot atît de familiar ca cel francez. Operele sale

sint în întregime traduse, prelegerile sale sint călduros solicitate la Oxford, Cambridge, Londra, Birmingham și în America. În 1921 Universitatea din Cambridge îi decerna gradul de doctor în litere onor.

Dispozițiuni native moștenite dela o mamă de origine engleză, anumite circumstanțe ale educației sale bilinguice franco-engleze, și obiceiurile și gusturile sale individuale, cărora de fapt le acorda o mai mare importanță ca transmisiuni ale unor calități ereditare sint contribuțiile esențiale și determinante ale factorului britanic observat în evoluția personalității lui Bergson.

(F. Dalattre. *Revue de litterature comparée*).

Unde merge Rusia

Conferința Internațională din Geneva a fost convocată în 1922 în scopul de a antrena Rusia în orbita europeană. Toți acei care au luat parte își reamintesc de sigur de primirea atît de măgulitoare, aproape deferentă, făcută de toate marile puteri delegațiunei Sovietice.

Astăzi, după cinci ani de politică de apropiere, însuși protagonștii acestei reuniuni memorabile par dispuși să recunoască vanitatea eforturilor lor și o stare de războiu latentă se institue încetul cu încetul între Uniunea Sovietică și restul lumii care de fapt nu e decît rezultatul iluziilor cu care s'au nutrit atît unii cît și ceilalți. Decepțiile care au decurs au fost deci cu atît mai crude.

Dacă este un lucru incontestabil că diplomația europeană de după războiu nu excelează nici printr'o prea mare profunzime de vederi nici printr'o prea mare perspicacitate, în orice caz pasivul său nu conține atîte erori și atîte acte nesocofite ca acela al diplomației sovietice.

Ideia inițială care a stimulat guvernul bolșevic dela început și l-a susținut în diferitele nenorociri prin care a trecut este aceea că mai devreme sau mai firziu o revoluție inevitabilă va hotărî soarta nenorocită a occidentului.

Cîte speranțe rind pe rind spulberate au pus sovietele mai întâiu în inevitabilele turburări fără de care puterile beligerante nu vor putea e-

fectua demobilizarea generală ori pe dezastrele care trebuiau să urmeze crizei economice din 1920—21.

Restaurarea monetară a țărilor cu inflațiune le părea imposibilă. Din nefericire însă pentru soviete, toate previziunile au rămas nerealizate iar „Stabilizarea temporară a capitalismului” rămîne un fapt irefutabil.

Pe de altă parte, puterile occidentale care au căutat ca orice preț să între în relațiuni cu U. R. S. S. nu-și mai pot ascunde decepția. În reconcilierea cu Rusia, străinătatea vede mai ales avantajul unui vast schimb de produse. Aportul Rusiei însă care înainte de războiu constituia 29.3 la sută din importatiunea europeană de cereale, astăzi a scăzut la 8—7 la sută.

Nivelul mijlociu al prețurilor interne depășește în Rusia cu 25 la 100 pe acel a pieții internaționale.

Mirajul unei Rusii care ar absorbi excedentul produselor europene este distrus și aceasta pentru motivul foarte simplu că dacă ar cumpara mai mult decît ar vinde, sistemul său monetar n'ar putea rezista, deoarece noua monedă rusească chiar izolată de lumea exterioară a perdut deja jumătate din puterea sa de cumparare.

De aici revizuirea generală la care proceda străinătatea în relațiile sale cu sovietele, reviziune de altfel precipitată de recente evenimente din China.

Care sint intențiile bolșevicilor în China? S'ar putea crede că ei caută să formeze un bloc ruso-aziatic care să hotărască destinele Europei.

De fapt ambiția lor nu este așa de mare, ci vor pur și simplu să închidă comerțul cu China, compromițind astfel „Stabilizarea temporară a Capitalismului”.

Până la reușita acestor tentative putem constata că noul regim care trebuia să aducă fericirea popoarelor pentru moment în Rusia nu a adus ameliorări simțitoare. După ultimile statistici, în țara sovietelor se socotește tot un pat la trei persoane iar dacă lucrătorii nu mai lucrează pentru patron aceasta nu înseamnă că munca lor este integral plătită.

În orice caz, politica sa de obstrucționism al comerțului, în interior între sate și orașe iar în afară cu străinătatea, mai ales după probabi-

lul eșec al planului său relativ la liberul schimb de mărfuri dintre Occident și China, nu face decât să accentueze starea de războiu latentă care caracterizează relațiile. Rusiei cu marile puteri, iar vechiul imperiu slav va continua să sărăcească renunțând la rolul pe care l-a avut în civilizație.

(Max Hoeschler. *Revue de Paris*).

Un nou gen literar

Una din calitățile cele mai puțin frecvente la romancierii contemporani este, oricât de bizară ar părea această afirmație, reînnoirea. Prizonieri benevoli ai formulei căreia îi datorăm primele succese, ei par că se tem de libertate. Majoritatea se mulțumesc să refacă în fiecare un același volum, introducând câteva variante de detaliu. Nimic surprinzător, dacă curiozitatea cetitorului se emusează.

Principalul, dacă nu chiar singurul farmec al romanului, reiese din efecte de surpriză. Imaginația intră atunci în joc. Din nefericire însă, nu toți romancierii n'au imaginație. D. Maurice Renard însă are, și are chiar foarte multă.

Dacă considerăm extraordinara sa supleț și inventivitate, cu greu putem admite că avem de a face cu un scriitor al epocii noastre, cu toate acestea nu există operă care să aibă o mare mare afinitate cu nervii și gusturile contemporane.

Până acum el a fost considerat ca un Wells al Franței, un Wells însă de o formă mai îngrijită și cu un accent foarte personal în romanele sale „Le docteur Lerne sous-dieu”, „Le Voyage immobile”, „L'homme truqué” etc.

Forța extraordinară a acestor romane nu exclude însă la autor o mare delicateț: „Invitation à la peur” sînt o serie de nuvele într'un gust foarte rafinat, considerate de altfel ca niște mici capodopere.

Dar iată că autorul părăsește romanul fantastic în care era neîntrecut și hotărăște să confere, grație excepționalelor sale calități de scriitor romanului polițienesc investitură literară. Ultimul său volum „Lui” este în același timp prima încercare

în acest nou gen și un succes deplin.

În fruntea cărții sale, d. Renard înscrie această frază a lui Goethe: „Marea mea dorință este să plac mulțimii: ea singură în lume trăește și face să trăești”.

Pe această mulțime, o câștigase tot prin romanul polițienesc Gaston Leroux.

Locul lăsat liber prin moartea autorului celebrului roman „Le Parfum de la dame en noir”, d. Renard și-l însușește și face cu atât mai bine cu cât grație d-sale, de-acum înainte romanul polițienesc devine un gen literar.

(Yves Gaudou. *Vient de paraître*).

Conferința economică

Asistăm la un fapt de o extremă importanță. Societatea Națiunilor începe să-și întindă activitatea peste cîmpul economiei internaționale. Și aceasta în interesul stabilității mondiale.

Concurența internațională, unificarea comunicațiilor și reglementele comerciale sînt recentele probleme ale științei guvernului care prin intermediul Biroului Internațional al Travaillului și al Secretariatului Secțiunilor tehnice aparțin de acum Societății Națiunilor.

A venit momentul ca problemele economice să aibă în consiliul pentru reconstituirea lumii, locul pe care de drept l-a cîștigat demult.

Cooperația intensificată între foști inamici, între slabi și tari, constituie un punct vital iar risipa nesocotită a resurselor de care dispune umanitatea în prezent ca și în viitor este strict reglementată de înseși limitele vieții mondiale.

Opera S. N. îngăduie speranța în posibilitatea dacă nu a unei păci perpetue, cel puțin a împuținării cîmpurilor de conflicte.

Războaiele de mine depind de sistemele comerciale și de condițiile unei cooperațiuni mondiale, iar omul de stat care nu va privi lucrurile decât dintr'un punct de vedere strict național va li cu drept cuvînt ținut răspunzătorul dezastrului. Dinpotrivă acelor conducători de popoare care vor simți că a venit momentul de a

indrepta toate eforturile lor către asigurarea unei păci universale, pe calea unei amicale înțelegeri internaționale, le vom datora pacea.

Acest joc al forțelor economice îl regăsim în tot cursul războiului. Aliații fură nevoiți să creeze în timpul perioadei critice a luptei, o organizație comercială supranaturală, care să satisfacă nevoile economice ale combatanților.

După războiu a succedat firește o reacțiune împotriva acestui sistem de relații internaționale. Totuși în conferința Internațională financiară care a avut loc la Bruxelles în 1920 chestiunea politicii economice a Națiunilor a făcut obiectul a numeroase discuțiuni.

D. Painlevé, președintele consiliului de miniștri al Franței din anul 1925 deschide a șasea adunare anuală a Societății Națiunilor cu chestiunea economiei internaționale. Dacă nu căutăm să stăvilim, prin măsuri prudente animate de spiritul internațional care domnește în această adunare, forțele economice deslanțuite în toată brutalitatea lor, vom simți într-o zi, amenințător, spectrul unui nou războiu.

Un pas important în această direcție a fost făcut în cursul adunărilor Societății Națiunilor din anul 1925 din inițiativa Franței reprezentate de d. Loucheur.

Conferința aceasta menită să reconstitue și să amelioreze progresiv economia mondială, are loc sub auspiciile Societății Națiunilor și prin aceasta are un răsunet mult mai puternic și mai eficace acest organism excelent constituit, fiind în al optulea an de funcționare și fiind alcătuit din cincizeci și șase din cele șazeci și trei de state ale lumii.

(Charles Hodges. *Le Monde Nouveau*).

Stadiul Cinematografului

Importanța din ce în ce mai mare pe care o capătă cinematograful în viața omului modern, îndreptățește nu un articol, dar chiar un volum consacrat acestui subiect.

După cum un tablou, spune pictorul Maurice Denis, înainte de a fi o femeie, un copac sau un câmp de bătălie este o suprafață cu două dimensiuni, acoperită cu culori combi-

nate într'un anumit fel, tot așa un film înainte de a fi comic, dramatic ori documentar, înainte de a avea un anumit sens literar este o serie de imagini care se succed într'un anumit fel.

Dacă în loc de a asista la un film mediocru, urmărind unul din acele filme de o adevărată valoare cinematografică, povestea rămâne pe planul al doilea, iar atenția noastră este complex cucerită de ritmul filmului și de puterea imaginii.

Experiență ades verificată în fața micilor filme americane de Mack Sennett—care printr'o alură frenetică, și prin situații de un comic irezistibil antrenează toată sala, care de altfel odată filmul terminat și risul potolit exclamă: „aceste filme comice americane sînt complex și stupide”.

Din nefericire dezvoltarea cinematografului este condiționată, și nu numai dezvoltarea dar însăși existența sa, de reușita materială.—Ori, publicul dacă de multe ori se vede involuntar atras de opere de o adevărată valoare cinematografică, de cele mai multe ori se mulțumește cu desfășurarea unei povești emoționante, apropiind astfel cinematograful de literatură cînd în realitate el este pur vizual.

Tentativa remarcabilă a d-lor Fernand Léger și Dudley Murphy în „Ballet mecanique” arată cu evidentă puterea expresivă a imaginii dezbrăcată de orice intenție intelectuală.

Dar înainte de a ajunge la această ultimă expresie, vom face un mic istoric al cinematografului.

Primul aparat cu care se putea lua vederi, realizat de frații Lumière după invenția lui Marey a fost experimentat în 1895, iar primele reprezentări au avut loc în subsolul lui „Grand Café” (Boul. des Capucines, Paris) în ziua de 25 Decembrie din anul 1895. La acest spectacol au fost proiectate „Sosirea trenului dela Vincennes” și niște vederi dela mare.

De atunci cinematograful face mereu progrese, și dacă Franța a răstăcit citva timp pe calea greșită a cinematografului-literatură, în schimb America și Germania, au priceput dela început că cinematograful va fi o artă, numai atunci cînd va fi pus în măsură de a interesa publicul și de a-l emoționa prin mijloace pur vizuale.

Înainte succesului Americii și a

Germaniei, Suedia a cunoscut și ea o epocă glorioasă.

Sucedzii au darul incomparabil de a întrebuința minimum de mijloace pentru a obține maximum de efect. Victor Sjertrom era împreună cu Maurice Stiller marele regisor al Swenska-ei scandinave.

În stadiul actual Franța, dispusă să profite de exemplul străinătății, reprezintă împreună cu America și Germania și poate chiar cu Rusia, care deși nu ne-a dat până acum decât două sau trei filme, este totuși autoarea lui „Le Cuirassé de Potemkine” care îndreptățește toate speranțele, rezultatele eforturilor în vederea artei cinematografice, iar rezultatul la rîndul său reprezintă o mare victorie.

(Charenso. *Mercur de France*).

Gustave Flaubert și frații Goncourt

Numeroasele scrisori inedite ale lui Edmond și Jules de Goncourt adresate lui Flaubert arată că există o prietenie și o admirație reciprocă care nu pare a fi încetat pînă la urmă între Flaubert și autorii lui „Germine Lacerteux”.

Sîntem totuși îndreptățiți, dacă ne gîndim mai cu seamă la imensa distanță care separă operele acestor autori, să ne întrebăm dacă în elogiile fraților Goncourt nu găsim mai degrabă o concesiune din partea lor decît o adevărată admirație; cu atît mai mult cu cît din aceleași scrisori reiese o totală incomprehenșiune a scrierilor lui Flaubert.

Faimosul jurnal confirmă aceasta. Nu găsim nici o frază în care să fie vorba de talentul lui Flaubert; de altfel aceiași indiferență și la adresa lui Zola, Daudet ori Tourgueneff.

Edmond de Goncourt n'a înțeles nici „Madame Bovary” nici „Salambo”. Nu a simțit nici frumusețea stilului, nici puterea descriptivă. În schimb vorbește de „Sintaxa de universitar” a lui Flaubert și-i reproșează, el care a fost regele afecției verbale, a ticurilor și a repetițiilor, prodigalitatea sa de comparațiuni și de formule.

Pentru cine dorește să cunoască cu adevărat pe frații Goncourt nimic nu-i va satisface mai bine ca cele șase volume ale faimosului jurnal. Vînd să zugrăvească pe ceilalți, s'au zugrăvit pe ei.

Acești doi gentilomi aveau o dublă personalitate ades deconcertantă. Aristocrați, ei au scris „La fille Elisa”, arătînd dacă nu o predilecție cel puțin un mare interes pentru mizeria, turpitudinea clasei de jos.

Prietinii lor, Daudet, de pildă ori Jules Claretie, se temeau grozav de dinșii.

În prezența fraților Goncourt era imprudent să vorbești: ei luau note și împingeau mania indiscreției pînă a se informa despre toți prietinii. Theophile Gautier simțea în fața lor aceiași genă pe care o mărturisese și Daudet.—Amîndoi erau conștienți de pericolul care-i amenința dacă vor spune din greșală o banalitate pe care frații Goncourt nu s'ar jena s'o reproducă și s'o dea chiar ca foarte reprezentativă.

Anecdota este un procedeu admirabil pentru a zugrăvi un caracter, cu condiția însă de a urmări acest scop.

La frații Goncourt anecdota, în cele mai multe cazuri, se reduce la cuvinte ori fraze incomplete care defigurează oameni și lucruri.

Din corespondența inedită reiese însă că o perfectă cordialitate a domnit întotdeauna între cei doi frați și autorul lui „M-me Bovary”.

Din toate cărțile lui Flaubert, cea pe care Edmond de Goncourt pare a o fi iubit-o (pe toate celelalte le lauda dar nu le accepta fără rezerve) cu adevăr este „l'Education Sentimentale”.

Publicul a primit cu destulă răceală această operă a lui Flaubert la care se aștepta să găsească aceiași îndrăzneală și același realism ca în M-me Bovary.

De atunci însă ea a făcut mari progrese în stima publicului. D. Dumesnil, omul cel mai bine informat despre Flaubert din toată Franța a explicat în numărul din 15 Noembrie 1926 cauzele acestui succes tardiv.

(Antoine Albalat. *Mercur de France*).

Mișcarea intelectuală în străinătate

Literatură

Robert Dreyfus, *Souvenirs sur Marcel Proust*, Paris.

Marcel Proust adolescent, debută în literatură, alături de Fernand Gregh și Daniel Halevy în tinăra revistă „Le Banquet”. Tot în cartea d-lui Dreyfus facem cunoștință lui Proust în raporturile sale cu un prieten iubit.

D. Dreyfus scrie relativ la o scrisoare primită de la amicul său: „Găsim în această scrisoare a lui Proust ironie, candoare sinceră, candoare simulată, umilință, morgă, politeță, bănuială și prietinie.” Și toate acestea sînt încă o contribuție la cunoașterea și priceperea operei sale.

Jean Mistler, *La vie d'Hoffman*, Coll. Vie des Hommes illustres, Paris.

Subt aparențele unei biografii, această carte este o serioasă contribuție la studiul romantismului german.

D. Jean Mistler, fost elev al școlii normale și diplomat, cunoaște bine sensibilitatea, cultura și moravurile germane.

Gaëtan Piron, *Georges Sorel*. Armand Colin.

Variațiunile și evoluțiunile lui Sorel au deconcertat adesea pe contemporani.

Au fost găsit incoherent și ilogic. D. Piron însă este de altă părere și caută să arate în cartea d-sale mai presus de contradicții și oscilații o

unitate, dacă nu de doctrină cel puțin de temperament și de sentiment.

M. F. Amiel, *Philine* (Fragmente inedite din Journal intim), publicat de Bernard Bonvier și cu o prefață de Edmond Jaloux.

J. J. Rousseau, *Correspondance generale de J. J. Rousseau, collationnée sur les originaux annotée et commentée*, par Theophile Dufour, Ed. Armand Colin, Paris.

D. Pierre-Paul Plan continuă publicarea corespondenței generale a lui Rousseau—care a fost minuțios adnotată de Theophile Dufour.

Acest ultim volum este al șaptelea al operei întregi—și tratează o epocă cu deosebire patetică a vieții filozofului: imprimarea și lansarea „Contractului Social” și a lui „Emile”, persecuțiile și urmărirea judiciare precum și expatrierea nefericitului Rousseau acuzat de toate crimele.

A. de Lamartine, *Portraits et salons romantiques* (Introducere de Louis Barthou), Le Goupy, Paris.

Poetul Lamartine zugrăvește, în artist care a cunoscut de aproape personajele sale, figuri ilustre ale timpului său: Madame de Récamier, Balzac, M-me de Gerardin, Alfred de Musset.

El nu le idealizează și nu ascunde slăbiciunile și defectele lor decît în măsura în care este necesar. Lamartine își prezintă eroii cu o perfectă libertate de apreciere, fără detalii in-

discrete ori inutile, in analist fin și expert.

Henri de Régner, *Donc* In colecția „Les cahiers nouveaux“, Editions du Sagittaire, Paris.

Un volum de cugetări, de impresii și de cuvinte de spirit în genul lui Chamfort ori Rivarol.

Cugetările sînt în general pline de acea amărăciune a romancierului care a privit universul cu ochiul unui observator ades ironic și fără iluzii.

Gaston Jollivet, *Souvenir de la vie de plaisir sous le second Empire*. Tallandier, Paris.

D. Gaston Jollivet a trăit la Paris ultimii ani ai Imperiului al doilea.

D-sa aduce la istoria acestei perioade contribuția amintirilor sale despre viața de plăcere în timpul lui Napoleon al III-lea

Portretele pe care le schițează precum și anecdotele pe care le spune sînt pline de naturalitate și lipsite de artificii.

Henri Béraud, *Mon ami Robespierre*, Plon, Paris.

D. Béraud inventează un personaj din care face amicul de copilărie și protejatul „Incoruptibilului“. Acest om asistă la toate etapele, la toate episoadele vieții lui Robespierre. Judecă evoluția lui cu o indulgență care nu exclude întotdeauna severitatea și zugrăvește scenele principale ale terorii cu o artă picturală desăvîrșită.

J. M. Willumsen, *La jeunesse du peintre El Greco*, Ed. Crès, Paris.

Această carte aduce lumină într-o perioadă rămasă misterioasă a vieții pictorului Greco. Autorul face să retrăiască toată arta, toată viața artistică a unei epoci pe care o evoacă în jurul unui personaj central.

Lyautey, *Paroles d'Action*, Armand Colin, Paris

„Les Paroles d'Action“ ale marelui Lyautey sînt mărturia unei vieți. Aceste documente zugrăvesc omul și arată opera îndeplinită în douăzeci și cinci de ani de viață colonială.

În prefața pe care d. Louis Barthou o consacră acestei cărți, d-sa arată că ilustrul soldat a ales acest titlu, subliniind ca nefiind din acei care vorbesc pentru a nu spune nimic, dimpotrivă nu a vorbit decît pentru ca să efectueze ceva.

Jean Goudal, *Volontés de l'art moderne*, Paris.

Scopul autorului acestui eseu a fost

de a găsi o pozițiune dominantă de unde manifestațiunile haotice ale artei din timpurile noastre să apară clare și ordonate. Pentru ca să reușească, el dă pedeoparte noțiunii de public un senz, calitativ și cantitativ mult mai larg, iar pe de alta procedează la fel cu noțiunea de creație artistică.

Apoi arată cum arta modernă, ori care ar fi modul său de exprimare se caracterizează printr'o criză a ideii de „selecțiune“. Literatura, pictura, sculptura, muzica aspiră tot mai mult către un „totalism“ care îndepartează tot mai mult posibilitățile spiritului creator.

D. Jean Goudal crede că cinematograful va fi arta viitorului și că „vom merge către o compenetrațiune a artei și a vieții, o artă difuză și care consistă mai ales dintr'o reproducere, la îndămîna fiecăruia în timp ce o artă „ascuțită“ înainte de toate crea toare, va pune la adăpost dezvoltarea geniului. Valorile estetice științifice și morale se confundă și rămîne „valoarea unană“ care se poate defini ca o adaptare perfectă a omului la planetă“.

Mémoires d'Edward Grey, *vi-comte de Fallodon*, Ed. Cres, Paris.

Lord Edward Grey era în 1914 ministrul Afacerilor Străine a Marelui Britanii și lui îi revine în bună parte răspunderea intrării Angliei în războiul mondial. Memoriile sale constituiesc, deci un document psihologic și politic prețios pentru clasarea dosarului conflictului european. Este cu deosebire interesant de confruntat mărturia omului de stat englez cu aceea a d-lui Raymond Poincaré.

Pierre Champion, *Marcel Schwob et son temps*, Ed. Bernard Grasset, Paris.

Cartea d-lui Champion nu este o operă critică; d-sa a iubit și admirat prea mult pe Marcel Schwob ca să-l judece. Considerîndu-se cel mai fervent discipol și continuator al lui Marcel Schwob, d-sa consideră aceasta ca cea mai bună judecată.

Joseph Bedier, *La Chanson de Roland* 1 vol în—16, Piazza, Paris.

Cu șase ani în urmă d. Joseph Bedier a publicat o ediție a poemului „Chanson de Roland“ tradusă după manuscrisul dela Oxford. Cartea pe care ne-o dă astăzi completează această publicație.

Emil Ludwig, Guillaume II tradus de I. V. Samson, Editeur Kra, Paris.

În această carte autorul vorbește de fostul împărat al Germaniei, fără reproșuri, fără injurii, fără cea mai mică critică. Se mulțumește pur și simplu să juxtapue faptele.

Samuel Silvestre de Sacy, L'oeuvre de François Mauriac, Éditions P. Hartmann, Paris.

Primul studiu complet asupra ansamblului operei romancierului și poetului lui „Mains jointes și a lui Thérèse Desqueyroux”. Interesul acestei cărți este sporit prin numeroasele citații de texte inedite împrumutate primelor manuscrise ale lui Mauriac.

Romane

Marcel Prevost, La retraite ardente, Ed. Flammarion, Paris.

Cel mai frumos roman al lui Marcel Prevost.

„Sa maîtresse et moi” fusese deja o agreabilă revelație pentru cititorii lui „Demi Vierges”. După „La retraite ardente” publicul este unanim pentru a recunoaște că un nou romancier s'a născut.

Subiectul este conflictul dintre amor și religie tratat de data aceasta în toată amploarea, ori mai bine zis cu toată simplitatea sa raciniană.

Soluția este poate cam îndrăzneată dar în conformitate cu Evanghelia: Victoria amorului, victoria câștigată de amorul uman în contul amorului divin.

Paul Reboux, Trio, Paris, Grasset.

Un tânăr băiat iubește o fată. Părinții fetei se opun la căsătorie. Atunci tânărul însărcinează pe unul din prietini săi, care ocupă o foarte frumoasă situație să ceară pe tinăra fată în căsătorie apoi să divorțeze ca s'o ia el.

Combinăția reușește, reușește chiar prea bine de oarece mariajul care trebuia să fie numai simulat, devine după câteva zile efectiv.

Primul logodnic atunci s'a resemnat la rolul de amant al aceleia pe care vroia s'o ia de soție.

Romain Rolland, L'âme enchantée III (Mère et Fils), 2 vol., Ed. Albin Michel, Paris.

D. Romain Rolland care a publicat

a treia parte a romanului său „L'âme enchantée” se abținează să rămie fidel unei ideologii „rousseauiste” dar de esență panteistă.

M-me Lucie Delarue-Mardrus, La petite fille comme ça, Ed. Ferenczi et fils, Paris.

Pictor realist al sufletului și sensibilității feminine, d-na Delarue Mardrus ne povestește întimplarea unei fetei, ramașă candidă cu tot cabotinajul ei.

Înduișată de nenorocirea acestei „actrițe de zece ani” al cărui tată a fugit cu o metresă și a cărei mamă s'a sinucis, autoarea nu se poate împiedica de a pleda pentru mica sa eroină și de a se revolta contra societății burgheze care îi refuză orice compătimire.

M-me Jane Catulle Mendès, Ton amour n'est pas a toi, Ed. Albin Michel, Paris.

Bertrande, încântătoarea eroină a cărții d-nei Catulle Mendès este, cu toate că afirmă că nu-i place Montaigne și cu toate că are în literatură gusturi foarte variate, confundind într-o admirație unică pe d-nii Cocteau, Montherlant, Delteil, Morand, Dorgelès și Bernanos, unul din acele specimen de elită care fac onoare sexului feminin.

D-na Catulle Mendès a știut să-i creeze eroinei sale cadrul romantic care-i convine—și să-i aleagă ca partener personajul cel mai extraordinar care se poate imagina.

D. Lucien Graux, l'Automme d'Adonis, Ed. A. Fayard, Paris.

Povestea sentimentală, romanul zguduitor al tuturor acelor care au trăit exclusiv pentru amor.

Georges Thialet, La poule aux oeufs d'or, Armand Colin, Paris.

D. Giraudoux are discipoli. D. Thialet care este una din speranțele tinerei generații ar fi iscălit cu siguranță „Juliette au Pays des hommes”. Romanul său afectează aceiași manieră de șaradă și se învâluie de același mister plin de subtilitate și de bonomie.

D. Thialet, spune un critic, s'a osentit desigur mult cu fabricarea romanului său și ar avea desigur mult talent dacă s'ar putea convinge că un singur Giraudoux este suficient pentru a popula Franța noastră „spirituală”.

Leon Lemonier, *La Femme sans péché*, Ed. Albin Michel, Paris.

"Femeia fără păcat" este soția perfectă din Sfânta Scriptură pe care un om care nu este un Sfânt o părăsește într-o zi aproape inevitabil pentru o femeie ușoară.

Mario Puccini, *La Vera Colpevole*, Ed. Vecchioni, Aquila.

Această carte, care se compune din câteva nuvele, este dedicată de autor, scriitorului francez Valery Larbaud în amintirea unei excursii făcute împreună la Recanati patria lui Leopardi.

În dedicație Puccini spune că volumul său este cel puțin ca spirit, leopardian.

Influența lui Leopardi asupra unor scriitori din Italia, de alte grupări literare complex opuse este surprinzătoare dar reală.

Personagiile lui Puccini nu sînt "cerebrali", ele nu se analizează. Sînt de cele mai multe ori foarte simple iar realitatea sfîrșește prin a le revela toată nesfirșita lor nemulțumire, mai degrabă decît nefericire cum este cazul personajilor leopardiene.

Luigi Bellini, *L'illusione dell'Amore*, Ed. Carra, Roma.

Un fel de friză a femeilor moderne de toate condițiile și de toate genurile — dela tînăra fată de măritat și până la curtezană.

Francisco Madrid, *Sangre en Atarazanas*, Ed. Lopez, Barcelona.

Romanul începe printr-un asasinat în tăcerea și solitudinea unui colț de stradă din Barcelona—apoi dispariția celor doi asasini în vîltoarea plină de mister a marelui oraș.

Tot restul cărții este de altfel în același ton, plin de viață, de pitoresc și de mișcare.

Bandiți, femei pierdute, polițiști, romanul d-lui Madrid zugrăvește viața cartierelor de apăși a marelui oraș spaniol.

René Goldstein, *Mon crime est à moi*, Edition de la Renaissance du livre.

În romanul său, d. René Goldstein ne povestește întimplarea unui colonial dezabuzat, plictisit de tot și mai ales de el care caută în crimă o nouă rațiune de a fi.

Această crimă, comisă din diletan-

tism aproape distruge vechiul om. Nu e îndeajuns însă pentru a trezi în el simțul moral—căci dacă condamnarea nu-i inovent, pe capul căruia s'au acumulat o sută de prevențiuni îl îndignează, el nu protestează atît contra erorii judiciare cît împotriva aten-tatului la proprietate.

Dar printr'o ironie a destinului, el nu parvine cu toate acuzările să fie condamnat și să intre în posesia crimei sale. Probelă contra condamnatului nevinovat sînt prea grele ca să poată fi crezut, astfel că nu-i mai rămîne decît consolarea unui voiaj către America în căutarea unui stimulent inedit.

Cartea d-lui Goldstein îl clasează printre cei mai de seamă romancieri belgieni.

Horace van Offel, *Le Comte de Saint Edme*, Ed. de la renaissance du livre.

Este povestea abea modificată a ocupașului Coignard care sub numele Colonelului Pontis, Conte de Saint-Helene a pasionat Restaurația

G. J. Gros, *Le meilleur de sa vie*, Editions G. Crès, Paris.

"Le meilleur de sa vie"—timpul în care iubea din toată inima, din toată puterea de iluzionare și certitudinea că umilul său amor decepționat va fi totuși singura rază de soare în viața sa cenușie și monotonă. O poveste fără pretenție, fără trucaj, fără elocvență care nu împrumută decît dela viață intensă ei emoțiune.

Jean Simon Michel, *L'heroique petite Madame Arnauld*, Editions A. Vila, Paris.

O carte plină de acțiune, de viață intensă și de pasiune avînd ca decor cele mai încîntătoare locuri din Moghreb.

Luc Durtrain, *Conquête des Mondes Quarantieme Etage*, Ed. Nouvelle Revue Française, Paris.

Moravurile Americii de astăzi—dar nu ale unei Americi convenționale ci ale unei Americi autentice cu care Ralpheroul principal, locuitorul "Sgîrie-Nouilor" descoperă alcoolul și săvîrșește cea mai indecentă și monstruoasă crimă. Apoi întîlnirea sa cu Bob și Stimmy doi din acei o sută de mii de uvrieri care cîntărează Estul în Fordurile lor în căutarea aventurilor și a unei ocupații.

Filozofie

Leon Brunschvicg, *Les progrès de la conscience dans la philosophie occidentale*, Ed. F. Alcan, Paris, 1927.

Noua lucrare a filozofului și profesorului Leon Brunschvicg este o mare sărbătoare pentru lumea gândirii.

Ideia directrice a operei sale poate fi prezentată foarte simplu, următoarea:

Conștiința progresaază în măsura în care reflecțiunea asupra noastră înșine poate să prindă, nu contingentele individualității, dar caracterele universale și necesare ale personalității; în măsura în care conștiința se aprehendează ca rațiune obiectivă tot atît cît și ca principiu de acțiune „homo credulus” și „homo faber” nu valorează nimic decît prin „homo sapiens”.

Istorie

Emile Gabory, *La Revolution de la Vendée* după documente inedite. Vol. II-lea, Ed. Perrin, Paris.

Al doilea volum al Revoluției Vendeei—este intitulat „La Vendée militante et souffrante” și constituie un studiu amănunțit și aprofundat al cauzelor morale și politice, bazate pe expuneri statistice,—care au determinat grozavele nenorociri ale Vendeei.

Grace M. Ja fé, *Le mouvement ouvrier à Paris pendant la Revolution française (1789—1791)*, Ed. Felix Alcan, Paris.

Un fel de monografie a mișcării uvriere la Paris în timpul Constituantei.

Găsim în această lucrare istoria diferitelor corpuri de meserii, care s'au semnalat prin demersuri făcute pe lângă forțele publice în timpul acestei perioade.

Marc de Germiny, *Les brigandages maritimes de l'Angleterre* 3 volume, Ed. Edouard Champion, Paris.

D. de Germiny citează darea de seamă a d-lui Jaques Bainville asupra-serviciilor aduse civilizației de către Englezii fără de cari marile ar fi fost înțesate de pirații barbarești chineji ori bolșevști. Poziția, bine cunoscută a d-lui Bainville în critica politică îi permit să decerne aceste

laude fără a se expune la vreo neînțelegeră.

În orice caz, opera în trei volume a d-lui de Germiny este o istorie complexă și fără parti-pris a imperialismului englez și mai constituie încă, și aceasta este poate valoarea sa cea mare o colecție colorată de „marine” istorice.

Comtesse Kleinmichel, *Souvenir d'un monde englouti*, Ed. Calman Levy, Paris.

Evocarea, făcută de un martor înzestrat cu multă putere de observație a dramei formidabile în care a pierit vechiul imperiu al Țărilor.

Voiajuri

Paul Bluysen, *Sur la route des Indes*, La Renaissance du livre.

Imbarcat pe un frumos vapor al companiei „Messageries” d. Paul Bluysen, senatorul Indiilor franceze face două frumoase plimbări în drumul spre India pe Mediterana orientală și în Egipt.

Descrierea orașelor în care a făcut escale: Neapole, Atena, apoi Egiptul Cairo, Theba. Considerații politice, artistice asupra țărilor și orașelor prin care a trecut.

Henry Bordeaux, *Dans la montagne des Druses*, Plon, Paris.

Lucrurile de care vorbește d-l Henry Bordeaux sint poate cam vechi căci ele se rapoartă la ocupația franceză din Syria dela sfîrșitul războiului. Interesul cărții sale constă însă din faptul că este vorba de un popor curios, Drusii, de care a fost vorba pe timpul Imperiului al doilea și care a fost un perpetuu cîmp de bătălii din timpurile preistorice.

Sociologie

Henri Sée, *La vie économique de la France sous la monarchie censitaire (1815—1848)*.

Epoca de mare transformare agricolă și industrială. Rendamentul agricol care până în 1815 era aproape constant, începe să se mărească. Începe aplicarea procedeeleor nouă în cultură, utilizarea lor se va generaliza și sistematiza după 1850.

Industria se transformă și mai mult. Mașinismul și concentrarea fac progrese considerabile chiar din 1830

mai cu seamă în industria bumbacului.

Avuția mobilă crește în același timp.

Burghezia beneficiază de toate progresele. Condiția uvrierilor nu se îmbunătățește decât paralel. Această inegalitate dă naștere la o criză socială. Chestiunea uvrieră apare și este pusă sub o formă analogă celei pe care o îmbrăcase în secolul al XVIII-lea chestiunea țărănească.

Finanțe

Richard Lewinsohn, Histoire de l'Inflation, Payot, Paris.

Cartea d-lui Richard Lewinsohn este o relatare exactă a evenimentelor care s-au desfășurat în Germania în decursul ultimilor ani.

Inflația se poate perfect delimita în timp.

Ea începe în ziua de 4 August când o lege supremă, oprea plata în aur a biletelor emise de Reichsbank și când Reichstag-ul acordă guvernului un prim credit de războiu în valoare de cinci miliarde și durează până în 1923 poate chiar puțin mai târziu.

D. Lewinsohn arată care a fost soarta mării în acest timp, care sînt cauzele deflațiunii și care au fost și sînt consecințele pentru Germania.

Germain Calmette, Les dettes interalliées, Alfred Costes, Paris.

Societatea Istoriei Războiului sub iscălitura d-lui Germain Calmette a consacrat una din publicațiile sale acestei chestiuni de actualitate, „Datele Interaliatelor”.

Găsim în opera d-sale textele și documentele esențiale indispensabile pentru a pricepe discuțiile pe care le pricinuește această problemă post-belică.

COMPILATOR

REDOBÂNDEȘTE-ȚI PUTERILE

Dacă te simți slab, neputincios, istovit de toate puterile fizice și morale, dacă îți lipsește orice voință și hotărâre, dacă vlaga tinereții te-au părăsit și slăbiciunea au înlocuit energia, urmează un bun sfat, ea

VITAL SYRUP.

tonic, insuflețit și viu, căci el regenerează toate funcțiunile, reînvie energia sdrobită de suferinți morale și fizice, datorite toate unor excesă de muncă, de energie sau plăceri, așa de bine cunoscute de toți intelectualii în lupta aprigă a existenței noastre.

De vânzare la toate farmaciile și drogueriile din România

AUTOMOBILISTI !!

TESTA

VINDECA
DURERI DE CAP
GRIPĂ
RĂCELI
JUNGHIIURI
NEURALGII

DEPOZIT ÎN TOATE FARMACIELE
ȘI DROGUERIELE DIN ȚARĂ

Somnul

Se împlinesc doi ani, de cînd înțaiia oară am presimțit existența acestei lumi invizibile, perfide și desgustătoare.

A fost, la început, un simptom de mică însemnătate, asemeni acelor avertismente obscure, care scapă chiar medicilor celor mai iscușiți și cu cea mai îndelung încercată experiență. Numai tirziu, cînd răul s'a înfipt bine în carne, să roadă tenace și fără scăpare până la moarte, amănuntul divers apare în adevărata lumină retrospectivă. Dar e prea tirziu. Rămîne o confirmare fără folos.

Acum, îmi amintesc bine. Doi ani se împlinesc exact peste o lună, fiindcă la această dată, în plină criză a guvernului trecut, pe numeroasele liste care au circulat atunci, se afla și numele meu destinat să illustreze în noul cabinet, un minister, rămas dela întemeere insignifiant, numai prin incapacitatea celor ce l-au deținut. Pentru o tînără carieră politică, însemna un debut de neașteptate perspective. Mă simțeam cu deosebire pregătit, să dau aici mai mult decît în oricare parte, alta, toată măsura priceperii și concepțiilor mele, îndrăznețe și eliberate de rutină. Aveam siguranța că într'un singur an, voi depăși toate așteptările, voiu înfrînge toate rezervele și voiu dovedi cu simplitatea elocventă a faptelor, cît de neroade au fost toate sistemele predecesorilor, dacă în nulitatea lor au cunoscut cumva, măcar pretenția vreunui sistem, în locul expedientelor.

Mărturisesc de aceia, fără nici o ipocrită pudoare, că îndată ce numele meu a fost rostit, n'am ascuns nimănui dorința fermă, ca această posibilitate discutată și admisă unanim de conducerea partidului, să devină cu orice preț realitate întărită de un decret cu semnătura regală.

Nu era vre-o vanitate la mijloc, nici o sete nesățioasă de ajungere.

Toți cei care m'au cunoscut—sau mai exact: au cunoscut omul care eram atunci—știu cât de departe au fost întotdeauna de mine aceste deșertăciuni. Aveam însă datoria să nu mă eschivez. Nu pentru ființa mea perisabilă, ci pentru ideile mele, în care și acum chiar, când totul este sfârșit, păstrez cea mai neclintită credință. În politică, un tren pierdut, se plătește cu așteptare de ani. Iar o concepție și un sistem, valabile și salvatoare, astăzi, pot deveni inoperante și ucigașe mine.

Repet așa dar: aveam datoria să nu mă eschivez și această datorie am înțeles-o imediat.

Am părăsit calmul biroului de studiu, tilna gospodăriei mele cu mărunte satisfacții burgheze, orînduiala orarului care îmi împărțea ziua în egale și monotone capitole de lucru, de plimbări și de meditațiune; am apelat la subtila înțelegere instinctivă a Cordeliei și la concursul ei prețios, într'un asemenea ceas decisiv.

Aș vrea să nu fiu rău și răutăcios înțeles, deși acum toate îmi sînt indiferente. Știu că în năravurile politicei noastre, concursul unei femei capătă o semnificație urîță. Toată cronică anilor din urmă, mișună de asemenea episoade scandaloase.

Ceiace așteptam dela Cordelia și ceea ce a înțeles încă înainte de a-i fi cerut, era cu totul altceva.

Păstrasem casa închisă. Studiul nu-mi îngăduia să risipesc timpul frivol. Stabilisem aceasta de comun acord, încă din epoca delicioasă, de nevinovate și optimiste proiecte, a logodnei: Cordelia pricepuse de îndată și acceptase fără împotrivire, perspectiva acestei vieți aparent terne și ermetic claustrată. E tocmai ceea ce îi înlătura și ei o teamă ascunsă: să nu mă fure îndatorințele carierei politice căreia mă predestinam; prietenii, relațiile și participarea la tot soiul de festivități, pe cît de stupide pe atît de obligatorii; banchete, aniversări, ședințe, întruniri și solemnități, care fărîmîțează timpul ca să-l devore mai comod. Așa, era asigurată că am să-i aparțin cît mai întreg. Mă știa întotdeauna, alături, dincolo de ușa biroului, la masa de lucru, între tomuri, arhive, dosare, statistici, tablouri sinoptice, cutii de fișe și colecțiile discursurilor parlamentare din Monitorul Oficial. Cînd se încheiau orele de muncă, mă chema la viața cealaltă, cu un deget ușor în stejarul masiv al ușei. Și toate plimbările erau împreună; toate plăcerile și bucuriile noastre întotdeauna pure și înobilate, aveau deosebit farmec în îngemănarea aceasta atît de rară a două inteligențe deasupra tristei mediocrități de rînd; la toate proiectele participa cu o docilă identificare de gânduri, de nădejdi, de obiecții și de temeri;—n'am cunoscut niciodată un prieten mai înțelegător, mai puțin capricios și mai îngăduitor cu micile manii care tiranizează orice muritor și îl fac adesea, semenilor săi, tiran. Iubirea noastră săvîrșise acest miracol. Cred că n'a existat niciodată într'o căsnicie, o armonie mai desăvîrșită, o încredere reciprocă mai nealterată;

sentimentul acela de siguranță al oamenilor care se știu mai tari, fiindcă în orice împrejurări, fac o singură voință, o singură nădejde, și la nevoie, o singură față, amenințărilor.

Acum, îi ceream Cordeliei o abatere dela această rânduială. De scurtă durată, până la regularea crizei și la semnarea decretului. Era absolut necesar. Căci dacă până în acel moment, existența mea închinată discret și orgolios studiului, departe de orice amestec în intrigile, lingușele și feloniile cu al căror preț se creiază și se întrețin situațiile politice, îmi dăduseră în partid, un prestigiu dincolo mult de vîrsta și de cerințele mele până aici modeste; de astădată, pustnicia mea încăpățînată, putea fi interpretată drept voința de a rămîne mai departe în mîndra-mi izolare, în domeniul abstract al teoriilor, și poate ar fi aruncat asupra-mi bănuiala că nu mă simt capabil, acum cînd mi se oferea prilejul, să trec în fapt și în realizări, ceiace susținusem cu atîta luciditate, logică, pregătire și talent, în scris și în cele citeva conferințe și discursuri, care au atras în egală măsură luarea a-minte a prietinelor politici ca și a adversarilor.

Această bănuială trebuia numaidecît înlăturată.

Altfel, perdeam prilejul unic poate, într'o viață, cînd realizîndu-ți gîndurile îți realizezi însăși precara ta ființă. Un om trăește prin gînd, pentru un gînd. Dar gîndul nu-și capătă realitate decît prin faptă. Făuritorii de utopii sînt cei mai primejdioși dușmani ai societății. S'ar cuveni urmăriți cu severitatea legilor care pedepsesc colportorii clandestini de stupefiante. Aveam să dovedesc strălucit, că pe nedrept am fost uneori numărat printre aceștia. Studiul și cărțile, nu mă depărtaseră de realitățile terestre. Mi-au îngăduit numai să descifrez senzuri ascunse și să simplific, ceiace altora li se pare inutil, complicat și irealizabil, sau supus unui orb empirism.

Am decis dar, să deschidem ușile casei. Să primim în intimitatea aceasta, încă de nimeni profanată, toți indivizii aceia amestecați, indiscreți, fațarnici și vulgari, care alcătuiesc în afară de prea rare excepții, statul major al unui partid și toată gloata din juru-i.

Au invadat imediat, cu o curiozitate abia stăpînită și cu o fără de jenă caracteristică acestei promiscuități născute din capriciile votului universal. Mînjind covoarele cu tălpi murdare, depășind obiectele de artă, pipăind cu degete asudate, răsturnînd lucrurile și rînduiala de până atunci, comentînd cu glas tare valoarea tablourilor din părăși, lepădînd mucerile de țigări, pe marginea meselor de lemn rar, scormonind totul cu indiscreția agenților de impunere și instalîndu-se, ca într'un adăpost dușman, cucerit.

În curînd, nu mi-am mai recunoscut casa. Unii, din așa zisă curtuozitate și ca să strîngă mai apropiat legăturile în vederea unei neîntîrziate și fructuoase prietinii, își aduceau nevestele; nevestele, a doua zi, se simțeau datoare să debarce în salonașul Cordeliei, cu toate odraslele.

Treceau din birou, în sala de primire, din hol în alte încăperi unde nimeni nu-i poftise; își luau singuri îngăduință să vorbească tainic într-o odaie închisă, de unde apăreau frecîndu-și minile, fiindcă puseseră la cale cine știe ce ticăloșie pe socoteala celui de-al treilea, care își sorbea cu nevinovăție cafeaua. Căci toți, n'au întîrziat, asemeni trupelor bivuate pe teritoriul dușman, să poruncească slugilor, să pretindă doza preferată de zahăr la cafea, lichiorul și vinul potrivit gustului și obiceiului, să-mi schimbe furnizorii și să-mi dicteze orele de masă, felurile bucatelor, numărul becurilor aprinse și termenul de somn.

Criza se prelungea peste așteptări. Oarecare dificultăți în alcătuirea noului cabinet, se iviseră din pricina situației externe, care cerea un guvern tare și durabil. Toți arătau cu fiecare zi trecută, semnele unei enervări crescînde și unei nerăbdări ajunse la paroxism. Telefonul sbîrniia necurmat, concurînd soneria ușei de intrare. Casa mea devenise locul de întîlnire al tuturor celor care împărțeau și solicitau; un teritoriu până atunci neutru, al tuturor pertractărilor și focarul nou-nouț, al tuturor intrigilor.

Până la miezul nopții bîzîiau motoarele automobilelor, cafononia clacsoanelor, răsuna trîntită în ușori porțița grilajului defier; reporterii gazetelor mă deșteptau din somn; ieșiseră la iveală foști prietini, camarazi de școală și de stagiul militar, anonimi de mult uitați, asigurîndu-mă de fidelitatea lor eternă, prevenindu-mă de viitoarele lor dorinți devenite pretenții imperioase; la ultima oră a ziarelor apăreau cu tenacitatea obsedantă a unui refren, amănunte despre rezultatul ultimei întrevederi și ultimei consfătuirii din casa mea, devenit: „cunoscutul fruntaș, distinsul cunoscător, factorul decisiv“ etc. etc. Un cotidian publică fotografia fațadei, cu lanțul mașinelor, ca o caracteristică și pitorească fizionomie a crizei. Slugile se molipsiră de aroganța și zăpăceala personalului de otel, neștiind cui să răspundă și cărei porunci să dea ascultare, cu întăietate.

Admiram calmul și bunăvoia Cordeliei, atît de repede acomodată acestui haos. Cu un instinct neașteptat la o femeie crescută în lînceda atmosferă provincială, într-o familie rămasă cu o jumătate de veac în întîrziere cu vremea (după cum dovedea numele de eroină romantică și desuetă dat copilei unice); Cordelia știu fără să fi învățat dela nimeni, cum să flateze toate slăbiciunile; să răspundă celor mai delicate situații și mai complicate; să calmeze atmosfera electrizată cu un cuvînt de duh; să îmblînzească pornirile învrăjbite și să rezolve cu un surîs, într-o soluție expeditivă și ingenioasă ca simpla argumentare a lui Cristof Columb cu al său ou de pomină, ceiace cu o clipă înainte, păruse tuturor, cu neputință de deslegat. O viață nouă și nervoasă îi înfierbînta sîngele, îi învăpăia obrazii, dădea ochilor o lucire până atunci necunoscută.

O admiram. Îi eram recunoscător și totuși, începeam să

mă tem. O urmăream, cu mîna întreruptă la mijlocul frazei, cum supraveghează evoluția slugilor cu tava de ceaiu, cum cu ino-
tențiile), doi oameni îndușmăniți care își caută momentan ar-
teptînd-o, desbrăcînd-o.

Da, desbrăcînd-o.

Căci acești oameni cărora le deschiseseam casa și a căror
prostie, obrăznicie, lipsă de simțire, turpitudine și ipocrizie, le su-
portam cu eroică resignare, numai în vederea desnodămîntului
apropiat și unor înfăptuiri ce-aveau să însemne poate, pentru în-
treaga țară, punctul inițial al unei fundamentale primeniri și unei
nesăcătuite prosperități, îndată ce vor intra în vigoare reformele
mele; acești oameni ieșiți din toate bastardele împreunări ale so-
cietății și care după un an, aveau să existe numai prin mine
ca întreg partidul, nu se mulțumeau deocamdată, să-mi calce co-
voarele, să-mi deșele jilțurile, să-mi mănince bucatele, să-mi bea
vinul și să poruncească ărogant, slugilor, ci îmi spurcau și fe-
meia, cu priviri pofcioase.

Cunoașteți privirea aceasta, care se țirîe ca balele de melc,
pe trupul devenit deodată gol, oricît de sobră și de castă ar fi
îmbrăcămintea, oricît de pudică și de rezervată ar fi femeia?

Ah! Era o bună pradă, o proaspătă pradă, Cordelia. Ceva
nou, păstrat pur și candid; altceva decît femeile lor lăbărtate și
comune, cu obraji tencuși și cu ochii indobitociți, vlăguite de toate
îmbrățișările și putrefăcute de toate vițiile.

— Unde ai ținut-o ascunsă, până acum?—mă întrebă, lin-
gîndu-și buzele scirboase cu o limbă subțire și viperină, șeful
partidului, tolănit în jilț, cu picioarele răsăcărâte și cu ceașca
de porțelan, tremurînd în laba păroasă.

Mi-am impus tot calmul și am cercat să zîmbesc, (mărtu-
risesc lașitatea), cu tot servilismul cuvenit acestui maimuțoiu flo-
cos, cu apucături de satrap și cu poște libidinoase, care i-au ra-
molit demult măduva în ciolane.

Cordelia era în picioare; înaltă, tinăra și sveltă, ca o elas-
tică plantă de apă, între porci cu rîțul scîrnav și cu ochii glodoși.

A înțeles că vorbim despre dinsa și s'a apropiat surizînd,
luncînd printre mesele fragile de ceaiu și cafea, jucîndu-și rolul
cu minunată măiestrie. Se plecă, întrebîndu-l cu îngrijorată solici-
tudine, ca pe-un convalescent mofturos, fiindcă înțelesese de la
prima vedere, cît de senzibil este celor mai mici atenții și cît
de răzbunător plătește ofensa celei mai nevinovate neluări în
seamă.

— Doriți ceva, Excelență? Incă o cafea? Puțin rom?
Poate lichior?... Lichiorul favorit: grande Marnière.

Maimuțoiul păros, aspira cu nările lărgite, parfumul cald
dintre sîni Cordeliei înclinată spre el; se lăsa pofțit cu grații de
fecioară alintată, îndopîndu-se cu altă cafea, cu rom și cu li-

chior, făcînd nazuri și picurînd în barbă, pe haină, pe covor, revărsarea din ceașca și din paharele clătinate de bișfiiala mîinii.

Am întors capul și m'am strămutat în alt scaun, de teamă să nu-mi cetească în ochi toată scîrba și ura.

Dar deacolo îl urmăream. Risul Cordeliei mă durea ca un fir tras dintr'o cicatrice.

În fața mea, se crăcăna, aruncîndu-mi în nas fumul unei havane alese din cutiile de pe masă, Bibi Glogoveanu, cea mai desăvîrșită lichea a partidului; fante pomădat, cu haine după ultimul jurnal, cartofor cu datorii cîte n'ar plăti fondurile secrete și misitiile unei triple guvernări mănoase, iar pe deasupra individ cu faimă de irezistibil Don-Juan. Suflă un fum, două; mă privi cu minile în buzunări, ca pe cel mai curios dintre animalele globului terestru.

— Mare noroc, pe tine!... Mine te văd Excelență. Și ai pe deasupra cea mai delicioasă femeie...

M'am ridicat în picioare, cît sînt de înalt.

Ce-ai zis?

Bibi Glogoveanu, rînji cu țigara între dinți, cu un ochiu pe jumătate închis, din pricina fumului:

— Fii calm, Excelență! Deprinde-te cu tot calmul pe care îl impune situația... Am zis că ai mare noroc. Un boboc de nevestică. Toată lumea e de acord. Eh! Eh-eh! Și încă ce acord!... Dar fii fără grijă. De la cele dinfăiu cuvinte, m'a repezit cît-colo...

L-a repezit cît-colo—ceiace eu n'am fost în stare să fac: să-l înșfac de guler și să-i reped vînt pe ușă,—fiîndcă în clipa aceea, șeful îmi făcu semn că vrea să-mi vorbească.

M'am supus. Bibi Glogoveanu continuă să se plimbe în casa mea, să pufăiască din țigările mele, cu minile în buzunări, strîmbînd din nas în fața tablourilor, ca un pacient plictisit în sala de așteptare a unui dantist. Pe urmă, l-am văzut așezîndu-se pe divan, alături de Cordelia, povestînd ceva, punîndu-și în evidență minile subțiri, care fac parte din armele lui de cucerire, lăsînd pleoape ostenite pe ochi languroși, să-și dea înfățișare de om mistuit de spleen, în căutarea unei ființe rare care să-l înțeleagă și să-i aline suferințele tainice—altă armă din mușițele ruginite de cuceritor profesionist.

Șeful îmi arăta cum va conduce întrevederea de a doua zi, cu delegații celorlalte partide de opoziție, în vederea unui cartel care să concentreze toate forțele țării și să dea un guvern durabil, cu egală autoritate înlăuntru și peste hotare. Încă odată, mă asigură, că orice va fi să se întimple și oricîți solicitori dau busna la portofolii, locul meu e asigurat, căci mă dovedisem, acum, cînd mă cunoaște deaproape, cu mult mai multe și mai prețioase virtuți, decît mi-ar fi bănuț cîndva. Îl ascultam distrat, și dezinteresîndu-mă deodată, de tot ce-mi rostea mîeros, gura duhînd ca o răsufătoare de canal. Urmăream, cu o încor-

dare care depăsea decența, episoadele scenei de pe divan. Înțaiu, Cordelia răspunzînd cu severitate ofensată. Pe urmă, pri-bastre de fum. Sprijinindu-și bărbia în pumn. Amintindu-și deo-străin, pe care nu i l-am văzut niciodată.

Bibi Glogoveanu aruncă țigara într'o cupă de email, își frecă palmele cu satisfacția unui om care a dus la bun sfîrșit, prima parte și cea mai dificilă, dintr'o operație grea, cerînd timp și răbdare de încercat vînător.

Nu-mi explic nici astăzi, de ce nu mi-am ascultat în clipa aceia pornirea lăuntrică, să-l răsucesc de umeri și să-l reped pe scări, în stradă. Cu prețul unui scandal chiar, care ar fi răsturnat poate de pe atunci, brusc, toate înlănțuirile viitoare ale evenimentelor și ar fi dejucat, tot ce desfinul îmi rezerva crud și ireparabil.

Descopeream însă în mine, o lașitate nebănuită, o doză de ipocrizie care mă scăzu îndată în proprii mei ochi—: începeam așa dar să fiu la fel cu ceilalți, să deșert până la fund drojdia acră și să accept ceiace cu suflet senin, acceptau dintotdeauna dînsii. În momentul acela am avut limpede sentimentul că fac din Cordelia o victimă, că o împing într'o lume din care va ieși oîngărită, că o pierd, jucîndu-mi fericirea mea calmă, fericirea noastră, gata să-mi lunece fără întoarcere, pentru totdeauna.

Presentiment de o clipă, repede înlăturat; clară și profetică viziune, îndată întunecată.

N'am luat individul de umeri și nu l-am expulzat din casă, cum ași fi făcut oricînd, înainte. Dimpotrivă, i-am ascultat cu cea mai ipocrită plăcere, toate nimicurile neroade: cancanuri de club și detalii scîrboase de aventuri galante. Căci de buna lui prietinie aveam nevoie. Printr'un inexplicabil capriciu al Șefului și exploataînd abil slăbiciunile de moșneag ramolit, secătura aceeași pomadată, se bucura în partid de o trecere nejustificată și juca rol de confident, de inspirator și de mijlocîtor îndemî-natec și lin, în toate pertractările comitetului central cu diferitele alcătuiuri de conducere, ale celorlalte partide.

Mai mult. Fățărnicia atît de repede contagionată, îmi mergea până acolo, încît m'am trezit fără să pot spune exact cum, bătînd prietinește pe umăr, cu cea mai cinică lipsă de demnitate, pe cel mai neîmblînzit dușman al meu, Carol Ștefănoiu, fă-tălăul obez, cu creerul opac învelit de sleiul grăsimii, nulitate notorie, rîvnînd de zece ani, cu toată tenacitatea de care e capabilă mediocritatea, la același portofoliu destinat mie. Norocul îi scăpa încă odată, și căuta să facă față bună, dîndu-și toate silînțele să pară încîntat „de fericita alegere“, etc. etc.

Cordelia îmi veni într'ajutor, copleșindu-l sub o avalanșă de amabilități, pe care rînceda creatură le primea, rotîndu-și cărnurile puhave în jîlf, cu astmatice gîfeli în gușă, de curcan infoiat, ca pe niște binemeritate consolări ce i se cuvin.

Și am surprins ochii rotunzi, fără gene, înecați în untură, stăruind lacom la întredeschiderea hainei, de unde porneau în-năuntru, rotunzindu-se, sinii Cordeliei.

Acesta era, domnilor, supliciuul meu din fiecare zi și din fiecare seară.

Cind toți au fost plecați și am poruncit să se deschidă ferestrele, ca să iasă mirosul de tutun și de mitocani, căminul meu cast și tihnit, avea înfașurarea unei suspecte case de întâlnire, după ce cheful și destrăbălarea s'au isprăvit.

Ca să înceapă mai desmățat, aduazi.

Cordelia căzu între brațele unui scaun, ducând ostenită palmele mici, la obrații decolorați de nesomn și de aerul înmiasmat :
— Uff! Ce corvadă! De s'ar isprăvi mai repede.

Aștepta desigur, ca întotdeauna, să-i trec ușure brațul pe după mijloc, și să-i cer iertare pentru atâtea jertfe, peste puterile mele să le plătesc vre-odată după oit prețuesc. Să-i strâng fruntea rotundă și mică la piept, să o alin și să o alint, ca pe-un copil supus unei trude penibile și prea timpurii.

N'am făcut-o. Ci m'am trezit, rostind rar, cu o calmă și perfidă mirare :

— De ce te plîngi? Mi se pare că această nouă viață, te amuză mai mult decît sperai...

O pauză. Pe urmă, continuînd :

— ... și că îți place; parcă aceasta ai fi dorit-o întotdeauna.

Cordelia ridică ochii obosiți, nevinovați și triști, neînțelegînd. Mi s'a părut că această blîndețe și resemnare, fac parte din aceeași ipocrizie, destinată celorlalți. Și în adîncurile mele, se răscoli o iritare, ce dormita poate de îndelungă vreme, fără să-i bănuiesc existența. De unde am descoperit, din ce ascunzișuri umede și tenebroase, ce duh rău mi-a șoptit cuvintele acelea, rele și crude, care nu mai sunaseră niciodată, în casa noastră, de atîția ani adăpost unic al celei mai desăvîrșite înțelgeri ce a existat vreodată între doi oameni?

S'ar fi spus că toate zidurile, mobilele, văzduhul, erau acum înveninate de trecerea celor plecați, care-au lăsat să dureze, să ne asfixieze, atmosfera lor ambientă, spurcată de răsuflarea lor, de intrigile lor, de năravurile și ticăloșia lor scelerată. Era ca o ucigașă otravă, intrată prin toți porii păreților îmbicsiți până la tencuială, de unde se filtra eliberată lent, ca să ne ardă plămîinii și să ne nălucescă mințile. De acolo găseam cuvintele; existau invizibile în aer, străine de mine și totuși încorporîndu-mi-se, ca să fișnească apoi șuerător printre buze, cînd precipitam una după alta, invinuirile cele mai absurde, bănuelile cele mai netrebnice și amenințările cele mai neroade. Risul acesta rău, rinjetul acesta de bestie coexistînd subț învelișul omenesc, nu mi-l știusem. Mi-l descoperisem acum, și prin el mă simțeam

tare, superior, răsbunător; cu el încheiam fiecare frază, rostită dramatic, în picioare, cum mă aflam rezemat de clavirul negru, cu gesturi patetice de acuzator public.

Nu m'am oprit, înspăimîntat de propria mea rătăcire, decît atunci cînd Cordelia, cuprinsă de plîns nervos, ghemuită ca o vietate fără putere într'o capcană crudă, a lunecat jos din jilț, lovindu-și sîmpla.

Atît a fost destul, ca să mă desmeticesc. Am ridicat-o în brațe. Am dus-o în dormitorul nostru, unde deodată mi s'a părut că străbat în altă lume, în fosta lume a noastră, cu aerul calm și pur, dintotdeauna.

Aci nu intrase nici unul, din cei ce-mi pîngăriseră casa. Aci totul deveni deodată, firesc și blind, liniștit, ca o umbroasă oază răcoritoare, într'un deșert bintuit de vinturi înflăcărâte. Am regăsit magic, ca o limbă uitată, toate cuvintele cele bune și înțelegerea veche, dintre noi. I-am cerut iertare, legănînd-o în brațele-mi puternice, desvelindu-i fruntea rotundă și mică, căuțîndu-i ochii, desvinovățîndu-mă de toată exasperarea nervilor puși la o cruntă încercare, în ultimile săptămîni.

Plînsul îi sguduia umerii mici; cînd se silea să-l înăbușe, o îneca peste vrerea ei; ceva fin și întins peste puterile rezistenței, ca o subțire strună de argint, părea că s'a rupt înlăuntru. Am așteptat, ingenunchiat la picioarele Cordeliei, jurîndu-i că n'am să reîncep niciodată.

Tirziu, și-a ridicat ochii împăciuiți, surzînd printre lacrimi și amenințînd cu degetul:

— Bagă de seamă... Spui: niciodată! Gîndește-te cît ar fi de oribil...

N'am lăsat-o să isprăvească, înăbușîndu-i cuvintele în sărutarea fără sfîrșit, în care ne regăseam.

Cînd începu să se desbrace, în fața oglinzei, eram încă pe marginea patului, cu figura spășită de vinovat, cu palmele pe genunchi. Îi vedeam prin oglindă, fața ofilită de plîns, ochii în cearăcne vinete, buza de sus puțin inflamată—și întors spre mine, spatele cu rotunzimi tinere, încovoiat de oboseală și de o povară strivitoare pentru atît de gîngași umeri; în totul amintînd acele resignate și docile sclave ale Orientului, care au renunțat să mai dispună de viața, de voința, de zilele și de nopțile lor.

M'a cuprins o mare înduioșare și mai aspră, am avut conștiința netrebniciei săvîrșite cu un ceas înainte.

Prin reflexul sticlei, Cordelia mi-a cetit desigur toată această desnădejde și umilință în ochi, căci s'a întors ea, și a venit ea, să mă consoleze, repetîndu-și amenințarea:

— Ce înseamnă copilăriile acestea?... Numai vezi, nu uita. Ai spus: *niciodată!*

Ce blind balsam fură aceste simple cuvinte, pentru inima mea ulcerată!

Cordelia s'a culcat, stringîndu-se înfrigurată în zăpada de

olandă a așternutului, unde trupul ei nu ocupa mai mult loc decât un trup de copil bolnav, debilizat și avînd atîta nevoie de ocrotire, cum într'adevăr îmi apărea dînsa. A adormit îndată, ca să se refugieze parcă în somn, de toate hîzănile și absurdele chinuri ale realității imediate. Respirația ușoară și regulată, arată trecerea dela această realitate precisă și îngenunchiată de aspre îndatorințe, în lumea odihnitoare și magică, de dincolo de somn. Am rămas cu obraji în palme, sprijinind coatele în genunchi, pe un scaun alături, să o privesc cu nesaț cum doarme și să o iubesc mai mult. Semnele osteneții și ale întristării, încă durau crispînd trăsurile, ogîndind o suferință lăuntrică. O iubeam până la lacrimi, altfel decât până atunci, într'o pornire care ar fi vrut să o absoarbă cu totul, să șteargă tot din jurul nostru, să ne izoleze într'o nepămîntescă altitudine, unde nimic să nu mai aibă ființă înafară de noi, doi.

Știu că exprim banal, sentimente banale. N'am îndemînarea expresiei literare; nu m'au interesat niciodată romanele fume-goase și idilele născocite de imaginația literatorilor.

Dar nemărginirea iubirii mele din clipele acelea, nu-și poate găsi exteriorizare în cuvîntele de rînd. Acestea se simt, nu se spun. Cei care au simțit o singură dată în viața lor, ceiace am simțit în izolarea mea, la căpătăiul Cordeliei, în noaptea aceea, vor înțelege cît de plin eram numai de dînsa, cum nimic nu mai exista în afară de ea și cum mă durea cruzimea care mă prefăcuse, într'o clipă de rătăcire, călău.

Încetul, trăsurile au început să se destindă. Obrazul să se ilumineze. Un suris i-a înflorit conturul buzelor. Cu mîna goală, își făcu pavază ochilor din brațul rotund, și suspină prin somn — suspinul acela al femeilor cînd se încovoae pe spate, să cadă, în încheștarea îmbrățișărilor.

Am suris și eu, cu înduioșare. Gîndul meu, iubirea mea, aveau așa dar atîta putere, încît străbăteau fără mijlocirea cuvîntelor, treceau dincolo de somn, se transmiteau tainic și printr'o supraumană forță, ca un efluviu hipnotic să o desmerde și să o cuprindă, fără strîngerea brațelor.

Cordelia continuă să destindă buzele extatic. Am iubit-o mai mult, fiindcă așa, fără să știe, din subconștient, mă simțea și răspundea chemării mele. M'am plecat să pecetluiesc această supremă victorie a iubirii, într'un sărut lung, lacom, ca o mușcătură.

Se deșteptă, împingîndu-mă speriată cu amîndouă mîinile. Își frecă ochii. Din toată figura dispăruse înseninarea de adineori. Mă privi nedumerită, apoi zîmbi, dar cu alt zîmbet decât cel din somn. Mai trist, ca un copil care se silește să suridă omului răutacios, care i-a răpit jucăria cea mai dragă.

Spuse, ridicîndu-se între perne:

— Ce bine-ai făcut că m'ai trezit!.. Ai pus capăt unui vis odios, stupid...

M'am mirat; nimic nu trădase că visul fusese odios și stu-

pid. Dimpotrivă. Surîsul acela, destinderea extatică, suspinul... Sărutîndu-i fruntea și desmierdîndu-i mînile, am încercat să aflu.

Cordelia își smulse mînile din strîngerea mea și își șterse apăsător obrații cu podul palmelor, ca și cum ar fi vrut să înlăture urme nevăzute. Fiindcă stăruiam să-mi povestească, spuse, cu simplitatea pe care o dă numai conștiința nevinovăției:

— O idiotie... Visam că eram pe divanul din hol. Secătura aia de Bibi Glogoveanu, nu-mi explic, nici prin somn nu-mi explic cum, își luase îndrăzneala să mă sărute pe ceafă, pe ochi, pe gură... Voiam să mă apăr, îmi era desgust și eram revoltată, dar nu mă apăram... Și... Și în fine, m'ai trezit tu. Bine că m'ai trezit, altfel nu știu ce se mai înîmpla.

Am rînjit, silindu-mă să dau întorsătură de glumă:

— Nu știi ce se mai înîmpla? În orice caz știi mai bine decît el, care în vremea aceasta habar n'are de visurile tale și dă vre'un banc de écarté, la club, pe cretă...

Vorbeam, dar nu-mi știam și nici nu-mi ascultam cuvintele.

Un mare gol și un plin de spaimă gol, se căscase negru, în juru-mi.

V'am spus. Aici voiam să ajung: *atunci am presimțit întăia oară existența unei lumi invizibile, perfide și desgustătoare.*

Și îndată m'a cuprins scirba care încrețește pielea spinării și face să se întoarcă privirea, cînd descoperi încolătăcirea viscoasă a amfibiilor, slutenia lor firitoare și îmbrățișările lor spurcate, în fundul apelor imobile, ogîndind cu nevinovăție cerul. E destulă o singură svîrcolire din adînc să-și împingă tremurul până la suprafață, ca în unda încrețită cerul să se înece și să dispară.

Pentru mine, din acel moment, cerul a rămas pentru totdeauna întunecat.

Cordelia bănuî ceva, din golul căscat în mine. Imi prinse mîna, cercetîndu-mi, surprinsă, ochii:

— Te-ai supărat?

Am întors capul, în altă parte:

— De ce? Cine-ți poate aduce o vină pentru visurile tale? Cine-i stăpîn pe visul lui?

— Într'adevăr, se bucură Cordelia de aprobarea mea, cine e stăpîn pe visul lui?

După un timp, gînditoare, așezîndu-și cîrlionții părului sburlit, ca și cum ar fi eșit dintr'o luptă aeeva:

— Totuși, ce absurd vis!.. Mi-e ciudă parcă pe mine, că am fost în stare să suport, prin somn, atingerea desgustătoare a acestui individ...

M'am gîndit să obiectez, că după surîsul extatic dinaintea deșteptării, îmbrățișarea nu părea de fel să fi fost repugnantă. Ceva m'a oprit. Și am rămas privind prostit, desenele geometrice din mătasa plapomei.

Mă atinse ușor, cu degetul pe frunte :

— Ce gîndești?... Culcă-te repede; e tîrziu și mine începem din nou... De s'ar sfîrși mai repede. Simt că viața aceasta îmi detrachează nervii.

M'am desbrăcat morăcănos, cu fălcile încleștate. M'am ferit de atingerea ei; cînd înainte de a închide ochii, după ce-am stîns lumina, Cordelia mi-a încleștat buzele cu sărutarea rituală de culcare, prin întuneric, la rîndul meu, mi-am frecat apăsător gura — îmi părea sărutul spurcat de atingerea celuilalt. Și am rămas multă vreme, cu ochii deschiși în noaptea opacă din camera noastră, devenită deodată streină și ostilă ca o celulă de osîndiți pe viață.

Adouazi a avut loc scena ridicolă și pentru toată lumea inexplicabilă, despre care gazetele au publicat cele mai fanteziste versiuni.

La club, după consfătuirea cu delegația partidului în cartel cu noi, cînd s'a fixat definitiv lista viitorului guvern. Asupra mea nu fusese nici o discuție. Toți au recunoscut, de comun și unanim acord, că nu poate exista discuție.

Abia scăpasem de atîtea strîngerii de mină, de angajamentele anticipate pentru o mie și una de servicii; mă întorceam din cabina telefonică, de unde anunțasem pe Cordelia că totul a luat sfîrșit și că pînă în două zile, Suveranul va semna decretetele noului cabinet.

Cordelia îmi răspunsese cu sărutări în pîlnia de ebonită, i-am auzit răsufletul de ușurare că în sfîrșit scăpa de tot bilciul deschis în casa noastră, glasul avea ceva din bucuria nestăpînită a copiilor, cărora li se vestește vacanța cu o zi mai devreme.

Totuși ce adorabil copil! — îmi spuneam, întorcîndu-mă, cu risul ei în urechi, cînd îmi tăia calea, Carol Stănoiu, să-mi bilbie o lungă și laborioasă felicitare.

Schimbam picioarele, nerăbdător, dar cuprins de o generoasă milă pentru toată înfățișarea de pachiderm neconsolat a fostului meu concurent, silindu-se să-mi demonstreze, că nu există hipopotam mai fericit ca el în toate smîrcurile lacului Tchad. Își ștergea broboanele de sudoare cu batista mototolită într-o mină, iar cu cealaltă, learcă de apă, mă ținea prizonier să-i ascult panegericul pînă la sfîrșit, cînd cu un semn șiret din ochi, se apropie Bibi Glogoveanu, să mă elibereze, Avea un costum nou, cenușiu, pe care și-l admiră, din treacăt, în oglindă. Nu mă văzuse în ziua aceea — făcu o largă plecăciune, în aceeași vreme servilă și batjocoritoare :

— Cu toate salamalecurile, Excelență!... De-acum, Excelență definitivă!

Îmi întindea amîndouă minile. Minile acelea de trîndav, subțiri și albe, care și-au afinizat degetele prelungi, numai pe așii de treflă și pe simii femeilor. Mi s'a părut atunci, că le văd

deodată cuprinzind în cupa palmelor sinii Cordeliei, așa cum va fi făcut-o în somnul ei, că gura lui e încă umedă de sărutul ei, din vis.

Scurtă și absurdă nălucire, dar atât de violentă, încît i-am răspuns nu-mi amintesc ce, însă ceva nebusesc, crud și ireparabil.

Multă vreme apoi, am încercat în zădar să-mi reconstituesc acest episod, pe care nu l-am putut niciodată recunoaște exact în versiunile martorilor. Atît, îmi amintesc: un moment figură sincer surprinsă a lui Bibi Glogoveanu, pe care mai dura încă surisul de satisfacție după ce-și privise din treacăt, în oglindă, hainele noi cenușii; pe urmă gestul cu care l-am lovit repede, cu palmele pe amîndoi obraji și peste gură—și, stupefacția indobitocită de pe chipul lui Carol Stănoiu, neînțelegînd ce se petrece.

Printr'un ciudat fenomen al memoriei, mutra aceasta mi-a rămas ca singura imagine care merita reținută; iar astăzi, cînd nimic în viață, nu-mi mai îngăduie să regăsesc risul și cînd știu că nu mai există nici un prilej de înveselire în această tristă vale a plîngerilor, unde orbecăm asaltați de fantasmе și de strigoi, astăzi încă, amintirea figurii rotofee, bălane, nedumerite, timpe și consternate, îmi deslănțue în solitudinea pustului meu, un hohot dement de ris.

Ce-a urmat, stă scris în gazetele timpului, care au dat proporția cuvenită acestui scandal, fără explicare și fără precedent.

Încercarea neizbutită a martorilor de a aplana conflictul; intervenția fără efect a șefului; încăpăținarea mea de a nu justifica un gest, pentru toți, și pentru cel lovit mai cu seamă, inexplicabil. Eșirea pe teren, rănirea gravă a lui Bibi Glogoveanu și refuzul meu de a-i întinde mîna, la invitarea lui cavalierească de pe targa unde se afla culcat, cu plămînul străpuns. Plecarea mea neașteptată, a doua zi, peste graniță, dînd astfel cu piciorul celei mai pline de făgăduinți cariere politice, din cîte se anunțase în ultimii douăzeci de ani, în istoria partidelor noastre.

Acestea sînt lucruri știute și spuse.

Scandalul a întîrziat cu o zi alcătuirea noului Cabinet, căcî între diferitele ipoteze care au circulat una stăruia cu deosebire: anume că Bibi Glogoveanu, omul de încredere al șefului, mi-ar fi propus în baza unei sugestii înalte, nu știu ce infamie pe socoteala cartelaților, pentru o tragere pe sfoară dintre acelea formidabile, ce întrețineau faima de abilitate a șefului; și că la această nouă pehlivănie, candoarea indignării mele a răspuns cum se cuvenea, cu o sonoră păreche de palme, care a răsunat în toată țara, până la ultimul cătun. Intervenția fără succes a Șefului, era un indiciu, că partidul nostru alarmat de pericolul des-tăinuirilor, ținea cu orice preț să înăbușe scandalul. Muțenia mea.

era al doilea indiciu. Și în sfârșit, plecarea mea bruscă, însemna al treilea:—desgustat, voiam cit mai repede să mă depărtez de toate aceste murdării.

Astfel, devenii fără voce, erou; și tot astfel, întâia și singura dată în viața lui scelerată, Bibi Glogoveanu, a fost victimă inocentă a unei erori de opinie publică.

Iar portofoliul meu, printr'un ironic capriciu al hazardului, căzu în brațele lălii ale lui Carol Stănoiu, atunci când se aștepta mai puțin.

Mutra aceasta stupefăcută, nu mi-a fost dat s'o admir.

Mi-a rămas numai cea dintâi. Căci în vremea când Suveranul semna decretele, și noul cabinet depunea jurământul, Simplonul ne ducea, pe Cordelia și pe mine, spre lacurile italiene. Acolo, cu șase ani în urmă, ne adăpostisem cea dintâi lună a căsniciei noastre. Și ceream locurilor, seninătatea calmă de atunci; pe acele drumuri însoțite, nădăjduiam să ne regăsim cum am fost.

În colțul cabinei, Cordelia, cu un volum pe genunchiu uitat deschis, privea desfășurarea peisagiilor alpestre, pe fereastră. Figura ei, pe fondul verde de pluș, al banchetei, arăta o paloare ostentivă și bolnavă. Îmi surprinsese privirea. Se întoarse să-mi suridă cu sinceră bunăvoină. Se strânse, rezemându-și capul pe umărul meu.

—Nu-ți imaginezi câtă bucurie simt... Câtă bucurie. Devenise viața aceasta imposibilă și pentru nervii mei și pentru ai tăi. Cred că prețuiește mai mult fericirea noastră decît un portofoliu ministerial... Nu?

Am dat din cap, afirmativ, dar cu prea puțină convingere. Îl vedeam pe Carol Stănoiu, în frac și clac, asudînd pe scările Palatului, pozînd cu ridicolă majestată în fața aparatelor fotografice.

Îmi ghici gîndul. Cu obrazul ei de catifea, îmi desmierdă obrazul meu, neras, cerșindu-mi răspunsul:

— Spune că, da!... Spune te rog că, da! De altfel, nu e așa, că totul înseamnă numai o amîinare? (O lăsasem și pe Cordelia să creadă că plecam desgustat de intrigi și că într'adevăr, Bibi Glogoveanu, mă ofensase, propunîndu-mi din partea șefului, ca preț al portofoliului, o ticăloșie nedemnă, așa cum vroia svoul public). Vor veni ei să te roage, cînd au să înțeleagă, că numai tu ești capabil să-i salvezi... Sînt așa de sigură de aceasta!

Eu eram sigur de atît: că de-acum, pentru mine, nu mai există decît renunțarea definitivă întrucît privește orice veleitate politică. Trebuia să-mi strămut toată axa existenței. Cu nici un preț nu mă puteam întoarce, asemeni cinelui biblic, la vărsătura sa. Rostisem Șefului, între patru ochi, adevăruri usturătoare pentru el și pentru partid. Adevăruri care nu se iartă. Nu ne rămînea decît tăria din noi și încrederea reciprocă, să ne refăcem altă viață. Cum? Nu eram încă decis. Dar aveam toată siguranța că voiu găsi încotro să-mi canalizez energia clocotînd în

mine și să-mi utilizez o capacitate care nu putea rămâne sterilă: să mă realizez altfel. Politica îmi cerea prea multe compromisuri. Orice înfăptuire, cu prețul lor, ar fi suferit de un viciu inițial. Acum o înțelegeam bine—poate întimplarea absurdă care-mi răfusesese o tainică indicație providențială, menită să mă apere din timp, de mult mai grave desamăgiri viitoare. Câtă vreme știam alături de mine, toată voința, încrederea, înțelegerea și iubirea Cordeliei, în ritm unison cu bătăile inimii mele, nimic nu era pierdut.

Am strins-o în brațe cu toată nădejdea naufragiatului care se agață de plutitorul trunchiu salvator.

Încă nu bănuiam în clipa aceasta, cât de nesigură și fragilă era umbra în care mă reazăm.

Cu tot avertismentul, n'am avut această presimțire. O uitam și pe aceia din noaptea cea rea, în camera noastră, acum cu perdelele trase și cu hirtie albastră în ferestre.

Dar al doilea avertisment n'a întârziat. N'a lăsat să treacă nici o săptămână.

Eram la Stresa. O după amiază caldă, după trei ceasuri de plimbare cu barca. Pe terasa otelului, Cordelia așipise în scaunul leagăn, cu tălpi curbe. Cu câteva minute înainte, îmi vorbise, și trecuse îndată, pe nesimțite, în somn. Am lăsat ziarul să o privesc îndrăgit. Ne aflam pe terasa aceluiași otel, de acum șase ani. Ne regăseam. Ne regăsisem. Ne veneau pe buze aceleași cuvinte de atunci, aproape cu aceiași înmădiere de glas. Îi revenea culoarea obrazilor. Mă cerca remușcarea, că atîta vreme, sacrificasem iubirea noastră și o desfiguraseram, subordonînd-o unor mediocre ambiții. (Așa numeam acum, tot ce îmi acaparase întreaga viață trecută). Stătusem atîta vreme lingă fericire și o căutasem aiurea. Nimic nu merită să treacă înaintea iubirii. Îmi dădeam seamă că o martirizasem. Inconștient, mă înverșunaseram săucid tinerețea din ea, să-i impun o viață ternă, să o fac tovarășa și complicea și confesoarea unei existențe de imposibilă și nefirească renunțare la ceiace orice tinerețe, găsește adorabil și divin. Îmi imaginaseram stupid, că existența aceasta, la care o osindeam, ar fi putut însemna pentru ea, fericire. Ea o acceptase numai, cu o pasivă resignare.

Acum îmi măsuram eroarea. Și cu optimismul tuberculoșilor care găsesc în febra lor ucigașă izvorul celor mai optimiste proiecte, cu inconștiența paralizicilor generali, asigurați de geniul lor, cînd se simt tari și găsesc totul, simplu, realizabil, fără dificultăți și fără primejdii; m'am hotărît îndată să răscumpăr cei șase ani pierduți ai Cordeliei, cu o viață fără prestigiu, în care totul să-i fie închinat ei, iubirii noastre, nouă, celor adevărați—nu trivialei realități din afară de noi, care nu merită această jertfire de sine. Îi ofeream jertfă, tot ce crezusem până atunci

că e senzul vieții mele și rațiunea mea de existență, fructul muncii, al pregătirii, inteligenței și al talentului meu; deși persist a crede, că ele ar fi apărat țara, de toate dificultățile în care și acum, se svîrcolește.

Ce însemna însă o țară, noțiune abstractă, față de iubirea noastră, prezentă, tangibilă și imediată? Cu un fel de acră voluptate, îmi spuneam că m'am înălțat atât deasupra mea însu-mi, încît să mă birui și să-i întind această ofrandă, cu simplitatea actelor mari, fără ca măcar Cordelia să o știe, așa cum se afla, cu ceafa rezemată în spătarul de paiu al scaunului, dormind cu buzele ușor întredeschise. Iar buzele ei, răspunzînd chemării mele, s'au înfiorat de spasmul unui sărut.

L'am văzut, și din nou, îndată, m'a cuprins înduioșarea și recunoștința, fără neliniștea celei mai vagi presimțiri.

De astădată s'a deșteptat singură. Și mi-a ocolit ochii. Privi pe luciul emailat al lacului, lunecarea unei bărci îndepărtate, cu ruginie pînă triunghiulară.

— Ai dormit, Cordelia?—am întrebat fără nici o intenție.

Am priceput că la început crezuse că n'am surprins-o ațipind, și că n'ar fi voit să-mi mărturisească. Dar fiindcă văzusem, nu înțelegea să-mi ascundă. Fără să-mi privească în ochi, urmărind imperceptibila înaintare a bărcii, vorbi încet.

— Da. Nu știu cum m'a furat somnul. Și imaginează-ți:: am găsit timp să și visez...

— Se și vedea, m'am grăbit să rostesc cu nevinovăție, trăgînd scaunul lingă ea, să-i cuprind mîinile.

— Cum se vedea?—întoarse privirea repede, intrigată, să-mi caute în ochi.

— Ei, cum? Foarte simplu. După mișcarea buzelor. Pariez, că prin vis, m'ai simțit apropiînd buzele... Se vedea de o poștă că nu era un vis desagreabil.

Cordelia izbucni în ris.

— Ce copil ești! Na! Uite, să-ți spun. Visam că eram singură în barcă, numai cu Giovanni, barcagiul. Și cu lipsa de logică și de control a oricărui vis, mă lăsam strînsă în brațe și sărutată, ca o simplă florăreasă oarecare...

I-am scăpat mîinile din strînsoare. Giovanni era un barcagiu rufos, murdar și chior, cu o gură oribilă și știrbă, ca o hidoasă spărtură neagră, în care limba se agita ca o rimă.

— Și cum ai tolerat? Cum nu te-ai apărat?—am întrebat cu asprime și cu durere.

— Îți spun, că ești un copil, continuă să ridă Cordelia. Ce nu tolerezi într'un vis? Ce ți se pare, oare, imposibil și neîngăduit, prin somn?...

Intr'adevăr, ce murdărie poate părea oare, prin somn, imposibilă și neîngăduită?

Toată seara am vorbit foarte puțin și arțăgos. Totul îmi părea ostil, fals, spurcat, perfid. Soarele apunînd cu banală mă-

reție de cartă postală, priveliștile de prospecte pentru companiile de căi ferate internaționale, glasul agasant al oamenilor, mirosul amețitor al florilor. Cordelia crezu că mă gîndesc încă la tot ce părăsisem în urmă, în țară, și veni de cîteva ori să se așeze pe genunchi, îndepărtîndu-mi șuvițele de pe ochi și ciocnindu-mi ușor, osul frunții.

— Ce se petrece aci? Tot te gîndești? Tot n'ai uitat? O înlăturam cu silnicie.

Nu putea bănuî la ce mă gîndeam și ce nu puteam uita. Intre noi, începeau să existe gînduri și temeri, care nu se pot rosti.

Cînd s'a înălțat luna, sidefind lacul, și Giovanni a venit cu barca subterasa otelului, (cum rămăsese înțelegerea de cu vreme, pentru plimbarea nocturnă), i-am răspuns tăios că am renunțat, și că în orice caz, nu voiu mai pune piciorul niciodată în arca lui hodorogită.

Barcagiul, nedumerit de brusca disgrăție, încercă să mă convingă și să se disculpe. Volubil, precipită argument după argument, lăudîndu-și barca, invocînd toate cheltuelile fără șgîrce-nie ca s'o facă mai sprintenă și mai confortabilă ca nici una alta; chemînd mărturia picolilor, personalului de serviciu al otelului și trecătorilor, să declare pe sfînta Madonă dacă mai există în tot ținutul, un vislaș mai iscusit, cu brațe mai agere și mai musculoase ca ale lui. Vorbînd, își desvelea până la umăr, minile tari, cu noduroasele proeminente ale mușchilor, pieptul păros și arămit de soare. În vremea aceasta, inchipuirea mea reconstitua episodul desgustător: brațele acestea păroase înclștînd trupul Cordeliei, gura aceasta fonfă și neagră, apropiindu-se ca o ventuză de buzele cărnoase ale Cordeliei, spurcînd-o cu răsufllarea dogoritoare.

I-am întors, scurt, spatele, să rup obsesia. Multă vreme, i-am auzit încă glasul jos, vociferînd indignat în lumina de reflector a lunei, împotriva străinilor acestora țicniți, pe care ni-meni nu-i mai poate mulțumi.

O noapte de insomnie. Și după aceia, altele.

Mă ridicam în cot, să surprind pe figura Cordeliei, semnul vieții ei secrete, de dincolo de somn. Nu mai stîngeam lumina; pretextam lecturi absolut necesare și urgente, până ce Cordelia adormea. Cînd îi simțeam respirația regulată, lăsam cartea alături, și așteptam. În unele nopți, figura rămînea neclintită și indescifrabilă, până la sfîrșit. Cădeam de oboseală. Mi se înfundau ochii în orbite; am început să am înfățișare de bolnav. De cîteva ori, Cordelia mă întrebă îngrijorată, stăruind să consult un medic. Nu știa că adevărata bolnavă, de o boală oribilă și fără nume, era numai ea. Căci nu o singură dată, se întîmpla ca imediat ce închidea ochii, să arate impudic și desfrînat su-

risul extatic, și să-mi sfredelească inima cu scîncetul de voluptate smuls de sărutul din somn, sărut care nu era al meu.

Rămîneam ceasuri fără sfîrșit, la pîndă. Descoperisem alături de mine o ființă misterioasă, din care totul îmi scăpa.

Domnilor, ca să mă înțelegeți deplin, vă rog să priviți o singură dată, ființa iubită, cea mai sigură și cea mai pură; cînd doarme. Aveți s'o vedeți îndată, cu alți ochi; e alta. Misterioasă și străină, cufundată într'o lume despre care niciodată nu veți ști nimic. Nu vă mai aparține, fiindcă ei însăși nu-și mai aparține.

Veți înțelege atunci cît de mincinoasă și de neroadă a fost născocirea poezilor, cînd au cîntat somnul pur al iubitei, înfățișarea de înger care doarme, nevinovăția zîmbetului de pe buze, frumusețea castă a liniilor destinate și cînd atribue somnului o curățenie celestă, de întoarcere la neprihănirea prunciei.

Pe mine mă cuprindea scriba acestei guri, cu buzele umede și pe care le știusem și eu pure; deasupra cărora în nopțile noastre trecute, mă aplecasem să caut ca un izvor reconfortant de apă, viața adormită. Acum aflasem ce apă înveninată și ucigașă ascunde, din ce smîrcuri populate cu desgustătoare svîrcoliri, se prelinge isvorul bălos.

Mi-am ascuns supliciu. Voiam să știu tot. Cu nici un preț nu trebuie să las bănuită prin ceva (un gest imprudent ori o indignare nestăpînită), toată joshicia acestei suferinți nespuse.

Și într'adevăr am știut tot.

Cu cel mai inocent suris, Cordelia se oferea singură, spovedaniei matinale. Înșelată de nepăsarea mea aparentă și de tonul glumeț al interogatorului din fiecare dimineață, nu mi-a ascuns nici unul din prilejurile de oroare și de suferință, pe care mi le rezerva de fiecare dată, această lume invizibilă, perfidă și desgustătoare.

Intr'o noapte ofițerul cu pelerină de conspirator și cu chipu de ridicol personagiu de melodramă, întîlnit pe culoarele oțelului. În alta, abatele cu privirea lăaturalnică și lubrică; vecinul mustecios de masă; chelnerul restaurantului; șofeurul și englezul cu fața tumefiată și cu haine cadrilate; cerșitorul cu papagal și caterincă, împărțitor de planete; trecători întrevăzuți o singură clipă; portarul slugarnic și vînzătorii de gazete; liceeni cu obrazul plin de coșuri și moșnegi căniți: toți își dădeau întîlnire în această lume imprecisă și necontrolată a somnului, rupeau distanțele categoriilor sociale, deodată înfrățiți și egali, apăreau transfigurați, cu viclene vorbe ispititoare și cu îndrăznele ticăloase, își așteptau rîndul, îmbulzindu-se ca la ușa unei case de toleranță de port.

N'aveam curaj să mai înfrunt privirile. Mi se păreau că toți știu. La spatele nostru, îi bănuiam întorcîndu-se, amintindu-și și povestindu-și, cu amănunte cinice.

Seninătatea Cordeliei mă uimea și mă revolta. Cum putea

suporta aceasta? Cum mai putea trece nepăsătoare, sub ochii celor care prin somn, ajunseseră până la îndrăzneala ultimă?

Cum mai putea fi firească, mai putea ride, ceti cu liniște o carte, aspira parfumul unei flori, cum putea admira peisagiile și cum mai privea cu simplitate, în ochii oamenilor?

Trebue să vă declar, că uneori, provocată de întrebările mele ocolite, își arăta singură mirarea de această deslănțuire a demonului lăuntric, intrat în carnea ei—dar acest lucru îl discuta fără sfială și fără rușine, ca o simplă curiozitate demnă de o cercetare obiectivă, așa cum o învățasem de ani că se cuvin cercetate și interpretate, toate fenomenele lumii vizibile și invizibile. Și îndată, cu ușurință, trecea la altăceva. O carte, un răsărit de soare, organizarea unei excursii.

Rămîneam singur, să-mi mistui răul din mine. Căci numai în mine, răspundea profund, această chinuire.

Cordelia se bucura acum de cea mai repugnantă sănătate. Își recăpătase culoarea fragedă a obrajilor, dovedea o nesățioasă poftă de mîncare, un neastîmpăr de tînăr animal, scăpat dintre gratiile cuștei, la aer și la libertate.

Căutam să-i cetesc în ochi vre'o urmă, o amintire din lumea orbilă din care se întorcea în fiecare dimineață, așa cum spunea nu știu ce cronicar, despre ochii fumătorului de opium, Thomas de Quencey, că păstrau neliniștitoarea strălucire din privirea unui înger care s'ar fi întors din infern. N'am descoperit niciodată, cea mai mică umbră în frăgezimea acelor adorabile feicioare din nativitățile lui Ghirlandajo, o sete neistovită de viață, pornirea să găsească totul agreabil și să ale copilărești prilejuri de îmbucurare, din cele mai neînsemnate nimicuri.

V'am sous că era numai un copil bolnav. Bolnav de prea multă sănătate comprimată.

Incerca să-mi alunge posomorala. Își cerea citeodată er-tare, că nu poate participa la desamăgirile mele exagerate; căci continua să creadă că rămîneam tăcut, gînditor, încruntat și cu dinții încheștați, numai fiindcă nu uitam încă și nu mă consolam, de brusca răsturnare din cariera mea politică.

Se așeza pe genunchi, cuprinzîndu-mi obrajii în palme, apropiindu-și fruntea ei de fruntea mea și scormonindu-mă în adîncul insondabil al ochilor, scufundați în orbite:

— Încă tot nu vrei să uiți? Să înțelegi că ei au să vină și să te roage? Că ești acum mai tare, fiindcă știu cît i-ai disprețuit?

Își apropia buzele, și mă feream de atingerea gurii pîngărite. Strîngea din umeri, renunțînd să înțeleagă. După o clipă apărea în altă haină, cu fața umbrită de pălăria cu boruri largi, de paiu, firîndu-mă de mînă:

— În orice caz, să eșim de aici. Aerul, mișcarea, poate sînt mai tari decît mine...

Nu-și imagina ce supliciu îmi rezervau, acest aer și această

mişcare. Mergeam în urma ei, căutînd cu o cruntă suferință, să ghicesc pe care dintre toți trecătorii întîlniți, îi va alege prin somn să le dea ceiace somnul nu le refuza niciodată.

Am datoría să recunosc că nimic din purtarea Cordeliei, nu ar fi îndreptățit vre-odată să bănuiesc vre-o preferință, să-i atribui vre-o responsabilitate în pasivitatea cu care accepta desfrînările cărnii sale, prin somn. Nu, nici o vină nu i-am putut descoperi. Lumea exterioară nu exista decît pentru plăcerile nevinovate ale ochilor, pentru armonia liniilor și culorilor, pentru curătenia emoțiilor estetice, și atît. Cîntea în care a fost crescută, disciplina morală și curătenia înăscută a simțurilor, nu i-ar fi îngăduit niciodată senzualitatea fără limită a femeilor ce descopăr îndată în bărbat, un mascul, și le îndeamnă să și-l apropie într'o rivalitate de cochetării nerușinate. În afară de mine, pentru Cordelia, nu există nici un alt bărbat pe lume. Aceasta îi permitea să privească în ochii tuturor, cu seninătatea celei mai împăcate și inocente conștiințe.

Dar rămînea somnul și revanșa cărnii în vis.

Domnilor am încercat să fug de această tortură, strămutînd mereu locul, ca să nu mai întîlnim aceiași oameni. Ne-am schimbat din oraș în oraș, urmînd indicațiile și recomandările ghidurilor; orașe de munte și porturi de mare, cetăți cu amintiri vechi în pietrele ruinilor și refugii singuraticе, unde își dădeau ultima suflare, fizicii, pe creste de munți, cu feregi aproape arborescente, ca în vîrstele dintăiu, unde aerul brazilor e ozonat și electrizat, ca în clinicile de radiologie.

Speram că oboseala, permanenta schimbare a decorului, vor alunga fantasmеle somnului, vor risipi aceste miasme înveninate și îl vor goli de visuri, lăsînd carnea în pace să se odihnească și să se vindece. Cordelia bătea copilărește din palme, de cîte ori descopeream alt colț al Italiei, abia pomenit în ghiduri. Se deștepta decunoapte să împacheteze valizele, știa să găsească imagini ingenioase și inedite, pentru a admira frumusețea locurilor în care nu-mi găseam pace. Totul se petrecea ziua nevinovat; pentru ochii tuturor am fi părut cei mai fericiți muritori, colindînd fără grijă lumea în cea mai desăvîrșită înțelegere și cea mai invidiată încredere reciprocă, până cînd Cordelia își culca capul între perne. Și îndată îmi începea chinuirea fără nume. Surîsul extatic și scîncetul din somn. Degetele subțiri, strîngîndu-și singure sinii în spasm—și nopțile mele de veghe, urmărînd desnădăjduit, cu ochii morți în fundul capului și cu sudoarea răcită la temple, cum trupul și sîngele și gîndul și iubirea Cordeliei, îmi scăpau, nu-mi mai aparțineau, se prostituau sub privirea mea neputincioasă.

Domnilor, este odios cîtă lume nu-și mai găsește astîmpăr în Italia, transformată într'un vast otel cu nenumărate anexe de muzee. Toate rasele, toate neamurile și toate vîrstele. Spanioli cu siluete donchihotești și cu vocabular sonor, de cîntăreți de-

romanțe. Nemți îndopați de mezeluri și de bere, cu tidvele rase și cu ochelari de scafandri. Englezi deșirați, cu dinți de cal, și americani de nord, cu dinți de lapte și obraz de copil. Americani de sud, cu părul negru-albăstriu și cu ochi migdalați, de dansatori vițioși care fură colierele partenerelor de schimmy. Asiatici cu dinți galbeni, cu pielea întinsă pe pomeți, cu gesturi manierate de prestidigitatori și cu mustățile rare, țepoase, de mort. Scandinavi cu părul cînepiu și cu mișcări timide, de copii crescute prea repede; Ruși cu privirea naivă și crudă în aceeași vreme; Greci mieroși, cu glasuri zîzuite și tărăgănate de crupieri; Unguri, parodiind îngîmfat portul sportiv al Englezilor; negri cu ochi de porțelan, cu păr de sirmă pentru frecat parchetul și cu palmele roze, de maimuțe; toate rasele, toate porturile, toate conformațiile craniene care să facă deliciul ahtiaților de antropologie, toate desemnurile, de torace, de brațe, de membre și de abdomene; mustrele tuturor națiilor semănate în toate ungherele planetei, venite să se desfășoare fără grijă, conduse în turme de ghizii cu glasuri metalice de fonograf, sgiindu-se la femeile celorlalți, cu aceeași lipsă de jenă cu care cercetează în muzee, amănuntele capodoperilor și curbele reci ale marmorei. Iar lumea aceasta, concentrată din toate rezervele continentelor, cu amestecul lor babilonic de limbi, nu aștepta decît venirea nopții, pentru a părăsi muzeele, terasele cafenelelor, dancingurile, hotelurile și restaurantele, ca să mai defileze încă odată în somnul Cordeliei. Și cu ce îndrăzneli, Doamne, cu ce năravuri inedite, aduse deacasă, căutînd prin somn, prada ce li se oferea cu minile legate!

Se pot spune acestea? Se poate înțelege aceasta?

Domnilor este o plăcere bărbătească să ai de luptat cu un adversar fățiș, declarat, loial și vizibil. Să ai de luptat și să-l înfrîngi. Sau dacă ești nevrednic, să cazi biruit. Dar cum poți lupta cu năluci? Dacă nu admit, înțeleg gelozia. Dar gelozia cu un obiect precis.

Pe un adversar îl poți suprima, îl poți desonora să-l neantizezi în ochii femeii iubite, îl poți doborî să rămii numai tu singur, tare și crescut; în lupta aceasta găsesc ceva frumos, puternic și grandios, ca în încăerările până la moarte ale sălbătăciunilor de codru, cînd își dispută femela. Unul din doi trebuie să dispară, și înfrînge întotdeauna acel pe care natura l-a înzestrat cu însușiri mai alese, cu mai multă frumuseță și vigoare, ca să perpetueze și să perfecționeze speța. Eu aveam un dușman, în fiecare noapte reînnoit, vedeniile somnului, în exemplarele tuturor raselor, și tuturor națiilor, tuturor vîrstelor și tuturor categoriilor sociale; încorporarea lor în ceva fluid, scirbos și insesizabil, scăpînd atingerii și rinjindu-mi din tenebre, cu un ris perfid și diavolesc împotriva căruia nu există nici o putere omeanească să-l sfarme, cum ai sfărma cu pumnul, dinții unui vrăjmaș de moarte, în carne și oase.

Am înțeles atunci că nu mai există decît o singură scăpare.

Să mă ascund undeva, să ne ascundem departe de tot; să o ascund și să o închid pe Cordelia ca într'un sarcofagiu, la capătul unui labirint, departe de toate privirile, unde nimic să nu ne mai ajungă și nimeni să nu ne mai știe.

Am hotărît data întoarcerii într'o dimineață. Am depeșat în țară. Imi amintisem casa pitită în văgăuna munților, moștenirea dela bunici, lăsată în păragină și în paza pădurarilor, unde nu călcaseam decît arareori, iarna, la vînătoare. Acela era locul potrivit. Acolo aveam să găsim pacea și izolarea necesară, până cînd totul va redeveni normal și până cînd voiu izbuti să alung din somnul Cordeliei, ispitele vinovate care-au chinuit odinioară și somnul anahoreților. Să rămîn numai eu cu ea, și cu iubirea noastră. Să o recuceresc. Să-mi revină din lumea unde totul e mînjit și spurcat de atingeri impure; să o consolez și să o alin ca pe o victimă smulsă infernului, să o redau vieții firești.

Am depeșat așa dar slugilor să pregătească încăperile, să măture paiajenii și să prefacă în cel mai scurt timp, casa pustie, într'un calcuș primitor și cald, așa cum fusese pe vremea cînd trăiau bătrînii în pustnicia lor cuminte și îndepărtată de deșertăciunile omenești. Pentru Cordelia, am pretextat nevoia unui an de studiu, din care va lua ființă lucrarea capitală a vieții mele, opera de maturitate în care să adun organizat, tot ce învățătura, cugetul și experiența, îmi îngăduiau să dau înșfîșit la lumină. Mînteam. Mînteam, domnilor, fiindcă toate acestea erau acum departe de mine, nu mai existau, păreau trăite într'o altă viață. Căci femeia și creația sînt incompatibile; femeia distruge viața spirituală, îi devoră timpul, îi intră în sînge ca o otravă subtilă, te acaparează și te întuește într'o existență brută, de animal aservit instinctului. Creatorii nu trebuie să cunoască femeia; viața lor ca și a sufletelor simple, nu trebuie să aibă istorie.

Eu renunțasem la tot ce-am crezut dela cele dintăiu mijiri ale vieții conștiente că avea să însemne rațiunea mea de existență, să mă ridice deasupra gloatei mediocre. Căutasem și am crezut că am aflat în Cordelia un aliat, un tovarăș, un confident — amăgirea durase ani, se dovedise mincinoasă. Acum, nu mai exista decît ea, femeia; se substituise idealului meu de viață, paralizase orice încercare de eliberare, pentru ea mă resemnam unei vieți fără prestigiu, căci nimic în afară de dînsa nu mai avea vre-o însemnătate. Dar pe dînsa, unica între toate, o voiam recîștigată numai pentru mine și pentru totdeauna.

Mînteam deci. Dar Cordelia m'a crezut îndată.

Și sincer se bucură, fiindcă după dînsa, aceasta însemna că toată criza pe care mi-o atribuia, s'a încheiat.

— Ți-am spus că mișcarea, aerul, schimbarea mediului, au să-ți împrăspăteze încrederea în tine, roști cu naivitate, pregătind valizele de drum și cercetînd orariul trenurilor. Incă odată am avut dreptate. Au să vadă ei, ce-au perdut...

„Ei“—adică toată liota partidului, a cărei existență o uitasem și îmi era cu desăvîrșire indiferentă, acum.

În țară m'am întors ca un răufăcător, fără de veste, noaptea, și fără să desprind hîrtia albastră, din ferestrele fațadei. Aveam oroare de indiscreția gazetelor, mai ales că după șase luni meneză în cîteva rînduri, cu regret, lipsa mea, și chiar să se vorbească despre o eventuală remaniere, în caz cînd cineva din partid, ar găsi îndestule argumente și îndestulă căldură, să mă convingă a renunța la surghiunul meu învoluntar. Acestea le cunoșteam din lectura gazetelor, iar lectura mă făcea să surid cu milă. Cariera mea politică, gîndurile, capacitatea, însușirile și ambițiile mele trecute, nu mai existau decît în opinia altora. Mi e îmi sunau străine. Viața îmi rezervase alt destin.

N'am stat în Capitală decît două zile, atît cît a fost nevoie pentru mine și pentru Cordelia, să expediem lăzile cu cărți și să facem cumpărăturile trebuincioase unui an de exil. Am străbătut străzile în mașină închisă, pentru a evita întîlnirile inoportune. Precauțiune de altfel inutilă, după cum mi-a dovedit-o îndată figura mirată a bărbierului meu obișnuit, care nu m'a recunoscut decît firziu, după ce-mi răsese jumătate din obrazul săpunit—și aceasta numai după glas. Atît mă schimbaseră aceste șase luni.

Am ajuns în stația ultimă de munte, noaptea, pe-o lapoviță murdară și rece, ca într'un film de emigranți.

Trenul șueră trist în văgăuna pustie. Din alt tren, garat pe o linie moartă, răspuseră din vagoanele închise cu gratii, behăituri și mugete resemnate, de vite pornite la tăetoare. Luminele palide ale felinarelor, se legănau în mini nevăzute. Totul era posomorît și desnădăjduit, ca într'un drum fără întoarcere.

Mizeria noastră deveni mai tangibilă, în această pustietate ciinoasă, în care ne afundam.

Cinci ceasuri de mers, în tăcănitul monoton al copitelor, sub coșul de piele al trăsorii unde bombăneau picăturile. Glasul răgușit al vizitiului și al pădurarului urcat alături, pe capră, cu pușca pe genunchi. Cordelia ghemuită lingă mine, în blănuri, stringîndu-mi brațul cu mina ei mică și rece, de copil înfricoșat de amenințările beznei.

Pe urmă, cele dintăiu săptămîni, până s'au orînduit lucrurile pentru o atît de îndelungă ședere. Iarna așternută pe îndelete; priveliștile odihnitoare, cu brazi neclintîți și severi, cu zăpada deasă, compactă, foșnind sub pași ca atlasul—peisagiu asemuitor cu cele de pe cutiile de lapte condensat. Și ceasurile de înoptare timpurie, la gura sobei, unde duduia focul, trosneau vreascurile, se învăluia apoi jaratecul în cenușă subțire, cu scînteeri molcome de vis.

Aceste săptămîni dintăiu, au fost, domnilor, singurul armis-
tițiu pe care mi l-a mai acordat viața.

Nici un prilej de neliniște. În somnul Cordeliei nici o urmă
din surîsul rău și bolnav, care-mi chinuise nopțile. Figură indes-
cifrabilă și calmă; somn robust, în care viața e suspendată.

Am crezut chiar, atunci, că pregătirile pentru o atît de în-
delungă ședere au fost exagerate. Două-trei luni, îmi păreau des-
tul. Totul nu fusese poate decît o trecătoare suferință, repede
vindecată, repede uitată. Subt orice fericire stă ascunsă o cica-
trice închisă. A fost să o avem și noi, pe a noastră. Cu atît mai
bine că venise dela năluci, care nu lasă urme, și că se ștergea
odată cu nălucile.

Cordelia își petrecea ziua, căutînd să dea încăperilor, orin-
diuala pe care vor fi avut-o pe vremea cînd trăiau bunicii. Din
lăzi scoase la iveală podoabe vechi, cadre și scoarțe păstrate în
naftalină; îmi cerea de zece ori într'un ceas, lămuriri asupra lo-
cului unde se aflase cu trei decenii în urmă, o pernă, o pano-
plie de vînătoare, un scrin. Nu știam să-i dau decît foarte vagi
deslușiri, atît cît reținuseră amintirile de copil. Dar mai amănun-
țit cunoștea locul celui mai neînsemnat lucru, Pătru, pădurarul.
Acela ținuse în tinerețe tovărășie de vînătoare bătrînului și nu
contenea să povestească teribile și epice peripeții, din crîncene
lupte cu fiarele codrului. El singur, supraviețuise acestor oameni
vechi. Și tot ce adunase în amintirile lui de om singuratic, căuta
să-și descarce acum, cînd găsise cine să-i dea ascultare.

Pentru bunica, avea un fel de compătimire, ca pentru o
vietate neînsemnată și discretă, cum se pare că într'adevăr trecuse
prin viață. Dar pentru bătrîn, păstra o admirație nemărginită, pe
care n'o clătinașe nici cei treizeci de ani, cîți trecuseră dela moar-
tea lui cruntă și bravă, trîntit de glonț hoțesc, în pustietatea sil-
lelor. Fusese omul acela așa, ori crescuse numai în închipuirea
lui? Nu știu, căci tot neamul meu cu mine se sînge și aminti-
rile nehotărîte, de copil, nu pot nici întări, nici desmînji, imaginea
înfățișată de pădurarul Pătru. Așa cum apărea în povestirile lui,
părea să fi fost un uriaș cu sînge aprig în vine și de o bărbă-
tească frumusețe, cruțată dincolo de coruptibila destrucție a ani-
lor. Om tare și aspru, iubitor de petrecere în ceasuri rare, cînd,
primea oaspeți îndepărtați, dela tîrgurile din cîmp, și om cu mare
trece și slăbiciune pentru partea femeiască, din care pricină,
dupăcît ne lăsa să înțelegem Pătru, pădurarul, bunica își tre-
cuse multe nopți în așteptare și plîns.

Acestea toate mă interesau puțin. Ca și nesfirșitele episoade
de vînătoare; plicticoase palavre, în care bănuiesc că fantezia po-
vestitorului contribuia cu o exagerată parte.

Nu venisem pentru aceasta! Oamenii morți rămîn morți. Nu
merită nici un interes dacă în trecerea lor prin viață n'au știut
să se ridice peste mediocrenele și perisabilele bucurii și suferinți a-
nimalice. De departe, pustnicia acestor bătrîni, îmi apăruse cu-

minte și înduioșătoare. Aflam însă că și aici, se ascunseseră suferinți mediocre și plăceri vulgare. Un om zdravăn, un animal robust, care a mâncat, a băut, a ucis alte animale, a râvnit la femeile altora și le-a avut, a făcut să sufere alt animal, cu orizont mărginit, a murit violent cum se cuvenea încheiată o astfel de viață;—în definitiv ce este aceasta, decît existența a milioane și milioane de larve omenești ?

Pădurarul Pătru e un moșneag chircit și păros, cu un cap uriaș, tare de urechi, cu ochii încă din caleafară de vii sub sprințenile stufoase, cu mâini lungi și butucoase, coborînd până dincolo de genunchi; un solu de gnom bărboș, cu o neistovită poftă de vorbă. Cînd intră în casă, închide ușa cu îngrijire, ca și cum ar voi să se asigure întăiu că nu-și face loc după el, niciuna din umbrele nevăzute, despre a căror viață a avea și demult expirată, e gata să înceapă povestire. Înaintează un singur pas dela prag, își netezește creștetul alb cu o labă de cimpanzeu, își răsucește căciula, caută ceva în chimir, nu găsește și caută în sîn, se uită pe pereți, tușește, a avut ceva de spus și a uitat, așteaptă...

Cordelia găsea întotdeauna ceva să-l întrebe. Bănuesc că îl întorcea înapoi cu vorba, să ajungă la una din povestirile lui care-i făceau deosebită plăcere. Femeile găsesc pasionantă orice existență, cît de mediocră și stupidă ar fi, de îndată ce nu e cea imediat apropiată de a lor—îndepărtată în timp ori în spațiu. Participă la drame fictive și rămîn insensibile, la cele reale și imediate. Treceam în cealaltă cameră, unde mă aștepta masa cu hîrtia neatinsă și cu volumele netăiate. Auzeam prin ușa cu scindura uscată, glasurile enervante, întrebările moșneagului surd: ha ? ha ?—regretam biroul de acasă, cu ușile duble, capitonate, să nu străbată niciun vuet și să mă izoleze desăvîrșit de larma deșartă a lumii. Dar îmi biruam îndată nemulțumirea pentru aceste trecătoare neajunsuri. Era doar fericirea noastră la mijloc; ca regimul obligatoriu și strict, dintr'un sanatoriu, de unde aveam să ne întorcem amîndoi, pentru totdeauna vindecați.

Amîndoi.

Căci acum, cînd Cordelia îmi revenea, mă durea cealaltă viață la care renunțasem; mă simțeam și eu bolnav de inacțiune, luam hotărîri încă nelămurite să încep ceva, nu știam ce; poate chiar în adevăr mă ispitesc gîndul acelei opere de maturitate, despre care pomenisem, mințind. Mă întrebam atunci, dacă nu cumva iubirea mea pentru Cordelia, nu ființa decît în măsura în care plana asupra ei o amenințare. Dacă o iubire calmă, sigură și eternă, e destulă pentru a umplea o viață de om.

Răspunsul a venit și de astădată, neașteptat.

După o noapte de viscol, cînd crivățul sgîlțise ferestrele și chiuise fără istov, răsturnînd cu trosnete, brazii. O noapte rea, cu somn de mai multeori întrerupt. M'am deșteptat ostent. Cordelia, înfășurată în haina de lînă albă, în fața focului, în jilt, privea

gînditoare jăratecul, cu bărbia în pumni. Cînd m'a simțit răsucindu-mă în așternut, n'a avut răbdare să aștepte. În loc de bună-dimineața, m'a întîmpinat cu o întrebare :

— Nu ai vre-o fotografie de-a bunicului?

Am dat din umeri.

— Știi foarte bine, că n'am mania albumelor de familie.

Cordelia părăsi jilțul și veni să se așeze pe marginea patului, răsucind între degete un canaf al hainei de lînă.

— Și nu ești curios, de ce te-am întreat?

— De fel. Ți-am spus, mi se pare de mai multeori, că n'am nici o simpatie pentru acest moșneag berbant, care până la adînci bătrînețe a chinuit o biată femeie—de altfel, o proastă.

Cordelia nu se dădu bătută.

— Totuși, hai să ți-l descriu eu...

— Mersi. Să-mi recapitulezi toate ineptiile cu care mă plictisește de două luni, imbecilul acesta de pădurar!

— Lasă-l pe pădurar, începu Cordelia să-și piardă răbdarea. Am să ți-l descriu eu, după mijloacele mele de informație, directe...

Mă privi zîmbind, să-mi cetească surprinderea.

— Directe!... Ce fel de vorbă e aceasta? Ai dat cumva în șertare, în lăzi, peste vre-un document, o schiță?... Știu că era prietin cu nuștiu ce haimana care trecea drept pictor... Ii va fi făcut vre'un tablou, o mizgilitură, în schimbul unei piei de căprioară...

Cordelia dădu din cap, lăsă canaful și își tipări pe genunchi haina :

— Cum trivalizezi tu realitatea! O cobori întotdeauna la detalii meschine și materiale. Află că n'am găsit nici o schiță și nici un tablou, și că te-am întreat de n'ai vre-o fotografie, numai fiindcă voiam să verific dacă imaginea mea, corespunde cu ceiace-a fost în realitate.

Acum începusem eu să-mi pierd răbdarea.

— Nu înțeleg ce vrei să spui... Ce e aceia „imaginea ta“ și informațiile tale „directe“?

Cordelia îmi dădu, cu gestul obișnuit, părul în lături de pe frunte și mă privi, cu o sclipire de rîs în ochi :

— Aceasta înseamnă pur și simplu, că l-am văzut cum te văd. Că mi-a vorbit, și mai mult, ca să nu-și desmintă se vede apucăturile din viață, și-a permis ceia ce-și permitea cu toate pădurăresele și morărițele lui, de pe vremuri.

I-am repezit mina întîrziată pe frunte. Am gemut :

— Iar... Iar începi?

— Ce încep?—întrebă Cordelia cu nevinovăție.

Puteam oare să-i spun? Să-i mărturisesc toată chinuirea care mă adusese aici, gîndul cu care venisem, minciuna în care trăiam de atîtea luni? Să-i arunc în față, ca unui bolnav de moarte, adevărul cel crud? Să-i deschid ochii asupra acestei

duble existenți monstruoase; asupra nerușinatei desfrinări, care prin somn e încă mai ticăloasă decât a femeilor ațînindu-ți ca publice?

Atunci s'ar fi zidit între noi tăcerea, și nimic n'ași mai fi putut să știu.

M'am silit, (cine poate înțelege sforțarea supraumană?) m'am biruit să surid și să par înveselit foarte, de această nouă viclenie a somnului, proxenet cu ingenioase și spurcate ademeniri:

— Așa dar și el... Tilharul! Moșneag de șaptezeci de ani și mort de treizeci—și încă tot nu-și găsește astîmpăr!... Și nici n'a cugetat măcar, ce nelegiuire săvîrșește!.. Cu o nepoată!.. Nici nu erai născută, cînd murea el.

— Imaginează-ți!—se miră Cordelia.

Pe urmă, după o pauză cu ochii plecați, desmierdîndu-și cu palmele stofa de lînă moale, pe genunchi:

— În orice caz, dacă a fost așa în viață cum mi-a apărut, înțeleg toate femeile care alergau după el, peste nouă munți.

Domnilor, din dimineata aceasta, existența noastră în văgăuna sălbatecă și pustie de munte, a luat ritmul unei halucinații.

Am dat pădurarul afară. L-am alungat cu lovituri de baston, cînd a început să se jăluie. I-am găsit nu știu ce vină inexistentă, de necredință și de hoție.

Intr'o tresărire a cugetului, mi-am dat seamă de un adevăr simplu, care stătea lîngă mine, în mine, și nu-l aflasem. Anume că lumea aceia perfidă și mișcavă a somnului, mi-o smulgea pe Cordelia, fiindcă îi dădea ceiace nu știusem să-i dau eu. O iubisem până acum, rece, stăpînit, cu o nevoe de a o avea absorbită în mine, cu toată ființa ei sufletească; gînd, voință, etc. Imbrățișările noastre erau scurte și aproape caste. Am desprețuit și mi-am dominat întotdeauna animalul din mine. Josnicia pofteilor satisfăcute cu scrișnet de dinți sau cu savantă artă a iubirii, mi s'a părut întotdeauna nedemnă de omul eșit din animalitate. M'am gîndit întotdeauna domnilor, că nu există spectacol mai hîd și mai desgustător, decât acel pe care l-ar oferi ochilor tăi reci, de privitor, înceștarea bestială a doi oameni în ceiace fără pudoare, a fost numit spasmul suprem.

Domnilor, o asemenea bestie, lubrică și brutală, am devenit eu.

Sărutul meu fu mușcătură de cine, imbrățișările mele dureroase; cu o posomorită așarnare, căutam să alung din carnea Cordeliei, amintirea tuturor săruturilor și desmierdărilor ireale din somn, să șterg toate urmele invizibile și să epuizez toată înfiorarea simțurilor, numai pentru mine. Am căzut, domnilor, până aci.

Cordelia luneca din brațele mele cu ochii stinși și cu mâinile moarte, cu fruntea atârând greu și cu buzele strivite: pasivă, neînțelegând, și umilită de gemătul meu triumfal. Atunci am observat întâia oară, apărînd sub bărbia rotundă, coborînd spre gît, vinișoara albastră, ca semnul abia vizibil al ființei ei perisabile și coruptibile.

Ce-au fost zilele și nopțile noastre, e dureros și nevrednic să spun.

Inchiși în casa de munte, eram doi dușmani, pîndindu-ne. Cordelia înfricoșată de lacoma mea îmbrățișare, tresărînd de cîte ori îmi simțea pașii apropiindu-se, ridicînd ochi rugători, apărîndu-și gura și sîni, cu palmele mici; eu cerîndu-mi prada, cu smuncitură poruncitoare de stăpîn. O trezeam din somn. O căutam prin întuneric. Haha! De astădată nu mă mai temeam nici de somn, nici de lumea aceia invizibilă, perfidă și desgustătoare, care crezuse că are să mi-o fure, să mi-o smulgă și să o prostitueze, cum face domnilor, cu toate femeile, și iubitele și copilele voastre.

N'am luat seamă la rotația anotimpurilor. Inchiși între patru pereți, trăiam numai pentru aceasta; lupta între mine și nălucirele somnului era pe viață și pe moarte, nu îngăduia răgaz, nu trebuia să mă distreze nimic, să-mi scape nimic, acum cînd se apropia victoria definitivă. Și într'adevăr surîsul extatic, scîncetul din somnul Cordeliei, nu mai aveau cînd, cum, să apară.

Citeodată ațipea cu o carte pe genunchi, împușinată la trup și palidă, rezemată de spătarul fotoliului. Brazul era ostent și trist, buzele albe, vinișoara albastră a gîtului se desena neliștitoare, ca un semn al morții, într'un fruct gata să se desprindă. O spionam. Nu trebuia să se lase somnului, ademenirilor lui perfide. Mă apropiam. Și acum scîncetul, era numai pentru mine.

A durat aceasta, cît?

Se puteau număra zilele, după vrăful cărților cetite de Cordelia. Căci nu ne mai vorbeam nimic. Nu mai aveam ce ne spune. Tăcerea pusese zid între noi. Iar ceasurile treceau, în fișiala monotonă, a foilor întoarse

Domnilor, ajung la sfîrșit. Vă rog să luați aminte la un sfat. După somn, să știți că al doilea dușman al vostru, sînt cărțile. În ele, femeia cea mai castă, găsește îndestul venin lasciv, ca să schimbe realitatea prezentă, onestă și tangibilă, pe o lume de ficțiuni absurde, unde totul este permis și mincinos idealizat. Am înțeles-o aceasta, cînd am știut că somnul Cordeliei, afit de puțin și de întrerupt cum era, se popula îndată cu eroii romanelor, animați și reîncarnați. V'ați putut închipui și aceasta?

Personagiile acelea de mucava, fără suflet și fără consistență, luînd trup în somn, purtînd femeia în peisagii de o complesență complice; insule tropicale, parcuri romantice, păduri virgine, țărături de mare, lacuri scaldate de lumina lunară, castele

oglundite din maluri stincoase—eroi în armuri grele sau în costume napoleoniene, în haine de sport și în mantii de rajah, tot ce imaginația literatorilor din toate veacurile și din toate națiile au născocit, convențional și mincinos, apărind în somn, în vis, retorică, invitind la un pas de menuet ori la o promenadă în parcul cu lună, ca să sîrșească întotdeauna răsturnînd femeia caldă și să le pîngărească buzele, cu gura lor neînsuflețită, care n'a trăit, n'a grăit, n'a suferit niciodată, a avea, și totuși, în nevăzut ființează.

Această lume de fantome inanimate invadase acum în somnul Cordeliei, să o consoleze de prezența mea unică și monotonă. Fiindcă eram brutal—ei știau să se apropie cu desmierdări mieroase. Fiindcă eram mut, cu dinții încleștați—ei știau să îndruge grațioase madrigaluri. Fiindcă zile și zile de chinuire, îmi albiseră timpurile și îmi adînciseră în vîgăunele orbitelor ochii sticloși—ei, apăreau de o tinerețe scandaloasă, svelți și elastici ca pajii, puternici ca gladiatorii și ageri ca vîntătorii de antilope. Fiindcă renunșasem la tot, fiindcă eram acum un strigoiu al omului care-ași fi putut să fiu, al omului providențial poate și unic, așa cum avusesem drept să fiu—ei erau prinți cu gesturi suverane, genii cuprinzînd în fidva lor universul, artiști concurînd creația.

Eu rămîneam bruta cutreerînd încăperile ca o fiară în cușcă, pîndind clipa să mă reped și să strivesc pe buzele Cordeliei sărutarea lor, să înăbuș răsullarea lor, să alung amintirea lor, să lupt cu spectrele lor.

Se pot spune? Se pot înțelege, acestea? Puteau găsi alt sîrșit, decît cel care-a fost? De care mă apropiam cu fatalitatea care conduce imuabila geometrie a aștrilor?

Domnilor, totul s'a întîmplat într'o seară cu cer încărcat, după o zi ferbinte, cu muști lipicioase și cu văzduhul greu de furtuna care nu-și găsea deslănțuire. Lipisem fruntea de fereastră. Priveam norii vineți, chinuindu-se să se ridice peste creasta munților și căzînd îndărăt. Prin spărturile lor, cerul era albastru și adînc, ireal. Chemarea, presimțirea unei lumi de dincolo, unde totul e simplu și clar. Un vînt cutreera un timp, urla în vîrfurile aspre al brazilor, astupa ostroavele limpezi ale cerului cu nori opaci, cădea brusc și deodată, era o neclintire și o tăcere de panică, într'un sumbru început de întunecare.

Străbăteau sunete foarte de departe, în alte văi, după alți munți, cu fulgere nevăzute. Și iar se deslănțuia vîntul, și iar se oprea brusc, în încremenire. Iar tortura aceasta a naturii neputincioase, răspundea în mine cu o durere aproape fizică.

O înțelegeam; participam la ea.

Domnilor, nu surideți. Ceiace spun este exact: înțelegeam și participam la această chinuire a forțelor uriașe, parali-

zate de alte puteri dușmane, nevăzute, luptînd surd, cu svîcniri, cu svîrcoliri și cu pauze, să-și găsească eliberare. Mîna rămăsese rezemată de pragul ferestrei, unde se afla vrăful ziarelor nedesfăcute—demult nu-mi mai deșteptau nici un interes. Ochii mi-au căzut mașinal pe un titlu gros, peste care apăsa palma: am ferit-o să-l cuprind întreg: „*Declarațiile d-lui Ministru Carol Stănoiu*“...

M'am întors spre Cordelia, cu un început de exclamație compătimitoare:

— Tot nu s'a mai sfîrșit cu imbecilul acesta!...

Cordelia dormea, cu ceafa rezemată în spătarul fotoliului, cu cartea pe genunchi, cu gîtul desvelit arătînd vînișoara albastră, cu o mîină strîngînd sînul și cu buzele palide, întredeschise. Biată figură, ostenită și tristă—umbră din ceiace-a fost. Am vrut cu alt suflet, să mă apropii ușor, să o desmierd, să o trezesc din somnul perfid; domnilor, vă mărturisesc că în clipa aceea mi-au năvălit deodată în gînd, cuvinte rare și încă nespuse, în care să mărturisesc toată chinuirea noastră, să-i destăinui tot, să căutăm împreună unde stă vindecarea, de unde va veni eliberarea.

M'am apropiat în vîrfurile pașilor, am întins amîndouă mîinile să o cuprind, și mi-a răspuns scîncetul, surîsul cel rău și desfrînat, descărînd hid buzele uscate.

Mîinile erau acolo, aproape de obrajii vestejiți, pe care voisem să-i desmierd.

Au coborît...

Au coborît la gît, și au strîns. Mult. Nesfîrșit de îndelung.

Până cînd vînișoara albastră de sub bărbie, prelungită spre rotundul gîtului s'a învenițit să plesnească.

Aceasta e tot.

Am ucis visul. Am suprimat somnul.

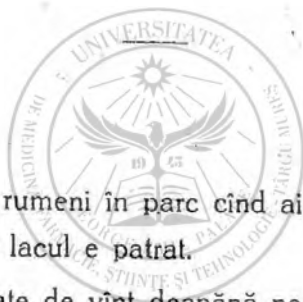
Eu am fost cel mai tare.

Totuși ceva n'am să știu niciodată. *Cine, cine* a mai fost cel din urmă, din ultimul somn al Cordeliei?

Căci cartea de pe genunchi, era Biblia, singura ei lectură îngăduită, de luni.

Cezar Petrescu

Stil

Pe poarta cu stâlpi rumeni în parc cînd ai intrat
Castelul e istoric și lacul e patrat.
Cerul cu mîni crăpate de vînt deapănă noapte
Și aerul e proaspăt, pe lac, cu gust de lapte.

Amintirea cu miros de colb pătrunde 'n nări.
Ni-s sufletele două țări—pe aceeaș hartă.
Cît pămînt ne desparte acum, și cîte gări!

Nemărginirea gîtu-și întinde între noi.
Amintirea-i cu miros de colb și de gunoi.
Cu gîndul cerci adîncul trecutului să-l măsurî.
Pe apă vîntul trece cu foșnet de mătăsurî.

De-aici pădurea 'ncepe cu scorburi și cu cerbi.
Tac cînd mă'ndemni la vorbă, răspund cînd nu mă'ntrebi.
Vorbe nepregătite s'adună 'n colțul gurii.
Iți 'dau înapoi gîndul din marginea pădurii
Și sufletul pe care, zălog, ți l'am păstrat.

Castelul e istoric și lacul e patrat.

Al. A. Philippide.

In mers greoiu și clătinat,
Căruțele cu lemne mi=au adus
Din codrii Bîrnovei, de sus,
Și în ograda mea au descărcat
Mireazmă proaspătă și tare de pădure.

Un cărăuș ursuz și spîn
Mi=a arătat cu coada de secure,
In scorbură de putregaiu bătrîn,
Un adăpost de veveriță, părăsit.

Acolo, în hambaru=i tăinuit,
 O harnică și mică gîspodină,
 Din crengi subțiri și arcuite în lumină
 O vară 'ntreagă a agonisit
 Alune vechi cu miezul sunător
 Și ghindă coaptă 'n cupe însozite,
 În care dinții ei de rozător
 Au însemnat mici urme ascuțite.

Pe-atunci, era copacul drept și viu
 Și nu știa cum doare fierestrăul,
 Ci mîndru, în apusul străveziu
 Privea departe, peste zări, Ceahlăul.

Dar într'o zi de toamnă amorțită,
 Cînd fagii nalți purtau pe creștet nouri,
 Cînd numai toaca de ciocănitoare
 Bătea 'n răstimp tăcerea 'ncremenită,—
 Cu glasuri lungi și frînte de ecouri
 Vui adînc pădurea răzvrătită,
 Căci s'arătau din jos, dinspre podgorii,
 Călcînd greoiu și trudnic, tăietorii.
 Veneau, cu fierăstrae și topoare,
 Căsuța veveriței s'o doboare.

Tîrziu apoi, cînd aspru vînt de sară
 Foşnea peste pădurea tot mai rară,
 Cînd s'anina prin crengi o aşchie de lună
 Şi cînd strigau pîraie negre 'n văgăună,—
 O veveriţă sgriburită şi fugară
 S'a 'ntors furis, să=şi caute 'n poiană
 Copacul cu căsuţa ei aeriană.

Acum, poiana=i largă arie de vînt.
 Dorm fagii mari culcaţi alături la pămînt,
 Doar puii fragezi cu tulpină subţirică
 Se caută cu braţe lungi, se chiamă 'n şoapte
 Că 'n rarişte=i pustiu şi vînt şi noapte,
 Şi ei sînt mici şi singuri—şi li=i frică.

Şi veveriţa n'a mai cunoscut nimic.
 În codrul plin de foşnete viclene,
 Cu mii de ochi verzui pîndind prin buruiene,
 A stat pe=o creangă de stejar pitic.
 A stat aşa 'mpietrită, fără gînd,
 Strîngîndu=şi minge trupul ei plăpînd,
 Ş'a aşteptat ca cerul tot să se răstoarne,
 Pădurile să fugă 'n cîmp afară

Rupînd pe sus, cu rădăcini vrăjmașe, vîntul,
Cu creștetele măturînd pămîntul, —
Și din apus Craiu=Nou spre ea să sară
Și ruginit și crunt s'o ia în coarne...

Otilia Cazimir

Fenomenul românesc

S'a vorbit de nenumărate ori aici despre existența specificului național în literatură. Discuțiunile purtate în jurul acestei probleme se înfățișau mai ales sub un aspect metodologic. Din ele rezeșea, cu evidență, mi se pare, caracterizarea națională a literaturilor. Iar din acest adevăr de ordin general, aproape formal, decurgea un altul: că literatura noastră, (într'alt întrucît merită acest nume) conține un anume specific sufletesc ireductibil, deosebit cu totul de acela al altor popoare. Dar în ce constă această particularitate a sufletului nostru național? Iată-ne ajunși de la o problemă de metodă estetică la una de psihologie. Fazei preliminară a certurilor pentru stabilirea regulii de urmat în studiul literaturii, trebuie să-i urmeze o alta mai pozitivă, care să intre direct în miezul, în conținutul problemei. Analiza și caracterizarea fenomenului sufletesc românesc e poate una din cele mai urgente și mai imperioase probleme ale culturii noastre începătoare.

Intregirea națională ne-a dat schița definitivă a formei noastre geografice și politice. Cadrul exterior e desenat. Sforțările noastre viitoare vor consta în a perfecționa această schemă acum întrupată. Vom adînci detaliile, vom umplea lacunele, vom elimina inutilul și prisosurile. Rămîne însă de alcătuit un alt desen: acela al vieții noastre interioare. Care e sufletul nostru și cum gîndește el lumea? Cum ne entuziasmăm și cum ne deprimăm? Cum se oglindește lumea în noi și ce sens atribuim acestei ogîndiri? Care sînt credințele, iluziile, speranțele și miturile noastre? Intrebări urgente, care rămîn fără răspuns ori cu sporadice și superficiale răspunsuri eșite din bunul simț empiric ori din fugitiva observație a vieții de toate zilele.

Și cu toate acestea, perioada preparației, timpul lui „scriți băeți, scriți“, toată lumea simte că a trecut. Din toate părțile se ridică veleități de creație. Voim să producem în toate ramurile, să

lucrăm, să ajungem din urmă ritmul omenirii cultivate care ne-a handicapat cu secolii de civilizație. Voim să ne ridicăm în muncă sufletească la rangul celorlalte popoare ale lumii. Ce am făcut până acum a fost numai dibuire și pregătire. După consolidarea politică însă așteptăm cu toții ceiace trebuie să fie justificarea noastră ca unitate etnică, adică înfăptuirea valorilor culturale românești.

Știm cu toții însă cum cultura nu e posibilă fără *conștiință*, adică fără acel stadiu de sinteză și de critică a vieții sufletești, fără de care orice încercare de invenție rămîne ori dezorientată, ori se reduce la o eternă repețire de locuri comune.

Trebuie să știm ce s'a mai spus de către alții și ce rămâne să spunem noi; trebuie să ne dăm samă de ce sîntem în stare, de ce sînt capabile aptitudinile noastre, care ar fi domeniul și mijloacele care ne convin. Căci producție spirituală fără *specialitate* nu e posibilă. În ce direcție și după ce metodă vor deveni fecunde facultățile noastre? Puteți educa cu cele mai perfecte mijloace un Neamț să devie romancier în felul francez sau un Francez să devie compozitor în felul german, ei nu vor face decît să împrăștie în sforțări penibile o energie degeaba cheltuită.

Avem nevoie, așa dar, de o clarificare, de o definiție a puterilor și forțelor noastre. Și mai ales, avem nevoie să știm în ce stadiu, în ce fază a culturii ne găsim.

Totuși nimic mai neglijat decît studiul vieții noastre sufletești. Nu cunosc decît prea slabe tentative.

Dacă sociologia noastră e relativ destul de înaintată fiindcă, datorită unor cercetători ca Radu Rosetti, Gherea, Ibrăileanu, Zeletin etc., cunoaștem aspecte din rostul și formația unor clase noastre, a boerimii, a boerinașilor, a țărănimii și a burghezilor, psihologia romînească nu conține încă nici un capitol, nu și-a adunat material pentru nici o problemă, fiindcă această problemă nu s'a pus încă nimanui. Și cu toate acestea nimeni nu va contesta că psihologia romînească e tot așa de necesară ca și sociologia romînească.

Firește, explicații se găsesc. Într'o cultură începătoare ca a noastră e mai ușor de făcut studiul uniformităților sociale, de cît pe acela nuanțat și capricios al diferențelor individuale. Simțul și observația psihologică presupun mai mult „esprit de finesse” decît presupune „esprit de géométrie”. Sociologia. Apoi psihologia e mai îndepărtată de revendicările politice și de luptele sociale care și fac de multe ori din sociologie o disciplină justificativă. Tot ce e mai dezinteresat e și fața mai inutilă. Și încă alte și alte motive. Faptul e însă în picioare, în fața noastră: nulitatea studiilor de psihologie națională. Rîndurile ce urmează n'au alt scop mai dorit decît să stimuleze zelul cercetătorilor în această direcție.

I

Dificultăți și posibilități de determinare a sufletului național

În studiul său asupra lui David Strauss, din primul volum al „Considerațiilor neactuale”, Nietzsche scrie: „Cultura e, înainte de toate, unitatea stilului artistic în toate manifestările vitale ale unui popor. A ști și a fi învățat multe lucruri, nu e totuși un mijloc necesar pentru a ajunge la cultură și nici un semn al acestei culturi. Din contra, câteodată aceste două lucruri se împacă perfect cu contrariul culturii, cu barbaria, adică cu lipsa de stil sau cu amestecul haotic al tuturor stilurilor”. Pe Nietzsche, ca și pe noi, pentru Români, îl preocupă găsirea unității de stil a poporului german, pe care nu-l considera încă suficient de format, astfel ca să prezinte un suflet național unitar și original. Dar tocmai acest amestec haotic de stiluri îl trăește Germanul de astăzi.

„Cum poate el să nu observe aceasta, cu toată știința sa profundă, cum poate să se bucure din toată inima de știința sa actuală. Totul ar trebui totuși să-i atragă atenția: orice privire svirlită asupra hainelor sale, asupra interiorului și casei sale, orice plimbare prin străzile orașelor sale, orice vizită în magazinele de artă și de modă; în relațiile sale sociale ar trebui să-și dea samă de originea manierelor și mișcărilor sale, să aibă conștiință de grotescele încărcături și de juxtapunerea tuturor stilurilor de neînchipuit pe care o găsim în stabilimentele noastre de artă, în plăcerile pe care ni le procură concertele, teatrele, muzeele noastre.

„Germanul acumulează în jurul lui formele și culorile, produsele și curiozitățile tuturor timpurilor și tuturor regiunilor și naște astfel acel modernism târcat care pare că vine dintr'un bilciu și pe care savanții îl definesc și-l analizează pentru a vedea „ceia ce e modern în sine... Dar cu acest gen de cultură care nu e de fapt decât o flegmatică insensibilitate față de cultură nu se poate învinge un inamic ca Francezii care posedă o cultură veritabilă... Pentru moment, ne e de ajuns să constatăm că pentru tot ce e formă, înainte ca și după războiu (rîndurile sînt scrise după 1870) depindem încă de Paris. Fiindcă, până în prezent nu există cultură germană originală”. Și în altă parte („Pe deasupra binelui și a răului”) aceleași constatări asupra lipsei de formă, de caracter, de stil a culturii germane. Nietzsche exagera fără îndoială dintr'o pornire, lesne de înțeles, față de convingerile și temperamentul său. Însă problema lui Nietzsche de după 1870, momentul întregirii germane, ne-o punem și noi astăzi.

Dar mai înainte de aceasta trebuie elucidată o problemă încă și mai generală, de care preocuparea noastră e strîns legată: E posibil de determinat sufletul specific al popoarelor? Fiecare din noi, în viața zilnică, cînd întilnește un German, un Evreu, un Turc,

se gîndește numaidecît la anumite trăsături de caracter, la o anumită structură sufletească. Simpla experiență i-o indică. Diplomații, negustorii, sau chiar simplii călători care au văzut multe țări și popoare au în această privință o specială facultate de discriminare etnică. Oricine știe cum se comportă în anume ocazii un Francez, un Grec ori un Italian. Deosebirea de specificitate sufletească e evidentă chiar pentru bunul simț.

Cu toate acestea, acum vre'o două decenii, psihologia popoarelor era complect negată. Foarte mulți cercetători, deziluzionați de rezultatele insuficiente ale Antropologiei, refuzau dreptul de cetățenie științifică noțiunii de rasă.

Dimensiunile membrilor, culoarea pielii, chiar faimosul indice cefalic dăduseră faliment. La aceleași măsuri anatomice ori fiziologice, care se puteau găsi la popoarele cele mai diferite, se găseau mari diferențe psihologice. Se constatase un amestec teribil de rasă, amestec ce nu putea fi dozat cu cît de puțină precizie. Astăzi puțină lume mai crede în dolicocefalul blond, om de nord și în brachicefalul brun, om de mijloc, sau dolicocefalul, brun om de sud. Toate măsurătorile n'au dus la nici o construcție pozitivă. Atunci în locul indicelui cefalic s'a găsit un alt criteriu: compoziția chimică a sîngelui. S'au dozat albuminoidele și sărurile. Dar nici acest rezultat n'a fost mai fericit.

Acest faliment al Antropologiei ducea fatal la un anume scepticism. Dacă nu există din punct de vedere fiziologic deosebiri de rasă, fatal nu există nici deosebiri prea mari psihice, dat fiindcă sufletul și corpul sînt acordate într'un perfect paralelism. Problema raselor a fost considerată atunci ca o simplă invenție reacționară, menită să întretie ura dintre popoare. Și poate acest gînd n'a fost complect străin unor publiciști ca H. Chamberlain sau discipolilor germani ai contelui de Gobineau. În consecință, noțiunea de rasă, ca și corelatul ei, sufletul etnic au fost considerate ca concepte neștiințifice. Într'o carte amuzantă și superficială, care a făcut oarecare vilvă acum vre-o douăzeci de ani, un scriitor francez trata problema raselor drept o simplă prejudecată (J. Finot: *Préjugé des races*). Dar antropologi serioși s'au muncit să dovedească că popoarele nu se deosebesc în mod clar între ele nici anatomic, nici sufletește.

Chiar despre un popor așa de clar diferențiat sufletește de celelalte cum sînt Evreii, un antropolog ca F. Hertz scrie că el se simte „incapabil, în trei sferturi din cazuri, cînd se găsește în prezența unor Evrei instruiți și de o clasă socială superioară, să le ghi-cească origina evreiască numai după trăsăturile exterioare“ („*Moderne Rassen-theorien*“).

E adevărat că o deosebire strictă a popoarelor nu se poate face după datele actuale ale Antropologiei. Această știință n'a reușit încă să ne dea puncte de sprijin sigure. Dar ceiace n'a putut face Antropologia, poate să facă astăzi perfect psihologia popoarelor.

De fapt sufletul etnic, care cu aspectele sale imediate sare în ochi la toată lumea și pe existența căruia emitem în fiecare zi

Judecâți de tot felul, pe baza căreia se sprijină diplomația, negoțul, politica și chiar relațiile dela un popor la altul, n'a fost nicicând negată de nimeni. Oamenii care caută soluțiuni practice presupun în permanență ca un postulat nediscutabil acest exemplu care ne vine la îndemână, toate speranțele germane sau Rusului, iar aliații scontau mereu o anumită latură a caracterului german. Un negustor englez cînd tratează o afacere cu un Român ori Italian pariază pe anumite calități ori slăbiciuni ale structurii lor sufletești. Dar într-o simplă călătorie de plăcere ipotezele de „psihologia popoarelor“, încep chiar dela prima vamă. Intuiția aceeași la literați sau oameni de știință dela Herodot până la Paul Morand.

Socialiștii ei înșiși, cu toate că voiau ștergerea definitivă a granițelor, n'au putut nega aceste deosebiri evidente.¹ Karl Marx a vorbit deseori de particularitățile naționale cînd s'a ocupat de problema polonă. Undeva arată procesul de desnaționalizare al vechii culturi provensale de către Francezi. Chiar în rîndul Evreilor așa de omogeni în aparență, el distinge două tipuri sufletești: ceiace numește el Evreul de sărbătoare și Evreul din celelalte zile ale săptămîinii. K. Kautsky a arătat clar că sufletul național se diferențiază după limbă, iar O. Bauer a scris chiar o întreagă monografie arătînd că socialismul ține samă de deosebirile etnice.

Așa dar nimeni nu neagă cu hotărîre deosebirile psihologice între diferitele popoare. Dificultatea începe atunci cînd trebuie să găsim o bază științifică acestor cercetări. Pe de altă parte însă rezultate fecunde nu putem aștepta dela Antropologie, cel puțin în faza actuală a acestei științe. „Rasa“ ca noțiune anatomică sau filozofică nu poate fi încă precizată. Cum observă foarte just R. Müller Freienfels, („Psychologie des deutschen Menschen“, p. 20) și brachicefalul Luther cu figura sa de slav și brunul Goethe și mai brunul Beethoven sînt cu toții germani, adică ar trebui să fie dolicocefali blonzi!

Nu ne rămîne altă resursă decît psihologia popoarelor. Toate cercetările psihologice moderne se îndreaptă din ce în ce mai hotărît către punctul de vedere diferențial. Numai considerăm astăzi sufletul ca ceva omogen, ca pe o unitate matematică invariabilă. Veșnic avem de constatat diferențe: după vîrstă, după sex, după popor, după individ. Fiecare om nu samănă complect cu vecinul său. Tot ce putem face astăzi ca generalizare e doar stabilirea de *tipuri*: Putem fixa anumite structuri sufletești—tip după care putem clasifica și pe celelalte. Fiecare om e o individualitate structurală unică. Totuși între anumiți indivizi există a-

¹ Pentru mai multe detalii a se vedea articolul meu: „Socialism și spirit specific național“ în volumul „Contribuții la știința societății“.

finități, asemănări, puncte comune. Pe aceștia îi putem deoseb în câteva specimene ceva mai generale, care ne vor servi drept orientare. Toată psihologia modernă inspirată de ideea de individualitate nu poate merge în generalizările ei decât cel mult până la o Tipologie. Bazat pe aceste structuri sufletești individuale un Dilthey a desenat fizionomia diferitelor momente culturale. Discipolii săi E. Spranger ori O. Spengler au împins cercetările mai departe în aceeași direcție. Psihologia popoarelor devine și ea un capitol al acestei tipologii a structurilor sufletești colective. Dacă sufletul indivizilor e așa de ireductibil deosebit, sufletul popoarelor nu poate fi nici el identic în spațiu și în timp. Caracterul unui popor poate fi determinat după aceleași legi și procedee ca și caracterul unui singur individ. El se degajă tot așa de evident ca și acesta. Pentru a-l găsi nu avem nevoie de noțiunea răsuflată și discreditată de „rasă”, pe care ne-o oferea altădată Antropologia.

Deosebirile între popoare sînt prea puțin fiziologice și mult mai mult sufletești. La aceeași structură a națiunii pot corespunde o infinitate de suflete după cum, cu o expresie a lui Bergson, în același cadru pot intra o mulțime de tablouri de aceeași dimensiune.

În afară de aceasta „rasa” pare ceva fixat, etern, o achiziție definitivă și invariabilă a speciei. Sufletul etnic din contra e rezultatul unei culturi, a unei vieți sociale anumite. Schimbați cultura și moravurile, se va schimba cu încetul și sufletul poporului. Nu e imediat evident. Sufletul colectiv odată fixat are o anumită tendință de rezistență, de conservare față de variațiile ambiantei. El nu e în funcție directă și imediată de schimbarea mediului. La același mediu diferite popoare se vor adapta în mod deosebit. S'a zis că sufletul evreesc așa cum e el constituit e efectul persecuției. Dar persecuții au fost, de pildă și Țiganii. Reacțiunea e însă alta. Răspunsul, adaptarea e diferită. Această rezistență a particularităților etnice ne permite să-l fixăm și să-l studiem mai bine.

* * *

Faptul că sufletul etnic e determinabil, nu înseamnă însă că fixarea și studierea lui nu implică o mulțime de dificultăți.

Mai înainte de toate trebuie de avut în vedere că structura psihică nu e eternă. Germanul de pe timpul lui Barbarosa, sau Francezul din epoca primilor Capetini, Românul de pe timpul lui Alecsandru cel Bun și respectiv Germanul, Francezul și Românul de astăzi sînt complet deosebiți. Găsim de multeori mai multe puncte comune între popoare diferite dar contemporane, decât între momentele depărtate în timp din viața aceluiași popor. Aici stă eroarea tradiționalistilor. Sufletul etnic se preface mereu: nu există un

1. Psihologia modernă a popoarelor e altceva decât ceiace înțelegea Wundt prin „Völker psychologie” care nu era altceva decât o psihologie socială nediferențială pe națiuni.

singur și același suflet românesc, după cum nu există un singur suflet teutonic. Continuitatea vieții sufletești nu se poate stabili decât între momente imediat învecinate în timp. Istoria e creație întoarcă în urmă e o veche naivitate. Când Eminescu cerea să ne semnificăm simbolică. Considerată în mod propriu, această dorință socială. Fiecare fază se stinge și dispăre odată pentru totdeauna. Deaceia când vorbim de „suflet colectiv“, înțelegem psihicul unui popor considerat în prezent, adică într-o porțiune limitată de timp. Fără îndoială că există linii mari de evoluție, care sînt mai stabile, mai puțin supuse schimbării. Sînt trăsături de caracter care durează secolii. Altele însă dispar după cîteva decenii. De toate acestea psihologul trebuie să fie samă.

E tot așa de important de știut, atunci cînd se determină psihologia unui popor, *vîrsta* sa. Mentalitatea unui popor tînar nu e aceeași cu mentalitatea unui popor bătrîn. Psihologia Evreului e aceeași de peste două mii de ani dacă trebuie să credem argumentele lui Sombart.¹ Dar aproape toate celelalte popoare își schimbă sufletul pe măsură ce înaintează în cultură. De cînd datează această cultură? Este ea mai veche ca la Italiani ori Francezi ori recentă ca la Ruși?

Și ceiace e încă mai interesant de știut din viața popoarelor e *tempo*-ul lor de dezvoltare. Unele națiuni trăesc febril și repede. Misiunea lor istorică e repede secătuită. Printre altele e exemplul Spaniei. Ea a dat ce a avut în două-trei secole. Dar altele se dezvoltă într-o cadență mai lentă, într-o măsură mai puțin nervoasă, mai puțin rapidă. E, dacă vreți exemplul Germaniei. Franța și Anglia chiar au dat produsul lor civilizației mult mai repede, deși au început viața națională odată cu poporul german.

Afară de aceste complicații care pot devia viziunea împiedica psihologului și care se referă mai ales la condiții de timp, putem menționa și altele relative la diferențierea *spațială* a popoarelor.

Oricît ar fi de unificat sufletește un popor, — Franța ne dă pilda cea mai ilustrativă, — există în masele sale adînci diferite curente centrifugale, separatiste, autonomiste, care tind mereu să se constituie aparte. Există la orice popor o nevoie de descentralizare sufletească locală, un suflet regional. Alte condiții de trai, resturi de vechi tradiții neasimilate, alt mediu geografic, desenează în marea masă a unei națiuni insule de sine stătătoare. Sufletul breton sau provensal, sau gascon sau loren tind să se opună sufletului francez. Dincolo, peste Rin, mentalitatea prusacă se deosebește de cea sud germană. La noi Moldoveanul și Basarabeanul n'au același suflet ca Olteanul ori Ardeleanul. Mai mult decât

¹ I. W. Sombart: Die Juden und das Wirtschaftsleben.

atît, orașul și satul prezintă două mentalități cu totul antipodice la orice popor. Într'o carte recentă Cudenhove Calergi a arătat psihologia specifică a tipului urban și pe aceea opusă acesteia, a tipului rural. Orașanul trăește nervos, cerebral și mobil, ruralul e moale, reacționar, și sentimental.

Cînd facem psihologia unui popor trebuie să ținem seamă de toate aceste devieri, de toate aceste abateri dela regula mijlocie.

La fel cu diferențierile produse de mediul fizic, de *climă*. Nu e nevoie să ne gîndim la cine știe ce modificări lamarkiene ale mediului asupra individului. E de ajuns să ne menținem la cîteva simple observații luate direct din viața popoarelor. Multe nații au în configurația lor geografică munte, au mare, șes și deal. Dar Nietzsche a observat încă demult că alta e psihologia înălțimilor, a omului care trăește la aer pur și alta a omului de șes. De curînd, bazată pe aceste deosebiri de mediu fizic, W. Helpach a inaugurat o nouă știință, Geopsihologia, care e menită să studieze sufletul oamenilor după locul unde trăesc. Într'o parte peisajul e mai dulce, în altă parte mai aspru. El modelează după dînsul sufletul oamenilor.

Dar alături de mediul cosmic, diferite curente se pot stabili în sufletul colectiv al aceluiași popor și datorit *mediului economic și politic*. Nobilii și burgezii aceleiași națiuni sînt aproape tot așa de deosebiți unii față de alții ca și un popor față de altul. Un prinț francez din sec. XVII-lea se simte mai aproape sufletește de vărul său austriac ori spaniol, decît de un burghez de același neam cu el. Și se știe că proletariatul, deasupra granițelor voește să stabilească solidaritatea de clasă, care i se pare mai fundată, decît aceea de națiune. Educația politică a unui membru al unei clase subjugate, îi dau o altă psihologie, făcută din servilism și lașitate, pe cînd acela care a exercitat secolii dearîndul rolul de despot, de stăpîn, va avea o psihologie de comandant. Iată, deci, alte diferențe esențiale de suflet în sinul aceluiași popor.

Nu trebuiesc uitate nici *influențele străine*, care se exercită în mod diferit asupra teritoriului unei națiuni. O parte a poporului poate suferi o influență, alții alta. Moldovenii sînt mai influențați de Polonezi și Ruși, Ardelenii de Unguri, Rhenanii de Francezi, Prusacii orientali de Slavi. O anumită parte a poporului suportă o cultură, altă parte o altă cultură.

În fine, și alți factori mai mărunți pot devia psihologia popoarelor. Iată de pildă ideea pe care și-o face un popor despre „*chemarea*” lui. Exemplul tipic e Germania după 1870. Dintr'un popor de visători romantici, această țară se transformă într'o nație de comercianți după modelul american, numai fiindcă mentalitatea prusacă credea că Germania e menită să cucerească lumea după ideea de organizare.¹ Să mai amintim de transformările pe care le-a a-

¹ R. Müller Freienfels, *Psychologie des deutschen Menschen*, p. 130—194 în același sens: A. Fouillé, *Psychologie des peuples européens*, cap. referitor la Germania.

„după în sufletul rusească ideea panslavistă și acum mai în urmă ideea transformării Europei după metoda bolșevică? Sau de psihologia Evreului prelucrată secolii de-a rândul după concepția religioasă a „poporului ales“?”

Din toate acestea se pot vedea complicațiile și dificultățile care se ivesc în cercetarea psihologiei sufletului popoarelor. Acest suflet etnic nu e niciodată de o unificare perfectă. Se găsesc în el atâtea factori care introduc variațiuni și creiază subț specii, suflete particulare, ipostaze, forme și aspecte diferite în timp ori în spațiu. Urmează atunci că sufletul etnic nu e posibil de fixat? Evident că nu. Toate aceste abateri nu sînt de fapt decît variații pe aceeași temă. Există o structură fundamentală, „eine Grundstruktur“ un tip mijlociu de aptitudini și funcțiuni. Subt toate variațiile există un fond comun. N'avem decît să însemnăm toate facultățile unui popor cu litere dela *a* la *z*. Facultatea *a* o vom găsi în toate momentele și în toate aspectele poporului. Facultatea *z* vom găsi-o rareori reprezentată. Pe aceasta o putem lăsa deoparte. Putem lua ca bază facultatea *a*. Pe ea putem clădi psihologia etnică specifică a aceluia popor. Cînd am indicat toate aceste dificultăți n'am avut în vedere imposibilitatea acestui fel de cercetări, ci numai am voit să facem atent pe cercetător asupra lor, arătînd că sarcina nu e așa de ușoară și soluția nu poate fi, fără îndoială așa de simplă.

Dacă psihologia etnică întîmpină atîtea greutăți în general, aplicarea ei la descoperirea sufletului românesc e și mai grea încă. La toate dificultățile inerente obiectului și metodei disciplinei se mai adaugă încă o mulțime de piedici specifice împrejurărilor delat noi. A găsi ce e original, ce e particular la un popor de cultură înaintată și de compoziție etnică consolidată, lucrul nu e, după cum am văzut ușor. Dar a înfățișa în caracterele sale ireductibile structura psihică a unui popor ca al nostru e încă și mai greu.

Priviți o clipă felul cum căutăm să ne înțelegem, priviți cît de puțin, conduita curentă a unui Român, atunci cînd vorbește de oameni, de instituțiile, de moravurile ori de cultura noastră. Veți observa numai decît două tipuri de apreciere bine caracterizate, dar în același timp perfect opuse. O categorie din conaționali noștri, dintre acei care și-au făcut studiile superioare în străinătate și fac parte din clasa avută, oricîteori vor trebui să facă o judecată asupra vre-unui fenomen românesc oarecare, vor lua aproape sistematic aceeași atitudine: *scepticismul radical*. Cunoașteți cu toții acest monotonic discurs: Sîntem în urma tuturor popoarelor. Structura noastră etnică e inferioară și nici un viitor mai bun nu e de așteptat. Caracterul nostru e laș și servil. Instituțiile noastre sînt simple maimușări după străinătate. Moravurile sînt aici primitive și brutale, aici decăzute și perverse. Intîlnim sălbătăcia și decadența minciuna și perversitatea. Totul e anarhie și hoție cînd nu e des-

potism și firanie. Sus o clasă care se îmbogățește nerușinat din bugetul statului, jos o clasă de jobagi abrutizați neeșiți încă din negurile evului mediu, incapabili de viață demnă și civilizată. Caracterul nostru printr'un lung contact cu Bizanțul, cu Grecii și Evreii s'a pervertit la culme. Sîntem inferiori, chiar și celorlalte popoare balcanice, care n'au cel puțin pospăiala aceasta de civilizație falsă, menită să svirle praf în ochii nepreveniților

N'avem trecut, n'avem artă, n'avem literatură. Ceiace se cheamă literatură noastră e o debilă pasișare a celor occidentale. N'avem nimic. Totul trebuie importat, făcut din nou. Singura noastră salvare ar fi futela de o jumătate de veac cel puțin, a unei țări civilizate care ne-ar învăța cum să trăim...

Cu siguranță că nu se poate aștepta nici o înțelegere a fenomenelor romînești dela aceste nobile specimene. Din nenorocire însă acest scepticism care pare cu atît mai distins cu cît e mai radical, e desul de frequent în țara noastră. Era poate încă și mai obișnuit înainte de războiu.

Discuția cu acești oameni e evident inutilă. Ea are la bază o anumită insensibilitate națională și socială, denotă un egotism definitiv, o nevoie de comoditate cînd nu e vorba de o estină poză: în toate cazurile o lipsă totală de interes, de curiozitate măcar, pentru societatea în care trăesc. Înțelegere fără simpatie nu e însă cu putință.

Exact opusă acestei mentalități, apare o alta, care cu tot aspectul ei profund patriotic, rămîne aproape tot așa de obtuză, tot așa de refractară la priceperea sufletului național ca și cea dintăiu.

Dacă scepticilor le lipsește demnitatea și aplicarea cu bunăvoință la realitățile de aici, celorlalți, de care vorbim acum, le lipsește vederea clară, din cauza unui factice sentiment de orgoliu național, de grandomanie șovină.

Toată lumea iarăși cunoaște și discursul demagogului naționalist și cultural. Nimic în lume n'are prețul lucrurilor de aici. Sîntem un popor unic care ne ignorăm. Siena, Nurenberg și Toledo la un loc abia dacă pot fi comparate bisericii Stavropoleos ori celor trei Ierarhi de la Iași (am auzit această afirmație la un conferențiar român la Paris). Romîni sînt singurul popor care se înjosește, se critică mereu. Trebuie să descoperim valorile naționale, care sînt suficiente ca să putem trăi din ele, închizînd granițele influenței străine. Literatura noastră are nume ce se pot egala ușor cu marile genii ale străinătății. Sîntem bogați ca nimeni, (povestea petrolului și a griului) sîntem viteji („Romînul are șapte vieți în pieptu-i de aramă“) sîntem poeți („Romînul e născut poet“) etc., etc. Orice critică chiar făcută cu intenția de a aduce o ameliorare și exprimată doar aici, între noi, devine o crimă supremă contra siguranței statului; iar cel care o face chiar cu blindețe, cu durere și cu intenție de a îndrepta ceva, e un trădător.

Această grandomanie poate are rostul ei în momentele politice prin care trecem. Poate că își are și folosul ei educativ-național, deși și acest folos e mai mult de cît discutabil. Poate...

È lesne de înțeles însă că pentru priceperea clară a caracterului nostru național, ea e tot așa de periculoasă ca și scepticismul de mai sus.

În general atitudinea celor mai mulți Români față de evenimentele și lucrurile noastre, oscilează egal de vinovat între *scepticism și grandomanie*.

Ceiace ne trebuie e o atitudine critică justă. O înțelegere bazată pe simpatie, dar și pe discernămint.

Scepticismul și iluzionismul viciază optica observatorului. Dar dificultățile nu stau numai în subiectivitatea celor chemați să studieze, ele nu formează numai vina lor. Insuși materialul de studiat prezintă o mulțime de confuziuni, de complicații pe care ne vom sili să le indicăm.

Toate popoarele moderne sînt produsul unui amestec de rase. La noi însă multiplicitatea raselor și influențelor care au plămădit poporul de astăzi a fost mai mare ca oriunde. S'a zis că aici a fost coridorul de circulație al popoarelor între Orient și Occident. Dacă în altă parte combinația de rase n'a avut loc decît la formarea poporului, aici chiar și după aceea, teritoriul nostru a fost rînd pe rînd invadat păcific ori războinic de Slavi, Turci, Greci, Tătari, Ruși, Germani, Poloni, Evrei, Armeni etc. etc.. Dintr'o așa de enormă variație de influențe și contribuții reese de sigur o anumită *neutralizare* de caractere. Nu s'a format încă în nucleu central, o tonalitate preponderantă. Cel ce va voi să facă psihologia poporului nostru va trebui să se lovească numaidecît de acest haos de elemente străine, incomplect digerate încă.

Un caracter esențial nu se afirmă și nu se impune decît după secolii de libertate care urmează consolidării definitive ca stat. Psihologia noastră nu e complect întocmită, e în devenire, nu e precizată, ci în curs de precizare. Avem azi abia indicații asupra direcției către care mergem, veleități, simptome vagi de ce va fi „mine“.

Această confuzie primară e greu de limpezit și din cauza lipsei instrumentelor obiective cu care am putea-o constata. Psihologia popoarelor nu se poate face plecînd dela sufletul fiecărui individ în parte. Ar fi o metodă nesigură, șovăitoare, fiindcă indivizii nu numai că sînt supuși influențelor străine, dar cîteodată factorul diferențial e așa de accentuat încît nu se pot stabili serii de caractere omogene. Psihologia etnică se face studiînd producțiile culturale ale unui popor în care sufletul său s'a exprimat obiectiv, s'a condensat ca o esență abstractă. Raționalismul francez se evidențiază perfect din opera lui Molière, Racine, Voltaire, iar romantismul german, sentimentul devenirii permanente, al spontaneității existenței se poate prinde perfect din marii săi autori. Literatura, arta, filozofia unui popor sînt sursele cele mai importante pentru deter-

minarea mentalității sale. Literatura noastră e însă prea tinăra ca să ajute la așa ceva.

Nu avem tradiția literară și culturală din continuitatea căreia am putea extrage semnul permanent al deosebirii noastre de alții. Cultura noastră tinăra nu ne poate da puncte de reper. Ne lipsesc și individualitățile eminente, rezumative ale aspirațiilor adîncului maselor naționale. Oamenii mari, dacă nu creiază națiunile, în orice caz le exprimă. Schiller, Fichte, Goethe, Beethoven n'au creat sufletul german, dar în operele lor putem să-l cetim.

Lipsa culturii naționale proprii mai are și un alt inconvenient. Foarte mulți Romîni sînt siliți să studieze după cărțile și metodele occidentale. Ei își formează sufletul după măsura apusului. Dar viața romînească e alta decît cea occidentală. De aici un *dualism puternic între realitatea romînească a faptelor și cultura străină* pe care o înmagazinăm și care ne indică cu totul alte criterii de judecată și valorificare decît cele care se obișnuesc aici. Fiecare Romîn cultivat e prin definiție oarecum, dezadaptat: el trebuie să plutească nehotărît între principiile raționale pe care le învață din cărțile străine și moravurile autohtone de la noi. Realitatea romînească rezistă oricărei asimilări. Cînd o privim prin prizma apusului e fatal să înțelegem prea puțin din ea, adică din particularitățile ei orientale, explicabile numai prin influențele și condițiile de viață de aici. Se petrece la noi același lucru care avea loc în Rusia lui Turghenev, de pe la mijlocul secolului trecut, pentru așa numitele spirite europene, care trebuiau să frăiască în exil—în străinătate ori chiar în propria lor țară,—fiindcă pierduseră legătura cu realitățile naționale rusești. Și la noi, acest fenomen e încă și mai grav din cauza aptitudinilor speciale de mimetism pe care le are clasa superficială de intelectuali, gata oricînd la importarea oricărei mode franceze ori germane. N'am avut doar, aici, într'o țară monarhică, unde nu există nici o opoziție în acest sens, un curent regalist, numai fiindcă există unul reprezentat de Ch. Maurras în Franța republicană?

Dificultatea cea mare a cercetărilor de psihologie națională, vine însă din altă parte. Sufletul nostru etnic e greu de indicat din cauza *diferențelor sociale prea mari din trecutul nostru*, diferențe care au creat cel puțin două suflete în loc de unul. Arătam mai sus că clasele sociale se diferențiază între ele în sînul aceluiași popor creînd mentalități deosebite. Nobilul, burghezul și țăranul au suflete deosebite în orice țară. Logica de clasă e alta la aristocrați, unde viața e restrînsă la un număr limitat de membri, unde cercul e închis prin endogamie și dispreț și unde atîtea prejudecăți și principii feresc orice amestec; alta la burghezul liberat și bonom, dar preocupat mereu de buna stare materială, de avere și proprietatea pecuniară, alta înfine în păturile țărănești legate de pămînt și de datini ancestrale. S'a mers așa de departe încît unii sociologi—cităm în primul rînd pe Gumplowicz,—au susținut

că deosebiri de clasă socială sînt de fapt deosebiri de rasă. Rasa învingătoare care impune legile și regimul său formează noblețea, iar rasa învinsă, supusă, formează plebea, clasa de jos, țărănimea, statură se verifică în toate țările, în orice caz deosebiri de la clasă la clasă, chiar dacă ar fi la început de sînge diferit, la popoarele înaintate, se șterg încetul cu încetul prin evoluția socială. Cercuri închise la început, clasele încep să comunice cu timpul între ele. Clasele de jos se ridică în ascensiunea socială, capătă drepturi și ajung în contact cu clasa de sus. Burghezia se aglă legăturile nobleței cu burghezia sînt frecvente. La rîndul ei, prin aripa sa de jos, burghezia comunică cu țărănimea și proletariatul. Burghezia cum s'a spus e o clasă tampon, care constituie continuitatea socială, legînd prin intermediul ei clasa de sus cu cea de jos, uniformizînd astfel sufletul național. Prin pătura sa de sus, care e marea burghezie, ea se confundă cu noblețea, iar prin pătura sa de jos, mica burghezie, ea se confundă cu grosul popoului.

La noi, prin lipsa burgheziei care să facă legătura, noblețea și țărănimea au trăit una în fața celeilalte secolii dearîndul ca două popoare deosebite și vrăjmașe. E greu de constatat vre-o legătură între boerul latifundiar, rafinat în cultură grecească ori occidentală, adeseori absentist și țăranul iobag, rămas prin obiceiurile și credințele sale încă la epoca vechilor Traci. Astfel în loc de un singur suflet național, pregătit prin aceeași cultură și aceeași viață politică și socială, avem două suflete juxtapuse dar străine. Cînd psihologul vine azi să constate specificul românesc unde trebuie să se adreseze? Nobleței ori țărănimii? În fond, și una și cealaltă clasă pot revendica, cu argumente proprii pentru fiecare din ele, autenticitatea sufletului național. Dar atunci unitatea investigației dispăre și, firește, cercetătorul rămîne dezorientat.

Iată deci atîtea și atîtea piedici în calea psihologului român. Pe lîngă cele inerente științei în genere se mai adaugă și cele caracteristice mediului românesc. Urmează de aici că sufletul nostru e inezisabil? Credem că nu. Toate aceste greutăți există fără îndoială, dar nu sînt de neînălțurat. Clar sau confuz, pregnant ori hibrid, simplu ori amestecat acest suflet trebuie să existe. N'avem decît să-l căutăm. Pentru aceasta n'avem decît să lăsăm cu totul la o parte și scepticismul și grandomania, să ne ferim de criteriile raționaliste oferite deagata de cultura occidentală și să privim direct și liberi de orice idei preconceptuate realitatea vie așa cum se înfățișează ea aici. Dacă ne lipsește literatura și cultura să observăm totuși pe aceia care este și s'o complectăm cu observația moravurilor noastre actuale. Dacă n'avem individualități rezumative care exprimă nația să privim deaproape omul obișnuit. Dacă există prea mari diferențe sociale de clasă să vedem totuși dacă nu sînt puncte comune între ele și, evitînd extremele, să studiem

romînul mijlociu, așa cum statisticianul Quetelet voia să studieze „l'homme moyen“. Cu aceste precauții vom găsi cu siguranță ceva. Fără îndoială, o asemenea cercetare va degaja un specific sufletesc actual. Caracterizarea psihologică va fi valabilă pentru perioada contemporană. Am văzut mai sus că sufletul unui popor nu e o substanță eternă neschimbătoare. Cum a arătat Dilthey sau Spengler pentru cultură, fiecare epocă are sufletul său. Rezultatele obținute vor indica structura noastră de astăzi. Ce va fi mâine vor arăta alte cercetări, făcute atunci.

II

Incercare de caracterizare psihologică

Subt diferite variații de detaliu, omul care locuiește azi continentul nostru se prezintă sub două tipuri bine definite: occidentalul și orientalul. În apusul și centrul Europei domnește o mentalitate, iar către răsărit, către posturile cele mai avansate ale Asiei o alta. Englezul, Francezul, Germanul, Italianul, Scandinavul, cu toate deosebirile dintre ei, constituiesc la un loc același fel de civilizație. Tehnica lor, felul de a vedea viața, felul adaptării la mediu sînt comune. Dincolo, la frontierele Asiei, ca o peninsulă intrată în viața Europei Turcii, Rușii, o parte din popoarele balcanice, constituiesc o altă lume cu alte legi, cu alt suflet, cu altă filozofie.

Toată civilizația occidentală stă într'un sigur cuvînt: *aptitudinea creatoare*. Ridicat deasupra mediului, diminuîndu-l prin stăpînire de sine, prin curaj, prin răbdare și inițiativă, occidentalul e spirit activ mai înainte de toate. El preface ambianța, sfințește locul, căruia îi impune legea și ideea sa, și care îl ascultă docil și învins. Apusanul e stăpînul voinței sale elastice și ferme în același timp, și pentru aceasta e și stăpînul lucrurilor încunjurătoare. Curajul său e cînd temerar, cînd rezonabil. Știe să riște și să fie în același timp prudent. El subjugă forțele naturii, sezoanele, fauna și flora. Dar mai ales a inventat tehnica, care i-a devenit aliată ascultătoare. Natura e așa de prefăcută în mîna sa încît devine reprezentată ideilor, artificiilor și ficțiunilor sale. Prin tehnica industrială și capitalistă, occidentalul ține toată planeta la dispoziția sa.

În asemenea condiții, filozofia sa nu poate fi decît voluntaristă. El crede că totul e posibil, e optimist în încrederea pe care o acordă forțelor sale, crede în libertate; mai mult în liber arbitru, pentru că rezistența determinismului orb o învinge cu puterea înțelepciunii sale; forțează evenimentele prin voința sa de triumf. Individualismul e, fără îndoială, idealul său ultim.

Psihologia orientalului e exact contrară. Ea se reduce de obicei la o *resemnare pasivă*. Dacă occidentalul impune mediului, orientalul se supune. Forța naturii îl zăpăcește, îl zdrobește, îl apasă.

Recunoaște întrînsa cine știe ce forță religioasă misterioasă, contra căreia i se pare inutil să mai lupte. Ordinea evenimentelor i se pare mai dinainte stabilită de un zeu infailibil. Fatalismul, adică constatarea acestei așezări prestabilite și pe care voința omului e prea slabă ca să o îndrepte, i se pare singura soluție. Totul e acceptat așa cum se prezintă. Nici un orgoliu, nici o ambiție, nici o rezistență. Imaginația și voința nu prefac de loc realitatea încunjurătoare. Filozofia vieții e supunerea, resemnarea, la forțele care ne depășesc și pe care nu le putem schimba, ci doar îmblînzii prin ascultare. Idealul său e confundarea în masa anonimă, în colectivitatea absorbantă.

Între aceste două tipuri extreme de civilizație, între aceste două interpretări ale existenței, datorite a două structuri deosebite, între creațiunea occidentalului și resemnarea orientalului se poate găsi o valoare intermediară. Să numim această structură sufletească *adaptabilitatea*.

Această aptitudine nu e încă activitate creatoare. A te adapta la mediu nu înseamnă chiar a prefaca mediul. Înseamnă cel mult a rezolva un conflict cu ambianța, înseamnă a ajunge la un fel de armistițiu. E o activitate, dacă vrei pe jumătate creatoare. Cel care se adaptează e oarecum pasiv fiindcă imită în bună parte mijloacele de existență ale mediului, acceptă ceiace i se impune stabilind un echilibru printr'o cedare, printr'un compromis.

Adaptarea înseamnă până la un punct o ușoară înfrîngeré. A accepta ceiace i se impune, a primi punctul de vedere al altuia, a renunța la al tău, se reduce mai ales a renunța la o contribuție de nouitate. Prin aceasta adaptabilitatea se îndepărtează de voluntarismul occidental și se apropie de resemnarea orientală.

Cu toate acestea însă, nu oricine se poate adapta și mai ales nu e suficient pentru aceasta o pasivitate desăvîrșită. Ca să ajungem la o înțelegere cu mediul, la echilibrul acela pe care-l aduce adaptarea, trebuiesc cunoscute condițiile realității, alese instrumentele cele mai indicate, trebuie să știm la ce să renunțăm și ce trebuie să câștigăm ca să putem crea armonia necesară între mediu și noi. Căci mediul nu acceptă orice. Ii trebuiesc numai anumite conduite care trebuiesc selectate dintr'o mie, trebuiesc conduse, valorificate. Un oriental nu e un adaptat, el e un învins. Adaptarea presupune un acord bilateral, un fel de contract acceptat, presupune o satisfacție și o mulțumire; deci un început de libertate. Orientalul e zdrobit, e terorizat, e silit să se desființeze în favoarea împrejurărilor. Resemnarea înseamnă încetarea vieții. Adaptarea din contra e o formulă care permite continuarea activității, a producției. A unei producții limitate de rezerve și de constrîngerii, de omisiuni și de sacrificii desigur, dar totuși a unei producțiuni oarecare. Dacă față de creațiunea pură adaptarea e relativ o înfrîngere, față de desființarea totală ea e o victorie. Ea nu e încremenită, terorizată de un fatalism orb. Nu e retrogradă, ruginită, inaptă de progres. Ea înțelege progresul, pe care nu-l construiește singură,

dar pe care îl adoptă și-l perfecționează. E o putere tinăra și vie. Prin aceste caractere, adaptabilitatea se apropie de voluntarismul occidental.

Dacă observăm bine, cu toată atenția moravurile, instituțiile, felul de a reacționa și de a trăi al poporului nostru, vom ajunge ușor la concluzia, că psihologia sa intră în acest fel de comportare echidistant între voluntarismul activist al Apusului și pasivitatea fatalistă a Orientului. Așezați geograficește și sufletește între influențe care ne vin dintr'o parte și din alta, sufletul nostru și-a alcătuit un echilibru din caractere luate și dintr'o parte și din alta. Aceste influențe duble n'au rămas însă între ele în conflict, în dualism. În sufletul nostru s'au topit formînd o sinteză nouă, un echilibru. Echilibrul nostru sufletește se cheamă *adaptabilitate*. Prin el ne deosebim de toată lumea Orientului, dar și de aceia a Apusului. Există în caracterul nostru accese de lene, de plictiseală, de îndurare, de răbdare excesivă care ne împiedică de a fi occidentali. Pe de altă parte găsim în noi inițiative, o anumită hărnicie în a pricepe ce e bun în altă parte și a ni-l apropia, o vioiciune în a pricepe imediat mecanismul unei noutăți, o agerime în a nu fi dezorientați și nici intimidați în fața neprevăzutului, care ne îndepărtează cu mult de apatia indolentă a Orientului. N'am avut timpul să construim noutăți, dar am avut meritul de a pricepe și asimila imediat ce au făcut bun alții. Această adaptabilitate am perfecționat-o făcînd din ea arma noastră de luptă în existență.

Să verificăm prin observații luate direct din viața poporului nostru, această constatare.

Să începem cu o trăsătură de caracter pe care o auzim repetată până la saturație, de dimineață până seară, în toate jurnalele, în conversațiile noastre particulare, în discursuri, în articole. E vorba de absența opiniei publice la noi.

Cînd spunem „opinie publică“ nu înțelegem atît curențele de aprobare a cutărei hotărîri oficiale, cît mai ales înțelesul ei negativ de protestare, de indignare, de rezistență. Lucrurile sînt prea cunoscute ca să mai insistăm. Puține popoare se pot acomoda mai ușor la suferințe, la nedreptăți, la erori ca Românul. Orice i s'ar întîmpla, nu protestează.

Cînd pentru motive sociale prea justificate s'a făcut exproprierea pămînturilor în favoarea țaranilor nici un proprietar n'a protestat. Reforma era, bine înțeles, necesară, indispensabilă chiar. Cu toate acestea, în alte părți, nu există precedent ca o clasă deposedată de o serie de drepturi chiar pentru un scop social prea drept să nu fi rezistat cît de puțin. Ne așteptam atunci la sindicalizări, la întruniri, la campanii. N'a fost nimic: Atîtea măsuri financiare, impozite, prohibiții etc. care lovesc pe bancheri, pe comercianți. Ați

văzut vre-odată cea mai mică opoziție? S'a spus, și lucrul e perfect adevărat, că sîntem singura țară care n'a avut încă o revoluție. (Cea din 1907, e mai mult o răscoală o "jacquerie", bazată pe desperare). La toate neregulile ori nedreptățile, românul se adaptează. Nu se resemnează complect fiindcă deobicei încearcă să obțină o ameliorare a situației pe cale individuală, căutînd pe cît se poate un aranjament prin stăruinți ori favoruri care trebuiesc să facă din el o excepție, un privilegiat. Și odată acest țel ajuns, situația generală nu-l mai interesează. Așa se explică cum guvernele, cînd vor să obțină un sacrificiu dela o categorie de cetățeni, promite cîteva excepțiuni celor mai influenți și le închide gura pe această cale.

Combativitatea îndelungată și îndărătnică nu e în caracterul nostru. În toate luptele pe care le duce, Românul preferă totdeauna *spiritul tranzacțional*. În justiție, în procese prevalează ca o axiomă această maximă ieșită ca o expresie a caracterului popular făcută parcă să-l justifice: „o împăcare dreaptă e totdeauna mai bună ca o judecată strîmbă“. Și în colecția de proverbe a d-lui Zanne s'ar putea găsi încă multe alte proverbe care sînt ieșite din practica apucăturilor noastre tranzacționale. Urmăriți rubrica tribunalelor dintr'un jurnal. Nu veți găsi niciodată procese de zeci și zeci de ani, duse cu perseverență, cu încăpăținare, procese care ruinează mai degrabă decît îmbogățesc pe cei ce le poartă, procese purtate numai pentru ambiție, pentru orgoliu, așa cum se întîmplă în alte țări. Și nu veți găsi mai ales — spre onoarea noastră desigur, — procese criminale de răzbunări îndelungate, de vendetta lent premeditate, care spală o injurie. A existat cîndva și la noi această rezistență judiciară: era *spiritul răzășesc*. Dar acela e în descompunere peste tot. Doar în cîteva locuri din Basarabia dacă se mai menține.

Spiritul tranzacțional nu e caracteristic numai domeniului juridic. Il găsim și mai dezvoltat încă în lumea politică. Cu toată violența lor formală, luptele între partide sînt destul de moderate în fond. În ultimul timp, mai ales după războiul ele au fost ceva mai dușmănoase. Dar mai înainte, sistemul rotativ al venirii la putere între conservatori și liberali; ce era altceva decît acceptarea tranzacțională, mai dinainte stabilită a guvernării împărțită succesiv între cele două partide așa zise de guvernămînt? Energia combativă nu începea decît cînd unul din ele călca tranzacția, sfînd la putere mai mult decît se înțelesese. Atunci începeau cîteva înscenări care atrăgeau atenția regelui că a sosit timpul celui alt partid și lucrurile erau puse din nou la punct.

Să zicem însă că politica înseamnă compromis prin definiție și că lucrurile se petrec la fel în toate părțile. Dar spiritul tranzacțional domnește la noi și în relațiile morale. Românul e prin excelență bun și într'o măsură tolerant fiindcă e sceptic. Răutatea, cruzimea, perfidia adîncă și ipocrită nu e în firea noastră. A fi rău rancunos, răzbunător înseamnă a fi până la un punct dezadaptat. Răutatea angajează la o atitudine de ură consequentă chiar atunci

cînd e mai util, mai rezonabil să te împaci cu adversarul. Ea e un fel de nebulie care orbește, un lux, până la un punct o acțiune dezinteresată, fiindcă presupune o neglijare a intereselor ca să se satisfacă o ambiție. Răzburarea e un sacrificiu, în orice caz ea fixează într'o atitudine permanentă care poate fi incompatibilă cu transformările care se pot efectua în adversar. Omul perfect adaptat nu e nici rău nici bun, sau e și una și alta după cum cer împrejurările.

Romînul nostru e chiar mai mult decît atît: e eminentamente bun. El are memoria răutății scurtă: uită repede, așteaptă cea mai mică pocăire a adversarului ca să-i strîngă mîna și să șteargă totul. Și într'o măsură e și tolerant. Aceasta îi permite să se acomodeze la schimbarea împrejurărilor, îi aduce acea suplețe pe care n'o cunosc popoarele meridionale pline de ură și de invidie, nu trînd mereu gînduri de crudă răzburare cum sînt Spaniolii, Italianii, Grecii, Turcii și chiar multe din popoarele nordice. Bunătatea romînească e un fapt evident. Aceasta îl ferește de la acele pasiuni instinctive, oarbe, care frămîntă în lupte sterile între familii ori coterii viața turmentată a altor popoare.

Spuneți un cuvînt familiar care ar putea sămăna cît de puțin cu o ofensă unui servitor spaniol ori grec ori chiar francez. O explozie de impertinență urmează imediat. Bînd și inteligent, cu simțul relativității Romînul preferă evitarea acestor conflicte ridicole. Și în același timp înțelegător al naturii omenești preferă cuviința prevenientă. „Limba dulce mult aduce“, sau „Capul plecat sabia nu-l taie“. (Vezi și alte proverbe asemănătoare în I. Zanne: Proverbele Romînilor, ediție prescurtată).

Toate aceste trăsături indică o adaptabilitate pasivă, mai apropiată întrucîtva de pasivitatea orientală. Prin alte aspecte ale caracterului său romînul se arată adaptabil activ.

Să urmărim un romîn în străinătate. Alte popoare își asimilează cu multă greutate cultura și obiceiurile locului. Oricît ar sta în străinătate, un Englez ori Francez ei vor rămînea la urmă aproape tot așa de englez ori francez ca atunci cînd au venit, adică sînt capabili de o absorpțiune foarte relativă a culturilor străine. E adevărat că sînt popoare care vagabondează sau emigrează mult mai mult ca noi. Dar spiritul de emigrație nu e datorit facilității de adaptare în altă parte, cît mai ales imposibilității de a găsi mijloace de trai în patrie.

Romînul în străinătate e imediat ca la el acasă. Învață specificul moravurilor și le mînuiește imediat cu dezinvoltură. E cunoscută adresa sa în a învăța limbi străine. Sînt puține popoare care au mai mare facilitate la deprinderea unei limbi străine. Mi se pare că numai Evreii și Rușii pot sta alături de noi.

Desprinderea dintr'un mediu și intrarea în altul nu aduce nici o turburare Romînului. El nu cunoaște acele melancolii ale desră-

dăcinării, acele nostalgii după locul natal, acele dorinți de reîntoarcere în familie și profesia pămîntească pe care le cunosc țărani ca dînsul. Fiii de țaran în prima generație adoptă numai decît idealurile și manierele claselor celor mai înalte, fără să lase aproape pe să li se cunoască origina. Cutare fiu de modest negustor îmboară aristocrat „vieille France”. El adoptă pînă și prejudecățile și poezii recente și cu care are prea puțin comun. Rareori, fiului de țaran adevădat unde a pornit. Puțini sînt acei care fiind inteligenți și capabili rămîn la muncă și la profesia strămoșească. Nicăeri n'ar avea mai multă materie M. Barrès pentru teoria sa a desrădăcinării ca la noi. Tradiționalismul, la o populație așa de vie, de mobilă și de dornică ca a noastră, n'are absolut nici un sens.

Burghezului gentilom M-r Jourdain i-au trebuit o mulțime de profesori ca să învețe limbile, sportul, muzica, gramatica. Confratele romîn e mult mai apt de progres. Parvenitul nostru lasă repede la o parte vechile apucături și se lustruiește—e drept numai aparent,—cu o vitesă uimitoare. Caragiale, dacă ar trăi, ar avea poate o idee mai bună de eroii săi cînd ar vedea ce repede se pot transforma, ce capacitate de adaptare și perfecționare au. Saliturile dela o clasă la alta sînt cele mai curente și ușoare procese sociale romînești.

Talentul nostru de adaptare se poate constata și din studiul profesiunilor noastre. E cunoscut demult că ocupațiile în care reușesc (și sînt și cele mai căutate) Romînii sînt avocătura și medicina. Nici o profesie nu presupune o acomodare mai elastică cu realitatea schimbătoare și adesea contradictorie ca avocătura. Trebuie pledată azi o cauză și mîne, cu aceleași argumente și cu același talent, cauza inversă. Avocatul are nevoie de o fineță desăvîrșită de inteligență. El trebuie să se transpue în toate circumstanțele. Dar Romînul reușește foarte bine în această meserie. Printre laureații facultății juridice din Paris se găsesc totdeauna cîțiva Romîni și nu odată am auzit acolo, dela savanți emeriți, că Romînii au simțul juridic.

La fel cu Medicina. Această disciplină presupune și ea un special simț de adaptare la individualitatea bolnavului. Ca să pui un bun diagnostic, trebuie să ții seamă de condițiile specifice ale bolnavului, adică să ai un talent special de a prinde realitatea organizației sale, să nu falsifici situația sa după cine știe ce teorie preconcepută, să ai mai mult bun simț și mai puțină logică gratuită. Se știe că medicina e mai mult o artă practică decît o știință teoretică. Ea aplică descoperirile științelor biologice. Dar aplicația presupune tact și intuiție exactă.

Să mai vorbim de politică și de talentul nostru special de a

o face? Pentru ca diagnoza să fie exactă ar mai trebui ca Românul să fie și bun actor. (Și acesta presupune transpunere în fel de fel de situații). Dar ce popor tânăr în civilizație a avut mai multe celebrități în teatru care i-au purtat numele dincolo de graniță?

În legătură cu această funcție de adaptabilitate se explică și tot progresul nostru modern. Sînt puține țări care să fi efectuat un salt așa de miraculos dela barbaria orientală la spuma de civilizație pe care o avem astăzi, care într-o epocă așa de scurtă dela 1848 încoace să fi făcut atîtea achiziții occidentale. Cu toate acestea, acest progres rapid n'a fost posibil decît fiindcă a fost efectuat numai formal. Junimiștii au văzut bine acest lucru. Dacă am fi progresat și în adînc adică și în fond, cultura pe care o avem ar fi fost opera noastră, ar fi fost creație. Fiindcă ne-am mulțumit însă de cele mai multe ori numai cu forma, am satisfăcut doar condițiile adaptabilității. Civilizația noastră n'a fost inventată de noi înșine pas cu pas, ca o soluție adecuată la nevoile noastre organice, ci adaptată, localizată de aiurea.

Avem astăzi instituții constituționale, dar numai formal, avem tehnică, comerț, industrie. Dar tuturor le lipsește un substrat adînc, rădăcini împlîntate profund. Clădim edificii publice monumentale, luxoase, dar după un an ele se ruinează în sordiditate. Aducem vagoane de căi ferate lustruite de nouitate: după două săptămîni le podidește murdăria. Construim șosele elvețiene care nu se mențin decît un an în stare bună. Occidentalismul e *instabil* la noi, se disolvă iute, e efemer în orice, fiindcă îi lipsește postamentul.

Am fost dăunăzi la ultima expoziție de pictură a salonului oficial. La prima aparență nimic deosebit față de o expoziție similară din Paris ori München. Progres remarcabil. Talente care, dacă n'ar exista undeva modelele lor ar fi mari pictori. Dar cînd privești mai deaproape îți aduce aminte imediat că există undeva în apus Matisse, Vlaminck, Picasso, Gauguin, Van Gogh. Culoarele acestea, liniile acestea nu sînt găsite pentru prima oară de un ochi românesc. Cum ași fi vrut ca ele să fie așternute acolo pe pînză, din experiența sa sufletească pur romînească, de un pictor incult, naiv și instinctiv!

Dar toate acestea trebuie încă să ne minuneze. Tot progresul formal, care nu poate să nu aducă cu dînsul și adîncul, substratul efectiv, e, oricum un semn de enormă supleță. Cine ar fi putut face chiar atît într'un timp așa scurt fără să cadă în grotești improvizării de care noi am scăpat, salvînd și decența și bunul gust?

S'a găsit o expresie minunată cînd ni s'a zis „Belgia Orientalului“. În adevăr cu puține țări avem așa de multe afinități cum avem cu Belgia. Și acest popor e un popor adaptabil. Și el și-a importat cultura fără s'o producă.

Octave Mirbeau spunea că Belgia față de Franța e ca con-

tra-marca față de bilet. Dar Mirbeau era nedrept. A importa o cultură pe care o asimilezi perfect și o duci mai departe echivalează cu a o crea. Când vom asimila și noi importațiile noastre va fi același lucru cu o creațiune.

Din toate acestea trebuie să aducem laude funcțiunii noastre de acomodare. Cît sîntem de deschiși, de curioși la progres se vede și din felul cum prind, poate cam excesiv de ușor, modele la noi. De multe ori Bucureștiul întrece Parisul. Dacă se poartă pantalonii largi acolo, la noi devin enorm de largi. Orice modă devine „șarjată“ aici. Curente de idei care își au rostul lor acolo, deși gratuite, la noi devin și mai febrile.

E caracteristică în această privință dragostea noastră pentru Franța, dealtfel așa de legitimă. Paul Morand spune într'o carte a sa că numai Romînil și Portugezii iubesc Franța ca pe o femeie: fără rezerve. Să ne aducem aminte ce s'a petrecut în epoca neutralității noastre, cînd nu intrasem încă în războiu. S'au găsit atunci Romîni care au putut să spue că mai bine să piară Romînia decît să nu capete Franța Alsacia Lorena...

Funcția de adaptare exactă și rapidă presupune o inteligență dezvoltată. Fără nici un fel de exagerare națională, trebuie de recunoscut că Romînul e înainte de toate inteligent. Deșteptăciunea sa e vioaie, suplă, dar mai ales limpede. Nici o umbră de misticism ori de nebulozitate nu-i turbură funcțiunea exactă a minții sale. Cel care se adaptează are nevoie de reflectare perfect clară, de o luciditate neturburată a condițiilor mediului; îi trebuie o anumită specie de organizare mintală. El n'are nevoie de inteligența aceia bazată pe fantezie, pe plămuire, imaginativă. N'are nevoie de visurile poetice, de miturile grandioase care falsifică realitatea și o prezintă altfel de cum este. N'are nevoie nici de inteligența abstractă, uscată, prea raționalistă, prea logică, făcută numai din concepte și silogisme, rezultată din exerciții dialectice milenare așa cum e inteligența Evreului. Inteligența Romînului, în adevăr, nu e nici prea imaginativă, nici prea abstractă. E inteligența imediată, plină de claritate, și mai ales de bun simț. Nimic monstruos, nimic disproportionat la Romîn. Nici o eșire deșănțată, ridicolă. Din contra un spirit critic foarte dezvoltat pe care-l găsim și la țaran, mai ales la țaranul moldovean așa de ironic și așa de filozof în fața societății și a existenții. Dacă spațiul ne-ar permite, ar trebui făcut un capitol special asupra zeflemelei în viața noastră, asupra genului de comic romînesc. Vom face-o poate cu altă ocazie.

O asemenea inteligență exclude mai ales *naivitatea*. Nimeni nu e mai puțin naiv ca Romînul. Francezul, Germanul, mai ales Englezul, au momente de relaxare în care se joacă ca copiii. Deplasați dela ocupația sau specialitatea lor, au o candoare înduioșătoare. Au credulitate facilă, emit ipoteze copilărești. Se lasă înșelați de aparențe. Romînul nu e candid niciodată. Luciditatea sa, spiritul său critic, bunul său simț, sentimentul de actualitate nu-i permit. Cu o expresie a lui Pierre Janet, Romînul

are prin excelență „funcția realului.“ El nu prea visează alături de realitate și e, cum se zice, totdeauna „la pagină,“ totdeauna în contact cu condițiile prezentului.

Lipsa fantaziei și a naivității la o inteligență prea lucidă, adică imposibilitatea de a se iluziona, de a uita realitatea și prezentul imediat, aduce cu ea scepticismul. În general, Românul nu crede în bunătatea oamenilor, n'are o concepție idilică și sentimentală a vieții. Cite odată, chiar ideea pe care și-o face despre oameni, atinsă de bănuială, de mefiență, are în ea ceva pesimist. El e mai degrabă gata să se apere, decît să se dea. Presupune în cel pe care îl cunoaște mai întăiu un dușman și abia după ce se convinge bine îi acordă încrederea și atunci încă, niciodată, complet.

Mefiența țaranului nostru e proverbială. Propaganda electorală prinde prea puțin fiindcă el bănuiește de minciună toate promisiunile candidaților. Cînd i se cere votul, ori promite și face cum știe, ori răspunde totdeauna la fel: „cîți ca D-stră ne-au vorbit la fel și pe urmă nu s'au ținut de cuvînt!“

Creditul ilimitat în cinstea și bunătatea oamenilor nu e în caracterul românesc. Acest aspect al caracterului său e foarte explicabil prin viața de suferinți și de exploatare seculară pe care a dus-o. Unui popor mereu asuprit, mereu mințit, mereu deziluzionat, nu-i poate încolși în suflet umanitarismul sentimental sau idilic: încredere în oameni și în bunătatea lor.

O astfel de structură intelectuală din care lipsește naivitatea și iluzionismul, exclude fără îndoială și sentimentul religios. Am arătat în altă parte și credința mea e că Românii au sentimentul religios foarte slab. Găsim la noi conduite de religie naturistă ori fetișistă primitivă. Superstiția domină: nu se pleacă Marțea la drum ori nu stau treisprezece la masă. Nu există însă acea pietate sufletească făcută din venerație, din adorație, din nevoie de comunicare mistică cu marele tot care face esența vieții sufletești religioase. Profanarea lucrurilor sfinte prin înjurii odioase e foarte curentă la noi și Clerul e foarte puțin respectat.¹

Găsim poate în țărănime un anumit bigotism bazat pe frică. Dar acesta nu e încă sentimentul religios, făcut dintr'o anumită elevațiune sufletească. Cînd lipsește naivitatea și iluzia și cînd domnește luciditatea și bunul simț e greu să prindă credința. Educația noastră religioasă de veacuri a fost neglijată. Ea nu se poate improviza imediat. Va trebui mult de lucrat în această di-

¹ Iată cîteva din proverbele caracteristice care arată atitudinea poporului față de preot: „Popa mîncă și de pe viu și de pe mort“; „Popa are mină de luat nu de dat“; „Fă ce-ți zice popa, nu ce face el“. Semnul nenorocului e să întilnești un popă: „I-a eșit popa înainte“. (I. Zane: Proverbele romînilor p. 161—162). Se va zice clericalismul e una și religiozitatea e alta. Dar, dar numai teoretic. De obicei cînd adori pe Dumnezeu adori și instrumentul său.

recție. Vor trebui poate schimbate condițiile vieții morale și sociale ca să poată începe după aceea educația religioasă.

După toate aceste exemple luate la împlinire din viața suflătoare a poporului nostru, putem rezuma arătând care sînt funcțiile care favorizează adaptabilitatea. În primul rînd cele intelectuale printre care trebuie să menționăm puterea de observație. Aceasta e evidentă în glumele noastre, în proverbe, în literatura cultă. Ea se exercită în mod egal asupra defectelor fizice, asupra celor morale, asupra corelației între evenimente etc. Apoi înțelegerea exactă și clară, percepția iute. În ce privește viața afectivă—mai mult sentiment și emotivitate decît pasiune. Voința Romînului n'are puterea de a constrînge, educație adecuată, nu e susținută și regulată ca a Occidentului. Dar nu e nici apatică, abulică ca a orientalului. Romînul lucrează mai ales pe *accese*. Cîteodată nu lucrează săptămîni și luni și alte dăți e capabil de eforturi considerabile. Are obiceiul să lase totul pentru ultimele zile, dar atunci își pierde și nopțile ca să isprăvească totul.

Ii lipsesc tocmai aptitudinile care ar strica adaptabilitatea: imaginația și viața interioară.

Imaginația e mediocră la Romîn. El nu e fantast, el nu-și închipue visuri absurde, nu transformă viața după plăzmuiri. De asemeni îi lipsește viața interioară, dedublarea și turmentarea de conștiință, remușcarea îndelungă, intimitatea gîndului și a sentimentului. Viața sa e obiectivă: se revarsă în gesturi și acțiuni. Nu pierde timpul să depene în reverie cine știe ce amintiri ori planuri.

Toate aceste aptitudini ne explică cum a putut rezista Romînul ca ființă etnică sub atîtea furtuni care au trecut deasupra capului său, cum a putut să nu-și piardă caracterul național sub atîtea și atîtea încercări de denaționalizare. Din toate acestea l-a scăpat aptitudinea sa de adaptare.

Există în viața unor animale un instinct foarte curios care se numește *simulația morții*. Cînd e atacat, animalul capătă o rigiditate, care imită moartea. Cum sînt multe animale care nu mîncă decît organisme vii, el scapă astfel de a fi devorat. Cînd te gîndești la Istoria noastră, îți vine în minte că n'am scăpat decît datorită aceluiași instinct. Adaptabilitatea noastră a fost cîteodată în momentele cele mai grele aproape echivalentă cu o simulare a morții. Ne-am redus individualitatea și combativitatea la minimum ca să nu irităm inamicii prea puternici, ne-am reținut dela orice afirmare de sine ca să ne putem salva viața. Deaceia progresul a întîrziat atîta. Dar caracterul nostru ne-a salvat. Funcția adaptării e efectul persecuțiilor milenare. Dar cel care se poate adapta înseamnă că poate trăi. Ea e semnul vitalității noastre.¹

¹ S'ar putea deosebi două tipuri de adaptabilitate în caracterul românesc. Primul tip mai apropiat de cel oriental, mai pasiv l-ar reprezenta Moldoveanul și Basarabeanul. Al doilea mai activ ar fi Olteanul și Ardeleanul. Munteanul ar fi intermediar între amîndouă.

* * *

S'ar putea obiecta caracterizării noastre, că nu reprezintă o valoare specifică romînească deoarece o mai găsim și la alte popoare. Dar această obiecție ar fi nefundată. Singurele popoare care pot fi comparate din acest punct pe vedere cu noi sînt popoarele meridionale: Spanioli, Italieni, Greci. E ușor de constatat însă că aceste neamuri nu au ca trăsătură principală adaptabilitatea. Caracterul lor pasionat le oprește dela acea elasticitate necesară funcțiunii de acomodare. Caracterul lor e prea colorat, prea plin de răutate, de răzbunare, de îndărătnicie în anumite direcții. Cu popoarele nordice nu poate încăpea comparație: acestea sînt mai degrabă de tipul occidental. Alte popoare mai mici de cultură recentă se mulțumesc să imite, fără să se adapteze. Căci există o deosebire între imitație și adaptare. Imitația e făcută aproape involuntar, e o specie, o sugestie care primește orice fără opoziție. E o operație inferioară de parazit care trăește din invenția altuia. Adaptarea e o prefacere, o ajustare, o localizare. Ea înseamnă trecerea printr'un temperament special a unui sistem de viață. Cum am arătat mai sus adaptarea are un sens activ, presupune o voință de transformare. Căci de fapt se poate imita orice. Nu te poți adapta însă decît la ceva. Adaptarea e o selecție. Selecția unicului lucru care-ți convine dintr'o multiplicitate care ți se oferă. În fond a alege și a adapta ceia ce e bun aproape echivalează cu al inventa din nou. Un om care are sentimente și idei frumoase e tot afit de prețuit ca un altul care le produce. Căci pentru a-ți apropia o idee de valoare trebuie să ai în tine împlinite condițiile de afinitate cu dinsa.

Adaptarea mai înseamnă și curiozitate și prin aceasta e semn de tinereță. Ea ne deschide ochii cătră tot ce e bun, cătră tot ce e progres și noutate. E apanajul organismelor plastice și tinere să se deschidă mereu achizițiilor progresului. Sînt multe popoare pentru care progresul și evoluția sînt interzise tocmai din cauza excesivei lor personalități. Incremenite într'o formulă de caracter, ele refuză tot ce se gîndește aiurea.

Spuneam mai sus că determinarea sufletului național nu poate fi decît limitată de timp. Ea e o problemă a prezentului. E probabil că adaptabilitatea noastră să fie un reflex al tinereței noastre și că peste cîțva timp să dispară lăsînd locul altor aspecte de caracter. Pentru moment însă trebuie să o luăm în considerație. Canalizată, condusă, ea poate să ne ducă la perfecțiune. Căci nu e puțin lucru să ai în lupta pentru existență, suplețe, elasticitate, fact, bun simț și luciditate.

Un popor harnic ca Germania transformă în valoare tot ce are: până și cîmpurile nisipoase ale Pomeraniei.

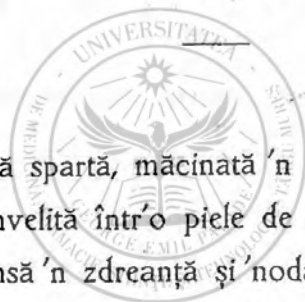
Afitea calități, înțelese cum trebuie pot da foloase remarcabile pentru viitorul poporului nostru, după cum rău înțelese ele se pot întoarce cătră aspectul lor peiorativ. Căci adaptabilitatea e o sabie

u două tăiuşuri. Ea poate însemna evoluţie, inteligenţă, fineţe, su-
leţe, progres, după cum poate însemna laşitate, duplicitate, şire-
enie, superficialitate. În ea se găsesc conţinute virtual şi posibi-
tăţile de progres şi cele de decadenţă. Totul va depinde de di-
rectiva culturală, socială şi morală care va fi imprimată poporului
nostru de conducătorii săi. Destinul care ne aşteaptă e astfel dublu.
La răspîntie se cere mai multă înţelepciune decît oriunde.

Mihai D. Ralea

Umbra

Sticlă spartă, măcinată 'n piuliță
Și 'nvelită într'o piele de șopîrlă,
Strînsă 'n zdreanță și 'nodată cu=șuviță
Smulsă dintr'un hoit de cal adus de gîrlă
Port în sîn și nu mi=e teamă nici de boală
Nici de hoți și nici de gropile din humă
Că mi=a fiert=șu vrăjitoarea într'o oală
Subt cămașa unui om bolnav de ciumă.

De atunci nimica 'n lume nu mă miră :
Nici puterea cugetării, nici minciuna,
Nici viața, nici cocleala de pe liră
Iar iubita cînd mă 'nșeală mi=e tot una,
Și nu uit, că 'n miezul nopții, în pădure,

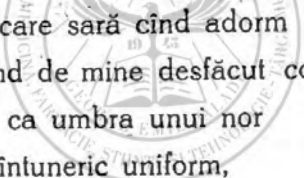
Dacă iarna urlă lupii fără preget
E că 'n șanț un vînător cu haine sure
Le 'nvîrtește firul zilelor pe deget.

Mai înalt sînt decît umbra la amiază
Inșă umbra 'i mai înaltă cătră seară,
Gîndul meu cu ea pe pietre se așează
Și-adîncimea de subt ele o măsoară,
In pămînt avîntul paserii se curmă
Ca 'ntr'o gură ce se 'nchide cu nesațiu
Liniștit aștept minunea cea din urmă
Și mă risîpesc trăind, — în timp și'n spațiu.

V. Ciocilteu

Iubire

În fiecare sără cînd adorm
Și cînd de mine desfăcut cobor
Abia ca umbra unui nor
Prin întuneric uniform,

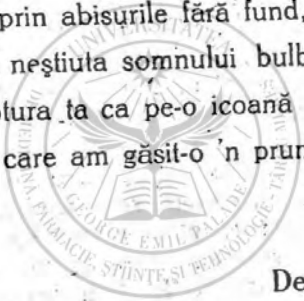
În ochi, ca două broșe de email
Parcă 'ncrustate în făptura mea,
Subt pleoapele cu spic de cațifea
Port chipul tău așa precum erai.

Și gîndul meu la tine lin coboară
Cu mine 'ntreg în bezna mea
Precum coboară un reflex de stea
Pe-acelaș lac în fiecare sără.

Pe cînd de ceia parte-a lumii
A noastre suflete-au fugit
Ca umbrele subt infinit,
Ca două furişate mumii.

Iar dimineaţa cînd ies viu şi greu
Din ape negre ca la începuturi,
Cînd joacă 'n ochi luminile ca fluturi,
Atunci aduc la soare 'n ochiul meu

De prin abisurile fără fund,
Din neştiuta somnului bulboană,
Făptura ta ca pe-o icoană
Pe care am găsit-o 'n prund.

Demostene Botez

S'a certat maica Natalia cu maica Vitalia

Maica Natalia și cu Maica Vitalia sînt două călugărițe tinere, cam copilăroase la minte și vecine cu casele. Ele se aveau bine nevoie mare încă de pe vremea cînd erau surori și cînd pe Natalia o chema Niculina și pe Vitalia, Vasilica, — în care vreme se găseau împreună făcînd ascultare la casa duhovnicilor. Amîndouă sînt de-o seamă, atît numai că maica Natalia e mai mare c'o zi ș'o noapte, amîndouă au fost rînduite la strană odată, amîndouă sînt cumiți, harnice, pricepute la lucru de mînă și meștere la cîntări bisericești.

Acuma, vecine fiind, se imprumutau una pe alta cu ce le lipsea, lucrau mai mult împreună, se strigau să se ducă la biserică și se apărau una pe alta de birfelile maicilor care nu-și prea pun pază gurii. Cînd una eșea cu vre-o treabă afară din mănăstire, cealaltă avea grijă să-i ude florile și să dea mîncare și apă la li ghioanele de pe lîngă casă. Iar în biserică, își aveau strănile vecine și cînd nu cîntau împreună, își țineau una alteia ison și se ajutau la mărturii, adică la stări, ca să poată să răsufle. Cînd venea la una mușterii ca să cumpere muhair sau alte lucruri migălite de mînă și se întîmpla să n'aibă ce căutau, înștiința numaidecît pe cealaltă.

Avutul celor două prietene era cam la fel pe vremea cînd s'au întîmplat cele ce vom povesti și tot cam așa trebuie să fie și astăzi. Deosebirea era atunci că, pe cînd chilia maicii Natalia avea geamlîc și era acoperită cu tablă roșie, a maicii Vitalia avea stîlpii slobozi și era învelită cu tablă albă — plumbuită. Împrejmuirea maicii Nataliei era mai tare, căci era mai nouă, pe cînd a maicii Vitaliei era mai slabă, fiindcă era mai veche. Maica Natalia avea cotoi, iar maica Vitalia avea pisică. Cotoiul maicii Nataliei avea părul roșcovan, cu mustăți albe și alb pe subț burtă; iar pisica maicii Vitalia era împestrițată cu vînat, alb și galben.

Notă.—Articolul acesta s'a tipărit cu litera „Gloria medievală”, furnizată de către Turnătorii de litere „Bugra”, București.

ea la repezeală cu un ison mai sus cu două tonuri decît trebuia, stricînd astfel și ce ar mai fi putut drege Natalia:

Cînd isprăvi de cîntat axionul, maica Natalia ridică ochii și văzu cum orășenii își șoptesc, ba chiar zîmbesc cu răutate negreșit pe socoteala ei, și făcu fețe-fețe. Apoi se lăsă în strană, unde șezu tăcută, cu capul între mini, până la sfîrșitul slujbei, cînd se ridică să ia anafură delă preot.

Văzînd-o supărată, maica Vitalia o luă de braț și vru s'o mîngie:

— Vai, ce întîmplare, Natalio!

Dar maica Natalia nici nu deschise gura și nici ochii nu și-i ridică.

După ce eșiră din sfînta biserică, maica Vitalia, mîhnită cu adevărat de cele întîmplute, apucă din nou pe Natalia de braț și-i zise cu dragoste:

— Asta nu ți s'a mai întîmplat niciodată, Natalio!

Dar Natalia se smuci îmbuînată din brațul Vitaliei.

Atunci maica Vitalia, mirată de purtarea Nataliei, îi zise:

— Da' ce te-a găsît, Natalio?...

Și fiindcă acum era ceasul pe care îi tot aștepta, Necuratul se amestecă și el, căci altfel n'ar fi răspuns maica Natalia:

— Să-ți fie rușine!

La auzul acestor cuvînte, maica Vitalia rămase de lemn. Apoi, viîndu-și într'ale sale, se luă după Natalia și, ajungînd-o, se propti în fața ei și-i zise răstit:

— Ai căpiat, soro? Ce ai, Natalio?

— Să-ți fie rușine! Asta am! — răspunse maica Natalia, tremurînd de mînie.

— Ba să-ți fie ție rușine, dacă e vorba așa! — îi întoarse vorba la repezeală și maica Vitalia.

— Ba să-ți fie ție!

— Ba ție!

* * *

Din ceasul acela, maica Natalia nu mai avu pic de liniște sufletească, mai ales că maicile și surorile care pizmuiau darul ei de cîntăreață, precum și acelea ce nu-și pot pune pază gurii, îi tot pomeneau mereu de întîmplarea din biserică:

— Și cum făcuși tu, Natalio, d'o pățiși?

— Vai ce întîmplare!

— Eu să fiu în locul tău, n'ași mai da pe la strană un an de zile!

— Și Vitalia... Numai dinadins a făcut!

Nu trecură trei zile și ajunse la urechile maicii Nataliei zvonul că unele maici șoptesc, ici și colo, că ar avea un început de oftică și că... «păcat de ea săraca! fată tînră!»!

Auzînd unele ca acestea, maica Natalia se porni pe plîns și.

pe intristare lungă. Și noaptea, în vremea nesomnului, aducându-și aminte de oarecare necazuri pe care le întâmpinase mai înainte, găsi că, cel puțin de unele, Maica Vitalia nu e tocmai străină.

«Vai ce vicleană și ce răutate! Taman acum s'a dat pe față!»...

Maica Vitalia, după ce mai încercase odată, peste gard, să vorbească cu maica Natalia, când primi același răspuns ca și la ușa bisericii, se așază și ea pe plîns și pe mîhniciune. Și amintindu-și la rîndul ei de unele amărăciuni întâmpinate mai demult, ajunse și ea la încredințarea că oarecare amestec trebuie să fi avut și Natalia...

«Vai ce șireată și ce ascunsă! Taman acum a crăpat răutatea din ea!...»

* * *

Și, firește, începu războiul, spre marea bucurie a uritorului de oameni Diavol.

Maica Natalia lăasă stolurile dela fereastra care da spre maica Vitalia, care treabă o făcu îndată și maica Vitalia la fereastra ei, care da spre Natalia. Apoi maica Natalia cumpără strmă cu ghimpî dela prăvălia din sat și aduse un meșter de întinse un rînd pe deasupra gardului care le despărțea curțile și pe care ele se reze-maseră ani de zile ca să mai fănuiască laolaltă. Văzînd care încotro, maica Vitalia puse și ea un rînd de strmă cu ghimpî între virful gardului și cea întinsă de maica Natalia. În biserică, maica Natalia schimbă strana cu maica Elpidia, numai ca să nu-și mai simtă coatele cu Vitalia. Dar fiindcă acum veneau față în față și erau nevoite să stea tot sucite într-o parte ca să nu se vază, făcu și Vitalia schimb cu maica Arcadia.

Deocamdată războiul se opri aici. Căci cele două dușmance făcînd la rugăciuni și la mătăni, le veni gîndul cel bun dela Dumnezeu, carele alungă pe cel rău dela diavolul. Și dacă n'au pornit să se împace, a fost din pricină că așteptau una dela alta să facă cel dintăiu pas. Maica Natalia fiind c'o zi ș'o noapte mai mare decit Vitalia, socotea că e în drept să primească, ea mai întăiu, sărutare de ertare, iar maica Vitalia, deși știa că e mai mică de vrîstă, găsea că, intrucit cearta a pornit dela Natalia, tot ea e datoare să-și ceară întăiu ertăciune. Asta nu era altceva decit mîndrie dela Satana, care se sbătea în tot chipul să le împiedice dela lucrul cel bun.

Și dorința Necuratului se împlini.

Căci fiind maica Vitalia de rînd la strană, odată, n'avu de lucru Maica Nimfodora? Ca să facă, pe semne, un pic de haz, schimbă pe furis zăloaga dela Octoiul Mare trecînd-o peste citeva foi mai nainte de unde o așezase tipicăreasa. Din care pricină maica Vitalia începu să cînte vecernia Orbului în loc de a Samarinencii.

— Da' ce, Vitalio, ori ai chiorit dă nu mai vezi bine? — observă maica Haritina, bătrîna tipicăreasă din dreapta.

Maica Vitalia se simți rușinată și pe loc aruncă o uitătură

dușmănoasă Nataliei. Căci, gîndi ea, numai Natalia a fost în stare să-i facă șofla. Și din această clipă nu se mai îndoi cît puțin că maica Natalia e o răutăcioasă prefăcută și că n'a iubit-o nici odată...

«A, ha? Vasăzică d'astea mi-ai fost... Stai, tu, Natalio, că te fac eu să te căești!»

Și cum ajunsese acasă, maica Vitalia luă o sfoară sdравănă și prințind cocoșul îl legă cu un capăt de un picior și cu unul de stîlpul casei, lăsîndu-i atîta lungime numai cît s'ajungă pînă în mijlocul curții. Și treaba asta o făcu Vitalia numai și numai ca să nu mai treacă frumosul și viteazul ei Vasilache la găinile Nataliei. Dar pe Vasilache, se vede că-l tăe capul cam pentru ce-l legă stăpînă-sa, că numai ce începu să se zbată și să țipe de s'auzi pînă la marginile mănăstirii. Maicii Vitaliei i se făcu mișă de el, însă n'o slobozi inima să-l deslege, fiindcă ținea morțiș să se răzbune pe Natalia.

Văzînd pe Vasilache priponit și furios, găinile maicii Vitalia se uită lung și cu băgare de seamă, mai închiseră din cite un ochiu, mai strîmbară din capete și cînd ghiciră care e pricina, începură să cotcodăcească, de bucurie, și să umble tanțoșe de colc pînă colo, de se mira și maica Vitalia ce le-o fi găsit. Căci, se vede treaba, ele nu fuseseră deloc bucuroase de întinderea stăpînirii cocoșului și asupra vecinilor vădane. Dar găinile Nataliei, care văduveau de multă vreme, ghiciră și ele pentru care pricină era legat bietul Vasilache și, după o scurtă sfătuire, se făcură că nu pricep și se duseră la culcare. Dimineața însă, începură să se care una cîte una în curtea Vitaliei și să dea tîrcoale cocoșului. Dar găinile maicii Vitaliei fiind mai mult cu una, le puseră pe goană.

Cînd văzu maica Natalia că Vitalia și-a legat cocoșul ca să nu mai treacă la găinile ei, lăsă orice gînd de împăcaciune, grîind intru sine:

«Vasăzică d'astea mi-ai fost, Vitalio! Stai dacă e vorba așa...»

Și îndată luîndu-și umbrela, plecă în sat, de unde se întoarse peste două ceasuri c'o mîndrețe de cocoș, pe lîngă care al Vitaliei rămînea de rușine. Atunci, maica Vitalia dete drumul lui Vasilache. Și cum se văzu Vasilache slobod, se repezi spumegînd să se încare cu noul său vecin. Dar cocoșul maicii Nataliei văzînd cu ce gînduri vine Vasilache, se încruntă așa de grozav la el, că d'abia nimeri acesta să se întoarcă pe unde venise.

Maica Natalia se bucură, firește, de vitejia cocoșului ei, dar maica Vitalia făcu cîrcei la inimă. Și ca să-și mai alunge supărarea, luă un băț și începu să lovească în biata Fița care tocmai sta de vorbă, printre gard cu Băețică. Cînd văzu una ca asta, Băețică începu să mieune și să tragă cu labelă pe ulucă. Dar maica Natalia puse mîna pe el și-l trase o sfîntă de bătăe soră cu moartea. Cînd scăpă din mîinile stăpîne-sei, Băețică o rupse la fugă, iar Fița o sbughi și ea după el. Degeaba strigară maicile după ei, că nu se mai opriră din fugă. Și cum pînă în seară pisicile încă nu s'au în-

tors, amindouă călugărițele s'au culcat cu căință de fapta săvârșită asupra unor sărmane dobitoace nevinovate.

Și războiul iar se opri pe loc. Căci amindouă călugărițele se înmuiașeră prin rugăciuni și se gîndeau cu dor la vremea cînd erau prietene și trăiau ca două surori bune, ajutorîndu-se la nevoie și cu vorba și cu fapta. Dar fiindcă aveau mîndrie dela diavolul, tot așteptînd care să înceapă, pacea s'a tot aminat, pînă ce i-a venit bine Necuratului și a băgat iar zicanie între ele.

Căci, într'o noapte, vreun trecător sau poate chiar Satana, rupse o cracă încărcată cu poame din pârul altoit ce se afla în fața chiliei maicii Nataliei. Cînd se sculă maica și văzu prăpădul, nu se mai îndoi nici o clipă că isprava a făcut-o Vitalia.

«Iii, vasăzică te ții de capu' meu, Vitalio! Stai vere!»

Și luînd o piatră o aruncă într'un ghiveciu cu mușcată ce se afla pe prispa maicii Vitalia.

Cînd văzu Vitalia una ca aceasta, tocmai cînd era mai pornită spre împăcare, o luară ametelele de cap.

«Așa, Natalio, așa!»

Și luînd și ea un pietroi îl aruncă într'o oală mare, pe care maica Vitalia o pusese în vîrfurile unui par din gard.

Din ceasul acela războiul se înteți. Cele două dușmance începură să se vorbească de rău față de alte călugărițe—lucru de care se feriseră pînă acum. Și maicile cele bune le căinau:

— Vai, bietele fete, ce bine se aveau și uite cum le-a învrăjbit Satana! Iar cele mai pizmașe:

— Erau niște îngîmfate și niște prefăcute, bine că s'a spart gașca...

Și diavolul se tăvălea de bucurie.

Așa de departe au mers cele două maici cu învrăjbierea, că nu se puteau ține d'a se birfi pînă și față de mireni. Căci viînd într'o zi unii dela oraș și vrînd să cumpere două cămași de noapte, fură îndreptați la maica Vitalia. Dar ea nu avu să le dea decît o cămașă. Atunci orășenii vrură să întrebe la vecină, adică la maica Natalia. Dar maica Vitalia sări cu gura:

— Nu intrați acolo, că e ofîcată...

Și fiind maica Natalia cu lucru la fereastră și fereastra fiind deschisă, auzi vorbele Vitaliei și se porni pe plîns. Cînd o auzi Vitalia că plînge, se căi pe loc de vorbele-i nesocotite și începu și ea să plîngă.

— Oh, Doamne!—se tînguia maica Natalia—cum e cu puțință ca Vitalia, cu care am trăit atîta vreme în bună frăție, să fie atît de fără suflet?

Iar maica Vitalia:

— Of, Maica Domnului, cum ne lăsași să ne sucească diavolul mîințele, ca să stricăm, din lucru de nimic, o prietinie de mici copile și să ajungem să ne urim așa!

Și gîndul cel înțelept carele dela Dumnezeu se pogoară, le îndemna iarăși să lase vrăjba și să se impace. Dar ticăloasa de

mindrie pe care diavolul o grăia în inima lor, venea iar să le ție calea. Căci maica Natalia tot socotea mereu că e mai mare c'o zi ș'o noapte decât Vitalia și deci nu se cade ca ea mai întâiu să-și ceară ertăciune. Iar maica Vitalia, găsindu-se învinuită pe nedrept, socotea că nu ea e datoare să înceapă întâiu. Ș'apoi, gîndea ea întru sine, tocmai fiindcă e mai mare și deci cu mintea mai coaptă, se cade să înceapă Natalia, ca să dea ea întâiu pildă de smerenie.

Și cu aceste gînduri se culcară amîndouă dușmancele și din pricina lor se perpeliră în paturi la ceas îndelungat, până ce adormiră. Și hotărîrea lor înainte de-a adormi, fu la tel :

«Oricum, mine trebuie să ne împăcăm, că rid și maicile, dar mai cu seamă ride Satana de noi».

Dar dinspre ziuă s'a pornit o vijelie scurtă, dar cu putere mare, care vijelie a răsturnat coșul vechi și scorojit dela bucătărioara maicii Natalia, făcînd huruială mare pe casă. Din care pricină s'a deșteptat maica Natalia, cu frică mare, și aprinzînd o luminare și tîmte, a început să facă rugăciuni pentru îndepărtarea duhurilor celor de noapte. Iar după ce s'a potolit huetul, s'a gîndit maica Natalia că acesta poate fi un semn dela Dumnezeu ca să se împace cu Vitalia, după cum poate fi un semn dela Diavolul ca să nu se împace. Cînd s'a sculat însă dimineața ș'a văzut cărămizile coșului răspînzite pe acoperiș, ș'a proptit pumnii în temple și s'a gîndit pe loc că maica Vitalia a plătit pe vreun țigan din sat ca să-i pricinuiască această stricăciune...

«Nu te-ar mai răbda Dumnezeu, Vitalio, să nu te mai rabde...»

Și fără să mai stea la gînduri, umplu o căldare cu apă ș'o puse pe foc. Iar după ce plecă Vitalia la biserică, luă apa fiartă în clocote ș'o turnă pe o clădărie de trandafiri înfloriți ai aceștia.

Cînd se întoarse maica Vitalia dela biserică, cu inimă de tot slobodă ca să-și ceară ea întâiu ertăciune și văzu trandafirii ofiliți și urmă de apă la rădăcină, se luă cu minile de păr și începu să plîngă :

«Trăsnite-ar Dumnezeu, Natalio, să te trăsnească, dacă ești tu în stare d'atîta răutate...»

Și maica Natalia, care pîndea la loc dosnic întoarcerea Vitaliei, cînd o auzi cu ce rupere de inimă plînge după trandafiri, se desmetici din închipuirile ei și căindu-se cu amar de ceiace făcuse, se porni și ea pe plîns. Și fără să mai stea mult la gînduri, eși nu-mai în papuci, așa cum se găsea, ca să ceară ertare Vitaliei. Dar cînd intră ea în casa Vitaliei pe ușa din față, Vitalia eșise pe cea din dos și se ducea întins spre stăreție, ca să se plîngă.

— Vitalio ! Vitaliooo ! Blagoslovește și iartă !

Dar maica Vitalia era așa de turburată, că nu-i auzi bine cuvintele și-i răspunse fără să se oprească :

— Să-ți fie rușine !

Apoi se duse tot mai zorită la stăreție, unde se opri și bătu la ușa :

— «Pentru rugăciunile sfinților părinților noștri, Doamne Isuse Hristoase, Dumnezeuul nostru, miluește-ne pre noi!»!

— «Amin!» — îi răspunse sora Anica dinăuntru, și-i deschise ușa.

— Ce s'a întâmplat cu tine, Vitalio, de ești așa aprinsă la față? — o întrebă maica stareța, după ce primi orînduita metanie și sărutare pe mina dreaptă.

Dar Vitalia își pierdu cumpătul și făcu fețe-fețe, fără să deschiză gura. Niciodată până acuma nu trecuse ea pragul stăreției ca să se plîngă împotriva cuiva.

— Ei, și spune, soro, ce ai?

— Uite... maică stareța... am venit să vă spui de maica Natalia... că se tot ține dela o vreme de capul meu... Și, mai prinzînd curaj, înșiră toate cite i le făcuse sau credea că i le făcuse Natalia.

Dar maica Evloghia, stareța bătrînă și încercată, nu se miră de învrăjbirea lor, cit mai virtos de întîrzierea cu care se împlîneau uneltirile celui viclean. Și zise maicii Vitaliei:

— Vitalio! Ai făcut bine că ai venit să-mi spui toate acestea, fiindcă sînt pornite de'a diavolul și se cade ca eu să vă sfătuesc și să vă îndrept.

Apoi cu glas tărăgănat de femeie bătrînă și înțeleaptă, îi dete pîlde din viața cuvioșilor părinți și a cuvioaselor femei care s'au ispitit dela diavolul și apoi s'au îndreptat prin rugăciune și prin eretare. Și isprăvi astfel:

— Așa, Vitalio... Acuma du-mi-te acasă și te împacă cu Natalia, ca să strici pofta Satanei și să faci pe placul Domnului.

— Dar dacă ea n'o vrea? — întrebă Vitalia cu inima ticăind.

— Fii fără nici o grijă, o încurajă maica stareța, că am să trimit numaidecît s'o cheme aici, ca s'o împilduesc și pe ea.

Atît de mult se întoarse inîmă Vitaliei de cuvintele maicii starețe, că dacă s'ar fi întîmplat Natalia de față ar fi îmbrățișat-o cu lacrimi și cu bucurie mare. Își luă dar blagoslovenie și plecă îmbujorată de bucurie duhovnicească, hotărîtă să se ducă deadreptul la maica Natalia să-și ceară ertăciune.

Dar și-ai găsit să se lasé Necuratul!

Tocmai cînd să deschidă Vitalia ușa, se ciocni în față cu maica Natalia care tocmai venea, tulburată, să se plîngă și ea stareței.

— Ai fost să mă pîrăști la maica stareța, hai? Strai, tu, că te fac eu pe tine! — zise Natalia, cu mînia și mai întărtată de izbitură.

După o clipă de fisticire, Vitalia apucă pe Natalia de amîndouă minile și-i zise cu duioșie:

— Natalia!

Dar maica Natalia nu pricepu inima Vitaliei.

— Să-ți fie rușine, vicleană și pizmătareța ce ești! — îi aruncă ea, trăgîndu-și furioasă minile.

Maica Vitalia rămase un răstimp aiurită în pragul stăreției,

după care, cu lacrimi curgându-i din ochi, porni încet și tristă spre casă. Și când intra în chilie se porni pe amarnic plns.

«Auz', să mă facă ea vicleană și pizmătareță! Da ce i-am făcut eu, să-mi zică așa? Trăsnite-ar Dumnezeu, Natalio!».

După ce se desfăcu din minile Vitaliei, maica Natalia intră întăritată la stareță, uitînd să mai rostească la ușă rugăciunea ortînduită.

— Taman era să trimit după tine, Natalio, — o întimpină stareța, privind-o cercetător pe deasupra ochelarilor. Da ce ai, de te-ai roșit așa?!

— Păi cum să n'am maică stareță, dacă...

Aci, Natalia simți că i se ridică un nod în gît. Nu se mai plînsese de nimeni până acuma și simțea că n'o lasă cugetul. Deschise gura să mai zică ceva, dar simți că i se înmoae picioarele din genunchi...

Maica stareță băgă de samă și înțelese cu bucurie incurcătura Nataliei. Și, ca s'o facă să vorbească, îi zise cu oarecare asprime:

— Te-ai certat cu Vitalia!

— Ba s'a certat ea cu mine! — răspunse, pe loc, maica Natalia.

Apoi, mai prinzind curaj, înșiră toate cite i se trăsese, dela maica Vitalia.

După ce isprăvi de spus, maica stareța o mîngie cu cuvinte dulci și de suflet folositoare, arătîndu-i cum lucrează diavolul cu tot felul de unelte și meșteșugiri, ca să strice pacea oamenilor și mai întăiu pe-a călugărilor. Apoi îi dete pilde de smerenie, de bunătate și de ertare din viața cuvioșilor părinți și a cuvioaselor femei, care au petrecut și s'au săvîrșit intru Domnul. Îi mai pomeni și de prietinia ei cea atît de îndelungată cu maica Vitalia și o sfătui cu vorbe de mamă înțeleaptă și iubitoare să se împace.

Atît trebuia unui suflet bun ca al maicii Natalia, ca să uite îndată orice și să se împace cu oricine, dar mai ales cu surioara ei din călugărie. Făgădui dar ascultare maicii starețe și, după ce își luă ortînduita blagoslovenie plecă grăbită să se împace cu Vitalia.

...Dar și-ai găsit să se lase Diavolul cu una cu două!

Căci maica Natalia, ca să nu-i mai lase vreme să mai unel-tească ceva — așa gindea ea, săraca! — nu se mai abātu pe acasă ci, cu pași tot mai grăbiți, aproape în fugă, se repezi la poarta maicii Vitaliei s'o deschidă. Dar se vede că ori porțița era încuiată, ori dracul o ținea de verigă, fiindcă nu vrea cu niciun chip să se deschidă... Atunci maica Natalia o sgîlți așa de tare, că se prăbuși cu poartă și cu gard cu tot, peste aghișele maicii Vitaliei. Când văzu maica Vitalia una ca aceasta, se făcu galbenă ca ceara și, fierbînd de minie, începu să strige la maicile din apropiere și la cele care se vedeau pe afară:

— Maică Dosifteo! Maică Arcadio, Zenaïdo! Maică Me-galuțo! Soră Mario, maică Taisio, — săriți c'a 'nebunit Natalia!

Apoi, cătră Natalia, care se ridicase plîngînd și-și ștergea, cu batista, fața și minile plîne de sînge:

- Huooo!

Cînd auzi maica Natalia că-i dă Vitalia cu «huo», i se întoarseră măruntaele în ea de mihniciune.

- A fost putred, Vitalio! - zise ea către Vitalia, plîngînd.

Dar maica Vitalia nu vrea să știe de nimic.

- Huooo! - îi strigă ea din nou. Ai să răspunzi pentru fapta ta, nemernico!

Apoi intrînd în casă, își luă rasa și cămilafca și porni spre stăreție, pe cînd Natalia plîngea rezemată de ușorii casei ei.

După ce ascultă plîngerea Vitaliei, maica stareță nu se îndoi nicidecum de nevinovăția Nataliei.

- Or fi fost stîlpii putrezi, Vitalio, - zise ea.

- De, maică stareță, e drept că gardul e vechiu, c'asa l-am apucat. Dar Natalia l-a rupt dinadîns, că am văzut-o eu, cu ochii mei, cînd a împins cu toată nădejdea! - răspunse Vitalia încreștinată.

- Și ce vrei acum? - o întrebă stareța, văzînd-o așa de pornită.

- Nu vreau, maică stareță, nimic altceva, decît să luați pe Natalia de lîngă mine și să-i dați altă chilie, că noi amîndouă nu mai putem trăi vecine.

Bătrîna stareță se miră, ba chiar se supără de cererea cu totul neașteptată a Vitaliei. Și dîndu-și seama că e vremea ca cearta să înceteze, adună «Comitetul».

Veni maica Paisia, maica Eraida, maica Iuvenalia și maica Achilina. Maica Evghenia fu lipsă, căci era dusă la băi.

Cînd comitetul pofti pe maicile imprecinate să se infățișeze, acestea nu vrură cu niciun chip să între amîndouă odată, ci per rînd, cite una, spre marea nemulțumire a maicii stareții. Căci, gîndea maica stareța, dacă vor intra amîndouă odată, împăcarea o să fie mai ușoară. Pe cînd așa cine știe ce le mai vine iar pînă acasă. Se vede însă că Satana lupta din răspuseri să-și păstreze biruința cîștigată cu multă și îndelungată trudă.

Intră mai tîntău maica Natalia. Cu lacrimi în ochi, și mai șovăind cînd și cînd, povesti ea «Comitetului» prin cite întîmplări a trecut gilceava ei cu Vitalia. Arătă cum a vrut d'atitea ori să se împace, dar Vitalia i-a făcut tot d'atitea ori cite o boroboată, din care pricină cearta lor a mers înainte. Iar în ce privește gardul, maica Natalia mărturisî plîngînd că e gata să facă jurămint subț omofor arhieresc, cum că numai graba d'a se împăca mai repede cu Vitalia a făcut-o să hiține așa tare de poartă, și că stîlpii gardului erau putrezi și se țineau numai într'o vîlnă subțire. Apoi spuse că ea a vrut să-și ceară ertare dela Vitalia, dar aceasta în loc s'o asculte, i-a dat cu «huo» și-a făcut-o nebună și nemernică.

La rîndul ei, maica Vitalia, tot cu ochii înlăcrămați, povesti și ea maicilor din Comitet cit de bine se aveau amîndouă și cum i s'a năzărit Nataliei, așa din senin, să se ia cu ea la ceartă. Arătă cum ea a vrut în mai multe rînduri să se împace, dar tocmai atunci

Natalia ti mai făcea cîte una și astfel vrajba n'a mai încetat. Apoi spuse cum a fost sfătuită de maica stareța și cum a plecat din stareție cu gînd curat de împăcare, dar Necuratul — pe semne — a făcut să se lovească în ușă cu Natalia care, nici una, nici două, a făcut-o vicleană și pizmătareță. Iar la urmă de tot lămuri Comitetul cum a văzut pe maica Natalia venind într'un suflet, agățîndu-se cu amîndouă minile de poartă, și împingînd-o pînă ce a dărîmat-o cu gard cu tot... Și pentru astea toate, vă rog din rot sufletul să faceți bunătate și să mutați pe maica Natalia de lingă mine, că noi vecine amîndouă nu mai putem trăi...»

Maicile, din comitet, în frunte cu stareța, fură pe deplin încredințate că cele două impricinute au sulele bune și inimi curate și că numai Diavolul e vinovat de gilceava lor. Și iarăși, toate, socotiră că, sfătuite fiind, ba chiar și amenințate, ele s'ar împăca. Aceasta însă numai în gînd. Căci cînd să treacă la faptă, nu se mai înțeleseră...

— Ce zici, maică Eraido? — întrebă stareța pe una din comitet.

— Eu zic că nici una nu e de vină, — răspunse întrebata.

— Dar sfinția ta ce zici, maică Iuvenalio?

Dar maica Iuvenalia, supărată că maica stareța n'o întrebare pe ea mai întăiu, ca mai bătrînă, răspunse îmbufnată:

— Eu una nu mă bag. Faceți cum v'o tăia capu'!

— Dar sfinția ta, maică Paisio?

— Eu sint de părere să le mai lăsăm așa, să vedem cam ce-or mai face ele, — răspunse maica Paisia, ca de obicei.

— Ce crezi, maică Achilino?

— Să te auz mai întăiu pe sfinția ta, — răspunse maica Achilina, care, avînd o nemulțumire veche împotriva stareței se ferea ca de foc să fie de aceeași părere cu ea.

— Eu, zise maica stareța, le cred pradă meșteșugirilor diavolești și deci se cade ca noi să le luminăm și să le împăcăm, că amîndouă sint fete cuminți și bune cîntărețe la strană.

— Ba eu zic că, pentru liniștea lor și a mănăstirii, trebuie să le despărțim, adică să mutăm pe Natalia la altă chilie, — își dete cu părerea maica Achilina.

— Dar, pentru numele lui Dumnezeu, nu te gîndești, maică, la cîte necazuri și la cîte vorbe am supune pe biata Natalia, care e tot așa de nevinovată ca și Vitalia? — zise maica stareța cu asprime și cu mirare.

— Amîndouă sint nevinovate, maică Achilino! — zise și Eraida.

— Trebuie să le mai lăsăm nițel, că altfel o greșim, — luă iar vorba maica Paisia.

— Faceți cum știți, că eu una nu m'amestec! — bodogăni maica Iuvenalia, tot îmbufnată.

— Dacă nu se mută Natalia, o să se facă tărăboi mare! — amenință maica Achilina, bucurată că are un nou prilej să se împotrivească stareței.

Și tot urmînd vorba astfel, ajunseră maicile comitete la gilceavă și se despărțiră fără să ia vre-o hotărîre.

Cum ajunsese acasă, maica Iuvenalia trimise îndată vorbă Nataliei că «să nu facă vre-o prostie să se mute». Iar maica Achilina chemă pe Vitalia și o învătă să nu se lase, până n'o muta pe Natalia, căci altfel se face de oară...

Și astfel, în loc să se îndrepte, lucrurile luară o nouă întorsătură. Cele două călugărițe împričinată, fiind încurajate de cele două «comitete» supărate, ajunseră acum de neîmpăcat. Vitalia, îndrăjită de maica Achilina, striga Nataliei:

— Să pleci de lângă mine, că te scoț cu alai...

Iar maica Natalia, încurajată de maica Iuvenalia, îi răspunde de-a cu ifos:

— Iacă n'am să mă mut! Să te vedem ce poți să-mi faci!

— Ba o să pleci de nevoe!

— N'ai decît să pleci tu!

Atunci Vitalia se agăță de gardul Nataliei să-l rupă, dar nu izbutea, gardul fiind bine întărit. Și fierbînd de necaz lua pietre din curtea ei și arunca într'a Nataliei. Iar Natalia nu zăbovea să i le arunce înapoi.

Maica stareța, în neputință d'a lua o hotărîre mai grea, atît din pricina comitetului cît și pentru că judecata ei îi spunea limpede că dreptatea stă într'o împăcare, încercă să le aducă pe calea cea bună. Dar intrigile care se țeseau în jurul lor ca o pînză de păianjen fură mai tari decît sfaturile ei. Atunci le pedepsi să facă la canon în biserică. Lucru care nu făcu decît tot mai multă vilvă în jurul acestei vrajbe satanicești.

Vrînd, nevrînd, maica stareța adună soborul și-i spuse pricina, așa după cum spune Evanghelia și Regulamentul. Dar, cum o să se poată înțelege o sută de femei, cînd cinci n'au fost în stare? Maicile s'au împărțit dela început în două tabere deopotrivă ș'au început să gîrăie toate, de nu mai era chip să se înțeleagă ceva. Iar cînd s'au despărțit, lucrurile s'au îngreuiat așa fel, că toată obștea nu mai vorbea decît de cearta dintre maica Natalia și maica Vitalia. Feldețel de vorbe se scorniră pe seama celor două dușmance. Ba că s'au bătut, ba că și-au omorît pisicile și și-au mîncat una alteia găinile, și cite și mai cite...

Văzînd care încotro, bătrîna stareța găsi cu cale să facă raport la Mitropolie. Iar Mitropolia porunci Prea Cuviosului Arhimandrit Pafnutie, Exarhul mănăstirilor, să plece în cercetare la fața locului.

Cînd se zvoni în mănăstire că are să vie părintele Exarh, la parte din maici prinse a le părea rău că lucrurile au ajuns pînă aici, iar parte începură să dea hotărîri de condamnare sau de achitare, după cum țineau cu Natalia, sau cu Vitalia.

Dar, minune! Maica Natalia și cu maica Vitalia, numai ce auziră de apropiata venire a Exarhului, că încetară deodată a-și mai striga și a se mai vorbi de rău. Ci mai virtos făcură ru-

găciuni și vărsară lacrimi la icoana Maicii Domnului ca să le izbăvească din ispită. Nu mai avură nici poftă de mâncare și nici somnul nu le mai prinse. Și dacă n'au pornit să se împace, de vină erau intrigile băgate de cele două comitete, precum și vorbele ce nu mai încetau a se scorni pe socoteala lor.

* * *

Cînd sosi Prea Cuviosul Exarh, era într'o zi de sfîrșit de August și tocmai se împlineau trei luni de cînd Diavolul izbutise să bage zizanie între maica Natalia și maica Vitalia. Om larg la inimă și încercat în daraverile mănăstirești, părintele Exarh nu pleca niciodată în cercetări cu sabia, ci cu pacea. Arareori s'a întimplat să-și calce pe inimă și să întrebuițeze cit-de-cit o sabie cu tăușul stricat. Și atunci, numai cînd și-a dat bine seama că la mijloc e răutate diavolească, iar nu firea lesne încrezătoare și copilăroasă cu care ajung uneori până la bătrînețe cei care sînt crescuți de copii în mănăstire.

Trăsura opri, ca de obicei, la ușa arhondaricului. Căci părintele Exarh trăgea la stăreție numai cînd venea în plimbare. Vizitiul sări repede de pe capră și apucînd de subțioară pe Prea Cuvioșia Sa, se uțupi cit îl ajutără puterile ca să-i mai ușureze din greutate, pentru a nu rupe scara trăsurii.

Cum se dete jos, arhimandritul Pafnutie scoase ochelarii din buzunar și-i agăță la rădăcina nasului, căci băgase de seamă Prea Cuvioșia Sa că are mai multă trecere cînd se află cu ochelarii pe nas. Apoi, după ce-și roti ochii în toate părțile, scoase tabachera, își aprinse o țigară, pufulînd tacticos, își roti iar ochii în toate părțile.

În acest timp îl zăriră sora Dumitra și sora Ioana delă arhondaric și săriră îndată cu periile de ghetе și de praf!

— Blagoslovește, cinstite părinte, și bine ai venit!

— Domnul! Da'ce e p'aici, pe la voi?

— Dela Dumnezeu toate bune, cinstite părinte.

— Bine, bine, am să văz eu, — răspunse scurt părintele Exarh, căci așa vorbea el înainte de cercetare; scurt și aspru. După care, își venea în firea lui de om vorbăreț și cu inimă deschisă.

După ce fu scuturat de praf, arhimandritul Pafnutie intră în arhondărie. Dar n'apucă să pășască pragul odăii ce-i era rînduită, că și veni maica Iuvenalia din comitet să-i laude pe maica Natalia, că e fată cuminte și cîntăreață bună și intru nimic vinovată.

— Bine, bine, am să văz eu! — răspunse scurt părintele Exarh, după ce-o ascultase, spălîndu-se de praf.

Iar după ce plecă maica Iuvenalia, iaca și pe maica Achilina, cea răutăcioasă și cu neg pe nas, că intră abia suflînd, ca să laude pe maica Vitalia că e călugăriță bună și așa și pe dîncolo, și că Natalia trebuie mutată, fiindcă e... așa și pe dîncolo.

— Bine, bine, am să văz eu! — zise părintele Pafnutie, după ce ascultase ștergîndu-se cu prosopul.

După maica Achilina, sosi fără zăbavă maica Eraida cea blîndă, troncînd pe podele cu bățul în care se sprijinea.

— Eu sînt de părere, cinstite părinte, că vinovat o să fie numai Satana.

— Bine, bine, am să văz eu! — răspunse Exarhul în vreme ce-și astupa rărișurile din cap c'un pieptene uriaș de lemn.

Și pe cînd maica Eraida troncănea spre esire, iacă și maica Paisia cea grea la hotărtre și nepripită.

— Eu zic, cinstite părinte, să mai lăsăm lucrurile așa, să vedem cam ce-or să mai facă ele.

— Bine, bine, oiu vedea eu, — zise arhimandritul aprinzînd a doua țigară.

— Of, cinstite părinte, ce ți-e și cu maicile astea! — intră în vorbă și maica Raisia, arhondăreasa, în vreme ce așeza masa.

— Ei, ce să le faci! Așa e cînd e omu' în treburi, răspunse părintele Exarh așezîndu-se la masă.

Om gras și pofticios la mîncare, arhimandritul Pafnutie luă un păhărel de țuică, apoi blagoslovi masa. Și tocmai se pregătea fără grabă să-și impace stomacul, dres în fiecare vară cu apă de la băi, cînd... iacă pe maica Natalia că intră sfioasă, cu un borcan de pămînt în brațe.

— Blagosloviți și ertați, cinstite părinte! Eu sînt maica Natalia-păcătoasa, care mă găsesc în ceartă cu maica Vitalia... Uite, cinstite părinte, v'am adus și eu un borcanel cu dulceață de prunișoare verzi... că n'am avut altceva... că sîntem și noi sărace, cinstite părinte... că vai de capu' nostru cum trăim...

— Bine, bine, am să văz eu, — zise părintele Exarh, după ce înghiți o lingură de supă.

Și chiar în ușă, cînd să iasă, se întîlni maica Natalia cu Maica Vitalia, care și ea venea tot cu un borcan cu dulceață.

— Blagosloviți și ertați, cinstite părinte! Eu sînt maica Vitalia-păcătoasa, care mă afiu în dușmănie cu maica Natalia... și v'am adus și eu un borcănăș cu șerbetel de smeură... că mai mult n'am avut... că sîntem și noi sărace, cinstite părinte... că vai de noi cum o ducem...

— Bine, bine, oiu vedea eu! — răspunse arhimandritul, în vreme ce-și scotea mîncare în farfurie.

Credea maica Natalia că Vitalia n'o să ducă nimic, dar cînd o întîlni intrînd cu borcanul cu dulceață, îi veni în minte numai decît că trebuie să dea arhimandritului un lucru mai de preț, ca să-l cîștige de partea ei. Și, după ce se sfătui cu maica Iuvenalia, luă o minunată față de masă și o păreche de ciorapi subțiri, și alergă la arhondaric.

— Uite, cinstite părinte.. sînt și eu păcătoasă... și am nevoie să mă pomeniți și pe mine la sfînta Proscomidie. Și, uite... pentru osteneala sîntîei voastre... v'am adus și eu o fețișoară de masă și niște ciorăpiori... că altceva nu-mi dă mîna, cinstite părinte că...

Arhimandritul Pafnutie scose scobitoarea dintre măselele-i de platină și se uită cu luare-aminte la Natalia.

- Vitalia zici că te cheamă?
- Da'dă unde, cinstite părinte! Eu sint maica Natalia...
- Care te-ai certat cu Vitalia?
- Ba ea s'a certat cu mine, cinstite părinte...
- Bine, bine, am să te pomenesc.

Acum era bucuroasă maica Natalia și incredințată că izbînda va fi a ei. Căci nu e lucru puțin o față de masă de pînză subțire, cu tot felul de șabace și alte frumuseți mișgălite cu iglița. Dar maica Vitalia, care aflase dela sora Dumitru că și Natalia a dus un borcan cu dulceată, cum eși din arhondăric, se duse întins la maica Achilina și-i spuse. Iar maica Achilina o sfătui să ducă Exarhului un lucru de preț. Și cotrobăind maica Vitalia prin lucrășoarele ei, puse ochii pe o minunată cămașă de noapte poruncită pe bun preț de un bogătaș. Și înfășurînd-o într-o cîrpă curată, mai luă și un șir de mătănii de lînă cu boabe galbene de chilimbar, și fugi la arhondăric.

- Cinstite părinte, sint femei păcătoasă... și am nevoie să mă pomeniți și pe mine la sftnta Proscomidie... și uite... v'am adus și eu o cămașuță de noapte și niște metanii proaste... că altceva n'am avut...

Părintele Exarh luă ceașca de cafea dela gură și privind cu luare-aminte pe maica Vitalia, o întrebă cu blîndețe:

- Natalia zici că te cheamă?
- Da'dă unde, cinstite părinte!! Eu sint maica Vitalia...
- Care te-ai certat cu Natalia?
- Ba s'a certat ea cu mine, cinstite părinte...
- Bine, bine, am să te pomenesc.

Și maica Vitalia sărută mîna părintelui Exarh și plecă bucuroasă și incredințată foarte că izbînda va fi a ei.

* * *

- Off, cinstite părinte, ce ție și cu maicile astea! - zise maica Raisia, după plecarea Vitaliei.

- Ei, ce vrei să le faci! Așa sint ele - răspunse părintele arhimandrit, îngăduitor.

Și sculîndu-se dela masă, Prea Cuvioșia Sa își mai aprinse o țigară și se tolăni apoi ca la o jumătate de ceas pe o vechitură de canapea. După care se sculă și se duse la stăreție să vază pe maica stareța. Căci maica stareța, ca o femeie înțeleaptă și mult încercată în daraverile mănăstirești, se făcuse că nu-i e tocmai bine, și nu întîmpinase pe Exarh, ca să lase mai întăiu pe comitete și pe impricinat să-i spue ce-or vrea și cite or vrea. Și socoteala ei fu bine chibzuită, căci îi veni foarte ușor în urmă să incredințeze pe părintele Pafnutie că nu e la mijloc decît mîntea copilărească a impricinatelor și mai ales amestecul Necuratului.

* * *

După slujba Vecerniei, la care luară parte toate călugărițele și toate surorile, arhimandritul Pafnutie ținu cuvînt pentru dragoste. În cuvînte scoase din toată gura și strecurate printr'o clae de mustăți, Prea Cuvioșia Sa sfătui pe călugărițe să trăiască în pace și în bună viețuire, căci vrajba între frați este arma cea mai grozavă cu care Diavolul nădăjdueste să întoarcă pe călugări din calea mîntuirii. Aduse pilde din viața cuvioșilor părinți și a cuvioaselor maici care s'au pristăvit întru Domnul, precum și învățături dela Efrem Sirul, dela cuviosul Doroftei și dela sfîntul Vasilie cel Mare. Și isprăvi cu vorbele din Evanghelie: «Iubiți-vă unii pre alții și ertați unul altuia greșalele voastre»...

Imblînzite și înduioșate de cuvîntarea Exarhului, maica Natalia și cu maica Vitalia simțiră că le crapă obrazii de rușine și că li se sfîșie inima în ele de amărăciune. Astfel că ascultară toată vremea cu capul în jos și dosite printre maici.

După ce isprăvi de cuvîntat, părintele Exarh dimpreună cu maica stareța și cu cele patru maici din comitet, porniră la locul de judecată, ca să judece pe maica Natalia și pe maica Vitalia. Și locul de judecată în această sfîntă mănăstire este în sala Comitetului, unde mai 'nainte vreme a fost trapeza sau sala de mîncare a obștei. Părintele Exarh luă loc în jețul dela mijlocul mesei, maica stareța se așeză după cuviință la dreapta, maica Iuvenalia puse repede mîna pe scaunul din stînga, iar maica Eraida se așeză pe cel din față, spre ciuda maicii Achilina care rămase în picioare și se așeză numai după ce o pofți părintele Exarh:

— Ia loc, maică Achilino!

— D'apăi, cinstite părinte, nu prea mă indes eu așa la locuri de frunte, — răspunse maica Achilina, vrînd să pară că nu e supărată.

Maica Raisia, care rămăsese în urmă, trase scaunul afară din rînd, ca să nu fie nici la frunte, nici la coadă...

Maica Natalia și cu maica Vitalia rămăseseră afară și așteptau din clipă în clipă să fie chemate. Cu sufletele răvășite de cuvintele Exarhului, ele se rezemaseră de cite un stîlp, cu ochii pironiți în pămînt, neavînd curaj să vorbească — așa cum le îndemna inima, și nici să se privească una p'alta, așa cum le îndemnau ochii.

Însfîrșit fură chemate înăuntru amîndouă odată. Cam cîrmiră ele, dar porunca Exarhului era așa de aspră că n'avură întocro și intrară. Cînd se văzură înaintea trimisului sfîntei Mitropolii, spre judecată, imprecinatele simțiră că se lasă pămîntul cu ele în jos, și se lipiră de perete lingă ușă. Dar Exarhul le porunci să pășască mai înainte și să se așeze în așa fel, ca să vie una în fața celeilalte.

Arhimandritul Pafnutie le privi un răstimp cu multă băgare-de-seamă și ceti pe tețele lor povara sufletelor lor. Apoi le porunci să privească drept la el și ceti în ochii lor smerenie și căință.

Atunci Prea Cuvioșia Sa se lămurii pe deplin. Totuși, găsi de cuviință să ia o înfățișare aspră, întrebînd răs-picat pe maica Natalia:

— Ce ai să ne spui împotriva maicii Vitaliei, cuvioasă?

Aceasta tresări deodată și aruncându-și, fără să vrea, ochii spre Vitalia, tatălui pe ai aceștia, mari și speriați. Atunci se roși toată și lăsă capul în jos.

— Ei, nu deschizi gura? — se răsti Exarhul. Natalia ridică ochii și îi plimbă, zăpăcită, dela Exarh la maica stareța și pe rând la toate maicile din comitet. Deschise gura să zică ceva, dar simți cum vorbele îi se opresc în gtle.

— Ci vorbește odată, Natalio! — o îndemnă maica Iuvenalia. Natalia tuși tare și deschise gura.

— De, cinstite părinte... uite... ne aveam ca două surori bune.

Aici iar se opri Natalia. Ca fulgerul îi trecură prin minte anii de frăție în care a trăit cu Vitalia, apoi cuvintele cele din urmă rostite în biserică de părintele Exarh. „Iubiți-vă unii pe alții și ertați unul altuia greșalele voastre”, și buzele începură să-i tremure.

Exarhul se bucură de încurcătura Nataliei și întrebă atunci pe Vitalia, cu aceiași asprime în glas:

— Spune, sfinția ta, ce ai împotriva maicii Nataliei?

— Să spui tot! — o îndemnă și maica Achilina.

Maica Vitalia se agăță cu minile de spatele unui scaun, căci simțea că începe să se învîrtească locul cu ea. Dar încurajată ce privirea maicii Achilinei, deschise gura:

— Uite, cinstite părinte... cum să spui... de... uite, cinstite părinte...

— Și spune, soro, odată! — o încurajă din nou maica Achilina.

Dar maica Vitalia văzînd fața albă ca varul a maicii Nataliei, simți un nod în gît și începu să tremure.

Atunci părintele Exarh, incredințat că a sosit clipa pe care o dorea, se sculă de pe scaun și zise tare:

— De bună seamă că amîndouă vă simțiți de o potrivă de vinovate și din această pricină nu răspundeți la întrebările mele. De lucrul acesta sint așa de incredințat, încît nu găsesc de nevoie să-mi mai pierd vremea cu niște păcătoase ca voi. Astfel de călugărițe care trăiesc în vrajbă, n'au ce mai căuta în mănăstire. Vă înștiințez dar, că voi face raport la Mitropolie ca să vă desbrace de haina călugărească...

— Să ne desbrace? — țipară deodată amîndouă impricinatele. Și ochii lor se întîlniră atunci plini de spaimă și de dragoste. Și că la poruncă se aruncară una în brațele celeilalte:

— Iartă-mă, Vitalio!

— Iartă-mă, Natalio!

— V'am iertat și eu! — zise atunci arhimandritul Pafnutie, pîdicîndu-și un ris sînătos...

— Și eu vă iert! — zise și maica stareța cu duioșie.

— Și eu! — zise maica Eraida din toată inima!

— Și eu! — zise maica Paisia cu gura pe jumătate.

— Și eu! — zise maica Iuvenalia cu gura pe sfert.

— Și eu! — zise și maica Achilina printre dinți.

* * *

A doua zi, după sfința liturghie, maica Natalia și cu maica Vitalia s'au așezat la ușa bisericii și când au eșit maicile au zis fiecare pentru sine:

- Blagoslovește, soro, și mă iartă pre mine păcătoasa!

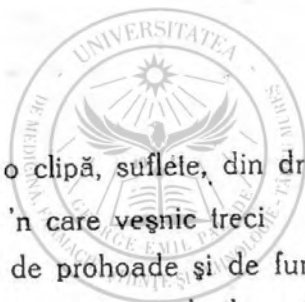
- Domnul să te blagoslovească și să te ierte, -le-au răspuns maicile, fiecare după cugetul ei.

Și de atunci maica Natalia și cu maica Vitalia nu s'au mai certat niciodată, dar Diavolul și-a vîrit de bună seamă coada într'altă parte.

Damian Stănoiu

Înviere

Oprește-te o clipă, suflete, din drum
Tărîmurile 'n care veșnic treci
Sînt negre de prohoade și de fum.
Ți-s ochii slînși, și-s gîndurile reci,
Iar glasul clopotelor, înmiit,
Te-a asurzit.

Nici amintirile nu te mai știu ...
Ești singur și vei fi pustiu ...

Dar se ridică vînt izbăvitor
Deasupra umbletului tău de rîmă ;
Se spală nouri și se dărîmă
Biserici vechi sub clopotele lor,

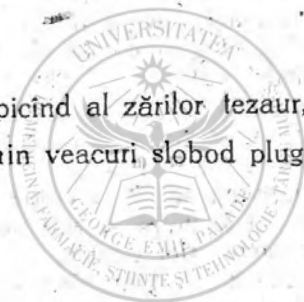
Și cerul se revarsă de lumină ...

Deschide ochii, suflete, pornește iar
Pe drumuri nouă care se desfac
Spre zări, de lângă trupul tău sărac!

Și fie-ți calea bună..

Te-așteaptă flori cu must de mătrăgună...

Dar despiciînd al zărilor tezaur,
Vei fi piin veacuri, slobod plug de aur...

G. Bărgăuanu

Brimb' ab dezeret se turca ic

Prințul Aiepa

Cînd s'a întors din Haliciu prințul Aiepa, în urma lui s'au scurs peste hotarele Cumaniei Negre turme nenumărate de vite, care încărcate de prăzi și lungi convoae de robi. La apa cea adîncă a Prutului el dădu fratelui său Asaduc o parte bună din plean și roabe într'ales și se despărți de dînsul fără lacrimi și fără vorbe. Înțeleptul Asaduc porni spre Siret, iar viteazul Aiepa își urmă calea pe Prut în jos și merse zi și noapte mereu până acolo unde din braniștele mlăștinoase întinse cît cuprinde zarea se desface, ca o mîneacă dintr'un vestmînt de uriași, o vale verde și mănoasă prin mijlocul căreia șerpuia domol rîul Baghlu.

Era în luna înflorită a lui Maiu, cînd nimeni nu-și amintește de moarte și cînd cel mai plăpînd fir de iarbă și cea mai mărunță vietate se simt libere, mari și însemnate între pămînt și ceruri. Armia Cumanilor biruitori venea fără veste, ca un val de înnee într'o țară uscată de soare. Vitele obosite de cale lungă mugeau jalnic, oile zbierau strigîndu-și zădarnic mieii înjunghiași, iar din gloata flămîndă și istovită a robilor se amestecau într'un murmur surd plînsetele mamelor cu ale fetelor mari, gemetele răniților și ale bolnavilor și strigătele de ură ale tinerilor ferecați. Acum se zăreau de departe, printre sălcile pletoase, șatrele Cumanilor învăluite în fum, se auzeau cîinii scheunînd în legătoare și copiii țipînd pe malul gîrlei.

Aiepa dete poruncă de oprire și cîmpul răsună până departe de strigătele aspre ale bașilor, care își jucau caii în jurul nesfîrșitei gloate de robi. Aceștia, legați unii de alții cu funii groase de cînepă, căzură la pămînt, găsind în odihnă cel dintăiu semn al milostivirii dumnezeului creștin. Bașii orînduiră ca bărbații din plean să fie odihniți și hrăniți bine cîteva zile de-a rîndul și apoi să fie duși la arat meu pe coastele dealurilor dimprejur. Prințul porunci să i se ridice un cort nou și larg, departe de șatre și acolo să i

se așeze un culcuș bogat și să i se aducă roabele pe care însuși le alesese. Celelalte fură împărțite, pe căpitenii de cete pentru desfătarea oștirii, până la cel dintâiu tîrg de robi de la Marea Neagră. Arcașii smolii ai prințului găsiră corturile lor sărace, murdare și afumate, în care mișunau copii zdrențuroși și femei gilcevitoe îmbrăcate bărbătește. Unul, cite unul ieșeau cu fruntea încrețită de desgust și, furișîndu-se în tabăra roabeilor își luau cite una bălăe și intrau în codrul de peste Baghlu. Până departe răsunau văile de cîntece plîngătoare de naiu și de tilinci. Arcașii cumani își răscumpărau în tihnă ostenețele și suferințele din războiu cu hartane de miel fript, cu uicioare de vin și cu roabe tinere și bălăi. Aceasta o făceau cu îngăduirea prințului Aiepa însuși, care acum petrecea departe de cortul soției lui, în cîntări măestre de lăute și de naiu, pe cînd ostașii lui se desfătau pe iarba moale din pădure înspăimîntînd pasările cerului prin chiotele și strigătele lor pătimașe. Ziua nu se mai despărțea de noapte, căci odihna și oboselele petrecerii se urmau la întîmplare.

Femeile cumane, părăsire de bărbați și de ibovnici, ședeau adunate zi și noapte în jurul focurilor de găteje, își băteau copiii flămînzi, făceau vrăji, plîngeau la lună și la soare și chemau cu lacrimi amare și cu strigăte dureroase duhurile strămoșești din haos ca să se scoboare deasupra șatrelor și să le aducă bărbații din pădure. Cîinii legați de carele înalte își arătau mila și iubirea pentru stăpînele lor prin chelălăite și urlete sfîșietoare, pe cînd copiii bătuți și blestemați de mame și de surori, se adăposteau în halaturile bătrînilor, care ședeau triști la umbra corturilor cu picioarele sub dîșii și tăceau cu îndărătnicie.

În fiecare zi ostașii ridicau din ascunzîșuri roabe ucise de cuțit ori de otravă, dar nimeni nu căuta pe vinovați, fiindcă bilciul de robi se apropia și fiecare se gîndea că vremea trece repede și pe vecie. Citeodată, subt care se găsea și vre-un arcaș zgîrcit ca o rîmă de chinurile otrăvii, dar nimeni nu căuta să pătrundă taina morții lui, iar flacărele rugului odată cu trupul neînsuflețit, nimiceau orice urmă a faptei.

Mîndra Cececlia, cea mai frumoasă femeie din cite luase din neamul său prințul Aiepa, fiica vestitului Aroslanapa-Khan de la Bug, după nopți de veghe și de plîns văzînd că prințul nu mai vine în cortul ei, se gîndea acum la răzbunare, la fapte nebune și la moarte. Pe cît de furtunoasă îi era cugetarea și închipuirea pe atît de liniștită îi era înfățișarea. Ședea culcată pe divanul ei acoperit cu piei și blăni scumpe de Bolgar, iar la o parte ședea jos răzemată într'o mîină roaba de încredere și aștepta zădarnic porunci dela dînsa. Era Maria, o creștină, răpită de Cumani cu zece ani mai înainte din părțile muntoase ale Ungariei. Aiepa avea atunci numai nouăsprezece ani, iar Maria—soția tînără a unui nemeș—era atît de ispititoare în veștmintele ei scumpe și frumoase, în cît prințul își puse viața în mare primejdie ca s'o răpească din brațele nobilului ei bărbat, care căzu luptînd vitejește.

Aiepa demult o părăsise, deoarece ea fusese slujită de o boală grea, dar ca o slabă dovadă de recunoștință pentru cei doi ani fericiți, o făcuse roabă de încredere în cortul domnesc. Maria îl ura pe prinț din toată inima din pricină că îl iubise cu patimă mare altădată. Când îl vedea înaintea ei, întotdeauna simțea că inima i se strânge mai întâiu și apoi se topește încet ca un bulgăre de ceară. Pentru Cececlia, soția nefericită a nestatornicului prinț, ea simțea mai mult dispreț decât milă, fiindcă o urise de moarte odinioară când o văzuse dormind și zîmbind fericită în patul, din care ea fusese isgonită de o soartă dușmănoasă. Acum când o vedea sfîrșită de suferințele iubirii simțea tot mai mult în suflet puterea de a se arăta mai bună, mai credincioasă și mai înțeleaptă la cuvînt.

— Mărită stăpînă,—începu ea, după ce se săltă în picioare și se închină smerită la picioarele prințesei — au venit doi preoți creștini din țara părinților mei și acum ei așteaptă milă și adăpost de la prea luminatul beg. Eu am vorbit cu dîșii și ei cunosc jalea și amarul măriei tale. Bine ar fi dacă le-ai asculta povața.

— Nu-mi trebuie—gemu încet prințesa—Aiepa n'a venit în cortul meu de două luni.

— Mărită stăpînă—reluă cu blîndețe stăpînită Maria—ascultă odată și de sfatul unei roabe nemernice. Numai preoții noștri ar putea îndupleca pe slăvitul beg să vie alături de prea cinstita și bine credincioasa lui soție. Legea noastră nu dă voce bărbatului să se despartă de femeia sa și nici să aibă mai mult de o femeie.

Cececlia nu răspunse nimic, fiindcă în mintea ei se oprise îndărătnică icoana unei răzbușări sîngeroase urmate de desfrîu în tovărășia călăreșilor cu căciulele negre. Inima îi bătea cu putere, dinții i se strîngeau de ură odată cu pumnii ferecați de inele scumpe. Abia într'un tîrziu, ca după o furtună, mintea ei începu să se limpezească și inima să i se înmoaie la gîndul trist că e părăsită, umilită, nefericită ca cea din urmă roabă. Ochii ei întunecați de sprincene groase lăcrămau încet iar pieptul i se mișca rar ca apăsător de o greutate peste seamă de mare. Întoarse privirile spre nesfîrșitul cîmpiilor înflorite ale Prutului, apoi vroi să spue ceva Mariei, dar aceasta dispăruse din cort, de oarece luase tăcerea prințesei drept un semn de aprobare.

Peste puțin se auziră afară glasurile minioase ale străjerilor care zăhărniră îndată după vorbele meșteșugite ale roabei de încredere. Pieile de la intrare foșniră tăios și Maria călăuzi doi străini bătrîni, doi preoți catolici.

Cortul era larg și încăpător. O roabă bătrînă se ivi de după o pînză cu o luminărică de ceară în mînă și o lipi deasupra vasului de mirodenii, apoi pieri undeva. Cececlia ședea culcată pe divanul ei cel scump, lăcașul fericirii de altădată, și întoarse capul numai de-abia.

— Domnul să ne fie cu noroc!—salută unul din străini și amîndoi se închină cuviincioși după obiceiul țării.

— Cu noroc să ne fie!—îngîna încet prințesa—Cine sînteți

și de unde veniți?—întrebă ea fără interes, după datină, măcar că știa bine cine sînt și de unde vin.

Atunci unul din oaspeți păși înainte, făcu o închinăciune smerită și rosti cu glas rar vorbe gîndite de mai înainte.

— Sîntem doi frați întru credința noastră creștinească, sîntem doi călugărași, șerbi prea umiliți ai prea sfinției sale Papa, cu bine cuvîntarea Celui atotputernic și a-toate-știutor: Venim din țara ungurească și sîntem Pecenegi de neam, de la apa cea serpuită a Tisei, și duhul sfînt al Apostolilor ne-au îndreptat pașii spre frații noștri Cumani, să-i împărtășim și pre dîșii de credința cea mare, de credința cea luminată care face pre oameni fericiți și pre pămînt și în ceriuri.

Cececia nu auzi lămurit de cît începutul. Lumînărica pîlpîia în întunericul amurgului făcînd jocuri bizare de umbre pe părășii cortului. I se părea că prințul Aiepa săvîrșea vinovatele lui plăceri în jurul cortului soției sale spre cea mai mare batjocură și umilire.

— Am auzit—continuă celălalt călugăr—că măria ta suferi, iar datoria noastră creștinească ne îndeamnă să alinăm suferințele de ori ce fel și ori cine le-ar purta în suflet.

Printesa nu auzi. Sîngele păgîn îi urla în tîmple, iar inima îi ardea de dorinți și de sete de răzbunare. Inchipuirea ei bolnavă îi zugrăvea femeii blonde, nerușinate, bete și nebune de plăcere, iar mai mult decît toate o chinuia gîndul că femeile acelea erau frumoase, mai frumoase decît dînsa.

Iisus Nazarineanul... iubirea aproapei... jertfirea patimilor lumești... iertare... iubiți pe cei ce vă urăsc... Toate aceste vorbe îi veneau la auz supărătoare, fără noimă, fără legătură între ele, ca dintr'o limbă prea puțin cunoscută, deși călugării vorbeau în limba părinților ei. Cuvintele creștinești răsuna searbăde, ironice, ca o urare de sănătate și de noroc unui muribund sau unui întemnițat pe viață.

— Aiepa n'a venit în cortul meu de două luni—îngîmă ea cu vocea tremurată și simți că viața i se stînge în piept de durere.

Călugării înțelesesă că diavolul pusese prea mare stăpînire pe inima slabă a printesei și că numai Aiepa însuși ori moartea ar fi putut să-i dea auz spre ascultare și minte ca să înțeleagă învățătura lui Hrist.

— Ne ducem, frumoasă printesă — rosti unul din călugări, închinîndu-se cuviincios. Ne vom ruga pentru liniștea și fericirea măriei tale. Nădăjduim că Domnul ne va asculta și vom avea sfîntul lui ajutor ca să ducem la bun sfîrșit o faptă creștinească, iar binecuvîntarea prea Sfinției Sale Papa va fi o dulce răsplătire pentru noi.

Călugării se mai închinară odată cu multă smerenie și porniră încet, sprijinindu-se cu băgare de seamă în togele lor, pentru a se asemăna cît mai bine cu sfinții Apostoli. Maria îi duse în cortul baș-străjerului, de unde îi luase.

Noaptea era întunecoasă. De pe dîmbul, pe care erau așe-

zate corturile căpiteniilor cumanе, se vedea prin întuneric o mare de flăcări în valea șatrelor. La para focurilor jucau umbrele negre ale femeilor și ale bătrînilor. În depărtări înșelătoare, între sălciile de pe malul Baghluului, focuri mari pilpăiau deodată pentru a pieri răpede în întunecime, iar în urmă răsunau înfiorătoare strigătele răgușite ale ostașilor beți și ale roabelor. Din vreme în vreme cite un șipăt sfîșietor de femei ori vre-o strigare prelungă a străjerilor de pe movile măsurau parcă adîncimile nesfîrșite ale întunericului.

Aiepa-Khan se trezi destul de tîrziu. Afară pe cîmpul neted din fața cortului său era adunată pentru rugăciune straja cumană. Cînd prințul ieși mîndru cu căciula plecată pe ceafă și cu buzduganul în mîna dreaptă, bași-străjerii se repeziră în cale-i și căzură cu frunțile în țărîna dinaintea lui, pe cînd oștirea se îndoi încet ca o pădure izbită de vijelie. Aiepa atinse încet cu buzduganul grumazurile căpitanilor, făcu doi pași înainte și întinse dreapta spre ostași, care căzură ca săcerați cu frunțile în iarbă, apoi se întoarse cu fața spre răsărit și întinzînd buzduganul spre soare rosti solemn:

— Soare sfînt, adu robilor tăi sănătate, noroc și prăzi bogate !...

Și el se plecă încet cu fața spre pămînt.

— Soare sfînt, soare sfînt ! — îngînară după Aiepa străjerii printre firele de iarbă, unind în aceste două vorbe rugămințile cu mulțumirile lor.

Aiepa se ridică, iar ochii îi străluceau sub sprincenele-i stufoase și îmbinate.

— Tengri să fie pururi cu voi ! — se adresă el ostașilor drept salut și cuprinse toată oștirea cu privirile-i agere de vultur.

— Tengri, Tengri ! — murmurară străjerii uimiți de prințul lor înalt, voinic, frumos și viteaz.

La un semn al begului, bașii își luară fiecare ceata sa și se pierdură printre sălciile rîului, iar Aiepa rămase privind în urma lor încrezător și mîndru.

Un călăreț venea ca o lăcustă uriașă prin finețe. Ajuns lîngă cort sări de pe cal și lipindu-și umărul drept de coama calului își așeză arcul pe umărul stîng.

— Ce veste aduci ? — îl întrebă liniștit prințul.

— Vin astăzi solii Rușilor din Haliciu. Pe la nămezi vor fi aici.

— Știi ce vor ?

— Vin să-și răscumpere robii.

— Bine. Poți să te duci. — Și prințul ridică scurt buzduganul, în loc de comandă. Călărețul se aruncă pe cal și o luă în goana mare pe același drum pe care venise.

Cînd să intre în cort, auzi în urmă glasuri mînioase de ostași, întrerupte de altele blînde și supuse. Intorcîndu-se văzu cum doi Cumani cu arcurile pe umere și cu baltagul în mîna dreaptă

duceau din urmă doi oameni bătrâni, cu plete lungi și bărbi scurte, cu mantale largi de șiac, încinse la mijloc cu găitane groase negre.

Aiepa se uită la ei și văzându-i netunși și cu bărbile scurte, îi părură anapoda; de abia își putu ține risul.

La depărtarea cuvenită ostașii apucară pe călugări de pulpană și îi trase atât de tare că mai îi trîntiră jos, apoi făcînd cîte un pas în lături salutară cu multă stăruință pe prinț. Călugării se plonconiră pe cît putură mai bine și mai mult.

— Cine sînt urfîii aceștia? — întrebă Aiepa rezemîndu-și buzduganul de umărul drept.

— Doi preoți creștini, măria ta — răspunse unul din ostași. — Acei care au fost găsiți ieri aproape de șatre; îi aducem de la cortul baș-străjerului, după cum am primit poruncă.

— Înțelegeți limba noastră? — întrebă prințul pe călugări, făcîndu-le semn cu capul și cu buzduganul ca să vie mai aproape.

— Înțelegem, prea slăvite și înălțate beg — rosti cu frică unul din călugări. — Sîntem doară Pecenegi și vorba noastră precum aveți știință, se aseamănă cu cea cumană.

Celălalt călugăr făcu un pas înainte și mai închinîndu-se odată rosti vorbe gîndite de înainte:

— Fii prea mărit și prea norocos, viteazule prinț! Sîntem doi frați întru credința noastră creștinească, precum aveți, credem, știință. Cu multă trudă am străbătut munții cei înalți de la apus prin țara Sekelilor și printre stînele Valahilor și am ajuns acolo unde demult ne era dorința să ajungem.

— Și ce căutați în țara mea? — îi întrebă cu asprime prințul.

— Apoi, prea luminate beg — continuă călugărul — în legea noastră scris este că datoria unui bun creștin e să meargă și să învețe noroadale cuvîntul lui Dumnezeu, unul singur și adevărat. Cuvîntul lui Dumnezeu aduce tămăduire celor bolnavi, mîngiere celor întristați și liniște sufletească celor arși de patimi lumești și nefericiți pe pămînt.

Prințul rîse mai întăiu și zise:

— Ați greșit drumul, bre! În țara Cumanilor acum e trai bun cu mîncare multă, cu vin limpede, cu cîntece vesele de naiu și cu roabe bălăi din Haliciu. Tot așa să ne fie cît vom trăi!

Și prințul rîse iarăși clătîndu-și capul și fuguindu-și buzele a dispreț.

— Ai uitat, mărite beg — reluă călugărul liniștit — că în țara Cumanilor sînt și femei. Aceste femei nu petrec, ci dimpotrivă sufăr amar batjocura bărbaților, crescîndu-le copiii în blesteme și bocete.

Și călugărul începu să propovăduiască cu vorbe frumoase și cu pildă bine alese. Și de ce vorbea, simțea cum în inimă îi sporește căldura și puterea credinței. Dar prințul nu avea auz pentru astfel de vorbe și nici minte care să le judece și să le pri-ceapă, fiindcă simțurile lui odihnite prin somn, adulmecau desfrîul ispiitor, căci din cort veneau adieri parfumate din baia roabelor no-

bile și ciripire gingașă de glasuri feciorelnice. Vorbele călugărilor se urcau în văzduh ca un abur nevăzut și nefolositor.

— Puteți pleca — le zise el, oprind pe propovăduitor la mijlocul cuvântării. — Duceți-vă la șatrele din vale, dar pe aici să nu vă mai calce picioarele!

Prințul se întoarse scurt, ostășește, și intră în cort fără să mai vadă figurile călugărilor umiliți și dezamăgiți. Și în mintea amîndurora lumină ca o muștrare blîndă versetul din evanghelie: „Anevoie va intra bogatul în împărăția cerurilor!” Știau ei de înainte că religia lui Hristos vorbește inimii săracului și celui în grea suferință, dar trebuia dat Cezarului ce i se cuvenea.

Aiepa se așeză pe un capăt al divanului și se gîndea la solia Rușilor. Fel de fel de hotărîri treceau prin mintea lui și toate se schimbau una împotriva celeilalte, afară de una singură nestrămutată. Ar fi fost în stare să dea toți robii — femei și bărbați, ar fi dat chiar femei cumane, chiar pe Cececlia însăși, numai ca să-i rămîie cele două fiice de voevod: Olena și Ana. De o lună de zile se desfăta el cu dînosele și n'ar fi putut spune care era mai frumoasă, care era mai gingașă, care era mai fermecătoare. Adeseori în amețeala plăcerilor îi veneau gînduri nebune, îi venea să moară împreună cu aceste zîne, îi venea să leucidă de frică să nu se sature vreodată de farmecul lor. Atunci eșea din cort și se primbla în răcoarea nopții spre uimirea străjerilor. Cele două fete bălăi erau acum o parte din carnea lui, și fără dînosele n'ar mai fi putut sta nici o clipă în tabără, ci ar fi pornit la războaie grele în căutarea gloriei și a morții.

Un sunet de corn anunță că solia se apropie de cort. Se auzeau acum glasurile aspre și cunoscute ale ostașilor. Aiepa se sculă în picioare, își așeză îmbrăcămintea cum știa el că-i stă mai bine și se așeză iarăși pe divan așteptînd să fie vestit de străjerul de zi.

Solii sosiră călări pe cai buni împodobiți cu zale de sîrmă galbenă. Cînd eși prințul, ei își scoaseră din cap căciulele scumpe și își îndoiră spatele și genunchii înaintea lui. Unul din ei, care după chip se vedea că e de alt neam decît ceilalți, pași înainte și salută în limba Cumanilor:

— Tengri cel veșnic să-ți fie cu noroc!

Aiepa șopti încet răspunsul și-i făcu semn cu buzduganul ca să vorbească.

— Luminat beg — începuseră solul. Sîntem trimeși de bunul nostru stăpîn și domnitor, Kneazul Michail Romanovici, ca să-ți aducem din partea mării sale urări de sănătate și de voe bună. Măria sa dorește din suflet să trăiască în bună pace cu vrednicii prinți cumani și de aceea ne-a trimis pe noi ca să-i aducem la îndeplinire gîndul și dorința.

Aiepa zîmbi cu bunăvoință și clătînd ușor din cap răspunse:

— Și noi dorim și gîndim tot așa.

— Noi știm că măria ta ești fiul marelui Korksuz — continuă

solul — și multă prietinie a fost între răposatul Kneaz Roman și între părintele măriei tale. Mulți dușmani s'au întors cu oasele fărâmate și cu rușine mare de la hotarele țării noastre. Ce bine ar fi să se poată lega o prietinie cât mai trainică între Ruși și Cumanii, mai ales acum când Tătarii izbesc cu furie pe Rușii din răsărit !...

Și solul îi înșiră o mulțime de fapte despre care Aiepa nu știa nimic și nici nu le asculta cu luare aminte. Prea departe îi ducea cu gândul solul vorbăreț. De aceea el nu se putu stăpîni: și-i făcu semn din buzdugan să se oprească.

— Și ce vreți acum? — îi întrebă el nerăbdător.

Solul era bucuros că ajunsese atât de curînd acolo unde-i era gîndul.

— Măria ta, ai un prilej foarte nimerit să arăți Rușilor din Haliciu o inimă aleasă și să le schimbi lacrimile de jale în lacrimi de bucurie. Dă-ne înapoi robii și vei fi încărcat de daruri și de binecuvîntare.

Prințul rămase pe gînduri. El nu avea în minte decît pe cele două fete al căror suspin de iubire îl auzea în preajma lui și a căror răsufflare fierbinte și parfumată o simțea chinuitor. Nu-i trebuia nici un rob, de nici un neam, dar să-i rămîie Olena și Ana. Porunci străjerului să cheme numaidecît pe bătrînul sfetnic Itler, care aștepta de multă vreme posomorît o astfel de poruncă.

Bătrînul Itler, rudă de aproape cu prințul, veni încet, sprijinit în toiag, cum îi cerea vrîsta și rangul, deși bucuros ar fi venit în fugă. Prințul îi spuse în scurt ce doreau solii.

Itler se uită viclean la stăpînul său, apoi cu multă nevinovăție la solii, și rosti rar:

— Mărite stăpîne! Robul, prin voia lui Tengri sfîntul, nu se mai poate întoarce la vatra lui. Porunca lui Tengri spune: „Cînele străin să nu-l cruți, pe rob să nu-l dai vetrei lui!“ Apoi: „Femeia ori se răpește ori se cumpără; robul ori se vinde ori se ucide“. Nu da robii la vatra lor, măria ta, că vei avea dușmani mai mari și mai veninoși.

Și bătrînul se plecă cu palma dreaptă în dreptul inimii.

— Dar cu roabele, cu femeile, ce facem baș-sfetnice? întrebă cu glas tremurat Aiepa.

— Sfetnicul se uită cu înțales la prinț și rosti după o scurtă gîndire.

— Femeile trebuiesc vîndute înaintea bărbaților, și cît mai repede, altfel oastea măriei tale nu va mai fi bună de cît doar de prins raci din Baghlu. Vinde femeile, măria ta, sau, dacă vrei, dă-le înapoi Rușilor, dar nu le mai ține nici o zi lingă șatre. Dă înapoi satanele acestea! — strigă bătrînul cu ura omului care a trecut peste vrîsta de iubit.

Aiepa se posomorî. Fața lui arăta mîndrie și încăpăținare. Făcu semn bătrînului să plece și apoi dădu solilor un răspuns la care nu se așteptaseră.

— Vă dau pe toți robii: femei și bărbați, de hatîrul măriei

Sale Kneazului Mihail, de acum înainte fratele meu iubit. Imi opreso pentru seraiul meu doua fete, care vor fi sotile mele. Un sol cercă să înduplece pe prinț să dea și pe aceste două fete, de oarece el fusese rugat fierbinte de părinți care îi juriseră un preț neobișnuit de răscumpărare.

Prințul nu-i răspuse, ci lăsa îndărătnic corpul pe spate și îl privi amenințator. Șolul înțelege și tăcu. La porunca lui Aiepa se adunară toți bașii oastei.

— Să adunați toți robii din Haliciu—le porunci el—și să-i dați în seama solilor țării lor. Opriți o sută de ostateci dintre nobili și fețe bisericești, care vor fi sloboziți când va sosi plata de răscumpărare și se vor întoarce tefere călăuzele noastre.

— Și femeile? — întrebă un căpitan înalt și voinic, făcând ochii mari.

— Și femeile; — am spus odată — Și prințul se uită minios la bașii oastei.

Aceștia plecară încet, posomorți. Aiepa nu se miră de încetineala mersului lor. Dădu porunci unui baș-străjer să ducă pe oaspeți într'un cort bun și să le aducă tot ce ar dori: mîncare, băutură, femei și lăutarii cei mai iscusiți. Solii mulțumiră cu vorbe frumoase, și cu multă bucurie plecară pe urma ostașului cuman.

Către seară valea răsună de cîntecele și chiotele robilor ruși și ale femeilor cumane, pe cînd femeile roabe se despărțeau cu jale amară de vrednicii ostași cumani. Au trebuit vre-o cîteva zile pînă să poată fi adunate aceste femei din desişurile pădurii. Convoitul lor a pornit la drum abia la o săptămîină după acel al bărbaților și vre-o sută de femei nici n'au mai plecat, ci au rămas ascunse prin pădure și prin șatrele ai căror stăpîni erau văduvi sau holtei. Vre-o patruzeci de roabe au murit înjunghiate de dușmanele lor din șatre, care le ațineau calea pe înserate. Mulți ostași se tîrîră în genunchi înaintea prințului ca să le dea voie să-și păstreze roabele în șatre, în afară de soții, dar prințul i-a alungat cu lovituri de buzdugan. Au venit să-l roage, ciripind vorbe cumane, un roi întreg de fete ca să rămîie mai departe pe lîngă arcașii mării sale, dar și pe dîsele prințul le-a alungat cu vorbe aspre.

După ce puse la cale un lucru atît de însemnat prințul se închise din nou în cortul său, uitînd de lume. Adormea și se trezea fericit, iar somnul îi era fără vise.

Cececlia, soția obișduită, nu mai dormea, iar sunetele tilincilor de la cortul prințului i se scurgeau în inimă ca o otravă omorîtoare. Părea că-i aduc bucată cu bucată icoana desfrîului și chipurile sălbătăcite de beție ale făptașilor, și din ce în ce mai luminos se întruchipa în mintea ei gîndul răzbunării. Maria fugise într'o noapte ca să ajungă din urmă convoitul roabelor din Haliciu cu gîndul de a se duce să moară într'o mănăstire din țara ei. Cececliei nu-i păru rău după dînsa. Simțise ea bine inima acelei femei cu cugetul ascuns ca ghiarele unei pisici. Acum avea o altă roabă de

încredere, mult mai credincioasă. Era o femeie bătrână din neamul Kangliilor și era meșteră în vrăji și în otrăvuri tari. Mai înainte fusese ținută mai mult pe lângă culme, acum ea ședea cu picioarele sub dinșa lângă divanul prințesei și dormea cu fruntea rezemată de marginea divanului.

— Kiziclia! — o strigă prințesa într-o noapte.

— Roaba sări speriată de glasul neobișnuit al stăpinei sale.

— Du-te chiar acum și cheamă în cortul meu pe Zimbru — îi porunci ea.

„Zimbrul” era cel mai vrednic căpitan din oastea cumană, acela care întrebuse pe Aiepa dacă se întorc la vetrele lor și femeile ruse. Numele lui drept era Cordupa, dar pentru furia cu care se răpezea cu baltagul în cetele dușmană, căpătase supranumele de Zimbru.

Zimbrul, mînios pe Aiepa că-i luase roabele, veni cu gînd rău asupra lui. Cececlia îl aștepta în fum de mirezmă și în vestminte străvezii persienesti.

A doua zi la rugăciunea soarelui nu veni Zimbrul și nimeni dintre bași nu putu să spue unde era el. Numai un străjer dela cortul prințului clipea răpede și-și mușca buzele pentru a-și opri taina în inimă. Era o taină prea mare pentru limba lui. Aiepa nu întrebă a doua oară.

Întorși la șatrele lor, ostașii cumani se făcuseră hursuzi și din nimica toată se luau la sfadă cu femeile lor, și mai totdeauna ajungeau la bătae. În fiecare zi se înălțau ici și colo țipete și bocete de femei și înjurături grele de ale bărbaților. Totuși, noaptea pădurea era învăluită de întuneric și de pace, iar în locul cîntecelor pătimase de mai înainte, răsunau înfiorătoare țipetele păsărilor de pradă la apropierea toamnei. Focurile dintre șatre se stîngeau odată cu văpaia amurgului și o liniște tristă plutea deasupra văii. Strigarea străjerilor de pe movile și semnalele de buciom se stîngeau jalnice în depărtări ascunse. În inimile arcașilor sprince-nați ardea tot mai mult dorul de ducă, setea de isprăvi războinice, iar viața în șatre le era un chin. Fiecare aspect al naturii, cît mergea soarele dela răsărit la asfințit, le aducea în închipuire icoanele ispititoare ale roabelor bălăi și ochii li se umezeau de dor și de suferință. Incetul cu încetul însă, timpul, ca o mare nemărginită, cufunda în adîncurile uitării tot ce a fost odinioară. Femeile cumane erau zilnic certate de bătrîni că își schimbaseră portul și purtările cuviincioase pe cînd bărbații mai tineri căutau și li se păreau că găsesc pe chipurile femeilor cumane trăsături asemănătoare cu cele ale femeilor din Haliciu. Întunericul nopții, cîntecele pătimase de iubire, freamătul frunzelor veștede de toamnă și vîntul rece, care pătrundea cu șuerături triste prin pînzele afumate ale corturilor, aducea în mintea Cumanilor gîndul mîngîietor că în toate femeile e același om. Totuși vitejii arcași păstrau mai departe ura lor față de prințul Aiepa, care îi alungase cu atîta cruzime din brațele roabelor. Dar cine mai iubea acum pe Aiepa din poporul șatrelor din vale? Prințul era sortit pierii.

În fiecare zi se șopteau prin tabără vești care de care mai ciudate și toate rele pentru prinț. Toți știau că Cececlia petrece de o săptămână cu Zimbrul. Insuși Aiepa aflase și vestea îl bucurase în oarecare măsură, fiindcă nu înțelese că Cececlia încerca cea dintâiu răzbunare. Cele două fete bălăi aveau acum visuri rele și tresăreau din somn, fiindcă văzuseră în privirile tuturor străjerilor și ale roabelor cumane numai ură și amenințare. Prințul nu înțelegea teama lor, dar simțea și el că, dela cel din urmă ostaș până la sfetnicul Itler, toți ascundeau în fața lui o taină neplăcută. De aceea el se făcuse mai rău, dădea pedepse aspre ostașilor și bătea adesea cu buzduganul pe bași.

Într-o noapte cu lună Zimbrul, înțeles din vreme cu toți bașii oastei, năvăli în cortul lui Aiepa. Cu toată vitejia lui, el căzu hăbucit de sulițe și de baltage. Trupul lui fu ars pe rug împreună cu trupurile celor două roabe, ucise și ele de ostașii setoși de sânge, mai ales întărtați de țipetele lor de groază.

A doua zi noul beg al Cumanilor dădu porunci ca șatrele să fie puse pe care și duse mai departe în susul râului, la un loc unde trebuiau săpate bordeele pentru iarnă. Zimbrul avea un bordei mai mare, cu pereți groși de lut ars bine. În el așezase încă două femei tinere, afară de Cececlia, ca să-i fie de desfătare pentru nopțile lungi de iarnă. Soția marelui Aiepa privea cu răbdare multă la petrecerile Zimbrului, iar loviturile de biciu pe care le primea din când în când dela dînsul, ca și vorbele de ocară n'o dureau atât de tare, fiindcă nu-l iubise niciodată. Ostașii cumani zămisleau copii și făureau arme tăioase pentru primăvară în dorința de a porni spre Ungaria sau Haliciu. Văpaia luminoasă a războiului îi ispitea deopotrivă pe toți, ca para luminării pe noroaidele proaste de fluturi.

T. Hotnog

Incercări de legislație anti-veneriană

Studiu medico-juridic și social

Problema delicată și complexă a profilaxiei veneriene a preocupat mai în toate timpurile opinia și administrația publică de oarece morbiditatea și gravitatea acestor boli constituiesc un pericol social tot așa de mare cași cancerul, alcoolismul, tuberculoza.

Mijloacele de luptă întrebuințate până în prezent împotriva boalelor sexuale nu mai corespund necesității vremurilor și epidemia veneriană amenință să cotopească întreaga generație actuală.

Aceste metode, care nu sînt decît repetarea vechilor procedee aplicate într'o vreme cînd morbiditatea nu era prea mare, nu constituiesc decît paliative care nu sînt capabile să distrugă răul la rădăcină.

Războiul, marele războiu european, a schimbat fundamental lucrurile.

Consecutiv războaelor, în toate timpurile, s'a putut constata o dezvoltare considerabilă a prostituției, care fatalmente atrage după sine și o recrudescență a epidemiei veneriene. În această privință exemplele sînt edificatoare; astfel, Blaschko, amintește de Suedia care cu ocazia invaziei rusești, în spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, a fost cuprinsă de o năprasnică morbiditate veneriană ale cărei urmări nu au putut fi stinse decît după trecerea mai multor decenii.

Recordul nu a fost întrecut până la războiul mondial, cu ocazia căruia milioane de indivizi tineri au fost pentru multă vreme separați de căminurile conjugale, ceiace fatal trebuia să contribuie la o promiscuitate sexuală între elementele di-

feritelor națiunii beligerante și să favorizeze cea mai largă difuzare a prostituției și a boalelor venerice.

Observațiile au arătat că extinderea acestor boale în timpul războaielor, se efectuează aproape deopotrivă în mediile urbane cît și în cele rurale. După datele lui Blaschko, orașele mari ar da o procentualitate cu 50 la sută mai mare față de sate¹. În aceste condiții bolile venerice apar ca un mare flagel al războiului, prin frecvența apariției și imposibilitatea de a se recurge la o profilaxie rațională.

Cercetările statistice recente din Germania au arătat în mod evident cum boalele venerice au contribuit la scăderea natalității².

Deoarece la noi bolile venerice nu sînt declarabile, lipsesc informațiile precise pentru a arăta ravagiile pricinuite de acest flagel; — vom aminti numai că într'o conferință ținută la Institutul Pasteur din Paris, Levaditi a spus că, „a văzut în Ardeal orașe întregi unde sifilisul bintuia în toată amploarea, amintind endemiile omoritoare care au urmat importăției verolei în Europa“.³

Prin analogie cu ravagiile produse de sifilis în alte părți, și în raport cu numărul locuitorilor țării noastre, — după aprecierea lui Nicolau — sifilisul ar ucide pe an peste 25.000 copii⁴.

Aceste cifre adunate — scrie în raportul său Nicolau — ne dau dreptul să spunem „că toate epidemiile care s'au abătut asupra omenirii nu au făcut la un loc atîtea victime cît face sifilisul pe tăcute, pe neștiute. Dacă vom continua să privim chestiunea cu același nepăsare ca până acum, putem prezice că în curînd se va sîrși cu legendara virtute prolifică a poporului nostru, acțiunea feticidă și abortivă a sifilisului reducînd în proporții din ce în ce mai îngrijitoare excedentul natalității“.

În alte părți, — în Prusia, — după cercetările făcute de guvern pe cale de recensămînt, rezultă că la 10.000 oameni, 28 erau ațînși de boli venerice; — la Berlin, proporția se menține la 142 bolnavi pentru 10.000 locuitori, iar în orașe cu mai mult de 100.000 locuitori, 100 la 10.000; — în orașe cu o populație mai mare de 30.000 locuitori, procentul arată cifra de 45 la 10.000 locuitori⁵.

Concluzia acestei statistice e că morbiditatea veneriană se află în raport direct cu mărimea orașelor.

În 1905, datele statistice din Suedia, culese pe cale de anchetă, au dat următoarele rezultate: ⁶

¹ Blaschko A., Welche Aufgaben erwachsen dem Kampf gegen die geschlechtskrankheiten aus dem Kriege. — Verlag Iohann Ambrosius Barth, Leipzig, 1915.

² A. Blaschko Geburtenrückgang und Geschlechtskrankheiten, Leipzig, Ioh. Ambr. Barth, 1914.

³ C. Levaditi Conférence faite à l'Institut Pasteur sur la prophylaxie de la Syphilis, 1923.

⁴ S. Nicolau, Problema sifilisului la noi și profilaxia acestei boale, Eminescu, 1926.

⁵ A. Flexner, La prostitution en Europe, Payot, 1919.

⁶ A. Flexner, op. cit.

			Sifilis	Șancru	Gonor.
Stockholm	pop.	317.964	loc. 23,0	1,2	31,2
Göteborg	"	138.030	" 15,6	1,4	18,9
Malmö	"	70.797	" 14,4	3,1	28,6
Norrköping	"	44.378	" 11,3	0,3	16,8
Regatul întreg			3,6	0,3	5,4

În Christiania, statisticile sînt mai documentate și aceasta din cauza declarabilității obligatorii a boalelor venerice care datează încă din anul 1876.

Raportat la populație, sifilisul care a dat un procent de 0,53 la sută în 1876 a coborît la procentul de 0,22 în 1911; — sub același raport totalitatea boalelor sexuale a scăzut dela procentul de 1,28 la sută din 1876 la 0,96 la sută în 1911, în Christiania.

În ce privește Copenhaga, statisticile sînt insuficiente, — Flexner ne dă un tablou privind morbiditatea veneriană în capitala Danemarcei pe timp de cinci ani (1907—1911). În acest timp s'a observat o creștere a morbidității veneriene (dela 8383 cazuri din 1907 la 9888 cazuri în 1911), dar această agravare trebuie raportată la creșterea populației care s'a mărit cu un procent de opt la sută.

La Paris 7%, iar la Berlin 6% din mortalitatea generală ar fi datorită consecințelor sifilisului.

Și exemplele se pot multiplica, evidențiind marea morbiditate veneriană în tot cuprinsul Europei¹.

După terminarea războiului mondial, în mai toate statele s'au depus cele mai mari eforturi în vederea combaterii boalelor venerice prin măsuri legislative și în acest sens vorbesc rapoartele depuse la Societatea Națiunilor de către Frey² (Germa-

¹ Bilanțul morbidității venerice nu poate fi redat cu precizie absolută. Levaditi citează o statistică mai veche a lui Blaschko din care rezultă că, în Germania, aproximativ 8% din comercianții sînt atinși de boli venerice, această proporție e aproape triplă la funcționarii comerciali care locuiesc în orașe mari (25—30% la Berlin). În 1891, 4,9% din muncitorii germani erau contaminați de sifilis sau blenoragie; în 1894, această cifră întrecea procentul de 6,7%. Tot așa în Germania, (München), fetele din localuri de consumație și berării erau sifilizate într-o proporție de 29,2%. Studenții, dădeau după cifrele arătate de Blaschko, un procent de boli venerice de 25%.

În 1902, Bayet, din Belgia, dă oarecare date statistice privind morbiditatea sifilisului; astfel, numai în Bruxelles morbiditatea prin sifilis atinge 5% din totalitatea locuitorilor, ceea ce reprezintă aproape 30.000 indivizi contaminați. Dar, în urmă, datorită ameliorării notabile a metodelor clinice, această proporție a diminuat. În Belgia, se crede azi că 10% din populația totală e sifilizată—acest procent atinge cifra de 15% dacă nu ținem seamă decît de indivizi începînd de la vîrsta de 25 ani. Totalul sifiliticilor în Bruxelles ar fi de 70.000, iar în toată Belgia de 400.000.

În Franța pe fiecare an mor din cauza sifilisului 140.000 locuitori, iar în Belgia 15.000.

² *Gottfried Frey, Les services d'hygiène publique en Allemagne—Berlin* (c. 820, M. 309, 1923). Documents d'Hygiène publiés par la Société des Nations.

nia), Schroetter¹ (Austria), W. F. Veldhuyzen² (Olanda) etc. In ceiace privește dispozițiile de jurisdicție penală relative la combaterea acestor boli, atitudinile au fost extreme și astfel se citează timpuri cind măsuri represive și sălbatice alterneau cu mijloace îngăduitoare și indiferente.

In starea actuală această situație anarhică nu mai putea dura și măsurile legislative trebuiau să cuprindă noi norme, adaptate progresului realizat de știință.

Preocuparea principală a legiuitorului a fost absorbită, în special, de problema prostituției, care după cum se știe constituie unul din factorii esențiali ai difuziunii boalelor venerice.

In fapt, prostituția poate rezulta din diverse împrejurări; ea poate consta într'un act voluntar, poate implica o exploatare sau constitui pur și simplu o provocare.

Pentru juriști, — in drept, — chestia importantă care se pune constă în a stabili sau nu caracterul delictual al acestei practice.

In Europa,—scrie Flexner—opinia publică „consideră prostituția persoanelor adulte ca un act imoral, in nici un caz ca o faptă delictuoasă“.

Prostituția fiind considerată ca un viciu, nu ar putea fi reprimată prin acțiunea penală a legii.

Apocape în toate statele acceptarea concepției de delict a practicei prostituției a fost combătută; în Italia, Norvegia, Olanda, Elveția, Anglia și chiar Germania nu există nici o dispoziție penală împotriva prostituției atita timp cit ea este practică discret, fără a produce vre-o perturbație publică. Situația se modifică numai în cazuri de tulburări ale ordinii, de scandaluri, provocații indecente, de transmisiune a boalelor la persoane indemne, conrupere de minori etc.

Dar, in ceiace privește răspunderea o nedreptate trebuia să fie reparată; o situație egală trebuia să privească ambele sexe, considerind de o potrivă responsabili, pe ambii participanți la orice act dăunător și imoral.

Privită subț latura supravegherii sale, prostituția a dat loc la o mare controversă; părerile sînt împărțite între acei care cer reglementarea, adică menținerea caselor și stabilimentelor de toleranță sub controlul autorității publice și alții, care preconizează „un regim de libertate desăvirșită cu aplicare de măsuri identice la bolnavi de ambe sexe“³.

1 Hermann Schroetter, *L'organisation des services d'Hygiène publique en Autriche*, Genève, 1924.

2 W. F. Veldhuyzen, *L'organisation Sanitaire des Pays-Bas. La lutte contre les maladies vénériennes aux Pays-Bas*, Genève, 1924.

3 „Le professeur E. Finger qui est le spécialiste le plus compétent (en Autriche) en cette matière, préconise toutefois, un régime de liberté complète et l'application des mesures identiques aux malades des deux sexes“ Dr. Schroetter, op. cit.

Opiniile cele mai autorizate sînt atașate azi sistemului aboliționist, deoarece se spune că aplicarea vechiului sistem al reglementației, a pricinuit mai mult rău decît bine, atît din punct de vedere social cît și moral.¹

Americanul Flexner, care a studiat amănunțit chestia prostituției în toate statele din Europa, nu a putut să observe vre-o deosebire în orașele care se găsesc sau nu sub regimul acestei reglementări. În acest scop, să dăm cîteva exemple;—astfel la Paris, în sistemul reglementării prostituției, din aproape 70.000 femei care practicau, numai 7.500 erau vizitate la dispensarele publice, iar, în București, situația e și mai ridiculă de a avea înregistrate în cursul celor din urmă 10 ani, între 400—600 prostituate pe fiecare an, iar dintre cele clandestine un număr de 1389 bolnave, date de cifrele statistice din anul 1917.—Aceste rezultate au determinat numeroase state, între care și Suedia, în anul 1918, să suprimе sistemul reglementației și să prevadă ca măsură generală, „obligația juridică de a se trata, pentru orice persoană atinsă de boală veneriană, oricare ar fi sexul sau situația socială”.

Legea suedeză e foarte severă și prevede mijloace coercitive, în caz de transmitere de cătră soji, a boalelor venerice, în căsătorie.

Rezultatele obținute au fost înregistrate prin date statistice, despre care amintește Iohannes Bręger într'o lucrare recentă².

Să vedem care pot fi măsurile legislative în profilaxia veneriană?

Înainte de a examina încercările de legislație sanitară anti-

¹ Americanii au adoptat un al treilea sistem—in afara reglementației și aboliției—pe acel numit al segregățiunii, care constă în a mărgini practica prostituției în anumite cartiere rezervate;—astfel s'au constituit nenumărate districte de segregățiune în marile orașe ale Statelor Unite. În Europa acest sistem nu a fost practicat și tendința actuală e de a-l abandona și în multe părți din America.

² Iohannes Bręger, *Die Geschlechtskrankheiten in ihrer Bedeutung für Familie und Staat*. R. v. Decker's Verlag-Berlin :

„Der Erfolg des neuen schwedischen Gesetzes zur Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten lässt doch bereits statistisch erweisen. In Schweden war nach den Mitteilungen Haustems während des Krieges infolge der wirtschaftlichen Hochkonjunktur eine Vergnügungssucht, ein Auslebe bedürfnis eingetreten, womit eine Nachfrage nach der Prostitution Hand in Hand ging. Unter diesen Umständen konnte eine Zunahme der Geschlechtskrankheiten nicht ausbleiben. Unter dem 20 Juli 1918 wurde in Schweden ein Gesetz betreffend Massnahmen gegen die Verbreitung von Geschlechtskrankheiten erlassen, das sich auf einer unentgeltlichen Behandlung für jedermann und auf Zwangsbehandlung aufbaut. Seit dem Jahre 1919 erkennen wir in der Kurve für

Stockholm einen raschen Abfall vor allem des weichen Schankers und der Syphilis. Es sind dies Krankheiten, beiden die ärztliche Kunst in stande ist, die Ansteckungsfähigkeit sicher herabzusetzen. Weniger bedeutend war die Abnahme des Trippers. Gegenüber 1913/14 betrug nach Haustern der Rückgang bei Syphilis 75%, bei weichern Schanker 92%, und bei Tripper 35%. Hierbei sind nur die mehr zuverlässigen Zahlen beim männlichen geschlecht in Betracht gezogen“.

veneriene întreprinse la noi, vom aminti, pe scurt, dispozițiile mai importante ale diverselor proiecte care au fost admise și aplicate în alte părți.

În afară de legea suedeză din 1918 despre care am vorbit, în Danemarca, există din anul 1906 o lege destinată de a combate imoralitatea publică și infecția veneriană; — această lege desființează supravegherea prostituției profesionale de către poliție, dar prevede în schimb dispoziții și sancțiuni categorice referitoare la gratuitatea și obligativitatea tratamentului.

În altă ordine de idei, legea daneză obligă mama să-și alăpteze singură copilul sifilitic pentru a nu se face pasibilă de pedeapsa prevăzută în art. 181 din codul penal¹. Medicii, după această lege, sînt obligați să comunice autorităților sanitare stricta aplicare a dispozițiilor legale.

Măsurile legislative anti-veneriene au fost adoptate și în America, în Canada, Statele-Unite și chiar în Australia.—Dar, nici una din aceste legi nu e atît de desăvîrșită ca aceia care a fost adoptată în Germania chiar în cursul acestui an și asupra dispozițiilor sale ne permitem să dăm informațiuni mai detaliate².

Recenta lege germană cuprinde în total 19 articole³. După ce în prealabil clasifică boalele veneriene (sifilis, blenoragie, șancru), legea prevede în articolul 2, obligația pentru orice bolnav de a se trata cu un medic recunoscut al Reichului. Tratamentul e oferit gratuit celor lipsiți de mijloace.

Părinții, tutorii sau educatorii sînt obligați a lua măsuri pentru ca minorii bolnavi să fie sub îngrijirea medicală. Indatoririle acestei legi cad în sarcina organelor sanitare susținute de organele polițienesti și de asistență.

Persoanele suspectate de a fi bolnave, pot fi obligate să prezinte un certificat medical sau pot fi supuse unei examinări obligatorii, și în caz de pericol de contaminare, pot fi chiar reținute în spital.—Denunțurilor contra cazurilor de boală nu li se dau curs decît după informație și motivare prealabilă.

Legea germană prevede pedepse foarte aspre în caz de contaminare a boalelor veneriene;—sancțiunea e stabilită în articolul 5 și constă în închisoare pînă la 3 ani. Pedeapsa se prescrie în timp de 6 luni. În caz cînd transmisiunea boalei s'a făcut cu ocazia căsătoriei, fără ca soțul să avertizeze înainte, se prevede aceeași pedeapsă indicată în articolul 5.

Dreptul de a trata bolnavii venerieni e îngăduit numai

1 Această pedeapsă constă în faptul că mama vinovată e obligată să inapoceze victimei cheltuelile tratamentului medical și să-i plătească despăgubiri proporționale cu suferințele pe care le-a încercat o altă doică.

2 *Reichsgesetzblatt*. Teil I No. 9. Berlin Gesetz zur Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten vom 18. Februar 1927.

3 După războiu, Statul german a fost preocupat de combaterea anti-veneriană prin măsuri legislative încă din Februar 1918, cînd au început lucrările pentru elaborarea unui proiect de lege.

medicilor;—acei care se abat de la această regulă pot fi pedepsiți cu un an închisoare sau amendă. Aceiași pedeapsă privește pe medicul care tratează în mod incorect bolnavii. În același timp medicii sînt obligați să raporteze autorităților sanitare, pe bolnavii care se sustrag de la tratament. Legea germană pedepsește mărturisirea secretului profesional afară de cazuri excepționale de interes practic;—se pedepsesc până la 6 luni închisoare ori amendă, persoanele neautorizate care, nefiind medici sau farmaciști, fac reclame sau întreprind propagande în favoarea anumitor medicamente.

Scrieri și conferințe sînt permise numai pentru a lămuri publicul asupra apariției boalelor. Ori ce mijloace de apărare întrebuintate contra boalelor venerice pot fi cercetate de autoritățile sanitare.

Articolul 14 din legea germană prevede închisoare până la un an și amendă pentru femeia care știind că e bolnavă, alăptează un copil străin, sau pentru mama unui copil eredo-sifilitic care predă unei doici străine, pruncul bolnav¹.

Deasemeni e pasibilă de o amendă până la 150 mărci germane, mama care fără nici un motiv înstrăinează copilul pentru alăptare unei mercenare, sau cînd angajează o asemenea doică fără a o supune, în prealabil, unui examen medical².

1 Art. 14. Mit Gefängnis bis zu einem Jahre und mit Geldstrafe oder mit einer dieser Strafen wird bestraft sofern nicht nach den Vorschriften des Strafgesetzbuch eine härtere Strafe verwirkt ist;

1) eine weibliche Person, die ein fremdes Kind stillt, obwohl sie an einer geschlechtskrankheit leidet und dies weiss oder den Umständen nach annehmen muss;

2) wer ein syphilitisches Kind, für dessen Pflege er zu sorgen hat, von einer anderen Person als der Mutter stillen lässt, obwohl er die Krankheit des Kindes kennt oder den Umständen nach kennen muss;

3) wer ein sonst geschlechtskrankes Kind für dessen Pflege er zu sorgen hat, von einer anderen Person als der Mutter, ohne sie vorher über die Krankheit und die gebotenen Vorsichts massnahmen durch einen Arzt mündlich unterweisen zu lassen, stillen lässt, obwohl er die Krankheit des Kindes kennt oder den Umständen nach kennen muss;

4) wer ein geschlechtskrankes Kind, obwohl er die Krankheit kennt oder den Umständen nach kennen muss, in Pflege gibt, oder den Pflegeeltern von der Krankheit des Kindes mitteilung zu machen.

Straflos ist das Stillen oder Stillenlassen eines syphilitischen Kindes durch eine weibliche Person, die selbst an Syphilis leidet.

cit. Gesetz zur Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten—vom 18 II, 1927.

2 Art. 15. Mit Geldstrafe bis zu einhundert fünfzig Reichsmark oder mit Haft wird bestraft:

1) eine Amme, die ein fremdes Kind stillt, ohne im Besitz eines unmittelbar vor Antritt der Stillung ausgestellten ärztlichen Zengnisses darüber zu sein, dass an ihr keine geschlechtskrankheit nachweisbar ist;

2) wer zum stillen eines Kindes eine Amme in Dienst nimmt, ohne sich davon überzeugt zu haben, das sie im Besitze des in No. 1 bezeichneten zengnisses ist.

3) wer, abgesehen von Nottfällen, ein Kind, für dessen Pflege er zu

În capitolele finale, legea germană prevede în sfârșit dispoziții privitoare la practica prostituției, conruperea minorilor, respectarea bunelor moravuri etc.

După cum vedem, recenta lege este cea mai complectă și în același timp cea mai aspră dintre toate încercările de legislații anti-veneriene existente¹.

Credem că e util cunoscînd principiile acestor legislații să apreciem comparativ aplicarea măsurilor preconizate în alte părți cu acelea propuse în proiectul anti-venerian din țara noastră.

În anul 1922, pentru prima oară, Direcțiunea generală a Serviciului Sanitar a luat inițiativa de a elabora un ante-proiect de lege pentru combaterea boalelor venerice. Deabia în cursul acestui an, în urma lucrărilor unei comisiuni speciale instituită de Ministerul Sănătății, proiectul de lege anti-venerian a fost întocmit în forma definitivă; acest ante-proiect a fost trecut la Comisia legislativă fără a fi depus încă pe birourile Corpurilor legiuitoare.

Să analizăm principiile cuprinse în acest proiect de lege.

Noul proiect prevede obligativitatea tratamentului medical pentru persoane bolnave și propune ca măsură de necesitate desființarea treptată a localurilor și stabilimentelor de prostituție. Pentru asigurarea acestor deziderate, proiectul prevede diferite sancțiuni, creînd infracțiuni nouă care în orice caz trebuiesc să fie în concordanță cu acele prevăzute de codul nostru penal sau cu modificările ce i se vor aduce pentru unificare.

Referitor la sancțiunile împotriva delictului de contaminare a boalelor venerice există în codurile penale ale diferitelor țări, dispozițiuni speciale prevăzînd pedepse până la 5 ani închisoare; se pot cita astfel codul penal ceho-slovac, danez, german, norvegian, etc., etc.

Ca norme generale,—Blaschko remarcă cu drept cuvînt că o lege nu poate rezolva în întregime problema veneriană; — legea nu poate decît să abordeze, „într'o măsură restrînsă toate mijloacele care intră, în mod curent, în lupta contra boalelor venerice și anume: declarabilitatea, profilaxia, înlesnirea și înmulțirea mijloacelor de tratament, măsuri de propagandă și educație, diverse alte reforme sociale, etc. O lege nu poate să prevadă decît diverse reguli de constrîngere și pedepse în anumite cazuri cînd celelalte mijloace nu ar da vre-un rezultat“².

sorgen hat von einer anderen Person als der Mutter stillen lässt, ohnehin vorher im Besitz eines ärztlichen zeugnisses darüber zu sein, dass eine ghesundheitliche Gefahr für die Stillende nicht besteht.

Die Vorschriften des Abs 1 im Falle des art. 14 Abs. 2 Keine Anwendung.

cit. *Gesetz zur Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten—vom 18. II 1927.*

1 Legea combaterii boalelor venerice din Germania a fost votată în 18 Februar 1927 și intră în vigoare deabia la 10 Octombrie 1927.

2 *Der Gesetzentwurf zur Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten.* Vortrag gehalten an der 18 Jahresversammlung der Deutschen Gesellschaft zur Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten, am 23 Oktober 1920, von Prof. A. Blaschko—Berlin, 1920. Druck von A. S. Herman et Co. Berlin.

Aceasta e situația generală, dar în particular, în ceia ce privește aplicarea viitoarei legiuri, trebuie să facem anumite rezerve izvorite din considerația că, la noi, marea masă a populației nu e suficient educată din punct de vedere sanitar și igienic. În această privință trebuie să recunoaștem că la noi s'a făcut foarte puțin, în orice caz incomparabil cu celelalte state¹, pentru organizarea activă a unei propagande menite să pregătească terenul în vederea viitoarei legiuri de profilaxie.

Aplicarea legii anti-veneriene cere o organizare medico-sanitară dintre cele mai desăvârșite. Ori, așa cum a fost redactată, dispozițiile acestei legiuri nu vor putea fi aplicate decît, în mod limitat, în anumite centre urbane cum e de exemplu Capitala, unde există o oarecare organizare și aceasta insuficientă pentru a răspunde exigențelor pe care legea ar dori să le impue. În Capitală există numai două servicii spitalicești pentru boli venerice din care unul deservește clinica sifilografică; acesta din urmă, după afirmația lui Nicolau², nu are decît 20 locuri pentru internarea sifiliticilor spre deosebire de Suedia, care la o populație de 6.000.000 locuitori posedă 12.616 paturi pentru ospitalizarea bolnavilor.

Dispensarele anti-veneriene care constituiesc centrul cel mai important pentru depistarea și combaterea boalelor, sînt limitate la un total de 16 în Capitală, din care 6 aparțin Casei Asigurărilor Sociale.

În mediul rural, situația e mult mai tristă; — din cînd în cînd numai, la intervale, se organizează la sate echipe volante pentru a stînge epidemia veneriană..

Cu această organizare se înțelege ușor de ce scopul nu poate fi atins, de oarece boalele venerice sînt de o potrivă răspîndite ca și în mediile urbane, dacă nu mai extinse, în anumite regiuni din mediile rurale. Aceasta nu însemnează, în nici un caz, că nu trebuie admis principiul culpabilității în caz de transmisiune a boalelor venerice, — acest principiu nu face decît să consfințească regula admisă prin vechiul adagiu că, „nimănu-i e permis a cauza cuiva vre-un prejudiciu“, cu toate că în ceia ce privește boalele venerice, dovada culpei e legată de mari dificultăți practice și de situații delicate, une ori chiar nedrepte

¹ „Afin d'inciter les malades à avoir recours aux cliniques spéciales et aux dispensaires du soor, l'Etat a reconnu la necessité d'organiser avant tout une propagande très active, de nombreuses conférences et des cours s'adressant à toutes les classes de la population; cette propagande a pour objet de faire comprendre à la population l'importance que présente l'emploi de moyens de la prophylaxie. A cet effet, l'administration s'est, des 1919, mise d'accord avec „l'Association autrichienne pour la lutte contre les maladies vénériennes“ au sujet de la distribution de feuilles de renseignements spéciales. H. Schroetter, *op. cit.*

² Vezi, Raportul prezentat la Congresul Medicilor asupra profilaxiei sifilisului, *op. cit.*

și jignitoare în aplicarea „stricto sensu“, a măsurilor prevăzute de lege.

În această privință Leredde¹, are dreptate când recunoaște că aplicarea unor asemenea măsuri de către organele administrative nu face decît să agraveze în loc să stingă flagelul; o asemenea profilaxie are un caracter mai mult birocratic și duce în cele mai dese cazuri la impunitatea celor atinși de boli venerece contagioase.

Datoria care se impune e de a trata bolnavii venerieni, de a-i vindeca, de a evita orice contagiune. Ori, această operă nu poate fi realizată numai prin organele administrative, dar cu ajutorul corpului medical care constituie factorul esențial în asemenea luptă și care în nici un caz nu mai poate avea un rol secundar cum era în vechiul sistem². În această privință, opiniile sînt unanime și atît Blaschko cît și Leredde recunosc necesitatea reorganizării radicale a poliției de moravuri³.

Proiectul de lege pentru profilaxia boalelor veneriene nu va putea realiza dezideratele ce le cuprind de cît cu colaborarea activă și întezită a medicilor practicieni, singuri în măsură de a întreprinde o acțiune reflectată și coordonată în menirea lor socială de a combate aceste boale.

Ante-proiectul elaborat de Ministerul Sănătății cuprinde și alte dispozițiuni,—el decretează desființarea caselor și stabilimentelor de prostituție și acordă prin articolul 19,—ca o măsură tranzitorie—un termen de trei ani pentru închiderea localurilor. În sfîrșit, proiectul introduce „fișa de sănătate“, pentru a face control și supravegherea persoanelor expuse la contractarea boalelor venerice și anume, pe acele care pe stradă, case de întîlnire sau

1 E. Leredde, *Domaine, Traitement, Prophylaxie de la Syphilis*, 2-ème edition, Paris, 1921. A. Maloine, fils. Editeurs.

2 —„On parle beaucoup, en ce moment, de médecine sociale, il me semble que le mot n'est pas défini et qu'il serait utile de le définir“.

„La médecine n'a pu avoir un caractère social, tant que les causes des maladies humaines n'ont pas été connues, et tant qu'on a attribué a celles-ci un caractère métaphysique“...

...L'expérience m'a déjà appris que je m'étais trompé; l'avenir de la médecine sociale dépend en France de l'adoption des méthodes syndicalistes, fondées sur la collaboration de tous les praticiens, ouvriers de la Santé publique.

(Leredde, *Le ministère de la Santé publique*, Bull. de l'Union des Syndicats médicaux, 1918).

3 „Ja, beim alten System war eben der Arzt nur ein Art Appendix, er spielte nur eine untergeordnete Rolle; während er jetzt der entscheidende Faktor ist. Die Sittenpolizei wird auch weiter bestehen müssen, aber auf ganz anderer Grundlage wie bisher. Sie wird sich nicht auf die obgenannte Exekutivität beschränken, ihre Haupttätigkeit wird vielleicht auf dem Felde der Fürsorgetätigkeit liegen, sie wird sich in „Pflegetämter“ umbilden. Aber gerade auf diesem Gebiet ist eine so ungeheure Arbeit zu bisten, so grosse Aufgaben harren da noch der Erfüllung, dass gesetz eigentlich auch für diese Totigkeit nur die Vorbedingungen schaffen soll. A. Blaschko op. cit.

localuri publice se oferă sau provoacă la acte de prostituție¹;— în același mod supune controlului și alte categorii de indivizi care fiind bolnavi, ar putea transmite boala mai departe.

După cum vedem, ca urmare a principiilor enunțate în proiectul nostru de lege anti-venerian, rezultă pentru organele oficiale obligația de a oferi tratamentul gratuit bolnavilor, care sînt datori de a se trata până la vindecare spre a evita rigorile sancțiunilor prevăzute în lege.

În datoria pe care societatea o are de a se apăra împotriva „insiduoasei Venus“, cum o numește W. F. Veldhuyzen, punctul nostru de vedere e că măsurile legislative oricît de coercitive ar fi, nu pot da rezultatele dorite decît cu o organizare desăvîrșită a mijloacelor de combatere, prin creierea unui învățămînt special și a instituțiilor respective profilactice și terapeutice, numeroase dispensare, spitale, institute, aziluri, etc., unde fiecare direcțiune, pe lângă aplicarea metodelor de vindecare cele mai eficace, se va ocupa și de educația morală sau chiar profesională, pregătind bolnavii, după vîrstă și aptitudini, pentru o meserie oarecare². Căci în luptă contra boalelor venerice nu trebuie să perdem niciodată din vedere greutățile sociale care adeseori pun în imposibilitate suferinzii să urmeze sfaturile medicale; în același timp nu trebuie să ometem marea operă de propagandă care trebuie să fie energică, cît mai intensă și difuzată, pentru a face mai senzibili bolnavii de a se supune tratamentului medical, de a arăta pedepsele la care se expun și de a atrage, în special, atenția celor mulți care ignorează sau se cred vindecați, cînd nu e cazul de boală.

Problema legiferării boalelor venerice ar comporta și alte discuții cum ar fi delicata chestiune a declarării obligatorii, care ar consta într'o îndatorire din partea medicului—întocmai cum s'a reglementat și pentru celelalte boli infecțioase, și în mod recent chiar pentru tuberculoză,—de a anunța orice caz de boală venerică contagioasă, aceasta numai ca un mijloc de profilaxie pentru a se evita contaminarea.

Ce se întîmplă în realitate? În multe cazuri noi nu putem ști precis de la cine s'a contractat boala;—ceiace putem să cerem e ca bolnavii să fie tratați, fapt pe care în dese cazuri aceștia îl îndeplinesc singuri fără stăruința noastră. Ori, cînd cineva e de-

¹ Vezi articolul 3 din ante-proiectul pentru combaterea boalelor venerice a Ministerului Sănătății.

² „Il y a également lieu de mentionner que le règlement de l'administration publique susindiqué (article 12) prévoit la création d'un hôpital spécial pour les femmes atteintes de maladies vénériennes, ainsi que la fondation d'un établissement réservé aux jeunes prostituées; dans cet établissement, les prostituées sont astreintes à un travail manuel en outre, on leur enseigne un métier qui peut leur permettre de gagner plus tard leur vie d'une manière honorable. Il existe déjà un établissement modèle de ce genre: l'hôpital de Klosterneuburg (près de Vienne) pour les femmes atteintes de maladies vénériennes. *Op. cit.* H. Schroetter. Org. d'hygiène en Autriche.

nunțat însemnează că se află în tratamentul medicului, căci altfel nu putea fi declarat. În acest caz, declarația nu are nici o valoare căci autoritățile nu ar mai avea să insiste decît atunci cînd bolnavul din culpa sau neglijența sa ar întrerupe tratamentul ¹.

Obligativitatea declarabilității boalelor venerice devine așa dar superfluă; aceasta este de altfel și părerea lui Blaschko.

În orice caz, chestiunea declarabilității fiind delicată, nu ar putea fi făcută de către medicul practician legat prin felul carierei sale de tradiționalul „secret profesional”; în cazul cel mai extrem această îndatorire ar putea cel mult să încumbe bolnavului, căruia legea îi poate impune obligația de a face singur declarația autorității publice în timpul tratamentului.

Oricum ar fi, chestiunea e prea gingașă pentru a găsi o realizare practică, chiar dacă se disimulează numele bolnavului printr'o modalitate oarecare, cum ar fi înregistrarea anonimă sub formă numerică (ex: bolnavul No. 3000).

Care pot fi rezultatele practice ale legiuirilor anti-veneriene?

Rezultele practice ale viitoarelor legiuri referitoare la combaterea boalelor venerice nu pot fi prevăzute. După unii autori, între care, Fantl și Willheim, apărarea prin mijloacele coercitive preconizate de sistemul aboliționist nu vor da rezultatele dorite; amenințarea unei pedepse va reține pe orice om în aceeași măsură cași teama de a fi contaminat de o boală venerică! Se știe foarte bine că nevoia relațiilor sexuale constituie un imperativ categoric care poate învinge rațiunea! Consecința va consta în faptul că măsurile legislative vor contribui la tixirea inchisorilor; ar fi mai logic ca vinovații să fie internați într'un spital, deoarece prin acest mijloc realizăm fără să vrem, dezideratul obligativității tratamentului. Tot așa și cu prostituția. Se face o greșală preconizînd desființarea prostituției. În toate timpurile această instituție a fost recunoscută ca un rău indispensabil și din această cauză autoritățile au avut toată îngăduința. Lupta anti-veneriană nu trebuie să aibă ca obiectiv desființarea prostituției;—ea trebuie să fie angajată exclusiv împotriva pericolelor care pot rezulta din această practică.

În ideologia lor, autorii mai sus citați ² enunță următorul principiu: „Oricărui individ trebuie să-i îngăduim dreptul de a-și conduce viața sexuală după voința sa, cu rezerva, ca din această exercitare să nu rezulte vre-un prejudiciu pentru colectivitate”.

¹ Vezi polemica dintre Flesch și Blaschko, în Germania, *op. cit.* der „Gesetzentwurf”.

² *Gustav Fantl und Robert Willheim. Die Prostitution und die Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten, Leipzig, Verlag von Johann Ambrosius Barth.*

Soluția trebuie căutată în altă parte. Incercarea de a îndrepta prostituata spre o nouă morală nu poate da vre-un rezultat; — e preferabil să o lăsăm în voia profesiunii sale, cu condiția de a-i face educația în așa fel, ca din exercitarea acestei practice să nu rezulte consecințe dăunătoare pentru sănătatea ei și a altora.

„Femeia, — scrie Fantl și Willheim, — care din ușurință sau nevoie a îmbrățișat această carieră să nu-și sacrifice sănătatea și viitorul; — timpul să fie pentru dinsa o școală, o epocă de tranzițiune. — Femeia de moravuri ușoare să cunoască pericolele și mizeria vieții sale rătăcite; prostituata din nevoie să aibă ocaziune să se îndestuleze din punct de vedere material. Și când va înceta dorința acestei poveri sau nevoi, fiecare să poată părași această viață. Dar, nu trebuie să exercităm vre-o presiune care poate determina rezultate potrivnice“.

O concepțiune real-politică trebuie să stea, așa dar, la baza soluției de găsit, în combaterea prostituției și a boalelor venerice.

Dacă sintem nevoiți să recunoaștem necesitatea existenței prostituției, avem deopotrivă îndatoriri să acordăm drepturi umane acestei clase deposedate spre a obține colaborarea ei utilă, în vederea prezervării sănătății. În această accepțiune prostituția, în loc de a fi înlăturată va constitui, dimpotrivă, unul din esențialii factori de care ne servim în combaterea bolilor veneriene. Prostituata trebuie instruită, pentru interesul ei personal și al semenilor, asupra posibilităților de a înlătura consecințele fatale ce pot decurge din practica pe care o exercitează. Dar, pentru aceasta, localurile de prostituție (vechile bordele) trebuiesc adaptate exigențelor nouă; aceste localuri trebuiesc să fie administrate sub controlul Statului, evitându-se exploatarea atît de des practicate de întreținătoare, menținându-le sub o bună ordine și gospodărie, asigurînd astfel cîștigul și posibilitatea de economie.

În această nouă organizare, medicii vor avea îndatorirea de a face educația prostituatelor, obișnuindu-le să cerceteze în prealabil pe vizitatori, să refuze pe cei suspecti și să întreție relațiuni, după cazuri, la adăpostul profilacticelor. În afară de aceste măsuri, prostituatele sînt supuse, la fiecare 2 zile, controlului medical, la diverse cercetări asupra secrețiunilor, iar din lună în lună, la o analiză a sîngelui (reacția Wassermann în sine).

Timpul liber al acestei femei va fi destinat, așa dar, educației în vederea profilaxiei veneriene. Perspectivele sînt dintre cele mai bune, după părerile lui Fantl și Willheim: „Viața liniștită și lipsită de frivolitate din aceste localuri, conștiința de a nu fi urmărite de poliția de moravuri, alimentarea regulată, controlarea și aplicarea strictă a măsurilor de igienă pot avea binefăcătoare urmări asupra prostituatelor, — ele cîștigă bani, dar învață să economisească, se obișnuiesc cu reguli de igienă, astfel că în scurt timp pot deveni profesioniste ireproșabile“.

Această organizare pe care o preconizează cei doi autori germani mai sus citați, nu se opune moralei sau eticei; dimpotrivă, ea servește de minune în lupta contra boalelor venerice și poate, în multe cazuri, să îndrepteze — cu timpul — aceste femei rătăcite, spre o nouă viață.

Am expus această nouă și originală concepție, pentru a arăta una din laturile practice a viitoarelor organizări menite să aducă rezultate mult mai utile decât sancțiunile legale în profilaxia anti-veneriană. — În loc să înlăturăm prostituția, o vom îngădui, dar sub auspicii mult mai fericite și raționale, punînd-o sub o ocrotire serioasă și umană.

Dacă această organizare nu va opri cu desăvîrșire apariția boalelor venerice, e sigur că fără întrebuițare de mijloace severe și fără practicarea abstențiunii, morbiditatea va înregistra o scădere considerabilă.

Rezolvarea definitivă și totală a problemei e dintre cele mai dificile; în soluționarea sa nu trebuie să pierdem din vedere cea mai principală cauză — prostituția — care departe de a fi socotită ca ceva simplu, constituie „un fenomen derivînd din acțiuni și reacțiuni complexe ale factorilor individuali și ale condițiilor sociale“.

O lege studiată, bine concepută și desăvîrșit aplicată ar putea să influențeze scăderea morbidității venericane. După Flexner, rezultate mult mai fericite s'ar obține, dacă am încerca să provocăm și să producem schimbări în constituția societății. Soluțiunile preconizate de Fantl și Willheim, deși practice, nu rezolvă definitiv problema. Dacă ținem samă de aspectul complex al fenomenelor, măsurile ar trebui individualizate stabilindu-se pentru toate cazurile corelațiuni directe de la cauză la efect. Aceleași metode întrebuițate în studierea etiologiei, patologiei, simptomatologiei și terapiei diverselor boli, trebuiesc aplicate și fenomenelor morbide sociale pentru a permite oamenilor de știință să exercite influența lor binefăcătoare asupra vieții colectivităților.¹

În acest sens a încercat Flexner, — analizînd chestiunea sub minuoasele sale aspecte, — să aplice metodele indicate de științele medico-sociale.²

1 L'influence salutaire qu'exercent les médecins sur la vie de la société, peut se manifester de deux manières: d'une part, en faisant adopter à l'opinion publique l'esprit même de la vocation médicale — ainsi l'esprit de la médecine deviendra l'esprit du temps — d'autre part, en appliquant aux problèmes sociologiques la méthode de la science médicale — ainsi la sociologie sera donc reçue dans le système de la médecine“. *Théodore Huzella. L'individu dans la vie sociale* — en temps de paix et en temps de guerre, Edit. Les Presses Universitaires de France. Paris.

2 Redăm oarecare soluții propuse de Flexner:

„Dans la mesure ou la prostitution est la conséquence de l'ignorance les lois et la police sont sans force; ce n'est que la connaissance qui agira. Dans la mesure ou la prostitution est la conséquence d'une lacune mentale ou morale, les lois et la police sont sans force; ce n'est que la tutelle intelli-

În ceiace privește legislația anti-veneriană, la noi, părerea noastră e că sub actuala organizare medico-sanitară nu vedem posibilitatea aplicării largi și eficace a dispozițiilor cuprinse în noul proiect de lege, atât la orașe cât și la sate. Cu toate că în mediile rurale nu există, propriu zis, localuri de prostituție, se produc promiscuități sexuale sub alte forme ca la orașe și numărul victimelor lovite de flagelul venerian e și aci considerabil; între alte considerații nu trebuie să omitem condițiunile de viață neigienice ale acestei populații, lipsită în cele mai dese cazuri de noțiuni practice de educațiune sanitară.

Obstacolele pe care le întâmpinăm în profilaxia veneriană sînt foarte numeroase; ele provin — între altele — și din o serie nenumerată de prejudecăți care tind a considera aceste boli ca imorale și degradatoare. Bolnavii ocolesc medicul de teamă și rușine, pierzînd posibilitățile de vindecare și constituind focare de contaminare! Lupta trebuie întreprinsă cu perseverență, pentru a da îndrumări bune acelor care tănuiesc sau ignorează boala.

Din aceste motive credem că viitoarea legiuire anti-veneriană nu poate avea o aplicațiune practică și generală decît cu lărgirea mijloacelor de profilaxie și de pregătire a maselor în vederea spinoasei lupte contra boalelor venerice. Această luptă pentru a fi eficace, cere largi sacrificii budgetare, o încălcare într-o oarecare măsură a dreptului privat și reușita sa este subordonată celor trei mari factori despre care amintește cu multă dreptate Paul Faivre¹, și anume: o opinie publică luminată, o organizațiune igienică generală și concursul unanim, reflectat și coordonat al întregului corp medical.

Dr. Westfried

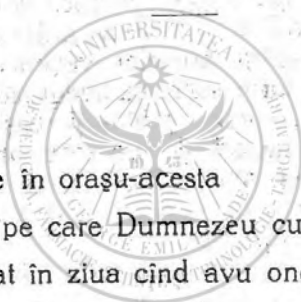
gente de l'Etat qui sera utile. Dans la mesure ou la prostitution est la conséquence d'impulsions naturelles privées de leur expression légitime, il n'y a qu'une vie sociale rationnelle qui y remédiera réellement. Dans la mesure ou la prostitution est due à l'alcool, à l'illégitimité, aux foyers brisés, aux mauvais intérieurs, aux bas salaires, aux conditions industrielles misérables, — à chacun et à la totalité des phénomènes particuliers auxquels la conscience moderne commence à devenir sensible, il n'y a qu'une transformation amenée par l'éducation, la religion, la science, l'hygiène, la politique éclairée et clairvoyante du gouvernement qui puisse être efficace. Notre attitude envers la prostitution, en tant que ces facteurs sont en cause, ne peut pas se borner à une manière d'agir spéciale, réparatrice ou répressive, car dans ce sens il faut la considérer comme constituant une partie de problèmes sociaux plus étendus avec lesquels elle se trouve inextricablement mêlée. La civilisation a engagé une lutte à mort contre la tuberculose, l'alcoolisme et d'autres plaies. Elle est sur le point d'entreprendre une lutte similaire avec les formes les plus grossières du vice commercialisé. Tôt ou tard elle jettera le gant à tout l'ensemble de cette horrible lèpre. Ce sera la vraie lutte, une lutte qui exigera au plus haut degré le courage, l'abnegation, la force, toutes les ressources de l'humanité. *Flexner. La prostitution en Europe op. cit.*

¹ Dr. Paul Faivre. *Etat actuel de la lutte contre les maladies vénériennes* — „Paris Medical“, No. 9, 1924.

Édit. I. B. Barlière et fils.

Pastel cu oameni

lui Alecu Procopovici

Dominic e în orașu-acesta

Un dîmb pe care Dumnezeu cu preștiință

L-a sărutat în ziua cînd avu onesta

Idee să ne facă

Iși bate aici din toacă

De toamnă ramul de mesteacăn

Ce-ți spun povestea dragostei

Din frunza lor cu cearcăn

Cu fețe mari care-au iubit subț ei;

Iși face primăvara porumbei

Din mei

Și sună clopoței

Din simple idei

În profesori de universitate
Ce trec solemn, parc'ar pași într'o cetate.
Iar vara-și plîng seminariști
Pierdute tinereți ce n'au avut
Și cerul trece atîtea file goale
De crezi că și pe acolo-s școli normale.
Cu pașii-n iarbă numai cîntec treeri,
Atîta cîntec vechi într'adevăr,
Că prinși în păr
Și pe urechi de jidovi joacă greeri...

Dar iarna pierde orice urîjenie
La cursuri profesorii, iar la țîrg
Ovreei se întrec în sirg.
Orașul tot ia alba curățenie
Și ca din friguri ridicat
În vechea lui sfințenie
Un popă excomunicat,
La cer prosterne Dominicul, clar,
Un patrahir de-arhimandrit bulgar,

Dragoș Protopopescu

Toamna

La coturi vagonul se smuncea în lanțurile grele, de parcă ar fi vrut s'o ia rasna pe cîmpurile învîrtitoare. Dar odgoanele de fier îl țineau din scurt, îi impuneau făgașul hotărît și osiile se supuneau cu gemăte metalice. Îndată orizontul se schimba.

Pretutindenii însă nu erau decît aceleași umbre mari de dimineată, umbrele umede și aproape negre ale începutului de Noiembrie. În depărtări, pe dealuri, pădurile nemîșcate își expuneau rănile galbene cu trufașa indolență a țaranului arătîndu-și progresul înaintat al gangrenei. Pe tarlalele verzi închise, ici și colo, o pată albă de om și un cal minuscul lăsau trene lungi și înguste de arătură, ce veneau largi și amenințătoare pînă'n terasamentul de pietriș.

Dar trenul, același tren de acum treizeci și mai bine de ani, gonea cu aceleași grăbite suflări de abur sec, pălînd în fund de căldare, stîrnind ecouri pe cîmpia aceleiași toamne, prin aceleași meleaguri și paragini ca atunci dedemult. Numai că în sens invers.

Și pentru a nu știu cîta oară în cugetul lui Macarie, cuvintele telegramei „urgente“ se oglindeau unul după altul, încete, greoaie și neconținut aceleași ca obiectele unei vitrine rotitoare: „Vino imediat, afaceri familie“. Aceste „afaceri familie“, păreau adăugate pentru șeful poștei, de sigur, ca să stingă efectul înfricoșător al lui „imediat“. Cași cînd n'ar fi știut tot orașelul de posnele tatălui său!

Acum a scos de tot capul pe deasupra ferestrei lăsate; nălucile peisagiilor se șterg fugar pe retina uluită de necurmata succedare. Ca atunci. Și tot ca atunci urechea parcă i s'a ațintit înapoi, înăuntrul compartimentului, care acum e gol, care atunci era plin de tînguirile d-lui Macarie bătrînul, cătră tovarășul de călătorie de pe bancheta din față, un domn cu barbeți foarte albi și foarte goși.

— Ce să mă fac, ce să mă fac! E a doua oară, cînd mi se întîmplă. De astădată, nu știu dacă l-or mai ierta...

— Generație aprigă! — vrea să răspundă domnul cu cele două bărbi, lipite parcă cu gumă pe obraji. Și parcă vrea să spună mai multe; după ton ai fi zis că e gata să înceapă o serie întregă de considerații asupra generației celei nouă. Dar cu Macarie bătrînul e nespuse de greu; nu-i dă răgaz nici măcar cît să pronunțe al treilea cuvînt.

Vocea părintească, pe care demult n'a mai auzit-o, îi răsună clar în urechi, țîșnind descămoșată printre dinții tociți.

— Ce să mă fac? Cum să-i mai păcălesc? *Aia-s profesori domnule, oameni cu carte și cu știință mare. La noi, în tirg nu vezi așa ceva! Păi pot eu să-i mai păcălesc acum!...* Hm, auzi dumneata, băiat mare să fugă dela școală. Băiat în clasa patra secundară... Parcă-i aud răspunzîndu-mi... „Am înțelege domnule Macarie, dacă băiatul dumitale ar fi într'a întăia, sau chiar a doua...” Doamne, ce să le mai spun, cum să-i mai mint? O, dacă ar ști copiii aștia, cîte sacrificii face un părinte... Pentru că, trebuie să minți, domnule Belizarie!.

— Belizariu.

— Așa, Belizariu... Trebuie să minți onorate domnule Belizarie, pentru ei... om care n'ai mințit viața întregă...

— Generația asta este într'adevăr una din cele mai impetuozose... S'a remarcat...

— Da acum le-o spun verde: „Domnilor puneți-vă cu nădejdea pe el. Vă dau voe să-l asupriți, să-l bateți, să-i faceți ce vreți. Dau autorizație înscris. Numai la notă să nu-l atingeți. Gîndiți-vă la munca părinților... Ei nu-și dau seamă... dar dumneavoastră care sînteți și părinți de copii.

— Generația... ce vream să spun... s'a remarcat...

— Am auzit de unul Armulf cu pension... zice că e un neamț afurisit nevoe mare. La el nu merge... Zice că-ți ia copilul c'o mină și plata cu altă. Și la sfîrșitul anului ți-l dă cu note bune și tobă de carte.

Nu-l mai las la gazdă Doamne ferește! Il dau pe mîna Neamțului... Da, și le-o spun și profesorilor: acum il dau la pension, nu puteți zice c'o să mai fugă!... Ce crezi domnule Belizar, n'o să-i înduplec așa?

Domnul Belizariu răsufilă ușurat; înfirșit poate să-și plaseze considerațiunile asupra generației celei nouă. Cele două barbete se dau în lături să facă loc cuvintelor:

— Fără îndoială... de altfel s'a remarcat domnule Macariu...

— Macarie.

—... Macarie, s'a remarcat dragă domnule Macarie, cum cred că ai remarcat și dumneata, că generația asta, care a eșit acum este altfel, dragă domnule... Nu vezi dumneata? Unde mai sînt oamenii de altădată?...

— He-e...

— Pardon, dă-mi voe, se grăbește domnul Belizariu. Uită-te

la ei: nervoși, aprigi... Generație aprigă, domnule Macariu... Macarie... Asta a spus-o un om mare...

— Ce vorbești dumneta domnule Belizar?... Oameni mari, oameni cu știință de carte... învățătura e lucru mare...

— Pardon, dă-mi voie... Nu știu unde-or ajunge... Inșă e ceva la ei' care te uimește... îndrăsneț, aprig, e generația acțiunii, domnule, asta e...

— Adevărat, mare om... Unde-s vremurile noastre, vremurile de odată?... E-he... Mare om! Acum... (clătinînd moale minile-rășchirate în semn de „vai de lume!“)... Adevărat că nu știu unde-om ajunge...

Trenul alerga ametițor și roatele parcă punctau la răstimpuri repezi și egale, pași metalici de uriaș. Uneori ai fi crezut că stă și bate pe loc; în dreapta și în stînga întregul convoi părea atunci o linie neagră de cărbune, trasă pe orizontul imaculat ca pe o foaie de hirtie albă. Apoi îndată botul mașinei devia; fumul gros bufnea în rogoale ritmice, accentuînd cadența generală. Și pe urmă tot trenul se desfăcea ca o armonică; vedeai roatele alergînd năprasnic, cuțitele și pistoanele sbătîndu-se și învîrtîndu-se în groasnică grabă. Și toată furia asta pentru a te arunca un minut, două, mai devreme, în orașul atunci străin, cu școli cît cetățuile din basme, cu profesori fără îndurare, a căror unică fericire de toate zilele e să te prindă culecția neînvățată... Și pensionul Arnulf... casa aceea neagră cu lespezi mari și umede... Și Neamțul cel gros și roșcovan cu luleaua lungă într'o mînă, cu palma cealaltă veșnic promptă să-ți imbujoreze obrazul...

— Me, tumneata, cum ai îndrăsnit?...

Macarie P. Panait se și vede, luînd loc în șiragul arulfiştilor, pe care-i năzănește ca prin ceață înofînd doi cite doi printroenele iernei, ca un convoi de deportați. Sau își aude fricos glasul trezînd ecouri, seara în dormitorul uriaș, cu jocuri mari de umbre pe păreți...

Roatele aleargă nebune în curba ce nu se mai sfîrșește... și linia întinsă, se încovoae înainte, sclipind ca o ironie spre orașul cu pension umed și întunecos. Cum pot roatele astea să apuce într'una șina la o cotitură atît de fără sfîrșit?... O ușoară, o cît de ușoară abatere spre dreapta... sau nu: o poticnire, unbolovan, prăvălit de ștregarii cîmpului pe linie... sau o bîrnă mare deacurmezișul... cum scria gazeta de alaltăeri...

Și mintea de copil suride cu cinism viziunii: vagoane plecînd-use într'o parte, trăgîndu-se de lanțuri la pămînt, venînd turbate unele peste altele... vaete, urlete, horcăituri... ...copilul și tatăl aruncați undeva departe, unul în brațele celuiilalt...—Te-ai lovit Panaite... Hai acasă feciorul tatei... nu te mai las eu să te schilodești prin străini...

Focul nădejdei lugubre se stinge cu oprirea trenului. Penultima stație. Deacum orice speranță e pierdută... și lespezile mari și umede ale pensionatului Arnulf, una peste alta acopăr

nemiloase un biet suflet singur, singur pe lumea asta, il ingroapă definitiv în mormîntul rece ca întunecimea ploioasă și adîncimea fără margini a iernei care vine...

* * *

Deasupra pădurilor dinspre răsărit un nor alburiu și întins ca orizontul a început să se reverse peste cîmpul ce-și continuă vrednic și neobosit mișcarea de rotație în jurul ochiului lui Panait. E atît de greu că abia mișcă încoace. Parcă e nemișcat și totuși Dumnezeu știe cum crește. Dedesuptu-i, verdele pajistelor s'a închis și bulgării arăturii proaspete parcă s'au umezit și mai mult. Icoanele copilăriei se'ntunecă și ele: sint acum parcă niște icoane vechi din care abia dacă mai desprinzi conturul. Se înfundă într'un colț al banchetei, i-e somn. Dar abia își înfășură capul cu gazeta, că îndată cuvintele telegramelor încep să se învirtească pe sulul greoiu; rînd pe rînd adînci și violete, ca și pe hirtia poștei, de un violet grozav de sclipitor.

Curios; cuvintele telegramelor îi stîrnesc acum în suflet un vag simțimînt de vanitate, care-i alungă imprecisele forme ale visului început. Ziarul i-a căzut de pe ochi; rămîne cîtăva vreme cu privirea în catifeaua pestriță a banchetei din față. Și suride.

I se pare amuzant într'adevăr să fie chemat ca să îndrepte cumpăna casei; „ca cel mai mare să culeagă de pe drumuri pe tatăl său“ cum îi scrisese maică-sa cu puține zile mai înainte.

Rîse deabinelea chiar de această întoarcere a vremii și i se păru că s'a așezat dinaintea-i pe banchetă un domn cu barbete, d. Belzarie...

—Belzariu...

—Ah, da... Belzariu...

Însă cînd vedenia se șterse, rîsul se prefăcu într'o strîmbătură curioasă. Și abia acum canapeaua aceea din față, goală și călătorind inutil, îl neliniști. Avu senzația că e singur în tot trenul... Și canapeaua asta se ținea neconținut după dînsul; el alerga cu aceeași iuțeală încăpățînată, cu care canapeaua pe care sta însuși, îl trăgea înapoi spre orașul copilăriei duse!...

Macarie rîse din nou de golul pe care-l simți în juru-i și pretutîndeni, de parcă mintea lui se prăbușise deodată, așa cum paserile înălțimilor se prăbușesc în neașteptate goluri de aer. Dar zgomotul hohotului îi displăcu; în singurătate el răsună atît de straniu, că fu nevoit să iasă în coridor. Și buzele șoptiră infiorat: Treizeci de ani!... Și repetară... treizeci de ani... într'adevăr...

Dar coridorul era gol; compartimentul de alături la fel și toate compartimentele prin geamurile cărora privi rînd pe rînd se rostogoleau pustii, în călătoria asta spre vremurile de altădată... Avu impresia planețelor cimitire care aleargă orbi în bezna eternă.

Dinaintea haosului mintea lui fatal sări înapoi, în orașul de unde plecase, în odaia largă de flăcău tomnatec, încărcată de mobile și de curiozități, de draperii și stofe, unde nu pătrundea nicio dată zgomotul zilei; și-l întâmpină în ușă aceiași căscătură imobilă și stranie, singurătatea atîtor ani, înfricoșător de mulți și de lungi... Cum nu văzuse până acum singurătatea aceea... cum o lăsase să crească acolo în odaia lui atît de uriașă și spăimîntătoare...

Își lăsă capul pe brațul lipit de perețele subțire, ca un om bolnav; dar saltul necurmat al vagonului îl împingea într-o parte și'n alta, îl izbea cu nasul în tapetul de mușama... Nu simțise nici o singurătate, nici un pustiu: căci undeva departe, veghea neconținut o casă bătrînească... Hm, o biată amăgire! Căci iată la cea dintăiu zguduitoră s'a prăbușit totul și golul a năpădit de pretutindeni ca vîntul șuerător al iernei prin largi crăpături de ruine.

Lăsă să cadă, detunătoare, una din ferestre.

Umbra toamnei parcă prinsese chiag. Brazdele păreau și mai umede iar iarba și ce mai rămăsese verde din pădurile de departe, se făcuseră de un verde puternic ca rachiul de izmă. Tărlălele se învîrteau înainte, parcă acolo, în dosul dealului, cineva depăna la o morișcă. De pe scara vagonului de alături, un soldat cu o florică galbenă la chipiu, dădea chiot la păzitorii vasilor de pe pajiști; nevăzute, înapoia-i, pe platformă, două fete se prăpădeau de ris la glumele lui.

Inviorat de râgete, Macarie surise spaimii de cîteva clipe...

Norul de leșie a despărțit cu totul cerul de pămînt; acum el, din ce în ce mai întunecat, a rămas drept orice cer. Legiuni de pui scămoșiți și alburii i se îngrămădesc sub pîntecele enorm. Grav și fioros, apăsarea lui încovoae spinările. Plantele se trezesc uimite din somnul adînc al reveriilor inverzite, se feresc zăpăcite într-o parte și într'alta de urgia care le-a năpădit pe neașteptate, un frig uscat strînge pămîntul, pietrificînd urmele de tălpi omenеști și de galoși, dealungul drumurilor.

Dinaintea căsei părintești Macarie se oprește nedumerit: e atît de mică față de cit o lăsase, atît de ghemuită în sine, — parcă s'ar fi strîns și ea de gerul ăsta din senin, curios capriciu al toamnei — că întrînsul inima se strînsese la fel. Așa de mică și de cuviincioasă, că i se umeziră colțurile pleoapelor; iar zburdănițiile tatălui său, căzut în tinerețe, i se părură covîrșitor de desgustătoare și simți cum îi fug din gînd toate istețimile tacticei, împăciuitoare, pe care și-o alesese pentru restatornicirea căminului spart.

Traversă grădinița și intră.

Întîlni aceleași mobile vechi și uzate. Fotoliul uriaș de pluș din colțul sting al antreului îl știa demult ciupit de molii și cu

toate astea, parcă atunci era altfel, mai larg, mai moale, mai somptuos.—Își aminti, era unul din ornamentele cele mai de seamă ale casei.

L-au înconjurat cu toții; doar bătrînul lipsește. Vorbesc toți agitați și dau din mîni cu energie. Mamă-sa se oprește din cînd în cînd ca să-și ștergă ochii umezi și roșii, cu un colț brodat de batistă. Gigi, fratele cel mic, se plimbă inverșunat prin fundul antreului. În ochii lui adînci se oglindesc hotărîri sumbre.

Sînt teribili cu toții. Macarie se găsește atît de pușin înarmat alături de dînșii că i-e rușine. La început încearcă să risipească surescitarea asta de prisos, care parcă a cuprins și încăperile mohorîte. Și la fiecare cuvînt nou, se cutremură să nu primească în obraz rîpsta tuturor acestor inimi curate: „De aceea te-am chemat? Putea-i să nu mai vii!...”

Trebui să stringă la rîndu-i pumnii și să se arate pus pe răzbuinare, dacă lucrurile nu se îndreaptă. Și îndeplinește acest ritual fără nici o convingere, atît de sigur de neizbîndă!

Ușa de stejar a antreului se dă în lături, scîrșnind pe podea; e și acum lăsată pușin într'o parte, cum o știa — și face același zgomot supărător, cînd se deschide.

Este chiar bătrînul. E gătît bine, ras din proaspăt și subt mustața scurtă și creată mijeste un zîmbet enigmatic. Doamna Macarie fuge încurcată spre iatacul ei din fund; bătrînul afectează că nu vede. Mișcă buzele cu chip să nu mai lase nici o îndoială despre nepăsarea lui. Se îndreaptă zorit spre cea dintăiu ușă, care-i vine în stînga; e chiar biroul său, pe care de la un timp și l-a făcut și odaie de culcare.

Macarie, ori cit s'a mișcat mai în față n'ar putea da cheazășie că a fost sau nu observat. Bătrînul pare a fi căpătat îndemînare să treacă prin tăiușul privirilor, fără a se simți zgîriat; apoi arată să fie prea obișnuit cu conciliabule de-astea zgomotoase, prin antreu și prin săli, subt preșidenția bătrînei, ca să mai aibă nevoie să îndrepte măcar coada ochiului la conjurați.

E acum lîngă ușa de-un cenușiu vechi și îngălbenit cu urme de flori roșii, ca vagi pete de sînge, lăsate de degete.

— Tată!

Cu mîna pe clanță el se oprește. Intoarce ochii pîrînd nespuse de mirat de această denumire, care — se vede bine din luciul ochilor — i-e indiferentă. L-a cunoscut după glas, acum îl vede în întregime și nici un gest de surpriză sau de curiozitate nu-i mișcă vre-un mușchiu al obrazului. Chiar dă semne de nerăbdare.

Un val de sgomot se ridică din urma lui Macarie. Cei cinci frați mai mici, se precipită amenințători:

— Trebuie să te explici odată...

Macarie simte cum îl ridică și pe dînsul fluxul minții, care vine și crește năvalnică din urmă-i... Dar cînd ajunge acolo sus în foisorul cugetelor, parcă a atins o clapă cu totul alta. În bă-

tăi de clipită se'ntoarce spre ceilalți și-i oprește cu un răget, care are putere de poruncă. Ș'apoi îi privește crunt pe rînd, acolo unde i-a făcut să incremenească strigătul lui neomenesc.

Iși zîmbește în gîndu-i căci la corp e cel mai plăpînd dintre ei toți — și cu puteri pe care nu și le cunoaște, împinge pe bătrîn în biroul lui, trîntește ușa cu putere după dinșii și învîrtește cheia...

*
*

Lovitura a reușit din plin.

Totuși împăcarea s'a întimplat după trei zile de muncă grea și dibace, în care vorba lui Macarie a rătăcit cînd pe tărîmuri de dreaptă judecată, cînd, pe altele de caldă dragoste fiască. Iar cînd a început să întrezărească în ochii rătăciți semnele proprii izbîzni și-a simțit bucuria jucînd în sufletu-i, cum sar boabele de aer în căldarea pe pirosții.

A fost în cele din urmă masă mare bătrînească. Bucate înnotînd în sosuri grele, așa cum știa bătrîna doamnă Macarie să le facă odată și plăcinte împletite cu foaia subțire și străvezie ca o pielită de copil și vinul, pe care tot ea a știut să-l găsească într'un ungher al pivniței, subt o ruptură de sanie, la o jumătate de metru în nisipul, aproape întărit. Dumnezeule, cînd turnă în pahar, braghina asta din alte vremi, se prefăcu deodată în flăcări galbene-roșiaticice, de parcă ar fi turnat-o în cupa pe care o ține dracul în mină, la teatru. Și totul a început cu o drojdie așa de aromată, de-a umplut toată sufrageria de fericire, numai că s'a scos dopul la damigeană. Bătrîna se întrecuse pe sine în pregătirea mesei; lui Macarie i se umeziră ochii cînd o văzu sărînd de pe scaun, ca o fetiță spre a orîndui surprizele; — lupta și ea biata, cum se pricepea, pentru redobîndirea tihnei amenințate! Iar izbînda fu definitivă, cînd bătrînul întinse paharul spre al ei, însoțînd gestul de obișnuita lui înjurătură:

— Legea ei de viață... bine se mai trăia odată...

Trecutul înfrînsese.

Atunci toți frații au sărit electrizați cu paharele în flăcări:

— Să trăești tată, să trăești cu noi aici!...

Iar printre lacrămile măicuței, Macarie vedea venind din pupilele ei spre dînsul, efluviile fierbinți ale recunoștinței.

*
*

Și-a trebuit să mai rămînă acolo și alte zile, ca să se bucure acum de bucuria lor și să vegheze ca pacea să pătrundă adînc în golurile zdruncinului îndreptat. Bătrînul nici n'a mai ieșit din casă în răstimp; a chemat la dînsul pe toți din vremea lui și petrecerea întoarcerii a fost așa de aprigă, că spăimîntată, fe-

meia aceia tinăra, care-și virise încoace ochii arzători și negri ca două sfredede drăcești, a luat grăbită drumul gării.

Erau toți ai casei, zimbete încremenite fals pe măști livide, mișunind cu ochi sticloși printre comesenii ceilalți. Și urechea le era departe la țipătul biruitor al locomotivei, cînd va duce departe pasărea de pradă.

Atunci văzură cu toții în mîinile bătrînului, un plic mare, galben, tăiat de litere apăsate, energice, violete. Ghiciră „ultimatum“-ul, mîzgălit „stante pede“ pe pupitrul șefului de gară; cum pătrunsese încoace, cum putuse fi lăsat să ajungă în mîinile, parcă mai tremurătoare ca de obicei, era unica întrebare, al cărei răspuns ochii scormonitori ai fiilor vroiau să și-l smulgă unul altuia din suflet, cu măruntăe cu tot.

Bătrînul desdoi și parcurse calm hîrtia, în tăcerea de moarte. O chiti apoi, o așeză din nou în plic, se apropie grav de birou și scrise ceva scurt și sigur, parcă socotit dinainte.

— Să ducă asta unul, băiatului care așteaptă afară!

Se repeziră cu toții. Pe dosul plicului, la fel de mari și apăsate, se lăfăiau vesele, slovele unui: „du-te dracului!“ decisiv.

Dar afară norul cel greu despărtea neclintit pămîntul de soare. Macarie stătea la fereastră cu bătrînul și priveau pămîntul virtos și uscat ca piatra, în care înghețase până și trifurcatele urme ale paserilor. În ograda moartă și pustie pămîntul părea acum o rocă paleolitică, în care se încrustase pe vecie semnele unei vieți demult dispărute. Era pretutîndeni ceva de moarte și îngheț; și nu era nici măcar troianul adînc; născător de legende, nesfîrșita blană de urs polar întinzîndu-se albă și ocrotitoare peste semînțele noilor nădejdi.

Germenul vieții parcă dispăruse de pretutîndeni. Era acum doar uscatul acela dur și sonor al materiei petrificate pentru totdeauna, căreia nu-i mai rămînea decît desagregarea lentă în pulberea neantului.

Bătrîn și fiu fixau spectacolul covîrșiți de amare gînduri, de vreme ce și la unul și la altul buzele se strîmbaseră, atîrînd în același chip și într'aceiași parte. Dar cel tînăr se trezi mai repede din reverie și privi cu coada ochiului spre tatăl său; figura acestuia continua să se crispeze ca și cînd contracțiunea generală de afară ar fi acționat direct asupra-i. Macarie simți neîndurata îngrijorare, pe care și-o dă inexplicabilul; avu senzația că tot ce făcuse era șubred și fără rost.

Cerul era însuși o rocă, o întinsă și lucie agată, chenărită de vine tremurate negru-vinete, alternînd cu opalul cel mai tulbure. Aspectul mineralogic îl obseda de pretutîndeni. În cele din urmă totuși, zimbi. Căci în urmă-le, în odăile celelalte se auzea viața; uși care se trînteau, clinchet de pahare și de farfurii. Se

pregătea masa de despărțire — căci el trebuia să plece mine în-
cei dinții zori — era masa cea mare în cinstea lui, *impăciitorul*.
Și cuvîntul ăsta oridecîteori i se lumina în cuget, îi făcea sufletul
fulg de păpădie, îi sbura din minte pe inimă și o ajuta să pom-
peze cu mai multă putere singele curățitor de gînduri negre, îl
premeņa cu viață nouă, îi înădea de clipa prezentă trecutul a-
propiat și pe cel mai îndepărtat al lui și-al lor, pe care-i simțea
confundați în el, cum el se simțea confundat într'înșii. Era o de-
pășire a sufletelor din ele înșile spre a se amesteca într'un tot
fluidic, care inunda acum prea abundent toată casa aceasta, pentru
ca peisagiul anorganic de afară să mai poată pune în cumpănă
puterea și frumusețea lui.

Iar întărirea acestor gînduri, veni din însăși mișcarea gră-
bită, pe care o făcu bătrînul pentru a scăpa obsesiei tragice de
afară: ochii lui îngroziți, îndată ce fură întorși spre fiu-său se
umplură de blîndețe și de dragoste; Macarie îi văzu cum se
umplu de-odată de parcă un vas de sticlă sub un robinet prea
puternic. Așa de lămurit se văzu aceasta, că feciorul aruncă o
privire de desfidere norului de agată. Iar fosforescența aceia
obscură, ce înfășura întinsele și neclintitele aripi de piatră, avu
parcă o mișcare scurtă și repede stăpînită, o surpare bruscă în
posomoritele straturi, un fugar și larg suris al neantului: o strîm-
bătură de dispreț și de provocare.

Și atunci, în mod firesc, întrebarea aceia miji dela sine, fără
nici o sforțare în gîndul lui Macarie. Dar el ezită s'o rostească
și chiar vroi s'o alunge din minte ca nefolositoare și chiar peri-
culoasă. Inșă ea revenea neconținut ca o albină, pe floarea de
pe care o gonești. Într'adevăr ce putea să însemne o întrebare
sau mai bine evocarea unei biete amintiri, față de hotărîrea, care
se cetea atît de nestrămutată în ochii bătrînului? Și întrucît pu-
tea avea legătură o astfel de întrebare cu un nor fie el cît de
vast și de impunător?

Incepu să ridă. Bătrînul îl privi întrebător și dispus să se
înveselească la rîndu-i.

— Doamne, ți-aduci aminte, cînd mă duceai plocon la școala
de unde fugisem?

Dar cînd pronunță ultimul cuvînt, avu impresia supărătoare
pentru că de nelămurit, că se găsește pe marginea unei prăpăstii;
ar fi vrut să se dea înapoi dar fărăna parcă și începuse să curgă
de sub picioru-i: simțea că alunecă...

Figura zîmbitoare a bătrînului avu un moment o înfățișare
de nedumerire, apoi începu să se întunece. Macarie aștepta pros-
tit și incapabil de orice mișcare. Bătrînul se porni pe rîs.

— Ha, ha... și acum ai venit să potolești tu lucrurile... ți-a
venit rîndul, hai?

Și rîse cu și mai multă voe bună.

Dar celălalt se cutremură. Și cu aceeași mișcare parcă, se
apropiară amîndoi tăcuți de geam.

Iar privirea bătrînului incremeni de groază pe urmele trifurcate ale paserilor. Și întru tîrziu gemu, parcă pentru sine; — Phi... legea ei de viață... parcă fu ieri...

Macarie căută o glumă, care răsună stingace și nelalocul ei; bătrînul zîmbi silit...

Și nu mai putu smulge dela dinsul decît suris străin, monosilabe și privire fricoasă de copil supraveghiat din scurt. Numai întru tîrziu, cînd funinginea nopții începu să improaște și să se depună pretutindeni, — mai mult ca pentru sine, dintre buzele bătrînești scăpară ca un stupit de ciudă, aceleași cuvinte grele, înfricoșătoare ca o sentință: „...„parcă fu ieri...“.

* * *

Panaît Macarie răsări din somn deșteptat de sgomote ciudate.. Și văzu trandafirul cel mare din grădinuță zgîrînd cu ghimpul geamul, ca o pisică sbătîndu-se să i se deschidă; o pisică fantastică și lungă cu capete multe și nenumărate picioare. Era o vagă luminiște pretutindeni și totuși la scurta flacără a brichetei ceasornicul arăta vreme lungă până în zori. Se gîndi că poate a ieșit luna și zîmbi un cald adio, nôrului cel mare care-l frămînta. Se apropie chiar de fereastră ca să vadă mai bine biruința palidei lumini, dar altă serie de sgomote, pîrînd că vin de astădată de alături, îi mută luarea amînte.

Și bănuiala căzu dela început ca o proiecție de reflector pe unicul adevăr cu putință. Dădu binișor în lături căpăcelul broaștei și privi prin deschizătura cheii; într'adevăr, în bizara lumină ce umplea încăperile, tatăl său stătea îmbrăcat gata, cu gulerul paltonului ridicat, cu un geamantan în mîină, cu altul greu alături.

Macarie plănui; îi va lua înaintea, ieșînd de-acum în antreu și se va posta în dosul sobei mari de teracotă; îi cădea astfel în spate. Il urmărea apoi tiptil până la ușa antreului și acolo îl va îngheța pe loc doar cu o mină, aplicată teatral pe umăr.

Gîndul era prea bun ca Macarie să mai ezite.

Și nu după mult bătrînul apăru. Avea numai geamantanul cel ușor în mîină. Se apropie, abia călcînd, de ușa cea mare, lăsă geamantanul jos apoi învîrti binișor cheia.

Precum bine ghicise Macarie, nu ieși. Se întorcea cu aceeași grijă deosebită, să ia și geamantanul celălalt. Și peste puțin, îl aduse și pe acesta țînîndu-l în brațe ca pe un copil, de bună seamă să nu-l lovească de aripile ușii. Atunci Macarie făcu primul pas.

Un pas atît de ușor în liniștea atît de mare care domnea în casă, că i se păru cu totul curioasă oprirea bruscă a bătrînului și mișcarea repede pe care o făcu să depună geamantanul.

Macarie își retrase ușor piciorul și nu înțelegea nici el de ce nu se hotărăște încă să-i spună: „Hai, destul tată!“ Găsea chiar stupid să mai prelungească o comedie atît de copilărească. Și to-

tuși ceva îl reținea în ascunzătoarea asta, o curiozitate, care vrea să se sature până la ultima limită, o plăcere diabolică de a vedea zădărnicită tocmai la urmă o muncă dusă cu atita migăloșenie și cu atit cutremur.

Iar bătrînul stătea încă pe locul îndoelii, cu fața încoace, înegrită de umbră, căci lumina fantomatică de afară îi înfășura acum doar spatele. Și era ceva groaznic în figura asta nelămurită de carbonizat, care fixa neagră și nemișcată, negrul și nemișcarea îndoelnică din fundul antreului.

Abia mai tirziu se auzi sgomotul unei cutii de chibrituri. Bătrînul vrea să se încredințeze ca lumea, căci ridică sus flacăra plăpîndă; însă negurile alungate din preajmă-i se strinseră și mai compacte în fundul îndepărtat și nesigur.

Bătrînul dădu din umeri; i se păruse desigur o pisică, un șoarece, cine știe ce... Dar cum se întoarse iarăși spre ieșire, chipul lui luminat de chibrit se proiectă în oglinda din colț. O clipă numai, îi răsări în noapte o figură striată în toate felurile de adînci dire; nici cînd lumina aspră a zilei n'ar fi putut descoperi atîtea urme, cîte tăiasse într'însa, fără milă, sabia timpului.

Un al doilea chibrit bufnă numai decît pe cutie și umplu din nou semiîntunecimea cu lumina lui roșie. Strania apariție se ivi iarăși în colț și avea acum o înfățișare atît de jalnică și de ruinată, că mersurile cutelor se îmbinară îndată într'o expresie amarnică, sfișietoare. Bătrînul se contemplă mult și nu aruncă chibritul decît cînd sîrii între degete.

Dar asta le întrecu pe toate: Moșneagul ăsta pus pe fugă, pe semne că vrea cu orice preț să fie prins! Căci iată-l acum s'a așezat pe geamantanul cel mai umflat și pare că e zbuciumat de gînduri prea adverse, de multă vreme rămîne astfel cu capul în mîini, cu demi-jobenul tineresc într'o parte.

Macarie ieși de după sobă. Era vremea să-i pună mina pe umăr și să-i zică blind:

— Lasă tată, întoarce-te...

Și avea să-l conducă încet ca pe-un copil, în patul lui.

Era o tăcere acum atît de profundă în casa asta, că aveai impresia unei ape adînci care a inundat-o și o stăpînește. Bătrînul parcă adormise pe geamantane, iar Macarie rămăsese în spate-i cu minile încrucișate și nehotărît.

Atunci veni de afară șuerul oboșit al toamnei. Fu ca un accent prelung și monoton de doină veche, chiot stins de cobe, venit de departe. Iar jos la scară răspunse un susur de frunze veștede, de hirtii cu foșnet uscat; pe urmă sbatere dureroasă de ramuri seci, oftat metalic de burlan desprins, ghiare de trandafir sgîriind geamurile...

Ș'apoi iarăși susurul frunzelor căzute și al hirtiiilor la scară.

Bătrînul înălțase capul și acum se ridica tremurător atras ca de-o chemare... Ridică geamantanele, care-l încovoia.

Și mina lui Macarie rămase nemișcată. Atît de sfișietor

susurase afară rebutul toamnei, că fără nici o lumină imaginea proprie îi apăru în oglinda minții, cu primele ei crețuri, cu cei dintâi peri albi pe la temple.

Și-i păru rău de moșneag, că nu-i poate duce bagajele grele.

Tresări cu inima lui laolaltă, cînd străvechea ușă a antreului scrișni infundat pe podea și răsufală cu el ușurat, cînd îl auzi închizînd cu grijă poarta lărmuitoare de fier.

Afară nu era nici o lună. Norul cel fără hotar îi oprise acolo, deasupra-i, toată strălucirea ei minunată, iar dincoace nu lăsa decît luminiștea asta tristă, strecurată.

Inchise ușa antreului cu grijă și reveni la dînsul. Până la trenul următor mai erau ceasuri destule. Și până dimineață el lăcrămă de biata lui măicuță, care se va trezi cu noaptea în cap să-i pregătească în grabă ceaiul „să nu plece băiatul cu inima goală, la drum“.

Gib. I. Mihăescu

Cronica literară

T. Arghezi

Apariția volumului de versuri al d-lui T. Arghezi este, fără îndoială, cel mai important eveniment literar al anului. Afară de rare excepții toată lumea l-a salutat ca atare. Mai întâiu fiindcă e primul său volum: primul volum al unui scriitor și poet care se manifestă de douăzeci și cinci de ani. Așteptam cu toții, gruparea într'un mănunchiu care să lege între ele atâtea poezii ce ne-au entuziasmat succesiv și fărâmițat, cu scăpărări de entuziasm stinse repede și aprinse iarăși, fără continuitate.

Însă volumul acesta nu e însemnat numai pentru plăcerea pe care a produs-o, oricât ar fi aceasta de mare. El are o semnificație și mai importantă: reprezintă un moment de istorie literară. S'a scris de mulțori că T. Arghezi a avut o influență considerabilă asupra tinerii noastre literaturi. El e ceiace se chiamă un maestru. Constatarea e perfect adevărată, însă trebuie precizată. Influența d-lui T. Arghezi nu mi se pare prea importantă în ce privește conținutul operei sale.

Nu găsesc în contemporani aproape nimic din structura sa sufletească, din ideile, senzațiile, felul de a vedea viața, din gustul său. Influența sa e covârșitoare însă în ce privește forma. Ascendenta sa e de natură tehnică. D. Tudor Arghezi a produs o revoluție în arta scrisului românesc și în proză și în versuri.

Dacă ași fi bine înțeles, ași spune că importanța covârșitoare e de *natură filologică*. Altfel se scria înainte de d-sa și altfel se scrie astăzi. Nu există scribuleț cît de mărunț, cît de prizărit gazetăraș de provincie ori de capitală, chiar din cei care-l detestă, care nu-l cunosc ori nu-l înțeleg, care fără să vrea, inconștient, sub influența atmosferei pe care o respiră, să nu-i utilizeze, vre-o întorsătură sintactică, vre-un epitet definitiv, măcar o caracterizare «a la manière de».

În această privință reforma sa lingvistică, modelajul pe care l-a aplicat d-sa limbii, se poate compara, în toată libertatea, cu acela efectuat de Eminescu, acum cincizeci de ani. Nimeni, absolut nimeni din marii noștri scriitori din ultimele decenii nu s'a bucurat de o așa de mare influență. Dintre toți, singur d. T. Arghezi a ajuns fenomen de istorie literară. Vom înțelege mai bine de ce a prins așa de iute cînd, în afară de ceia ce se găsește în mediu și care nu ne interesează pentru moment, vom lămuri specificul său sufleteș și artistic.

După ce ai lăsat din mînă volumul de versuri al d-lui T. Arghezi, «Cuvinte potrivite», o impresie se ridică deasupra tuturor celorlalte: amestecul de sublim și stingăcie. Imaginație aci grandioasă, atingînd simbolul sau mirajul, aci delicată și miniaturistă, nuanțată până la vecinătatea subtilității, epitete viguroase, adinc caracteristice, imagini pline de gîndire prescurtată, sugestii insinuante care se strecoară pe furiș în suflet și în tot corpul, transformă ritmul visurilor și-l umple cu muzică de atmosferă, potrivită exact sensului, fără să-l clarifice complet căci i-ar imprăștia farmecul. Și pe urmă numai decît un fel de silnicie a versului, căutări îndelungate și nimerite alături, accepție greșită a sensului unui cuvînt, ritmuri chinuite, forțate, cuvinte schimbate fără abilitate ca să iasă o rimă (între altele de pildă, dești, în loc de degete). Cîteodată lipsa de îndemănare expresivă se transformă în neglijență sau licență intenționată, voită. Se teoretizează astfel într'un «parti-pris» preconcepțuit, ca să se justifice o insuficiență. Totuși efectul final ne apare puternic, în afară și pe deasupra acestor stingăcii și parcă tocmai din cauza lor. Din toată producția literară a d-lui Arghezi reese aceeași impresie: o mare energie sufletească lipsită de facilitatea de exprimare. Un

formidabil elan oprit un moment în desfășurarea lui, de o neputință de realizare.

Acest deta'iou funcțional cînd e înscris într'o organizație sufletească puternică produce anumite tulburări. Structura unui om normal, voesc să spun banal, e făcută dintr'o anumită echivalență între forța disponibilă și exteriorizarea treptată a acesteia. Pe măsură ce se adună, energia mintală se și cheltuiește. Nu rămîn resturi, amînări, nu rămîn depozite. E ca un nor care de îndată ce se înfiripă din evaporațiuni, cade imediat în ploaie. Aceasta e facilitatea supremă: lipsă de inhibiție, de economie, de agonisire. Curgere continuă fără zăgaz. Cum ritmul cheltuelii e imediat, el întrece cîte odată în vitesă pe acela al stringerii de energie. Lipsită de sfîcter sufletesc — dacă se poate spune, — limbușia se epuizează în tot momentul. Se știe că facilitatea excesivă, e semnul deșertăciunii, dacă nu e al nulității. Cel ce cheltuiește mereu, e destul de des cu buzunarele goale.

Se întîmplă însă altfel cu spiritele celelalte care string și cărorora nu le e dată acea ușurătate permanentă de cheltuire. Cînd e vorba încă și de temperamente bogate, adînci ori viguroase, pline de energie, de neastîmpăr sufletesc, atunci imposibilitatea exprimării duce la comprimare. Dar expresia comprimării excesive e explozia. Efectul produs la temperamentele normale care au supapa regulativă a facilității, e o expresie curentă, banală, incoloră. Ea aduce acel stil «agreabil», «simpatic», clar, fără surprize, fără virtualități întrinsece de putere conținută.

D. Tudor Arghezi nu e din aceste din urmă temperamente. Lipsa sa de facilitate, îi încarcă sufletul pînă la o tensiune neobișnuită. Cînd i se întîmplă cîte odată să izbucnească, întrece chiar efectul dorit. Expresia e grea de toată apăsarea sufletului reținut atîta vreme. Atunci cuvintele poetului sînt neîntîlnite, formulele sale sînt excesive, epitetele sînt rare, pline de sensuri neîntrebuțate încă. Săgeata e trimisă mai departe de spațiile bătute, fiindcă coarda arcului e prea întinsă. Izbucnirea atinge terenuri virgine neexplorate încă, trece dincolo de ceiace poetul vrea să spue, cuvîntul merge fatal, dus de o mișcare oarbă și lepădat dincolo de unde ne e obiceiul să mergem toți ceilalți. O scîntee care atinge vîrfușorul de fosfor al unui chibrit produce o slabă licărire, dar lipită de grămada unui praf de pușcă, asvirle în aer orașe întregi ori stînci nedeslîpite.

Jenat și enervat mereu de rezistența pe care i-o opune expresia, d. T. Arghezi se opintește odată brusc, sfarmă toate lanțurile și spune mai tare și mai minunat decât oricine ceiace are de spus. Să cetească oricine un rând de d. Arghezi. Va simți atunci din ce rezervă inițială de forță pleacă cuvântul, totdeauna încordat, greu de toată comprimarea care l-a apăsât. Coarda care-l trimite nu e nici odată flască. El pleacă rar, dar totdeauna pleacă încărcat ca un coș de pușcă. Iată cum, lipsa de facilități care poate să apară ca o lipsă, aduce tocmai acea teribilă energie a stilului d-lui Arghezi.

Că aceasta e construcția sufletească a d-lui T. Arghezi, putem s-o vedem și din alte considerații decât cele pur estetice.

În unele din articolele sale, mai ales din polemicele sale, d-sa ne apare ca spirit revoltat. Dar revoltat contra cui? N'am putea preciza. Mai degrabă contra tuturor și contra toate. Revolta sa nu e limitată la un domeniu social ori moral precis, ea n'are obiect. După momente el se indignează pentru lucruri care i-au plăcut ieri. Totul depinde de moment. Revolta sa nu stă în calitatea sau defectul obiectului, nu e canalizată, captată regulat, cu predilecții, și preferinți. Ea stă în firea, în mecanismul sufletesc al d-lui Arghezi: e funcțională. Această stare de predispoziție, — dacă se poate spune «în alb», — pentru orice revoltă, se cheamă anarhism. D. Arghezi e un anarhist. Oameni cu exprimarea facilă pot fi și ei revoltați. Dar ei își aleg un singur gen de revoltă, se adaptează la o singură negație: sînt socialiști, comuniști, fasciști etc., cu un program fix de indignare. Comprimarea prea mare, multă vreme, duce la o explozie care se efectuează în toate părțile fără direcție și fără senz. Constatarea se poate verifica ușor prin latura sa socială. În țările de libertate relativă, apar forme de revoluție precisă: de pildă socialismul. În țările de despotism complet, unde libertatea n'are niciun mijloc de exprimare, unde e complet gituită, apare complotul, bomba, atentatul, apar sectele secrete, mafiile cu terorismul lor ascuns contra oricui.

Se spune că înainte de a se decide asasinatul împărătesei Elisabeta la Geneva, era vorba încă de două persoane: un prinț german și un președinte de republică. Pe urmă sortul a căzut la întâmplare pe nenorocita împărăteasă. Dar putea să cadă și asupra

altcuiva. Anarhismul nu alege. El distruge ca să distrugă. E o revanșare oarbă, datorită apăsării excesive. Dovadă că astfel de forme n'au apărut decît în țările exclusiv tiranice, în Rusia, Spania, Portugalia, în țările unde votul universal nu dădea posibilitatea revedincărilor pe cale legală și pașnică.

Temperamentele puternice cînd nu se pot ușura zilnic duc la revolte continui și disproporționate.

Fără îndoială, totul nu trebuie pus numai pe organizația psihică care nu permite supape rezonabile. Nu trebuie uitat că d. Argezi a fost monah. Viața bisericească nu se poate acomoda cu temperamentele puternice fără răzbunări derivate ori întîrziate. Nu se poate interzice viața într'un organism viguros, fără ca ea să țîșnească plină de indignare. Și nu trebuie uitat încă că d. Argezi era tînar, adică influențabil, atunci cînd anarhismul era puternic în Europa, pe timpul lui Caserio, al nihilismului rusesc, (așa de frequent în Elveția, unde d-sa a stat, mi se pare, multă vreme) și al ecourilor sale literare ca Laurent Tailhade, Octave Mirbeau etc..

Polemismul său excesiv, crud, exasperat, dovedește toate acestea. Alții atacă ca să pue pe cineva la locul său, adică să-l diminueze relativ. D. Argezi nu atacă decît ca să desființeze. Pentru d-sa nu există puncte vulnerabile de care morala și cavalerismul fad și mediocru interzic să te atingi. El atacă pe adversar în orice punct debil, oricare ar fi el: insuficiențele, descompunerile (citeodată mai ales acestea) ori monstruozițările fizice, slăbiciuni ori nenorociri familiare. Nu găsesc în această privință decît un singur scriitor care-i seamănă. E Octave Mirbeau. Aceiași greață grea decisivă, metafizică pentru animalul om, aceiași radicală mizantropie pentru descompunerea putredă a mașinii omenești, dela scatologie, la aspectul cadavrului și la infecția secrețiunilor. Obiecțiunile mari ale d-ului Argezi par a fi îndreptate mai ales contra fiziologiei omenești. E în aceasta un accent de purist, aproape de spiritualist profund ofensat. Nimeni n'are în țara noastră, nici măcar d. Cocea, geniul batjocurii, ridicat până la înălțimi metafizice ca d. Argezi. Poezia sa «Blestemul» e unică în literatura noastră. Poate puțin cam intenționat senzațională, ea e totuși semnificativă. Accentele sale amintesc de blestemele unei alte rase împilate milenar, fără drept de protest, de jurămîntul «More judaico».

Iată câteva din aceste accente ale unui suflet comprimat, demne de Byron :

«Pe tine cadavru spoit cu unsoare,
Te blestem să te 'mpuți pe picioare.
Să-ți crească măduva, bogată și largă,
Umflată 'n sofale, mutată pe targă.
Să nu se cunoască de frunte piciorul,
Oriunde cu zgirciuri ghicești mădulare.
Să simți că te arde puțin fiecare.
Un ochi să se strângă și să se zugrume
Clipind deamăruntul întors cătră lume.
Celalt să-ți rămte holbat și deschis
Și rece, împietrit ca un vis.

Necazul tău mare să-ți dea voce mică,
Să urlî, să n'auzi, să vezi că ți-e trică.

De glezne tiriș să-ți atirne
Ghiulele de capete cîrne,
Rinjite, scrișnite, nerăzbunate :
Măceluri, osînde, păcate...

Am citat numai câteva din aceste blesteme. Dealtfel d. Argezi ne anunță că ele nu reprezintă decît un «fragment» și că va reveni. Înțeleg că o asemenea temă poate fi tratată numai din plăcerea tehnică a virtuozității. Dar ea presupune totuși și un fond sufletesc «nerăzbunat». Nu-i vine nici măcar prin minte să blesteme, decît aceluia care a suferit mult, fără să poată spune.

Și cinismul d-lui Argezi trebuie înțeles la fel. Are nevoie să denunțe aspectele gingașe, delicate, elanurile idealiste, sublime, înalte, ca pornind din aceeași murdărie. Simte o plăcere să înjosească, să deziluzioneze, să ofere viziuni de desgustătoare descompunere. Iată câteva rînduri din una din acele viziuni :

Chiar stelele sfințite
și pure la 'nceput
Au putrezit în bolta
visărilor străbune

Și zărilor, mîncate
 de mucegațuri, put.
 A năzuit un clopot
 să sune liturghia
 Și bronzul lui, ca scrumul
 din turn s'a risipit.

Iată cum aceleiași neputinți de exprimare și cheltuială facilă, sedatoresc în același timp și necazurile, rancunele, nevoia de pingărire, dar și cele mai înalte valori artistice din opera d-lui Arghezi.

Și cînd încetează ura și polemismul, cînd poetul rămîne pur contemplativ, atmosfera nu e mai înviorătoare: în general o viziune tristă, decadentă, o viziune de toamnă, de furtună, de sterilitate, de groază, de ciocnire apocaliptică, de frămîntare și neputință.

După cum ne spune undeva poetul, sufletul său e o criptă în care n'a mai rămas decît scrum.

În adevăr, energia înăbușită arde, usucă pe dinăuntru. După ce a svrîlit lava, vulcanul stins nu mai are decît cenușă. Sentimentul, iubirea, indiușarea s'au consumat, s'au topit de arșița internă. Sufletul e săcăuit de forțele vii ale dragostei. Emoția proaspătă a murit. Nu mai rămîne decît inteligența. Omul înregistrează, dar nu mai iubește ceiace înregistrează.

Tare sînt singur, Doamne și pieziș!
 Copac pribeag uitat în cîmpie,
 Cu fruct amar și cu frunziș
 Țepos și aspru 'n îndrîjirea-i vie

Tînjesc ca pasărea ciripitoare
 Să se oprească 'n drum
 Să cînte 'n mine și să zboare
 Prin umbra mea de fum

Aștept crîmpee mici de gingășie
 Cîntece mici de vrăbii și lăstun
 Să mi se dea și mie
 Ca pomilor subțiri cu gustul bun

Nu am nectare roze de dulceață
 Nici chiar aroma primei agurizi
 Și prins adnc între vecii și ceață
 Nu-mi stau pe coajă moile omizi,
 (Psalm)

Aceste versuri dezolate amintesc de acea «secheresse d'âme» de care se plîngeau unii credincioși medievali.

Sau în altă parte :

Dar ziua care trece
 Și mă rănește 'n treacăt,
 Imi umilește cîrja,
 Imi încovoae crinii,
 Și inima-mi urmează
 S'atîrne ca un lacăt
 Cu cheile pierdute,
 La porțile luminii.

Această poezie e o formă de cunoaștere. Nimic mai puțin sentimental. Sursa e direct cerebrală. Cu multă bună-voință, abia am putea descoperi ici și colo cite cite crîmpei de sentiment, cite-cite slăbiciune emotivă. Astfel în unele locuri ni se pare că poetul se lasă muțat de sentimentul trecutului, singurul mai clar exprimat în această poezie de stări intelectuale. Trecutul, adică tinereța are mare preț în sufletele deziluzionate. Ea aduce parfumul unei existențe care a fost odată proaspătă, veselă și încrezătoare.

Iubirea noastră a murit aici
 Tu frunză cazi, tu creangă te ridici
 Atît amar de ani e de atunci!
 Glicină tu, tu florile-ți arunci

A mai venit de-atuncea, să v'asculte
 Voi plopi adnci, cu voci și șoapte multe?

Voi ați rămas întorși tot spre apus
 Voi creșteți toți de-apururea în sus

N'o mai zăriți, din virfuri, nicăeri?
 Știți voi ce vorbă este vorba «ieri»?
 (*Oseminte pierdute*)

In altă parte :

Aici unde a murit trecutul
 Mă plimb ca într'un mormînt
 In care sînt
 Legat s'ascult cum tace lutul
 Pe cînd in suflet toarce mutul
 Regret, înfășurat in vînt.
 (*Sfirșitul toamnei*)

Sau :

Și sufletul geme mușcat de trecut
 Ca o fiară de o fiară cu pas cunoscut.
 (*Prigoana*)

Încă in alte cîteva poezii refrenul acesta revine pe un timbru emotiv. In ele plutește o atmosferă decadentă, baudelairiană, de regret și melancolie. Incolo însă autorul e departe de orice înduioșare. Găsim mai degrabă ironia rece. Lucrurile mari, sublime, demne de venerație, de declamație și de vorbe mari pentru alții, sînt scoborite de d. Arghezi, printr'o comparație plină de umor, la proporția lor pămîntească.

Pavel din Tars e-acum zaraf sărac
 Și Chrisostom băiat de prăvălie
 Iar sfîntul Duh, închis in colivie
 Făcutu-s'a un pui de pitpalac.

In general însă poezia d-lui Arghezi ne înfățișează, ca și știința o serie de raporturi. Firește aceste raporturi sînt exprimate prin comparații și prin imagini, în loc să fie însoțite de argumente și deducții. Poezia d-lui Arghezi nu demonstrează, dar revelează și ea. Și mai este ceva. Știința se bazează pe o serie de raporturi coerente între concepte. D. Arghezi alcătuește și el o disciplină cu care fură cîteva aspecte necunoscute legîndu-le între ele. Numai:

că aceste aspecte ale existenței nu se ridică până la concepte, ci rămân până la gradul de simboluri. Simbolul e exprimarea concretă, printr'un semn, desemn ori imagine a unei stări de lucruri. Generalizarea nu merge până la noțiunea încorporată în cuvântul abstract. Ea se mulțumește cu un semn. E procedeul *magiei*. Se știe însă că magia e începutul științei, o știință imaginativă și naivă, bazată pe primele apropieri pe care le facem între lucruri, pe cele dintâiu concordante care apar și pe care nu mai așteptăm să le controlăm.

O simplă coincidență sau asemănare cum e aceia între un om și portretul lui, ne duce la concluzii de generalizare ca și în știință. Când vrăjitorul străpunge cu fierul roș haina inamicului său crezând că această pedeapsă îi atinge chiar persoana, el se bazează pe o serie de raporturi de vecinătate între om și haina lui, pe care le crede reale. Magia e o știință romantică, în care imaginația depășește mereu datele realității.

Magia admite raporturi alogice de simboluri, sau de fenomene inexistente, inchipuite. Iată de pildă ideea de timp. Știința consideră timpul omogen și măsurabil. Dar această ordine, decretată ca singura valabilă se poate schimba. D. Arghezi presupune alte diviziuni, alte relații între clipe. Există timpul obișnuit, grosier, omogen, timpul pe care-l deosebim cu toții și apoi legătura variabilă a orelor între ele, timpul ceasurilor luate în parte :

Cîtă vreme n'a venit

M'am uitat cu dor în zare

Orele și-au împletit

Firul lor cu firul mare

(Melancolie)

sau :

Prin aer, timpul-i despărțit de ore

Ca de mireasma lor niște garoafe.

(Arheologie)

sau :

Când am plecat, un ornic
bătea din ceață rar,

Atit de rar că timpul
trecu pe lngă oră.

(*Despărțire*)

Autorul «Cuvintelor potrivite» are gusturi și predilecție de alchimist. El alcătuește universul după alte legi. Presupune elementelor alte afinități, le leagă și desleagă între ele după alte procedee. Citeodată ca în «Prigoana», are viziuni de Sabat, în care smei, demonii, feștele de mort, monștrii, ciclopii se zbat, se încolăcesc sub biciul lui Satan. Nu lipsește nici «Bufnița» care prezidează clasicul laborator lugubru al vrăjitorului. Iar în poezia «Vraciul» e descrisă puterea, averea și sufletul vrăjitorului. În «Satan» ne transmite direct senzația stranie a demonului.

Imaginația d-lui T. Arghezi cînd reconstitue universul, îl prezintă condus de semne misterioase, de puteri nevăzute. El are senzația directă a haosului universal, a devenirii eterne, a descompunerii, a destinului misterios, a forțelor oarbe sau perfide care ne veghează ori ne pîndesc. Marea, norii devin forțe înfricoșătoare. Are viziunea religioasă, sau, mai degrabă, cum spuneam mai sus, pe aceia magică, fiindcă Religia presupune nu numai o anumită explicație a firii și o intuiție a infinității și enigmei sale, dar și sentimentul pietății, al adorării, al venerației, care mi se pare că lipsesc d-lui Arghezi. Imaginea sa despre lume e a unui păgîn puțin înfricoșat. Psalmii săi sînt dezolați, dar reci. Sufletul lor caută mîntuirea, dar e uscat, nu mai iubeste. Strigătul lor e tocmai neputința credinței. Magia însă oferă intuiția tuturor disponibilităților care se găsesc peste granițele pipăntului și ale măsurabilului. Bănuiala acestei întocmiri, capricioase și enigmatice, ca soarta și ca moartea, o are și d. Arghezi. Dar o are oarecum intelectual. Imaginația sa se aprinde ca o flacără orbitoare de lumină, dar fără căldură. E din familia vracilor, a căutătorilor de esențe ultime, de elixiruri și filtre, dar nu din aceia a preoților, a sfinților și a apostolilor. În evul mediu d. T. Arghezi ar fi fost ars de viu. El e mai aproape de Doctorul Faust decît de Saint Francois d'Assise.

Eu mă fălesc că nu vînd ca atîtia
Tezaurile mele: Nici nu știu.

Dacă pe piață Dumnezeu cel viu
S'a ieftinit mai mult decit tărîtea

Mormint închis la zgomotul de-afară
Contemplu a cîrîțelor bucurie
Lingîndu-și puii cu idolatrie
Băloși subt steaua mea polară.

(Vraciul)

În toate acestea are un rol însemnat desigur și momentul literar în care s'a format poetul. D. Arghezi, ține, printr'un aspect al poeziilor sale, de simbolism. Cătră sfîrșitul secolului trecut și-a compus primele poezii. Plutea atunci în atmosfera Europei moderniste o reacție antiștiințifică și o revenire la magie, cu mult credit mai ales printre simboțiști. «Sufletul lucrurilor», «Misterul», eficacitatea misterioasă a unor forțe și elemente desconsiderate de știință erau la ordinea zilei. Villiers de l'Isle Adam, așa de respectat atunci, amesteca în toate nuvelele și romanele sale aceste virtuți ascunse ale unor fenomene misterioase. «Tribulat Bonhomet», «Ève future», «Contes cruels», înfățișează mereu probleme de acestea între știință și religie. El pleca dela Edgar Poë. Alții ca Maeterlinck, și el așa de încrezător în forțe obscure, dela Novalis. Sar Péladan luase deadreptul costumul și moravurile de mag. Știința excitase, dar nu mulțumise.

Deasupra ei mai era loc pentru închipuire. Se credea în puterea secretă a pietrelor prețioase (în care credea și Macedonski) în telepatie, în spiritism, în influența metalelor asupra caracterului etc. Villiers voia o femeie vie creiată în laborator și l-a pus pe Edison s'o confecționeze. Altădată a voit să experimenteze dacă căpățîna decapitațiilor mai păstrează cîteva secunde în ea conștiința. Poate ceva din atmosfera acestor credințe și preocupări s'a strecurat și în d. T. Arghezi.

* * *

În discuțiile purtate între apărătorii specificului național în artă și modernității esteticismului pur, aceștia din urmă au invocat

de multe ori ca o ilustrație a teoriei lor, opera d-lui Arghezi. La prima vedere afirmația pare legitimă cu totul. Fără îndoială există prea puține elemente de altă natură decât cele curat artistice în opera autorului «Cuvintelor potrivite». Cum am văzut o parte a operei sale se leagă direct de curentul simbolist de acum douăzeci de ani. Toamnă, mobile vechi, crepuscule, cadavre descompuse, toate acestea sînt temele pe care simboțiștii le-au dezvoltat după Baudelaire. Poezia «Poarta cernită» amintește direct de Maeterlinck. Simbolismul a fost însă o școală literară exclusiv preocupată de tehnică. André Gide a observat foarte bine că ceia ce îi lipsește mai ales e etica.

Preocuparea estetică a d-lui Arghezi se mai vede și din altceva. Ii lipsește sentimentul spontan, direct, idilic al naturii. Peisajele sale sînt totdeauna alcătuite cu ajutorul unor comparații stabilite în legătură cu un element artificial: mătase, catifea, atlas, brocart, aur, fildeș, etc. Pietrele prețioase: topaz, safir, smarald, perle, agate, revin mereu. Natura e văzută prin artă și nu invers. Căutare lucru seamănă cu o gravură veche, cu o icoană bizantină, cu o orgă, cu o liră: Natura ca să existe se sprijină pe elemente plastice. Unele poezii împrumută chiar titluri dela pictură: «Gravură», «Creion» etc.

Dar toate aceste preocupări nu exclud de loc influența mediului românesc asupra artei d-lui Arghezi.

Nu mai vorbim de unele poezii vechi, care suportă de aproape puterea curentului eminescian:

Mai mult tu nu vei mai vedea

Nimic, nici cer, nici flori.

S'au prăfuit din zarea ta

Ca niște nori,

Nici zarea nu vei mai avea

Nici mîni cu care s'o măsoari

În geamuri prin perdea

Orbit-a viața și cu ea

Și cîntecul și luna

Și unda 'n care strălucea
S'a stins pe totdeauna.

O! pentru veci tu n'ei mai fi
Și-ai fost, mă 'ntreb vreodată?
Atît pustiu mă 'nvăluie
Cînd subt un plop mi se trezi
Tot dorul de-altă dată!

În alte poezii limba e inspirată din cronici. Arhaismele vin la locul lor ca să dea atmosfera de veche realitate românească bucății. D. Arghezi nu se sfiște nici de *pre* așa de întrebuițat. Unele poezii sînt turnate în metrul popular:

Fata noastră e bolnavă,
Fata mea și-a dorului.
În virful piciorului
A înțepat-o cu otravă
Spinul prins de crin și laur.

(Lingoare)

sau :

Dragă mamă, dragă mamă,
Pinza iar mi se distramă.
Sufletul și-acum mă doare
Trupul iar, subt cingătoare
Brațul mi se lenevește,

.....

.....

Dar influența națională cea mai puternică în opera d-lui Arghezi o constituie monahismul său așa de autohton. Viața tihnită de mănăstire, liturghia noastră orientală, bisericile mici și umile, schiturile mărunte pierdute în gropi cu solitudinea și poezia lor, de-

nile cu clopote strani și calme în același timp, toate acestea învăluite în parfumul lor național de tămte și-au găsit în d. Arghezi poetul lor cel mare.

Pe această cale el ia contact cu pământul acesta lucrat de istoria noastră. Nu există poet mare neîncadrat. D. T. Arghezi e cel mai mare poet al nostru dela Eminescu încoace. Valori prea mari nu se pot clădi în aer ori pe postamente de nisip.

Mihai D. Ralea

Cronica artistică

Sensibilitatea artistică românească

Fragment din cronică Salonul Oficial 1927

Mai mult decît oricare manifestare plastică de peste an, Salonul Oficial notează pe părății lui, albi și drepți, curbe ascendente și descendente, spirale destinse, arcuri încordate, săgeți ruginite.

În tihna clădirii se dă o luptă fără zgomot între imaginile protivnice prin însăși firea lor, între bucățile de piatră, altfel cioplite, poate de cum ar fi vrut ele. Cel ce cotrobăește prin fiecare colț de tablou, cel ce nu se mulțumește cu privirea fugarnică a unui ochiu pe jumătate deschis și cu celălalt adormit, va simți în el, o parte din lupta, pe cît de crîncenă, pe atît de fără glas a pînzelor. Arta romînească din ultimul timp este în plină formare. Mulți artiști caută mijloace noi de expresie, iar alții dorind mai multă putere în minile lor, mai dau și pe-alături. Deaceia poate aspectul general al salonului actual este lipsit de unitate. Expozițiile colective sînt întotdeauna un imens mozaic, în care alături de cristal stă ciment, și-alături de marmoră stă stuc. Neavînd un efort comun, care să ne îndrepte cătră un stil, neavînd măcar o direcție încă bine hotărîtă, firește că incoherența, contradicția, inegalitatea, vor domni într-o astfel de expoziție, care totuși are un mare scop: acela de a înfățișa munca de fiecare an a artiștilor noștri.

În actualul salon, cu toată aparența oarecum nefavorabilă, oarecum neatrăgătoare, oarecum inutil încărcată, sînt lucrări care se regăsesc, sînt porniri care se înfrățesc, sînt eforturi care se înfilnesc.

Este un anumit drum pe care artiștii romîni încep să se înfilnească. Și mai este o călătorie de sănătate, pe care tinerii

noștri nu uită să o facă pentru întărire. În domeniul întins și binefăcător al neo-clasicismului este loc pentru toți. Și artiștii români cătră el se îndreaptă, desgoliți de patimă, dar plini de foc; liberați de vestminte putrede, dar înveliți în piei de zimbru. Odată ce drumeția s'a isprăvit, puterea căpătată nu pot să și-o întrebuinteze altfel, decît pentru a scoate la iveală și sentimentele lor proprii, unele parcă mai altfel decît ale celorlalți. Am putut să găsim în acest salon nou, o simțire veche spusă în graiul de azi. Am aflat urzeală strămoșească făcută de mini tinere. Ne-am învrednicit să dăm și peste ceva, care să sune la fel, fără multă opinteală. Stringînd în aceste rînduri toate lucrările înrudite prin aceleași porniri și întărite de aceeași rîvnă măreață, vom căuta să le-aflăm tainele și să le cernem calitățile.

Ne vom ocupa, dar, în primul rînd de *G. Petrașcu, Marius Bunescu, Ion Teodorescu-Sion, Ștefan Dimitrescu, N. N. Tonitza*, —pictori și de *Fr. Stork, Ion Jalea, O. Han*, sculptori. În preajma artei unui *Henri Catargi*, și mai cu seamă asupra lui *Sabin Pop, Demian*, cît și asupra picturii iscălită de *Olga Greceanu, Nina Arbore, Merica Rîmniceanu*, va trebui desigur să ne oprim încă și mai mult, deoarece acești artiști, după noi, reprezintă tocmai ceiace este mai neașteptat în neîntreruptele noastre așteptări. La urmă ne rămîne de amintit și pe artiștii, care au adus, independent de tendința generală a noii arte românești, lucrări valoroase...

Între d-nii *G. Petrașcu* și *Theodor Pallady*, paralela nu este greu de făcut. Asemănările acestor doi coloriști, poeți ai culorilor închise, nu mai sînt taină, precum nici covârșitoarea deosebire dintre ei, mai ales în ceiace privește pasta și atmosfera tablourilor lor. *Pallady* rămîne depărtat de suflul românesc. *Petrașcu*, deși ar putea să fie considerat ca pictor al locului în multe părți, rămîne totuși față de simțirea noastră mai apropiat decît *Pallady*. Nu știm dacă un Neamț ar putea face interioare tot atît de tihnite, tot atît de cuminți, tot atît de pline de ceva bătrînesc precum pictează d. *G. Petrașcu*. Ni se pare că deasupra tuturor mijloacelor de expresie, este și ceva singuratec, tărăgănat, prelung,—notație de sferă de ton,—ceace nu am putea găsi la un pictor străin, egal lui *Petrașcu*. Evident subiectivismul nostru ar putea să ne înșele, totul fiind doar o iluzie. În orice caz, însă, sîntem siguri că problematica iluzie nu ne vine din cauza subiectului, deoarece simțim același lucru și cînd privim ruine de palate domnești și cînd privim naturi moarte cu elemente generale. Apoi pictura lui *Petrașcu*, care putea să rămîie un sterp pictor academic, precum i-au rămas tovarășii de odinioară, mai are ceva ușor,—dacă nu sprinten—și în orice caz nu greoiu. Expresia naturii moarte, dela salon, este liniștită, așezată, clară și nu ordonată, forțată, sau somnoroasă. Două cărți stau pe margine de masă, dar nu vor cădea niciodată, precum florile îndreptate în cealaltă parte, deși aplecate pe marginea oalei nu vor cădea dintr'însa. Echilibru, ritm, cumințenie.

Pe deasupra seriozitate, care impune, fără să sperie sau să depărteze. D. G. Petrașcu este desigur apropiat de eforturile picturii românești de astăzi. Mai aproape este însă, d. *Marius Bunescu*. Culori limpezi, luminate discret, veșnic senine, care nu dau busna să te cuprindă, ci te lasă să te odihnești în ele, găsim în toate lucrările acestui pictor. O atmosferă tăcută, dar sfătoasă și oarecum dură, poate pentru că nu e dulceagă, deși e-atît de caldă.

Căldură, care nu topește materia, care nu doboară alcătuirea măiastră a naturii, ci o oglindește și mai bine. Pictura d-lui Bunescu nu place dela 'nceput. Cu vremea, din ce în ce te-apropii de ea. Ca și firea țaranului nostru, care pare tăcut, necomunicativ, aspru, această pictură,—fie că aduce un colț de mare, orinduit solid, aproape geometric; fie că înfățișează o biserică pe vreme de iarnă, înconjurată de copaci goi,—pare fără prea mult grai. Cît de înșelător este acest aspect. Pictura d-lui Bunescu se-apropie mai mult decît oricare, de firea acestui sol, de felul de a simți al oamenilor care-l populează. O măreție, care nu poate lipsi în opera de artă, desigur că înalță și mărește totul. În fiecare pînză, a d-lui Bunescu, însă, găsim cîte ceva din apucăturile sufletești ale românului. Nu pentru aceasta este mare d. Bunescu dar desigur că această calitate l-a ridicat, slujindu-l ca un tovarăș bătrîn, bun, și de zile rele și de zile bune.

Aceste calități le găsim mărite, întrebuițate într'o largă măsură în compoziție,—care pe lingă emoție sinceră mai cere și chibzuiala minții,—la d. I. Teodorescu-Sion. Anul acesta d-sa nu a expus. A ținut însă, să ne arăte prin lucrarea expusă la salon ceiace-l muncește acum. Este o compoziție murală care înseamnă nu numai un serios efort dar și o deschidere de drumuri nouă, o limpezire în făgașul artei românești. D. Teodorescu-Sion a pus prin lucrarea dela Salon, datele problemei, datele picturii românești. A întrunit în această lucrare elementele caracteristice ale sensibilității românești, atît cît această sensibilitate este susceptibilă de artă, cel puțin pentru moment. Dar legătura nu este numai sufletească și—atît cît poate fi—estetică, ci și istorică. Gîndul d-lui Teodorescu-Sion a mers cătră meșterii zugravi de odinioară, cătră frații meșterului Ion, cătră fresca bizantină împămîntenită, cătră grația materiei și a lucrurilor. Și pentru că, orice s'ar spune, sufletul unui Român simte mai mult și mai multe în mijlocul naturii țării sale, decît pe-o coastă mediteraneană sau într'o pădure seculară cu Nibelungi, pictorul a întrunit în „Șipotul“ său deosemena elemente geografice și etnografice. Cu toate că nu subiectul românesc face ca o operă să fie cu adevărat românească, toată această împreunare, săvîrșită probabil simultan, a reușit să fie o viziune apropiată de ceiace avem noi caracteristic în sufletul, în mintea, în purtările noastre.

Compoziția murală a d-lui Teodorescu-Sion este ușoară, caldă, limpede. E sprintenă, vioae, grațioasă. Culorile d-sale sînt aproape ca de nori. Ceva patriarhal, idilic. Nu este o compoziție

numaidecît monumentală, pentru că monumentalul ar fi stricat, poate, măsura și aderența. Ar fi oficializat atmosfera intimă și discretă. Astfel cum este bucată, cu multe lipsuri și părți nemulțumitoare, desigur inerente,—ea este mai curînd un mozaic strîns și unitar, dar plin de libertate. Liniile odihnitoare se regăsesc. Formele grațioase se întrunesc. Un aer de liniște, de frumusețe, de grație.

Bucata aceasta trebuie așadar semnalată cu toată atenția. Împreună cu „întoarcerea dela firg“ a d-lui Francisc Șirato, altfel lucrată, dar care se îndreaptă către aceeași țință, lucrarea d-lui Teodorescu-Sion rămîne un semnificativ efort către o artă cu caracter adînc românesc.

D. Ștefan Dimitrescu, apropiat și d-sa de aceste drumuri, aduce la salon o bucată merituoasă, cald colorată, frumos dispusă. De data aceasta, d. N. N. Tonitza ne-a făcut o surpriză, aducîndu-ne un ulei, ca un fund de oală romînească. Culori vii, dispuse în pete mari, par subt smalț din cauza pastei lucioase, care vibrează plăcut.

Sculptorul Fritz Stork expune o madonă albă, lucrată în linii puține, care cuprind suprafețe rotunjite cu sfiiciune. O grație care nu e depărtată mult de mîndrele domnițe cu aer bizantin.

Un cap de bătrîn sfătos, apropiat de piatră, lăsat mai mult să reiasă din ea de bună voe, decît prin luptă cu dalta aduce d. Ion Jalea. O înțelegere a materiei, o prietinie cu piatra sînt calitățile acestei lucrări. O elegie monumentală, largă, frumos modelată expune d. O. Han. Acest sculptor a avut într'adevăr o înțelegătoare viziune a operei lui Eminescu, largă, solidă, plină, senzuală și, mai ales esențială. Elegia d-lui Han este senină, măreață, dar este lucrată și cu multă sensibilitate avînd în același timp formele, și sensuale, și viguroase.

Toate aceste pilde de artă mare și bazată pe o sensibilitate autohtonă, nu au rămas fără ecou în simțirea artistică a artiștilor mai tineri.

Generația tînără care a învățat meșteșugul mai mult în străinătate, fiind condusă de învățămintele neo-clasicismului, caută să aducă în arta ei, prin mijloacele puternice pe care le-a căpătat, un fior de sensibilitate unică. Artă unui Henri Catargi, Sabin Pop, Demian sau cea a d-nei Olga Greceanu, a d-relor Nina Arbore și Merica Rîmniceanu, are multe porniri către caracteristicul românesc. Salonul oficial a adus lucrarea considerabilă a d-lui Sabin Pop „Portretul de familie“, care a fost cea mai izbutită lucrare a generației tinere dela salon. Un triptic cu șase personaje, lucrat în felul frescelor bizantine. Deoparte și dealta cîte un personajiu. În mijloc celelalte patru, grupate ritmic. Atitudinea tuturor, foarte decorativă. Din aranjamentul mînilor puteai face măsuri de poezie. Ritmul liniilor deosebit de expresiv. Chipurile, lucrate în trăsăturile lor esențiale, pătrunzătoare, ca ale unor sfinți din biserică. Oamenii s'au lepădat de orice gînd. Sufletul lor așteaptă în tihnă. Linii curbe se lungesc către cer. O adevărată adăstare, în care

cei ce așteaptă niciodată nu se vor obosi așteptînd. Fețele lor curate nu cunosc, sau nu mai cunosc istovirea. Formele se regăsesc între ele. Culorile, pure și ele. Albastrurile sînt aproape de frescă. Suprafețele de culoare limpezi și curgătoare—aproape unele de altele. O realizare măreață a adus d. Sabin Pop, aflat în plină ascendență.

Despre țiganka văzută ca o madonă, lucrarea valoroasă a d-lui *Henri Catargi*, s'a mai scris chiar și aici.

D. *Anastase Demian* și-a întregit calitățile, cel puțin în ceiace privește forma pe care pare s'o fi cîștigat definitiv. Aceiași gingășie și naivitate, calități avute dela 'nceput, dar, de această dată prinse într'o formă mai plină. O dansatoare cu carnea transparentă, cu formele încă neîntărite, cu corpul încă necopt. O atitudine grațioasă arată și mister, și naturală; și copilărie fragedă, și oarecare desprindere din necunoscut. *Anastase Demian* colorează încă puțin nuanțat. Dar chiar și culoarea de acum este străbătută de ceva mistific. Puritate, enunțare de senzații primare, frăgezime,—acestea sînt componentele operei pictorului, care are metafizică legătură cu sensibilitatea primilor noștri înaintași...

Pictura feminină este pătrunsă și ea de cîteva porniri cătră un decorativ nu numai cu reminiscențe strămoșești sau cu reeditări de procedee bisericești, ceiace, poate, nu ar fi nici prea greu și nici numaidecît valoros.

Pictura cîtorva artiște are, poate, fără vreau un simțămînt și de simplificare, și de ascetism în întreaga ei expresie.

Nu fără interes trebuesc privite unele naturi moarte, care deși sînt lucrate de mîna de femei, sînt pătrunse de-o vigoare masculină, de-o putere de reducere aproape numai la esență, de-o minunată cumpătare sufletească. Și totuși liniile mai mult decît culoarea, sînt mai curînd jocuri decît construcții. Senzul constructiv este voit adesea, dar cuprinderea suprafețelor cu arabescul, care să întindă, să prelungească formele dincolo de obișnuit, să le dea un aer înrudit cu cel bizantin, să le potențeze fără să treacă peste obișnuit, să le amestece, să le 'nfrățească,—sînt desigur venite spontan din adîncul simțirii.

Deacea în unele compoziții ale d-nei *Olga Greceanu* găsim asemenea elemente. Artista este preocupată de linie, aproape numai de linie.

Portretul d-lui I. G. Duca, expus la salon, este o izbitură redare, care surprinde nu numai prin atitudinea decorativă, prin așezarea liniștită, prin strălucirea lui totală, ci și prin staticul,—care înseamnă poate resemnare, contemplație supusă și, mai ales, prin tectonicul pătrunzător, prin frumusețea acestui tectonic, mai mult optic decît pipăibil, mai mult depărtat decît apropiat de simțurile noastre, fiind produsul unei sensibilități ascetizate.

Culoarea și lumina sînt lăsate mai la urmă de d-na *Olga Greceanu*. Intrebuințează tonuri puternice, pe care le nuanțează cît mai puțin. Astfel unitatea plastică se desăvîrșește. Liniaris-

mul pătrunzător al d-nei Greceanu este un aport prețios în arta românească. Liniarismul d-rei *Nina Arbore* este mai gingaș, mai feminin, dar nu mai puțin vibrant, nu mai puțin esențial. O natură moartă văzută numai pe-o singură suprafață, evocatoare de simplitate și curățenie, este ceiace a expus d-ra Arbore la salon.

Culoarea la această artistă capătă însă rol de frunte, tot atât cât și linia d-sale, atât de sensibilă. Deaceia, poate, natura moartă se apropie și mai mult de noi, găsind nu atât răsunet cât contopire cu opera.

O corespondență spirituală cu aceste artiste are desigur și d-ra *Merica Rîmniceanu*, care anul acesta aduce două naturi moarte, una cuprinzând numai flori și alta numai lucruri. Conviețuirea dintre elemente se face atât de strîns, ca într'o familie omenească. Liniile se regăsesc unele în altele. De aici constructivul poate trece în adîncuri. Soliditatea formelor nu este numai ceva de suprafață. Elementele se alătură, se desfășoară unele din altele și unele în altele. Un liniarism susținut, viguros, dar care vrea nu atât să domnească* peste elemente cât să le înțeleagă; nu atât să le înalțe cât să le contemple. O cristalizare a eternului, găsim în aceste opere pe care le analizăm. Este o calitate aproape generală a artei noi românești această grijă de veșnicie, această adîncire, această stilizare supra-individuală, cîteodată abstractă, alte dăți nu prea depărtată de aspectul obișnuit, dar întotdeauna simbolică.

Dela Bunescu la Sabin Pop și dela Olga Greceanu până la Ion Teodorescu-Sion arta românească nu se poate decît regăsi în toți. Același suflet, aceleași dorinți interioare, aceleași căutări. Și, iarăși, aceleași răsfrîngeri, determinări-momentane poate, dar determinări-rupte din fondul comun, pe care artiștii aceștia, îl au cu toții, unii în subconștientul lor metafizic, cei mai mulți, însă, într'o formă trezită, conștientă, actualizată.

Salonul numără însă o sută patruzeci și șase de expozanți. N'am vorbit nimic despre unii artiști care înseamnă foarte mult în plastica românească. Am căutat să reunim în această cronică doar pe cei apropiați de fondul comun al sensibilității artistice românești. Estetica, însă, vrea să știe și de ceilalți, care ne rămîn pentru altă dată.

Petru Comarnescu

Cronica socială

Capitalism — Socialism — Cooperatism

Problema cooperăției în cadrul vieții economice a țării noastre a ocupat în ultimii ani un loc nesperat de însemnat în slaba literatură economică-socială dela noi. Cooperatorii, în fața acestui fenomen, nu sînt însă de fel mulțumiți. Și aceasta fiindcă atenția cercetătorilor cooperăției romine apărui în ultimii ani nu a fost atrasă în spre această problemă, nici de importanța numerică a mișcării dela noi, ori de realizările ei pe terenul economic și social, nici de o recunoaștere a rolului însemnat, pe care mișcarea e chemată să-l joace în consolidarea gospodăriei noastre naționale, nici cumva de frământările în viața interioară a mișcării, în vederea așezării ei pe temelii raționale, solide. Ci problema cooperăției intervine întotdeauna incidental, atunci cînd se studiază problema *capitalismului în România*, — chestiune care preocupă acum în deosebi pe economiștii noștri.

Și așa se explică faptul că nicăeri acolo unde se vorbește de cooperăția romină nu se pornește dela cercetarea realităților din această mișcare, în care este interesată o foarte bună parte a populației muncitoare a țării. Realitățile acestea, bune ori rele, (noi concedăm că se prezintă în mare măsură în chip defavorabil), par a nu prezenta nici un interes pentru cercetători. Tot așa întîlnim o totală lipsă de grijă în a se determina noțiunea de cooperăție (problemă asupra căreia se debate încă în literatura de specialitate, străină). Inițiativa luată de președintele *Institutului Social Român* de a crea o *secțiune pentru studiul cooperativei*, — secțiune care-și fixează drept prime puncte ale pro-

gramului de muncă : a) cercetări în vederea precizării noțiunii de cooperatie și b) cunoașterea realităților din mișcare, prin ajutorul unei anchete monografice—nu pare a prezenta vre-un interes pentru economiștii și sociologii care desbat acum problema cooperatiei romîne.

Acı, vrem să urmărim felul cum este privit sistemul cooperativ, în comparație cu celelalte două sisteme economice de importanță : capitalismul și socialismul. Și vom urmări deocamdată această problemă la trei din acești cercetători ai problemelor actuale ale vieții noastre economice și sociale, d-nii : St. Zeletin, G. Tașcă și G. Ionescu-Sisești.

Constatăm numaidecît o adincă deosebire între concepția celui dintăiu și aceia a d-lor Tașcă și Sisești.

D. Zeletin privește cooperatia ca un sistem economic care urmărește înlăturarea ordinii capitaliste a societății, pentru a o înlocui. Este deci un sistem asemănător, ca tendință, socialismului. Atît socialismul cît și cooperatia se nasc ca efect al pasiilor capitalismului și ca luptă împotriva acestor neajunsuri. Caracteristica industriei capitaliste moderne este lupta între capital și muncă, antagonismul între capitaliști și proletari. „Pe această bază socială, creiată de industria modernă, se altoește deopotrivă, atît socialismul modern, cît și cooperatia. Mijloacele ce întrebunțează aceste două mișcări ne sînt deocamdată indiferente ; *esențial este că ambele urmăresc desființarea capitalismului și prin aceasta înlăturarea conflictului între capital și muncă*, făcînd din proletar ceia ce a fost în faza precapitalistă : un producător independent“.¹

Ca urmare, o mișcare cooperativă reală nu poate să apară decît acolo unde capitalismul a ajuns la faza de maturitate, adică a reușit să dea un caracter industrial societății respective.

E cunoscută teza d-lui Zeletin asupra nașterii și evoluării capitalismului modern : În țările agrare, capitalismul apare sub forma de comerț și de camătă, este capitalismul distructiv, — „bles-temul proprietarilor de pămînt mari și mici“. Geniul popoarelor moderne fu însă în măsură să creeze o formă superioară : un capitalism constructiv, mai întăiu prin creierea băncii moderne de Stat. Atunci se naște însă și o luptă „între formele inferioarele capitalismului și formele sale superioare ; ...între capitalul distructiv și capitalul constructiv, scurt : între camătărie și bancă“. Țara noastră se găsește acum în această fază de dezvoltare a ordinii economice și de aci a ieșit și iluzia unei mișcări cooperative de credit : băncile noastre populare sînt în realitate asociații de capitaliști.

O mișcare cooperativă de credit nu poate să apară decît la sfîrșitul fazei de maturitate a capitalismului, care este epoca

¹ „Cooperatie Romînă ?“ a apărut mai întăiu în revista „Pagini agrare și sociale“, 1925 și reprodus în *Neoliberalismul*—București, 1927.

capitalismului industrial (care și el termină prin capitalismul bancar, imperialismul economic).

La capătul dezvoltării acestuia dăm peste proletarizarea generală a muncitorilor. Ori, „proletariatul industrial este tocmai terenul de obârșie, pe care s'a zămislit mișcarea cooperatistă”. Și după această schemă de dezvoltare a capitalismului, d. Zeletin ne expune o schemă tot atât de estetică cu privire la evoluția cooperației: Proletariatul industrial creiază *cooperative de consum*, care „desființează forma de obârșie a capitalismului — capitalul de comerț, — dând puțința consumatorilor de a se aproviziona direct dela sursele de producție”. Dela cooperativele de consum se trece la cele *de producție* și de aci la cele *de credit*. Aceste trei categorii de cooperative au rolul de a desființa cele trei specii de capital: de comerț, de industrie și de bancă.

La cele expuse de d. Zeletin s'ar putea obiecta că cele trei categorii de cooperative, corespunzând celor trei categorii de capital, e foarte posibil și logic să se nască treptat, în cursul celor trei faze ale capitalismului (comercial, industrial, financiar) ca o contratendință față de ordinea economică dominantă. De ce s'ar aștepta ajungerea la faza ultimă a capitalismului, caracterizată prin proletarizarea generală a muncitorilor, pentru a se crea arme de apărare a celor loviți prin intronarea noului ordinii economice? Problema se pune mai ales pentru țările cu dezvoltarea capitalistă întârziată.

Dar d. Zeletin previne această obiecție. D-sa recunoaște că „statele întârziate sînt în măsură să se folosească de experiențele celor înaintate și să înlăture unele suferințe”. Și ne lămurește d-sa mai departe: „Astfel cînd se pronunță efectele pustitoare ale capitalismului asupra vechilor clase producătoare, acestea cearcă să se salveze pe calea cooperației; aci cooperația reia rolul social al creditului organizat de Stat; din această nevoie s'au născut cooperativele de credit din Germania... ele trebuiau să înlăture primejdia proletarizării, dînd meseriașilor, dar mai ales țăranilor, mijloace de credit”. Și mai departe: „Un rol analog joacă pentru meseriași, cooperativele de producție din Franța, țară cu o dezvoltare industrială mai anemică”.

Și, rezumînd, spune d. Zeletin: „În țările cu dezvoltare industrială tîrzie sau anemică, cooperația îndeplinește același rol preventiv — deși cu alte mijloace, — pe care-l îndeplinește și capitalismul organizat sub forma creditului de Stat”.

Va să zică avem acum o nouă schemă de dezvoltare cooperativă, pentru țările cu o dezvoltare industrială întârziată sau anemică, exemplificată de d. Zeletin cu Germania și Franța.

Observăm: aceasta de a doua schemă nu e de fel complexă. Nu ni se arată — așa cum a făcut d. Zeletin pentru Anglia — care ar fi fazele de dezvoltare a mișcării cooperative în Germania și Franța. Se dau numai drept caracteristice ale celor două țări: cooperația de credit pentru cea dintăiu și cooperația de producție pentru cea de a doua.

Si apoi crede d. Zeletin exacte caracterizarile acestea? De bună seamă, căci d-sa spune (tot la pag. 7): „Acestea sînt lucruri prea cunoscute spre a stăruii pe larg asupra lor“. Noi mărturisim că nu știm ca realitatea să se prezinte astfel cum o expune — schematic — autorul.

În toate țările, diferitele categorii de cooperative s'au dezvoltat independent una de cealaltă. Acum se fac în unele țări încercări de apropiere a lor. Numai în unele cazuri, diferite forme de cooperatie s'au născut *una din alta*; de obicei însă, ele se organizează și acționează pe linii paralele (citeodată însă chiar cu obiective opuse).

Sîntem conșii că informația d-lui Zeletin este incompletă și chiar greșită. Observăm aci, numai: În Anglia nu există o „tranzitie dela cooperativele de consum la cele de producție și de aci la cele de credit“. Cooperatia de consum își creiază întreprinderi de producție și de credit, în vederea producerii mărfurilor necesare; acestea nu sînt cooperative autonome; nu este vorba de a transforma pe „proletari în producători independenți“; întreprinderile acestea lucrează cu muncitorii salariați (cărora li se refuză chiar și participarea la beneficiile întreprinderii respective); ca atare conflictul între capital și muncă nu a dispărut aici, cum pretinde d. Zeletin; întreprinderile acestea create de marile magazine de gros cooperative (atît în Anglia, cit și pe continent), au cunoscut chiar greve ale salariaților lor.

Dar poate că d. Zeletin a avut în vedere tocmai aceste întreprinderi create de cooperatia de consum și s'a exprimat greșit vorbind de „cooperative“ de credit și de producție. Dar cum explică d-sa nașterea și dezvoltarea izolată a cooperatiei agricole și a celei de producție industrială?

Pentru Franța: d-l Zeletin vorbește despre cooperativele de producție ale *meseriașilor*, care ar caracteriza mișcarea din Franța și care ar avea rolul „să prevină căderea producătorilor independenți în proletariat“. Noi știm că mișcarea franceză se caracterizează prin repetatele eforturi pentru creierea de cooperative de producție ale *uvrierilor proletari*.

Si apoi termenul: cooperative de producție ale meseriașilor independenți e un non sens. Nu poate fi vorba decît de cooperative de credit și de imperativ de aprovizionare în comun, de desfacere în comun și de folosință, ale meseriașilor.

În chip firesc, succesul unei teze depinde de exactitatea materialului expus ca exemplificare. Cînd există dubiu asupra informației se naște îndoială și asupra exactității tezei susținute.

Dar să vedem care sînt concluziile d-lui Zeletin cu privire la cooperatia din țara noastră.

Cu toții sîntem obișnuiți a ne considera drept o țară cu dezvoltare capitalistă tirzie. Nici d. Zeletin nu pare a fi de altă părere. Cel puțin în prima parte a articolului d-sale. La sfîrșitul acesteia citim: „Cu alte cuvinte: în țările cu dezvoltare indus-

trială tirzie sau anemică, cooperația îndeplinește același rol preventiv,—deși cu alte mijloace,—pe care-l îndeplinește și capitalismul organizat sub forma creditului de Stat. Și concluzia imediată: „Această apropiere este esențială, spre a pricepe confuziunea, din care a ieșit credința într-o „cooperație romină“.

Confuziunea ar veni de acolo că și banca capitalistă și banca populară au un rol preventiv: ele luptă împotriva efectelor distructive ale capitalismului inferior, oprind caderea producătorului în proletariat. Cel care urmărește expunerea d-lui Zeletin are desigur impresia, chiar după cele expuse de d-sa referitor la țările cu dezvoltare capitalistă tirzie,—că la noi, în România, țară intrând în această categorie, capitalismul și cooperația își împart rolurile, celui din urmă rămânându-i sfera agriculturii. D. Zeletin nu vrea însă așa. D-sa recunoaște că aici în viața rurală este terenul cooperației de credit, dar ea trebuie să aștepte până ce capitalismul constructiv își va arăta „efectele educative asupra sufletului masselor, născând aci indoitul spirit de independență și solidaritate. Abia după această îndelungă prefăcere istorică vine și cooperația rurală de credit, pe baze create de capitalism, spre a relua în sferile vieții rurale în proporții mult mai modeste, rolul preventiv de obirșie al băncii“.

Mărturisim din nou că nu înțelegem tocmai bine ce este cu spiritul de *independență și solidaritate*, pe care capitalismul constructiv l-ar răspîdi în masse. Noi știm că tocmai pierderea independenței pentru masele muncitoare este caracteristică a epocii capitaliste (lucru pe care de altfel îl arată și d. Zeletin). Solidaritatea claselor muncitoare și necesitatea redobîndirii independenței dau tocmai naștere acțiunilor sociale de luptă împotriva ordinii capitaliste a societății: Pentru creierea acestor elemente nu este nevoie să se aștepte ajungerea la maturitate a capitalismului.

În cea de a doua parte a expunerii d-sale, d. Zeletin este cu totul intransigent în ce privește cooperația în țările agrare. D-sa *susține că în țările agrare nu poate exista cooperație adevărată*.

E o afirmație care trebuie dovedită. Cu țara noastră d-sa termină repede: D. Madgearu a arătat înainte de războiu că avem o structură capitalistă a capitalurilor băncilor noastre populare (observăm că d. Zeletin neglijează în expunerea d-sale celelalte forme de cooperative: obștiile de arendare și de cumpărare de pămînturi, cooperativele de exploatare forestieră, cooperativele de aprovizionare și deslăcuire, în comun, de consum, de transformare a produselor etc.). Dar cum d-sa vorbește în general despre țările agrare ne rămîne dator cu dovada că nici în Finlanda, care trece drept țara cea mai „cooperativă“ din lume, nici în Danemarca, nici în Georgia, nici în Azerbaidjan nici în țările balcanice (Bulgaria în primul rînd) nu există o adevărată mișcare cooperativă. Am mai amintit aci, într-o

cronică precedentă, afirmația lui Albert Thomas, (în raportul directorului B. I. M. prezentat conferinței internaționale a muncii din 1925) că a putut personal constata cum în anumite țări din Balcani, cooperarea este pe punctul de a deveni „un element esențial al vieții naționale“.

Dar chiar pentru cazul mișcării băncilor populare din țara noastră. Din expunerea d-lui Madgearu rezultă o „structură capitalistă a băncilor populare, mizele sociale mari formînd o parte însemnată din totalurile capitalurilor. Aceasta pentru situația dinainte de războiu. Ce dovedește însă faptul relatat de d. Zeletin, după d. A. G. Galan, că în 1923, o minoritate de 234 mii societari deținea 392 milioane lei adică nu mai mult de 1.700 lei hîrtie ficcare. De sigur nu aceștia sînt capitaliștii (fie chiar într'o perioadă de acumulare).

Cooperarea romînă de după războiu suferă de lipsă de capitaluri în primul rînd. Evident, diferența în participarea la formarea capitalurilor este un defect al mișcării noastre. Se datorește lipsei de pătrundere a învățăturilor adevăratei cooperării. Dar a considera mișcarea cooperativă, în întregul ei, ca o *instituție capitalistă* este de sigur exagerat. Am arătat aci că la începutul mișcării diferența aceasta de capitaluri îi dădea mișcării noastre mai mult un caracter de *asistență*. Am mai arătat că această participare a „claselor aristocrate“, cum se exprimă Victor-Aimé Huber, a caracterizat începuturile mișcării și din alte țări, în deosebi începuturile mișcării țărănești.

În rezumat, d. Zeletin expune o teorie mai generală asupra nașterii cooperăției de care ascultă până acum Anglia, și o teorie specială țărilor cu dezvoltare industrială tîrzie sau anemică exemplificată cu Germania și Franța.

Cercetînd însă problema nașterii cooperăției romîne, d-sa o supune teoriei generale, aplicabilă țărilor cu dezvoltare capitalistă normală.

Pentru țările agrare, neagă posibilitatea unei mișcări cooperative adevărate. Și găsește, în concluzie, că la noi cooperăția e o doctrină exotica împrumutată de aiurea.

În chip firesc atunci, d. Zeletin ajunge la o concepție cooperatistă unilaterală. Aspectele mișcărilor cooperative din diferitele țări sînt deosebite. Evident există trăsături fundamentale comune. Dar șabloanele, oricît de ingenios ar fi construite ele, nu prea reușesc în științele sociale.

Și printre cooperatorii noștri se observă citeodată tendința de a importa—fără a fi supuse unei cercetări obiective, potrivit nevoilor noastre—doctrine cooperative care s'au născut și se potrivesc țărilor industriale.

1 „Sămînța se naște în mod firesc cînd planta ajunge la maturitate, cooperăția este ea însăși sămînța pe care o aruncă capitalismul în mod firesc în fața sa de maturitate“.

În definitiv expunerea pe care o face d. Zeletin asupra evoluției schematice a mișcării cooperatiste este o expunere conformă doctrinei „cooperației integrale” bazată pe principiul „domniei consumatorului”. Concepția aceasta am găsit-o și la unii din cooperatorii noștri. Într'un articol publicat în 1924¹ am combătut această concepție greșită pentru o țară ca a noastră.

Într'o scrisoare², d. dr. G. Fauquet, șeful serviciului cooperației de pe lângă Biroul Internațional al Muncii, scria referitor la acest articol: „Grație înrudirii ideilor noastre—mai mult decât cunoașterii limbii române—am putut citi articolul dv.... După cum o arătați, teoriile cooperative bazate numai pe cooperația de consum, n'au nici o șansă de succes în țările agricole ori semi agricole cum e România. Eu pot adăuga că ele sînt acum, implicit ori explicit, abandonate chiar în țările pronunțat industriale”. Și urmează o serie de exemplificări în acest sens.

În definitiv, eroarea d-lui Zeletin constă în prea marea simplificare a realităților, ceiace face ca expunerea d-sale să le deformeze.

În ce privește caracteristica fundamentală a cooperației, autorul o găsește în aceea că ea nu urmărește *profitul*, ci producția pentru *satisfacerea noutăților*.

Este, după cum se vede, „das Bedarfsdeckungsprinzip”, al lui Sombart și care se găsește drept caracterizare a sistemului cooperativ și la unii scriitori cooperatori (anterorii lui Sombart), de pildă la Beatrice Potter Webb și Sidney-Webb.

Am arătat, în teza noastră de doctorat⁴ că, fără a fi eronată, este aci o concepție unilaterală, bazată tot pe ideia organizației consumului. Într'adevăr Sombart⁵ pleacă dela ideia stabilizării artificiale a necesităților în cooperativele de consum. Astfel se obține o ordine în viața economică, prin subordonarea producției nevoilor consumului.

Cooperației sătești—în definitiv cea mai puternică ramură a cooperației mondiale—această teorie nu i se poate aplica.

Evident, fixarea caracteristicii fundamentale a sistemului economic cooperatist este o problemă de însemnătate capitală. O vom trata într'o cronică viitoare.

Prin această caracteristică, cooperația este asemănătoare socialismului, spune d. Zeletin. Amîndouă aceste curente sociale, luptă pentru înlăturarea ordinii capitaliste a societății.

Vederi opuse exprimă d-nii G. Tașcă și Ionescu-Sisești, acesta din urmă sprijinindu-se pe argumentația celui dintăiu. Pen-

1 „Cooperația integrală” în *Curierul Cooperației sătești*.

2 Publicată în revista „Cooperația” An. I, No. 7.

3 Vezi nota la articolul amintit reprodus în volumul *Neoliberalismul* (București, 1927).

4 *Der Begriff des Genossenschaft—Eine dagmenkritische Untersuchung* 1926.

5 Post-fața la „*Mitologie des Genossenschaftwesens*” (zusammengestellt von Prof. Dr. V. Totomianz), Berlin, 1922.

tru d. Tașcă societatea cooperativă e de structură capitalistă¹. „Ea poate ființa tot așa de bine într'o societate capitalistă avansată cași în una în formație“. Și, în altă parte: „Societatea cooperativă, care rămîne în cadrele capitalismului, urmărește înlăturarea exploatării muncitorului prin înlăturarea exploatării consumatorului, nu urmărește prin aceasta, înlăturarea chiar a capitalismului, ci numai a defectelor lui“.

Este deci concepția pe care o întilnim în deosebi la schulzerieni, care văd în cooperație numai un mijloc de corectare a defectelor de estetică ale societății actuale capitaliste. Totuși d-sa nu neagă posibilitatea ca societatea viitoare să fie constituită pe bază cooperatistă. Ceva mai mult, d-sa afirmă: „Este chiar probabil că aceasta va fi organizarea societății viitoare“.

După cum se vede, d. Tașcă face—foarte just—deosebirea între problema fixării *regimului cooperatist integral* și problema *acțiunii cooperative actuale*, care se desfășoară în cadrul actualei organizații a societății. D. Zeletin în polemica d-sale cu d. Tașcă, nu ține seamă de această deosebire. D-sa mai de grabă confundă cele două probleme.

Dar unde d. Tașcă greșește este cînd, combătînd pe d. Zeletin, vrea să demonstreze că societatea cooperativă nu urmărește înlăturarea *profitului*. Aici de sigur dreptatea e de partea d-lui Zeletin. E de altfel un bun comun în literatura cooperativă, această idee a înlăturării profitului. E drept că în ultimul timp s'a făcut o afirmație contrară. S'a făcut de pildă de către Bernard Lavergne²; dar fără vreun succes.

D. Tașcă are meritul de a fi încercat a preciza noțiunea de cooperație, pornind dela cercetarea modului de distribuție a excedentului realizat de întreprinderile cooperative.

Dar d. Tașcă este de sigur greșit atunci cînd afirmă că organizația cooperativă nu urmărește suprimarea profitului. Argumentația d-sale este următoarea: „S'a afirmat de către unii cooperatiști că ceiace caracterizează societatea cooperativă este suprimarea profitului... Faptul însă nu este exact. Cooperativa are structură pur capitalistă și într'o întreprindere capitalistă nu poate fi suprimat profitul. Dacă societatea cooperativă, întocmai ca orice întreprindere capitalistă nu ar avea o margine de câștig între prețul de cost și prețul de vînzare; dacă nu ar căuta, nu s'ar sforța să producă cu cel mai mic cost de producție posibil față de prețul pieței, în acest caz întreprinderea cooperativă, oricîte sforțări s'ar face din partea conducătorilor ei, nu ar mai putea prospera și ar lincezi, și încetul cu încetul s'ar distruge“. Și concluzia: „Așa dar, nu suprimarea profitului caracterizează societatea cooperativă, ci chipul cum se distribuie acest profit“.

¹ *Capitalismul Român și cooperația* (Conferința din ciclul «Capitalismul în România» organizat de Institutul Social Român) Biblioteca «Cooperația» No. 3.

² «*Les coopératives de consommation en France*», Paris, 1923 și: *L'ordre coopératif*, Paris, 1926.

Se vede ușor de unde vine neînțelegerea: d. Tașcă confundă profitul considerat ca o categorie a economiei private, cu profitul considerat ca o parte a venitului economiei naționale. D-sa vorbește de profit, în înțeles de beneficiu, excedentul realizat într'o anumită perioadă de timp, de câtră întreprinderea economică, excedent pe care ni-l prezintă soldul contului de profit și pierdere al contabilității întreprinderii, și care urmează să fie repartizat în anumit chip. Inșă excedentul acesta cuprinde în sine și profitul întreprinzătorului alături de alte elemente; dobînda capitalului, amortizări, etc.

Profitul este aici o parte din excedentul întreprinderii. Nu profitul se împarte așa dar, ci excedentul. Ori, la întreprinderea cooperativă ceiace rămîne după prelevările pentru formarea diferitelor fonduri colective și după acordarea unei *dobînzii* echitabile capitalului se înapoiază cosumatorului ori muncitorului. Pentru cel dintăiu această sumă reprezintă o economie (rezultată din concentrarea forței de cumpărare a unei masse de consumatori), pentru cel de al doilea o sporire a salariului său; i se sporește deci venitul din muncă, nu profitul. Profit se poate realiza numai în întreprinderile cooperative care lucrează și cu nesocietarii, fără ca aceștia să fie admiși a primi rîsturnă asupra consumației ori primă de muncă.

Aici într'adevăr se realizează un profit din exploatarea nevoilor ori a muncii altora.

Metoda cooperativă de repartitie a excedentului anual are tocmai acest scop: înlăturarea profitului.

Dealtfel, întreprinderea cooperativă nu urmărește acest excedent. La multe din ele (Raiffeisen), el tinde, în mod conștient, câtră nul. E un adevăr în deobște admis, chiar de câtră economiștii care nu sînt prea favorabili cooperației și care sînt sprijinitori hotărîți ai regimului capitalist. Astfel Robert Liefmann, într'un studiu apărut de curînd¹, definește cooperativele drept niște întreprinderi colective, care vor să sprijine gospodăriile consumative ori întreprinderile particulare ale membrilor lor, ele nu sînt deci întreprinderi autonome care vor să obție profituri.

Am spus: d. G. Ionescu-Sisești, în conferința d-sale despre agricultură și capitalism, acceptă punctul de vedere al d-lui Tașcă. Dar d. Sisești merge mai departe: d-sa nu vede în cooperație nici măcar un mijloc de înlăturare a defectelor regimului capitalist. Ceva mai mult, se pare că d-sa acceptă părerea lui Kautzky și a lui Vandervelde că societățile cooperative sînt o formă de întreprinderi premergătoare capitalismului.

Iată cum susținătorii cu orice preț ai capitalismului se întîlesc cu socialiștii radicali, în ce privește vederile asupra cooperației.

¹ „Zur Theorie und Systematik der Genossenschaften“ in Schmollers-Jahrbuch, 51 IJrg, 1 Heft., 1927.

Pentru d. Sisești cooperativele sînt pur și simplu întreprinderi capitaliste. Și ca urmare, se minunează d-sa cum se pot imagina întreprinderi capitaliste fără profit (cooperativele).

Ca și d. Tașcă, d. Sisești insistă asupra faptului că întreprinderile cooperative acceptă norme de organizare care ar caracteriza întreprinderile capitaliste, de pildă raționalismul economic (ca și cînd acesta n'ar fi acceptat ca punct de program,—și încă din cele capitale—și de socialism de pildă).

În definitiv, d. Sisești face parte din acei economiști dela noi care văd o singură cale pe care economia noastră națională trebuie să pășească: dezvoltarea capitalismului în toate ramurile de activitate economică: nu numai în comerț și industrie—dar și în agricultură. Și această ordine capitalistă o vor înfăptui mai ales țărani, mici agricultori. (La fel d. Mihail Manoilescu, într'o recentă conferință ținută tot la Institutul Social român, indică drept program economic pentru timpul de față la noi: să se facă școală capitalistă țaranului).

Pentru a putea cerceta problema cooperației în cadrul economiei noastre naționale, găsim necesar, după cum am mai arătat, că pe lângă cunoașterea realităților din mișcarea noastră să precizăm noțiunile cu care avem să lucrăm, să precizăm adică sistemul cooperatist, în legătură cu celelalte sisteme economice: capitalismul, socialismul.

Pentru precizarea noțiunii de cooperație, e necesar să se cerceteze următoarele puncte:

1. Cooperativa apare cercetătorului mai întăiu ca o *asociație de persoane*, urmărind realizarea unor scopuri comune.
2. Scopurile acestea pot fi diferite; ele sînt în deobște de ordin economic. În orice caz *realizarea* obiectului se urmărește prin creierea unei *întreprinderi economice comune*. E necesar de aceia a se cunoaște structura acestui fel de întreprindere comparată cu aceia a întreprinderii capitaliste, ca și a întreprinderii economice publice.
3. Cooperația, mișcare socială, urmărește întronarea unei noi *ordini a societății*,—o ordine cooperativă, în care întreprinderea cooperativă sau forma de întreprindere nu e exclusivă, ceia ce nu credem posibil, dar dominantă.

Vom încerca, în cronică viitoare să clarificăm aceste noțiuni.

Gr. Mladenatz

Miscellanea

Sören Kierkegaard

O editură pariziană prepară o ediție și o revistă franceză publică câteva fragmente din opera marelui moralist și filosof danez Sören Kierkegaard: „Enten Eller“. Deși tîrzie, această revelare a unuia din cei mai mari scriitori ai Nordului va fi binevenită. Publicul francez pare a descoperi abia acum o serie de mari scriitori, pe care cetitorii limbii germane îi cunoșteau de mult. În orice caz, preocuparea recentă pentru traduceri în Franța e laudabilă și pentru faptul că diverse opere inaccesibile celor care nu știu decît limba franceză vor căpăta o popularizare mai mare.

Sören Kirkegaard, despre care avem o monografie remarcabilă a compatriotului său Höffding și una mai puțin reușită a lui G. Brandes, prezintă o serie de analogii izbitoare cu F. Amiel. Fiu de negustor bogat din Copenhaga, a funcționat cîtăva vreme ca profesor de liceu. Apoi s'a retras de bunăvoie ca să poată scri și studia în libertate. A lăsat o serie de scrieri teologico-filosofice și o culegere de reflecții (care apar acum în franțuzește) și care-l așează printre marii moralști ai lumii.

Ca mai toți nordicii, spiritul său prezintă o înclinație de visătorie vapoasă și melancolică amintind cețurile septentrionale, dar și, ca o reacțiune firească, o nostalgie către azurul clar al Sudului. De aici o preocupare și o dragoste pentru cultura elenă, altoită pe o organizație sufletească de protestant, plină de îngrijorare și chinuită de probleme metafizice și religioase.

Ca și Amiel, el ne apare ca o îmbinare de suflet germanic, muzical, îndrăgostit de infinit și devenire, dar care se exprimă cu o claritate perfect latină. Ca și profesorul din Geneva, Kierkegaard, e un romantic eșit direct din școala germană a unui

Schlegel și Schelling. Aceleași probleme religioase și filosofice îi preocupă. Ca și acesta, el ne apare intelectual pur, lipsit de adaptare practică, de voință și organizare sufletească. Dar spre deosebire de Amiel, Kierkegaard e mai amar, mai puțin indulgent, mai puțin dulce, mai avid, mai sarcastic, ceiace dă aforismelor sale un humor și un gust deosebit.

Iată câteva mostre din aceste reflecțiuni, luate din culegerea amintită mai sus:

Cea mai mare parte din ființele omenеști se precipită cu așa ardoare către plăcere și fericire încît o depășesc. Mă gîndesc la acel pitic care furase o prințesă și o păstra cu gelozie în castelul său. Intr'o zi, pe cînd se odihnea după masă, prințesa a dispărut. Atunci se încălță cu ciubotele sale de șapte leghe; un singur pas și el se trezește mult mai departe decît dînsa.

Viața mea n'are nici un senz. Cînd analizez diferitele ei perioade, viața mea seamănă cuvîntului *Schnur* din dicționar: el înseamnă cîteodată centură, cîteodată noră. Afit ar mai trebui ca el să însemne cînd cămilă cînd mătură.

Ce e un poet? Un om nenorocit care ascunde în sufletul său o profundă suferință; dar buzele sale sînt așa făcute, încît oftările și gemetele sale, cînd es din ele sună ca o muzică frumoasă. Poetul seamănă cu nenorocii care erau torturați încet, la un foc mic, în taurul de Phalaris; strigătele lor nu puteau atînge urechile tiranului pentru a-l îngrozi, ci îi ajungeau ca o muzică delicioasă. Oamenii se adună în jurul pectului și îi spun: cîntă mereu, adică noi dureri să chinuiască sufletul tău, și buzele tale să rămînă eloquente...

Aladin e tonic, fiindcă această bucată arată îndrăzneala genială, copilărească, în poftele cele mai extravagante. Cîți oameni din epoca noastră îndrăznesc în adevăr să dorească, să poltească, să se adreseze naturii cu politeță puerilă sau cu furia dezesperării? Cîți sînt aceia care se simt tari pe sentimentul (de care se vorbește atît) că sînt imaginea lui Dumnezeu și că posedă adevărata voce de poruncă? Nu sîntem noi mai degrabă asemănătorii lui Nureddin, plini de plecăciuni și reverențe, fricoși că cerem prea mult ori prea puțin?—M. R.

Centenarul romantismului.

Se comemorează în toată Europa o sută de ani dela apariția romantismului. Dar dela apariția căruia? Obişnuim să datăm acest curent dela prefața lui V. Hugo la piesa „Cromwell”.

Dar romantismul e cu siguranță mult mai vechiu. Romantismul german în orice caz a început înainte de această dată. În Franța primul romantic e fără îndoială Jean Jacques Rousseau.

Cu această ocazie s'au încercat diferite definiții ale acestei școli literare. Dificultățile încep însă de îndată ce trebuie puse sub aceeași etichetă temperamente așa de diverse ca Musset, Hugo, Vigny, Lamartine. Sau încă atunci, când trebuiesc înglobate în aceeași caracteristică romantismul englez al unui Byron, cel german al unui Novalis cu cel francez.

Se știe că acesta din urmă, efect al revoluției franceze a fost optimist și îndreptat către viitor, democrat și progresist; în timp ce cel german proecrat către trecut, către evul mediu, a fost reacționar și pesimist. S'a susținut însă, (sînt tezele lui Gh. Maurras și P. Lassere) că romantismul e numai german, e o producție a spiritului teutonic. Franța l-a importat fără să-i convie, alterîndu-și prin aceasta caracterul culturei naționale, reprezentate exclusiv prin spiritul clasic. Romantismul nu a adus Franței decît nenorociri fiindcă e o formulă străină, care tulbură temperamentul francez, raționalist, continuator al vechii culturi eleno-latine.

Cu toate aceste piedici, se încearcă din toate părțile o definiție unitară a romantismului, bazată pe studiul comparativ al literaturilor.

Tentativele ni se par justificate. În adevăr romantismul nu e numai o școală literară trecătoare, cu modele și exagerările acestora. E o trăsătură adîncă și eternă a caracterului omenesc. Au existat totdeauna și vor exista romantici și romantism. Romanticul e un tip psihologic. Între romanticism și clasicism e o deosebire de structură.

S'a zis că deosebirea e ca dela static la dinamic, sau ca dela unitate la multiplicitate, clasicismul reprezentînd o formulă de fixitate și unitate, iar romantismul una de devenire, evoluție și diversitate. Deosebirea între imaginație și rațiune sau între inteligență și sentiment întră oarecum în cele două distincțiuni care par mai generale. Cele două caracterizări cuprind desigur părți importante din romantism. Dar definiția romantismului e încă de căutat.

Ni se spune mereu că ne aflăm într'o perioadă neoclasică, că romantismul e discreditat, că vremea imaginației excesive, a vieții aventuroase și sentimentale a trecut, s'a topit sub privirile severe al spiritului critic. De ce se face atunci atîta caz cu comemorarea romantismului? Sau poate tocmai acesta e simptomul cel mai evident că romantismul nu s'a stins complet în toate inimile.

† Vasile Pîrvan.

Plîngem și noi împreună cu toată lumea intelectuală românească stingerea din viață, după o boală crudă și îndelungată, a profesorului Vasile Pîrvan, un exemplu rar de intelectual pasionat, de cărturar adînc, de muncitor neobosit. Meritele sale ca specialist vor fi arătate de alții. Noi voim să amintim aici devota-

mentul său dezinteresat pentru cultura românească, care merge până la un fel de ascetism. Exemplul moral al unei astfel de conțopiri cu știința e rar mai cu seamă în țara noastră.

Animator al tineretului, organizator de publicații și editură, profesor neobosit, academician și arheolog, V. Pirvan nu s'a desmintit nicăieri.

Fie-i țărina ușoară!

O carte nouă.

A apărut în editura Casa școalelor : *Mihai D. Ralea : Interpretări*, studii de critică literară despre G. Ibrăileanu, I. Teodoreanu, Matei Cantacuzino, P. Zarifopol, G. Topîrceanu, Marcel Proust, Amiel, Fromentin, Balzac, P. Valery, Rainer Maria Rilke, G. Sorel, Th. Hardy etc., etc.

Cătră cetitori.

Fiind siliți să apărem în număr dublu, volumul al doilea al revistei noastre din acest an, va avea patru numere în loc de trei. Numerotația paginilor urmează necesităților volumului. Volumul al treilea va avea numai două numere, spre a restabili ordinea veche.

P. Nicanor & Co..

Recenzii

Maurice Boucher, *La philosophie de H. Kaysersling*, Paris 1927.

Am cunoscut astă iarnă, în București cu ocazia conferințelor sale, pe contele H. Kaysersling. Un uriaș diform, nu lipsit însă de oarecare pretenții de eleganță. Corpul de vareg, dar figura sincer asiatică, de nuanță tătarască (Contele Kaysersling ne spunea, că după mamă, se trage din Gengis-Han).

Această masă enormă, era agitată de una din cele mai neasfîmpărate vioiciuni pe care le-am văzut vre-odată, astfel, încît acest om imens și greoiu era într'o perpetuă agitație, de cele mai multeori dezordonată. Avea tresăriri și bucurii subite de barbar surprins, izbucniri exuberante de copil și apoi, numaidecît, atitudini de etichetă aspră, provenite probabil din amintirile unei vieți de curte purtată de el, ori, cîndva de strămoșii săi. Și ce vervă, Dumnezeu! El e purtătorul de cuvînt cel mai fanatic al filoasiatismului. L-am simțit ușor francofob, pentru motivele știute: raționalism, decadență, etc.

Ne povestea că pînă în 1917 a trăit viața de proprietar rural: agricultură, lectură, vînat. Ca să nu se anchilozeze, sau cum spunea el, să nu devie o personalitate, a făcut întinse călătorii. Dar după 1917, a simțit, deodată, că are ceva de spus lumii. Și atunci a început să scrie și să vorbească. Un prinț generos, i-a ajutat eforturile, facilitîndu-i o școală de înțelepciune la Darmstadt, unde predică din cînd în cînd la discipoli ascultători și zeloși. Prima sa operă care l-a făcut celebru e „Jurnalul de călătorie al unui filosof“, aprecieri filosofice asupra vieții din India, Japonia, China, America. Singura sa carte cu adevărat remarcabilă. Simpatia pentru civilizațiile extrem orientale venea la momentul său. O. Spengler scrisese „Decadența apusului“.

Germania deziluzionată de războiul mondial se refugia înspre răsărit. Se înțelege că contele A. Kaysersling a devenit numaidecît ce-

lebru. Au început după aceia invitațiile de conferințe, ori măcar, cum se obișnuște în Germania, de autografe, de colaborări, scrisorile de admirație, etc. Acest „hobereau“ instinctiv, muzical, spiritual și incoherent s'a trezit apostol și șef de școală:

Din ziua aceea a apărut în contele chemat să reformeze lumea, o nouă preocupare: ceremonialul care trebuia să întreție noua sa situație. De aici acel amestec de instinct primar și de poză artificială, de ușor șarlatanism, de mistificare și de credință, combinație inerentă poate, tuturor fundatorilor de școli și de dogme, cu un cuvânt tuturor celor care oficiază.

Conținutul acestei doctrine? D. Maurice Boucher îl analizează cu pătrundere și imparțialitate. El e greu de rezumat însă fiindcă nu e legat de un simbol central. Scrierile contelui Kayserling sînt spirituale, bine scrise, cuprind nenumărate observații de detaliu ori reflecții profunde. Sistemul său însă, e mai puțin coerent. El e, în orice caz, foarte modern. Se înțelege, combate știința dar reabilitează filosofia. E spiritualist. Crede în acțiunea ilimitată a oamenilor mari. „Nu există mediu, există numai personalități creatoare“. După cum se vede, Carlyle, trecut prin Nietzsche, Realitățile economice sînt sacrificate celor pur spirituale. Dealtfel influența acestui din urmă filosof asupra contelui Kayserling e vizibilă până și în stilul său. Adevărul după el, trebuie conceput în șef de orchestră, adică, simfonic. El constă în a intra în toate punctele de vedere, în toate mentalitățile, a le pătrunde sensul și semnificația.

Toate sînt necesare ca să dea o anumită tonalitate, un anumit simbol: După cum remarcă Maurice Boucher, în cartea sa, filosofia lui H. Kayserling, e prima filosofie fără conținut, fiindcă ea caută să le priceapă pe toate. Fără discuție, fără polemică însă, căci acestea sînt sterile. Totul e să combini între ele diferite mentalități extreme, pentru a crea sinteze fecunde. H. Kayserling vrea să apropie între ei șoferul european și american, reprezentantul determinismului economic și materialist, de fahirul extatic al Indiei, simbolul forței pur spirituale.

Astfel se va reconcilia Europa cu Asia, spre binele umanității viitoare. După cum se vede, contele H. Kayserling e mai mult un om de temperament pitoresc, decît un filosof propriu zis.

M. Ralea

* * *

F. Mauriac, *La province*, Paris, 1927.

A existat totdeauna o rivalitate între provincie și capitală, după cum există una între sexe, între clasele sociale sau între rase. Se invoacă superiorități cînd deoparte, cînd de alta. Capitala e progresistă, provincia retrogradă. Pe de altă parte însă cea din urmă e superficială și inconstantă, cea de a doua e adîncă și fidelă. Capitala uniformizează tipul omenesc, provincia îl diferențiază creînd individualități. D. F. Mauriac cunoscutul romancier, autorul lui

„Desert de l'amour“ sau „Le baiser au lépreux“, adună în acest volumaş, o seamă de reflecţii, din care rees între capitală şi provincie încă o sumă de deosebiri.

De pildă: „Parisul e o solitudine populată; provincia un desert fără solitudine“. Conversaţia e o artă pe care n'o cunoaşte provincia, fiindcă acolo lumea e ori prea materialistă, ori prea orgolioasă şi nu acceptă decît politeţile pe care le poate întoarce. Capitala atrage talentele unei ţări, dar nu şi virtuţile, caracterele.

În oraşele prea mari viaţa de familie nu există. Ea se menţine numai în oraşele şi la ţară. Avantajul cel mare al provinciei, cînd vii mai tîrziu s'o vizitezi, e că îţi prezintă retrospectiv, în spaţiu, tot trecutul tău: aici ai copilărit, ai iubit ca tînăr, şi-ai format primele ambiţii. Nimic nu e mai preţios, pentru sentimentul trecutului ca revederea modestului oraşel unde te-ai născut.

Senzualitatea ar fi mai puternică în intensitate în provincie şi mai slabă la Paris, unde se menţine numai în extensiune.

Sentimentul naturii nu trăeşte în capitale. Deasemeni şi simţul psihologic, căci în provincie sufletul omenesc e uniform. În provincie observaţia psihică se ascute şi din cauza mahalagismului. Căutînd să te aperi de gurile rele, înveţi să le cunoşti. Marii scriitori psihologi sînt provinciali veniţi la Paris. Tipul pur parizian, Voltaire ori Anatole France, n'ar fi apţi decît pentru descripţii de tipuri omeneşti abstracte, generale. „L'œuvre de France est celle d'un bibliothécaire, d'un antiquaire. Ce parisien de Paris n'a jamais atteint l'homme directement, il travaille sur ce qui est mort“. Nu ştiu dacă constatarea e perfect exactă în ce priveşte pe Anatole France. Ea rămîne însă în picioare în ce priveşte deosebirea care există între tipul omogen al oraşului mare şi cel specific al provinciei.

Aceste observaţii şi încă altele se pot găsi în cartea d-lui F. Mauriac. Credem însă că deosebirea între sufletul capitalei şi cel al provinciei ar trebui tratat odată mai sistematic decît printr'o serie de mici aforisme. Căci e vorba de două tipuri de societăţi. S'ar putea scrie o Sociologie a oraşelului de provincie. În adevăr, între legătura socială a satului, ori a moşiei care e pur *familiară* şi aceea a oraşului mare ori a capitalei care e *profesională*, fundată pe diviziunea muncii şi pe sindicat, există aceea a oraşului de provincie, intermediară între una şi alta. Există tipul urban şi cel rural sau cum crede Sombart, la origină, omul de pădure, agricultor stăbil legat de pămînt şi omul deşertului, mobil, nervos, nomad, veşnic în căutarea noutăţii, care devine apoi locuitorul metropolelor.

Provincia e o tranziţie. Viaţa rurală se menţine, dar nu e pură, e în criză. Familia nu mai are baza economică dela ţară; ea se păstrează doar ca o dogmă, formal, fără substrat, prin simple prejudecăţi. Dar nici spiritul profesional, economic nu e încă complet încheiat. Provincialul e încă sentimental. El n'a uitat complet trecutul şi nici nu priveşte liber viitorul în faţă. De aici aspectul său nelămurit, poziţia sa hibridă în scara socială. El pare

înapoiat față de locuitorul capitalei și utopic față de țăran. Soarta provincialului e tragică, fiind neclară. El nu poate alege și atunci stagnează, se ofilește. De aici tristețea unora din aceste orașele suspendate între două lumi mai exact între două epoci de civilizație. Fiecare provincial e o M-me Bovary, care visează la viața intensă a capitalei, dar care n'are curajul să părăsească pe aceia mediocră a modestei sale urbe. Așezat într'o zonă neutră, între două curente de mișcare, provincialul pare imobil. El mucegăește prin neputință. În această ezitare, viața lui apare sterilă. Cîteodată însă se hotărăște cînd într'o parte cînd în alta. Dar atunci își pierde calitatea de provincial, care constă tocmai în această nehotărîre.

M. Ralea

Cezar Papacostea, *Evoluția gîndirii la Greci*, ed. Casa Școalelor, București, 1927.

Profesorul de limba și literatura elenă întreprinde o mare lucrare de sinteză asupra gîndirii antice, din care acest volum e numai o introducere. Se arată cu claritate, și erudiție care sînt elementele orientale și asiatice care au pregătit inteligența elenă. Sînt caracterizate moravurile și instituțiile.

Urmînd de aproape inspirația modernă, d. C. Papacostea pune în relație gîndirea și manifestările spirituale de tot felul, cu ambianța socială din care au eșit. Se degajă astfel ca o idee centrală, diferențierea personalității umane din mediul omogen și nedivizat la început. Se verifică astfel cu probe luate din cultura antică, un adevăr fundat bine acum în Sociologie, asupra apariției și originii personalității.

Așteptăm cu o legitimă curiozitate restul acestei importante lucrări.

M. Ralea

N. I. Herescu, *Cartea cu lumină*, Ed. Scrisul românesc, Craiova.

Poezia romînească, —constatarea nu mai e o noutate,—e cu siguranță în criză. Dacă proza ne-a adus încurajoatoare făgădueli în ultimul timp, poezia e rară, sporadică și debilă. Autorul „Cărții cu lumină” e un tînăr. Tonul poeziilor e fraged, proaspăt. Nu e însă totdeauna spontan. Tehnica e de cele mai multe ori prea laborioasă. Inspirația ca la mulți tineri olteni din ultima generație, e nu numai specific națională, dar chiar locală. E vorba înăuntru de peisagii, de crișme, de troițe, de scripcari oltenești, prezentate de multeori pitoresc. Dorim autorului mai multă simplitate.

M. R.

Leon Tolstoi, *Oeuvres posthumes*, trad. G. D'Ostoya și G. Masson, Paris, Editions Bossard.

Valoarea unui scriitor se datorește—în generalitatea cazurilor pe care le prezintă exemplele literaturii—operei de creație pe care o realizează în cursul vieții sale. Chiar rarele excepții—cum este cazul lui Amiel, a cărui indecisă personalitate ce a rămas ascunsă toată viața o cunoaștem numai din admirabilul „Journal intime“, descoperit abia după moartea sa—confirmă această observație.

Dar dacă opera postumă în genere nu schimbă radical cunoașterea marilor personalități, pentru că ceia ce apare în viață reprezintă selecția decizivă și personală a scriitorului în fața operei sale, constituind aspectul sub care voește el să apară în ochii publicului cetitor; dacă reluarea manuscriselor și studiul ineditului apare adesea drept act de indelicateță față de însăși voința personalității, pe care tindem să o cunoaștem cu precizie, pătrunzând până în intimitatea ei cotidiană; nu este mai puțin adevărat că opera postumă realizează adesea o complectare utilă, ținzind la cunoștința cât mai adecuată și mai desăvârșită a personalității, care ne preocupă.

Deacea nedelicateța de a pătrunde în manuscrise inedite, pe care adesea numai împrejurări neașteptate și contingente le-au reținut departe de lumina tiparului, este în parte explicată și tot atât de motivată.

Un scriitor ce a atins proporțiile culminante ale apostolului dela Iasnaya Poliana nu poate depăși în opera-i postumă aceia ce azi este unanim considerat drept cea mai înaltă creație de literatură universală. Există însă o altă latură ce poate apărea aici mai clară, mai evidentă și pregnantă; e atitudinea de apostol, e rolul de profet al epocii pe care a depășit-o.

Și sub acest raport Tolstoi—care nu mai atinge aici admirabilele creații de artă din „Ana Karenin“ sau din „Războiu și Pace“, care nu își mai pune atât de insistent probleme de viață practică sau ideală ca'n „Invierea“ sau în „Sonata Kreutzer“, păstrează totuși atitudinea de gânditor profund, convins de adevărurile evanghelice atât de simple, dar totuși atât de puțin înțelese și aplicate de organizarea vieții actuale.

În „Le mystère de Fedor Kousmici“ apare credința—devenită la un moment dat populară că împăratul Alexandru I, pretextând moartea în urma unei boli neașteptate a renunțat la tron și a trăit ultimii ani ai bătrâneții sale în sinul munților, ducînd o viață de călugăr retras și neștiut de nimeni. Firește, nu amănuntele—care nu sînt acele ale unei aventuri—interesează în acest extrem de scurt roman, ci mai ales acea profesiune de credință, acea serie de confesiuni asupra vieții, ce îi apare predestinată și chinuitoare din zilele copilăriei și până în momentul renunțării.

„Sous le signe de l'agneau“ înfățișează un moment de revoluție teroristă din Rusia ante-belică, explicînd gesturile luptătorilor care—subt aspectul brutalității și violenței disperate—trăiau o viață

interioară plină de ideal și însuflețită de crezul ideii de sacrificiu. Sînt aici scene de un sguitor tragism, adesea lipsit de cadrul vieții complexe, prezentînd însă momente de profundă groază, atunci cînd urmărîm bieți indivizi siliți să ducă chinuitoarea viață de celulă, dela primele manifestări de dezagregare psihică, și până la dispariția lor sub loviturile crimei de stat.

Nu voi continua să menționez și restul micilor povestiri ce completează volumul, fiind mult mai puțin deosebite și remarcabile pentru a-l caracteriza.

Dar ceiace rămîne caracter distinct al schișelor pe care le înțîlnim aici e extraordinara claritate a povestirii, simplitatea atît de aproape de perfecțiune a stilului lipsit de orice dificultăți și artificii tehnice și în același timp acea sinceritate ce colorează intens pînă și cele mai neînsemnate situații de viață provincială.

Mircea Mancaș.

* * *

Ioan Gh. Savin, *Filosofia și istoria ei*, 1927.

Lucrarea d-lui Savin—apărută în condiții tehnice excelente—conține primele două prelegeri din cursul de istoria filosofiei, pe care l-a ținut d-sa la Facultatea de Teologie din Chișinău.

Propunîndu-și să trateze două subiecte esențiale, să precizeze și să explice cu claritate noțiunile fundamentale ale științei cu care se ocupă, autorul a selectat cu excepțională conștiinciozitate un material bogat și atractiv chiar pentru acei ce l-ar examina în afară de băncile universității.

Dar tocmai din acest exces de conștiință în strîngerea și coordonarea materialului pe care îl prezintă, expunerea d-sale oferă o lacună din punct de vedere metodic și pedagogic.

Din punct de vedere metodic este de observat, că d-sa complică expunerea cu o serie de chestiuni complimentare, care adesea dau impresia—că autorul nu se restrînge în cadrul subiectului pe care și-l propune a-l trata; astfel în prima lecție, care tratează despre filosofie în genere, se înțîlnesc prea multe date asupra evoluției sistemelor, ceiace întră direct în studiul prelegerii în mod special destinată „istoriei filosofiei“.

Această concentrare de material, care exprimă preocuparea de a expune complet și complicat, mai mult decît aceia de claritate și sistematizare—oferind o serie de foarte dese reveniri asupra unor probleme, ce evident nu trebuiau supuse discuției încă în prima prelegere de curs—duce la prejudicierea totalei unități a expunerii.

Alături de acestea, atunci cînd este vorba de definirea filosofiei, să remarcăm întreaga serie de definiții, pe care le menționează d-sa, deși fiind extrem de variate după criteriile ce le deosebesc, ele nu aduc nici o nouă contribuție în precizarea disciplinei întregi, exprimînd numai caracterele fiecărei ramuri în parte.

Privită, însă, ca încercare de a contribui la precizarea unei științi care a fost în cursul vremii, atât de discutată, care a apărut adesea ca un izvor impenetrabil și inepuizabil de controverse, care și azi păstrează o serie de antagonisme, inerent caracterului ei, față de celelalte discipline, lucrarea d-lui Savin reprezintă o preocupare serioasă și o contribuție apreciabilă, ce nu ar trebui lipsită de atenția lumii intelectuale.

Mircea Mancaș

* * *

Aimée Dostoievski, *La vie de Dostoievski*, Paris, Emile-Paul Frères, 1926.

O scurtă notă, într-o gazetă literară, ne aducea nu demult vestea, că la Gries lângă Botzen (în Tirolul italian), a murit Liubov, fiica lui Feodor Dostoievski, romancierul rus poate cel mai ctit dela războiu încoace.

Liubov ori Aimée—cum își zice însăși, în limba țării în care scrie și aceste amintiri despre tatăl său—este ultimul vlăstar din neamul Dostoievski.

Cartea de față apare puțin înaintea morții sale. Sînt în ea multe date privitoare la ereditatea lui Dostoievski, la studii, ocupații, călătorii, viață intimă și publică, etc., date deosebit de importante pentru cel ce ar dori să cunoască ori să reconstitue una din personalitățile literare cele mai celebre și de o psihologie așa de complexă.

Interesante sînt deasemeni informațiile ce pot servi la înțelegerea operelor lui Dostoievski și în deosebi a modului cum au fost create unele din cele mai însemnate personaje ale sale.

Astfel aflăm că acțiunea din „*Netocika Nesvanova*” o pune să se petreacă în saloanele Contelui Vielegorski, unde Dostoievski asculta cu pasiune muzică și unde nu erau primiți decît romancieri cu renume. În astfel de saloane literare, mult frecventate în acea vreme în Rusia, Dostoievski întîlnește pe Turgheniev, de care scria fratelui său Mihail că „este îndrăgostit”, căci era „așa de frumos, atât de grațios și de elegant!”. Despre Turgheniev, Aimée spune: „Turgheniev primea admirația tatălui meu cu un aer superb, luîndu-l drept o nulitate”. Primul roman al lui Dostoievski „*Les Pauvres gens*”, este o imitație după Gogol. Al doilea este „*Le Double*”, care-i mai original. N'a avut însă, în vremea aceia, succesul celui dintăiu. Ambele au fost publicate de poetul Nekrasov, care-l descoperă și-l încurajează, spre deosebire de Turgheniev, care scrie un „poem grotesc”, ridiculizînd pe autor.

Mai firziu Dostoievski fuge de saloane. Oamenii de acolo i se par caricaturi. Se coboară între cei umili, pe care-i caută în birturi sărace și în mansarde, spre a-i invita la dînsul acasă. Trăind cît mai mult între ei, îi observă, gîndind la tipurile ce avea să zugrăvească în romanele sale.

Totuși romanele dinaintea de ocnă sînt prea cosmopolite, imitații după Schiller, Balzac, Dickens, George Sand și Walter Scott.

După ocnă, Dostoievski se schimbă mult. Acum creează operele lui geniale.

Amestecat în complotul lui Petrașevski, prin care se urmărea liberarea șerbilor, răsturnarea țarismului și întemeierea unei republici condusă de intelectuali, Dostoievski a fost arestat și închis în fortăreața Petru și Pavel, unde trăiește cele mai triste zile ale vieții sale. Generalul Rostovsov, judecătorul acestui proces, propune lui Dostoievski să-și vînză tovarășii. Lupta între el și Rostovsov a fost minunat zugrăvită în scenele dintre Rascolnicov ori Dimitri Karamazov și judecătorii lor. Complotiștii au fost condamnați la moarte. Țarul le preschimbă pedeapsa în deportare, însă se învoește să le anunțe aceasta în momentul, cînd erau să fie executați. Unii au înnebunit de groază. Dostoievski a suportat ideea că va muri, cu mult curaj. Povestește (vezi „*L'Idiot*”) că simțea numai o teamă mistică, la gîndul că trebuie să se înfățișeze înaintea lui Dumnezeu. În Siberia, avea mai multă stimă pentru pușcăriiași decît pentru nobili. După ocnă, opera „*Mémoires de la maison des morts*” îl așează între marii scriitori ruși. De aci începe drumul celebrității.

Durerea că soția sa l-a înșelat, fiindcă nu mai putea iubi un ocaș, o zugrăvește în „*L'Eternel mari*”.

Scoate ziarul „*Wremia*”, împreună cu fratele său Mihai Dostoievski, ziar ce are mare răsunset. Succes are și romanul „*Les Humiliés et les offensés*”.

Iubirea pentru o frumoasă studentă care-l cheamă la Paris, spre a pleca apoi în călătorie prin Germania și Italia, e pusă în „*Le Joueur*”. Aglae din „*L'Idiot*”, Lisa din „*Fossedés*”, Grușenka din „*Les Frères Karamazov*” au ceva din sufletul frumoasei studente, iubită de Dostoievski. Asasinatul lui Ivanov de către camarazii lui pentru că părăsise ideile lor, este introdus în „*Les Possedés*” (personagiile Schatov și Vrekhovenski).

Dostoievski a pus mai mult din viața sa în ultimul său roman „*Les Frères Karamazov*”: în Ivan Karamazov este tinerețea lui, iar în Dimitri, ceva din viața de după ocnă. Totuși — adaogă Aimée — Dostoievski nu trebuie confundat cu eroii săi, cum greșit a făcut critica europeană (nu și cea rusă). A fost un om întreg, așa cum nu-s, de obicei, eroii din romanele sale.

Deasemeni mulți biografi europeni fac greșala de a socoti pe Tolstoi de origină nobilă, iar pe Dostoievski proletar, greșală pe care n'o fac biografii ruși.

Aceste și multe alte informații importante poate culege cetitorul acestei cărți, cu privire la relațiunile lui Dostoievski cu marii scriitori ai vremii (în deosebi cu Tolstoi, Turgheniev, Bielinski și Nekrasov), la ideile lui politice (vezi și „*Journal d'un écrivain*”), la saloanele literare rusești, la felul cum societatea rusă i-a primit operele, la operele sale încă necunoscute ori prea puțin cunoscute a noi, etc.

Uneori însă, explicația dată faptelor povestite, este de o surprinzătoare naivitate. Astfel, prietinia poetului Nekrasov și a criticului Bielinski cu Dostoievski, este explicată prin faptul că erau cu toții de origine lituaniană. Din același motiv, Aimée crede că Rușii (în deosebi Ivan Turgheniev) l-au dușmănit, iar după ocnă, când Dostoievski „deveni Rus“, caută prietinia lui. Tot aceste cauze socotește Aimée, că se datorește amestecul tatălui său în complotul lui Petrașevski: „Dostoievski era mai mult Lituanian decît Rus și Europa îi era mai dragă ca patria.“ Tăranii ocnăși „au cucerit inima lituaniană a lui Dostoievski“, învățîndu-l să iubească Rusia, pentru ideea măreață propovăduită de ea: fraternitatea creștină. Tot prin „origina lituaniană“ încearcă să explice și felul cum se comportă Dostoievski în șaloanele nobililor și în cele imperiale, unde privea pe țarul Alexandru III ca pe orice muritor, ceiaze-i atrăsese simpatia acestuia.

Și tot urmînd aceiași cale, autoarea ajunge chiar la concluzia că „tînăra Rusie este încă incapabilă de a produce talente mari“, cei mai însemnați scriitori (Pușkin, Lermontov, Nekrasov, Dostoievski, Tolstoi, etc.), fiind de origine străină.

Concluzia este evident greșită, deoarece ereditatea nu este singurul și nici cel mai important element, care face ca un scriitor să fie încadrat într'o anumită literatură.

Const. N. Stănescu

Revista revistelor

Georges Eekhoud

Opera romancierului Georges Eekhoud evidențiază caracterul specific al orașului Anvers.

În cartea sa intitulată „Les libertins d'Anvers”, d-și îl zugrăvește ca pe un templu al libertinajului și al anarhiei erotice.

Din părinți flamanzi, bogați și de rasă nobilă, Georges Eekhoud rămîne orfan la vârsta de doisprezece ani și dispune de timpuriu de o avere pe care o cheltuiește fără socoteală cu tovarăși de orgii pe care-i alege la întîmplare; el are totuși norocul să primească în prima adolescență o serioasă educație clasică și să intre la școala militară belgiană, pe care dealtfel se vede nevoit, în urma unui duel, s'o părăsească, pentru a se lăsa apoi pradă unei vechi destrăbălări pe care nu o guvernă decît plăcerea.

Dacă luxul și petrecerile aveau darul de a-l fascina, în schimb spectacolul mizeriei, al vieții sarbede, al vagabondului, găsesc în Eekhoud un observator pasionat.

Eroul cărții sale „L'Autre Vue” spune într'un loc: consider ca egalii mei ființele extrem de rafinate, artiști și gînditori ultra-sensitivi; din nefericire pe acești egali nu-i pot găsi decît în operele lor, și mă văd nevoit să recurg la antipozii lor și să fraternizez cu ființele brutale, libere și impulsive.

Eekhoud a făcut apologia vagabondului care insultă codul și ride de legi și de morală.

Această slăbiciune pentru reprezentanții clasei proletare și pentru mizerie au făcut ca Eekhoud să fie considerat de el și de alții ca un revoluționar.

De fapt însă nimic mai puțin revoluționar ca idealul social al autorului lui „L'Autre Vue”. Din punct de vedere artistic o mai justă repartiție a bunurilor pămîntești, l-ar fi supărat, mizeria fiind indispensabilă în regimul său social și fiind singura capabilă de-a furnisa tipul vagabondului ca acela pe care-l descrie și care într'o repartiție mai echitabilă s'ar transforma în mic burghez, pierzînd astfel, din punct de vedere al artistului, orice interes.

Pe cit suferința individuală a proletarului îl umple de tristețe, pe atît spectacolul unei conștiințe de clasă care se dezvoltă tot mai mult într'un grup îl umple de desgust.

În afară de acest estetism dus la extrem și care-l face să declare că „nimic din ceace-i pare frumos, nu-i poate părea condamnabil” și să admire „frumusețea spectacolului pe care ți-l oferă singele care curge din capul ghilotinat”, opera lui Eekhoud poartă stigmatul unui dualism care-și are izvorul în origina sa franco-germanică.

După o luptă în care căuta să ex-

pulzeze elementul germanic, se lasă apoi dominat recunoscându-l ca pe cel mai tare și dacă în timpul războiului este plin de revoltă împotriva cuceritorilor germani, nimic nu întrece mândria cu care într'un articol dedicat d-lui Bazalgette și intitulat „Des Hommes” vorbește de cei șase ofițeri germani executați, pentru că au refuzat de a trage asupra unor civili belgieni bănuși de a fi întreținut relațiuni cu aliații.

Pe aceia Eekhoud îi salută ca pe glorioșii reprezentanți ai patriei lui Schiller, a aceluia poet care împreună cu Beethoven a slăvit fraternitatea popoarelor.

(Charles Chassi, *Mercure de France*).

Gustave Flaubert et Victor Hugo

Pentru Gustave Flaubert și pentru amicii săi, Victor Hugo a fost și a rămas întotdeauna maestrul venerat, suprema încarnațiune a poeziei franceze.

Flaubert era perfect conștient de defectele lui Hugo, își făcea însă un punct de onoare din a nu le mărturisi în mod public. Dealtfel el pare a fi iubit pe amic tot atât de mult ca pe poet și această afecțiune Hugo a știut s'o înspire la toți cei care l-au cunoscut și care sînt unanimi pentru a recunoaște bunătatea sa plină de cordialitate și politețea sa familiară. Din corespondența cu amicii săi, autorul lui „Notre-Dame de Paris” reeșă un prieten incomparabil. Zgîrcenia sa este poate o simplă legendă. Dezinteresat, orice s'ar zice de editorii săi, el era cu prietini de o bunătate și de o generozitate fără seamăn. Lockroy spune chiar că hrănea pe toți saracii care se prezentau la dînsul. Lui Victor Hugo, ca și lui Flaubert îi plăcea în intimitate să glumească și să rîdă; avea chiar un real talent de imitație și improviză „Chargés” foarte amuzante. Mai tîrziu a fost și el victima acestui talent de imitație. Albert Sorel îl pastîșa cu așa de mare succes, încît Alexandru Dumas spunea: cînd vreau să cetesc o bună pagină de Victor Hugo, îl cetesc pe Sorel.

Dar admirația lui Flaubert nu mergea până la absurditate. El nu-și putea ascunde de pildă disprețul pentru politicienii lingușitori care formau an-

turajul marelui om nici de pildă puțînul său entuziasm pentru Hugo ca romancier și mai cu seamă pentru „Les isérables”.

Plin de familiaritate și de bonomie cu intimii, Victor Hugo cobora foarte rar în fața străinilor, de pe piedestalul de unde privea universul.

El singur, putea să aibă destulă autoritate și siguranță de sine pentru a putea impune lumii și soției sale legătura pe care a întreținut-o cu M-me Drouet.

Acest ilustru părinte al romantismului era însă în fond un burghez desăvîrșit, care a știut nu numai să-și organizeze perfect viața, munca și producția literară dar care a știut să burghezească chiar și amorurile sale și care și-a terminat existența în adorațiunea nepoților săi.

Corespondența între Flaubert și Hugo începe cam la epoca aparițiunii lui „Madame Bovary” și cu prilejul unei d-ne Louise Colet, care urmărea pe poet cu asiduitățile sale și căruia Hugo îi scria și trimetea diferitele sale opere prin intermediul lui Flaubert.

Corespondența între cei doi amici a urmat apoi regulată în tot timpul exilului de la Jersey iar la Paris cordialitatea și prietănia se întărește cu toate divergențele politice.

(Antoine Albalat. *La Revue Mondiale*).

Lamartine în literatură și în politică

Nici un om mare, afară poate de Voltaire, n'a prezentat în viața și opera lui, o mai mare varietate de aspecte ca Lamartine.

Amîndouă, viața și opera, inspirîndu-se și dominîndu-se una pe alta sînt o serie continuă de metamorfoze.

Lamartine, pe care acțiunea îl atrăgea mai mult decît visările sentimentale, se aruncă în politică cu ardoarea unei vocațiuni pe care o credea aceia a vieții sale, după ce renunță la diplomația din scrupule de conștiință și pentru a nu servi o regalitate pe care nu o mai recunoștea.

El devine, printr'o disciplină severă un mare orator. Dar tribuna până în ziua în care rivalii săi cei mai iluștri sînt nevoiți să recunoască în el un egal, nu dădea un răsunset destul

de puternic ideilor pe care el ar fi dorit să le comunice poporului. Atunci Lamartine deveni gazetar, publicist, polemist.

În locul lui «*Conseiller du Peuple*» pe care-l fundase pentru a «lumina și consola poporul prin mici discuții pline de simplitate și intimitate», el substitui «*Le Civilisateur*» al cărui rol era acela de a da maselor o direcție morală. Masele însă se arată ingrate iar după trei ani de eforturi inutile Lamartine se văzu nevoit să suspende apariția jurnalului «*Le Civilisateur*».

Nici una din aceste două insuccese nu alterară încrederea pe care o avea în izbînda formulei care le inspirase. Îi rămînea o ultimă tentativă pe care dealtfel o și încercă lansînd în 1856 un «Curs familial de literatură» a cărei existență alcătuită din speranțe și decepții, din incertitudini și vicisitudini se menține treisprezece ani până în ajunul morții lui Lamartine.

Punînd literatura în serviciul moralei, el a vrut să dea «o înaltă idee de om prin operele sale». Între șaizeci și șase și șaptezeci și nouă de ani Lamartine duce o viață de muncă formidabilă. «Cursul familial de literatură» reprezintă în afară de treisprezece ani de muncă, o sută șaizeci și opt de prelegeri, douăzeci și opt de volume și din punct de vedere literar, dela Ramayana la Mizerabili, întreaga istorie a spiritului uman.

Dar acest curs nu este o istorie a literaturii. El parcurge capo d'operele literaturii universale cu instinctul sigur al geniului.

(Louis Barthou. *La Revue Hebdomadaire*).

Ce se întimplă cu casa Henri Ford

Numeroase zvonuri, adesea tendențioase, circulă relativ la marea firmă de automobile Ford.

Toate aceste zvonuri rău intenționate sînt lansate de toți acei interesați să compromită creditul celebrei case.

De fapt nimic misterios nu se poate petrece în vastele uzini din Detroit a căror porți sînt deschise tuturor și nimănui nu i s'au refuzat vreodată lămuriri. Trebuie însă să re-

cunoaștem că într-o antrepriză industrială care se întinde pe o scară atît de largă, cel mult șase ori șapte funcționari superiori pot fi capabili de a furnisa explicații asupra totalității organizației; ceilalți fiind specializați numai în sectoare foarte mici.

Un lucru rămîne însă sigur, în afară de tot ce s'ar putea spune și acesta consistă din faptul unei continuități, unei metode de fabricațiune, unde progresele realizate pe fiecare an nu alcătuiesc niciodată o revoluție radicală față de procedeele anterioare. Astfel că nu există o singură mașină Ford, dela primul model lansat în 1894, care să nu suporte perfecțiunile la care a ajuns ultimul model. De unde și importanța atît de mare a atelierelor de reparație care s'au întins mult dincolo de Detroit, leagănul originar al firmei Ford.

Această idee genială a veșnicei posibilități de perfecționare a unei mașini, face gloria inventatorului ei, care indiferent calomniei, nu se gîndește decît să fabrice cît mai multe mașini pe un preț cît se poate de redus astfel că acest vehicul, care alcătuiește desigur una din cele mai mari descoperiri ale secolului să fie accesibilă unui cît mai mare număr de oameni.

(Samuel Crowther. *The American Review of Reviews*).

Peisajii

Un peisaj literar s'a format în timpul războiului în acea «*Maison de la Presse*», local bizar și amabil, absurd și util, care servea de cazarmă confortabilă pentru scriitori.

Dacă luăm aceste trei localuri «*Maison de la Presse*», «*Hôtel Du Fayel*» care găzduia presa interaliată și «*Hôtel Ritz*» cînd Marcel Proust primea acolo pe scriitori, și le amestecăm, avem, poate nu întocmai, pe Giraudoux ori pe Paul Morand dar cu siguranță o porțiune din unul sau altul și în orice caz o introducere suficientă la ceiace numim «grupul sau peisajul valizei» (diplomatice bineînțelese).

Este o literatură cosmopolită, nu însă aceea a lui Turghenev ori a lui Bourget din «*Cosmopolis*» ci o alta care aștepta formațiunea, în afară de limbile particulare în care te simți

prizonier, a unei limbi universale a wagon-lit-ului și a cinematografului, auxiliara limbii universale a muzicii.

Simțul spațiului și simțul timpului nu pot însă coexista la același autor; ele coexistă însă în geniul unei epoci și în peisagiul unei literaturi.

De aceea dacă pentru explicația acestui peisaj am avut nevoie de Giraudoux ori Morand pentru timp, pentru explorarea trecutului recurgem la Marcel Proust.

Această literatură planetară dezinteresată a izvorât din Paris și la Paris. «Dacă scriitorii noștri» spune d. Thibaudet, «au condus fiecare una din aceste două valori a spațiului și a duratei, este desigur foarte interesant și foarte parizian, faptul de a le vedea contopite în opera unei femei, a d-nei Maria Bibesco care a triumfat acolo unde ordinul masculin, mai concentrat și mai mecanic, n'a izbutit.

Poate că romanul printesei Bibesco «Catherine-Paris» care este romanul influenței pe care o exercită Parisul asupra unei tinere Danubiene n'ar fi existat fără Giraudoux ori Morand.

Străinul însă de mulțori prin șocul datorit deznădăcinării, prin combinația exteriorului cu interiorul, al trăitului și al clasatului parvine să expună mai bine decât autohtonii stilul unei culturi. Există un secret al Parisului care răspunde secretului Catherinei și cazul este analog cu acel a lui Greco care a interesat atât de mult pe Barrès: «Le secret de Tolède».

Cartea d-nei Bibesco ar fi trebuit să se numească: Catherine ou le secret de Paris.

(Albert Thibaudet. *Nouvelle Revue Française*, Iulie, 1927, Paris).

Nietzsche la Sils Maria

Sils Maria, mic orașel din Engadina, situat la 2000 de metri deasupra nivelului mării, era necunoscut aproape în timpul când Nietzsche l-a descoperit.

În toate localitățile pe care le-a locuit în perioada cuprinsă între 1878—1888, niciuna nu rămâne mai strins legată de numele sau ca Sils Maria.

Este vorba acum să se instaleze o uzină care să utilizeze pentru producțiunea de energie electrică, panta care coboară din înălțimile Maloja-iei

până la Bergell, la capătul lacului Sils.

Admiratorii, numeroși acum, ai acestui prețios giuvaer al Elveției glorificat de pictorul Segantini, protestează indignați iar vocile lor și a discipolilor lui Nietzsche, vor sfârși poate prin a triumfa.

Toți acei care l-au cunoscut pe Nietzsche; și sint numeroși, ni-l arată cu totul altfel decât ni-l putem închipui din operele sale ori din portretele și busturile lăsate.

Profesorul Arnold Ruthardt, despre care Nietzsche vorbește des în scrisorile lui, ni-l arată ca pe un om spiritual și interesant, plin de curiozitate și de politețe (numeroasele prietenii feminine arată apoi că departe de a fi mizoghin era în relațiile sale cu femeile cel mai perfect gentelman).

Înalt, svelt, bine proporționat, cur părul și mustățile foarte negre, îmbrăcat în haine de culoare deschisă și de o eleganță impecabilă. Semăna mai degrabă a gentilom din sudul Franței sau din Spania decât a erudit german.

Dintre persoanele pe care le frecventa cu mai multă plăcere în timpul verilor petrecute în Engadina două englezoaice, d-na Fynn cu fiica sa și d-ra de Mansouroff, dama de onoare a împărătesei Rusiei, alcătuiau un trio inseparabil de marele filozof.

Mai apoi profesori germani, care-i aduceau vești și-l țineau la curent cu tot ce se petrecea în Germania formară un cerc tot mai mare.

Dar din toate persoanele care l-au vizitat pe Nietzsche la Sils Maria, baron Henrich von Stein este cel care prin prezența lui i-a adus cea mai mare bucurie.

Prietini de mulți ani, ei nu s'au cunoscut personal decât la Sils Maria în 1884, timp de trei zile, dintre care două au fost stricate de o teribilă migrenă, care l-a obligat pe Nietzsche să stea culcat; amințirea acestei zile de 28 August singura petrecută împreună rămâne neuitată pentru cei doi amici.

Stein însă în fața lui Nietzsche s'a simțit atât de fascinat încât a uitat că fusese trimis la Sils Maria ca să recâștige pe Nietzsche la cauza dela Bayreuth—pe care o certa atunci. Inexplicabil atât pentru Stein cât și pentru d-na Forster, Nietzsche stricase armonia perfectă în care marele

filozof trăise până atunci cu amicul său Wagner

Stein moare puțin după această vizită de o criză cardiacă lăsând pe Nietzsche inconsolabil de pierderea unui amic cu care ar fi dorit să îmbătrânească, pe care-l iubea adevărat și cu care i-ar fi plăcut atât de mult să se plimbe prin locurile minunate ale micului oraș elvețian unde autorul lui Zarathustra avusese pentru întâia dată sentimentul Eternității.

(Elisabeth Förster Nietzsche. *Revue de Genève*).

Siguranța Europei

De opt ani nu se vorbește decît de siguranța statelor; ea este principalul element al păcii, condiția esențială a dezarmării, garanția fundamentală a progresului și civilizației. Siguranța înseamnă lipsa de primejdie; dar înseamnă și absența oricărui motiv de temere că vei fi atacat; are deci și caracter obiectiv și moral.

Problema siguranței în Europa are două aspecte: externă și internă. În interior, înseamnă stabilirea unei stări de lucruri care să suprimă orice pericol de agresiune între națiunile continentului; în afară, apărarea comună a statelor europene în contra atacurilor din afară. Pentru realizarea siguranței în limitele continentului său, Europa a încercat întâiu sistemul echilibrului, care căuta să prelungească binefacerile păcii și prevenirea agresiunilor prin metoda de asigurări și reasigurări reprezentată de alianțe. Dar sistemul alianțelor ajungea în mod fatal la războaie din ce în ce mai întinse și din ce în ce mai ruinătoare, căci era în contradicție cu mobilitatea vieții. El înțea să menție un echilibru de forțe, care egale la început, încetau, curînd de a mai fi; era căutarea zădărnică a imobilității în fenomene prin esența lor într-o perpetuă mișcare. Numai acel echilibru e durabil care se pleacă necesităților vieții și se conformează ritmului său.

După experiența ultimului războiu, a încolțit ideea de a se înlocui sistemul alianțelor prin metoda asigurării și garanției reciproce. În acest scop

tratatele de pace au creat Societatea Națiunilor, pe baze ce au toată aparența logice și validității. Articolul 10 al Pactului prevede obligațiunea pentru membrii Societății de a respecta și menține reciproc integritatea și independența lor contra oricărei agresiuni externe; iar art. 16 prevede măsurile economice, militare și financiare ce au a se lua contra celui ce calcă obligațiile ce și le-a impus. În să Statele-Unite au refuzat să ratifice tratatul dela Versailles; obligația înscrisă în art. 10 a părut prea grea statelor străine Europei.

Ca să nu se reîntoarcă la vechiul sistem de alianțe, s'au făcut alte încercări, în afară de Liga Națiunilor, la Cannes și la Genua. Liga, temîndu-se să nu i se diminueze prestigiul și să i se compromită viitorul, a căutat să realizeze în lăuntru său garanțiile complementare reclamate de siguranța Europei. Orientată în această direcție, sforțarea sa a ajuns, în 1923 la un proiect de asistență reciprocă și, în 1924, la Protocolul dela Geneva. Dar ambele aceste două opere au fost abandonate. Dificultățile de realizare au demonstrat că este imposibil a se confunda siguranța Europei cu cea a globului. Concluzia logică a fost că Statele europene să caute a se asigura prin propriile lor mijloace; în lipsa unei garanții universale, să-și caute siguranța într-o garanție europeană.

Aceasta e calea pe care au apucat de doi ani. Dela 1925 se completează Pactul prin acorduri regionale între țările interesate: acordul dela Locarno cu tratatele de neagresiune între Germania, Anglia, Franța, Italia și Belgia; alte patru tratate între Germania deoparte și Franța, Belgia, Polonia și Cehoslovacia; în fine acorduri de garanție între Franța și aceste două puteri. Aceste acorduri au fost urmate de altele, care se știu.

Astfel se formează pe încetul Uniunea europeană, care va suprima războiul pe continent și va organiza apărarea contra oricărei invazii externe.

(N Politis. *Le Monde Nouveau*).

Mișcarea intelectuală în străinătate

Literatură

André Bellessort, *Sainte-Beuve et le XIX-ème Siècle*, Ed. Perrin et Cie, Paris.

Această operă a d-lui profesor A. Bellessort este un curs ținut la Societatea de Conferințe și cuprinde: I Tinerețea lui Sainte-Beuve, II Sainte-Beuve la Victor-Hugo, III Sainte-Beuve poet, IV Sainte-Beuve romancier, V În căutarea unei credințe, Contele de Saint-Simon, Laménais, VI Port-Royal, VII Chateaubriand și grupul său literar, VIII Lunile, IX Sainte-Beuve și Literatura Imperiului al II-lea, X Ultimei ani.

L. J. Arrigou, *Les années romantiques de Balzac*, Ed. Perrin et Cie, Paris.

Epoca plină de pasiune a tinereții lui Balzac după documente nouă și inedite.

Gabriel des Hons, *Anatole France et Jean Racine*, Armand Colin, Paris.

„Anatole France și Jean Racine” sau „cheia artei franceze”, cu o prefață de Charles Maurras, plină de citații din cei doi scriitori. Prin comparații de texte arată ce mare analogie există între felul de a gândi, de a vorbi și de a simți a celor doi scriitori.

Stefan Zweig, *Balzac, Dickens*, Ed. Simon Kra, Paris.

Stef. Zweig ne arată un Balzac rival și poate egal cu Napoleon, schițează tinute mari ale unei existențe de o intensitate istovitoare.

Pe amândoi acești autori, Balzac și Dickens, Stefan Zweig li arată cu o deplină sinceritate în ritmul sintetic al vieții.

Elisabeth Förster Nietzsche, *Der werdende Nietzsche*, note autobiografice (Musalion), München, 1924.

Cu ajutorul unor notițe autobiografice și a unor scrisori clasate de sora filosofului, putem cunoaște pe Nietzsche ca elev la școala de la Pforte, apoi ca student și însușit ca profesor de filologie, numit la vârsta de douăzeci și cinci de ani.

Mai găsim în această carte o scrisoare a maestrului său, profesorul Ritschl adresată colegului său profesorul Kiepling de la Basel, scrisoare reprodușă de d-na Förster, în care se găsește un admirabil portret al autorului lui Zarathoustra.

Comtesse Kleinmichel, *Souvenir d'un monde englouti*, Ed. Calman Lévy, Paris.

Evocația dramei formidabile în care s'a prăbușit vechiul imperiu al Țărilor făcute de un martor care era și un bun observator.

Eugène Montfort, *Cesar Casteldor*, Ed. Calman Lévy, Paris.

Toată populația Marsiliei trăiește în această carte: este romanul aventurilor, al amantilor, al jucătorilor, iar Cesar Casteldor, șeful puternic al „Cameriei marseillaise” este condus până la apoteoză în mijlocul aclamațiilor populare.

Lyautey, Paroles D'Action, Armand Colin, Paris.

„Les Paroles d'Action” ale generalului Lyautey sînt mărturia unei vieți. Aceste documente zugrăvesc pe om și reconstituiesc opera săvîrșită timp de douăzeci și cinci de ani de viață colonială.

D. Barthou arată în prefață că acest ilustru soldat a ales acest titlu pentru a arăta că este din acci, care nu vorbesc dect pentru a spune ceva, ba mai mult, pentru a face ceva.

Vicomte E. du Jeu Madame de Chantal Ed. Perrin, Paris.

„Madame de Chantal” este un studiu documentat unde autorul povestește viața mondenă și religioasă a sfintei Jeanne de Chantal, care avea toate calitățile femeii franceze. Grația, măsura, tactul, bunul gust sînt reunite în persoana acestei ființe excepționale.

Les Vrais mémoires de Cecile de Volanges, Ed. Jean Fort, Paris.

„Les Vrais mémoires de Ceciles de Volanges” sînt o rectificare și o urmare a cărții lui Laclos „Les liaisons dangereuses”.

Romane

Pierre Mac Orlan, Le Quai des Brumes, Ed. Nouvelle Revue Française, Paris.

Acest roman este ultimul dintr-o serie de trei volume din care două apărute deja: „La cavalière Elsa” și „La Venus Internationale”. Este o tentativă, sub diferite forme, de a oglindi îngrijorarea Europei dela 1910 și până în zilele noastre.

„Le Quai des Brumes” arată cîteva tipuri reprezentative ale mizeriei sociale. O femeie, Nelly, supraviețuiește dezastrului a patru existențe: cea a lui Jean Rabe, a soldatului, a pictorului și a măcelarului.

Figura lui Nelly, e astăzi femeie de „dancing”.

Autorul a reconstituit „La Venus Internationale” și „La cavalière Elsa”.
Comte de Gobineau, Nicolas Belavoir, Ed. N. R. F., Paris.

Acest roman datează din epoca lui Gobineau nuvelist și romancier, din epoca lui „Abbaye de Typhaines”.

Este un roman de aventuri, plin de fantezie și în care se vede pe alocuri spiritul „frondeur” și original al marelui gânditor care va fi Gobineau.

Acest roman a fost editat în 1852

subt titlul de „Les aventures de Nicolas Belavoir” de Ariel des Feux. Nu putem afirma dacă această publicație a fost făcută cu prealabila autorizație a autorului atunci prim secretar la ambasadă de la Berna.

Jaques Estarvielle, Diane aux abois, Ed. Perrin, Paris.

În decorul Pirineilor se desfășoară cel mai mișcător conflict între amor, tradiție și „spiritul nou”.

Pierre Mac Orlan, Sous la lumière froide, Ed. Emile Paul, Paris.

D. Pierre Mac Orlan are o calitate foarte rară pentru un francez: are imaginație. De-a crede cu o încntătoare candoare în toate visurile sale românești, care amestecate cu reminiscențe personale, cu întâmplări fantastice dau minunatele povești în genul în care aceste trei din urmă sînt poate cele mai reușite.

Abel Hermant, Les Bargain Sisters, Editions Lemerre.

„Les Bargain Sisters” sînt cele două fiice ale unui antreprenor englez care s-a sinucis în urma unei vieți dezordonate și a unor afaceri proaste. Sînt urite, mici, cu picioarele scurte, umbli legându-se, seamănă cu păpuși care au plumb la bază și care niciodată nu pot cădea ori pierde echilibrul. Acest portret al celor două surori e parțial cea mai bună a cărții, restul este cam lung și aproape fără interes în afară de un voiaj pe un vapor, în Norvegia.

Robert de Traz, L'Ecorché, Ed. Grasset, Paris.

Marc este un om veșnic îngrijat, care se teme chiar de propria lui lașitate, foarte complicat el se teme să nu fie considerat original.

S'a căsătorit cu o rusoaică Olga, amestec de indolență și de curaj, care-i impune prezența unui compatriot, bestie revoltătoare și care abuzează de forța sa pentru a martiriza pe bietul Marc.

Olga părăsește pe Marc pentru a urma un bolșevic.

Alte personaje tot atît de chinute ca principalii eroi, defilează rînd pe rînd, făcînd din romanul foarte bun de altfel al d-lui R. de Traz o galerie de figuri pitorești și minuțios analizate.

Albert Flament, La vie amoureuse de Lady Hamilton, Ed. Flammarion.

De origină foarte modestă, servitoare într-o circiumă, amanta unui ofițer de

marină, apoi a unui tânăr nobil, înfirșit soția lui Sir Hamilton, ambasadorul Angliei la Neapole.

Frumusețea sa inspiră poezii, exaltează pictorii.

Amiralul Nelson are pentru ea o pasiune dealf reciprocă și moare cu numele ei pe buze.

La rîndul ei moare în cea mai cumplită mizerie, cu amintirile ca singura avuție.

Jean Rostand, *Valère ou l'Exaspéré*, Ed. Fasquelle, Paris.

Valère se ceartă cu Camille. Pentru un lucru de mică însemnătate își spun cuvinte ofensatoare. Ceasuri întregi se feresc unul de altul. Valère profită de solitudinea sa pentru a-și judeca soția: conchide că mariajul este o permanentă stare de războiu, că soția sa nu este solidară cu el în grijile care-l doboară, că se arată ades străină și că-l împiedică să lucreze.

Încetul cu încetul remușcărilor apar și odată cu ele îndoiala de fi fost un prea aspru judecător. Se presimte o inevitabilă împăcare. Nu se presimte însă cît timp va dura.

Thomas Deloney, *Le noble mélier*, tradus de Abel Chevalley, Ed. N. R. F., Paris.

Abel Chevalley termină traducerea complectă a lui Thomas Deloney, dindu-ne lucrarea cea mai caracteristică a romancierului elizabeteian.

„Corporația=Ciubotarilor” este exaltată în legende și în povestirile cavaleresti ale patronilor ei, apoi zugrăvită cu minuțiozitate în viața sa cotidiană.

În partea doua găsim atelierile și străzile Londrei în care înflorește gluma și idila.

Joseph Conrad și Ford Madox, *L'Aventure*, Ed. Kra, Paris.

Epopoea grandioasă, a aventurii tânărului scoțian John Kemp, antrenat într-o intrigă din Indiile Occidentale, unde conflictele dintre rase precum și intervenția elementelor, dau uneori chiar unui fapt neînsemnat o amploare aproape cosmică.

Maurice Magre, *Le roman de Confucius*, E. Fasquelle, Paris.

Romanul d-lui Magre este un roman istoric. E povestea filosofului Confucius care a format spiritul Chinei.

Octave Aubry, *Le roman de Napoléon*, H. Fayard.

D. Octave Aubry care s'a specializat în romanul istoric, ne istorisește acum a-

morurile lui Napoleon cu Josefina. Îndușoșătoarea idilă dintre Napoleon și fascinatoarea creolă este arătată în adevărata ei lumină,—iar vechea credință că steaua lui Napoleon a început să pălească din momentul în care și-a părăsit tovarășa de tinerețe este dovedită fantezistă.

Jean Ravennes, *La jeunesse des Dieux*, Ed. Perrin et Cie, Paris.

Subiectul acestui roman este un studiu delicat de caractere, plin de peripeții neașteptate, în care cetitorul face o scurtă și instructivă incursiune în lumea rușească a teatrelor din Paris.

Henry Deberly, *Luce et Thierry*, Nouvelle Revue Française, Paris.

O poveste din timpul războiului și care pare adevărată, afară poate de desnodământ.

Luce, fată voinică, avidă de câștig, vinde vin și mâncare soldaților și își rezervă favorurile, att din interes cît și din senzualitate, pentru personalul locului care-i ajută la serviciu.

Thierry, favoritul momentului, se lasă prins mai mult decît ar trebui, iar cînd un ofițer, vulgar, se amorezează la rîndul său de Luce, și îi propune chiar căsătoria, bietul Thierry îndură toate torturile geloziei, până în momentul cînd definitiv învins de rivalul său galonat, exasperat, îl lovește.

Istorie

Georg von Hase, *Le succès allemand devant le Skagerak ou la bataille navale du Jutland*, Ed. Payot, Paris.

Această carte este un expozeu făcut după arhivele oficiale ale marinei germane și tradus din limba germană de d. André Cogniet, ofițer în marina germană însărcinat cu secțiunea istorică a marinei în timpul războiului.

Victor Berard, *Les Phéniciens et l'Odyssée*, Ed. Armand Colin, Paris.

O nouă ediție a celebrei lucrări apărute pentru prima oară în 1902-1903. După un sfert de veac nu putea fi vorba decît de o lucrare aproape în întregime nouă, dat fiind numeroasele descoperiri arheologice făcute în ultimul timp în Grecia, Egipt, Creta, Siria și care au adus lumini și documente nouă în chestiunea originilor civilizației și a literaturii grecești.

Arheologie

Jean Vallery Radot, Loches, ed. Laurens.

Pentru acei pe care îi interesează lucrurile din trecut și faptele istorice, cartea d-lui Vallery Radot asupra vechiului oraș Loches este una din cele mai interesante lecturi.

Orașul Loches posedă un castel din secolul al XV-lea cu donjon roman și mai posedă amintirea grandioasă a eliberării teritoriului în secolul al XV-lea sub regele Carol al VII, precum și e poapa Ioanei d'Arc.

Joseph Naud, Le château d'Issy et ses hôtes, Ed. Champion, Paris.

După volumul «La Reine Margot et la fin des Valois», acest al doilea volum se referă la vilegiatura dela Issy în castelul care a trecut pe urmă în posesiunea familiei de Conty.

D. Joseph Naud urmărește istoricul

acestui castel și al oaspeților săi dela 1600 până la 1903.

Medicină

Dr. J. Regnault, Les méthodes d'Abrams, Ed. Maloine, Paris.

Studiul doctorului Regnault se referă la imensul domeniu al reflexo-terapiei.

Lucrarea se termină prin considerații generale asupra fizicismului în biologie și în medicină, în conformitate cu lucrările autorului precum și cu acele ale lui Le Dantec, Abrams și Mary.

Dr. Maurice de Fleury, Le médecin, Ed. Hachette, Paris.

O carte a unui maestru al psihiatriei și în același timp a unui magistrat scriitor.

Găsim importante considerații asupra medicinei, asupra societăților savante, e vocațiuni ale Spitalului și ale Facultății de medicină.

COMPILATOR

Notă.—Articolul acesta s'a tipărit cu litera „Gloria medievală”, furnizată de către Turnătoria de litere „Bugra”, București.

Bibliografie

- Cezar Petrescu**, *Intunecare*, roman, cartea I-a, ed. Universul, București.
- T. Argezzi**, *Cuvinte potrivite*, București, 1927.
- P. Constantinescu-Iași**, *Evoluția stilului moldovenesc*, Originalitatea pridvorului deschis în arhitectura românească, Iași, 1927.
- E. Herovanu**, *Paria*, Iași 1927.
- Dr. S. Irimescu**, *O călătorie de studii medicale pe litoralul mediteranean francez*, București, 1927.
- Principesa Cantacuzino-Altieri**, *Mincluna Sabineii*, roman, ed. Cultura românească, București, 1927.
- R. Cindea**, *N. Iorga*, (prolegomena), Cernăuți, 1927.
- " *Liste de patriarhi alexandrinii*, Cernăuți, 1927.
- " *Antichitate, creștinism, germanism*, 1927.
- Al. Neguri**, *Fulgi* (poezii), Arad, 1927.
- C. Cehan Racovița**, *În cerdacul casei bătrânești*, Biblioteca Sămănătorul, Arad.
- Dr. Dan Rădulescu**, *Degradarea Universității și primejdia ei*, Institutul de Arte grafice, „Eminescu”, București, 1927.
- E. Lovinescu**, *Tacit*, Pagini asupra epocii lui Tiberiu, ed. Librăriei Diec., Arad 1927, Prețul 15 lei.
- Marcel Romanescu**, *Cuiburi în soare*, ed. Flamura, Craiova, 1927 Prețul 50 lei.
- Henri Barbusse**, *Les judas de Jesus*, Ed. Flammarion, Paris, 12 fr
- Lucian Blaga**, *Meșterul Manole*, Dramă în cinci acte, Instit. de Arte Grafice „Dona Traiană” Sibiu, Prețul 70 lei.
- Petru Suciu**, *Satul*, Impr. „Arieșul”, Turda.
- A. Popescu-Telega**, *Lirica portugheză de azi 1850—1925.*, ed. Ramuri, Craiova.
- C. Nicolaidi**, *Schițe istorice*, Chișinău, 1926.
- N. Cerbulescu**, *Dintr'ale Neamului Românesc*, Sibiu, 1927.
- Panaït Istrati**, *Le refrain de la fosse* (Nerantzoula) ed. de France, Paris.
- G. Ionescu-Sisești**, *Repartiția proprietăților agricole și a impozitelor pe aceste proprietăți în perioada 1923—1926*, Cartea Românească, Buc.
- Mihai Drumeș**, *Capcana*, ed. Flamura.
- Gh. Magheru**, *Tudor Ardeleanu*, ed. Cultura Națională.
- " *O legendă*, ed. Cultura Națională.
- Arhitect I. D. Enescu**, *Între muncă și capital*, București 1926.
- Almanahul Graficei române 1927*, Craiova, Prețul 60 lei.

I Mureșeanu, „Ardealul”, Premiul de „Cartea Romînească”, editura Cartea Romînească, Prețul lei 100.

A. C. Cuza, *Naționalitatea în Artă, Principii-Fapte-Concluzii*, ediția III-a adăugită, ed. Cartea Romînească, Prețul 110 lei.

Alice Gabrielescu, *Uimitoarele întâmplări dintr'o vacanță*, Roman pentru copii și tineret cu ilustrațiuni colorate, premiata de „Cartea Romînească”, ed. Cartea Romînească, București, Prețul 100 lei.

V. Teodoru, *Vlahula*, Roman, Ediția II-a. ed. Cartea Romînească, Prețul lei 60.

D. Caracostea, *Domnul Eugeniu Lovinescu*, Un mare critic român modernist, ed. Cartea Romînească, București, Prețul 30 lei.

Tit Liviu, *Războaiele Romanilor cu Hanibal*, vol. I, Biblioteca Minerva No. 131, 131a, ed. Cartea Romînească, București, Prețul 9 lei.

Tit Liviu, *Războaiele Romanilor cu Hanibal*, vol. II, Bibl. Minerva No. 132, 132a, ed. Cartea Romînească, București, Prețul 9 lei.

Silvio Pellico, *Ani de temniță* (Partea I-a) Biblioteca Minerva No. 91, ed. Cartea Romînească, București, Prețul 9 lei.

Victor Anestin, „*Stelele*”, Noțiuni populare de astronomie, Biblioteca Minerva No. 40, 40a, ed. Cartea Romînească, București, Prețul 9 lei.

Apostol D. Culea, *Din viața oamenilor întreprinzători*, Cunoștințe folositoare, Seria A, No. 35, ed. Cartea Romînească, București, Prețul 5 lei.

G. V. Gheorghiu, *Cite se scot din cărbunile de pământ*, Cunoștințe folositoare, Seria D, No. 17, ed. Cartea Romînească, București, 5 lei.

Reviste primite la redacție :

Le Monde Nouveau, No. 2—3.—Revue internationale du Travail, No. 1—5.—Mercure de France, No. 694—698.—Buletin de la section d'information et de documentation, No. 91.—Nouvelle revue française Iunie.—Revue mondiale, No. 11.—Correspondance économique roumaine, No. 2—3.—Adevărul Literar, No. 346.—Revista Funcționarilor publici, No. 6.—Brazda, No. 4.—Ritmul vremii, No. 6—7.—Zorile, No. 7.—Biserica ortodoxă-romină, No. 6.—Viața agricolă, No. 8—12.—Pagini agrare și sociale, No. 9—12.—Banatul, No. 3.—Glasul minorităților, No. 5.—Vlășia, No. 19.—Natura, No. 5-6-7.—Universul literar, No. 21—30.—Viața literară, No. 52.—Revista generală a învățămîntului, No. 6.—Lamura, No. 4—5.—Roma, No. 2.—Buletinul muncii, No. 1-2-3.—Floarea soarelui, No. 5.—Revista critică, No. 2.—Gîndul nostru, No. 5—6.—Galeria artei, No. 4.—Arhivele Olteniei, No. 31.—Transilvania, No. 5—6.—Cîmpul, No. 12—13.—Cooperativa, No. 1—7.—Foaia Plugarilor.—Corespondența economică, No. 6.—Buletinul Uniunii Camerilor de Comerț și Industrie, No. 6.—Revista științelor veterinare.—Pagini culturale, No. 3—5.—Convorbiri literare, Ian.-April 1927.—Societatea de mine, No. 18—31.—Foaia tinerimei, No. 9—10.—Clopotul, No. 9.—Falanga, No. 22.—Familia 3—4.—Țara de jos, No. 4—5.—Publicațiile muzeului Hunedoara, No. 1—2.—Ideia Europeană, No. 202.—Orpheus, No. 3.—Infrățirea romînească, No. 13—14.—România militară, No. 3—5.

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI LXX

(Anul XIX, Numerele 4, 5, 6 și 7).

I. Literatură

<i>Bărgăuanu G.</i> —Inviere.	384
<i>Botez Demostene.</i> —Tristeți fără motiv.	194
” ” —O vînătoare.	206
” ” —Iubire.	364
<i>Cazimir Otilia.</i> —Nefericiri	333
<i>Ciocîlteu V.</i> —Umbra	362
<i>Ciurezu D.</i> —In Pădure.	80
” ” —Răsărit.	172
<i>Hotnog T.</i> —Prințul Aiepa.	386
<i>Ionescu Stejar.</i> —Iubirea lui Dionis.	5
<i>Mihăescu Gib.</i> —Toamna.	414
<i>Fetrovici I.</i> —La mănăstirea Agapia.	60
<i>Fetrescu Cezar.</i> —Somnul.	301
<i>Philippide A. Al.</i> —Meditație.	38
” ” ” —Odă sihastră	187
” ” ” —Stil.	331
<i>Fillat Ion.</i> —Elegie de primăvară.—Elegie de toamnă.	65
<i>Frotopopescu Dragoș.</i> —Natură moartă.	204
” ” —Pastel cu oameni.	412
<i>Sofocle.</i> —Regele Edip (Traducere de G. Murnu).	223

<i>Stănoiu Damian.</i> —O Anchetă.	151
„ „ —S'a certat maica Natalia cu maica Vitalia.	366

II. Studii.—Articole.—Scrisori din țară și din străinătate

<i>Dron C. preot.</i> —Biserica și problemele sociale.	235
<i>Minea I.</i> —Istoriografia noastră și opinia publică.	68
<i>Ralea D. Mihai.</i> —De ce nu avem roman?	82
<i>Ralea M.</i> —Disociații (Caragiale și Balzac.— Succesul și ascetismul. — Origina conștiinței. — Cochetărie și blazare.—Elogiul banalității).	189
<i>Ralea D. Mihai.</i> —Fenomenul românesc.	337
<i>Suchianu I. D.</i> —Simplul consumator de frumusețe.	218
<i>Vianu Tudor.</i> —Emoție și creație artistică.	197
<i>Westfried, dr.</i> —Incerări de legislație anti-veneriană (studiu medico-juridic și social).	397
<i>Zane G.</i> —Marx și Bălcescu („Capitalul“ și dreptul iobag al principatelor române. — Izvoarele lui Marx. —Regnault și Bălcescu. Ideologia socialistă în „Chestiunea economică“.—Bălcescu ca teoretician al luptei de clasă.— „Chestiunea economică“ și „Capitalul“).	40
<i>Zarifopol Faul.</i> —Valori umane.	751

III. Cronici

<i>Comarnescu Petru.</i> —Cronica artistică (Sculptura română: cu ocazia expoziției Medrea).	103
<i>Comarnescu Petru.</i> —Cronica artistică (Sensibilitatea artistică românească).	441
<i>Barnoschi V. D.</i> —Cronica politică. (Dela Wilson la Versailles și dela Versailles la Wilson).	251
<i>Dumitrescu Tudor, dr.</i> —Cronica științifică (Considerații asupra biologiei celulare).	107
<i>Demetrescu Eugen.</i> —Cronica economică (Despre fluctuațiile leului: în jurul unei monografii).	260
<i>Georgescu Rachtivanu I. P.</i> —Cronica artistică (Pictură și aquarelă: Expozițiile N. Grant și Rodica Maniu-Mutzner).	100

<i>Mancaș Mircea.</i> —Cronica literară (Maxim Gorki și ideia de revoluție).	255
<i>Mladenatz Gr.</i> —Cronica socială (Construcțiile populare).	116
” ” —Cronica socială (Capitalism-socialism- cooperatism).	447
<i>Rălea D. Mihai.</i> —Cronica literară (T. Arghezi).	426
<i>Sevastos M.</i> —Cronica teatrală : București (Inchiderea stagiunei).	270
<i>Suchianu I. D.</i> —Cronica politică (O nouă doctrină po- litică : Neoliberalismul).	92

IV. Miscellanea

<i>Nicanor F. & Co.</i> —10 Mai.—Cazul Gide.—„Scriitori români și străini“.	129
<i>Nicanor F. & Co.</i> —Zborul lui Lindbergh.—„Miner- va.“—„Premiile naționale.“—Alegeri libere.—Poeziile d-lui T. Arghezi.—Romanul d-lui Cezar Petrescu.— Erratum.	274
<i>Nicanor F. & Co.</i> —Centenarul romantismului.—† Vasile Pîrvan.—Sören Kierkegaard.—O carte nouă.—Cătră cetitori.	457

V. Recenzii

<i>Alexandrescu Grigore.</i> —Poezii. Memorial de călătorie (Const. N. Stănescu).	282
<i>Boucher Maurice.</i> —La philosophie de H. Kayserling (M. Rălea).	461
<i>Brăescu Gh.</i> —Moș Belea (Octav Botez).	280
<i>Ciapek Carl.</i> —R. U. R. (Mircea Mancaș).	288
<i>Dostoïewski Aimée.</i> —La vie de Dostoïewski (Const. N. Stănescu).	467
<i>Ferrero Guglielmo.</i> —Intre trecut și viitor (S. I.).	135
<i>Herovanu Eugen.</i> —Incotro ne duce destinul (M. R.).	140
<i>Herescu I. N.</i> —Cartea cu lumină (M. Rălea).	464
<i>Kirișescu C.</i> —Societatea Națiunilor și școala (M. R.).	141
<i>La Fontaine P. A.</i> —La Philosophie d'E. Durkheim, I. Sociologie générale (Ștefan George).	138
<i>Lebedinsky.</i> —„La semaine“ (N. N. Matheescu).	284

<i>Masaryk T. G.</i> —Idealurile umanității; despre bolșevism (M. Mancaș).	139
<i>Mass's Henri.</i> —Réflexions sur l'art du roman (D. I. Suchianu).	132
<i>Massis Henri.</i> —Défense de l'Occident (A. O.).	286
<i>Mauriac F.</i> —La province (M. Ralea)	462
<i>Maurois André.</i> —La vie de Disraëli (A. Oțetea).	286
<i>Papacostea Cezar.</i> —Evoluția gândirii la Greci (M. Ralea).	464
<i>Petrovici I.</i> —Momente solemne (M. R.).	279
<i>Firandello L.</i> —Enric IV (A. Oțetea).	136
<i>Popa I. Nicolas.</i> —Le sentiment de la mort chez Gérard de Nerval (Octav Botez).	133
<i>Ralea D. Mihai.</i> —Contribuții la Știința Societății (T. Vianu).	280
<i>Rașcu M. I.</i> —Nelinști (Octav Botez).	278
<i>Savin Gh. Ioan.</i> —Filosofia și istoria ei (Mircea Mancaș).	466
<i>Tolstoi Leon.</i> —Oeuvres posthumes (Mircea Mancaș).	465

VI. Revista Revistelor

„Arhiva pentru știința socială și reforma socială“.	142
<i>Albalat Antoine.</i> —Gustave Flaubert și frații Goncourt. (Mercure de France).	294
<i>Albalat Antoine.</i> —Gustav Flaubert et Victor Hugo (La Revue Mondiale).	471
<i>Barthou Louis.</i> —Lamartine în literatură și în politică (La Revue Hebdomadaire).	471
<i>Charensol.</i> —Stadiul Cinematografului (Mercure de France)	293
<i>Chassi Charles.</i> —Geoges Eeckoud (Mercure de France).	470
<i>Chauffier Martin Louis.</i> —Mitul lui Chateaubriand (Nouvelle Revue Française).	143
<i>Chaumeix André.</i> —Tragicul și comicul în literatura tînără (Revue des Deux Mondes).	143
<i>Chopin Jules.</i> —Romanul cehoslovac contemporan (La Revue Mondiale).	142
<i>Crowter Samuel.</i> —Ce se întîmplă cu casa Henri Ford (The American Review).	472

<i>Dalattre F.</i> —Personalitatea lui Henri Bergson și Anglia (Revue de littérature comparée).	290
<i>Gaudou Yves.</i> —Un nou gen literar (Vient de paraître).	292
<i>Hodges Charles.</i> —Conferința economică (Le Monde Nouveau).	292
<i>Hoschiller Max.</i> —Unde merge Rusia (Revue de Paris).	291
<i>Llona Victor.</i> —W. H. Hudson (La Revue Hebdo- madaire).	144
<i>London Charmian.</i> —Tinerețea lui Jack London (La Revue de Paris).	146
<i>Marnold Jean.</i> —Beethoven (Mercure de France).	142
<i>Nietzsche Förster Elisabeth.</i> —Nietzsche la Sils Maria (Revue de Genève).	473
<i>Folitis N.</i> —Siguranța Europei (Le monde Nouveau).	474
<i>Recouly Raymond.</i> —Prințul de Ligne (La Revue de France).	144
<i>Thibaudet Albert.</i> —Peisagii (Nouvelle Revue Française).	472
VII. Mișcarea intelectuală în străinătate	147, 295, 475
VIII. Bibliografie	150, 479

REDOBÂNDEȘTE-ȚI PUTERILE

Dacă te simți slab, neputincios, istovit de toate puterile fizice și morale, dacă îți lipsește orice voință și hotărâre, dacă vloga tinereții te-au părăsit și slăbiciunea au înlocuit energia, urmează un bun sfat, ea

VITAL SYRUP.

tonic, însuflețit și viu, căci el regenerază toate funcțiunile, reînvie energia zdrobită de suferinți morale și fizice, datorite toate unor excesă de muncă, de energie sau plăceri, așa de bine cunoscute de toți intelectualii în lupta aprigă a existenței noastre.

De vânzare la toate farmaciile și drogueriile din România

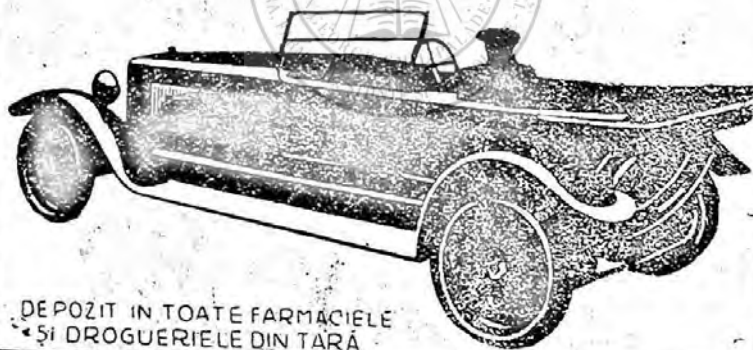
☆
L
IN☆
T
US☆

VINDECA **STOP** COMBATE
RAGUSEALA, CATARURI, BRONSITE
LARINGITE

AUTOMOBILISTI!!

TESTA

VINDECA
DURERI DE CAP
GRIPA
RĂCELI
JUNGHIIURI
NEVRALGII

DEPOZIT IN TOATE FARMACIELE
SI DROGUERIELE DIN TARA